



ఉప వేదాలు

ఆరోగ్యం

చరక సంహిత-శాలీర సౌనము



సదాశివ సమారంభం



గురు దక్షిణామూర్తి



గురు వేదవ్యాస మహర్షి



గురు శుక మహర్షి



గురు నంద మహర్షి



గురు వాశుకీ మహర్షి



గురు శిక్షణ

శంకరాచార్య మధ్యమాం



గురు దత్తాత్రేయ



గురు బాలాదే



గురు గోరక బుద్ధ



గురు ఆదిశంకరాచార్య



గురు రామానుజాచార్యులు



గురు జ్ఞానేశ్వర్



గురు రవిదాస్



గురు కబీర్ దాస్



గురు చైతన్య మహా ప్రభువు



గురు నానక్



గురు రాఘవేంద్ర స్వామి



గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి



యోగి పరమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం



గురు శ్రీలింగ స్వామి



గురు లాహిరి మహాశయ



గురు రామకృష్ణ పరమహంస, ఆమ్మ శారదాదేవి



గురు శ్రీమతి



గురు వివేకానంద



గురు సాయి బాలా



గురు ఆరబింద్



గురు రమణ మహర్షి



గురు యోగానంద



గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద



గురు మళయాళస్వామి



గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి



గురు చంద్రశేఖర పరమారాచ్య

వందే గురుపరంపరాం..



నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

నన్ను “నేను” చేరుకోవటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన **భారత ప్రభుత్వపు** వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) **భారత ప్రభుత్వపు** వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైనా పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 5010010006784

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో **భారత ప్రభుత్వపు** సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

The screenshot shows the Digital Library of India website interface. The browser address bar displays www.new.dli.ernet.in. The main header features the title "Digital Library of India" and its hosting information: "Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres." A navigation menu includes links for Home, Vision, Mission, Goals, Benefits, Content Selection, Current Status, People, Funding, Copyright Policy, FAQ, and RFP.

On the left sidebar, search filters are visible: Title (Ramayanam), Author, Year, Subject (Any Subject), Language (Telugu), and Scanning Centre (Any Centre). There are "Clear" and "Search" buttons. Below the filters, there are links for "Presentations and Report", "Statistics Report", "Status Report", "Feedback | Suggestions | Problems | Missing links or Books", and a note about PDF collection at IJCAA Data Center PUNE.

The main content area features a large graphic of the letters "DLI" in a stylized font. Below it, a text block states: "For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind." A link is provided: "Click Here to know More about DLI ^{New!}".

Below this, there are four columns of links categorized by type:

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Below the categories, there are several navigation menus:

- Title Beginning with.**: A row of buttons labeled A through Z.
- Author's Last Name**: A row of buttons labeled A through Z.
- Year**: A row of buttons labeled 1850-1900, 1901-1910, 1911-1920, 1921-1930, 1931-1940, 1941-1950, and 1951-.
- Subject**: A row of buttons labeled Astrophysics, Biology, Chemistry, Education, Law, Mathematics, Mythology, Religion, and For more subjects...
- Language**: A row of buttons labeled Sanskrit, English, Bengali, Hindi, Kannada, Marathi, Tamil, Telugu, and Urdu.

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జలిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసించజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖



మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

చరకసంహిత - శారీరస్థానము

(మూలము మరియు చక్రపాణి వ్యాఖ్యలకు తెలుగు అనువాదము)

డా॥ ఎమ్. ఎల్. సాయుండు, M. D. (Ay.)

ఉపన్యాసకులు

డా॥ నోరి రామశాస్త్రి ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల, విజయవాడ

డా॥ సి. హెచ్. రాజరాజేశ్వర శర్మ, ఆయుర్వేద శిరోమణి
రిసెర్చ్ అఫీసర్, రీజియనల్ రిసెర్చ్ సెంటర్, విజయవాడ

డా॥ పి. హిమసాగర చంద్రమూర్తి, M.D., (Ay.)

ఉపన్యాసకులు

డా॥ నోరి రామశాస్త్రి ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల, విజయవాడ

ఆంధ్ర ఆయుర్వేదిక్ విటరేచర్ ఇంస్టిట్యూట్ ఆఫ్ ట్రైన్యే

వైదరాబాద్

ఉపోద్ఘాతము

శరీరమునకు సంబంధించిన విజ్ఞానము పొందుపరచడం వలన ఇది శారీర స్థానముని పేరుపెట్టబడింది. శారీరము అనునది ఆయుర్వేదము ననుసరించి దృశ్యము తర్క్యము లేదా చింత్యము అని రెండు విధములు. దృశ్య శారీరమనగా శరీరము నందు మన దృష్టికి గోచరమగు హస్త పాదాదుల వివరణము. చింత్యము లేదా తర్క్యము అనునది చింతించి లేదా తర్కించి మాత్రమే తెలిసికొనవలసిన విషయము. ఇది దృశ్యగోచరములు కానట్టి ఆత్మ, అంతఃకరణములు మొదలగువానిని గురించిన విజ్ఞానము. చరకసంహితయందు ఈ రెండు విధములగు జ్ఞానము శారీర స్థానమునందు పొందుపరుచబడింది. అందువలన ఈ గ్రంథము ఇతర గ్రంథముల కంటె చిన్నమై ఆయుర్వేదాధ్యయనమునందు అత్యంత ప్రాధాన్యతను సంతరించు కొనియున్నది. ఆయుర్వేదమునకు మూలమగు దార్శనిక విషయములు ఇచట చెప్ప బడినవి. లోక పురుష సామ్యతా నిరూపణము ఈ గ్రంథముయొక్క మరియొక ప్రాధాన్యత. గర్భోత్పత్తియందు ముందుగా సంగమము చేయు స్త్రీ పురుషులిరువురు సమాన గోత్రీకులుగా నుండరాదను విషయము స్పష్టముగా పేర్కొనబడినది. గర్భము ఏర్పడుటకు, అది వృద్ధి నొందుటకును ఏ యే భావములు ఉపయోగపడునో ఆ వివరము పొందుపరచబడినది. శరీరావయవముల సంఖ్య క్లుప్తముగా పేర్కొను టయూ జరిగినది. చివరగా శ్రేష్ఠమైన సంతానమును బడయుటకు చేయవలసిన విధి విధానము కూడ పొందుపరచబడినది.

ప్రధానముగా చరక శారీరమును చింత్య (తర్క్య) శారీరముగనే గ్రహించ వలెను. సాంఖ్య దర్శనము దీనికి ప్రాతిపదిక. నృప్తి వికాసక్రమము సాంఖ్య దర్శనము నుండియే గ్రహించబడినది— “జాయతే బుద్ధిరవ్యక్తాద్భుద్ధ్యాఽహమితి మన్యతే, పరంఛాదీన్యహాఙ్కారాదుత్పద్యన్తే యథాక్రమమ్” [చ.శా. 1-66] ఈ విషయమే సాంఖ్య దర్శనమునందును— “ప్రకృతేర్మహంస్తతోఽహాఙ్కారస్త స్మాద్గణశ్చ షోడశకంః” [సాంఖ్యకారికా-22] అని చెప్పబడినది. ఇట్లు అనేక సామ్యములు గన్నుడును. ఆత్మ మనస్సుల పరస్పర సంబంధ విషయము దర్శన శాస్త్రములనన్నింటియొక్క నమాలోచన జేసి ఇచట తెలియజేసినట్లు గోచరమగు చున్నది. ఆత్మ నిరూపణము. మనో నిరూపణములు చరక శారీరమునందు జేసిన నిధముగా మరి యే ఇతర ఆయుర్వేద గ్రంథమునందును జేసినట్లు గన్నడదు.

చక్రపాణి వ్యాఖ్యను సంపూర్ణముగా తెలుగులోనికి ప్రవదించుట యనునది ప్రథమ ప్రయత్నము. ఈ ప్రయత్నాన్ని ముందుగా ప్రోత్సహించిన అప్పటి భారతీయ వైద్యశాఖ డైరెక్టరుగారైన శ్రీ ఎన్. వి. హెచ్. శాస్త్రిగారికి మా కృతజ్ఞతాభివందనములు. ప్రస్తుతపు డైరెక్టరుగారైన శ్రీ బి. ఆరవిందరెడ్డిగారికి మా కృతజ్ఞతలు. శ్రీ డా॥ పి. శేషిరెడ్డిగారు ఈ ప్రయత్నంలో మా కెప్పటికప్పుడు సహకారం అందిస్తూవచ్చారు. వారికి మా కృతజ్ఞతలు. విజయవాడ ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల ప్రెసిడెంట్ గారైన శ్రీ డా॥ గంగా నత్యంగారు మాకు అమూల్యమైన సలహాలనిచ్చి ప్రోత్సహించినారు వారికి మా కృతజ్ఞతలు. ఈ గ్రంథరచన కొనసాగటానికి అత్యంత ప్రాధాన్యమైన నైతిక ప్రోత్సాహము నందించిన మా అనుంగుమిత్రుడు డా॥ కె. నిష్కేశ్వర్ గారికి మేమెప్పుడూ ఋణులమి ఉంటాము. ఈ ప్రయత్నంలో మా కన్నివిధాలుగా సహాయపడిన మా కుటుంబసభ్యులు, మిత్రులు, విద్యార్థులు, శ్రేయోభిలాషులందరికీ మా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు. ఈ గ్రంథాన్ని త్వరగా ముద్రింపింపజేసిన శ్రీ డా॥ కృష్ణమనోహర్ గారికి, చక్కగా ముద్రించిన శ్రీ జి. బాబూరావుగారికి మా కృతజ్ఞతలు.

గ్రంథకర్తలు

గ్రంథకర్త పరిచయం

డా॥ మరదాన లక్ష్మన్నాయుడు
 MD (Ay)
 ఉపన్యాసకులు, డా॥ నోరి రామశాస్త్రి
 ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల
 విజయవాడ



జననం : 19-7-1952
 జన్మస్థలం : కొత్తూరు, విజయనగరంజిల్లా
 జననీజనకులు :
 శ్రీమతి మరదాన ఆప్పమ్మ
 శ్రీ మరదాన చినశివున్నాయుడు

ప్రాథమిక విద్య :
 కొత్తూరు, పార్వతీపురం, ఏలూరు.

ఉన్నత విద్య :
 సంస్థానం జిల్లా పరిషత్ హైస్కూలు బొమ్మిలి శ్రీ రాజా ఆర్.ఎస్.ఆర్.కె.
 రంగారావు కళాశాల బొమ్మిలి.

ఆయుర్వేద విద్య :
 డి. ఎ. యం. యన్ (ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ 1972 - 1978)
 ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల
 హైదరాబాదు
 యం. డి. (ఆయుర్వేద) కాయ చికిత్స (ఉస్మానియా 1978-1981)
 ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల హైదరాబాదు.

ఫీసిన్ :
 అమీనియాసిస్లో ఇండ్రయవ, నింబవీణ ప్రయోగము

ఉద్యోగ జీవితము :
 ప్రభుత్వ పర్వీసులో 18-9-1981వ ప్రవేశించి అరకువేలి, విశాఖ జిల్లా,
 కొట్టికి- విజయనగరం జిల్లాలోని గ్రామ ప్రాంతములోని వైద్యశాలలలో
 వైద్యాధికారిగా పనిం. పనిచేసిరి.
 విజయవాడ డా॥ నోరి రామశాస్త్రి ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాలలో తెక్చు
 రర్ గా 10-6-1986 నుండి పని చేయుచున్నాడు.

గ్రంథములు :

1. కాయ చికిత్సా - మూల సిద్ధాంతములు
2. రోగ విజ్ఞానము - వికృతి విజ్ఞానము
3. ప్రథమ చికిత్సా

ప్రచురణలు :

ఆయుర్వేద పత్రికలలో, ఇతర వైజ్ఞానిక పత్రికలలో పదహారు పరిశోధనా వ్యాసములు ప్రచురించబడినవి.

ముఖ్యముగా AIDS మరియు ఆయుర్వేద చికిత్స, మ స్తిష్కావరణశోధ మరియు ఆయుర్వేద చికిత్స, కామలా వ్యాధి ఆయుర్వేద చికిత్స.

పజ్జుహితములో బృంహణవస్థి ప్రయోగము. చర్మవ్యాధులకు ఆయుర్వేద చికిత్స సాలూరు పిజ్జీలో వనమూలికల వనరులు. కిటిఫ కుష్టములో విరేచన కర్మ. ప్రమేహ చికిత్స, హృద్రోగ చికిత్స, మొదలగు అనేక విషయములపై ఆంగ్లభాషలో అర్యవైద్యన్, నచిత్రాయుర్వేద, ఇండియన్ మెడిసన్, ఆయుర్వేద మహా నమ్మోశన పత్రిక, బాగృది మొదలగు వైజ్ఞానిక పత్రికలలో ప్రచురించబడినవి.

పరిశోధనాత్మక పత్రముల సమర్పణ వైజ్ఞానిక గోష్టులు మొదలగు జాతీయ స్థాయిలో జరిగిన అనేక వైజ్ఞానిక సరిషక్తులందు U. ఆ. సి. గోష్టులందు, వర్కషాపులందు ఇతర సమావేశములలో 15కి పైగా పరిశోధనా పత్రములు ప్రచురించిరి.

విజయనగరం డిల్లా గుమ్మ లక్ష్మీపురంలో గిరిజనులకు వనమూలికల సేకరణ, సంరక్షణ విధానంపై పదిరోజులు శిక్షణాశిబిరం L.T.D.A వారి పర్యవేక్షణలో నిర్వహించిరి.

అకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రం నుండి గుండెజబ్బులకు ఆయుర్వేద చికిత్స, అంటువ్యాధులకు ఆయుర్వేద చికిత్స, చర్మ వ్యాధులకు ఆయుర్వేద చికిత్స, వాత వ్యాధులకు ఆయుర్వేద చికిత్స, పంచకర్మల ప్రాముఖ్యతకు సంబంధించిన అనేక ప్రసంగములు చేసిరి.

యునివర్సిటీ ఆఫ్ హెల్త్ సైన్సెస్ పైన్ బావ్వలర్ గారు ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల జాతీయ పేదావిభాగంనకు ప్రోగ్రాం అఫీసరుగా నియమించినారు. ఇప్పటివరకు అనేక సేవా కార్యక్రమములు నిర్వహించిరి.

చిరునామా - డా॥ ఎమ్. ఎల్. నాయుడు

లెక్చరర్, ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల, విజయవాడ.

గ్రంథకర్త పరిచయం

చదలవాడ రాజరాజేశ్వరశర్మ

జననం : 15-4-32

జన్మస్థలం : శ్రీకాళహస్తి
చిత్తూరుజిల్లా



విద్యార్హతలు :

సాహిత్య శిరోమణి - మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము - 1951

(బంగారు పతకము)

ఆయుర్వేద శిరోమణి - మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము 1955

వైద్య విశారద - వెంకటరమణ ఆయుర్వేద కళాశాల

రాష్ట్రీయాషా - హిందీ - దక్షిణభారత హిందీ ప్రచారసభ.

ఉద్యోగానుభవము :

1) ప్రొఫెసర్ మరియు ఫీజీషియన్ వెంకటరమణ ఆయుర్వేద కళాశాల
మరియు డిస్పెన్సరీ మద్రాసు 1957 నుండి 1965

2) జూనియర్ రిసెర్చి ఆఫీసర్ సి.సి.ఆర్.ఐ.ఎమ్.హెచ్. తంజావూరు
1966 నుండి 1975

(ఈ కాలమున శరభేంద్ర వైద్యరత్నావళి గ్రంథమును తమిళము నుండి
సంస్కృతములోనికి అనువదించుట అనేక పుస్తకములకు సంపాద
కర్త్యము వహించుట జరిగినది)

3) అసిస్టెంట్ రిసెర్చి ఆఫీసర్, రీజియనల్ రిసెర్చి సెంటర్ విజయవాడ -
ఆక్టోబరు 1975 నుండి జూన్ 1979 వరకు

- 4) రిసెర్చి ఆఫీసర్ [అయుర్వేద], ఇండియన్ ఇన్స్టిట్యూట్ ఆఫ్ హిస్టరీ ఆఫ్ మెడిసిన్ [సి.సి.ఆర్.ఎ.సి] ఉస్మావియా మెడికల్ కాలేజీ ప్రాంగణము వుత్తీబౌలి - హైదరాబాదు 1979 నుండి 1981 వరకు
- 5) రిసెర్చి ఆఫీసర్, రీజియనల్ రిసెర్చ్ సెంటర్ విజయవాడ 1981 నుండి

గ్రంథములు - వ్యాసములు :

- 1) అయుర్వేద ఉపదేశములు - రెండు భాగములు
(సంస్కృతము - తమిళవ్యాఖ్య)
- 2) గణ్ఢీ రక్ష - (సంస్కృతము - తమిళవ్యాఖ్య)
- 3) కౌమారభృత్యము (")
- 4) పథ్యాపథ్యము మూడు భాగములు (")
- 5) బాల తంత్రము (సంస్కృతము - తెలుగువ్యాఖ్య)
- 6) కుష్ఠముపై నిబంధము
- 7) తెలుగు దీనపత్రికలు మరియు వారపత్రికలందు అనేక వ్యాసములు

చిరునామా - రిసెర్చి ఆఫీసర్,

రీజియనల్ రిసెర్చ్ సెంటర్ (అయుర్వేద)

విజయవాడ.

గ్రంథకర్త పరిచయం

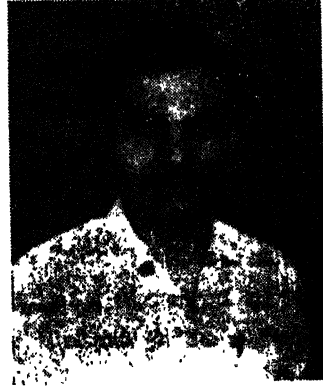
పావులూరి

హిమసాగర చంద్రమూర్తి

జననం : 1951 కూచిపూడి

కృష్ణాజిల్లా

స్వస్థలం : మున్నంగి, గుంటూరుజిల్లా



తల్లిదండ్రులు :

శ్రీమతి నాగమాంబ, శ్రీ శేషగిరిశర్మగారలు

విద్య :

సాధారణ విద్య - పి. యు. సి.

సాంకేతిక విద్య - ఎమ్.డి. (ఆయుర్వేదము) (జామనగరు)

ఉద్యోగము :

- 1) ఆసిస్టెంట్ ప్రొఫెసర్, బి. హెచ్. ఆయుర్వేద మహా విద్యాలయం
లోద్ర, గుజరాత్. 29-1-79 నుండి 6-3-79 వరకు
- 2) మెడికల్ ఆఫీసర్ & హెల్త్ కో ఆర్డినేటర్, రాయలసీమ డెవలప్‌మెంట్
ట్రస్ట్ అనంతపురం, ఆంధ్రప్రదేశ్. 22-3-79 నుండి 4-8-80 వరకు
- 3) లెక్చరర్, ఆయుర్వేద కాలేజ్, వశంజలిపురి, కోయంబత్తూర్.
18-8-80 నుండి 4-9-85 వరకు
- 4) ప్రిన్సిపాల్ - ఇన్-చార్జ్, ఆయుర్వేద కాలేజ్, వశంజలిపురి,
కోయంబత్తూర్. 5-9-85 నుండి 22-3-86 వరకు
- 5) మెడికల్ ఆఫీసర్, గవర్నమెంట్ ఆయుర్వేడిక్ డిస్పెన్సరీ
కోవల్లె, గుంటూరు జిల్లా, 25-3-86 నుండి 15-9-89 వరకు
- 6) లెక్చరర్ - ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల, విజయవాడ 15-9-89

పరిశోధనా వ్యాసములు :

రస పతంగముపై ఎమ్. డి. ఫీసిస్
 రస పతంగముపై చికిత్సాలయమునందు రోగులపై పరిశోధన
 రస పతంగమును తయారుచేయు విధానముపై పరిశోధన
 మల్ల భిక్షుము కాకిన భిక్షుములను శ్వాస రోగముపై ప్రయోగించి
 ఆ ప్రభావమును తులనాత్మక పరీక్షలన
 జననాశీయ గ్రంథమున ఎంహా స్రోతస్సునకు సంబంధించిన
 వ్యాధులకు చెప్పబడిన రసౌషధములు
 ఆయుర్వేద విద్యాబోధనలో అవసరమైన పద్ధతులు
 ఔషధ నిర్మాణశాలల వికేంద్రీకరణము
 గ్రామీణ ఆరోగ్య విధానంలో ఆయుర్వేదం యొక్క పాత్ర - మొదలైనవి.

ఉపన్యాసములు :

- 1) ఆరోగ్యమునకు ఆయుర్వేద సూత్రములు (రాయపెల్లూర్)
- 2) ఆయుర్వేదమునందు దార్శనికతత్వము (ఉతుమలై పేట)
- 3) ఫ్రెంచి వారికి ఆయుర్వేద పరివయోపన్యాసములు (కోయంబత్తూర్)
- 4) ఆయుర్వేదంలో ధాతు విజ్ఞానము (బెంగుళూరు)
 మొదలైనవి మరియు రేడియో ఉపన్యాసములు

పరిశోధనలు :

- 1) అవస్థారమునందు ఆయుర్వేద ఔషధముల ప్రభావము
 (డి.ఎస్.టి. న్యూఢిల్లీ)
- 2) ఆయుర్వేదౌషధముల నాణ్యతను నిర్ణయించుట (డి.ఎస్.టి. న్యూఢిల్లీ)
- 3) గ్రామీణ వైద్యములో ఆయుర్వేదమును చేర్చి ప్రచారము చేయుట
 (యు.ఎస్. ఎయిడ్/బి.సి.ఎమ్.ఆర్. న్యూఢిల్లీ)

గ్రంథములు :

- 1) చికిత్సాదర్శిని
- 2) చరకనంపిత - విమానస్థానము
- 3) చరకనంపిత - నిదానస్థానము

చిరునామా - డా॥ పి. హిమసాగర చంద్రమూర్తి

ప్రభుత్వ ఆయుర్వేద కళాశాల

విజయవాడ - 520 002 (ఆం.ప్ర.)

విషయసూచిక

విషయము	పుటసంఖ్య
1. ప్రథమాధ్యాయము-కతిథా పురుషీయ శారీరము	1-73
ఆత్మ సంబంధముగు ప్రశ్నలు	1
దాతు భేదము వలన పురుషుని భేదములు	5
చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మక పురుషుడు	6
మనస్సు యొక్క లక్షణములు-గుణములు	7
మనోవిషయములు-కర్మలు	8
జ్ఞానము కలుగు విధము	10
పంచ కర్మేంద్రియములు-వాని కృత్యములు	12
మహాభూతములు-వాని గుణములు	13
సృథివ్యాధి పంచమహాభూతముల సామాన్య గుణములు	15
పురుషుని రాశి పురుషుడనుట	18
ప్రవృత్తి కారణము-నివృత్తి ఉపాయము	19
పురుషుడున్నాడనుటకు కార్యాణములు	20
బౌద్ధుల నిరీక్ష్యరవాదము	23
పురుషునికి పుట్టుక లేదనుట	26
ఆత్మను జ్ఞానిగా గుర్తించుట	27
ప్రకృతులు-వికృతులు	31
సృష్టి వికాస క్రమము	32
ప్రళయము జరుగు క్రమము	33
శరీరముననున్న పరమాత్మ లక్షణములు	35
క్రియలను చేయుచున్నట్టికి మనస్సు అచేతనమని చెప్పట	37
ఆత్మ వివిధ యోగులందు పుట్టుటకు కారణము	38
ఆత్మకు పశిత్యము కలదనుట	39
ఆత్మకు సాక్షిత్యమును చెప్పట	43
వైద్యుడు భూతభవిష్యద్వ్యర్తమాన వ్యాధులను చికిత్సించుననుట	44
ఆశయే వర్షదుఃఖములకు కారణమనుట	47
దుఃఖహేతువులు	48

విషయము	పుటనంబు
విషమాఖినివేళము-సమాఖినివేళము	49
ధృతిభ్రంశము	50
స్మృతిభ్రంశము	50
ప్రజ్ఞాపరాధము	51
కాలసంప్రాప్తి	53
పరిణామము	55
అసాత్మ్యేన్ద్రియార్థ సంయోగము	57
ఇంద్రియ సంబంధమగు వ్యాచులు కలుగు విధము	60
వేదనలకు అధిష్ఠానములు	64
వేదనలు కలుగని స్థితి	65
ఆపునర్భవము	67
అత్యజ్ఞానము వలన కలుగు ఫలము	67
స్మృతి కలుగుటకు కారణములు	69
తత్త్వజ్ఞాన బలము మోక్షమునకు సాధనమునుట	70
మోక్షన్వరూపము	72
అధ్యాయ సంక్రమము	73
2. ద్వివీచిత్యాధ్యాయము-అతుల్య గోత్రీయ కారీరము 74-108	
కుక్రవిషయకమగు శిష్యుని ప్రశ్న	74
అశ్రేయని సమాధానము	75
గర్భ సంబంధమగు ఐదు ప్రశ్నలు	76
గర్భము నిలచుటకును సుఖప్రసవాదులకును కారణములు	77
చిరకాలమునకు గర్భమును ధరించుటకు కారణములు	77
గర్భము నశించు కారణములు	77
ప్రీ, పురుషుడు, కవలలు మొదలగునవి కలుగుటకు కారణములను గురించిన ఎనిమిది ప్రశ్నలు	80
ప్రీ, పురుష, యమకాదీ శిశు జనన కారణములు (పై ఎనిమిది ప్రశ్నలకును సమాధానములు)	81
ఎనిమిది విధములైన నపుంసక భేదములు	83

విషయము	పుటసంఖ్య
నై సంకయములకు సమాధానము	83
గర్భ సంబంధముగు ఐదు ప్రశ్నలు	86
సద్యోగ్యహీత గర్భ లక్షణములు	87
శ్రీ శిశువు గర్భమునందున్నపుడు కల్గు లక్షణములు	88
పురుష శిశువు గర్భమునందున్నపుడు కల్గు లక్షణములు	88
నవుంసక శిశువు గర్భమునందున్నపుడు కల్గు లక్షణములు	88
గర్భస్థ శిశువునకు సాదృశ్యము కలుగుటకు కారణము	88
గర్భవికృతికి కారణములు	91
పునర్జన్మ విధానము	92
ఆత్మకు గతిప్రవృత్తకములగు భావములు	96
రోగ శోకముల కారణసంబంధముగు ప్రశ్నలు	98
శరీర మనస్సుల సంబంధము అనాదీయనుట	99
స్వస్థవృత్తము	102
3. తృతీయాధ్యాయము - ఖుడ్డికా గర్భావక్రూన్తి	
శారీరము	104-140
గర్భమేర్పడు విధానము	104
భరద్వాజాని అఖిప్రాయము	107
భరద్వాజాని మతమును ఆశ్రేయుడు ఖండింపట	112
తల్లివలన గర్భమునకు కలుగు భావములు	113
గర్భమునకు తండ్రి వలన కలుగు భావములు	114
గర్భమునకు ఆత్మ వలన కలుగు భావములు	115
తల్లి మొదలగు భావములు గర్భము నేర్పరచుట యందు కూడియుండుట	117
ఆత్మజ భావములు	121
గర్భమునకు సాత్వ్యము వలన కలుగు భావములు	122
గర్భమునకు రసము వలన కలుగు భావములు	123
మనస్సు జీవునికి శరీరమునకును సంబంధమేర్పరచుట	124
భరద్వాజాని సంకయము	129
ఆశ్రేయుని సమాధానము	132
అధ్యాయ సంగ్రహము	139

విషయము	పుటసంఖ్య
4. చతుర్థాధ్యాయము-మహాతీ గర్భావక్రాంతి శారీరము 141-182	
గర్భ సంబంధముగు ఎనిమిది సంశయములు	141
ఏ కారణము వలన గర్భము ఏర్పడునను ప్రశ్నకు నమాధానము	142
దేనికి గర్భమని పేరు కలదు అను ప్రశ్నకు నమాధానము	142
గర్భము దేనియొక్క వికారము (దేనితో నిండియున్నది?) అను ప్రశ్నకు నమాధానము	143
కుక్షియందు గర్భము ఏ క్రమమున ఏర్పడును అను ప్రశ్నకు నమాధానము	144
మాసానుక్రమముగ గర్భము వృద్ధి చెందుట-మొదటి మాసమునందు గర్భముయొక్క స్వరూపము	148
రెండవ మాసమునందు గర్భము యొక్క స్వరూపము	148
మూడవ మాసమున గర్భము యొక్క స్వరూపము	149
వంచ మహాభూతముల వలన గర్భమునకు కలుగు భావములు	149
లోకమునకు పురుషునకును సామ్యమున్నదని చెప్పట	151
గర్భమునకు సుఖదుఃఖాను బంధము కలుగుట - శ్రీని ద్వైహృదయ అని పిలుచుట	153
గర్భమును గ్రహించిన శ్రీ యొక్క లక్షణములు	157
గర్భమునకు ఉపమాతముమ కలిగించు భావములు	159
నాల్గవ మాసమునందు గర్భము యొక్క స్థితి	160
ఐదవ మాసమునందు గర్భము యొక్క స్థితి	161
ఆరవ మాసమునందు గర్భము యొక్క స్థితి	161
ఏడవ మాసమునందు గర్భము యొక్క స్థితి	162
ఎనిమిదవ మాసమునందు గర్భము యొక్క స్థితి	162
ఎనిమిదవ మాసమునందు గర్భము జనించరాదనుటకు కారణము ప్రసవమునకు తగిన కాలము	164
గర్భము వృద్ధి చెందుటకు కారణములు	169
గర్భము ఏర్పడకుండుటకు కారణము	166
పెరుగుచున్న గర్భము వినాశము పొందుటకు కారణము	166

విషయము	పుటసంఖ్య
గర్భము పూర్తిగా నశింపక వికృతి నొందుటకు కారణము	167
అత్మకు వికారములు కలుగు విధము	170
శారీరక మానసిక దోషములు - వాని కృత్యములు	171
సత్త్వము యొక్క త్రైవిధ్యము	172
బ్రాహ్మణత్వము	173
ఆర్ష సత్త్వము	173
బంధ్రసత్త్వము	174
యామ్యసత్త్వము	174
వారుణసత్త్వము	174
కౌశేర సత్త్వము	174
గాంధర్వ సత్త్వము	174
రాజనసత్త్వ భేదములు - అనురసత్త్వము	176
రాక్షససత్త్వము	176
పిశాచసత్త్వము	176
నర్పసత్త్వము	177
ప్రేతసత్త్వము	177
శకునసత్త్వము	177
తామససత్త్వ భేదములు - పశుసత్త్వము	178
మత్స్యసత్త్వము	178
వానస్పత్యసత్త్వము	179
అథ్యాయసంగ్రహము	181
5. పంచమాధ్యాయము పురుష విచయ శారీరము 183-201	
లోక-పురుషసామ్యము	183
లోక-పురుష సామ్యతకు వివరణము	184
అగ్నివేళని ప్రశ్న	186
అశ్రేయని నమాధానము - లోక పురుషుల సామ్యమును చెప్పుట	
వలన కలుగు ప్రయోజనము	186
లోక - పురుషులకు గణ్ణ హేత్వాది పంచకము	188

విషయము	పుటసంఖ్య
వ్రవృత్తికి మూలము, నివృత్తి ఉపాయము - అగ్నివేళని వ్రవృత్తి	189
అత్రేయుని సమాధానము	189
మోక్షము - మోక్షమును సాధించు నుపాయము	192
శుద్ధ సత్త్వ లక్షణములు	196
సత్యబుద్ధి స్వరూపము - దానివలన కల్గు ఫలితము	197
జీవన్ముక్తునకు నుఖ దుఃఖ సంబంధము లేదనుట	198
ముక్త లక్షణములు	199
ముక్తికి పర్యాయ నామములు	200
అధ్యాయసంగ్రహము	200
6. షష్ఠాధ్యాయము - శరీర విచయ శారీరము	202-238
శరీర విచయము యొక్క ప్రయోజనము	202
శరీరము యొక్క నిరుక్తి - ధాతువైషమ్యము అనారోగ్యమును లేదా మరణమును కలిగించుననుట, ధాతు వైషమ్యము యొక్క నిరుక్తి	203
ఔషధ ఆహార ద్రవ్యముల వలన ధాతువులయందు పరస్పరము వృద్ధిక్షయములు ఏకకాలమునందే జరుగుట	206
ఔషధోపయోగము వలన, స్వస్థ వృత్తమును ఆనుసరించుట వలననూ ధాతుసామ్యము కలుగుననుట	208
సంగ్రహముగా స్వస్థ వృత్తము యొక్క స్వరూపము	210
ధాతువులకు వృద్ధిక్షయమును కలిగించు ఆహారములు	211
ద్రవ్యములందున్న గుర్వాది గుణములు చేయు కృత్యములు	212
సమానభూయిష్టత కల్గిన విజాతీయ ద్రవ్యములచే ధాతువులకు వృద్ధిక్షయములు కల్గుట	214
సర్వీశరీర వృద్ధిని కలిగించు ఖావములు	216
బలవృద్ధికర ఖావములు	217
ఆహార పరిణామకర ఖావములు	218
ఆహార పరిణామకర ఖావములు పనిచేయు విధము	218

విషయము	పుటసంఖ్య
పరిణమించిన ఆహారము యొక్క గుణములు శరీరమును వృద్ధి నొందించుట, అందలి దోషములు శరీరమునకు చెరువును చేయుట	220
శరీర గుణముల స్వరూపము	221
వాతపిత్త శ్లేష్మములు మలాదులను దూషింపజేయుట	222
శారీర జ్ఞానమువలన కలుగు ఫలము	224
గర్భ విషయమున అగ్నివేకుని ప్రశ్నలు	224
ఆత్రేయుని సమాధానము	225
గర్భము ఏ వైపునకు ముఖము నుంచుకొని యెట్లు లోపలనుండును అను ప్రశ్నకు సమాధానము	228
గర్భమునకు తల్లిద్వారా పోషణ లభించు విధము	229
గర్భము బయల్పడు విధము	230
జనించిన పిదప గర్భము ఏ ఆహార ఉపచారములచే నశించును ఏ ఆహార వికారములచే రోగములు లేక వృద్ధి నొందునను ప్రశ్నలకు సమాధానము	230
దేవతలు మొదలగు వానివలన కలుగు వికారములు దీనికి కలుగునా లేదా అను ప్రశ్నకు సమాధానము	231
కాలాకాల మృత్యు సంబంధమగు వివరము	232
అయువుయొక్క ప్రమాణము	236
వరమాయువు కలుగుటకు కారణములు	236
అధ్యాయసంగ్రహము	237
౪. సప్తసాధ్యాయము - శరీర సంఖ్యా శారీరము	239-257
అగ్నివేకుని ప్రశ్న	239
ఆత్రేయుని సమాధానము	240
శరీరమునందలి షడంగ విభాగము	241
అస్తుల సంఖ్య మరియు వాని వివరము	242
జ్ఞానేన్ద్రియఃస్థానములు, జ్ఞానేన్ద్రియములు, కర్మేన్ద్రియములు మరియు హృదయము	244
ప్రాణాయతనములు	245

విషయము	పుటనంబు
కోష్ఠాంగములు	245
ప్రత్యంగముల వివరము	246
శరీరమునందలి రంధ్రములు	248
స్నాయు సిరాదీ సంఖ్య వివరణము	249
శరీరమునందలి ఉదకాదుల కొలత	251
శరీరము పాంచ భౌతికమనుటకు వివరణము	253
పరమాణు రూపము శరీరావయవముల అనంత్యేయత్వము	254
శరీరావయవ సంఖ్య పరిజ్ఞాన ప్రయోజనము	255
శరీర సంఖ్య జ్ఞానముచే వైద్యునకు కలుగు ప్రయోజనము	256
8. అష్టమాధ్యాయము - జాతి సూత్రీయ శారీరము	258-320
పుత్రోత్పత్తికి తగిన విధానమును చేయుట	259
మైథున విధి	260
కోరిన పుత్రుని పొందుటకు అవలంబింపవలసిన నియమములు	263
కోరిన పుత్రులు కలుగుటకు పుత్రకామేష్టి విధానము	265
శూద్రులు చేయవలసిన విధి	266
నంతానమునకు వర్ణ విశేషము కలుగుటకు ఇతర కారణములు	269
నత్త్య విశేషమును కలిగించు భావములు	269
గర్భోత్పత్తి క్రమము	270
పుంసవన విధి	271
గర్భస్థాపక ఔషధ-అహార-విహారములు	274
గర్భమునకు విఘాతమును తరిగించు భావములు	274
గర్భిణీ ప్రీతి కలుగు సామాన్య వ్యాచులకును గర్భ సంబంధముగు	
ఉపద్రవము లేర్పడినపుడునూ చేయవలసిన విధులు	278
ఉపవిష్టకోదర-నాగోదర లక్షణములు	281
ఉపవిష్టకోదర-నాగోదరముల యొక్క చికిత్స	282
గర్భము కదలకుండునపుడు చేయవలసిన చికిత్స	283
గర్భిణికి కలుగు ఉదావర్తనమునకు చేయవలసిన చికిత్స	283
గర్భము మృతినొందినపుడు కలుగు లక్షణములు	285

విషయము	పుటసంఖ్య
గర్భము మృతినొందినపుడు చేయవలసిన చికిత్స	286
మాసక్రమము ననుసరించి గర్భిణికి చేయవలసిన విధానము	287
సూతికాగార నిర్మాణ విధి	290
సూతికాగారము నందుండవలసిన వస్తు సామగ్రి	291
గర్భిణిని సూతికాగారమునందు ప్రవేశింపజేయు విధి	293
ఆనన్న ప్రసవ లక్షణములు	294
ప్రసవ వేదనలు కలిగినపుడు చేయవలసిన విధి	294
ప్రసవ వేదనలు కలియు ప్రసవించినపుడు చేయవలసిన విధి	294
గర్భము ప్రసవాభి ముఖమైనపుడు చేయవలసిన విధి	295
సుఖప్రసవమునకు గర్భిణికి చేయదగిన మంత్రోపదేశము	295
ప్రసవ సమయమున గర్భిణికి చేయవలసిన హితోపదేశములు	295
ప్రసవనంతరము చేయవలసిన కర్మ	297
జనించిన శిశువునకు వెంటనే చేయవలసిన కృత్యములు	299
నాభినాళమును చేదించు పద్ధతి	300
నాభినాడిని నరిగి చేదించక పోవుట వలన కలుగు దోషములు-చికిత్స	301
జాతకర్మ విధానము	302
రక్షవిధి	303
సూతికా ప్రీతి చేయవలసిన ఉపచారములు	304
సూతికా ప్రీతి కల్లు వ్యాధులకు చేయవలసిన విధి	305
నామకరణ విధి	306
ఆయుష్మంతుడైన శిశువు యొక్క- లక్షణములు	308
ధాత్రీ పరీక్ష	311
స్తనములుండవలసిన తీరు	312
స్తన్యముండవలసిన తీరు	312
స్తన్య చోష చికిత్స	312

విషయము	పుటసంఖ్య
క్షీరజనక ద్రవ్యములు	313
స్తన్యమును త్రాగించునపుడు చేయవలసిన విధి	315
కుమారాగారమును నిర్మించు విధానము	315
కుమారునికి చేయవలసిన సామాన్య విధులు	316
దూపములు	316
ధారణ యోగ్యములగు మణులు మొదలగునవి	317
కుమారునికివ్వవలసిన అట వస్తువులు, ఆతనికి ఆనారోగ్యము	
కలిగినపుడు చేయవలసిన విధులు	318
అధ్యాయ సంగ్రహము	320

చరకసంహిత - శారీర స్థానము

ప్రథమాధ్యాయము

కతిధాపురుషీయ శారీరము

1. అథాతః కతిధాపురుషీయం శారీరం వ్యాఖ్యాస్యామః.
2. ఇతి హ స్మాహ భగవానాశ్రేయః.

తాత్పర్యము : ఇక ఇప్పుడు కతిధాపురుషీయమను శారీరమును చెప్పబోవుచున్నాము.

అని ఆశ్రేయ భగవానుడు చెప్పియుండెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : నిదాన స్థానమునందు తెలియబడిన హేతువు మొదలగువాని వలన మరియు విమానస్థానమునందు వచ్చియున్న రసము, దోషములు మొదలగువాని జ్ఞానము వలన చేయవలసిన చికిత్స కొరకు ఆ చికిత్సకు అధికరణమగు శరీరము తెలిసికొనదగుచున్నది. పలు విధములైన కష్టములతో కూడిన చికిత్స చేయకయున్నట్టియు శరీరమునందు ఆ శరీరము యొక్క విజ్ఞానముపై నాధారపడకయున్న చికిత్స మంచి ఫలితముల నివ్వనందువలన శరీరమును దానికి కారణము, ఉత్పత్తి, స్థితి, వృద్ధి మొదలగు విశేషములతో ప్రతిపాదించుటకుగాను శారీరస్థానము చెప్పబడుచున్నది. ఇవటయును అత్యంత దుఃఖమును కఠింపజేసే మోక్షమునకు కారణమై యుండు చికిత్సకు ఉపయోగపడు పురుషుని యొక్క భేదము మొదలగు వానిని ప్రధానముగా ప్రతిపాదించుట చేత కతిధా పురుషీయమను అధ్యాయము పేర్కొనబడుచున్నది.

ఆత్మ సంబంధమగు ప్రశ్నలు

3. కతిధా పురుషో దీమన్ ! ధాతుభేదేన భిద్యతే,
పురుషః కారణం కస్మాత్, ప్రధవః పురుషస్య తః.
4. కిమజ్ఞో జ్ఞః, స నిత్యః కిం కిమనిత్యో నిదర్శితః.
ప్రకృతిః కా, విచారాః కే, కిం లిజ్గం పురుషస్య చ.

5. నిష్క్రియం చ న్వతంత్రం చ వశినం సర్వగం విభుమ్,
వదన్త్యాత్మానమాత్మజ్ఞాః క్షేత్రజ్ఞం సాక్షిణం తథా.
6. నిష్క్రియస్య క్రియా తస్య భగవన్ ! విద్యతే కథమ్,
స్వతస్త్రిశ్చేదనిష్టాసు కథం యోనిషు జాయతే.
7. వశీ యద్యనుభైః కస్మాద్భావైరాక్రమ్యతే బలాత్,
సర్వాః సర్వగతత్వాచ్చ వేదనాః కిం న వేత్తి సః.
8. న పశ్యతి విభుః కస్మాచ్చైలకుద్యతిరస్కృతమ్,
క్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రమథవా కిం పూర్వమితి సంశయః.
9. జ్ఞేయం క్షేత్రం వినా పూర్వం క్షేత్రజ్ఞో హి న యుజ్యతే,
క్షేత్రం చ యదీ పూర్వం స్యాత్ క్షేత్రజ్ఞః స్యాదకాశ్వరః.
10. సాక్షిభూతశ్చ కస్యాయం కర్తా హ్యన్యో న విద్యతే,
స్యాత్ కథం చావికారస్య విశేషో వేదనాకృతః.
11. అథ చార్తస్య భగవంప్రీన్యదాం రాం చికిత్సతి,
అశీతాం వేదనాం వైద్యో వర్తమానాం భవిష్యతీమ్.
12. భవిష్యన్త్యా అనంప్రాప్తిరశీతాయా అనాగమః,
సాంప్రతిత్యా ఆవి స్థానం నాస్త్యర్థేః సంశయో హ్యుతః.
13. కారణం వేదనానాం కిం, కిమధిష్ఠానమువ్యతే,
క్వ చైతా వేదనాః సర్వా నివృత్తిం యాస్త్యశేషతః.
14. సర్వవిత్ సర్వసంన్యాసీ, సర్వసంయోగనిఃస్పృతః,
ఏకః ప్రకాశో భూతాత్మా తైర్లింగై రుపలభ్యతే.
15. ఇత్యగ్ని వేళస్య వచః శృత్వా మతిమతాం వరః,
సర్వం యథావత్ ప్రోవాచః ప్రకాశ్తాత్మా పునర్వసుః.

తాత్పర్యము : 1) ఓ దీమంతునా ! పురుషుడు ఛాతుభేదము వలన ఎన్ని విదములుగా విభజింపబడుచున్నాడు ?

2) ఎందువలన పురుషుడు కారణము అని పేర్కొనబడినాడు ?

3) పురుషునకు ఉత్పత్తి కారణమేది ?

4) పురుషుడు అజ్ఞానియా లేక జ్ఞానియా ?

5) అతడు నిత్యుడా లేక అనిత్యుడని చెప్పబడినాడా ?

6) ప్రకృతి ఏది ?

7) వికృతులేవి ?

8) పురుషుని యొక్క లక్షణములేవి ? అత్యను గురించి తెలిసినవారు అత్యుని ప్రీయమనియు, స్వతంత్రమనియు, వశి, సర్వగము, విభువు, క్షేత్రజ్ఞుడు, సాక్షియనియునూ చెప్పుచున్నారు.

9) క్రియా రహితమైన అత్యుకు క్రియతో ఎట్లు సంబంధము కలుగుచున్నది ?

10) అత్యు స్వతంత్రమే యైనచో అనిష్టములగు [నీచములగు] యోనుల యందెట్లు జనించును ?

11) వశిత్వము గల అత్యు దుఃఖ కరములగు భావములచే బలవంతముగా నెట్లు ఆక్రమింపబడుచున్నది ?

12) ఎల్లెడలను సంవరించు సర్వగతమై యుండియు అన్ని వేదనలను అత్యు ఎట్లు తెలిసికొనడు !

13) ఎల్లెడలా వ్యాపించు విభుత్వము కల్గియున్న అత్యు పర్వతము, గోడ మొదలగు వానిచే కప్పబడియున్న [వాని వెనుకనున్న] వస్తువుల నెట్లు చూడ లేకున్నది ?

14) క్షేత్రజ్ఞుడు ముందుగనున్నాడా లేక క్షేత్రము ముందుగ నున్నదా ? అను సంశయము కలుగుచున్నది. తెలిసికొనవలసిన క్షేత్రము ముందుగ లేకుండగనే క్షేత్రజ్ఞుడు ముందుగ నుండుట యుక్తము గాదు. క్షేత్రమే ముందుగ నున్నచో క్షేత్రజ్ఞుడు ఆకాశ్యతుడగుచున్నాడు గదా !

15) వేరొకకర్త లేనపుడు పురుషుడెవరికి సాక్షిభూతుడగును ?

16) నిర్వికారుడగు పురుషునికి వేదనా విశేషములెట్లు తెలియును ?

17) వైద్యుడు రోగికి గడచిన వ్యాధులకు చికిత్స చేయునా ?

18) వర్తమానముననున్న వ్యాధులకు చికిత్స చేయునా ?

19) రానున్న వ్యాధులకు చికిత్స చేయునా ? ఎందువలనననగా రాబోవు వ్యాధికిని గడచిన వ్యాధికిని తత్కాలమున ఉనికిలేదు. తత్కాలమున సంభవించు వ్యాధియును స్థిరముగా నుండదు. కావున ఈ మూకింటిలో దేనికి వైద్యుడు చికిత్స చేయునను సంశయము కలుగుచున్నది.

20) వేదనలకు కారణమేదీ ?

21) వేదనలకు అధిష్ఠానమేదీ ?

22) వేదనలన్నియు నెప్పుడు నిశ్శేషముగా అంతమునొందును ?

23) నర్వవిదుడు, నర్వమును విడచినవాడు, అన్ని సంయోగములను వదలిన వాడు, ప్రళాంతముగా నున్నవాడు ఒక్కడేయగు ఛాతాత్మ్యమగువాడేలక్షణములలో తెలియనగును? అని అగ్నివేదని మొక్క మాటలను (ప్రశ్నలను) వినిన యిద్ద మంతులలో శ్రేష్ఠుడు, ప్రళాంతాత్మయగు పునర్వసు (అత్రేయుడు) అన్ని విషయము లను యథాక్రమముగా బాగుగా చెప్పుచున్నాడు.

ఆయుర్వేదదీపిక : 'కలిధా' అనగా ప్రకారము ఎన్ని విధములు అని అర్థము. "పురుషః" అనుటవలన సామాన్యముగా పురుష శబ్దమును సూచించు అర్థము పేర్కొనబడుచున్నది: ఎందువలననగా "నాదనుశ్చేతనాచిషా" అను మొదలగువాని వలన, మరియు చరుల్లింశర్లింశుగు భేదముచే భిన్నమగు (వేదాకడగు) కర్మపురుషుడే శరీరముగలవాడని తెలిసికొనవలెను. అట్లే "చేతనా చాతుర్యేకః స్యుతః పురుషసంజ్ఞకః" అనుటవలన శరీరము లేనట్టి అత్యయే పురుషశబ్దమునకు అర్థముగా గ్రహింపవలెను. పురుషుని ధరించునది భాతుపు; అందువలన "భాతు భేదేన" అనగా పురుషుని ధరించు విషయముల భేదము వలన అని అర్థము. "ధీమన్" అను విశేషణము వలన ఎవడు ధీమంతుడో అతడే చెప్పవచ్చుచున్న సూక్ష్మమగు ఈ పురుష భేదములు మొదలగువానిని చెప్పుటకు సమర్థుడగునని చూపుచున్నాడు. "పురుషః కారణం కస్మాత్" అనగా ఏ కారణము వలన పురుషుడు ఈ సంసారము నందు ప్రధానమగు స్థాయి కారణమగుచున్నాడు? అని అర్థము. "ప్రభవత్యస్మాత్ ఇతి ప్రభవః" అనగా కారణము. "యోనిషు" అనగా జాతులయందు, "సర్వాః" పర పురుషులయందున్న వానిని కూడ అని అర్థము. క్షేత్రజ్ఞుడు అనగా అత్య అని అర్థము. క్షేత్రమనగా ప్రకృతి తప్ప మిగిలిన చెప్పదోవనున్నవి అని అర్థము. "క్షేయమ్" అను మొదలగునవి - క్షేత్రము లేనపుడు క్షేత్రజ్ఞుని మొక్క అభావము లేనందున (క్షేత్రజ్ఞుడుంకవలన) అతనికి క్షేత్రజ్ఞత్వము వర్తింపదని భావము. "సాక్షీ భూతః" అనగా సాక్షి నద్యగుడు అని అర్థము. "విశేషో వేదసార్వభౌ" అనగా పుత్రుడు కలుగుట మొదలైనవాని జ్ఞానము కలిగి అజ్ఞానము వలన సంరోషాది విశేషములు (అనుభవించు) అని అర్థము. "లిస్యనాదే" అనగా అతీత అనాగత వర్తమానములగు వ్యాధుల ముఠ్యన దీనిని (వైద్యుడు) డిక్రియించుచున్నాడు అని

అర్థము. “అతీతమ్” అను మొదలగువానియందు ‘కిం’ శబ్దము అధ్యవహార్యము (అన్నిటికీ వర్తింపవలసినది). అందువలన అతీతములను చికిత్సించునా ఏమి? వర్తమానములను చికిత్సించునా ఏమి? లేదా భవిష్యత్తునందు కలుగజోవు వ్యాధులను చికిత్సించునా ఏమి? అని అన్వయించుకొనవలెను. “స్థానం నాస్తి” అనగా (వర్తమాన వ్యాధి లక్షణములు) క్షణికముగుటచే చికిత్సకు ప్రవృత్తముగు నమయమున నిలచియుండుట జరుగదు అని అర్థము. వేదనలయొక్క కారణము మరియు అధిష్ఠానము దీర్ఘం జీవితీయాధ్యాయమున (సూత్రస్థానము 1వ అధ్యాయం) చెప్పబడి యున్నప్పటి ఇచట ప్రకరణ వశమున విశేషముగా తెలిసికొను కోరికచేత మరల విశిష్టములైన ఈ ప్రశ్నలు వేయబడుచున్నవి. ప్రశ్నయొక్క నమాధానములు ఈ తరువాతి సూత్రము (శ్లోకము) నందు ఆచార్యునిచేత చెప్పవలసి యుండుటచే ఇచట ఆ వ్యాఖ్యను చేయుటలేదు.

ధాతుభేదము వలన పురుషుని భేదములు

16. ధాదయశ్చేతనాషష్ఠా ధాతవః పురుషః స్మృతః,
చేతనాధాతురప్యేకః స్మృతః పురుషసంజ్ఞకః

తాత్పర్యము : ఆకాశము మొదలగు ఐదు భూతములను ఆరవదియగు చేతనతో కలిపి పురుషుడు షష్ఠాశు పురుషుడని చెప్పబడును. చేతనాధాతు వొక్కటి యునూ పురుషుడని అనబడును. (షష్ఠాశు పురుషుడు - ఏకధాతు పురుషుడు అని ధాతుభేదముచే పురుషుడు రెండు విధములని భావము).

ఆయుర్వేదదీపిక : “ధాదయః” అను మొదలగునవి.... “ఖాదయః” అనగా ఆకాశ వాయు-అగ్ని-జల-వృథివి (ఖం వాయురగ్నిరాపః క్షితిస్తథా) అని చెప్పబడనున్న ఐదు భూతములు; “చేతనాషష్ఠా” అనుచోట చేతనకు అధారమైన మనస్సుతోకూడి అత్కము గ్రహింపవలెను. ‘ఖ’ మొదలగువానిని (ఆకాశాదులను) గ్రహించుటచేత ఆకాశాదులతో నిండిన ఇంద్రియములను కూడా తెలిసికొనవలెను. ఈ పురుషుడు వైశేషిక దర్శనము అంగీకరించిన చికిత్సాశాస్త్రము యొక్క విషయ మగు పురుషుడు. ఇతడే సుభ్రుతునిచేగూడ “పంచమహాభూత శరీరి నమవాయః పురుషః” అని చెప్పబడినాడు (సు. సూ. 1) “స్మృతః” అని చెప్పబడవలన పూర్వ వార్యులకు గూడ ఈ పురుషశబ్దము చెప్పబడినదేగాని తమచే ఇది కల్పించబడినది గాదని చూపుచున్నాడు. “పురి - శరీరే శేతే” శరీరమునందు నివసించువాడు అను

వ్యుత్పత్తి వలన ఏ ఆత్మ పురుష శబ్దమువలన చెప్పబడుచున్నచో దానిని చేతనా అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబడుచున్నాడు. ఇచట పురుషుడు అని చెప్పబడుచుండు ఏది పురుషసంజ్ఞ కలవాడు అని చెప్పబడుచున్నాడో దానివలన చికిత్సకు తగిన చేతనా దాతురూప పురుషుడని అభిప్రాయము కాదు; కాని, ఇతర శాస్త్రముల వ్యవహారము నందు తెలియుట వలన ఇచటకూడ ఇతడు పురుష శబ్దము వలన గూచింపబడినాడని చూపుచున్నాడు. చికిత్సా విషయమగువాడు మాత్రము షడ్భాతు పురుషుడే. అందువలననే ఆవట సంజ్ఞతః అని చెప్పబడలేదు. ఈ పురుష శబ్దమునూ గవాదులయందు గూడ షడ్భాతునముదాయమునందు వర్తించుచున్నప్పటికీ సర్వప్రధానమగు నరుని యందు మాత్రమే వర్తించును. అందువలన గవాదులయందు పురుష శబ్దము ఎక్కువ ప్రసిద్ధముగాదు.

చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మక పురుషుడు

17. పునశ్చ దాతుభేదేన చతుర్వింశతికః స్మృతః,
మనో దశేన్ద్రియాణ్యర్థాః ప్రకృతిశ్చాష్టదాతుకీ

తాత్పర్యము : ఇంకనూ దాతు భేదమువలన పురుషుడు చతుర్వింశతికు డని చెప్పబడినాడు. ఆ ఇరువదినాల్గు తత్వములేవనిన - మనస్సు - 1, ఇంద్రియములు - 10, ఇంద్రియార్థములు - 5, అష్టదాతుకమగు ప్రకృతి - 8 (ప్రకృతి -1, మహత్తు-1, అహంకారము-1, పంచతన్మాత్రలు-5 ఈ విధముగా మొత్తము 24 తత్వములు).

ఆయుర్వేద దీపిక : “పునశ్చ” అను మొదలగువాని ద్వారా షడ్భాతు రూపమే యగు పురుషుని మరల సాంఖ్య దర్శనమునందు చెప్పబడిన చతుర్వింశతిక భేదము వలన చెప్పబడుచున్నాడు. “మనః” అను మొదలగువాని ద్వారా చతుర్వింశతి కమే విభజింపబడుచున్నది. సాంఖ్యులచే ఈ పురుషుడు పంచవింశతిక త్వమయుడని చెప్పబడినప్పటికీ, - వారు చెప్పినట్లు - “మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహాదాధ్యాః ప్రకృతి వికృతయః సప్త, షోడశకస్తు వికారో నప్రకృతిర్న వికృతిః పురుషః”- (సాంఖ్య కారిక-3) మూల ప్రకృతి ఒకటి. ఇది ప్రకృతి యనబడును. మహాదాదులు ప్రకృతి వికృతులు ఏడు. (1 మహత్తు+ 1 అహంకారము+ 5 పంచతన్మాత్రలు) వికారములు 16 (11 ఇంద్రియములు-మనస్సు+ 5 బుద్ధీంద్రియములు+ 5 కర్మేంద్రియ

ములు). పురుషుడు నప్రకృతి నవికృతి-1 అని చెప్పబడినప్పటికీ ప్రకృతికి వ్యతిరేకమై ఉదాసీనముగా నుండు పురుషుని - అవ్యక్తమును ప్రకృతి యొక్క గుణమునకు సాధర్మ్యమును కలిగియుండుట వలన అవ్యక్తమును ప్రకృతియందే చేర్చి అవ్యక్త శబ్దము చేతనే గ్రహించుచున్నాడు. అందువలన పురుషుడు చతుర్వింశతిక దనుట విరుద్ధము గాదు. సూక్ష్మమగు ఉదాసీనము యొక్క భేదమును ప్రతిపాదించుట ఇచట ప్రయోజనకారి కాకపోవుట వలన జరుగలేదు. “దశేన్ద్రియాణి” అనగా ఐదు కర్మేంద్రియములు, ఐదు బుద్ధింద్రియములు అని అర్థము. “అష్టధాతుకీ” అనగా అకాశము మొదలగు ఐదు భూతములు - బుద్ధి, అవ్యక్తము మరియు అహంకారము అని మొత్తము ఎనిమిదింటితో కూడినది. ఇదే విషయమును “భాదీని బుద్ధి రవ్యక్తమహాకౌరస్తదాష్టమః” అని చెప్పుచున్నాడు.

మనస్సుయొక్క లక్షణము - గుణములు

- 18. లక్షణం మనసో జ్ఞానస్యాభావో భావ ఏవ చ,
నతిహ్యత్తేన్ద్రియార్థానాం సన్నికర్షే న వర్తతే
- 19. పై వృత్త్యాన్యనసో జ్ఞానం సాన్నిధ్యాత్తచ్చ వర్తతే,
అఋత్వమథ చైకత్వం ద్వౌ గుఃౌ మనసః స్మృతౌ.

తాత్పర్యము : జ్ఞానము కలుగుట మరియు కలుగకపోవుట యనునది మనస్సుయొక్క లక్షణము. ఆత్మ - ఇంద్రియము - అర్థము అను వాని మధ్య సంబంధమున్నప్పటికీ మనస్సుయొక్క సంబంధము లేకపోవుటచే జ్ఞానము (అ ఇంద్రియార్థము యొక్క జ్ఞానము) కలుగదు. మనస్సు పీనితో సన్నిహితముగా నున్నపుడు ఆ జ్ఞానము కలుగును. అఋత్వము మరియు ఏకత్వము అను రెండును మనస్సుయొక్క గుణములుగా చెప్పబడినవి.

ఆయుర్వేద దీపిక : “లక్షణమ్” అను మొదలగునవి-చతుర్వింశతికమునందు మొదట చెప్పబడిన మనస్సును ఇచట వర్ణించుటకు చెప్పుచున్నాడు. “నతి” అను మొదలగువానిద్వారా జ్ఞానము కలుగకపోవుట. (అభావము) మరియు కలుగుట (భావము) అనునది మనస్సుపైన ఎట్లు ఆధారపడియుండునో తెలుపుచున్నాడు. “పై వృత్త్యాన్యనసః” అనగా ఇంద్రియముతో సంయోగము చెందకుండుట వలన, “సాన్నిధ్యాత్” అనగా ఇంద్రియముతో మనస్సు సంబంధము కలిగి

యుండుట వలన అని అర్థము. ఎప్పుడైతే ఇంద్రియార్థములు ఇంద్రియములతో సంయోగము చెందుతే అప్పుడు ఒకానొక ఇంద్రియార్థమునందు జ్ఞానము కలుగును ఒకానొక ఇంద్రియార్థము నందు కలుగదు అని చూడబడుచున్నది. అందువలన ఈ జ్ఞానము యొక్క భావాభావములు తెండును జ్ఞానము కలుగుటకు పేరు కారణమును (ఇతర కారణమును) చూపుచున్నవి. అట్టి ఇతర కారణము ఆ మనస్సు (అని తెలియవలెను). అట్టి మనోరూప కారణము చూడ ఒకవేళ అత్యవలె ఒకేసారిగా అన్ని ఇంద్రియముల యందు వ్యాపించుటను నమ్మించినచో, లేక ఇంద్రియముల వలె మనస్సు అనేక సంఖ్యలో నుండునని నమ్మించినచో, అప్పుడు మరల మనస్సుయొక్క విభుత్వము వలన ఒకేసారి ఇంద్రియార్థములతో సంబంధము కలుగుటయందు ఏమ విధములగు జ్ఞానములునూ కలుగవలెను. (కాని నిజమునకు) జ్ఞానములన్నియు ఒకేసారి కలుగుటలేదు. అందువలన ఒకేసారిగా (ఎక్కువ ఇంద్రియార్థముల) జ్ఞానము కలుగకపోవుట అను లక్షణము వలన మనస్సు అను రూపమును కలిగి ఒక్కటియే అయ్యునూ యుండుట సిద్ధించునని “అంత్యమ్” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పబున్నాడు.

మనో విషయములు - కర్మలు

20. చిన్త్యం విచార్యమాహ్యం చ ధ్యేయం సంకల్ప్యమేవ చ, యత్కించిన్త్యో జ్ఞేయం తత్ సర్వం హ్యర్థనంజ్ఞకమ్.
21. ఇన్ద్రియాభిగ్రహః కర్మ మనసః స్వస్య నిగ్రహః, ఊహో విచారశ్చ తతః పరం బుద్ధిః ప్రవర్తతే.

తాత్పర్యము : చింత్యము, విచార్యము, హ్యహ్యము, ధ్యేయము, సంకల్ప్యము (క్రమముగా చింతింపదగినది, విచారించదగినది, ఊహింపదగినది, ధ్యానింపదగినది, సంకల్పించదగినది) అనునవి మరియు మనస్సుద్వారా తెలియవగు నదేదైననూ మనస్సుయొక్క అర్థములు (విషయములు) అని గుర్తించబడును.

ఇంద్రియములకు అధిష్ఠానముగా నుండుట, తనను కాను అదీనములో నుండు కొనుట, ఊహ, విచారము అనునవి మనస్సుయొక్క కర్మలు. ఇవియైన విదవనే బుద్ధి యనునది ప్రవర్తించును.

అయుర్వేదదీపిక : మనస్సు యొక్క గుణములను పేర్కొని మనస్సు యొక్క విషయములను ‘చిన్త్యమ్’ అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్ప

చున్నాడు. చింత్యమనగా మనస్సు చేత ఇది చేయదగినది ఇది చేయదగనిది అని వింతించుట. ఇవి ఈ పనికి ఉపపత్తి కారణములు, ఇవి అనుసవత్తి కారణములు (సాధక బాధకములు) అని విమర్శించుట విచార్యము. సంఖావసము చేత “ఇది ఇట్లు అగును” అని ఊహించుట ఊహ్యము. ద్యేయమనునది భావనాజ్ఞాన విషయము. సంకల్పము అనునది గుణవంతముగనైనను దోషవంతముగనైనను నిర్ధారణ చేయుట. “మనసోజ్ఞేయమనగా” ఇంద్రియముల ప్రమేయము లేకుండగ మనస్సుచే గ్రహింపబడునది. ఈ మనో విషయములు శబ్దాది రూపములగునవే. అందువలన అర్థ విషయములను వర్ణించుట ఇరువది నాలుగు సంఖ్యకంటె ఎక్కువ కాదు. సుఖాదులు మాత్రము శబ్దాదులకంటె ఇతరములైన మనో విషయములై యుద్ధి భేదమును గ్రహించుట వలననే తీసికొనబడవలసినవి. మనో విషయములను పేర్కొని “ఇంద్రియమ్” అనునగువాని ద్వారా మనస్సు యొక్క కర్మలను చెప్పుచున్నాడు. “ఇంద్రియాభిగ్రహః” అనగా ఇంద్రియములకు ఆధారమైయుండుట మనస్సు యొక్క కర్మ. మరియు తనను తాను నిగ్రహించుకొనుట (నియమములో నుంచుకొనుట) యునూ మనస్సు యొక్క కర్మ. మనస్సే తన కిష్టములేని విషయములను తానుగానే నియమించును. (నిరోధించును). మనస్సు ఇతర గుణములతో కూడి యున్నప్పుడు మిగిలిన విషయముల నుండి తన్ను తాను నియమించుకొనుచు అని కొందరందురు. “విషయప్రవణం చిత్తం ధృతిభ్రంశాన్న శక్యతే, నియన్తుమపితాదర్థాద్ధృతిర్హి నియమాత్మికా.” అని చెప్పబడియే యున్నది. (ధృతి భ్రంశము వలన విషయ గ్రహణము జరుగదు. అసితమైన విషయముల నుండి ధృతియే నియమించును). అందువలన కారణ భూతమగు ధృతి వలన మనస్సు తనను తాను నియమించుకొనును అనుట తన క్రియలకు విరోధముగాదు. “ఊహా విచారశ్చ” అని మనస్సు యొక్క ఇతర కర్మలను చెప్పుచున్నాడు. ఇవట ఊహ యనునది నిర్వికల్పమగు ఆలోచనా జ్ఞానము. విచారము హేయ, ఉపాదేయతలను గూర్చి ఆలోచించు వికల్పక ఆలోచనా జ్ఞానము. సాంఖ్యులు వికల్ప కారణమును నాలుగు విధములుగా అంగీకరింతురు. అచట ఒకటి ఇంద్రియ రూప మగు బాహ్యము, అభ్యంతరములు మనస్సు, యుద్ధి, అహంకారములని మూడు. అచట ఇంద్రియములు ఆలోచించును అనగా నిర్వికల్పముగా అర్థమును గ్రహించునని అర్థము. మనస్సు మాత్రము సరిగా కల్పనమును చేయుట అనగా విషయము హేయమా ఉపాదేయమా (వదల వలసినదా లేక గ్రహింపదగినదా) అను వికల్పన

మును చేయును అని అర్థము. అహంకారము అనునది అభిమననము చేయును. ఇది నాది నేను ఇచ్చట అధికారము కలిగియున్నాను అని అనుకొనజేయును అని అర్థము. బుద్ధి యనునది అధ్యవసాయమును (విశ్చయమును) చేయును - “దీనిని దోషవంతమగుటచే త్యజించుచున్నాను”. “దీనిని గుణవంతమగుటచే గ్రహించుచున్నాను” అని నిర్ణయమును చేయును. అని అర్థము. ఊహ మాత్రము బాహ్యములగు చక్షువు మొదలైనవాని కర్మమైననూ, అచట కూడ మనస్సు యొక్క అధిష్ఠానత్వముండునని మనస్సు యొక్క కర్మగనే చెప్పబడినది. “సాస్త్రః కరణా బుద్ధిః సర్వం విషయమవగాహతే యస్మాత్, తస్మాత్త్రివిధం కారణం ద్వారి ద్వారాణి శేషాణి” (సాంఖ్యకారిక-35) అని చెప్పబడియున్నది. “తతః పరం బుద్ధిః ప్రవర్తతే” అనగా ఊహ, విచారముల తరువాత బుద్ధి నిర్ణయమును చేయును అని అర్థము. అహంకారము యొక్క వ్యాపారమగు అభిమననము ఇవట చెప్పబడనప్పటికీ బుద్ధి యొక్క వ్యాపారము వలననే సూచింపబడుచున్నదిగా తెలిసికొనవలెను. బుద్ధియే దీనిని వదలుచున్నాను లేదా దీనిని తీసికొనుచున్నాను అను నిర్ణయమును చేయుట అహంకారమునకు అభిమతమైన విషయము అగుచున్నది: అందువలన బుద్ధి వ్యాపారము వలననే అహంకార వ్యాపారము కూడ గ్రహింపబడుచున్నది. బుద్ధియందే అన్ని కరణముల వ్యాపారమును అర్పించుట (అసాదించుట) జరుగును. “ఏతే ప్రదీపకల్పాః పరస్పర విలక్షణా గుణ విశేషాః, కృత్స్నం పురుషస్వార్థం ప్రకాశ్య బుద్ధౌ ప్రయచ్ఛన్తి”. (సాంఖ్యకారిణి 36.) అని చెప్పబడియున్నది.

జ్ఞానము కలుగు విధము

22. ఇద్రియేజ్ఞేన్ద్రియార్థో హి నమనస్కేన గృహ్యతే, కల్ప్యతే మనసా తూర్వం గుణతో దోషతోఽథవా.
23. జాయతే విషయే తత్ర యా బుద్ధిర్నిశ్చయాయాత్మికా, వ్యవస్యతి తయా వక్త్రం కర్త్రం వా బుద్ధిభూర్వకమ్.

తాత్పర్యము : ఇంద్రియార్థము మనస్సుతో చూచిన ఇంద్రియము వలన గ్రహింపబడును. ఆ పైన మనస్సుతో గుణదోష వికల్పము చేయబడును. (ఇది దోషయు క్తమైనదా లేక గుణయు క్తమైనదా అని మనస్సు విమర్శ చేయును.) ఇట్లు కలిగిన విషయమునందు నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధి (దానిని గురించి) చెప్పబడుటకు లేదా చేయుటకు ప్రయత్నము చేయును.

ఆయుర్వేద దీపిక : బుద్ధియొక్క ఊహ-విచారములను చేయుట అనుపనిని “ఇన్ద్రియేణ” అను మొదలగు వానిద్వారా వివరించుచున్నాడు. “గృహ్యతే” అనగా ఊహాశ్రముచేత నిర్వికల్పముగా గ్రహించబడును అని అర్థము. “గుణతః” అనగా గ్రహింపదగినదానిగా అని అర్థము. “దోషతః” అనగా వర్జింపవలసిన దానిగా అని అర్థము. బుద్ధియొక్క నిర్ణయమును “జాయతే” అనువానిద్వారా వివరించుచున్నాడు. “విషయే తత్ర” అనగా మనస్సు ద్వారా కల్పింపబడిన విషయమునందు అని అర్థము. “నిశ్చయాత్మికా” అనగా స్థిరరూపమగు, నిర్ణయరూపమగు అని అర్థము. ‘వ్యవస్యతి’ అనగా అనుష్ఠానము చేయును— ఉద్యుక్తమగును అని అర్థము - బుద్ధిచే నిర్ణయింపబడిన విషయమును చెప్పబడు లేదా చేయుటకు ఉద్యుక్తమగును అని అర్థము. “బుద్ధి పూర్వకమ్” అనుట వలన ఏ అనుష్ఠానము బుద్ధి పూర్వకముగా నుండునో అది ఈ విధముగా జరుగుచున్నది కాని ఉన్నత స్థితియందున్నప్పటి అనుష్ఠానము కాదు. (ఈ విధముగా జరుగదు) అని చూపుచున్నాడు.

24. ఏతై కాధికయుక్తాని ఛాదీనామిన్ద్రియాణి తు,
పజ్జ కర్మానుయేయాని యేథోఽ బుద్ధిః ప్రవర్తతే.

కాత్యాయనము : వేని ద్వారా బుద్ధి ప్రవర్తించునో అట్టి ఇంద్రియములు ఐదును అనుమానముచే తెలిసికొనదగినవై ఆకాశాది పంచమహాభూతములను ఒక్కొక్కటిని అధికముగా కలిగియుండును. (శ్రోత్రమునందు ఆకాశము, త్వక్కునందు ఆకాశము వాయువు, చక్షువునందు ఆకాశము వాయువు అగ్ని, జిహ్వాయందు ఆకాశ వాయు అగ్నిజలములు, ఘ్రాణమునందు ఆకాశవాయు అగ్ని జల పృథివి అని ఐదును క్రమముగా ఒక్కొక్క ఇంద్రియమునుండి తరువాతి ఇంద్రియమునందు ఒక్కొక్కటి అధికముగా నుండును).

ఆయుర్వేదదీపిక : మనస్సును పేర్కొనిన తరువాత ఇంద్రియములు పేర్కొనబడుచున్నవి. అచటయును గొప్పవగుటచేత బుద్ధింద్రియములను మొదటగా “ఏతైక” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఆకాశాదుల మధ్యన ఒక్కొక్క భూతము అధికముగానున్న భూతములతో కూడిన ఐదు ఇంద్రియము చక్షువు మొదలైనవి: “ఏతై కాధిక”మను పదము వలన ఐదు ఇంద్రియములును పాంచభౌతికములైనవి. రాని చక్షువునందు తేజోభూతము అధికముగా నుండును

అను మొదలగునవి చెప్పబడి యుండుటను నూచించుచున్నాడు. “కర్మానుమేయాని” వాని కార్యముల వలన అనుమానించి తెలిసికొనదగినవని అర్థము. కార్యమునగా- చక్షువు యొక్క- బుద్ధి చక్షుబుద్ధి మొదలైనవి. “యేథోఽఽ బుద్ధిః ప్రవర్తతే” అనగా బుద్ధిన్ద్రియములేవి కలవో అవి ఈ ఐదు అని చూపుచున్నాడు. సాంఖ్యమునందు ఇంద్రియములు అహంకారికములు అని చెప్పబడినప్పటికీ, (“సాత్త్విక ఏకాదశకః ప్రవర్తతే వైకృతాదహఙ్కారాత్”- సాంఖ్యకారిక-25), మఠ భేదము వలన ఇన్ద్రియములకు భౌతికత్వముండునని తెలియవలెను. లేదా, ఇంద్రియములకు ఈ భౌతికత్వము ఔపచారికమని తెలియవలెను. ఉపచార బీజమగు భూతములందలి ఏ గుణమును అధికముగా ఏ ఇంద్రియము గ్రహించుచున్నచో ఆ ఇంద్రియము ఆ భూత (ఉపచారబీజ) భూయిష్టమని చెప్పబడుచున్నది: చక్షువు తేజస్సును గ్రహించును, అందువలన చక్షువు త్రైజనమనబడును అను మొదలగువానిని తెలియవలెను.

పంచ కర్మేంద్రియములు - వాని కృత్యములు

- 25. హస్తా పాదౌ గురోపస్థం వాగిన్ద్రియమథాపి చ,
కర్మేన్ద్రియాణి పఞ్చైవ పాచౌ గమనకర్మణి.
- 26. పాయూపస్థం వినర్గార్థం హస్తౌ గ్రహణధారణే,
ఊహ్య వాగిన్ద్రియం వాక్ చ సత్యః శ్లోతిస్తమోఽనృతా.

తాత్పర్యము : రెండు చేతులు, రెండు కాళ్ళు, గుదము, ఉపస్థ, వాగింద్రియము అను ఐదును కర్మేంద్రియములు. అందు రెండు పాదములు నడచు టకు, గుదము ఉపస్థముల మల శుక్రములను వినర్థించుటకు రెండు హస్తములు వస్తువులను గ్రహించుటకు పట్టియుండుటకు, పనికివచ్చును. ఊహ్య వాగింద్రియము. ఈ వాగింద్రియము వలన కలుగు సత్యవాక్కు శ్లోతి వంటిది. అసత్యవాక్కు తమస్సు (చీకటి) వంటిది.

అయుర్వేదదీపిక : ఇక కర్మేంద్రియములను “హస్తౌ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఒకే విధమైన పనులను చేయుట వలన రెండు చేతులు ఒకటిగానూ, రెండు పాదములు ఒకటిగాను లెక్కింపబడినవి. గుదము ఉపస్థ ఒక్కొక్కటిగా లెక్కింపబడినవి. వాక్కు యొక్క తీసికొనవలసినది, తీసికొనకూడనిది అను భేదమును “వాక్ చ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ధర్మకర్తృత్వము వలన ఉభయ లోకములందును ప్రతాళమిచ్చునదగుటచే సత్యవాక్కు శ్లోతివంటిదనుటను “శ్లోతి”యని చెప్పుచున్నాడు. దీనికే వ్యతిరేకముగా నుండునది చీకటిని పుట్టించు అబద్ధము.

మహా భూతములు - వాని గుణములు

27. మహాభూతాని ఖం వాయురగ్నిరాపః క్షీతిస్తథా,
 శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గన్ధశ్చ తద్గుణాః.

తాత్పర్యము : ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము మరియు పృథివి అనునవి మహా భూతములు. శబ్దము, స్పర్శ, రూపము, రసము మరియు గంధము అనునవి క్రమముగా నీ యైదింటియొక్క గుణములు (ఆకాశమునకు శబ్దగుణము, వాయువునకు స్పర్శగుణము, అగ్నికి రూపగుణము, జలమునకు రసగుణము మరియు పృథివికి గంధ గుణము ఉండును).

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుత ఉద్దేశక్రమముననుసరించి చెప్పవలసి యున్న విషయములందు ప్రకృతిని గ్రహించుటచే తీసికొనబడినవి పంచభూత గుణములు, ఇవి పరాదీనములై అష్టధాతు ప్రకృతిగా గ్రహింపబడు భూతములే: వాని విషయములను 'మహాభూతాని' అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడ్డారు. శబ్దాదులు యథాక్రమముగా ఆకాశదుల ప్రావృత్తిక గుణములని తెలియవలెను. గుణోత్కర్షణముగా చెప్పవలసినచీది కలనో అది అనుప్రవిష్టమగుచున్న భూత సంబంధము వలన కలుగుచున్నది. అందువలన పృథివి యందు నాలుగు భూతములు ప్రవేశించుటచే దానికి ఐదు గుణములున్నవి: ఇట్లే జలాదులయందును చతుర్ధాతస్వము మొదలైనవానిని తెలియవలెను. (జలమునందు నాలుగు గుణములు అగ్నియందు మూడు గుణములు, వాయువునందు రెండు గుణములు, ఆకాశమునందు ఒక గుణము ఉన్నవని తెలియవలెను).

28. తేషామేక గుణః పూర్వో గుణవృద్ధిః పరే పరే,
 పూర్వః పూర్వగుణశ్చైవ క్రమో గుణిషు స్మృతిః

తాత్పర్యము : మొదటి (ఆకాశమునందు) ఒక గుణమే (శబ్ద గుణమే) యుండును. తరువాతి వాటియందు ఒకటినుండి ఐదువరకు గుణవృద్ధి కలుగుచుండును క్రమముగా భూతములయందు మొదట మొదటిగుణమే యుండును అని చెప్పబడినది. (ఆకాశమునందు శబ్దగుణముండును. దాని తరువాతిదగు వాయు భూతమునందు శబ్దగుణముండును. దాని తరువాతిదగు వాయు భూతమునందు శబ్దగుణముతోబాటు స్పర్శగుణముండును. అగ్నియందు శబ్దస్పర్శలతోబాటు రూపగుణ ముండును.

జలమునందు శబ్దిస్వర్ణరూపములతో బాటు రసగుణముండును, పృథవియందు శబ్ది స్వర్ణ రూప రసములతో బాటుగా గంధ గుణముండును. ఈ భూతములు ఐదును క్రమముగా శబ్దిస్వర్ణ రూపరసగంధములచే గుర్తింపబడును. వాయువు మొదలగు వానియందు ఇతర గుణములున్ననూ స్వర్ణాదులమొక్క అధిక్యము వలన స్వర్ణాది గుణములు కలవిగా చెప్పబడును.)

ఆయుర్వేద దీపిక : నై సర్గిక గుణములను పేర్కొని ఒక భూతము ఇంకొక భూతము నందు ప్రవేశించుటవలన కలుగు గుణములను “రేషామై” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “ఏకగుణః పూర్వః” అనగా పూర్వపు (మొదటి) ధాతువు ఆకాశరూపమగు శబ్దిగుణము. ఆకాశదులరు పుంలింగత్వము ధాతురూపమగు ఐద్రి యందుండుటచేసి ఆపాదించబడినది. “ఛాదయశ్చేతనా షష్ఠా ధాతవః” అని (పుంలింగమున) చెప్పబడియేమున్నది, యే యే విధముగా పరత్వ ముండునో, ఆ యా విధముగా యథాక్రమమున గుణవృద్ధి కలుగును ఇప్పటివరకును ఒక గుణము రెండు గుణములు మొదలగునవియుండుట యనునది నియమముగా ఏ గుణము ఏ భూతమునందు ఉండునో తెలియబడుటలేదు అను విషయమును “పూర్వః” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “గుణేషు” అనగా ఆకాశాది ధాతువులయందు పూర్వగుణము యథాక్రమముగా నుండును. మొదట మన్న గుణమే కాకుండా పూర్వధాతుమొక్క గుణమేదికలచో అదియును తరువాతి భూతమునం దుండును. అందువలన మొట్టమొదట శబ్దిగుణముండును; వాయువునందు మాత్రము క్రమముగా ప్రాప్తించు స్వర్ణగుణము (వాయువు తరువాత అగ్నియించుట రూపము నకు) పూర్వమగుచున్నది, (స్వర్ణకు) పూర్వగుణమున్నా అగు శబ్దిముతో చేరి; వాయువునకు ద్వీగుణత్వము కలుగుచున్నది. ఇట్లు అగ్ని మొదలైనవానియందును తెలియవలెను. గంధగుణముమాత్రము దాని తరువాత మొదలగును లేనందున పూర్వ గుణము రాజాలదు. అయినను “గర్భశ్చ తర్గుణాః” అను పాఠమునందు “తర్గుణాః” అను పదాపేక్ష యుండుటవలన గంధమునకు పూర్వత్వము కల్పించ దగియున్నది. లేదా, “పూర్వః” అని “భ్రూచో గవృన్తి” అను న్యాయము వలన చెప్పబడినది. అందువలన అపూర్వమైనప్పటికీ పృథవియందు గంధము క్రమముగా వచ్చినదని తెలియవలెను.

స్వప్నాధి పంచమహాభూతముల స్యాఖ్యానిక గుణములు

29. ఖరద్రవచలోష్ణత్వం భూజలానిల తేజసామ్;
అకాశస్యాప్రతీహితో దృష్టం లిక్లం యథాక్రమమ్.
30. లక్షణం సర్వమేవై తత్ స్వర్కనేన్ద్రియగోచరమ్,
స్వర్కనేన్ద్రియ విజ్ఞేయః స్వర్కో హి సవిపర్యయః

తాత్పర్యము : ఖరత్వము, ద్రవత్వము, చలత్వము, ఉష్ణత్వము అను నవి క్రమముగా భూమి జలము వాయువు అగ్ని అనువానియొక్క లక్షణములు. మరియు అకాశమునకు అప్రతీహితత్వము (అడ్డగించక పోవుట) అను లక్షణమునూ చూడబడినవి.

ఈ లక్షణములన్నియు స్వర్కనేన్ద్రియ గోచరములు. సర్కయను స్వర్క లేకుండుటయును స్వర్కనేన్ద్రియము ద్వారా తెలిసికొనవలెను.

ఆయుర్వేద దీపిక : “ఖర” అను మొదలగువానిద్వారా భూతముల అసాధారణ లక్షణములను చెప్పచున్నాడు. అప్రతీహితమనగా అడ్డగించకుండుట స్వర్కకు అందకుండుట అని అర్థము; స్వర్క కలిగియున్నదే గతికి విఘాతమును కలిగించునదగును. స్వర్క లేకపోవుటచేత అకాశము అట్లు విఘాతము కలిగించదు. “సర్వమే వై తత్” అనగా ఖరత్వము మొదలగునవన్నియు అని అర్థము. “స్వర్కనేన్ద్రియ గోచరమ్” అనగా స్వర్కనేన్ద్రియము ద్వారా తెలిసికొనదగిన అని అర్థము. “స్వర్కన” అను మొదలగు వాని ద్వారా ఇదంతయు ఎట్లు స్వర్కనేన్ద్రియ జ్ఞేయమో చెప్పచున్నాడు. “సవిపర్యయః” అనగా స్వర్క లేకుండుట అని అర్థము. ఏ ఇన్ద్రియము దేనిని గ్రహించునో ఆ ఇన్ద్రియము దాని అభావమునుగూడ గ్రహించును; అందువలన అకాశము యొక్క అస్వర్కత్వము గూడ స్వర్కనేన్ద్రియము ద్వారా గ్రహింపనగుననుట యుక్తము. ద్రవత్వము మరియు చలత్వము సాంఖ్య మతమందు స్వర్కనగ్రాహ్యములగుటచే స్థూల భూతమగు వాతము యొక్క ధర్మము అను స్వర్కయే అని చెప్పబడినది. ఈ అకాశాది సూక్ష్మ భూతములు తన్మాత్ర రూపములని తెలియవలెను. అకాశాది స్థూల భూతములు మాత్రము విశారములుగా అచట (సాంఖ్యమునందు) చెప్పబడినవి. ప్రవృత్తి వర్గమునందు సూక్ష్మ రూపములగు తన్మాత్రలు చెప్పబడినవి. “తన్మాత్రాణ్యవిశేషాస్తేభ్యో భూతాని పచ్చపచ్చభ్యః ఏతే స్ఫుతా

విశేషాః శాస్త్రా మౌరాశ్చ మూఢాశ్చ"- (సాంఖ్యకారిక-38) అని చెప్పబడియే యున్నది. అందువలన ఇవటయును ఆకాశాదులు తన్నాత్రశబ్దముచే చెప్పబడిన సూక్ష్మములని తెలియవలెను.

31. గుణాః శరీరే గుణినాం నిర్విష్టాశ్చిహ్నామేవ చ.

తాత్పర్యము : సూక్ష్మ రూపములగు భూతముల మొక్క గుణములు శరీరమునందు చిహ్నములుగా నుండునని చెప్పబడినవి.

ఆయుర్వేదదీపిక : శరీరము నందున్న సూక్ష్మములగు భూతముల మొక్క ఇతర లక్షణములను గుణాః" "అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. "గుణాః" అనగా శబ్దాదులు. "గుణినామ్" అనగా సూక్ష్మరూపములగు భూతముల మొక్క అని అర్థము. "ఏవ చ" అని గ్రహించుట వలన వ్యర్థములగు శబ్దాదులు శరీరస్థములగు సూక్ష్మ భూతముల లక్షణముగనున్నవని దాహ్యర్థము.

అర్థాః శబ్దాదయో ష్టేషా గోచరా విషయా గుణాః.

తాత్పర్యము : శబ్దాది అర్థములు మనకు కనిపించు ఇంద్రియముల విషయములని తెలియవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : "అర్థాః" అను మొదలగువాని ద్వారా అర్థములను చెప్పుచున్నాడు. అర్థ శబ్దము వలన నీ శబ్దాదులు మనకు కనిపించుచున్నవి అని మూలములగు ఆకాశాది రూపములని తెలియవలెను. ఇందువలన అకాశ మరిణామమే శబ్దము, వాత పరిణామము స్పర్శ అను మొదలగునవి తెలియనగును. శబ్దాదులను గ్రహించుట వలన ఇవట ఆకాశాదులను తీసికొనుట యేది కలదో, అది అకాశాదుల పరిణామములేయగు శబ్దాదులేయనుట ముక్తము. ఇందువలన ప్రతీతము వలన గ్రహించబడునదంతయూ అకాశము మరిణా శబ్దము, స్పర్శ వలన ప్రతీతము వలన గ్రహించబడునదంతయూ వాయువు స్పర్శయను మొదలగునవి తెలియనగును.

32. యా యదీన్ద్రియసూత్రత్య జిహ్వోద్బుద్ధిః ప్రవర్తతే,
యాలి సా తేన నిర్దేశం మనసా చ ముదోభవా.

33. భేదాత్ కాశ్యేన్ద్రియోద్ధానం బహోద్భ్యో వై బుద్ధయః స్మృతాః,
అత్యేన్ద్రియమింద్రియామేతేనా పన్నిరర్చితా.

34. అజుల్యజ్ఞుస్తతలజస్తస్త్రివీణానతోద్భవః,
 దృష్టః శద్ధో యథా బుద్ధిర్బుష్టా సంయోగజా తథా.

తాత్పర్యము : యే బుద్ధి యే ఇన్ద్రియమును ఆశ్రయించి ప్రవర్తించునో, ఆ బుద్ధి ఆ ఇంద్రియ బుద్ధిగా చెప్పబడును. మనస్సుద్వారా కలు బుద్ధి మనో బుద్ధి యనియు చెప్పబడును. కార్యరూపములగు ఇంద్రియ బుద్ధియొక్క భేదము వలన ఇట్టి బుద్ధులు (జ్ఞానములు) అనేకములని చెప్పబడినవి. ఆత్మ ఇన్ద్రియములు మనస్సు ఇన్ద్రియార్థములు - వీనియొక్క నన్నిక్కర్షము వలన కలుగు జ్ఞానము ఒకే విధముగా నుండును. అంగుళి, అంగుష్ఠముల తలముల నుండి వచ్చు శబ్దము, వీణా తంత్రులను గోటితో మీడినదో వచ్చు శబ్దము వేరైననూ శబ్దముగుటవలన ఒకే విధముగా నుండునట్లు పై చెప్పిన సంయోగము వలన కలుగు బుద్ధియు ఒకే విధముగా నుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “యా” అను మొదలగువాని ద్వారా ప్రస్తుతము ప్రకృతిగణము నందు చేరియున్న బుద్ధిని చూపుటకు ఆ బుద్ధియొక్క వృత్తి భేదము వలన జ్ఞాన విశేషరూపములను చెప్పుచున్నాడు. “యదీన్ద్రియమాశ్రిత్య” అనగా ఏ ఇంద్రియము యొక్క మార్గమును ఆశ్రయించి — మహత్తు అను శబ్దముతో పిలువబడు బుద్ధితత్త్వము యొక్క వృత్తి విశేషరూపములగు జ్ఞానములు ఏ ఇంద్రియ మార్గమున కలుగుచున్నవో - అవి ఆ ఇంద్రియ జన్యములుగా చెప్పబడుచున్నవి — చక్షుబుద్ధి, శ్రోత్రబుద్ధి మొదలగునవి చెప్పుట ఇందులకు ఉదాహరణము. మనస్సు వలన కలుగు బుద్ధియగు చిన్త్యము మొదలగు విషయములు మనస్సునకు సంబంధించినవి చెప్పబడును అనగా మనోబుద్ధియని చెప్పబడునని అర్థము. “భేదాత్” అను మొదలగువాని ద్వారా ఇంద్రియములు మనస్సులకు పేర్వేరే బుద్ధులు ఉండుట వలన అవి ఆటగా నుండునని ప్రతిపాదించి బుద్ధులయొక్క బహుత్వమును చెప్పుచున్నాడు. కార్యరూపమగు ఇంద్రియార్థము యొక్కయు భేదమువలన, ఆ సంబంధము వలన విభేదింపబడుచున్న అనేక బుద్ధులు కలుగుచున్నవి. కార్యము సుఖదుఃఖ భేదముచే అనేక విధములు. సుఖదుఃఖముల విస్తారము పలననే ఆ కార్యము వలన కారణమగు జ్ఞానములూడ అనేకముగనుచున్నది. ఇట్లు అన్నివిధములైన దాహ్యజ్ఞాన సాధనమును గూర్చి “అస్మా” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఆత్మ యనునది అవ్యక్తము. ‘వక్తరా’ అనగా ఒక్కొక్కటి. అనేకములగు వాని కలయిక

వలన బుద్ధి కలుగుననుటకు దృష్టాంతమును “అల్లలి” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఈ ఉదాహరణము వలన రెండు రకములగు శబ్దములను చెప్పుచున్నాడు. అంగులి అంగుష్ఠతలముల వలన కలుగు శబ్దము ఒకటి. ఇది అంగుష్ఠమును రాచుకొనుచూ మధ్యనూంకుళి వలన ఆరచేతితో సంయోగము కలుగుటచే కలుగు శబ్దము (చిటికె) తలశబ్దము అనబడుచున్నది. వీచాతంఁద్రులను నఖములచే మీటుటవలన గల్గు శబ్దమొకటి; ఇతరులు మాత్రము అంగుళి మొదలగువానివలన కలుగు వీచాశబ్దమును మాత్రము వర్ణింతురు. ఇందువలన అంగుళి మొదలగు వాని యందేదైననూ లోపించినపుడు శబ్దము కలుగనట్లే, బుద్ధిమును, ఆత్మాదులలో నేదైననూ లోపించినపుడు కలుగనేరదు అని చూపుచున్నాడు.

పురుషుని రాశిపురుషుడనుట

35. బుద్ధీన్ద్రియమునోద్ధానాం విద్యావ్యోగడరం పరమ్,
చతుర్వింశతికో హ్యేషః రాశిః పురుషసంఖ్యః

తాత్పర్యము : బుద్ధి, ఇంద్రియములు, మునుస్సు, ఇంద్రియార్థములు, వీని సంయోగమును ధరించునట్టిది అవ్యక్తము. ఈ పురుషుడు ప్రచేద్యుడైన చతుర్వింశతి తత్త్వములతో గూడి రాశిపురుషుడని గుర్తించబడుచున్నాడు.

అయుర్వేదదీపిక : ఇవటమును బుద్ధిమొక్క వృద్ధులగు జ్ఞానములను చెప్పుటవలననే ఆహారముగూడ చూపించబడినది. ఆత్మాదులలో వుండిన ఈ బుద్ధి “నేను చూచుచున్నాను” అను మొదలగు మాటలగు అహారము ప్రసాదించిన అధారపడి యుండుటవలన ఆహారమును బుద్ధిమంచే చెప్పి యుండుటవలన దుగిరిన అవ్యక్తమును కార్యముద్వారా “బుద్ధి” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. పరమనగా అవ్యక్తము బుద్ధి మొదలగువాని సంయోగమును ధరించునది మోగడరము. అవ్యక్తమనునది ప్రకృతిమాత్రమై, పురుషునికొరకు బ్రువృత్తియై యుండుట, బుద్ధి మొదలగువానిని కలుపునది, భోగముల ననుభవించునదియును అయి యున్నది. ఈ విధముగా నిర్వచించబడిన చతుర్వింశతికమును “చతుర్వింశతికః” అను మొదలగువాని ద్వారా ఉపసంహరించుచున్నాడు. ఒకవేళ చతుర్వింశతికములను సీద్ధిని “మహాభూతాని” అను మొదలగువాని వలన ఆశ్రయభారములైన అకాదులను చెప్పుట వలన అర్థము చెప్పబడుచున్నది: “యూ యద్దీన్ద్రియమాశ్రయ్య” అను మొదలగువాని

వలన స్పష్టముగా తెలియుచున్న ఐద్దియొక్క వృత్తి భేదములు చెప్పబడుచున్నవి అనుకొనినచో సూక్ష్మములు అవ్యక్తములును నగు ఐద్ది అహంకారము తన్మాత్రలు చెప్పబడలేదు. కాని అవి అన్నియు “ఐద్దీన్ద్రియమనోర్థానాం” అను మొదలైన స్లోకమునందు పరశబ్దమువలన చెప్పబడుచున్నవి. అందువలన “యోగధరం పరమ్” అనుటవలన మూలప్రకృతి మరియు ప్రకృతి వికృతులు అగు మహదాదులు ఏడును చెప్పబడుచున్నవి. ఇట్లు రాశి చతుర్వింశతిక మగుచున్నది. పరత్వమనునది వికారము కంటె ప్రకృతులకు వర్తించుచునే యున్నది.

ప్రవృత్తి కారణము - నివృత్తి ఉపాయము

36. రజస్తమోభ్యాం యుక్తస్య సంయోగోఽయమనస్తవాన్,
తాభ్యాం నిరాకృతాభ్యాం తు సత్త్వవృద్ధ్యా నివర్తతే

తాత్పర్యము : రజస్సు మరియు తమస్సులతో చూడిన పురుషునకు పై చెప్పిన చతుర్వింశతి తత్త్వముల సంయోగము కలుగును. అట్టి సంయోగము అనంతమై యుండును. (దీనికి అంతము లేదు) ఈ రెండింటిని నిరాకరించుటచే సత్త్వము వృద్ధి చెంది ఈ సంయోగము నుండి పురుషుడు నివృత్తిచెందును.

ఆయు: ర్వేదదీపిక : “రజః” అను మొదలగువాని వలన ప్రస్తుతము ఈ విధమైన పురుషునకు ఏ కారణముగా సంసరణము, (ప్రవృత్తి) మరియు మోక్షములకు హేతువును చెప్పుచున్నాడు. “సంయోగోఽయమ్” అనగా చతుర్వింశతి రాశిరూపమగు సమ్మేళనము. “తాభ్యామ్” అనగా రజస్సు తమస్సుల రెండింటినుండి, సత్త్వవృద్ధికి కారణభూతమగు రజస్సు మరియు తమస్సుల నివృత్తి వలన పురుష రూప సంయోగము నివర్తించును అనుగా ముక్తిని పొందును అని అర్థము. వృద్ధి పొందిన సత్త్వము విఘ్న జ్ఞానమును కలిగించుటచేత సంసారకారణమగు రజస్సు తమస్సుల రెండింటిని జయించి ప్రకృతి పురుషులను గూర్చిన వివేక జ్ఞానము వలన మోక్షమును పొందును.

37. అత్ర కర్మ ఫలం చాత్ర జ్ఞానం చాత్ర ప్రతిష్ఠితమ్,
అత్ర మోహః సుఖం దుఃఖం జీవితం మరణం స్వతా

38. ఏవం యో వేద తత్త్వేన స వేద ప్రలయోదయో,
పారంపర్యం చికిత్సాం చ జ్ఞాతవ్యం యచ్ఛ కించస

తాత్పర్యము : ఇవటనీ తర్క, తర్కసంఘము పెరియు ధ్వానమును ప్రతిష్ఠితమై యున్నవి. ఇంకనూ మోహము, సుఖము, దుఃఖము, జీవితము సురియట మమకానునవియు ఈ సంయోగ స్థితియింటి కలుగును.

ఎవడు ఈ విభజన ధ్వానమును సరిగా తెలిసికొనుచో అట్టివాడు ప్రళయము, నృప్తి (మరణము, జీవితము) అను రెంటిలో ఒక్క చరణసంఘము నానికీ చికిత్సను మరలయు ఇంకేదైన తెలియవలసిననున్నచో దానినియును తెలిసికొనును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అత్ర” అను మొదలగువానివల్ల మరల చతుర్వింశతికడగు పురుషుని యందు తర్క, ఫలము మొదలగునను దండునని చూపుమా వోషోనుడగు పురుషునియందు తర్క, ఫలము మొదలగు విషయములు లేకపోవుటను చూపుచున్నాడు. ‘ఫలమత్ర’ అనుగా ర్థి చెప్పిన సముదాయ పురుషుని యందు అని అర్థము. తర్కయగునని అభ్యర్థము (చూడబడనది). ‘ఫలమత్ర’ అనగా అదృష్టఫలము. “నృప్తి” అనగా మరణము. ధ్వానమునగుది ఇటువది నృప్తి తత్వములకు అతిరిక్తముగు పురుషునిచే నైనగా ఆ చేతన వలన ప్రత్యక్షియూ చేతనత్వము ఆసాచింబడి నేరనయే నుగాన నలన “అర్థజ్ఞానం” అనున ముక్తము గానే యున్నది. “తస్మాత్తత్సంయోగావచేతనం చిత్రంబదివ త్స్యం” (సాంఖ్య కారికా-20) అను వచనమే గలదు. “ప్రలయోచయ” అనుగా జీవిత మరణములు రెండు అని అర్థము. “సారంసర్కం” అనుగా శరీరము ముక్తి చరణసంఘము అని అర్థము. “చికిత్సాంబ” అనగా మోక్షసాధనముగు వైషిత్త దుఃఖసాధనముగు చికిత్స యని తెలియవలెను. ‘యచ్ఛక్తింబం’ అనుదవలన తెలిసికొనవలసిన దంతము చెప్ప బడకపోయిననూ తెలిసికొనును అని అర్థము.

పురుషుడున్నాడనుటకు తార్కాణములు

- 39. తాస్యః సత్యమస్యతం వేదాః తర్కాభిధాభిః, న స్యుః తద్దా చ వోద్దా చ పురుషో న భోవ్యధి.
- 40. నాశ్రయో న సుఖం నాన్తిర్న గర్హిత్వాగర్హ్య బావో, న విజ్ఞానం న తాస్మాల్లితి న బన్య మరణం న త
- 41. న బద్ధో న చ మృతః స్థానో భ్రూతో న భోవ్యధి, కారణం పురుషస్తస్మాల్లం త త్కాన్తిరేనామూతాః.

42. న చేత్ కారణమాత్మా స్యాద్వాదయః స్మరహేతుకాః,
 న చైషు సంభవేజ్ఞానం న చ త్రైః స్యాత్ ప్రయోజనమ్.

తాత్పర్యము : కర్తయు తెలిసికొనువాడును ఆగు పురుషుడు లేని యెడల వెలుగు-చీకటి (ప్రతిభ-మోహము), సత్యము-అసత్యము, బుభకర్మ-అబుభకర్మ అనునవి ఉండజాలవు. అట్లే ఆశ్రయము, సుఖదుఃఖము, బోవుట వచ్చుట, వాక్కు-విజ్ఞానము శాస్త్రములు, జన్మ మృత్యువులును పురుషుడు లేనిచో యుండవు.

పురుషుడు లేనిచో బంధమోక్షములుండనేరవు. అందువలననే కారణజ్ఞులు పురుషుని కారణముగా ఉదహరింతురు. అత్య కారణము కాని యెడల వెలుతురు మొదలగునవి అహేతుకములగును వీటి యందు జ్ఞానమునూ కలుగదు పైగా, వాని వలన ప్రయోజనమునూ యుండదు.

ఆయుర్వేదదీపిక : పురుషుడు కారణమెట్లగుచున్నాడు అను ప్రశ్నకు జవాబు - “భాస్తమ” అను మొదలగునవి. “భాః” అనగా ప్రతిభ “తమః” అనగా మోహము. పురుషుడనగా ఈ ప్రకరణమునందు అత్య అని అభిప్రాయము, ఆశ్రయమనగా శరీరము. గతియును ప్రయోజన అను సంధానము వలన కలుగును. ఇట్లే ఆగతియును కలుగును. “కారణం పురుష స్తస్మాత్” అనగా ప్రతిభ, మోహము, సత్యము అసత్యములకు పురుషుడు కారణమని అర్థము. “నచేత్” అను మొదలగువాని ద్వారా ప్రతిభ మొదలగువానికి అత్యయే కారణమనుదానినే చెప్పచున్నాడు. ప్రతిభ, మోహములు రెండునూ ధర్మాధర్మముల రెండింటినీ కలుగ జేయునవై యున్నవి. ధర్మాధర్మములు రెండును అత్య లేకున్నను నిరాశ్రయములని తలువరాదు; మరియు సత్యము ధర్మమును జనియింపజేయుట వలన ఆచరింప వలసినది, అసత్యము (అన్యతము) అధర్మమును జనింపజేయుట వలన వర్జింప దగినది. ఈ రెండు అత్యయందు స్థిరముగా లేనపుడు ధర్మాధర్మములను జనియింప జేయుట యనునది లేదు. అందువలననూ స్యాసత్య భేదమునూ ఏమీ చేయక బోవుట వలన లేదనియే ఎంచవలెను. ఇట్లు భావకర్మలయందునూ చెప్పకొన వలెను. మరియు కర్తయే కారణమును ప్రతిసంధానము చేయువాడునూ కాలేదు. అత్యయొక్క భోగమునకు కారణమగు శరీరము కూడా అత్యలేకుండా కలుగదు. ఎందువలననగా అత్యకు ప్రతిసంధానము చేయువాడు లేనందువలన అని అర్థము. అట్లే తెలిసికొనువాడు (దోర్ధ)నూ భూద్వాసర అవస్థను ప్రతి సంధానము చేయువాడే

యగును. ఆత్మ యొక్క భోగాయతనమును శరీరము ఆత్మలేక యుండలేదు. ఇదే విధముగా సుఖాదులయందును ఆత్మయొక్క వారణత్వమును యిహింపవలయును. విజ్ఞానమునగా శాస్త్రార్థజ్ఞానము. శాస్త్రములు ప్రతినందాతయగు ఆత్మవలననే చేయబడినవి. 'న చైవ సంభవేజ్ఞానమ్' అనగా జ్ఞాతయగు ఆత్మ లేకపోయినచో ప్రతిభ మొదలగువాని యందు తెలిసికొనువాడగు ఆత్మయొక్క అభావము వలన-జ్ఞానము సంభవించదు అని అర్థము. 'న చ తైః స్యాత్ ప్రయోజనమ్' అనగా ప్రతిభ మొదలగునవి ఆత్మకొరకే యుండుట వలన, ఆత్మ లేనిచో అవి కలుగుట యనునది నిష్ప్రయోజనముగును. ప్రయోజనము లేనపుడు వాని యుత్పత్తి యుండదు. అన్ని భావములకును ఆత్మయందుండు ధర్మావర్ణములు తెండును పురుషుని భోగము కొరకు ఉత్పత్తియగుచున్నవి. భోక్త లేనపుడు వారణాభావముచేత భోజ్యము కూడ ఉండరాదు.

- 43. కృతం మృద్ధంద చత్రైశ్చ కుమ్భకారాద్యతే ముఖమ్,
కృతం మృత్పణ శాస్త్రైశ్చ గృహవారాద్విని గృహమ్.
- 44. యో వదేత్ న వచేనేహం సంఖాయ కరతైః కృతమ్,
విన కర్తారమజ్ఞానమ్యుక్త్యాగమ బహిష్కృతః

తాత్పర్యము : మన్ను, దండము, చక్రములతో కుమ్మరివాడు లేకుండగ ముఖము చేయబడినదనియు; మన్ను, గడ్డి, కర్రలతో ఇల్లుర్పణవాడు లేకుండగ ఇల్లు నిర్మించబడినదనియు ఎవడు చెప్పినో, వాడు శరీరము, ఇతర సాధనములతో కర్త లేకుండగ చేయబడినదని అజ్ఞానముచేత అగమము క్రి లోపించినవారై చెప్పుచుండును. (పై తెండు వస్తువులను క్రమముగా కుమ్మరివారు, ఇల్లు కట్టవారు లేకుండగ ఎట్లు నిర్మింపజాలరేనో, అటులే కర్తయగు ఆత్మ లేకుండగ మేహ ముండజాలదని భావము.)

అయుర్వేదదీపిక : ప్రమేయము గొప్పదగుటచేత ఆత్మ లేకుండగ శరీరమెట్లు ఉత్పత్తి కావో చెప్పుటకు తెండు దృష్టాంతములను "కృతం మృద్ధంద" అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. "సంఖాయ కరతైః కృతమ్" అనగా ఆత్మ లేకుండగ ఖాతములచే చేయబడినది అని అర్థము. అనుమానముచేత, అగమముచేతనూ రహితుడగువాడు యుక్త్యాగమ బహిష్కృతః. ఆత్మ తెలిసికొనుట యందు ప్రత్యక్షము అయోగ్యమగుటచేత అది ఇవట చెప్పబడలేదు.

45. కారణం పురుషః సర్వైః ప్రమాదైరుపలభ్యతే,
యేభ్యః ప్రమేయం సర్వేభ్య ఆగమేభ్యః ప్రమీయతే.

తాత్పర్యము : ఆగమములచేత ప్రమేయము (తెలిసికొన దగినది) తెలియబడుచున్నదో ఆ ప్రమాణములన్నింటిచేత కారణముగు పురుషుడు తెలియబడుచున్నాడు. (ఆగమములన్నియు పురుషుడున్నాడని తెలుపుచున్నవని భావము.)

ఆయుర్వేదదీపిక : “సర్వైః ప్రమాదైః” అనగా ప్రత్యక్షులచేత అని అర్థము. “యేభ్యః” అని కరణమే అపాదానమగుటచేసి పంచమీ విభక్తి వాడబడినది. “ఆగమయన్తి ఖోధయన్తీతి ఆగమాః” తెలియజెప్పనవి ఆగమములు అని అర్థము. అవి ప్రమాణములే. ఇతరులు ఆగమ ప్రమాణముల రెండింటికీ శాస్త్రములనే చెప్పదురు.

బౌద్ధుల నిరీశ్వరవాదము

46. న తే తత్సదృశా స్త్యన్యే పారంపర్య సముత్థితాః,
సారూప్యాద్యే త ఏవేతి నిర్విశ్వస్తే నవా నవాః

47. భావాస్తేషాం సముదయో నిరీశః సత్త్వసంజ్ఞకః,
కర్తా భోక్తా న స పుమానితి తే చిద్వ్యవస్థితాః.

తాత్పర్యము : పూర్వజన్మకు సంబంధించిన ఆ పంచ మహాభూతములు ఈ శరీరమున (ఇప్పటి జన్మయందలి శరీరమున) ఉండుట లేదు. ఇవి పూర్వజన్మమున నున్నవానికి వేరుగ నుండి వానికి సదృశములై యుండునేగాని ఆ మహాభూతములే అనుకొనరాదు. ఇవి పరంపరగా క్రొత్తగా పుట్టుచు క్రొత్తవిగా నున్నను ఆ పోలిక వలన అవియే అని చెప్పబడుచుకాని అట్లు కాదు. అట్టి భావముల సముదాయము ఈశ్వరుడు (ఆత్మ) లేకుండగనున్న సత్త్వమని చెప్పబడును. కాని ఆత్మయనునది వేరుగా లేదు. అది కర్త, భోక్త, పురుషుడును నాసేరడని కొందరందురు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “న తే” అను మొదలగువానిద్వారా నిరాత్మవాది మొక్క మతమును ఎత్తిచూపుచున్నాడు. ఈ శరీరమునందు ఏ పృథివీజలాది భావములున్నవో అవి అవియే (పూర్వజన్మము నందలివే) అని చెప్పబడుచున్నవో

అవి కావు; అనగా భూర్వమున్నవి కరువాత కలుగవు అని అర్థము. ఒక వేళ అవి అట్లు కలుగనట్లైనచో “అవి” అని ఎట్లు పేర్కొనబడుచున్నవి అను విషయమును “తత్పద్యకాస్త్యస్యే” అనుట ద్వారా చెప్పుచున్నాడు; అనగా భూర్వమున్న వానికి పోలియుండు ఇతరములైనవి అని అర్థము. “పారంపర్య సముత్థితాః” అనగా ముందటివానిని పోలియున్న క్రొత్తగా పుట్టినవని భావము. “సాహస్యాత్” అనగా (వానిని) పోలియున్న రూపమును కలిగియుండుటచేత అని అర్థము. “తేషాం సముదయః” అనగా క్షణభంగురములైన వానిమొక్క (భూతముల మొక్క) సమ్మేళనము అని అర్థము. ‘నిరీకః’ అనగా స్థాయిగానుండు (నాశములేని) అత్యుత్తమము అని అర్థము. “సత్త్వ సంజ్ఞకః” అనగా ప్రాచీయని పేర్కొనబడుచున్నట్టి. “కేచిత్” అనగా బొద్దులు. బొద్దులే క్షణికములైన జ్ఞానాది సముదాయము హాత్రమే శరీరమని అందుడు. ప్రతి సంధానమునూ తేజోవస్తులైననూ జ్ఞానాదులమొక్క కార్యకారణ భావముచేత ఏకఫలమైన సంతతీయందుండునని అందుడు.

48. తేషామన్యైః కృతస్యాన్యే భావా భావైర్నవాః ఫలమ్,
 భుజ్జితే నదృశాః ప్రాప్తం చైరాత్మా దోషదిశ్యతే.

తాత్పర్యము : అట్లు అత్యుత్తమ లేదని చెప్పవారి మతమున ఇతరులచే చేయబడిన కర్మల వలన కలుగు ఫలములను, అట్టి కర్మలకు కర్తృత్వము గలవారి కంటె ఇతరులు అనుభవించురని భావము.

అయుర్వేదదీపిక : “తేషామ్” అను మొదలగువానిద్వారా పై మతమును దూషించుచున్నాడు. “తేషామ్” అనగా జ్ఞాన సంరాసనాదులకు అని అర్థము. ఇతరులచే చేయబడిన అన్నమును వండుట మొదలగువాని వలన కలుగు ఫలముగు అన్నమును ఇతరులు భుజించురని సిద్ధించును. ఇది అసంగతమైన విషయము. ఫలమును నేను తినగలను అని భావి ఫలమును ఆశించి ప్రవర్తించువాడు వేరు ఫలమును భుజించుటకు చూచువారెవరును ప్రవర్తించడు. ఇంకనూ ఎవరు ఇతరుల కొరకు మంచి ఉపకారమును చేయుచున్నాడో వారును పరార్థము వలన స్వార్థమును సాధించుటను కోరియే చేయుచున్నాడని భావము.

49. కరణాన్యాన్యౌ దృష్టా కర్తాః కర్తా న ఏవ తు,
 కర్తా హి కరచైర్యుక్తః కారణం సర్వకర్మణామ్.

తాత్పర్యము : కర్త కంటె కరణములు వేరుగా నుండుట చూచుచునే యున్నాము. అట్టివాడే కర్త యగును. కరణములతో కూడిన కర్తయే అన్ని కర్మలకు కారణమగుచున్నాడు.

ఆయుర్వేద దీపిక : పరమతమును దూషించి “కరణా” అను మొదలగువానిద్వారా స్వమతమును చెప్పుచున్నాడు. కరణస్య - శరీరమునకు పరిణామము నొందించునవి వేర్వేరుగా చూడబడుచున్నవి. కర్త యనునది ఆత్మ. అదీయే వినాశము లేనిది అని అర్థము. ఇచటనే “కర్తా హి” అను మొదలగువానిద్వారా దృష్టాంతమును చెప్పుచున్నాడు. అనేక శిల్పములను చేయుట తెలిసియున్న శిల్పి బాడిక, పట్టుకారు మొదలగు సాధనములచే కాయలను నిల్పుట, చీలల నూడదీయుట మొదలగు పనుల నెట్లు చేయుచున్నాడో అటులనే ఆత్మయును అని అర్థము.

50. నిమేషకాలాద్భావానాం కాలః శీఘ్రతరోత్తయే,
భగ్నానాం న పునర్భావః కృతం నాన్యముపైతి చ.

51. మతం తత్త్వవిదామేతద్యస్మాత్తస్మాత్ న కారణమ్,
క్రియోపథోగే భూతానాం నిత్యః పురుషసంజ్ఞకః.

తాత్పర్యము : శారీరిక భావములన్నియు ఒక నిమేష కాలముననే నశించును. అట్లు నశించినవి తిరిగి ఉద్భవింపవు. ఆ శరీరముండగా చేసిన కర్మ వేరొకరికి వర్తింపదు. ఇది తత్త్వసేతల మతము. రావున జన్మాంతరమున చేసిన కర్మఫలము ననుభవించుటకు కారణమౌతుకొక్కడుగనే యుండవలయును. అట్టి సకల ప్రాణుల కర్మఫలములను అనుభవించువాడు పురుషుడని చెప్పబడును. అతడు నిత్యుడు (నాశనము లేనివాడు).

ఆయుర్వేద దీపిక : ఈ ఆత్మమొక్క నద్భావము (నిత్యత్వము) స్థిరమైనదే అగుగాక. శరీరమును సృష్టించు భూతముల గతి ఏమగునని “నిమేష” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “భావానామ్” అనగా శరీరాది భావములకు. “ఆత్మయే” అనగా వినాశనమునందు; స్వయముగా అగ్నిచే దహింపబడుచున్న శరీరమునకు నిమేషకాలము కంటెను శీఘ్రముగా వినాశమగునని అర్థము. ఈ విధముగా భగ్నము నొందిన భావములకు పునర్భావము అనగా పునరాగమనము లేదని అర్థము. అందువలన యే శరీరము వలన యే కర్మ చేయబడినదో ఆ కర్మమొక్క-

ఫలమును ఆ శరీరము పొందదనుట యుక్తమగుచున్నది. ఇక ఇట్లు భాషించుట. ఐన ఆపైన ఏమగును అను విషయమును “కృతమ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. యాగాదీ కర్మలు చేయబడినపుడు ఆ ఫలము ఇతరులకు చెందదు. ఇట్లున్నప్పటికీ దేవదత్తునిచే చేయబడిన కుభకర్మ వలన యజ్ఞదత్తుడు మొదలగు వారును సుఖమును పొందుచుండవలెను. అందువలన క్షణభంగురములైన శరీరము కంటె వేరైనట్టి కర్మలకు కర్తవ్యమిట్టివాడే ఆ ఫలమును కూడ అనుభవించువాడుగా నున్నాడని భావము. “క్రియోపభోగే” అనగా క్రియలయందును ఆ ఫలముననుభవించుట యందునూ అని అర్థము. భూతానామ్ అనగా ప్రాణి లయొక్క అని అర్థము.

52. అహంకారః ఫలం కర్మ దేహా స్తరగలిః స్మృతిః,
విద్యతే నతి భూతానాం కారణే దేహమస్తరా.

తాత్పర్యము : అహంకారము, కర్మఫలము, కర్మ, ఒక దేహమునుండి వేరొక దేహమునకు వెళ్ళుట, స్మృతి (అనుభవించిన విషయములను స్మరించుట) ఇవియన్నియు ప్రాణులకు దేహమువలన కాక ఆత్మ యందును వలననే కలుగుచున్నవి.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అహంకారః” అను మొదలగువానిద్వారా ఆత్మ యొక్క నద్భావమునందు ఇతర కారణమును చెప్పుచున్నాడు. ఈ అహంకారాదులు పూర్వోపకాలముల లెండింటి యొక్క అస్థాయి యగు వస్తుధర్మముచేత స్థిరముగనే పరమాత్మయందుండునని భావము. “దేహమస్తరా” అనగా దేహము లేక: దేహము కాక ఇతర కారణమునందుననూ అహంకారము ఉండునని అర్థము.

పురుషునికి పుట్టుక లేదనుట

53. ప్రభవో న హ్యనాదిత్వాద్విద్యతే పరమాత్మనః,
పురుషో రాశిసంజ్ఞస్తు మోహేచ్ఛాద్వేషకర్మణః.

తాత్పర్యము : పరమాత్ముడనాది యగుటవలన అతనికి కారణము (పుట్టుక) అనునది లేదు. రాశి పురుషుడనువాడు మాత్రము మోహము, ఇచ్ఛా, వ్యేషముల వలన కలిగిన కర్మ వలన పుట్టును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ప్రభవః” అను మొదలగునవి “ప్రభవః పురుషస్య కః” అను ప్రశ్నకు సమాధానము. “ప్రభవః” అనగా కారణము. “రాశి సంజ్ఞః” అనగా షడ్భాతు సముదాయ రూపమగు లేదా చతుర్వింశతి రాశి రూపమగు వాడు అని అర్థము. “మోహేచ్ఛాద్వేషకర్మజః” అనగా మోహ-ఇచ్ఛా-ద్వేషములచే కల్గిన కర్మలవలన పుట్టినవాడు అని అర్థము. మోహము వలననే భావముల యందు ఇచ్ఛా మరియు ద్వేషము కలుగును. ఆపైన తదనుసారముగా ప్రవృత్తి జరుగును. ప్రవృత్తియందు ధర్మాధర్మములుండును. ఆ రెండును ఫలమును భోగించుటకు శరీర మును పుట్టించును.

ఆత్మను జ్ఞానిగా గుర్తించుట

- 54. ఆత్మా జ్ఞః కరణై ర్కోగాజ్ఞానం త్వస్య ప్రవర్తతే,
కరణానామవై మల్యాదయోగాద్వా న వర్తతే.
- 55. పశ్యతోఽపి యథాఽఽదర్శే సంక్షిప్తే నాస్తి దర్శనమ్,
తత్త్వం జలే వా కలుషే చేతస్యపహతే తథా.

తాత్పర్యము : జ్ఞాని (తెలుసుకొనువాడు) ఆత్మ. సాధనముల యోగము చేత అతనికి జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అట్టి సాధనములు నిర్మలముగా లేకున్నను, అసలు లోపించియున్ననూ జ్ఞానము కలుగుట లేదు. మనము చూచుచున్నప్పటికీ అద్దము మలినమై యున్నపుడు ప్రతి రూపము కానరానట్లు. లేదా మురికినీటిలోని వస్తువు కానరానట్లును, మరియు మనసు పనిచేయనప్పుడునూ (ఉపహతమైనపుడును) జ్ఞానము కలుగదు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ఆత్మా” అను మొదలగునవి “కిమ్మజ్ఞో జ్ఞః” అను ప్రశ్నకు సమాధానము. కరణము అనగా విచట మనస్సు ఐద్ధి, ఇంద్రియములు అని అర్థము. “న వర్తతే” అనునది “జ్ఞానం న వర్తతే” అని అన్వయము. నిజముగా ఈ జ్ఞానియగు ఆత్మ యేది కలవో దీనికి ఎల్లప్పుడును జ్ఞానము కలుగదా ఏమీ అను విషయమును “పశ్యతోఽపి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “పశ్య-తోఽపి” అనగా చక్షువును కలిగియున్నప్పటికీ అని అర్థము. తత్వమనగా దర్శన విశేషణము. అందువలన మ్లానమైయున్న (మలినముగా నున్న) దర్పణము లేదా జలమునందు వస్తువు మొక్క రూపము యథార్థముగా కనుపించదు అని అర్థము.

చేతనీ అనునది ఉపలక్షణము, అందువలన చక్షువు మొదలగువానియందును ఉపసా-
 తత్వముండుట చేత (వైకల్యము కలిగినప్పుడు) జ్ఞానము కలుగకుండుట జరుగును)
 అని తెలియవలెను.

- 56. కరణాని మనో బుద్ధిర్బుద్ధికర్మేన్ద్రియాణి చ,
 కర్మః సంయోగజం కర్మ వేదనా బుద్ధిరేవ చ.
- 57. నైకః ప్రవర్తతే కర్తం భూతాత్మా నాట్మనే ఫలమ్,
 సంయోగాద్వర్తతే సర్వం తస్మ్యతే నాస్తి కిచ్చన.

తాత్పర్యము : మనస్సు, బుద్ధి, బుద్ధిన్ద్రియములు మరియు కర్మేన్ద్రియ
 ములు అనునవి కరణములు (సాధనములు) అగును. వీనికి వర్తతో సంయోగము
 కలిగినప్పుడు కర్మ జరుగును. బుద్ధి చూపమగు వేదన కలుగును.

భూతాత్మ ఒక్కటియే క్రియల యందు ప్రవర్తింపదు, వాని ఫలములను
 పొందదు. వై సాధనముల సంయోగము చేత అన్నింటి యందును ప్రవర్తిండును.
 అది లేనపుడు ఏమియును ఉండదు.

ఆయుర్వేదదీపిక : కరణముల ప్రస్తావన వచ్చుటచేత జ్ఞానము, కర్మ,
 వేదన-వీనియందు ఆత్మకు ఏ కరణములుండునో వానిని “కరణాని” అను మొద
 లగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “సంయోగజమ్” అని కర్మకు, వేదనకు, బుద్ధికిని
 వర్తింపజేయవలెను. “నాట్మనే ఫలమ్” అనుదానికి “ఏకః” అని అన్వయించుకొన
 వలెను. “ఏకః” అనగా సాధనములు లేనట్టి అని అర్థము. “సంయోగాద్వర్తతే”
 అనగా కరణముల సముదాయ సంయోగము వలన ఉత్పత్తి చేయబడుచున్నది అని
 అర్థము. “అస్మ్యతే” అనగా ఆ సంయోగము లేకుండా అని అర్థము.

- 58. న హ్యేకో వర్తతే ఖాచో వర్తతే నాప్యహేతుకః,
 శీఘ్రగత్వాత్స్యేభావాత్స్యేభావో న వ్యతివర్తతే.

తాత్పర్యము : భావ మొక్కటియే (అన్య భారణములు లేక) భార్యము
 లందు ప్రవర్తింపదు. అట్లే అహేతుకముగను భార్యము ప్రవర్తింపదు. శీఘ్రగతి
 కలిగియుండుట చేత ఇట్లు జరుగుచున్నది. స్వభావము చేత అభావము దీనికి వ్యతి
 రేకముగా నుండదు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇచటనే సామగ్రి వలన పుట్టుట వలన సర్వకారణముల ఉత్పత్తిని- “న హ్యేకో” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. కారణరూపమగు ఒకటే భావము తనకు సహకరించు ఇతర కారణములు లేకయే కార్యములను చేయుటయందు ప్రవర్తింపదని భావము. ఇట్లు ఒక కారణము కార్యమునందు ప్రవర్తింపనటల కార్యమును హేతువు లేక కలుగదని “వర్తతే నాప్యహేతుకః” అనుట ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. హేతువు లేకుండగ భావము సుత్పత్తి చేయు ధర్మము-నవర్తతే-కలుగదు అని భావము హేతువు. ఇక హేతువు లేకుండా భావము కలుగనేరదు గదా ! అయినచో అభావమునందును శరీర భావములకు హేతువు యొక్క అపేక్ష (అవసరము) లేదా అని “శీఘ్రగత్వాత్” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. శీఘ్రగతి కలిగియుండు స్వభావము వలన అభావము తన స్వభావమును అతిక్రమించదు. అనగా శీఘ్రగమన స్వభావమును విడిచిపెట్టదని అర్థము. అందువలన, అహేతుకమే అభావమగును. భావమనునది మాత్రము సహేతుకముగా నుండును. “ఉత్పత్తి హేతుచ్ఛావానాం న నిరోధేఽస్తికారణమ్” (చరక సూత్ర స్థానము - 16) అని చెప్పబడియున్నది. లేదా, శీఘ్రగత్వము, అస్థిరత్వముల వలన అభావము అత్య నాశనము కొరకు వేరు అవస్థను పొందదు అని శ్లోకార్థము.

59. అనాదిః పురుషో నిత్యో విసరీతస్తు హేతుజః,
సదకారణవన్నిత్యం దృష్టం హేతుజమన్యథా.

తాత్పర్యము : ఉత్పత్తి (ఆది) లేనట్టి పురుషుడు (అత్య) నాశనము లేనివాడు (నిత్యుడు). ఉత్పత్తి కలిగిన (షడ్భాతు సముదాయము అనగా చక్షుర్వింశతి తత్వములతో కూడిన) పురుషుడు నిత్యుడు కాడు. సర్వ పదార్థము కారణము లేకుండుటచే నిత్యమనియు, కారణము వలన కల్గినది అనిత్యమగుననియు చెప్పబడి (శాస్త్రములందు) చూడబడినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “స నిత్యః కిమనిత్యః” అను ప్రశ్నకు సమాధానము-“అనాదిః” అను మొదలగునవి. అనాదియగు పురుషుడు అవ్యక్తరూపుడై ఆత్మయని పిలువబడును. “విసరీతః” అనగా ఉత్పత్తి (ఆది) కలిగిన రాజి రూపుడగు పురుషుడని అర్థము. “సర్వ” అను మొదలగువాని ద్వారా ఇచటనే అనాదియగు ఋషిని చెప్పి నిత్యత్వమునందు శాస్త్రాంశముల సమ్మతిని చూడ చెప్పుచున్నాడు.

“సత్” అనగా త్రివిధ సమయమునందును (పూత, భవిష్యత్, పర్తమానములందు) ప్రమాణములచే తెలియదగు భావరూపము. ఇందువలన, ప్రాగభావమునకు రారణము లేకుండుటయున్ననూ అభావరూపమగుట వలన అనిత్యత్వము తప్పదు (వ్యతిహారము కాదు.) “హేతుజమన్యథా” అనగా ఇచటమును భావరూపమని అన్వయించుకొన వలెను. అందువలన, ప్రధ్వంసమగు (నాశనమగు) హేతుజన్యమగు దానికిని అవినాశిత్యము పరిహారింపబడినదగును (హేతుజన్యము నశించు స్వభావము కలదే యగును.)

- 60. తదేవ భావాదగ్రాహ్యం నిత్యత్వం న కుతశ్చన,
భావాన్వయం తదవ్యక్తమచిన్త్యం వ్యక్తమన్యథా.
- 61. అవ్యక్తయాత్యాక్షేత్రజ్ఞః శాశ్వతో విసృజవ్యయః,
తస్మాద్వ్యదన్యత్తద్వ్యక్తం, వక్ష్యతే వాపరం ద్వయుమ్.
- 62. వ్యక్తమైన్ద్రీయకం చైవ గృహ్యతే తదిన్ద్రీయైః,
అతోఽన్యత్ పునరవ్యక్తం లిప్యగ్రాహ్యమతీన్ద్రీయైః.

తాత్పర్యము : భావ పదార్థముల వలన గ్రహించదగినది నిత్యత్వము. ఎటువంటి భావముల చేతను తెలియదగినది నిత్యమనబడును. అట్టి అవ్యక్తము అచింత్యము (చింతనకు అందనిది). అట్లెవర భావ పదార్థములచే తెలియబడునది వ్యక్తమనబడును. అత్య అవ్యక్తమై క్షేత్రజ్ఞుడు, శాశ్వతుడు, విసృజ్యము గలవాడు, నాశనము లేనివాడుగనున్నాడు. అందువలన వ్యక్తవ్యక్తముల స్వభావ లక్షణము ప్రకారాంతమున నిట్లు చెప్పబడినవి.

ఏది ఇంద్రియములచే గ్రహించబడుచున్నది అది చింత్రీయమనబడు చున్నదై వ్యక్తమగును. దీనికి వ్యతిరేకముగానున్నది అన్యక్తము ఏది ఇంద్రియ గ్రహణము కాక దాని లక్షణములచేతనే తెలియదగియున్నది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “తదేవ” అను సూచనగలవాని ద్వారా ఆ నిత్యత్వ మేమియని చెప్పబడ్డది. “భావో” అనగా ఉత్పత్తి దిర్ఘమును కలిగియుండుట అని అర్థము. ఆ నిత్యత్వము ఏచటదైననూ భావపదార్థము వలన కలుగదు. అనగా నిత్యమనునది ఏచటనూ బనించదు అని అర్థము. అట్లైన అర్థమునునది భావమును అపేక్షించుటకుచేత అన్న భావముల వలన అగ్రగణ్యమై విల్లభ్యమనూ నిత్యమగు నుండును. అట్లైన అర్థ నిత్యమై అవ్యక్తమగును తెలియవలెను.

అచింత్యమనునది అవ్యక్తమునకు విశేషణము. మూలప్రకృతియును అవ్యక్తమే. “వ్యక్తమన్యథా” అనగా ప్రకృతికంటె ఇతరములైన మహదాది కార్యములు అనిత్యములు. ఆకాశము కూడా వికృతి రూపము వలన అనిత్యమే. ఉదాసీన పురుషుడు మాత్రము నిత్యమే అయియున్నాడు. అవ్యక్త శబ్దముచే ఈ లక్షణము కలిగియున్నాడనుట యుక్తమే. అవ్యక్త ధర్మము కలిగినట్టి ఆ శబ్దముచే తెలియునట్టి ఇతర పర్యాయములను “అవ్యక్తమే” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబున్నాడు. “వక్ష్యతే” అను మొదలగువాని ద్వారా మరల వేరు ప్రచారము వలన వ్యక్తావ్యక్తముల అర్థమును చెప్పబున్నాడు. “లింగ-గ్రాహ్యమ్” అనగా అనుమానముచే గ్రహింపదగిన అని అర్థము. “అతీన్ద్రియమ్” అనుట వలన కూడా ఇంద్రియ గ్రహణమునకు సాధ్యపడనిది వీధైననూ శబ్దాది లక్షణముల వలన తెలియునదిను ఐనచో అది అవ్యక్తము కానేరదు. కాని వీధి నిత్యము, అనుమానముచే గ్రహింపదగినది యగు మనస్సు అహంకారాది సమూహమున్నచో అది అవ్యక్తమగును.

ప్రకృతులు - వికృతులు

63. భాదీని ఐద్ధిరవ్యక్తమహాస్కారస్తథాఽష్టమః,
భూతప్రకృతిరుద్దిష్టా విచారాఽన్వైవ షోడశః.
64. ఐద్ధీన్ద్రియాణి పఞ్చైవ షడ్చ కర్మేన్ద్రియాణి చ,
సమనస్కాశ్చ పంచ్చార్థా విచారా ఇతి సంఖ్యతాః.

తాత్పర్యము : ఆకాశాది పంచ మహాభూతములు, ఐద్ధి, అవ్యక్తము, అహంకారము అను ఎనిమిదిన్నీ ప్రకృతులని చెప్పబడినవి. వికృతులు పదునారు గలవు. ఐదు ఐద్ధీంద్రియములు, ఐదు కర్మేంద్రియములు, ఐదు తన్మాత్రలతో కూడిన మనస్సు ఈ పదునారును విచారములు అని పిలువబడినవి.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ప్రకృతిః కా విచారాః తే” అను ప్రశ్నకు సమాధానము- “భాదీని” అను మొదలగునవి ‘భాదీని’ ఆకాశాదులనగా సూక్ష్మములగు ఆకాశాదులు తన్మాత్ర శబ్దముతో పిలువబడునవి అని అర్థము. ఐద్ధి యనునది మహత్ అని పేర్కొనబడినది. అవ్యక్తమనగా మూలప్రకృతి. అహంకారము ఐద్ధి యొక్క విచారము. అదియును భూతాది, లైజన, వైకారిక అని మూడు విధములు. స్థావరజంగమ భూతముల యొక్క ప్రకృతి భూత ప్రకృతి యనబడును.

ఇచట అవ్యక్తమును ప్రకృతియే, రాని బుద్ధి మొదలైనవి మాత్రము స్వయముగా కారణములగుటచే వికృతి రూపములై యున్ననూ స్వకార్యముల రంపె (తమనుండి వచ్చిన కార్య రూపములతో నోర్చినట్లు) ప్రకృతి రూపములగుటచే ఇచట ప్రకృతులుగనే చెప్పబడినవి. “మూలప్రకృతిరవికృతిర్భూతాదాద్యాః ప్రకృతి వికృతయః సప్త” (సాంఖ్యకారిక - 3) అని చెప్పబడియున్నది. “వికారాః” అను మొదలగువానిద్వారా నికారములను చెప్పుచున్నాడు. “ఏవ” శబ్దము భేదమును తెలియజేయుటకు వాడబడినది. అందువలన పదునారును (ఏకాదశ ఇంద్రియములు మరియు పంచ మహాభూతములు) వికారములే (వికృతులే) రాని ప్రకృతులు కావు. బుద్ధి మొక్క ఇంద్రియములు బుద్ధింద్రియములనబడును. “వ్యర్థాః” అనగా శబ్దాదుల రూపములగు స్థూల అకారములు. సూక్ష్మముగా వికారించిన (పరమాత్మమున) గుణమునకు గుణికి (అ గుణమును కలిగియున్న వస్తువునకు) ఈ చర్యననుండు భేదము లేనేలేదు.

- 65. ఇతి క్షేత్రం సముద్భిత్తం సర్వసివ్యక్తపర్వతమ్,
అవ్యక్తమవ్యక్తేత్రస్య క్షేత్రజ్జ్యోతిషయో నిమిః.

తాత్పర్యము : ఈ విధముగా అవ్యక్తము తస్య సమకలన క్షేత్ర మంతయు ఉపచేరింపబడినది. ఈ క్షేత్రమునకు అవ్యక్తము క్షేత్రజ్యోతిషములు తెలిసికొనియుండుట.

అయుర్వేదదీపిక : “ఇతి” అను మొదలగువానిద్వారా ప్రకృతి మరియు వికార సమూహము క్షేత్రక్షేత్రజ్యోతిషముగా విభజింపబడుచున్నది. “అవ్యక్త పర్వతమ్” అనగా ఉదాసీన ప్రకృతిని పేర్కొంటున్నది అని అర్థం. ప్రకృతికి ఉదాసీన పురుషుని మొక్క చైతన్యము వలన చైతన్యముండలేదున్నట్లు.

సృష్టి వికాసప్రమము

- 66. జాయతే బుద్ధిరవ్యక్తాద్భూతాద్భూతాంశి మనోనే,
వరం భూషణ్యమాభ్యుదాయత్పవ్యక్తే యథావ్రజన్తి.
- 67. తటః సరః స్తనర్వాప్నోతి బాహో అస్మిత్తతముద్యోతే

తాత్పర్యము : అవ్యక్తము నుండి బుద్ధి, బుద్ధినుండి అహారకము

జనింపబడుచున్నవి. తరువాత అహంకారము నుండి ఆకాశాదులు యథాక్రమముగా ఉత్పత్తి యగుచున్నవి. అటుపైన ఆది సృష్టి సంపూర్ణ స్వాంగుడై పుట్టినాడని చెప్పబడుచున్నది.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇప్పుడు మహాప్రళయము తరువాత ఆది సృష్టి యందు బుద్ధ్యాదుల ఉత్పత్తి వీ విధముగా జరుగునో ఆ విషయమును “జాయతే” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పచున్నాడు. “బుద్ధ్యాఽహమితి మన్యతే” అనగా బుద్ధి నుండి పుట్టి అహంకారము వలన అహము అని అనుకొనబడుచున్నది అని అర్థము. “భాదీని” అనగా సూక్ష్మములై తన్మాత్ర రూపముననున్న ఆకాశాదులు మరియు ఏకాదశేంద్రియములు అని అర్థము సాంఖ్యమునందు “ప్రకృతేర్మహేంద్రతోఽహంకారస్తస్యాద్గణకృషోడశకః” (సాంఖ్యకారిక 22) అని చెప్పబడియున్నది. “యథాక్రమమ్” అనగా వీ విధముగా అహంకారము నుండి ఉత్పత్తియగునో ఆ క్రమము నుండి. అచట వికృతివలన సాత్త్వికాహంకారము నుండి తైజసాహంకార సహాయమున ఏకాదశ ఇంద్రియములు కలుగుచున్నవి. భూతాదీయనబడు తామసాహంకారమునుండి తైజస సహాయమున పంచతన్మాత్రలు కలుగుచున్నవి. ఈ విషయమునే సాంఖ్యమునందు “సాత్త్విక ఏకాదశకః ప్రపర్తతే పైకృతాదహంకారాత్, భూతాదేస్తన్మాత్రః స తామసా సైజసాదుభయమ్” (సాంఖ్యకారిక 25) అని చెప్పబడియున్నది. “తతః” అనగా అహంకారిక కార్యము తరువాత తన్మాత్రల నుండి ఉత్పన్నములకు స్థూలభూతముల సంబంధము వలన అని అర్థము. “సంపూర్ణ స్వాంగో జాతః” అనగా ఆదిసర్గము (నందు) పుట్టినాడు అని అర్థము.

ప్రళయము జరుగు క్రమము

67. పురుషః ప్రలయే చేష్టైః పునర్నాపైర్వియుజ్యతే,
68. అవ్యక్తాద్వ్యక్తతాం యాతి వ్యక్తాదవ్యక్తతాం పునః,
రజస్తమోభ్యామూవిష్టశ్చక్రవత్ పరివర్తతే.
69. యేషాం ద్వయ్యే పరా నక్తిరహంకారసలాశ్చ యే,
ఉదయప్రలయౌ తేషాం న తేషాం యే త్వచోఽన్యథా.

తాత్పర్యము : పురుషుడు ప్రలయకాలమునందు పురుషుడు తనకిష్టమైన భావములచే వియోగింపబడును (బుద్ధ్యాది భావములనుండి వియోగము పొందును).

ఈ విధముగా అవ్యక్తత్వము నుండి (అదిసర్గమున) వ్యక్తత్వమును పొందును. వ్యక్తత్వము నుండి మరల (ప్రలయకాలమున) అవ్యక్తత్వమును పొందును. రజస్తమో గుణములచే అవహింపబడినవవై ఈ ప్రలయోదయములందు చక్రము వలె పరిభ్రమించును. ఎవరికి రజస్తమో గుణముల పెండింటితో అధిక సంబంధము కల్గియుండునో (రాగద్వేషము లధికముగ నుండునో) అట్టివారికి ఉత్పత్తిలయములు రెండును కలుగుచుండును. ఆ సంబంధములేని వారికి అట్లు ఉత్పత్తిలయములు మాటిమాటికి కలుగవు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఈ విధముగా అదిసర్గమునందు ప్రకృతి నుండి మహాదల సృష్టిని చూపించి మహాప్రలయమునందు అవ్యక్తరూపముగు ప్రకృతి యందు బుద్ధ్యాదులయొక్క లయమును “పురుషః” అను యెదలగువాని ద్వారా — చెప్పుచున్నాడు. “ఇష్టైస్సాప్తైః” అనగా పురుషుని ఉపదేశము కొరకు ఇష్టములగు (కావలసియున్న) బుద్ధి యెదలగువానిచేత అని అర్థము. ఇతరులు మాత్రము ఇటు వంటినయోగము జన్మమునందును, వియోగము మరలమునందును బడుగునని చెప్పుదురు. కాని జన్మమరణములందు బుద్ధ్యాదులుండుట తెలియుచుండుటచేత అట్లు అనుకొనరాదు. “అతన్నిష్టైస్తైరతి సూక్ష్మాపైచాత్మా రదాపిన్న పిషుర్వస్థార్యః, నైవేన్ద్రియైర్వైవ సుహౌమరిభ్యాం న నవాస్యబాహ్యునానానోత్తైః.” అని ఈ స్థానమునందు రెండవ ఆచార్యులమున చెప్పబడియున్నది. అటులనే ఇతరగోష్ఠిలూ “పూర్వోత్పన్నమన క్తం నియతం మహాదాదీహిజ్యోతిర్వ్యర్థం, సంసరతి నిరుపదోగం ఖావై రభివాసితం లిజ్జం”. (సాంఖ్యకారిక 40) అని చెప్పబడియున్నది. అందువలన మహాప్రలయమునందు మాత్రమే ప్రకృతియందు ఈ ఖావముల లయము జరుగుచున్నది. అట్లే అదిసర్గమునందు మాత్రమే ప్రకృతినుండి సుహౌమరిల సృష్టి జరుగునని తెలియవలెను. ఇదియే ప్రకృతియొక్క లయ. విస్తారములను “అవ్యక్తైః” అను యెదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అవ్యక్తైః” అనగా ప్రకృతినుండి: “వ్యక్తకామి” అనగా మహాత్ముల యెదలు మహాఘాత సంకల్పముల యాపద్విస్తారమును పొందును అని అర్థము. “వ్యక్తైః” అనగా మహాఘాత విస్తారముయొక్క అవస్థనుండి మరల అవ్యక్తరూపమును - “మూలి” పొందును అని అర్థము. మహాప్రలయమునందే మహాఘాతములు రస్మాత్రలయందు లయమును పొందును. రస్మాత్రలు మరియు ఇంద్రియములు అహంకారమునందు లయమును. అహంకారము బుద్ధియందు, బుద్ధిమును ప్రకృతియందును లయమునందును ఇది లయ

క్రమము. ఈ అయక్రమము మోక్షమునందునూ కలుగుచున్నది. కాని అచట ఆ పురుషుని కొరకు తిరిగి సృష్టియనునది ప్రకృతి నుండి మొదలగుటలేదు. ఈ సంసారము ఎట్లు కలుగునో “రజః” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అవిష్టః” అనగా కూడియున్న అని అర్థము. “చక్రవత్ పరివర్తతే” అనగా మాటి మాటికిని అయము సృష్టియను రెండింటితోడను సంబంధము కలిగియుండును. “ద్వష్టే” అనగా రజస్తమో రూపమగు జంతుయందు. “అహక్కారపరా” అనగా అహంకారమువలన ఇదీనాదను మిథ్యాజ్ఞానపరులు. “ఉదయప్రలయా” అనగా జీవితము-మరణములు రెండు, లేదా అయ, సృష్టులు రెండు. “అతోఽన్యథా” అనగా ఎవరు రాగద్వేషముల నుండి విముక్తిని పొందుదురో ఎవరికి అహంకారము (ఇదీ నాదనుభావము) ఉండవో అట్టివారికి జనన మరణములు (ఉదయ ప్రలయములు) ఉండవు అని అర్థము.

శరీరముననున్న పరమాత్మ లక్షణములు

70. ప్రాణాపానో నిమేషాద్యా జీవనం మనసో గతిః,
ఇన్ద్రియాస్తరనశ్చారః ప్రేరణం ఛారణం చ యత్.
71. దేశాస్తరగతిః స్వప్నో పశ్చత్వగ్రహణం తథా,
దృష్టస్య దక్షిణాక్షై సవ్యేనావగమస్తథా.
73. ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖం ప్రయత్నోచేతనా ధృతిః,
బుద్ధిః స్మృతిరహక్కారో లింగాని పరమాత్మనః.
74. యస్మాత్ సముపలభ్యస్తే లింగాన్యేతాని జీవతః,
న మృతస్యాత్మలింగాని తస్మాదాహూర్మహర్షయః.
75. శరీరం హి గతే తస్మిన్ శూన్యాగారమచేతనమ్,
పశ్చఘ్నాతావశేషశ్చాల్ పశ్చత్వం గతముచ్యతే.

తాత్పర్యము : ప్రాణాపానముల (ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసముల) ప్రవృత్తి, నిమేష-ఉన్మేషములు, జీవించియుండుట, మనస్సు మొక్క గమనము, ఒక ఇంద్రియము నుండి ఇంకొక ఇంద్రియమునకు (మనస్సు) సంచరించుట, ప్రేరణము, ఛారణము, స్వప్నమునందు ఇతర దేశములందు సంచరించుట, మరణము చెందుటను తెలిసికొనుట, కుడికంటితో చూచిన వస్తువులయందు ఎడమ కంటితో చూచినపుడు కూడ గుర్తించుట, ఇచ్ఛ, ద్వేషము, సుఖము, దుఃఖము, ప్రయత్నము, చేతన, ధృతి,

ఋద్ధి, స్మరణశక్తి, అహంకారము-ఇవియున్నప్పుడు సరమూర్త్య మొక్క లక్షణములు. ఈ లక్షణములు జీవించిన శరీరమునందు కనిపించుచు మృత శరీరమునందు కనిపించనందువలన ఈ ఆత్మ లక్షణములు లేని మృత శరీరమును చేతనత్వము లేని శూన్య గృహముని పుష్యము చెప్పవచ్చును. అట్టి శరీరమునందు పంచ భూతములు మాత్రము మిగిలియున్నందున ఆ శరీరము పంచత్వమును పొందినదిగా చెప్పబడుచున్నది.

అయుర్వేదదీపిక : 'సింధిం పురుషస్య చ' పురుషుని మొక్క లక్షణమేదీ అను ప్రశ్నకు సమాధానము-"ప్రాణాపాన" అను మొదలగునవి. ప్రాణాపానములు అనగా ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములు. నిమేషాద్యా అని అద్యశబ్దమును గ్రహించుట వలన ఉచ్ఛ్వాసము మొదలగు ప్రవేశ విసేషములు తీసికొనబడుచున్నవి. "మనసో గలిః" అనగా మనస్సు పాటలీత్రము వలన మొదలగునవి. ఇన్ద్రియాస్తర సంచారము కూడ మనస్సునకు సంబంధించినవే. అది ఎల్లనగా చోరింద్రియమును వదలి మనస్సు స్వర్కసేంద్రియము నధిష్ఠించు ముందు మొదలగునవి జరిగినట్లు. ప్రేరణము మరియు భారము అనునవి మనస్సునకు సంబంధించినవే యని తెలియవలెను. "దేశాంతరగలిః స్వప్నో" అనునది చేపము. "పల్లవశ్చ గ్రహణం" అనగా మరణమునకు సంబంధించిన జ్ఞానము. "సర్వీణాపగమః" అనగా ఎడమ కంటితో చూచి ఇదియే ఆ కుడికంటితో చూచిన పుటము అని గుర్తించుట. చేతన యనునది జ్ఞాన మాత్రము. ఋద్ధి యనునది ముగిసిన జ్ఞానము. ఇక ఇవి అన్నియు ఆత్మనెట్లు పొందును (ఆత్మతో కలసి ముందును) అను విషయమును "యస్మాత్" అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పవచ్చును. "జీవితః" అనగా సంపదూకాతిర్తమగు ఆత్మతో కూడియున్నవానికి అని అర్థము. పంచత్వమునుండి జీవించియున్నవానికి కలుగక పృథునికీ కలుగుచున్నట్లుంటే పంచత్వమును పొందిన మృత శరీరమునందు చూడబడుచున్న లక్షణములకు వ్యతిరేకముగలది వలన పై చెప్పిన లక్షణములు జీవిత శరీరమునందుండునని తెలియవలెను. ఇవలననే ఉచహరించబడిన ప్రాణాపానములు ఆత్మ లేనట్టి మృత శరీరమునందు కన్పించిన స్థితిగోతరేవ లము భూతములయందు కలుగవు. మరియును మనస్సు మాత్రమే భూకాతిర్తమగు ఆత్మ లానేరదు; ఎందువలననగా సాధన కూపముగు మనస్సునకు రక్షణముగ ఆత్మ వలననే ప్రేరణములు కలుగుచున్నందు వలన. ఇంతనూ ఇంద్రియములునూ ఆత్మగా స్వీకరించబడజూపు; ఎందువలననగా అదైనచో ఒక కంద్రియమునో

గ్రహింపబడవలసిన విషయము ఇంకొక ఇంద్రియము గ్రహింప లేకుండుట వలన. యజ్ఞ దత్తునిచే పొందబడిన విషయమును దేవదత్తునిచే పొందబడినదిగా గుర్తించి నట్లుగును. అట్లైనచో ఒక ఇంద్రియముచే గ్రహింపబడిన విషయము ఇంకొక ఇంద్రియముచే గ్రహించినట్లు గుర్తించుట - ఉదాహరణకు-సుగంధము గల చందన మును స్పర్శించుచున్నాను అని చెప్పుట. కాబట్టి మనస్సు ఇంద్రియములకు అతి రిక్తమై ఆత్మ యుండునని తెలియవలెను. ఇచట బుద్ధి శబ్దము వలన చేతనా, ధృతి, స్మృతి, అహంకారములు బుద్ధి యొక్క భేదములుగా ప్రాప్తించుచునే యున్నప్పటికీ, వేర్వేరు అర్థమునిచ్చుచున్నందువలన మరల విడిగా చెప్పవలసి యున్నవి. అటు లనే చేతన అనునది గుణము అగుట వలన అచేతనములగు ఆకాశాది భూతములకు అతిరిక్తమైన గుణములుకల ఆత్మను తెలియజేయుచున్నది. ధృతి యనునది నియ మించునదై నియమమును చేయునట్టి ఆత్మను తెలియజేయుచున్నది. బుద్ధియనునది డిహాపోహాలకు ఒకే కారణమగు ఆత్మను సూచించుచున్నది. స్మృతి యనునది పూర్వమనుభవించిన విషయమును స్మరించు స్థాయిగానున్నట్టియు ఆత్మను తెలియ జేయును అను మొదలగు వానిని తెలియవలెను. “శరీరమ్” అను మొదలగువాని ద్వారా అధిష్ఠానమగు ఆత్మ శరీరమునందు లేకుండుట వలన ప్రాణాదుల అభావ ముండునని చెప్పుచున్నాడు. ఈన్యాయమువలె అనగా నివసించువాడు లేనట్టి ఇంటి వలె-ఇట్లే మృత శరీరముండునని తెలియవలెను. శరీరము షడ్భాతుకమై యున్నది. అచట ఆరవదియగు ఆత్మ లేనపుడు శరీరము పంచభూతాత్మకమగుచున్నది. అందు వలన అది పంచత్వమును పొందినది అని చెప్పబడుచున్నది.

క్రియలను చేయునప్పటికీ మనస్సు అచేతనమని చెప్పబడుట

75. అచేతనం క్రియావచ్చ మనశ్చేతయితా పరః,
యు క్తస్య మనసా తస్య నిర్విశ్యస్తే విభోః క్రియాః.
76. చేతనావాన్ యతశ్చాత్మా తతః కర్తా నిరుచ్యతే,
అచేతనత్వాచ్చ మనః క్రియావదపి నోచ్యతే.

తాత్పర్యము : మనస్సు అచేతనమై క్రియావంతమై యుండును. అది ఆత్మచేత చేతనావంతమగును. అట్టి మనస్సుతో టూడియున్న ఆత్మకు క్రియాశీలత్వ ముపాదించ బడుచున్నది. ఆత్మ చేతనావంతమగుటచే కర్తయని పిలువబడుచున్నది.

క్రియలను చేయుచున్నప్పటికీ మనస్సు అచేతనత్వము వలన దానిని కర్తగా విలువ బడుటలేదు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “నిష్క్రియస్య క్రియా తస్య కథమ్” — నిష్క్రియమైనట్టి అత్మ క్రియలనెట్లు చేయును? అను ప్రశ్నకు సమాధానము— “అచేతనమ్” అను మొదలగునవి. “చేతయితా పరః” అనగా పరమగు (గొప్ప దగు) అత్మ చైతన్యమును కలుగజేయును కాని సాక్షాత్తు తనంతట తాను క్రియలను చేయునది గాదు. నిజమే గదా! అయినచో అత్మకు క్రియలెట్లు ఆపాదించబడు చున్నవి అను విషయమును “ముక్తస్య” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పు చున్నాడు. అత్మచే అధిష్టించబడియున్నదగు మనస్సు మొక్క క్రియా ఉపవారము చేతనే అత్మకు క్రియావత్వము చెప్పబడుచున్నది. ఇదే విషయమును “చేతనావాన్” అను మొదలగు వానిద్వారా నిరూపించుచున్నాడు. చేతనయగు అత్మవలననే అది అధిష్టించియున్న మనస్సు క్రియలయందు ప్రవర్తించును. చేతన అధిష్ఠికము గాని మనస్సు క్రియలందు ప్రవర్తించనేరదు. అందువలన ఎవరి వలన ఆ పని చేయబడి నదో అట్టివాడే క్రియావంతుడనబడుట యుక్తముగాని అచేతనమగు మనస్సు క్రియా వంతుడని చెప్పరాదు. ఆ మనస్సు పరాధీనమై క్రియలను చేయుచుండుటచేత సూక్ష్మార్థమున క్రియావంతుడైనను కర్తగా చెప్పబడుటలేదు - అని వాక్యార్థము. “నోచ్యతే” అనగా “నోచ్యతే కర్తవ్యః” అని అన్వయించుకొనవలెను.

అత్మ వివిధ యోనులందు పుట్టుటకు కారణము

77. యథాస్వేనాత్మనాఽఽత్మానం నర్హః సర్వాను యోనిమ,
ప్రాణైస్తత్ప్రాయతే ప్రాణీ నహ్యాన్యోస్త్యన్య కర్తృకః.

తాత్పర్యము : తను చేసిన కర్మలను బట్టి అత్మ తనను తానే అన్ని రకముల యోనులయందును ప్రవేశింపజేసికొని పుట్టుచుండును. తన్ను తాను ప్రాణములచే చేరుకొనును తప్ప అత్మకు వేరొక యోజకుడు (కంత్రకుడు) లేడు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుతము అత్మ స్వంత్రమైయుండియు నీచమైన యోనుల యందెట్లు జన్మించునను ఆక్షేపణమునకు సమాధానమును — “యథాస్వేన” అను మొదలగు వానిద్వారా ఇచ్చుచున్నాడు. (“స్వతత్ప్రకృతేదనిష్ఠాను

కథం యోనిషు జాయతే” అను ప్రశ్నకు సమాధానము) “సర్వాసు యోనిషు” అనగా మనుష్య, గో, గజ, కీటాది అన్ని యోనులయందు అని అర్థము. “ప్రాణై స్తస్త్రియతే” ప్రాణములచే చేర్చుకొనును. అది తాను చేసిన ధర్మాధర్మముల సహాయము వలన అత్మను అన్ని యోనులయందును తీసికొని వెళ్ళును గాని ఇతర భావములచే ప్రేరితమై వెళ్ళదు. దీనికి ఈశ్వరుడు (శాసించువాడు) లేనందు చేత వేరొక పురుషుడు దీనికి ప్రేరకుడుగా నుండడు. లేదా ఈశ్వరుడున్ననూ అతడునూ పరాధీనుడై యుండుటవలన పురుషునికి పర ప్రేరకత్వము లేదు. అనిష్టములైన యోనులకు వెళ్ళుటకు కారణముగు అధర్మ కృత్యమునందు పురుషునికి స్వాతంత్ర్యమేది గలదో అనిష్ట యోనులకు వెళ్ళుట యందును అదియే స్వాతంత్ర్యము గలదు. అధర్మమునకు కారణములగు స్వకర్మలచేతనే ఇతడు (పురుషుడు) తనకిష్టము లేనప్పటికీ (ఇతర యోనులకు) తీసికొని వెళ్ళును. ఈ విధముగా అనిష్ట యోని గమనము కలుగును. స్వాతంత్ర్యము కూడ పైచెప్పిన విధముగనే కలుగుచున్నది.

ఆత్మకు వశిత్వము కలదనుట

78. వశీ తల్ కురుతే కర్మ యత్ కృత్వా ఫలమశ్నుతే,
 వశీ చేతః సమాధత్తే వశీ సర్వం నిరస్యతే.

తాత్పర్యము : వశియగు ఆత్మ వేనియొక్క ఫలితము ననుభవించునో ఆ కర్మలను తానే స్వయముగా చేయును. ఈ వశిత్వమువలన మనస్సును (దుష్కర్మల నుండి) సమాధానపరచును. వశిత్వమువలన ఆత్మ సర్వకర్మ పరిత్యాగము చేయును.

అయుర్వేదదీపిక : “వశీ యద్యనువైః కస్యాద్భావైరాక్రమ్యతే” అను ప్రశ్నకు సమాధానము — “వశీ” అను మొదలగునవి. “వశీ” అనగా స్వేచ్ఛా దీన ప్రవృత్తి: అందువలన, ఈ పురుషుడు వశిత్వము గలవాడగుచునే రాజోవు ఫలముపై రాగము చేత, ఏ కర్మలను చేయుటచే ఆ కర్మ ప్రభావమువలన కుభమగు లేదా అకుభమగు ఫలముతో సంయోగము పొందునో అట్టి కుభాకుభ కర్మలను చేయును. ఇందువలన కర్మలను చేయుట యందు వశిత్వముండును. చేసిన కర్మ యొక్క ఫలము తనకిష్టము లేకున్నను అనుభవించవలసినందున అవట పురుషునికి

వశిత్వము లేదు. వశిత్వము వలన ఇతర ఫలమును కూడ “వశీ చేతః సమాధిత్రే” అనుటద్వారా చెప్పబడుచున్నది. వశి యగుటవలన ఈ ఆత్మ తనకిష్టములేని విషయము లందు మనస్సును నివర్తింపజేయును. వశిత్వము లేనిచోడల మనస్సును నివర్తింప శక్యముగాదు గదా. వశిత్వమును తెలియజేయు నింకొక కర్మను గూడ “వశీ సర్వం విరస్యతి” అని చెప్పబడుచున్నది. ఇతడు వశి యగుటచేతనే మోక్షముకొరకు ప్రవర్తిండుమ అన్ని సుఖాకుఠ ఫలితముల నిచ్చు కర్మలను వదలుచున్నాడు అని అర్థము. ఇవట స్వతంత్రుడు అనగా పరమాత్మయే ఈశ్వరుడు మొదలగు భావములచే ప్రేరిత మగు ప్రవృత్తి చెప్పబడుచున్నది. వశి యనునది తనకు కలుగు ఇచ్చవేత ప్రవర్తింప బడునదిగాని ప్రేరితచూడమగు ఇష్టాయిష్టములగు విషయములందు ప్రవర్తింపడు. ఇది స్వాతంత్ర్యము, వశిత్వముల రెండింటికి గల భేదము.

79. దేహీ సర్వగతోఽప్యాత్మా స్వే స్వే సంస్పర్శనేన్ద్రియే,
సర్వాః సర్వాశ్రయస్థాస్తు నాత్మాఽతో వేత్తి వేదనాః.

తాత్పర్యము : ఆత్మ సర్వగతమై యున్ననూ ఒక దేహమున నున్న పుడు ఆ దేహము నందలి తనతో సంస్పర్శనము కలిగియున్న ఇన్ద్రియముల ద్వారా మాత్రమే వేదనలను తెలిసికొనును కాని సర్వ శరీరములకు కలుగు వేదనలను తెలిసికొనజాలడు.

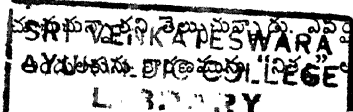
అయుర్వేదదీపిక : “సర్వాః సర్వగతత్వాచ్చ వేదనాః కిం న వేత్తి నః” అను ప్రశ్నకు సమాధానమును “దేహీ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడుచున్నది. “సర్వగతః” అనగా సర్వగతమైనప్పటికినీ: “సంస్పర్శనేన్ద్రియే” అనగా సంస్పర్శన యుక్తమైన శరీరము నందు-సుఖదుఃఖ చూపమగు వేదనలను తెలిసికొనును. సర్వశరీరములనున్న వేదనలను మాత్రము తెలిసికొనజాలడు అని గ్రహింపవలెను. ఆత్మ సర్వగతమై యున్ననూ తన మొక్క స్పర్శన యుక్తమైన శరీరము నందలి వేదనలనే గ్రహించుచుండుటవలననే సర్వ శరీరములందున్న సర్వ వేదనలను తెలిసికొనదని వాక్యార్థము. “సర్వాశ్రయస్థాః” అనగా ఇతరములైన సర్వశరీరగతములైన అని అర్థము. పర శరీరమునందును స్వకర్మ వలన కలిగిన ఇంద్రియా భావము వలన ఆత్మ సుఖదుఃఖములను కన్పించుచున్నప్పటికి గ్రహింపజాలడు. “స్వేస్వే శరీరే” “అని చెప్పబడు యందుసంస్పర్శనేన్ద్రియే” అనుట వలన స్వశరీరమునందునూ లేక సఖదులయందు ఎవట స్పర్శనేన్ద్రియము లేదో అవట ఆత్మ కొంచెమును గ్రహింపజాలడు అని చూపుచున్నాడు.

- 80. విభుత్వముత ఏవాన్య యస్మాత్ సర్వగతో మహాన్, మనసశ్చ సమాధానాత్ సశ్యత్యాత్మా తిరస్కృతమ్.
- 81. నిత్యానుబంధం మనసా దేహకర్మానుపాతినా, సర్వయోనిగతం విద్యాదేకయోనావపి స్థితమ్.

తాత్పర్యము : అత్మ సర్వగతమై గొప్పదీయై యుండుట వలన దీనికి విభుత్వము (సర్వ వ్యాపిత్యము) గలదు. అట్టి అత్మ మనస్సును సమాధానము పరచుట వలన (మనస్సును సమాధిస్థితి యందుంచుట వలన) అడ్డగించబడిన వస్తువులను చూడగలుగుచున్నది.

మనస్సుతో నిత్య సంబంధము కలిగి యుండి దేహకర్మ వలన కలుగు ఫలితము ననుసరించి అత్మ ఆన్ని యోనులయందున్నప్పటికినీ అత్మ (మనోను బంధము చేత) ఒకే యోని యందున్నదిగా తీరియవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “న పశ్యతి విభుః కస్మాత్ చైలకుడ్యతిరస్కృతమ్” అను వ్రశ్న సమాధానమును చెప్పుటకు వ్రవృత్తడగుచు విభుత్వమును సాధించుట కొరకు కారణముగు గుణమును సాధించుటకు అత్మయొక్క విభుత్వమునే ముందుగా అందుకొరకు “విభుత్వమ్” అనువాని ద్వారా సాధించుచున్నాడు. విభుత్వ మనగా ఎల్లెడలను వ్యాపించిన పరిమాణమును కలిగి యుండుట. “అత ఏవ” అనగా చెప్పబడిన సర్వగతత్వము వలన ఈ విషయమునే స్పష్టత కొరకు సాక్షాత్తు “యస్మాత్” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఎల్లెడలను లభించుటయను గుణముచేత ఆకాశాదుల పరిమాణమునకును సర్వగతత్వమును సది కలదు, అందువలన (ఆ యాకాశాదుల నుండి అత్మను) వేరుచేసి చెప్పుటకు “మహాన్” అను పదముపయోగించబడినది. అందువలన సర్వత్ర లభించునట్టియు మహా పరిమాణమును కలిగి యుండునట్టియు ద్రవ్యము విభువని తేలుచున్నది. విభుత్వము యొక్క ప్యృత్పత్తిని చెప్పి గోడ మున్నగుదానిచే కప్పబడిన (అడ్డగించబడిన) వస్తువుల జ్ఞానము అన్నింటను కలుగదని చూపుటకుగాను “మనసః” అను మొదలగు వానిని చెప్పుచున్నాడు. “సమాధానమ్” అనగా సమాధి. ఇందువలన యోగులు సమాధి బలముచేత అడ్డగింపబడిన దానిని చూడ గలుగుటకును, అట్లుచేయుటకును అడ్డగింపబడిన వస్తువును చూచుటలేదే



చెప్పచున్నాడు. అత్య అన్ని యోనులయందున్నప్పటికీ మనస్సుతో అనుబంధము కలిగి ఒకే యోని యందున్నదిగా తెలియవలెనని యుక్తి చెప్పబడినది. దేహమును నివర్తింపజేయు కర్మ వలన వచ్చిన అత్యయందు దేనికి సంబంధము కలదో దాని వలన అని చెప్పబడుటకు “మనసా దేహకర్మానుపాతినా” అని చెప్పచున్నాడు. ఇందు వలన ఒకనేత అత్యయనునది గోడ మొదలగువానికి అతీతముగా నున్నప్పటికీ ఆ యాత్మకు ఉపలబ్ధి సాధనమగు మనస్సు ఆ ఒక్క శరీరమునందు వ్యవధానము చేయుట వలన అడ్డగింపబడిన వస్తువును అత్య చూచుటలేదు అని చెప్పబడియున్నది.

82. ఆదిర్వాస్త్యాత్మనః క్షేత్రపారంపర్యమనాదీకమ్,
అత స్తయోరనాదిత్వాత్ కిం హ్యర్వమితి నోచ్యతే.

తాత్పర్యము : అత్యకు అది లేదు (పుట్టుక లేక ప్రారంభము లేదు) క్షేత్రము యొక్క పారంపర్యమును అది లేనిదియే. అందువలన రెండింటికిని అనాదిత్వముండుటచేత వీటి ముందుగా నున్నదని చెప్పబడుటలేదు.

అయుర్వేదదీపిక : “క్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రమధవా కిం హ్యర్వం” అను సంశయమునకు సమాధానము- “అదీః” అను మొదలగునవి. “క్షేత్రపారంపర్యమ్” అనగా అవ్యక్త వర్జితమగు క్షేత్రము యొక్కయు మహత్తు మొదలగు ఇరువది మూడింటి యొక్కయు పరంపర అనాదియగుట వలననే క్షేత్రము క్షేత్రముల రెండింటికిని ఇది మొదటగా నున్నదని చెప్పబడుట జరుగదని అర్థము. నిజమునకు ఒకే క్షేత్ర పరంపరయును అనాది యైనచో అప్పుడు దానికి అత్యవలె ఉచ్చేదముండదు (నాశనముండదు) అనాదియైనది అత్యవలె నిత్యముగా నుండవలెను గదా ! అనాదిత్వము కలిగి యున్నప్పటికీ వీటి స్వరూపము వలననే అనాది యగుచో, అది నాశనము పొందదు. ఉదాహరణమునకు అత్య అని చెప్పబడుతున్నది. ఏ బుద్ధ్యాదులు నశించు ధర్మమును కలిగియున్నచో అవి నశించుచునే యున్నవి. అనాదియగు సంతాని కంటె దాని నుండి వచ్చిన సంతానము ఎక్కువగా (గొప్పదిగా) నుండదు. అందువలన సంతానముయొక్క అనాదిత్వము తెలియుచునే యున్నది. కాని ఈ విధముగా నున్న బుద్ధ్యాది సంతానము యొక్క నాశనము మోక్షమును ప్రతిపాదించినదివేల అని అగమ ప్రమాణము వలన తెలియవలెను.

ఆత్మకు సాక్షిత్వమును చెప్పట

83. జ్ఞః సాక్షీత్వవ్యతే నజ్ఞః సాక్షీత్వాత్మా యతః స్మృతః,
సర్వే భావా హి సర్వేషాం భూతానామాత్మసాక్షీకాః.

తాత్పర్యము : జ్ఞానవంతుడు సాక్షియని చెప్పబడును గాని అజ్ఞానవంతుడు సాక్షియనబడడు. జ్ఞానవంతుడగుటచే ఆత్మ సాక్షియని చెప్పబడినది. ఎల్లెడలను భూతములయొక్క అని భావములునూ ఆత్మ సాక్షితములుగా నుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “సాక్షిభూతస్య కస్యాయం” అను ప్రశ్నకు సమాధానము- “జ్ఞ” అను మొదలగునవి. “జ్ఞః” అనగా జ్ఞానవంతుడు, ఇతడే సాక్షియని లోకమునందు చెప్పబడుచున్నాడు. అజ్ఞానము కల పాషాణాదులు సాక్షులు కావు. అందువలన జ్ఞానవత్వము లేకున్నను ఇతరములైన కర్తృను సాక్షియందురని వాక్యార్థము. “సర్వేషామ్” అనగా ఆకాశాది భూతములకు. “సర్వే భావాః” అనగా దర్శనయోగ్యములగు అన్ని భూత ధర్మములు అని అర్థము. “ఆత్మ సాక్షీకాః” ఆత్మకు తెలియుచున్నవి అని అర్థము.

84. నైకః కాదాచిహ్నాత్మా లక్షణైరుపలభ్యతే,
విశేషోఽనుపలభ్యన్య తస్య నైకస్య విద్యతే.

85. సంయోగపురుషస్యేష్టో విశేషో వేదనాకృతః,
వేదనా యత్ర నియతా విశేషస్తత్ర తత్కృతః.

తాత్పర్యము : భూతాత్మ ఒక్కటియే (పంచభూత సంబంధములేక) కనబడదు. అట్టి భూతాత్మకు ఒక్కదానికే వేదనా విశేషము తెలియుటలేదు. సంయోగ పురుషునికే (పంచ భూతముల సంయోగము కల పురుషునికే) వేదనా విశేషము కలుగును. వేదనలు ఎవరి నియతముగా నుండునో అవనినే వేదనా విశేషము లుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “స్యాత్కథం చావికారస్య విశేషో వేదనాకృతః.” అను ప్రశ్నకు సమాధానము — “నైకః” అను మొదలగునవి. వికారములు లేనట్టి పరమాత్మకు వేదనా విశేషములు లేనేలేవు. ఎవరి వేదనాకృతమైన విశేషములుండునో అది పరమాత్మకు వ్యతిరిక్తముగు రాశి రూపమేయని వాక్యార్థము. భూత

ములకు అధిష్ఠానముగు ఆత్మ భూతాత్మయనబడును. ఇట్టి భూతాత్మ ఒక్కటియే పంచ భూతములు లేకుండగ ప్రాణాపానాది లక్షణములతో చూడి లభింపదు. ఎందువలన లభింపదో ఆ విషయమును “విశేషః” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “ఏకస్య” అనగా భూతము లేనట్టిదానికి ఆత్మమొక్క విశేషములగు నేదన మొదలైనవి లభింపవు. అందువలన అట్లు లభింపకపోవుటయే ఆచట ప్రమాణమని అర్థము. “సంయోగపురుషః” అనగా చతుర్వింశతిక పురుషుడని అర్థము. విజమునకు నమదాయ ధర్మము నమదాయములో నున్నవానిచే యుండుటవలన ఇట్లే వేదనాత్మకములగు విశేషములు ఇరువదిన్నాలు తత్త్వములయందు అంతర్నివిష్టమగు భూతాత్మకును ఉండవలెను. ఉదాహరణకు మినుముల రాశికి గురుత్వమనునది ఒక్కొక్క మినుమునకును గల గురుత్వము వలన కలుగునుగదా. ఈ విషయమును “వేదనా” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. వేదన యనునది సుఖదుఃఖ చూపముగ నుండును. ఏ ఐద్యోది నమూహము నందు వేదన నియతముగా నుండునో ఆచటనే దానివలన కలుగు చైన్యము హర్షము మొదలగు విశేషములూడ నియతముగా నుండును. ఆచటనే ఐద్యోది నమూహమునందే అవి కలుగును గాని ఆత్మయందు కాదని భావము. ఐద్యోదులయందుండు గుణత్రయ పరిణామ చూపమగు సుఖదుఃఖముల వలన స్వయముగా సుఖదుఃఖములు లేని ఆత్మ సుఖదుఃఖాదివంకమగును.

వైద్యుడు భూత భవిష్యద్వర్తమాన వ్యాధులను చికిత్సించుననుట

- 86. చికిత్సతి భిషక్ నర్వాప్తిశాలా వేదనా ఇతి,
యయా యుక్త్యా వదన్యేతే సా యుక్తిరుపచారకృతామ్.
- 87. పునస్తచ్చిరసః కూలం జ్వరః స పునరాగతః
పునః స తాసో బలవాంశ్కర్మిః సా పునరాగతా.
- 88. ఏభిః ప్రసిద్ధవచనైరతీతాగమనం మతమ్,
శాలశ్శాయమతీతానామక్రీనాం పునరాగతః.
- 89. తమర్తిశాలముద్దిశ్య భేషజం యల్ ప్రయుజ్యతే,
అతీతానాం ప్రశమనం చేదనానాం తమచ్ఛతే.
- 90. అపస్తాః పునరాగుర్యా యాభిః శన్యం పురా హతమ్,
యథా ప్రక్రియతే సేతుః ప్రతికర్మ తథాశ్రయే.

91. పూర్వరూపం వికారాణాం దృష్ట్యా ప్రాదుర్భవిష్యత్వామ్,
యా క్రియా క్రియతే సా చ వేదనాం హస్త్యనాగతామ్.
92. పారంపర్యానుబంధస్థు దుఃఖానాం వినివర్తతే,
సుఖహేతుపదారేణ సుఖం ఛాపి ప్రవర్తతే.
93. న సమా యాన్తి వైషమ్యం విషయాః సమతాం న చ,
హేతుభిః సదృశా నిత్యం జాయన్తే దేహధాతవః.
94. యుక్తిమేతాం పురస్కృత్య త్రికాలాం వేదనా భిషక్,
హస్తీత్యుక్తం చికిత్సా తు నైషిక్తి యా విరోపధామ్.

తాత్పర్యము : వైద్యుడు త్రికాల వేదనలను చికిత్సించునని కొందరు ఏ యుక్తి వలన చెప్పుచున్నారో ఆ యుక్తిని వినుడు. ఆశిరశ్శూల మరల వచ్చినది ఆ జ్వరమే మరల వచ్చినది, బలముగా నున్న ఆ రాసయే ఇప్పుడు మరల వచ్చినది, ఆ ఛర్దియే మరల వచ్చినది అను ప్రసిద్ధ వాక్యముల వలన గతమునందున్న బాధలు మరల వచ్చినవని తెలియుచున్నది. అతీతములగు వాని కాలమునుద్దేశించి చేయు చికిత్స భూతకాలమునందలి వ్యాధుల చికిత్స యనబడును. ఉదాహరణమునకు ఏ నీరు వచ్చినందువలన పూర్వము శస్యము (పైరు) చెడిపోయినచో ఆ నీరు మరల వచ్చునను భయమున నేరువును నిర్మించినట్లు పై చెప్పబడిన చికిత్స భూతకాలము నందలి వ్యాధుల చికిత్స యగును. (ఇది వైద్యుడు అతీతవేదనలను చికిత్సించునా? అను ప్రశ్నకు సమాధానము.) రోగముల పూర్వరూపమును చూచి ముందు రాబోవు వ్యాధులకు చేయు చికిత్స అట్లు రాబోవు వ్యాధులను సశింపజేయును (రానివ్వదు). ఇది అనాగత రోగచికిత్స యగును. (ఇది రాబోవు వ్యాధులకు వైద్యుడు చికిత్స చేయునా అను ప్రశ్నకు సమాధానము).

పారంపర్యముచే అనుబంధములుగా నున్న దుఃఖములు కలుగుచుండును అవి సుఖరూపముగు చికిత్స చేయుటవలన నివర్తించి ఆరోగ్యము (సుఖము) కలుగును. దేహధాతువులు సమముగానున్నవి, విషయములుగాను, విషయములుగా నున్నవి సమములుగాను అగుట లేదు. (తమంతట రాము అగుటలేదు). ఇట్టి విషయత్వ సమత్వములు హేతువులవలననే కలుగుచుండును. (అట్లు శరీర ధాతువుల యందున్న తగ్గుల విషమ స్థితిని సోగొట్టుటకు చేయుచికిత్స వర్తమాన చికిత్స

యనబడును. ఇది వైద్యుడు వర్తమాన వ్యాధులకు చికిత్స చేయునా యను ప్రశ్నకు సమాధానము) ఈ యుక్తిని పురస్కరించునని వైద్యుడు త్రిరాల వేదనలను నశింప జేయును (చికిత్సించును) అని చెప్పబడినది. హేతువులను వర్తించు చికిత్స నైస్థిక చికిత్స యనబడును.

అయుర్వేదదీపిక : “అథవాఽఽర్తస్య” అను మొదలగు ప్రశ్న మొక్క-సమాధానమును “చికిత్సతి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాము. అతీత వేదనలకు చేయు చికిత్స ముఖ్యము రాదు. రాని లోక ప్రసిద్ధముగు ఉపచారమువలన అట్లు చెప్పబడునని వాఙ్మర్థము. “ప్రసిద్ధవచనైః” అనగా లోకమునందు ప్రసిద్ధముగు వచనములచేత. ప్రతికర్మ యనగా చికిత్స. “అశ్రయే” అనగా శరీరమునందు. “పూర్వరూపమ్” అను మొదలగువాని ద్వారా అనాగత రోగములకు వైద్యుడు చికిత్స చేయుననుటను సమర్థించు చున్నాడు. పూర్వరూపము ఒకటిగా రానిపు రోగములకే కలుగుచున్నప్పటికీ “భవిష్యత్వామ్” అను పదము వలన భూతకాలపు వ్యాధుల యందునూ ఏ రూపములు కలుగునో వానిని నిరూపించుచున్నాడు.

“ప్రాక్ సంతాపాత్ అపి చైవ సంతాపార్థ మెనుబట్టి చై” అని నిదాన స్థానమున చెప్పబడియే యున్నది. ఇట్లనుట వలన రోగావస్థమందుచో పూర్వరూపము లుండును అని భావము. ఈ విధముగా అతీత, అనాగత వేదనలకు చికిత్స చేయబడునని చెప్పబడినది. వర్తమాన చికిత్సను హిత చూపుటకు పరమార్థముగు మేతమును “పారంపర్య” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “పారంపర్యముబట్టి” అనగా సంతాన న్యాయము వలన హితునియిచ్చు అని అర్థము. “దుఃఖానామ్” అనగా రోగములకు. “సుఖహేతుభావకేన” అనగా ఆరోగ్యమునకు కారణమగు చికిత్సను సేవించుటవలన. ‘సుఖమ్’ అనగా ఆరోగ్యము ఈ విధముగా అనున బడును - ఎప్పుడు సుఖహేతువునకు చికిత్స సేవించబడునో అట్లు దుఃఖమును కలిగించు కారణములను సేవించుట నోపుటవలన దుఃఖము కలుగదు. రోగహానిమగు దుఃఖము జ్ఞానభంగితప్పమువలన స్వయముగనే నశించును. సుఖహేతువు మొక్క సంబంధమువలన సుఖముగు ఆరోగ్యము ఉత్పత్తి యగును. అందువలన చికిత్స వలన రావలెన దుఃఖము వ్యతిరేక మగుట వలన నిరోధించబడును. మరియు సుఖము కలుగును అనునది సిద్ధాంతము. ఇవే విధములును “స సగో” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాము. సమములు, విషయములును క్షీణ కరిగిత్వ

న్యభావము వలన వైషమ్యావస్థను గానీ, సమావస్థనుగాని పొందవని అర్థము. “హేతుః సద్భూతః” అనగా సమహేతువులు సమములు, విషమహేతువులు విషమములు సాదృశ్యమును కలిగియుండునని అర్థము. ఈ విషయము చికిత్సా ప్రాభృతీయా ధ్యాయమునందు వివరింపబడియే యున్నది. చికిత్సను ప్రస్తావించుటవలన సమస్త దుఃఖహారకమగు మోక్షమును కల్గించునదగు చికిత్సను “చికిత్సా తు” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ‘నిష్ఠా’ అనగా అత్యంత దుఃఖమును విడిపించు మోక్షరూపము. దానికొరకు చేయబడునది నైష్ఠికీ యనబడును. “ఏనోపధామ్” అనగా ఆశ లేకుండగ - తృప్త (ఆశ) లేని ప్రవృత్తి మోక్ష మిచ్చునదగునని అర్థము.

ఆశయే సర్వ దుఃఖములకు కారణమనుట

- 95. ఉపధా హి వరో హేతుర్దుఃఖ దుఃఖాశ్రయప్రదః,
త్యాగః సర్వోపధానాం చ సర్వదుఃఖ వ్యపోహకః,
- 96. కోషకారో యథా హ్యంబూనుపాదత్తే వధప్రదాన్,
ఉపాదత్తే తథాత్తేభ్యస్తృష్ణామణ్ణః నదాఽఽతురః
- 97. యస్తస్యగ్ని కల్పానర్హాన్ ణ్ణో జ్ఞాత్వా తేభ్యో నివర్తతే,
అనారంభాదసంయోగాత్తం దుఃఖం నోపతిష్యతే.

తాత్పర్యము : ఆశ యనునది దుఃఖములను దుఃఖాశ్రయములను కలిగించుటకు యుదాహరణము. అట్టి ఆశలను విడిచిపెట్టుట అన్ని దుఃఖములను నశింపజేయునదగును. పట్టువురుగు తనను చంపునట్టి దారములను తన చుట్టును అల్లుకొనునట్లు అజ్ఞానియగువాడు విషయములందు కోరికలను పెంచుకొని ఎల్లప్పుడును దుఃఖించును. జ్ఞానియగువాడు కోరికలను (ఆశలను) అగ్నివలె భావించి వానిని విడిచిపెట్టును. అట్టివానికి దుఃఖప్రేరకములగు ఆశలు జనింపకపోవుటచేత వానితో సంబంధము లేకపోవుటవలననూ దుఃఖములు కలుగవు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “వరో హేతుః” అనగా మూలకారణము. దుఃఖ రూపములవంటివే దుఃఖాశ్రయమగు శరీరము. భోగతృప్త వలన ప్రవర్తించువాడు దుఃఖమును కల్గింపించు శరీరమును ఉత్పత్తి చేయు ధర్మాధర్మములను చేయును. సర్వమైత సర్వోకలను విడచిపెట్టుటవలన రాగద్వేషములందు కొంచెమైనను

ప్రవర్తనము కలుగదు. ఇట్లు స్రవ్యత్తి లేకపోవుట వలన ధర్మాధర్మములు కలుగ నేరవు. ఈ విధముగా కలుగనట్టి ధర్మాధర్మముల నాశము జరుగును. కలిగిన ధర్మాధర్మములకు రాగద్వేష శూన్యమగు ఉపభోగము వలననే క్షయము జరుగును. (ఇంతకుముందు కలిగిన ధర్మాధర్మములకు అని అన్వయించుచున్నాము) అందు వలన అన్నింటను కర్మను క్షయింపజేయుటవలన దుఃఖమొనరిగి శరీరముండదని భావము. ఇచ్చటనే ఆశ వలన దుఃఖము కలుగుననుటకు దృష్టాంతమును “కోష కారః” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “కోషకారః” అనగా అదే పేరుతో విలువబడు పురుగు (పట్టుపురుగు), “సదా-ఉతురః” అనగా ఎల్లప్పుడును సంసార దుఃఖముచే నీడింపబడువాడు. “అనారమ్భారో” అనగా అర్హతకర్మములను రాగద్వేష పూర్వకమగు ఆరంభత్వము లేనందువలన. “అసంయోగారో” అనగా ఆరంభమగునవి లేనందున, ధర్మాధర్మములు లేనందువల్ల కలుగు శరీరముచే సంయోగము కలుగనందుచేత, శరీరము మొక్క అభావమునందునా నిరాశ్రయము లగునట్టియు కారణము కాలేనట్టియు దుఃఖము కలుగనేరదని భావము.

దుఃఖమోతువులు

98. దీప్యతిస్మృతివిశ్రంభః సంప్రాప్తిః కాలకర్మచాదౌ.
 అసాత్మ్యార్థాగమశ్చేతి జ్ఞాతవ్యా దుఃఖమోతివః.

తాత్పర్యము : మద్ది, చారణాశక్తి, స్మరణశక్తి అనునవి విషయకము నొందుట, కాలము మరియు కర్మమొక్క సంప్రాప్తి, అసాత్మ్యములగు విషయముల సంయోగము అనునవి దుఃఖములకు కారణములని తెలియవలెను.

అయుర్వేదదీపిక : “కారణం వేదనానాం కిమ్” అను ప్రశ్నకు సమాధానము-“దీప్యతి” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఈ విషయము ప్రకరణమునందు తిరిగిచచ్చుట వలన చెప్పబడినచేత పునరుక్తము కాకాలదు. దీ, ధృతి మరియు స్మృతి మనునవి స్రష్టా మొక్క భేదములు. ఈ విషయములే శిష్యునికి బోధపరచుట కారకు స్రష్టా భేదములుగా వీరుగా వివరించి ఇచ్చట చెప్పబడినట్లు. “సంప్రాప్తిః కాలకర్మచాదౌ” అనగా కాలముమొక్క సంప్రాప్తి మరియు కర్మ మొక్క సంప్రాప్తి. కర్మ సంప్రాప్తి అనునది పరిపాకము అందుచున్న కర్మ యోగము కాల సంప్రాప్తిని గ్రహించుటచే ఇచ్చట వీవి కాలమునందు (తగిన కాలము నందు) వ్యర్తములగుచున్నవి అపి తీసికొనిబడుచున్నవి. అంటేగాని కాల

జన్యములు అవశ్యముగా తీసికొనవలసరము లేదు. కాలజన్యములు స్వభావికములైనందునను మరియు తృతీయకాదులును (తృతీయక జ్వరము మొదలైనవియును) ఆసాంత్యేన్ద్రియార్థ జన్యములై కాలజన్యములుగానే పేర్కొనబోవుచున్నాడు. కర్మజన్యములు మాత్రము ప్రజ్ఞాపరాధజన్యములే అవి ఇవట శిష్యులకు బోధపరచుటకు విశేషముగా కర్మజన్యములుగా వేరుచేసి చెప్పబడుచున్నవి. కర్మజన్యములు కాలముననుసరించియే (కాలముపై నాధారపడియే) యుండుటవలన ఇవట కాల సంప్రాప్తి జన్యములందున్నట్లు తెలియవలసియున్నవి. కర్మజన్యములకువలె ప్రజ్ఞాపరాధము వలన తెలిసికొనదగినవానిని ప్రథమాధ్యాయమున చెప్పినట్లుగానే గ్రహించవలెను. కాని అవార్జ్యనిచేత స్వయముగా ఉన్నాడనిదానమునందు “ప్రజ్ఞాపరాధాత్ సంభూతే వ్యాధౌ కర్మజ ఆత్మనః” (నిదానస్థానము 7వ అధ్యాయము) అను మొదలగునవి చెప్పబడినవి. అటులనే జననదోర్జ్వలననియ విచూనమునందు మరల “వాఘ్నాదీనాం యద్యై గుణ్యముత్పద్యతే తస్యమూలమధర్మః తస్మాలం వౌఽసత్కర్మ పూర్వకృతం, తయోర్వ్యానిః ప్రజ్ఞాపరాధ ఏవ “(విచూనస్థానము 3వ అధ్యాయము) అని చెప్పబడినది. అందువలన ఇవట “సంప్రాప్తిః కాలకర్మకామ్” అనుటవలన కాలజన్యములైన రోగములు చెప్పబడుటలేదు. కాని, కాలముపై ఆధారపడినవి చెప్పబడుచున్నవి.

విషమాభినివేశము - సమాభినివేశము

99. విషమాభినివేశో యో నిత్యానిత్యే హితాహితే,
జ్ఞేయః స ఐదీవిభ్రంశః సమం ఐదీర్షి పశ్యతి.

తాత్పర్యము : నిత్యా నిత్యములగు వానియందును, హితాహితములగు వానియందును విషయముగా నిర్ణయించుట ఐదీర్షి విభ్రంశమనబడును. ఇదియే విషమాభి నివేశము. వీనిని సరిగా నిర్ణయించుట సమాభినివేశమనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “విషమ” అను మొదలగువాని ద్వారా ధీ విభ్రంశమును వివరించుచున్నాడు. విషమాభినివేశమనగా లేనిదాని నున్నట్లుగా నిర్ణయించుట లేదా తలచుట — నిత్యమైనదానిని అనిత్యముగా తలచుట, ఇట్లే హితమగుదానిని అహితముగానూ, అహితమగుదానిని హితముగాను నిర్ణయించుట ఐదీర్షి విభ్రంశమనబడును. ఇది ఎట్లు ఐదీర్షి విభ్రంశమను శబ్దముచేత చెప్పబడునో “సమంఐదీర్షి

వశ్యతీ” అనుటద్వారా చెప్పచున్నాడు. తగువిధముగా నున్న బుద్ధి సమముగా నున్న దానిని ఉన్నదున్నట్లుగా ఎందువలన చూచునో అందువలననే అసమముగా చూచుట బుద్ధి విభ్రాంతివలనదుట ఉచితమే యని అర్థము.

ధృతిభ్రంశము

100. విషయప్రవణం సత్త్వం ధృతిః ప్రాణాన్న శక్యతే,
నియన్తుమహితాద్రాధృతిర్ని నియమాత్మికా.

తాత్పర్యము : ధృతియనునది భ్రంశము చెందినచో విషయమలందు లగ్నమైయున్న మనస్సును నియమించుట సాధ్యమకదు. ధృతియే మనస్సును నియమించునదై యున్నది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “విషయ” అను మొదలగువాని ద్వారా ధృతి భ్రంశమును చెప్పచున్నాడు. విషయ ప్రవణమనగా విషయములయందు లగ్నమైయున్న, “నియన్తుమే” అనగా మరల్చుటకు. “ధృతిర్ని నియమాత్మికా” అనగా ధృతి ఎందువలన ఆకార్యముల యందాసక్తి కలిగియున్న మనస్సును స్వస్థితి వలన మరల్చుచున్నదో అందువలననే స్వకర్మ భ్రష్టమైన ధృతి మనస్సును నియమించుటకు ఆశక్తమగు చున్నదని అర్థము.

స్మృతి భ్రంశము

101. తత్త్వజ్ఞానే స్మృతిర్యస్య రజోమోహాచ్ఛలాత్కనా,
భృశ్యతే స స్మృతిభ్రంశః స్మర్తవ్యం హి స్మృతౌ స్థితమ్.

తాత్పర్యము : రజోగుణము, మోహములతో అవరించు యున్నవానికి స్మృతి, తత్త్వ జ్ఞానము లేకుండుట స్మృతి విభ్రంశమనబడును. స్మృతింబడగిన దంతయునూ స్మృతి యందుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “తత్త్వ” అను మొదలగువాని ద్వారా స్మృతి భ్రంశమును వివరించుచున్నాడు. తత్త్వమును తెలిసికొనుటయందు ఎవనికి స్మృతి చెడిపోవునో అతడు స్మృతిభ్రష్టుడగును. “స్మర్తవ్యం హి స్మృతౌ స్థితమ్”

అనగా స్మర్తవ్యత్వము వలన సమ్యక్తార్థమగు స్మరణమనునది ప్రశస్తమగు స్మృతి యొక్క ధర్మము. అచటయును తత్త్వజ్ఞానమునకు మంచి విషయములను స్మరించు గుణముచేత సమ్యక్తమగు దానిని స్మరింప కుండుట వీధి కలదో అది స్మృతి యొక్క ఆపరాధము వలన కలుగునని అర్థము.

ప్రజ్ఞాపరాధము

102. దీధృతిస్మృతివిభ్రష్టః కర్మ యత్ కురుతేఽగుభవమ్,
ప్రజ్ఞాపరాధం తం విద్యాత్ సర్వదోషప్రకోపణమ్.
103. ఉదీరణం గతిమతాముదీర్ఘానాం చ నిగ్రహః,
సేవనం సాహసానాం చ నారీణాం చాతిసేవనమ్.
104. కర్మకాలాతిపాతశ్చ మిథ్యారంభశ్చ కర్మచాప్య,
వినయాచారలోపశ్చ పూట్యానాం చాభిభర్షణమ్.
105. జ్ఞాతానాం స్వయమర్థానామహితానాం నిషేవణమ్,
పరమాన్యాదికానాం చ ప్రత్యయానాం నిషేవణమ్.
106. అకాలదేశసంహారౌ మైత్రీ సంక్లిష్టకర్మభిః,
ఇన్ద్రియోపక్రమో క్తస్య సద్వృత్తస్య చ వర్జనమ్.
107. ఈర్ష్యామానభయక్రోధలోభమోహమదభ్రమాః,
తజ్జం వా కర్మ యత్ క్లిష్టం క్లిష్టం యదేహకర్మ చ.
108. యచ్ఛాన్యదీదృశం కర్మ రణోమోహసముత్థితమ్,
ప్రజ్ఞాపరాధం తం శిష్టా బ్రువతే వ్యాధికారణమ్.

తాత్పర్యము : మనుజుడు బుద్ధి, ధృతి, స్మృతి-ఇవి విభ్రంశము నొందిన వాడై చేయు అగుభ కర్మను ప్రజ్ఞాపరాధముగా తెలియవలెను. ఇది సర్వ దోషములను ప్రకోపించునదగును. కారీరక వేగములను (మలమూత్రాది వేగములను) బయల్పెడలించుట, వచ్చుచున్న వేగములను అడ్డగించుట, సాహస కర్మలను చేయుట, స్త్రీలను అధికముగా సేవించుట, చికిత్స చేయవలసిన కాలము దాటిన పిదప చికిత్సించుట, మిథ్యమాటలను చికిత్సలను చేయుట, వినయము - ఆచారములు లోపిం

చుట, పూజ్యులను తిరస్కరించుట, తెలిసియుండియు అసాతములగు విషయములను నేవించుట, ఆకాలమున సంవరించుట, దేశముగాని దేశమునందు సంవరించుట, చెడు పనులయందు చెడువారితో స్నేహము చేయుట, ఇంద్రియోపక్రమణి యాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన సద్వృత్తమును ఆచరింపక వర్జించుట, ఈర్ష్య - అభిమానము - భయము - క్రోధము - లోభము - మోహము - మదము - భ్రమలను కలిగియుండుట లేదా వానితో కూడి యుండి కర్మలను చేయుట లేదా వానిని కలిగించు శారీరక ప్రవర్తనము చేయుట, ఇంతను ఇటువంటివగు రజోమోహముల వలన కలుగునట్టియు కర్మలను చేయుట ఇదంతయును ప్రజ్ఞాపరాధమని మంచివారు చెప్పదురు. ఇది వ్యాధులన్నింటికీ తారణమైయున్నది.

అయుర్వేదదీపిక : ఈ విధముగా భ్రంశమైన బుద్ధ్యాదులు నూడింటి మొక్కరూపమగు ప్రజ్ఞాపరాధము వలన కలుగు కర్మను ప్రజ్ఞాపరాధముగా చూపుటకు “ధీ” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నారు. “సర్వచోష”. అను శబ్దము వలన వాతాదులు, రజస్తమస్సులు రెండునూ గ్రహింపబడుచున్నవి. “కర్మకాలాతిపాతః” అనగా వికీర్ణ చేయవలసిన కాలము అతిక్రమించుట. “మిథ్యారంభ” అనగా అయోగ అతియోగ మిథ్యాయోగ రూపమగునది. వినయవార లోపము వలననే అంతర్గతముగా తెలియుచున్నప్పటికీ మరల పూజ్యులను తిరస్కరించుటయని పేర్కొనుట యనునది అది విశేషముగా చోషప్రకోపము గావించునని తెలుపుటకునూ మరియు అదా హరణము కొరకునూ చెప్పబడినది. “సంక్లిష్ట కర్మభిః” అనగా పతితులలో అని అర్థము. “క్లిష్టమి” అనగా నిందితమని అర్థము.

109. బుద్ధ్యా విషమ విజ్ఞానం విషమం చ ప్రవర్తనమ్,
ప్రజ్ఞాపరాధం జానీయాన్యనసో గోచరం షా తర.

తాత్పర్యము : బుద్ధిచేత విషమమగు జ్ఞానమును కలిగియుండుట, మరియు విషమముగా ప్రవర్తించుట ప్రజ్ఞాపరాధమని తెలియవలెను. అది మనో గోచరమై యున్నది.

అయుర్వేదదీపిక : “బుద్ధ్యా” అను మొదలగువానిద్వారా సంక్షేపముగా ప్రజ్ఞాపరాధ లక్షణమును చెప్పుచున్నారు. “విషమమ్” అనగా అనుచితము. విషమ విజ్ఞానమనునది స్వరూపము వలననే ప్రజ్ఞాపరాధమగును. విషమ ప్రవర్తనము రూప

ప్రజ్ఞాపరాధ కార్యమగుట వలన ప్రజ్ఞాపరాధ శబ్దము వలన చెప్పబడుచున్నది. “మనసో గోచరం హి తత్” అనగా ఆ విషయ ప్రవర్తనము మరియు విషయ జ్ఞానము మనస్సుయొక్క కార్యప్రజ్ఞా విషయమగుటచే మనస్సునకు గోచరమగునని అర్థము. విషయ ప్రవర్తనము చూడ మనోగోచరజన్యత్వము వలన ఉపచారము చేత చెప్పబడినది. వ్యతిరేకమగు మనో విషయ జ్ఞానము చేత విషయమగు వాక్య వృత్తి, దేహాప్రవృత్తియను కలుగును.

కాలసంప్రాప్తి

110. నిర్దిష్టా కాలసంప్రాప్తివ్యాధీనాం వ్యాధిసంగ్రహే, చయప్రకోపప్రశమాః పితృదీనాం యథా పురా.
111. మిథ్యాతిహీనలికాశ్చ వర్షాన్తాః రోగహేతవః, జీర్ణభుక్తప్రజీర్ణాన్నకాలాకాలస్థితిశ్చ యా.
112. పూర్వమధ్యాహ్నోపరాహ్ణాశ్చ రాత్ర్యా యామత్రయశ్చ యే, ఏషు కాలేషు నియతా యేరోగాస్తే చ కాలజాః.

తాత్పర్యము : పితృదీ దోషములకు ఋతువులను బట్టి చయప్రకోప ప్రశమములు కలుగుననుటచే వ్యాధి సంగ్రహమునందు (కియంతశ్చిరసీయాధ్యా యమునందు) ముందుగా చెప్పబడియున్నది. వర్షాంతములగు ఋతువులకు హీన మిథ్యాతి లక్షణములుండుట రోగకారణములగును. ఇవియు, అహారము జీర్ణించిన కాలము, భుజించుచున్న కాలము, జీర్ణమగుచున్న కాలము, వయస్సుననుసరించి బాల్యము, యౌవనము, వార్ధక్యము, పూర్వాహ్ణాము, మధ్యాహ్నము, అపరాహ్ణాము అను దినమునందలి కాలములు, రాత్రియందలి త్రియామములు ఈ కాలములయందు నియతముగా వచ్చు యే రోగములున్నవో అవి కాలజ రోగములనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “నిర్దిష్టా” అను మొదలగువానిద్వారా వ్యాధులకు కాలసంప్రాప్తిని చెప్పుచున్నాడు. “వ్యాధి సంగ్రహే” అనగా కియంతః శిరసీయా-ధ్యాయమునందు - “చయప్రకోప ప్రశమాః పితృదీనాం యథాక్రమమ్, భవన్త్యై-కైకళః షట్సు రాశేష్యభ్రాగమాదిషు.” అనుట వలన మరియు ఉదాహరణమును చెప్పుటవలననూ చెప్పబడినది. అందువలన వ్యాధుల యొక్క కాల సంప్రాప్తి - పితృదులకు చయప్రకోపప్రశమములు పూర్వము చెప్పబడినట్లు అని అన్వయించు

కొనవలెను. “మిథ్యా” అను మొదలగువానిద్వారా వేరు ఉదాహరణము విచ్చుచున్నాడు. “జీర్ణ” అను మొదలగువానియందు జీర్ణము మొదలగు విశిష్టమగు అన్నము యొక్క మూడు కాలములు, అట్లే అన్నము యొక్క అజీర్ణాది అవస్థలగు ఆకాలమునూ వర్ణింపబడినది. “స్రజీర్ణమే” విదగ్ధమైనట్టి. రాత్రి యొక్క ఏ యామ త్రయమున్నదో అనగా రాత్రిని పూర్వరాత్రము మధ్యరాత్రము అపరరాత్ర రూపమగు మూడు విభాగములుగా విభజించి చెప్పుట. అంతేగాని యామమునగా ప్రహారమని అనుకొనరాదు. ఇతరచోట్ల కూడా భాగత్రయమునందు యామ విభాగమును చేసి (అభిధాన శాస్త్రమునందు) రాత్రి మూడు యామములు కలదిగా పేర్కొనబడినది. “తేషు కాలేషు” అనగా అన్నము యొక్క జీర్ణకాలము మొదలగు కాలములయందు. జీర్ణకాలమునందు, అపహ్లాహమునందు, అపరరాత్రియందు (రాత్రియందలి చివరి భాగమునందు) వాతరోగములు - భుజించిన వెంటనే, పూర్వాహ్లామునందు, మరియు పూర్వరాత్రియందును కఫజ రోగములు-అన్నము జీర్ణమగుచున్న కాలమునందు, మధ్యాహ్నమునందు, మధ్యరాత్రియందును పితృజ రోగములు నియతముగా కలుగును. అన్నము యొక్క ఆకాలమునందు (ఆకాలమునందు భుజించినపుడు) అజీర్ణ లక్షణములున్నపుడును ధోజము చేయుట వలన మూడు దోషములును కలుగునని తెలియవలెను. లేదా, జీర్ణ, భుక్త, అజీర్ణ అన్న కాలములని ఛేదము - అందువలన జీర్ణాది అవస్థలలో చూచిన అన్న కాలములు పూర్వమువలెనే తెలియవలసియున్నవి మరియు “కాలస్థిరిశ్చ యా” అని తెలియవలెను. కాలస్థితి శబ్దము వలన బాల్యాది త్రివిధ వసుస్సు చెప్పబడుచున్నది. ఆచట బాల్యమునందు శైష్ఠిక, యౌవనమునందు పైత్తిక, మరియు చార్దక్యమునందు వాతికములునగు రోగములు కలుగునని తెలియవలెను.

113. అన్యేద్యుష్కో ద్వ్యహగ్రాహీ తృతీయకచతుర్థౌ,
స్వే స్వే కాలే ప్రవర్తంతే కాలే హ్యేషాం బలాగమః.

తాత్పర్యము : అన్యేద్యుష్కు- జ్వరము రెండురోజుల కొకసారి వచ్చును. తృతీయక చతుర్థక జ్వరములు తమ తమ కాలములందు (క్రమముగా మూడవ, నాల్గవరోజులందు) వచ్చును. ఆ యా కాలములందు పీనికి బలము సంక్రమించుచున్నందున అట్లు జరుగును.

అయుర్వేదదీపిక : విషమ జ్వరములును కాల విశేష చూత్రము చేతనే ప్రవర్తించుచుండుట వలన కాలజములను చూపుటకు “అన్యేద్యుష్కు” అను

మొదలగునవి చెప్పచున్నాడు. “ద్యూహగ్రాహీ” - అనునది చతుర్థకమునకు వ్యతిరేకమైనది. అనగా రెండురోజులకొకసారి వచ్చునది. చికిత్సాస్థానమున మూడవ ఆధ్యాయమునందు “విషమజ్వర ఏవాన్యశ్చతుర్థకవివర్యయః మధ్యేఅహని జ్వరయత్యాదావస్తే చ ముజ్జతి.” అని చెప్పబోవుచున్నాడు. తమ తమ కాలముల యందే ఎట్లు ప్రవర్తించుచున్నవో ఆ విషయమును - “కాలే హ్యేషాం బలాగమః” అనుట ద్వారా చెప్పచున్నాడు. పై చెప్పిన కాలమునందే అవి బలవంతము లగుట వలన బలమును పొందినవై ఆ సమయమునందే వ్యాధి రూపమున బయల్పడునని అర్థము.

114. ఏతే చాన్యే చ యే కేవితే కాలజా వివిధా గదాః,
అనాగతే చికిత్సాస్తే బలకాలౌ విజానతా.

తాత్పర్యము : పై చెప్పినవియును, ఇంకను ఇతరములగు కాలజన్యములగు వివిధ రోగములేవి కలవో వానిని ప్రాదుర్భవింపక ముందే బలకాలములను (రోగి యొక్క బలము, చికిత్సాకాలము, వ్యాధి కాలములను) తెలిసికొనుచు చికిత్స చేయవలెను.

అయుర్వేదదీపిక : ఈ వ్యాధులకు చేయవలసిన చికిత్సాక్రమమును “ఏతే చ” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పచున్నాడు. “అన్యే చ” అనుట వలన ఇతరములైనప్పటికీ విశేష కాలము ప్రాప్తించినపుడు ప్రాదుర్భవించు శోథ, కుఘ్మ మొదలగు వ్యాధులను సూచించుచున్నాడు.

పరిణామము

115. కాలస్య పరిణామేన జరామృత్యునిమిత్తజ్ఞాః,
రోగాః స్వాభావికా దృష్ట్యాః స్వభావోనిష్ప్రీతిక్రియః.

తాత్పర్యము : కాలము యొక్క పరిణామము వలన మునలితనము మృత్యువులకు కారణములగు స్వాభావిక రోగములు కలుగుచుండును. అట్టి స్వాభావిక రోగములకు చికిత్సయనునది లేదు. స్వభావము మార్చదగినది కాదనుటచే అట్టి రోగములకును చికిత్స లేదని భావము.

ఆయుర్వేదదీపిక : స్వాభావిక రోగములు కూడ కాలపరిణామము వలన బయటపడుట (తెలియుట) వలన ఇవట వాటిని కూడ కాలజములందే చేర్చి తెలుపుటకు “కాలస్య” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. జరామృత్యు యాపము నకు కారణమగుటకు పుట్టినవి జరామృత్యు నిమిత్తజములు. మృత్యు శబ్దమువలన ఇవట యుగానురూపముగా ఆయువు యొక్క పర్యవసానము వలన కలుగు మృత్యు వును గ్రహింపవలెను. లేదా జరామృత్యువులకు వీటి కారణమో అందువలన జనించి నవి జరామృత్యు నిమిత్తజములనబడును. ప్రాణులకు జరామృత్యు కారణమనునది సాధారణ దేహమును వివర్తింపజేయు భూత స్వభావము మరియు అదృష్టము ఆగును. ఇక స్వభావికములైన వానికి చికిత్స ఏమి అని “స్వభావః” ఇత్యాదుల ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “నిష్ప్రతిక్రియః” అనగా రసాయనమును వర్తించి సాధారణ చికిత్సవలన వ్రతి క్రియ చేయబడదు - రసాయన చికిత్సవలన మాత్రమే చికిత్సచేయ బడును. అందువలన “అన్యప్రయోగాచ్చ్యవనః సువృష్టోఽభూత్ పునర్ద్యువా.” (చికిత్సాస్థానము 1వ అధ్యాయము) అను మొదలగు రసాయన ప్రయోగమువలన పై చెప్పినది విరుద్ధము కాదు. లేదా, స్వాభావికములగు జరాదులు రసాయనము వలన కలిగిన బలమువలన రాబోవు కాలమునందు మరల అవశ్యముగా కలుగును అనుటవలన అవి నిష్ప్రతి క్రియములుగా చెప్పబడినవి.

116. నిర్విష్టం దైవశఙ్గిత కర్మ యత్ పౌర్వదైహికమ్,
హేతుస్తదపి కాలేన రోగాణాముపలభ్యతే.

కాత్పర్యము : పూర్వజన్మయందు చేయబడిన ఏ కర్మ దైవమని చెప్ప బడినదో అదియును కాలపరిణామమువలన రోగములకు హేతువుగా నగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుతము రోగము కర్మ సంప్రాప్తివలన కలుగు నదైనప్పటికీ కాల విశేషమువలన కలుగుదానిగా చూపించుటకు “నిర్విష్టం” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “కాలేన” అనగా కర్మ పరిపాకమగుచున్న కాలము వలన కర్మ కారణమగునని అర్థము.

117. న హి కర్మ మహత్ కించిత్ ఫలం యన్య నభుజ్యతే,
క్రియాఘ్నః కర్మణా రోగాః ప్రళమం యాన్తి తత్కయాత్.

తాత్పర్యము : ఫలమునుభవింపకుండగ ఎట్టి కర్మయు (చిన్నదైనను పెద్దదైననూ) లేదు. కర్మణి వ్యాధుఁకు చికిత్సయును లేదు. అట్టి వ్యాధులు కర్మపరిపక్వము నొందినంతనే శమించును. (కర్మ ఎంతదైననూ తప్పక అనుభవించి తీరవలయును. అట్టి కర్మ పరిపాకము గాకముందు చికిత్స చేసిననూ అది నిష్ఫలమగును. కర్మ పరిపాకము పొందినపుడే స్వయముగా అట్టి వ్యాధి నశించునని భావము.)

అయుర్వేదదీపిక : కర్మకు ఫలముతో గల సంబంధమును “న హి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “మహత్” అనగా విశేషము కొంచెముగా పెద్దది కాకయున్న కర్మ ప్రాయశ్చిత్తము వలన బాధించునట్టి ఫలమును ఇవ్వనప్పటికీ అది ఫలమనియే చూపుచున్నాడు. కర్మణివ్యాధులకు చికిత్స లేదనుటను “క్రియాఘ్నాః” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “తత్క్షయాత్” అనగా కర్మక్షయముచేత. కర్మయొక్క ఫలమును అనుభవించుట వలననే కర్మక్షయము జరుగుచున్నది.

అసాత్మ్యేన్ద్రియార్థ సంయోగము

118. అత్యుగ్రశబ్దిశ్రవణాచ్రువణాత్ సర్వగో న చ,
శబ్దానాం చాతిహీనానాం భవన్తి శ్రవణాజ్ఞానాః.
119. సద్రోషోషణాశస్తాప్రియవ్యసనసూచనైః,
శబ్దైః శ్రవణసంయోగో మిథ్యాసంయోగ ఉచ్యతే.
120. ఆసంస్పర్శోఽతిసంస్పర్శో హీనసంస్పర్శ ఏవ చ,
స్పృశ్యానాం సంగ్రహేణోక్తః స్పర్శనేన్ద్రియబాధకః.
121. యో భూతవిషవాతానామకాలేనాగతశ్చ యః,
స్నేహశీతోష్ణసంస్పర్శో మిథ్యాయోగః స ఉచ్యతే.
122. రూపాణాం భాస్వతాం దృష్టిర్విసశ్యతిదర్శనాత్,
దర్శనాన్వాతినూక్ష్యణాం సర్వశక్త్యావ్యదర్శనాత్.
123. ద్వీష్టతై రవవీభత్సూరాతిక్లిష్టదర్శనాత్,
ఛామసానాం చ రూపాణాం మిథ్యాసంయోగ ఉచ్యతే.

- 124. అత్యాదానమనాదానమోకసాత్క్యాదీభిశ్చ యత్,
రసానాం విషమాదానమల్పాదానం చ దూషణమ్.
- 125. అతిమృద్యుతీతజ్ఞానాం గన్ధానాముపసేవనమ్,
అసేవనం సర్వశశ్చ ప్రూణేన్ద్రియవినిశనమ్.
- 126. పూతిభూతవిషద్యోష్టా గన్ధా యే చాప్యనార్తవా,
తైర్గన్ధైష్ట్రాణసంయోగో మిథ్యా యోగః స ఉచ్యతే.
- 127. ఇత్యసాత్క్యార్థసంయోగత్రివిధో దోషకోపనః.

తాత్పర్యము : మిక్కిలి ఉగ్రములగు శబ్దములను వినుట, శబ్దములను అనలు వినకుండుట, అతి హీనములగు శబ్దములను వినుట, పరుషములైన, భయంకరములైన శబ్దములను, అమంగళకరమైనట్టియు, ఇష్టము రానట్టియు, దుఃఖ సూచకము లైనట్టియు శబ్దములను వినుట అనునవి శ్రోత్రేంద్రియమునకు మిథ్యా యోగమని చెప్పబడును. దీని వలన శ్రోత్రేంద్రియమునకు జడత్వము కలుగును. స్పర్శ లేకుండుట అధికమగు స్పర్శ కలుగుట, స్వల్పమగు స్పర్శ కలుగుట, భూతముల యొక్క, విషవాయువుల యొక్కయు స్పర్శ కలుగుట స్నేహము యొక్కయు, శీతము యొక్కయు, ఉష్ణము యొక్కయు స్పర్శ అశాలమునందు కలుగుట, ఇవి స్పర్శనేంద్రియమునకు మిథ్యా యోగమగును. ఇందువలన స్పర్శనేంద్రియమునకు బాధను కలిగించును. మిక్కిలి మిరుమిట్లు గొల్పచున్న రూపములను చూచుట, అతి సూక్ష్మములైన రూపములను చూచుట, రూపములను అనలు చూడకుండుట, ద్వేషింపదగునట్టి, భయంకరములగు నట్టియు దీభక్త్యములోను, మారము నందున్నట్టియు, మిక్కిలి దగ్గరగా నున్నట్టియు, తామసము లైనట్టి [చీకటిలో నున్నట్టియు] రూపములను చూచుట చక్షురింద్రియమునకు మిథ్యా యోగమగును. వీని వలన దృష్టి నాశనము కలుగును. అధికముగ భుజించుట, అనలు సేవింపకుండుట, అలవాటుగా నున్నవానికి వ్యతిరేకములగు వానిని సేవించుట, అల్పముగ సేవించుట అనునవి రసనేంద్రియమునకు చెఱుపు కలిగించును. మిక్కిలి మృదువైనట్టియు, అతి తీక్షణము లైనట్టియు గంధములను సేవించుట, అనలు గంధమును సేవించక ముందుట, ఇవి ప్రూణేంద్రియమును నష్టపరచును. కుశ్మినవి, విషయు క్తమైనవి, త్వేష షూరికము లైనవి, ఋతు విపరీతమైనవియును అను గంధములను ఆప్రూణించుట ప్రూణేన్ద్రి

యమునకు మిథ్యా యోగమగును. ఇట్లు హీన మిథ్యా యోగములుగా మూడు విధములగు అసాత్మ్యేన్ద్రియార్థ సంయోగము చెప్పబడినది.

ఆయుర్వేద దీపిక : “అత్యుగ్ర” అను మొదలగువాని ద్వారా క్రమము నందు వచ్చిన అసాత్మ్యేన్ద్రియార్థ సంయోగమును వివరించుచున్నాడు. “సర్వశో న చ” అనగా అన్ని వేళల యందు ఉగ్ర శబ్దములను వినుటచేత. “స్పృశ్యానామ్” అనగా శాస్త్రమునందు స్పృశ్యములుగా చెప్పబడిన అభ్యంగ ఉత్సావనాదులు. భూతములనగా విష క్రీమిలు, పిశాచములు మొదలగునవి. భూత విషవాతాదుల స్పర్శ ఏదీ కలదో మరియు అకాలమునందు వచ్చు స్నేహశీత ఉష్ణ సంస్పర్శయును అని అన్వయము. ఆచట అకాలమున స్నేహ సంస్పర్శ యనుటకు ఉదాహరణము— అక్షిర్ణ సమయమునందు మరియు కఫవృద్ధి కాలమునందు స్నేహముచే అభ్యంగమును చేసి కొనుట, ఇట్లే శీత సమయమునందు చల్లని స్పర్శలను తేవనము చేసికొనుట, మరియు ఉష్ణ కాలమునందు ఉష్ణ పదార్థముల స్పర్శయును. ఇవి యన్నియు అకాలమునందు చేయు సంస్పర్శలనబడును. “సర్వశాస్త్రావ్యవర్తనాం” అనగా ఎల్లప్పుడు ప్రశాశవంతములైన, సూక్ష్మములైన రూపములను చూచుటచేత అని అర్థము. “అతి శ్లిష్టమ్” అనగా నేత్రమునకు అతి దగ్గరగా నున్న వానిని అని అర్థము. తామన రూపములను చూచుట వలన దృష్టి నశించునని ఇవట సంబంధము. అది మిథ్యా యోగము అనగా ద్వేషపూరితమైన, భయంకరమైన దృశ్యములను చూచుట మిథ్యా యోగము అని అర్థము. అతి సూక్ష్మ వస్తు దర్శనము కూడ మిథ్యా యోగమేయని తెలియవలెను. “ఓకసాత్మ్యాదిభిః” అను దానికి “విషసూదానమ్” అని అన్వయించు కొనవలెను. ఓకసాత్మ్యాది వైషమ్యము వలన రాశి దోషము తప్ప ప్రకృతి మొదలగు ఏడు దోషములను (ప్రకృతి-కరణ-సంయోగ-దేశ-కాల-ఉపయోగ సంస్థా-ఉపయోక్త అను ఈ ఏడును దోష పూరితములగ నుండుట) గ్రహించవలెను. త్రివిధః అనగా అయోగ, అతియోగ, మిథ్యా యోగ రూపమగు మూడు విధములు.

127. అసాత్మ్యమితి తద్విద్యాద్యన్న యాతి సహాత్మతామ్.

తాత్పర్యము : ఏదీ శరీరమునకు అనుకూలముగా నుండదో (కలసి రాదో) దానిని అసాత్మ్యమని తెలియవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : అసాత్మ్యము యొక్క అర్థమును “అసాత్మ్యమ్” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “సహ” అనగా శరీరముతో కలసి

యుండుట. అత్యుత్తమ అనగా అవికృతమైన రూపమును కలిగించదు అని అర్థము. ఇందువలన దేనిని ఉపయోగించుట వలన ప్రాకృత రూపమునకు విఘాతమును కల్గునో అది అసాత్మ్యము అని తెలిసికొనవలెను.

ఇంద్రియ సంబంధముగు వ్యాధులు కలుగు విధము

128. మిథ్యాతిహీనయోగేభ్యో యో వ్యాధిరుపజాయతే,
శబ్దాదీనాం న విజ్ఞేయో వ్యాధిరైన్ద్రియకో బుధ్ధైః.

తాత్పర్యము : శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధముల మొక్క మిథ్యా యోగము, అతి యోగము, హీన యోగముల వలన కలుగు వ్యాధిని ఇంద్రియక (ఇంద్రియ సంబంధమైన) వ్యాధిగా పండితులు తెలిసికొనవలయును.

అయుర్వేదదీపిక : ఈ విధముగా అసాత్మ్యర్థముల వలన కలిగిన వ్యాధి ఇంద్రియము ద్వారా కలుగుటవలన అది ఇంద్రియకమని చూపుటకు “మిథ్య” అను మొదలగునవి చెప్పవచ్చును. హీన యోగము వలన ఇచ్చట అయోగమని గ్రహింపవలయును. ఇంద్రియకః అనగా ఇంద్రియము ద్వారా కలుగుచున్న అని అర్థము.

129. వేదనానామశాస్తానామిత్యేతే హేతువః స్మృతాః,
సుఖహేతుః సమస్తైకః సమయోగః సుదుర్లభః.

తాత్పర్యము : దుఃఖ రూపమగు వేదనలకు ఈ విధముగా కారణములు చెప్పబడినవి. సమమగు సుఖ హేతువొక్కటే యుండును. అట్టి సమత్వము యోగించుట అతి దుర్లభము.

అయుర్వేదదీపిక : “వేదనానామ్” అను మొదలగు వానిద్వారా దుఃఖ రూపమగు వేదనా హేతువులను వివరము చెప్పబడిన దానిని ఉపసంహరించుచున్నాడు. “అశాస్తానామ్” అనగా దుఃఖములకు అని అర్థము. ఇక సుఖ రూపమగు వేదనలకు కారణమేదీ అను విషయమును “సుఖ” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “సమయోగః” అనగా కాలము బుద్ధి ఇంద్రియముల సరియగు కలయిక. “సుదుర్లభః” అనగా కాలాది సమ్యగ్యోగమునకు అయోగాదులు రేకుండుట యనునది దుర్లభమగుటచేత ఇట్టి స్థితి ఎక్కువ దుర్లభమని చెప్పబడినది. సాధారణముగనే

కాలాదులయందు ఆయోగాదులలో వీనో ఒకదానిలో పురుషుడు సంబంధము కలిగి యుండును. అందువలన పురుషులెల్లప్పుడును వ్యాచులతో పీడింపబడుచుండురు. రోగములు అల్పముగా నుండుటవలన వానిని నిర్లక్ష్యము స్వస్థులుగా నున్నారని చెప్పబడునని భావము.

130. నేన్ద్రియాణి న చైవ్వాఢాః సుఖదుఃఖస్య హేతవః,
హేతుస్తు సుఖదుఃఖస్య యోగో దృష్టక్షతుర్విధః.

131. నతీన్ద్రియాణి సత్త్వస్థా యోగో న చ న చాస్తి దుః,
న సుఖం, కారణం తస్మాద్వోగ ఏవ చతుర్విధః.

తాత్పర్యము : ఇంద్రియములు కాని, ఇంద్రియార్థములు కాని సుఖ దుఃఖములకు హేతువులు కావు. వీనికి హేతువు యోగమనునదియే. అది నాల్గు విధములుగా చెప్పబడినది. ఇంద్రియములు ఇంద్రియార్థములు ఉన్నప్పటికీ యోగము లేకుండగ బాధ లేక సుఖము అనునవి ఉండవు. అందువలన నాల్గు విధములగు యోగమే సుఖదుఃఖములకు కారణమగుచున్నది.

ఆయుర్వేదదీపిక : బ్రహ్మతము సమ్యక్వోగమును గ్రహింపవలసినదాని గను (అనునరింపవలసినదానిగను) అయోగాదులను త్యజింపవలసిన వానిగను చూపుటకు, యోగమనునదియే చతుర్విధమై సుఖదుఃఖ కారణమగుటను చూపుచు, “నేన్ద్రియాణి” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. నిజమునకు ఇంద్రియములు, అర్థములు సుఖదుఃఖములకు కారణములుగా లభించుచున్నప్పటికీ అవి కారణములెట్లు కావో, ఆ విషయమును “నన్తి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “యోగో న చ” అనగా ఇన్ద్రియములకు, అర్థములకును సంబంధము లేదని అర్థము. “న సుఖమ్” అనునది ఛేదము. ఇంద్రియములు మరియు అర్థములు అను రెండింటికీ యోగము (సంబంధము) లేకపోవుట సుఖదుఃఖములకు కారణము కాకపోవుటవలన, ఆ రెండింటికీ సంబంధముండుట సుఖదుఃఖములకు కారణమగుట వలననూ యోగమే అన్వయ వ్యతిరేకములకు కారణమనబడునని భావము. ఇట్టి యోగము ఇంద్రియములు ఇంద్రియార్థములను ఆచారముగ చేసికొని నృష్టముగా చెప్పబడినది: అందువలన, ప్రజ్ఞ కాలములకును తెలియవలెను. ఈ ఇంద్రియము మరియు అర్థమును (కారణముగా) తీసికొనబడనగుటవలన చతుర్విధములగు యోగమునకు కారణత్వము-యోగములతో త్యజింపబడి, గ్రహించుట యనునవి యుండునని - చెప్పబడినది.

132. నాత్మేన్ద్రియం మనో బుద్ధిం గోచరం కర్మ వా వినా,
సుఖదుఃఖం, యథా యచ్చ బోధవ్యం తత్తతోచ్యతే.

తాత్పర్యము : కర్మ లేకుండగా ఆత్మ వలనగాని, మనస్సు వలనగాని, బుద్ధి వలనగాని సుఖదుఃఖములు గోచరింపవు. దేనిని ఎట్లు తెలిసికొనవలెనో అది అదే విధముగా చెప్పబడుచున్నది.

ఆయుర్వేదదీపిక : పరమార్థమున ఆత్మ - ఇంద్రియములు - మనస్సు - బుద్ధి-అర్థము-అదృష్టము (కర్మ) అనునవియే కలిసియుండి సుఖదుఃఖములను కలిగించునని చూపుటకు “నాత్మ” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాము. ఇంద్రియార్థములు అనునవి గోచరమగు విషయములు. అవ్యప్తమనగా కర్మ. అచట ఆత్మ లేకుండగ లోష్టాదుల యందు సుఖదుఃఖములు కలుగవు. ఇంద్రియార్థాదులకు సుఖదుఃఖముల యందు కారణత్వము తెలిసియున్నదే. కర్మయును బుద్ధమైనచో సుఖ కారణమును, అచుభమైనచో అసుఖ (దుఃఖ)మునకు కారణమును అగును. ఒకవేళ అక్కాదులే కారణమైనచో, అట్టిమొదల ఎందువలన కాలాదుల అయోగ అతి యోగాదులు ఇవట చెప్పబడుచున్నవో అను విషయమును “యథా” అను మొదలగునవిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “యద్ బోధవ్యం” అనగా సుఖదుఃఖమును, “యథా బోధవ్యం” అనగా కార్యవశముచేత కలుగు అనునవి అటులనే చెప్పబడుచున్నవి. ఇంద్రియ విధముగా కాదు అని అర్థము. అందువలన సాత్వ్యాసాత్మ్యములగు ఇంద్రియార్థముల వలన కలుగుచున్నట్లు సుఖదుఃఖములు ఇవట కన్పడుచున్న చిరీత్యయంపి ఏ యోగ కరములుగా చెప్పబడుచున్నవి. సుఖదుఃఖములు తెలియును ఇవట అక్కాది జన్యత్వములుగా పేర్కొనబడుట లేదు. అక్కాదులు దుఃఖ హేతువులుగా ప్రతిపాదించబడకయున్ననూ ఇవట హేతుతగా ప్రతిపాదించబడుచున్నది. కాని అసాత్మ్యేన్ద్రియార్థ యోగాదులే దుఃఖ హేతువులుగా నుండి త్యజించబడుచున్నవి. సుఖహేతువులగు సాత్వ్యా ఇంద్రియార్థ యోగాదులు మాత్రము తీసికొనబడుచున్నవి అని భావము.

133. స్వర్కనేన్ద్రియసంస్పర్కః స్వర్కో మానస ఏవ చ,
ద్వివిధః సుఖదుఃఖానాం వేదనానాం ప్రవర్తకః.

తాత్పర్యము : స్వర్కనేంద్రియములను చూచుకొనింద్రియములకు వాని అర్థములతో స్వర్క కలుగుట మరియు మనస్సునకు దాని అర్థములతో కలుగు

స్వర్ణమును అను తః రెండు విధములైనవి సుఖదుఃఖములను కలిగించు వేదనలను ప్రవర్తింపజేయును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇప్పుడు సకల కారణ వ్యాపకముగు యోగమును వివరించుటకు, ఇంద్రియకము మానసికమును ఆగు స్వర్ణను చూపుటకు “స్వర్ణ” అను మొదలగునవి చెప్పబున్నాడు. “స్వర్ణనేన్ద్రియ సంస్వర్ణః” అనగా ఇంద్రియములకు అర్థమువలన సంబంధమును స్వర్ణనేంద్రియముద్వారా కలిగినదానిని చూపుచున్నాడు. చక్షురారులను తమతో సంబంధము కలిగిన అర్థమునే తెలిసి కొనుచున్నవి. ఒకవేళ సంబంధము లేకయే చక్షువు, శ్రోత్రము లేక శ్రూణము అర్థమును గ్రహించు నెడల అప్పుడు అవి వానికి అతి దూరముగా నున్న అర్థములను గ్రహింపవలయును. రాని అట్లు జరుగుటలేదు. అందుచేత స్వర్ణచేతనే ఇంద్రియములు అర్థమును ప్రతిపాదించును. మానవ స్వర్ణ యనునది చింత్యాది విషయములతో సూక్ష్మముగా నుండనే యున్నది, అందువలననే మనస్సు కొంత విషయమునే చింతించును గాని సర్వమును చింతింపదు. అందుచేత మనస్సుచేత ఏది స్పృశింపబడుచున్నదో దానినే మనస్సు గ్రహించుచుండుట జరుగుచున్నది.

134. ఇచ్ఛాద్వేషాత్మికా తృష్ణా సుఖదుఃఖాత్ ప్రపర్తతే,
తృష్ణా చ సుఖదుఃఖానాం కారణం పునరుచ్యతే.

135. ఉపాదత్తే హి సా భావాన్ వేదనాశ్రయ సంజ్ఞరాన్,
స్పృశ్యతే నానుపాదానే నాస్పృష్టి వేత్తి వేదనా.

తాత్పర్యము : ఇచ్ఛాద్వేషరూపముగు ఆశ సుఖదుఃఖములవలన కలుగును. సుఖదుఃఖములకు ఆశయును కారణమని చెప్పబడుచున్నది. ఆశను పొందుట వలననే వేదనలకు కారణమగు హీనమిథ్యాతి యోగములగు భావములను గ్రహించుట జరుగును. గ్రహింప దగిన విషయము లేనపుడు స్వర్ణ కలుగనేరదు. స్వర్ణలేనిచో బాధలు తెలియవు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ఇచ్ఛా” అను మొదలగునవి ద్వారా సుఖదుఃఖముల ఉత్పత్తి క్రమమును చెప్పబున్నాడు. సుఖము వలన ఇచ్ఛారూపముగు అభిలాష (తృష్ణ) కలుగును. మరియు దుఃఖము వలన ద్వేషరూపముగు అభిలాష కలుగును. ఇట్లుత్పన్నమైన అభిలాష (ఆశలేదా కోర్కె) తనకిష్టమైన విషయము

లందు ప్రవర్తించుచూ ఇష్టము లేనివనియందు నివర్తించుచూ ప్రవృత్తి నివృత్తి విషయమునకు సుఖదుఃఖ హేతుత్వమును అపేక్షించి సుఖదుఃఖములను పుట్టించునని వాక్యార్థము. యవోక్తమగు తృప్తి (ఆశ) కు సుఖదుఃఖములు హేతువులగుటను చూపుటకు “ఉపాదత్తే హి” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “వేదనాశ్రయ సంజ్ఞకాన్” అనగా వేదనలకు కారణముగా చెప్పబడిన కాలము మొదలగు వాని యొక్క అయోగాది రూపములు. ఇక సుఖదుఃఖములకు తృప్తియే యైనచో ఇంద్రియార్థముల వలన ఇతర కారణమువలన ఏమి? (ఉపయోగము) అనువానిని “స్పృశ్యతే” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అనుసాదానే” అనగా విషయములు కనుపించనపుడు స్పర్శ కారణమగు అర్థము లేకుండగ అర్థమునకు స్పర్శ కలుగదు. ఇక అర్థముతో స్పర్శ కలుగదు. అయినచో ఇక ఏమి? స్పర్శ లేని వాడు వేదనలను తెలియజాలడు అని తెలియవలెను. అర్థస్పర్శ లేనివాడు సుఖదుఃఖములు తప్పన్నము గాకుండుట చేతనే వేదనలను తెలియదని అర్థము.

వేదనలకు అధిష్ఠానములు

136. వేదనాసమధిష్ఠానం మనోదేహాశ్చ సేన్ద్రియః,
 కేశలోమనఃకాగ్రాన్నమలద్రవగుజైర్విసా.

తాత్పర్యము : కేశములు, సీదలోమములు, సభాగ్రములు, అన్నము యొక్క మలము, మూత్రము, శబ్దాదీ గుణములు తప్ప నుగిలిన ఇంద్రియములలో కూడిన దేహము మరియు మనస్సును వేదనలకు అధిష్ఠానమై యుండును.

అయుర్వేదదీపిక : “వేదనానాం కిమధిష్ఠానమ్” అను ప్రశ్నకు సహాధానము “వేదనానామ్” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఇంద్రియములతో కూడిన దేహము అనుట వలన నిరింద్రియమైనది, కేశలోమాదికములే యైన దేహము నిరాకరింపబడినది. అదే విషయమును స్పష్టతకొరకు “కేశలోమ” అను మొదలగువానిద్వారా వివరించుచున్నాడు. లేదా ఇంద్రియములును ప్రాధాన్యమును తెల్పుటకు వేదనలకు ఆశ్రయములని సేరుగా ఇంద్రియములు అని గ్రహింపబడుట చేత చెప్పబడుచున్నవి. వేదన యనునది దానికాధార మగు ప్రాణాంద్రియములందుండుటయనునది దానిని గూర్చి తెలియుట చేతనే రలగుచున్నదని చెప్పవలెను. ద్రవమునగా మూత్రము, గుణములనగా శబ్దములు, శరీరమునందున్న ఈ దేహములు

వేదనలకు ఆధారము గాదనుటకు అనుభవమే ప్రమాణము. గ్రహణీ, మూత్రకృచ్ఛాదీ రోగములయందు మూత్రపురీషాదుల యందుండు వేదన ఆ మూత్ర పురీషాదుల కారణమైన శరీర ప్రదేశమునకు సంబంధించినదేయని తెలియవలెను.

వేదనలు కలుగని స్థితి

137. యోగే మోక్షే చ సర్వాసాం వేదనానామవర్తనమ్,
మోక్షే నివృత్తిర్నిఃశేషా యోగో మోక్ష ప్రవర్తకః.

తాత్పర్యము : యోగమునందు మరియు మోక్షస్థితియందును వేదన లన్నియు నివర్తించును. మోక్షమునందు నిశ్శేషముగా పునర్జావము లేకుండా నివృత్తి జరుగును. యోగము మోక్షచారణము.

అయుర్వేదదీపిక : “క్వ చైతా వేదనాః సర్వా” అను మొదలగు ప్రశ్న యొక్క సమాధానము - “యోగ” అను మొదలగునవి. “యోగః” అనగా “అనార మ్భూత్” అను మొదలగు గ్లోకమున చెప్పబడగలదు. మోక్షమునగా అత్యన్నిక శరీ రము నుండి విచ్ఛేదనము కలుగుట. “నిఃశేషా” అనగా తిరిగి జన్మించుట జరుగదు. ఇందువలన యోగమునందు నివృత్తి చెందిన వేదన తిరిగి కలుగునని సూచించు చున్నాడు. “మోక్షప్రవర్తకః” అనగా మోక్షచారణము లేదా యోగ మోక్షములు రెండునూ నివర్తకములు అనియును పాఠము. అప్పుడు ఈ పక్షమున ఒకవేళ యోగ మోక్షముల రెండింటికి ఉన్న వేదనా నివర్తకత్వము “యోగీ మోక్షే చ” అను మొదలైన సగము గ్లోకము వలన చెప్పబడినది. అయినప్పటికీ యోగమోక్షములకు ఇచ్చట వేదనానివృత్తిపల్ల కర్తృత్వము కనిపించుటచేత పునరుక్తి యగుటలేదు.

138. అత్యేన్ద్రియమనోధానాం సన్నికర్షాత్ ప్రవర్తతే,
సుఖదుఃఖమనారమ్భూదాత్మస్తే మనసి స్థిరే.
139. నివర్తతే తదుభయం వశత్వం చోపజాయతే,
సశరీరస్య యోగజ్ఞాస్తం యోగమృషయో విదుః.

తాత్పర్యము : ఆత్మ, ఇంద్రియములు, మనస్సు, ఆర్థములు వీనియొక్క సంబంధము వలన సుఖ దుఃఖములు కలుగును. అట్లు సంబంధము లేక మనస్సు

స్థిరముగా అత్యజ్ఞానము నందునప్పుడు సుఖదుఃఖములు కలుగవు. అప్పుడు శరీరముతో కూడిన మనస్సునకు వశిత్వము కలుగును. యోగజ్ఞులగు ఋషులు అట్టి స్థితిని యోగము అందురు.

ఆయుర్వేదదీపిక : యోగము వేదనానివర్తక మెట్లగుచో మరయు ఏదీ యోగమో ఆ విషయమును “అత్యా” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అనారమ్భాత్” అనగా విషయములను గ్రహించుటకొరకు మనస్సు అరంభింప కుండుట (ప్రవర్తించకుండుట)చేత అని అర్థము. “అత్యస్తే మనసి” అనగా విషయములందు నివృత్తిని పొంది కేవలము అత్యజ్ఞానమునందే యున్నట్టి అని అర్థము. “స్థిరే” అనగా ఆచలముగా నున్నట్టి - అత్యజ్ఞానమునందు ప్రసక్తయై యున్నట్టి అని అర్థము. “తదుభయమ్” అనగా సుఖదుఃఖములు వెండును అని అర్థము. యోగము నందు యోగముకాక వేరుధర్మమగు వశిత్వము కలుగుటను “వశిత్వమ్” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. వశిత్వమనగా వెన్నుచోపుమన్న అష్టవిధమగు ఐశ్వర్యబలము. “సశరీరస్య” అను పదమువలన శరీరముతోడనీ వశిత్వము కలుగునని చూపుచున్నాడు.

- 140. ఆవేశశ్చేతసో జ్ఞానమర్థానాం చస్తతః క్రియా, దృష్టిః శ్రోత్రం స్మృతిః రాన్తిష్ఠతశ్చాస్యచర్చనమ్.
- 141. ఇత్యష్టవిధమాధ్యాతం యోగినాం బలమైశ్వరమ్, శుద్ధసత్త్వ సమాధానాత్తత సర్వముపజాయతే.

తాత్పర్యము : పరచాయ ప్రవేశము, ఇతరులయొక్క మనస్సును తెలిసికొనుట, క్రియలను ఇష్టప్రకారము చేయుట, అదీంద్రియదృష్టి, అతీంద్రియ శ్రవణము, సర్వతత్వజ్ఞానము, దీవ్యకాంతి, ఇష్టముననుసరింప అదృశ్యమగుట ఈ అష్టవిధ బలము యోగులకు కలుగును. ఇట్టిదంతయు శుద్ధమై రజస్తమస్సులు లేని మనస్సును సమాధానపరచుటచే (సమాధి స్థితి యందుండుటచే) కలుగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఆవేశః అనగా పరచాయ ప్రవేశము. “చేతసో జ్ఞానమ్” అనగా ఇతరుల చిత్తమును తెలిసికొనుట. “అర్థానాం చస్తతః క్రియాః” అనగా విషయములను ఇష్టము వచ్చినట్లు చేయుట. “స్మృతిః” అనగా సర్వభావతత్త్వములను స్మరించుట. “రాన్తిః” అనగా అమానుషమగు (మానవులకు సాధారణముగా నుండని) కాంతి. “ఇష్టతశ్చాస్యచర్చనమ్” అనగా ఇష్టము వచ్చినపుడు చూడ

వలసినదే చూడబడదు, ఇష్టము వచ్చినపుడు చూడబడును. లేదా “అవేశశ్చేతసః” అనగా పరుల చేతస్పృసందు ప్రవేశించుట, జ్ఞానమ్ అనగా అతీత అనాగతమగు సర్వజ్ఞానము. మిగిలినది పూర్వమువలె తెలియవలెను. “ఐశ్వరమ్” అనగా యోగ ప్రభావము చేత వచ్చిన ఐశ్వర్యము కలుగుట. “శుద్ధసత్త్వసమాధానాత్” అనగా రజస్తమస్సులు లేని మనస్సు ఆత్మయందు లగ్నము చేయుటచేత అని అర్థము.

అపునర్భవము

142. మోక్షో రజస్తమోఽభావత్ బలవత్కర్మసంక్షయాత్,
వియోగః సర్వసంయోగైరపునర్భవ ఉచ్యతే.

తాత్పర్యము : రజస్సు తమస్సులు లేకపోవుట వలన, బలవంతమగు కర్మ క్షీణించుట వలన సర్వ సంయోగముల నుండి వియోగము కలుగుట వలననూ మోక్షము కలుగును. అది అపునర్భవమనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇక మోక్షమెట్లు కలుగును, ఏది మోక్షము అను విషయమును “మోక్షః” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పవచ్చును. బలవత్కర్మ సంక్షయార్ అనగా అవశ్యముగా అనుభవింపవలసిన ఫలము గల కర్మయొక్కక్షయముచేత అని అర్థము. “సర్వసంయోగైః” అనగా అని ఆత్మసంబంధముల నుండి అనగా శరీర బుద్ధి అహంకారాదులనుండి శరీరాది సంబంధము మరల కలుగకుండుట అపునర్భవము.

ఆత్మజ్ఞానము వలన కలుగు ఫలము

143. సతాముషాసనం సమ్యగసతాం పరివర్జనమ్,
వ్రతచర్యోపవాసాశ్చ నియమాశ్చ పృథగ్విధాః.
144. ధారణం ధర్మశాస్త్రాశ్చాం విజ్ఞానం విజనే రతిః
విషయేష్వరతిర్మోక్షే వ్యవసాయః పరాధృతిః.
145. కర్మణామనూరమ్భః కృతానాం చ పరిక్షయం,
నైష్కర్మ్యమనూజ్ఞానం సంయోగే భయదర్శనమ్.
146. మనోబుద్ధిసమాధానమర్థతత్వపరీక్షణం,
తత్త్వస్మృతేరుపస్థానాత్ సర్వమేతత్ ప్రవర్తతే.

తాత్పర్యము : సత్పురుషులను సరిగా నేవించుట, దుష్టులను వర్జించుట, ప్రతోపవాసముల నాచరించుట, వివిధములైన నియమములను కలిగియుండుట; ధర్మ శాస్త్రములను వినుట, విజ్ఞానమును కలిగియుండుట, జనులు లేనిచోట ఉండుటకు ఇష్టపడుట, విషయములందిచ్చ లేకుండుట, మోక్షముకొరకు ప్రయత్నించుట, మనో నియమనమును కలిగియుండుట, కర్మలను చేయకుండుట, చేసిన కర్మలు క్షయించుట, సంసారమును విడచిపెట్టుటయందు కోరిక, అహంకారము లేకుండుట, పునర్జన్మయందు భయము, మనస్సు బుద్ధికి సమాధిస్థితి కలుగుట, అర్హతత్వమును పరీక్షించుట ఇవి స్థిరమైన ఆత్మజ్ఞానమువలన కలుగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తావము వచ్చుటచేత మోక్షోపాయమును “సతామ్” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “పరాధ్యుతిః” అనగా గొప్ప దైన మనో నియమనము. “కర్మచామనమాచర్యుః” అనగా రాగల దుష్కార్య సాధనములను చేయకుండుట. “కృతానాం చ పరిక్షయః” అనగా భూర్వపు జన్మల వలన చేసిన కర్మలమొక్క ఫలమును అనుభవించుటచే ఆవి క్షీణించుట. “ద్రైష్ఠ్యైష్ఠ్యమ్” సంసారమును విడచిపెట్టుటయందు కోరిక. “అనహంకారః” అనగా ఇది నాది, నేను చేయుచున్నాను ఈ మొదలగు బుద్ధిని వదలుట “సంయోగే” అనగా ఆత్మ శరీరాదులతో సంయోగము పొందుటయందు. “ఘోరోబుద్ధి సమాధానమ్” అనగా మనస్సు బుద్ధిలను ఆత్మయందు లీనముచేయుట. “సర్వమేకత్వం” అనగా “కర్మచామన మార్యుః” అను మొదలగునవి. ఆత్మాదులకు తేల్త్యస్మృతి అనగా ఉన్నదిన్నట్లుగా స్మరించుట. అట్టి స్మృతి ఆత్మవలనరాక శరీరాదులచే చేయబడగనరది. ఈ శరీరాదులు ఆత్మ వ్యతిరేకములు అను మొదలగు స్మరణ పాపముగు స్మృతి. (అట్టి స్మృతి వలననే పై క్రియలు జరుగును).

147. స్మృతిః సత్సేవనాద్వైశ్చ ధృత్యన్వైటతమాయతీ,
స్మృత్వా స్వభావం భావానాం స్మరన్ దుఃఖౌ ప్రముచ్యతే.

తాత్పర్యము : సత్పురుషులను నేవించుట మొదలగు నియమమువలన మనోనియమము కల్గియుండుట అను దాని ఫలితము వలననూ స్మృతి కలుగును. స్మృతివలన మనుష్యుడు భావములను కర్మ స్వభావమును చెలసిగొని దుఃఖము నుండి ముక్తిని పొందును.

అయుర్వేదదీపిక : ఇక దుఃఖ విమోచనమునకు స్మృతియనునది కారణ మెట్లగునో “స్మృత్వా” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పినది. “స్వభావమ్” అనగా ప్రతి యొక్క ఆత్మకు సహజముగా నుండు నియమిత రూపము. పరస్పరము భిన్నముగా నుండునట్లు, పరస్పరము ఉపకారము చేసికొననట్లును ఉండు ఆత్మాదుల రూపమును గురువచనము ద్వారా తెలిసికొని ఆ వచనమును స్మరించువాడు ఎట్టి కర్మలయందును ప్రవర్తించడు. అట్లు ప్రవర్తించనివాడు ప్రవృత్తివలన కలుగు దుఃఖమును బొందజాలడు అని ఆర్థము.

స్మృతి కలుగుటకు కారణములు

148. వక్ష్యస్తే కారణాన్యజ్ఞి స్మృతిరైరుపజాయతే,
నిమిత్తరూపగ్రహణాల్ సాదృశ్యాత్ సవిపర్యయాత్.
149. సత్త్వానుబంధాన్యసాజ్ఞానయోగాత్ పునః శృతాత్,
దృష్టశృతానుభూతానాం స్మరణాత్ స్మృతిరుచ్యతే.

తాత్పర్యము : స్మృతి కలుగుటకు గల ఎనిమిది కారణములు చెప్పబడు చున్నవి. నిమిత్తములను చూచుట, సమాన రూపములను చూచుట, సదృశమైన వానిని చూచుట, విసరీతరూపమును చూచుట మనస్సును లగ్నము చేయుట, ఆభ్యాసము, తత్త్వజ్ఞానము, తిరిగి తిరిగి వినుట వీనివలన స్మృతి కలుగును. చూచినవి, విన్నవి అనుభవించినవి అగు విషయములను స్మరించుట స్మృతియగును.

అయుర్వేదదీపిక : ఇప్పుడు స్మృతి ప్రస్తావన వచ్చియుండుటచేత స్మృతికి కారణములను “వక్ష్యస్తే” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. నిమిత్త గ్రహణమనునది కారణములను తెలిసికొనుట, కారణమును చూచియే కార్యమును స్మరించును. రూపగ్రహణమనగా ఆకారమును గ్రహించుట - ఉదా - వనము నందు గవయమును చూచి గోవును స్మరించుట. సాదృశ్యమునకు ఉదాహరణ తండ్రి పోలికలున్న కుమారుని చూచి ఆతని తండ్రిని స్మరించుట. “సవిపర్యయాత్” అనగా అతిగా వ్యతిరేకముగా నున్నను స్మరణము కలుగుట - ఉదాహరణమునకు అతి కురూపిని చూచి వ్యతిరేకముగా నుండు అతి అందముగానున్న వానిని స్మరించుట. “సత్త్వానుబంధాత్” అనగా మనస్సును నియమముగా నుంచుట స్మరింపవలసిన దానిని స్మరించుట కొరకు అధీనములోనున్న మనస్సుద్వారానే అట్టి స్మర్తవ్య

విషయమును స్మరించును. “అభ్యాసాత్” అనగా అభ్యసించిన విషయమును అభ్యాస బలమువలననే స్మరించును. “జ్ఞానయోగాత్” అనగా తత్త్వజ్ఞానమును కలిగియుండుట వలన; తత్త్వజ్ఞానమును పొందియున్నవాడే ఆ బలమువలన సర్వమును స్మరించును. “పునఃశ్చతాత్” అనగా విషయమును ఒకసారి వినియున్ననూ, మరచిపోయి తిరిగి కొంత విషయమును వినుటవలన స్మరించును. స్మృతియొక్క చారణమును పేర్కొని, స్మృతియొక్క రూపమును - “దృష్ట” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నారు. దృష్ట మనునది ప్రత్యక్షముయొక్క లక్షణము, శృతము అనునది మాత్రము ఆగ మముద్వారా తెలియనదీ; అందువలన పూర్వమనుభవించియున్నవన్నియు అని తెలియనగును. కొందరు, “స్మరణం స్మృతిరుచ్యతే” అని వశించురు. అచటయును అర్థభేదము లేదు.

తత్త్వజ్ఞానబలము మోక్షమునకు సాధనమగుట

- 150. ఏతత్తదేకమయనం ముక్తైర్మోక్షస్య దర్శితమ్,
తత్త్వస్మృతిబలం, యేన గతా న పునరాగతాః.
- 151. అయనం పునరాభ్యాతమేతప్రోగస్య యోగిభిః,
సంఖ్యాతధర్మైః సాంఖ్యైశ్చ ముక్తైర్మోక్షస్య వాయనమ్.

తాత్పర్యము : తత్త్వజ్ఞానబలమే మోక్షమునకు ఏకైక మార్గమని ముక్తి పొందిన (జీవన్ముక్తిని పొందిన) వారు తెలిసికొనియున్నారు. తత్త్వజ్ఞానముచే మోక్షమును పొందినవారికి పునర్జన్మ లేదు. తత్త్వజ్ఞానము యోగమునకు సాధనమని యోగులచే చెప్పబడినది. మరియు గొప్ప ధర్మము గలిగి, జీవన్ముక్తులైనట్టియు సాంఖ్యులచే ఇది మోక్షమునకు సాధనమని చెప్పబడినది.

అయుర్వేదదీపిక : ఈ విధముగా స్మృతిని సామాన్యముగా ప్రతి పాదించి తత్త్వస్మృతి మోక్షమునకెట్లు సాధనమగునో చూపుటకు “ఏతత్” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నారు. “ఏకమ్ అయనమ్” అనగా మార్గములన్నింటిలో శ్రేష్ఠమైనది అని అర్థము. “ముక్తైః” అనగా జీవన్ముక్తులచేత అని తెలియవలెను. అన్నింటను ముక్తిని పొందిన వారికి శరీరము లేకుండుటవలన వారు చెప్పునది, చూపునది లేకుండుటవలన - (ముక్తులు అనగా జీవన్ముక్తులనియే తెలియవలెను.) “తత్త్వస్మృతిబలమ్” అనగా తత్త్వస్మృతి రూపమగు బలము లేదా తత్త్వస్మృతి

వలన కలుగు బలము — మోక్షసాధన మార్గమునందు తత్త్వస్మృతియందు బలముండును. 'యేన' అనగా ఎవరివలన ఏ విధముగా అని అర్థము. "గతాః" అనగా మోక్షమును పొందినవారు. "న పునరాగతాః" అనగా ముక్తిని పొందినవారు తిరిగి రారు అని అర్థము.

152. సర్వం కారణవద్దుఃఖమస్వం చానిత్యమేవ చ,
న చాత్మకృతకం తద్ది తత్రచోత్పద్యతే స్వతా.

153. యావన్నోత్పద్యతే సత్యా బుద్ధితైతదహం యయా,
నై తస్మమేతి విజ్ఞాయ జ్ఞః సర్వమతివర్తతే.

తాత్పర్యము : కారణములచేత కలుగు దుఃఖములన్నియు ఆత్మవలన చేయబడినవి కావు. ఇవి అనిత్యముగనే యుండును. ఇట్టి దుఃఖము మమత్వముచే ఉత్పత్తి చేయబడును.

సత్యబుద్ధి ఉత్పత్తి యగునంతవరకు, ఇదంతయు నేను కాదు అను బుద్ధి ఎవరిచే నను వచ్చినచో అట్టి సమయమున జ్ఞాని యగువాడు ఇదీ నాదీ కాదు, నేను కాదు అని తెలిసికొని అన్ని కారణములను అతిక్రమించును.

అయుర్వేదదీపిక : ఇప్పుడు సంక్షేపముగా సంసారహేతువగు అజ్ఞానమును మరియు మోక్షమునకు హేతువగు సరియగు జ్ఞానమును చూపుటకు — "సర్వమ్" అను మొదలగునవి చెప్పబున్నాడు. "సర్వంకారణవత్" అనగా సర్వమును ఉత్పత్తిచేయు బుద్ధి, అహంకారము, శరీరాదులు. దుఃఖమ్ అనగా దుఃఖకారణమే. "అన్యమ్" అనగా పరమార్థమున కారణమువలెనే ఆత్మకు వ్యతిరిక్తమగు అంతయు అని అర్థము. "న చాత్మకృతకమ్" అనగా ఉదాసీనమగు ఆత్మవలన చేయబడినది కాదు అని అర్థము. "తత్ర" అనగా కారణవంతమగు బుద్ధి, శరీరము మున్నగు వానియందు "స్వతా" అనగా ఈ బుద్ధి నాదీ అను మొదలగు రూపమగు మమత్వము. ఇక ఎంతకాలమువరకు ఇట్టి భ్రాంతివలన అట్టి ఉద్దేశ్యము కలుగునని "యావద్" అను మొదలగునవి చెప్పబున్నాడు. "సత్యా బుద్ధిః" అనగా సరియగు జ్ఞానము. "చూచూ" అనగా సత్యబుద్ధివలన నేను ఈ బుద్ధి మొదలగునవి కాను రాని నేను వీటికంటె భిన్నమైన వానిని మరియు ఈ బుద్ధ్యాదులు నావి కావు కాని ప్రకృతి యొక్క విస్తారము అని తెలిసికొని. "జ్ఞః" అనగా తత్త్వసాక్షి

త్కారమును పొందినవాడు. నర్వమతివర్తతే అనగా బుద్ధ్యాదులన్నింటిని త్యజించుమ అని ఆర్థము.

154. తస్మింశ్చరమసంన్యాసే సమూలాః సర్వవేదనాః,
ససంజ్ఞాజ్ఞాన విజ్ఞానా నివృత్తిం యాన్త్యశేషతః.

తాత్పర్యము : అట్లు సర్వమును త్యజించిన వానికి ఆస్థితియందు సమూలముగా అన్ని వేదనలు, సంజ్ఞ, జ్ఞానము, విజ్ఞానము విమియము కిగులకుంక నివృత్తిని పొందును (నశించును).

అయుర్వేదదీపిక : “చరమ సంన్యాసే” అనగా తరువాత కలుగబోవు అని కర్మలను త్యజించియున్న స్థితియందు. మొదటనే గురువచనముచేత క్రియా సన్యాసము చేయబడినదియే తరువాత స్వానుభవ విరక్తివలన క్రియలను చేయదు. అభ్యాసముచేత, కలిగిన జ్ఞానమువలన సేరుగా చూచిన భావముల స్వభావమువలన ఏ సర్వ సన్యాసము చేయబడునో అవట సమూలముగా సర్వవేదనలు, జ్ఞానాదులును శరీరము నశించుటవలననే నశించును. “సమూలాః” అనగా కారణములతో కూడి అని ఆర్థము కారణములు బుద్ధ్యాదులును. సంజ్ఞ యనగా నిర్వికల్పకమగు అలోచనము జ్ఞానమనునది సవికల్పకము. విజ్ఞానమనగా బుద్ధివలన ప్రవర్తించబడునది. లేదా సంజ్ఞయనగా స్రామోల్లేఖనమువలన కలుగునది, విజ్ఞానము శాస్త్రజ్ఞానము అని ఆర్థము. తత్త్వజ్ఞానము కూడ మోక్షమును కల్గింపజేసే ఇకపై కారణములు లేనందున అదియును నివర్తించుటయే జరుగును.

మోక్ష స్వరూపము

155. అతః పరం బ్రహ్మకూతో భూతాత్మా నోపలభ్యతే,
నిఃస్పృతః సర్వభావేభ్యః చిహ్నం యస్య న విద్యతే.
జ్ఞానం బ్రహ్మవిదాం చాశ్ర నాజ్ఞ స్రజ్ఞాతుమర్హతి.

తాత్పర్యము : ఇకపై సర్వభావముల నుండి చేరుపడినట్టి లక్షణ రహితుడైనట్టి బ్రహ్మ స్వరూపమును పొందినట్టియు భూతాత్మ కలుగనేరదు. అట్టివానిని బ్రహ్మ జ్ఞానము కలవారు తిలకించుదురు గాని అజ్ఞానులు దానిని తెలిసికొనజాలరు.

అయుర్వేదదీపిక : సర్వవిద్ అను మొదలగు ప్రకృతు సమాధానము “అతఃపరమ్” అను మొదలగునవి. “బ్రహ్మ కూతః” అనగా ప్రకృత్యాదులు లేనట్టి.

“ఓహ్నం యన్య న విద్యతే” అనుట వలన ముక్తి పొందిన ఆత్మకు ప్రాణాపానాది ఆత్మ లక్షణము లేనందున దానిని తెలియజేయు లక్షణములు లేనేలేవని చూపుచున్నాడు. నశింపదు లేదా వేరు రూపమును పొందదు కావున (బ్రహ్మ భూతమగు) ఆత్మ అక్షరమగును. దేనికి లక్షణములు కన్పించవో అది అలక్షణమగును. ఇదే మోక్షమును ఇతరులచే ఎట్లు తెలియబడును అను విషయమును “జ్ఞానమ్” అను మొదలగువాని ద్వారా చూపుచున్నాడు. బ్రహ్మ విదులకే మనస్సు ఆట్టి విషయములపైకి తీసికొని వెళ్ళును. అజ్ఞానులకు అనగా అహంకారాది వాసనలచే పీడింపబడువారికి అట్లుండదని ఆర్థము.

అధ్యాయ సంగ్రహము

తత్ర శ్లోకః—

156. ప్రశ్నాః పురుషమాశ్రిత్య త్రయోవింశతిరుత్తమాః,

కతిధాపురుషీయేఽస్మిన్నిర్జితాస్తత్త్వదర్శినా.

ఇత్యగ్నివేశకృతే తస్త్రో చరకప్రతిసంస్కృతే శారీరస్థానే

కతిధాపురుషీయం శారీరం నామ ప్రథమోధ్యాయః.

తాత్పర్యము : పురుష సంబంధమైన ఉత్తమమగు ఇరువదిమూడు ప్రశ్నలు ఈ కతిధా పురుషీయాధ్యాయమునందు తత్త్వదర్శియగువానిచే తెలియజేయబడినవి.

ఇది అగ్నివేళునిచే రచింపబడి చరకునిచే సంస్కరింపబడిన తంత్రమందలి శారీర స్థానములోని కతిధా పురుషీయ శారీరమను ప్రథమాధ్యాయము.

అయుర్వేదదీపిక : అధ్యాయ సంగ్రహము ఇవట చెప్పబడినది.

ఇది శ్రీ చక్రపాణిదత్తునిచే విరచింపబడిన చరక తాత్పర్యటీకయగు అయుర్వేదదీపిక యందలి శారీర స్థానమునందలి కతిధా పురుషీయ శారీరమను ప్రథమాధ్యాయము.

ద్వితీయాధ్యాయము

అతుల్యగోత్రీయ శారీరము

1. అథాత్ అతుల్యగోత్రీయం శారీరం వ్యాఖ్యాస్యామః

తాత్పర్యము : ఇక ఇప్పుడు అతుల్య గోత్రీయమను శారీరమును గురించి వ్యాఖ్యానించుకొందము.

2. ఇతి హ స్మాహ భగవానాశ్రేయః

తాత్పర్యము : అని ఆశ్రేయ భగవానుడనెను.

అయుర్వేదదీపిక : క్రిందటి అధ్యాయమునందు అచ్యార్యురమగు మరియు నైస్థిక మోక్ష రూపమైన చికిత్సకు ఉపయోగపడునట్టియు శరీరము యొక్క మొదటి ఉత్పత్తిని గూర్చి ఉపదేశించబడినది. ప్రస్తుతము గర్భము యొక్క ప్రాథమిక ఉత్పత్తి క్రమము విశద పరుచుటకు అతుల్యగోత్రీయమను అధ్యాయము పేర్కొనబడుచున్నది.

శుక్ర విషయకమగు శిష్యుని ప్రశ్న

3. అతుల్యగోత్రస్య రజః క్షయాన్తే

రహోవిస్పష్టం మితునీకృతస్య,

కిం స్యాచ్ఛతుష్పాత్ప్రభవం చ షట్సోఽ

యత్ స్త్రీషు గర్భత్వముపైతి వుంశః.

తాత్పర్యము : స్త్రీకి రజః ప్రవృత్తి అగిహోయిన తరువాత ఆ స్త్రీ యొక్క గోత్రముతో సమానము లాని గోత్రము కలిగిన పురుషుడు ఆ స్త్రీతో మైథునము చేసి రహస్యముగా ఆమె యొనియందు వదలినట్టిదియు, నాలుగు భూతముల యొక్క గుణములు కలిగినదియు, ఆరు రసముల వలన ఏర్పడినట్టిదియు మరియు స్త్రీల యందు గర్భత్వమును పొందునదియు అయిన ద్రవ్యము ఏమైయుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఆతుల్య గోత్రుని యొక్క అనగా స్త్రీ గ్రోతముతో సమానము కాని గోత్రము కలిగిన పురుషుని యొక్క అని అర్థము. సమానగోత్రము కలిగిన స్త్రీ పురుషులు సంభోగము చేయుట ధర్మశాస్త్రముల యందు నిషిద్ధముగా చెప్పబడుటచే అట్టి సంభోగము అధర్మమగును. రజః క్షయము యొక్క చివర అనగా రజః ప్రవృత్తి నిలచిన పిదప అని అర్థము. అంతమున అను పదముచే రజః ప్రవృత్తియగు మూడు దినములును సంభోగమునకు నిషిద్ధము.

‘రహో విస్వప్నం’ అనగా రహస్యముగా విడువబడినట్టి. రహః అని అని నందున శుక్ర స్రావమునకు ప్రతిబంధకమైయున్న లజ్జ యనునది లేకుండుట వలననే శుక్ర చ్యుతి జరుగుట వలన రహస్యమును శబ్ది ప్రయోగము ఇవట జరిగినది. మిథునీ కృతస్య అనుటచే సరియైన మైథున ప్రయోగమును సూచించుచున్నాడు. అంతియే కాని విపరీతముగా చేయు సురత క్రియలు ఇచ్చట నిషేధింపబడినవి, చతుష్పాదత్వము, షట్ ప్రభవత్వము తరువాత చెప్పబడును. ఇచ్చట శిష్యుని యొక్క ప్రశ్న రూపములో జ్ఞానము లేని శిష్యుడు ఆచార్యుని సమ్యక్తికి గాను అడిగినటులనే తెలియవలెను కాని బీజము యొక్క సూక్ష్మత్వము, చతుష్పాదములు, షడ్రసము లను వర్ణించిన శిష్యునకు శుక్ర శబ్దిము ఎట్లు తెలియకుండును అని తలంపరాదు.

ఆత్రేయుని సమాధానము

4. శుక్రం తదస్య ప్రవదన్తి ధీరాః
యద్దీయతే గర్భసముద్భవాయ,
వాయుగ్ని భూమ్యణ్ణిపాదవత్తత్
షడ్యో రసేభ్యః ప్రభవశ్చ తస్య.

తాత్పర్యము : దానిని దీమంతులు శుక్రము అని చెప్పుచున్నారు. అది వాయువు, అగ్ని, భూమి, మరియు జలము అనువాని గుణములు కలిగియుండును. దానికి మఘరాది ఆరు రసముల నుండి ఉత్పత్తి ఏర్పడుచున్నది.

ఆయుర్వేదదీపిక : పై ప్రశ్నకు సమాధానము ఇవ్వబడుచున్నది. దీయత అనగా ఆరోపించబడుట అని అర్థము (నాటబడుట). వాయువు మొదలైనవి శుక్రమునందు పాదాంశముగా నుండునని చెప్పనప్పుడు గుణము అను పదము అధికముగా చేర్చుచున్నాడు: అందువలన ప్రశస్త గుణములు కలిగిన వాయువు మొద

లైన వాని వలననే విశుద్ధమగు శుక్రము ఉత్పత్తియగునని సూచించుచున్నాడు. పాద శబ్దిమును ప్రయోగించుట వలన శుక్రోత్పత్తి యందుండు వాయువు మొదలైనవి ఎల్లెడలను సమానముగా శుక్రోత్పత్తియందు ఉండునని సూచించుచున్నాడు (అనగా శుక్రోత్పత్తియందు వాయువు, అగ్ని, జలము, పృథ్వీ అను నాల్గింటి యొక్క ప్రాముఖ్యము సమానముగా నుండునని భావము.) అకాశము శుక్రమునందలి పంచ భూతములలో ఉన్నప్పటికి అది పురుష శరీరము నుండి బయలుదేరి గర్భాశయమున చేరదు. నాలుగు భూతములే అచటికి నక్రియములై చేరును. అకాశము అన్ని చోట్లను వ్యాపించి యుండుటచేత గర్భాశయమునందు మొదటి నుండి ఉన్నందువలన అది అచటికి చేరిన శుక్రముతో కలసిపోవును. అందువలన శుక్రముతో చూడి అకాశము వెళ్ళనందువలనను, అది గర్భాశయము నందు మొదటినుండి యుండి ఉండుట చేతను అది శుక్రముతో యున్నట్లుగా చెప్పబడలేదు. ఇతర చోట్ల చూచా పంచ భూతములు ఒకచోటనుండి చురియొక చోటికి వెళ్ళుటను ప్రస్తావించినపుడు అకాశము వదలి పెట్టబడినది. ఉదాహరణకు :

“భూతైశ్చతుర్భ్యః సహితః సునూత్తైర్మనోజివో

దేహముపైతి దేహత్” అనగా నాలుగు భూతములలో చూడి మనో

జనముతో పురుషుడు ఒక దేహము నుండి మరియొక దేహమునకు వెళ్ళును. శుక్రము షడ్రసయు క్తమైన అహారము నుండి ఉత్పన్నమైనదగుటవలననే విశుద్ధమగును. అందుచేత ఆరు రసముల నుండి అను పదము ప్రయోగింపబడినది. మధుర రసము వలన శుక్రము యొక్క అధిరోత్పత్తి అట్లాది రసముల వలన శుక్రము యొక్క నాశనమును జరుగుట, ఆయా రసముల యొక్క అధిక సేవన వలననే కలుగునని గ్రహింపవలయును.

గర్భసంబంధమగు ఐదు ప్రశ్నలు

5. సమూర్ణ దేహస్వమయే సుఖం చ
గర్భః కథం; కేన చ జాయతే స్త్రీ,
గర్భం చిరాద్విస్వతి నప్రజాపి ?
భూత్వాఽథవా నశ్యతి కేన గర్భః ?

తాత్పర్యము : గర్భము సంపూర్ణ దేహము గలిగినట్టిదిగా ఎట్లు అగుచున్నది ?

అది నిర్ణీత సమయమునందే ఎట్లు జనించును ?

సుఖముగ ఎట్లు జనించును ?

శ్రీ వంద్య కాకపోయినను చిరకాలమునకు గర్భమును ఎట్లు ధరించుచున్నది?

గర్భము ఉత్పత్తి అయిన పిదప నశించుటకు కారణమేమి ?

అయుర్వేదదీపిక : పై శ్లోకమునందు మొదటి పాదమున సంపూర్ణ దేహము ఎట్లు కలుగును ? తగిన సమయమునందు ఏ విధముగా జనించును ? సుఖముగా ఎట్లు ప్రసవించును ? అని చూడు ప్రశ్నలుగా విభజించుకొనవలెను. సంతానముండి యున్నను అనగా వంద్య (గొఱ్రాలు) కాకపోయినను ఆపె చిరకాలము తరువాత గర్భము ధరించుటకు కారణమేమి ?

గర్భము నిలచుటకును సుఖ ప్రసవవాదులకును కారణములు

6. శత్రా నృగాత్మాశయ కాలనంపత్
యస్యోపచారశ్చ హి తైస్తథాఽనైః,
(హితైస్తథాఽనైః) గర్భశ్చ రాతేచ సుఖీ సుఖం చ
సజ్జాయతే నమ్పరిపూర్ణగర్భః.

చిరకాలమునకు గర్భమును ధరించుటకు కారణములు

7. యోని ప్రదోషాన్యనసోఽఖిరాపాత్
శుక్రాస్యగాహార విహార దోషాత్,
ఆ కాల యోగాద్బలసంక్షయాచ్చ
గర్భం చిరాద్విస్తతి సప్రజాపి.

గర్భము నశించు కారణములు

8. అస్యక్ నిరుద్ధం విబద్ధం పవనేన నార్యాః
గర్భం వ్యవస్యస్త్యబుధాః కదాచిత్,
గర్భస్య హాసం హి తరోతి తస్యాః
తదప్రమస్రావి వివర్ణమాశమే.

9. తదగ్ని సూర్యశ్రమ శోకరోగైః
ఉష్ణాన్న పానై రథవా ప్రవృత్తమ్,
దృష్ట్వా నృగేకం న చ గర్భసంజ్ఞం
కే చిన్నరాః భూతహృతం వదన్తి.
10. ఓజోఽశనానాం రజనీచరాతాం
అహార హేతోర్న శరీర మిష్టమ్,
గర్భం హరేయుర్యదీ లేన మాతుః
లభావకాశా నహరేయురోజః

తాత్పర్యము : శుక్రము, అర్తవము, అశ్మ, గ్వాశయము, కాలము ఇవి సరియైన స్థితిలోనుండి గర్భిణికి హితకరమైన అహార విహారాది ఉపచారములు చేయుటచే గర్భమునందలి శిశువు పరిహార్థ చేహమును పొంది తగు సమయమున సుఖముగా జనించును. ఇంతకు పూర్వము సంభానవతియై యున్నప్పటికిని స్త్రీ యొక్క యోని చూపింపబడి యున్నప్పుడు, మనస్సు కలత చెంది యున్నప్పుడు, పురుషుని యొక్క శుక్రము, స్త్రీ యొక్క అర్తవము, అహార విహారములు ఇవి దోషపూరితములై యున్నప్పుడు, శుక్రా ర్తవములు అకాలమున సంయోగము చెందియున్నప్పుడు మరియు బలము క్షీణించుచున్నను అట్టి స్త్రీ పిరకాలమునకు గర్భమును ధరించును (ఈ దోషములు ఉన్నపుడు గర్భము ధరించకాలము అని అర్థము).

స్త్రీలకు అర్తవము వాయువుచే నిరోధింపబడి బహు బడలక లోలోపలనే వృద్ధి చెందుచు గర్భము వలన ఉండును. దీనిని చూచి మూర్ఖులు గర్భసునియే భ్రమింతురు. ఇది అర్తవము ప్రవించుచుండుటవలన వృద్ధి పొంది గర్భమువలె తను పించును.

అట్టిది అగ్ని, సూర్యబలము, శ్రమ, దుఃఖము, రోగములు, ఉష్ణగుణము కలిగిన అన్నపానములు, నీని వలన బహులు బడలగా దీనిని చూచి మూర్ఖులు గర్భము భూతములచే హరింపబడినదని చెప్పుదురు.

ఓజస్సును ఘటించుచు రాత్రియందు సంచరించి విహింపబడుట అహారము కొరకు శరీరము రుచించును. ఒకవేళ దానిని గర్భమున హరించి అవకాశము వారికి నప్పుడు అవి గర్భిణి యొక్క ఓజస్సును హరించెడివయే వదా (శల్లమును చని పోయి ఉండెడిది కదా) అని భావము.

ఆయుర్వేదదీపిక : పై ఐదు ప్రశ్నలకును సమాధానము ఇవ్వబడుచున్నది. గర్భము నిలుచుటకును సుఖప్రసవాదులకును కారణములు : సంపత్తు అను శబ్దము ఘక్ర్రాదులకు ఒక్కొక్కదానికి వర్తించును. ఘక్ర్ర, ఆర్తవ, గర్భాశయములు అదుష్టములై యుండుటయే సంపత్తు అత్తుకు మాత్రము ఘక్ర్ర శోణిత సంయోగము పైననే ఆధారపడియుండుటవలన పూర్వజన్మయందు చేసిన కుభకర్మలే సంపత్తు. కాలమునకు అతి తీక్షణ్యము మొదలగునవి లేకుండుటయే కాల సంపత్తు అగును. ఉపచారము అనగా గర్భిణి ఉపచారము. తగిన కాలమునందు అనగా (కాలే) తొమ్మిదవ మరియు పదవ మాసమునందు. ఈ స్థానమునందు నాలుగవ అధ్యాయమున “కాలః పునర్నవమః మాసముపాదాయాదశమాద్” అని ఈ విషయము చెప్పబడియున్నది. సుఖీ అనగా ఏ వ్యాధి చేతనైనను బాధింపబడనిది అని అర్థము. సుఖం అనగా బాధ లేకుండగ అని అర్థము. అకాలయోగము వలన అనగా ఋతుకాలము దాటిన పిదప పురుషునితో సంయోగము పొందుటవలన, ఋతుకాలముననుసరి పదహారు రాత్రులు ఉండును. హారీత సంహితయందు చెప్పినట్లు పదునారు రాత్రులు ఋతుకాలము ఉండును. సుశ్రుతమునందు మాత్రము ఋతుకాలము పండ్రెండు రాత్రులుగా చెప్పబడినది. “అన్యక్” ఈ మొదలగు వానిద్వారా గర్భము ఏర్పడి ఎట్లు నశించును అను ప్రశ్నకు సమాధానము ఇవ్వబడుచున్నది. వాతము వలన అనగా చూషింపబడిన వాతము వలన అని అర్థము. అర్తవము నిరోధింపబడుటవలన గర్భము అను భ్రమ కలుగును అని గర్భస్వరూపమ్ అను మొదలగుదాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. గర్భాశయమునందే పెరుగుచున్న అర్తవము వన ప్రభావముచేత గర్భ లక్షణములను కొన్నింటిని చూపును అని అర్థము. “అన్యగేకం” అనగా అర్తవము మాత్రమే. నవగర్భసంజ్ఞం అనగా గ్రంధి మొదలగువాని రూపమున నుండు గర్భము కాదని అర్థము. ఓజశనానం అను మొదలగు వానిద్వారా భూతములచేత (“పిశాచాదులచేత”) గర్భము ఎట్లు తీసుకొనబడదో (నశింపజేయడడదో) దానికి కారణమును చెప్పుచున్నాడు. అష్టబింద్యాత్మకమైన ఓజస్సును తినువానిని ఓజోశనములు అందురు. ఒకవేళ వాటికి ఆహారము కానటువంటి గర్భమును పిశాచములు హరించునపుడు అవి తమకు ఆహారమైనటువంటి తల్లి యొక్క ఓజస్సును అవకాశము వచ్చియున్నందున హరించుచుండును. (అట్టి తరి ఓజో నాశనమువలన ప్రాణనష్టము సంభవించును. కాబట్టి తల్లియును మరణించవలయును కదా). అవకాశమును పొందిన అనగా గర్భిణియందు ప్రవేశించి (ఓజస్సును హరించుటకు అవకాశము పొందిన) అని అర్థము.

శ్రీ, పురుషుడు, కవలలు మొదలగునవి రలుగుటకు కారణములను గురించిన ఎనిమిది ప్రశ్నలు

11. కన్యాం సుతం వా నహితౌ పృథగ్వా
సుతౌ సుతే వా తనయాన్ బహున్యా,
కస్మాత్ప్రసూతే సు చిరేణ గర్భం,
ఏకోఽభి వృద్ధీం చ యమేఽభ్యుపైతి.

తాత్పర్యము : ఆడ శిశువు జనించుటకు కారణమేమి ?

మగశిశువు ఎందువలన జనించును ?

ఆడ మగ ఒకేసారి ఎందువలన జనింతురు ?

ఇద్దరు మగశిశువులు ఒకేసారిరాని ఇద్దరు ఆడ శిశువులు ఒకేసారి రాని కవలలుగా ఎందువలన జనింతురు ?

చాలామంది ఒకేసారి జనించుటకు కారణమేమి ?

గర్భము చిరకాలమునకు ప్రసవించుటకు కారణమేమి ?

ఇద్దరు శిశువులన్న గర్భమునందు ఒకే శిశువు పుట్టించుటకు కారణమేమి ?

ఆయుర్వేదదీపిక : కన్యాం ఈ మొదలగు క్లీకములందు ఎనిమిది ప్రశ్నలు కలవు. కన్యకను వేరుగా ఎట్లు ప్రసవించును? అనునది మొదటి ప్రశ్న- అట్లే పుత్రుడును వేరుగా ఎట్లు కలుగును? అనునది రెండవ ప్రశ్న. పుత్రిక, పుత్రుడు కలిసి ఎట్లు జనింతురు? అనునది మూడవ ప్రశ్న. ఇద్దరు పుత్రులు ఎట్లు కలుగుదురు? అనుట నాలుగవ ప్రశ్న. ఇద్దరు పుత్రికలను ఎట్లు ప్రసవించును? అనుట ఐదవ ప్రశ్న. ఎక్కువమంది పుత్రులు ఎట్లు కలుగుదురు? అనునది ఆరవ ప్రశ్న. శ్రీ ఎక్కువ కాలమునకు ఏల ప్రసవించును? అనునది ఏడవ ప్రశ్న. యవల గర్భమునందు ఒకే శిశువు వృద్ధి పొందుటకు కారణమేమి? అనుట ఎనిమిదవ ప్రశ్న.

శ్రీ పురుష యమశాది శిశుజనన కారణములు

(పై వినిమిది ప్రశ్నలకును సమాధానములు)

12. రక్షేన కన్యామధికేన పుత్రం బుక్రేణ తేన ద్వీవిధీ కృతేన,
బీజేన కన్యాం చ సుతం చ సూతే, యథా స్య బీజాన్యతశాధికేన.
13. బుక్రాధికం ద్వైధముపైతి బీజం యస్యాస్యతౌ సా నహితౌ ప్రసూతే,
రక్తాధికం వా యది భేదమేతి ద్వీధా సుతే సా నహితే ప్రసూతే.
14. భిన్నతీ యావద్బుకావా ప్రసన్నః బుక్రా ర్థవం వాయురతి ప్రవృద్ధః
తావన్యస్యాని యథావిభాగం కర్మాత్మకాన్యస్వవశాత్ ప్రసూతే.
15. అహార మాప్నోతి యదా న గర్భః శోషం నమాప్నోతి పరిశ్రుతం వా
తం శ్రీ ప్రసూతే సువిరేణ గర్భం పుష్పోయదా వర్షగర్భైరపి స్యాత్
16. కర్మాత్మకత్వార్ విషసూంశ భేదాత్ బుక్రాస్యట్టోః వృద్ధీముపైతి కుక్షీ
వికోఽవికో సూన్యనతరో ద్వితీయః ఏవం యమేర్యభ్యధికో విశేషః.

తాత్పర్యము : బుక్రశోణిత సంయోగమున శోణిత మధికముగా నున్నచో కన్యకయు, బుక్రము అధికముగా నున్న పుత్రుడు జనించును అట్టి బుక్ర శోణితములు కలసి రెండుగా విభజింపబడి గర్భాశయమున నున్నచో జంబ విద్ధలు ఒకే గర్భమున కలిగెదరు. ఆ రెండు భాగములలో రక్తమధికముగా నుండునది శ్రీ శిశువును, బుక్రమధికముగా నుండునది పురుష శిశువునై కవలలుగా జనింతురు. మరియు బుక్రశోణితములు కలసి రెండుగా విభాగము నొందునపుడు ఆ రెండు భాగములలోనును బుక్ర మధికముగా నున్నచో రెండు పురుష శిశువులుగను, రక్త మధికముగా నున్నచో రెండును శ్రీ శిశువులుగను ననుసరించు జనింతురు.

ప్రవృద్ధమైన వాతముచే అనేకముగా విభజింపబడిన బుక్రశోణిత సంయో గము వలన ఒకేమారు ఎక్కువమంది పుత్రులు లేదా పుత్రికలు కలుగుదురు. ఇట్లు సంతానము కలుగుట కర్మవశము ననుసరించి జరుగును.

గర్భమునకు ఆహారము సరిగా అందనపుడు గర్భము ఓడించును లేదా ప్రసవించును. అట్టి గర్భము (ప్రసవించకున్న మొదల) తగిన డోషణ లభించినపుడు కొన్ని సంవత్సరముల తరువాత అయినను స్త్రీ ప్రసవించును.

శుక్ర శోణితముల పూర్వజన్మ కర్మ వలన వాని మొక్క విషయాంశ భేదము వలన కుక్షియందు రెండుగా విభజింపబడినపుడు అందరి ఒక భాగము అధికముగా వృద్ధిచెంది రెండవది తక్కువగా వృద్ధి చెందుట జరుగును. ఇది కవలలలో ఒక శిశువును అధికముగా వృద్ధి చెంది రెండవ శిశువు స్వల్పముగా నుండుటను చూచుట ద్వారా గ్రహింపగలము.

ఆయుర్వేదదీపిక : పై ఎనిమిది ప్రశ్నలకును సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. అధికముగా అను పదము శుక్రము, అర్ధవముల రెండింటికీని వర్తించును. రెండుగా చేయుటచేత అనగా రెండు ఖండములుగా చేయుటచేత అయీ వీజము యొక్క అధికతను బట్టి ఆ వీజము వలన పుత్రుడు లేదా పుత్రిక జనించును. అందుచే రెండుగా విభజింపబడినచోట ఒక భాగమునందు రర్ధము అధికముగా నుండి ఇంకొక భాగము శుక్రాధికత కలిగి యున్నపుడు ఒక కన్యకము, ఒక పుత్రుడును ఒకేమాది కలుగుదురు అని చెప్పబడెను. వీజము ఏర్పడవగా విభజింపబడినపుడు అనగా ఎక్కువ సంఖ్యలో విభజింపబడినపుడు (చూచుట, అయిదు మొదలుగా గల) అని అర్థము. ప్రసన్న మనగా శుక్రార్ధవములు వాయువుతో సంబంధ మేర్పడినపుడు, యథా విభాగము అనగా ఏ విభాగము శుక్రశోణితముల యందు విభాగ మేర్పడునో అట్లే పుత్రికలు, పుత్రులును స్థాపితముల అధికము చేత కలుగుదురని అర్థము. కర్మాత్మకములనగా కర్మ రాజ్యముగా గలవి. అన్నవ శాత్ అనునది కర్మ పరాధీనమై యుండుటను సూచించును. అహారము మొదలగు వానియందు గర్భిణికి ఆహారము లభించునపుడు గర్భమునకును అహారము లభించునని సూచింపబడినది. శుక్రార్ధవములకు స్థూల సూక్ష్మ రూపములగు విషయాంశ భేదములు ఏర్పడుట కలుగబోవు గర్భము మొక్క రర్ధవశము చేతనే జరుగునని “కర్మాత్మకత్వాత్” అను పదముద్వారా తెలియజేయబడినది.

ఎనిమిది విధములైన సప్తంసక భేదములు

17. కస్వాద్వీరేతాః పవనేన్ద్రియో వా సంస్కారవాహీ నరనారిష్టౌ, వక్రీ తథేర్ష్యాభిరతిః కథం వా సంజాయతే వాతికష్టకో వా.

తాత్పర్యము : ద్వీరేతస్కుడు, పవనేంద్రియుడు, సంస్కారవాహి, నరషండుడు, నారీషండుడు, వక్రీ, ఈర్ష్యాభిరతుడు, వాతికషండుడు అను ఎనిమిది మంది సప్తంసుకులు ఏ రారణముచేత జనింతురు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇచ్చట ఎనిమిది ప్రశ్నలు ఉన్నవి. నరనారిషండౌ అను పదమునందు నరషండుడు మరియు నారీషండుడు అని ఇద్దరుగా గుర్తించ వలెను.

18. దీజాల్ నమాంశాయపత ప్త దీజాల్ ప్రీపుంసలిట్టిభవతిద్వీరేతాః శుక్రాశయం గర్భగతస్య హస్త్యా కరోతి వాయుః పవనేన్ద్రియత్వమ్.
19. శుక్రాశయ ద్వార విఘ్నానేన సంస్కారవాహం కురుతేఽనిలక్ష్మ మస్థాల్ప దీజావ బలావహౌక్లీ డౌచ హేతుర్వికృతి ద్వయస్య.
20. మాతుర్వ్యవాయుప్రతిఘ్నన వక్రీ స్యాద్వీజ దౌర్బల్యతయాపీత్సుక ఈర్ష్యాభిఘాతావపి మన్దహృద్వా పీష్ట్యా రతేవేవ వాదన్తి హేతుయ్.
21. వాయుగ్నిదోషాద్యష్టౌతు యశ్య నాశం గతో వాతికష్టకః సః ఇత్వేవమస్థ్వి వికృతిప్రరారాః కర్మాత్మరానాముపలక్షణీయాః.

పై సంశయములకు సమాధానము

తాత్పర్యము : ఒక్ర ఘోటితములు రెండును సమానములుగా నుండుట వలన దీజనునందలి దీజాగము చూషింపబడిముండుటవలనను. ప్రీ పురుష లక్షణ ములు రెండును సమానముగా గల ద్వీరేతస్కుడు అను షండుడు జనించును.

గర్భము నందుగల విఘ్నమొక్క శుక్రాశయము వాతముచే నశింపచేయబడి నపుడు, పవనేంద్రియత్వము కలుగును.

గర్భమునందలి శిశువు యొక్క చుర్రాశయ ద్వారమును వాయువు తొక్కి పెట్టి నిరోధము కలిగించునపుడు సంస్కారవాహి జనించును.

పురుషునియొక్క బీజము అల్పబలము కలిగినపుడు సరపించుడు, స్త్రీయొక్క బీజము అల్పబలము కలిగియున్నపుడు నారీషించుడును ఉద్భవింతురు.

మైదున నమయమున స్త్రీ మైదునమును వ్యతిరేకించుటచేతను తండ్రియొక్క బీజము దుర్బలముగా నుండుటచేతను వక్రీయనువాదు జన్మించును.

ఈర్ష్యచే ప్రేరేపించబడి ఇతరుల రాసుగ్రీడలు చూచి ఉత్తేజితులై స్వయముగా ఉత్సాహము లేని స్త్రీ పురుషుల మైదునమువలన కలిగినవారు ఉన్నపురలుచగును.

గర్భస్థ శిశువు యొక్క వృషణములను వాయువు అగ్ని చూపించుటచే అవి నశించబడి శిశువు వాతకషండుడగును. ఇట్లు ఈ వినియిది వికృతి భేదములును పూర్వ కర్మ వాసముచేతనే కలుగునని చెప్పనగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : బీజార్ అనగా చుర్రా శోణితముల వలన అని అర్థము. ఉపతప్త బీజార్ అనగా బీజములను బనించుచేయు బీజభాగము కొంచెముగా దూషించబడుటచేత. స్త్రీ పురుష లక్షణములు కలవాడు అనగా స్త్రీ పురుషులకు సాధారణముగా నుండు ముక్కు చెవులు మొదలగు లక్షణములు కలవాడు. మరియు స్త్రీ పురుషులకు అసాధారణమైన ఉపస్త, మేధ్రము, స్తనములు బీజములు మొదలైనవి లేనివాడు అని అర్థము.

అసాధారణ లక్షణములు చుర్రము లేదా శోణితముల ఆధిరముగా నున్నపుడు ఆ యా ఆధిక్యతను బట్టి కలుగునవి. ఇవిట రెండును సమానములుగా నుండుటచేత ఉపస్త, మేధ్రము మొదలైన విశేష లక్షణములు ఉండవని తెలియవచ్చును. స్త్రీత్వము, పురుషత్వము ఈ రెండింటిని కలిగించు బీజములు కలవాడు ద్విరేతియ్యుడు అని ఒక అర్థము. లేదా స్త్రీ పురుష లక్షణములు కలవాడు అనగా మేధ్రము ఉపస్త ఈ రెండును కలిగియు ముందు ముందు కలుగు స్తనములు, శ్మశ్యపులు ఇతనికి ఉండవు. ఈ వక్షమునందు బీజోపతాపముచేత ముస్కండు కలుగు స్తనములకు ప్రసరింధకము చేయబడును. కాని ఉపస్త, మేధ్రముల ప్రసరింధకము కాదు. ఇట్టి చర్మవాసము చేతనే అవి చెప్పెదరు. లేదా ఉపస్త మేధ్రము ఈ రెండును బలము కలవి అందు వలన గర్భనాళమునందె సృష్టి పొందును. స్తనములు రెండుకొరవి ఉత్తరకాలమునందు

జనించును కాన అవి దుర్బలముగా నుండును. దుర్బలమైన వీజము, ఉపతాపముచే బలవంతములైన ఉపస్థ, మరియు మేధ్రములకు బాధ వుండదు, కాని స్తనదులు మాత్రము దుర్బలమైనవి గానే యుండును, అని తెలియవలెను.

శుక్రాశయం ఈ మొదలగువానిద్వారా పవనేంద్రియముడను వానిని వివరించుచున్నాడు. శుక్రాశయమనగా శుక్రస్థానము. పవనేంద్రియత్వము అనగా శుక్రమును ఇంద్రియము అని పిలిచెదరు. ఇచట శుక్రమునకు బదులు వాయువు ఉండుటచేత సంభోగకాలమున శుక్రమువలె వాయువు ప్రవర్తించును. ఇట్టివానికి సంభోగమునందు మేధ్రము ద్వారా వాయుప్రవర్తనయే జరుగునని అర్థము, శుక్రాశయద్వారా ఈ మొదలగునవి సంస్కారవాహిని కూర్చిన వివరణము. ద్వారవిఘట్టనేన అనగా శుక్రాశయ ద్వారము (వాయువుద్వారా) విఘట్టనము చేయబడుటచేత. సంస్కారము వలన అనగా వస్తి, వాణీకరణము మొదలగు సంస్కారములచేత ఎవనికి శుక్రాశయ ద్వారమునందలి దోషములు తొలగిపోవునో అతడు సంస్కారవాహిషండుడుగా చెప్పబడినను. ఇచ్చట సుశ్రుతునిచే చెప్పబడిన ఆసేక్య, కుంభీక, సౌగంధిక అను నపుంసకలు సంస్కారవాహి నపుంసకునిలోనే చేరినవారుగా గ్రహింపవలయును. వీలయిన వారును సంస్కార విశేషముచేతనే శుక్రమును త్యజింతురు. ఈ విషయమునే సుశ్రుతమునందు ఈ విధముగా వివరించబడినది.

“పిత్రోరత్యల్ప వీర్యత్వాదాసేక్యః పురుషోభవేత్.

న శుక్రం ప్రాశ్య లభతే ధ్వజోచ్చాయ మనంశయం.

యః పూతి యోన్యాం జాయేత న సౌగంధిక సంజ్ఞకః

న యోని శేఫసౌగంధమామ్రాయ లభతే బలం.

స్వే గుదేఽబ్రహ్మచర్యాద్యః స్త్రీషు పుంవత్ ప్రవర్తతే,

కుంభీకః న తు విక్షేయః” సు. శా. అ. 2

తంద్రి యొక్క వీర్యము అల్పముగా నుండుటచే ఆసేక్య నపుంసకుడు జనించును. అట్టివాడు ఇతరుల శుక్రమును త్రాగి స్వమేధ్రోత్థానము పొందును. యోని దోషము (పూతియోని) గల స్త్రీకి జనించినవాడు సౌగంధికనపుంసకుడన బడును అట్టివాడు భగలింగము యొక్క వాసనను ఆఘ్రూణించి లింగోత్థానము పొందును. తన గుదమునందు మైదునము చేయించుకొని తరువాత లింగోత్థానము పొందువానిని కుంభీక నపుంసుకుడు అందురు. (సు. శా. అ. 2). మంద ఈ

మొదలగువాని ద్వారా నరసారీ పండులను ఇరువురిని గూర్చి చెప్పుచున్నాడు. ఎవరు మందనేగులై అల్ప బీజము కలవారయ్యును ఉండురో వారిరువును. అటులనే బలము లేని వారిరువురు అనగా ప్రాకృతికమైన బలములేని వారిరువురును. అహర్నా అనగా ఉత్సాహము లేనివారిరువురు. క్షీణా అనగా దూషింపబడు బీజముకల ఆ ఇద్దరు. ఇచ్చట చెప్పబడిన గుణములు కలిగిన స్త్రీ, స్త్రీ పండునకు ఇచ్చే గుణములు కల పురుషుడు, పురుష పండునకు కారణమని తెలియవలెను. పీఠరువురకును కుక్రమే యుండదు. ఈ విషయమున కుక్రమ లేనివాడే పండుడు అని సుబ్రతుడు చెప్పెను.

“అశుక్ర స్త్రోవ పండకః” సు. శా. ఆ. 2

“మాతుర్వ్యవాయ ప్రతిఘోన” అనగా మైదున కాలమునందు స్త్రీ ఆ కార్యమునందు ఇష్టములేక లేదా అంగములను విషమముగా ఉంచుట వలన (తల్లిని బిల్కాత్కరించినందు వలన) కుక్రము ఒక పద్ధతి ప్రకారము గర్భాశయ మును చేరక పోవుటచే వక్రీ అనువాడు జనించును. తండ్రి యొక్క బీజము దౌర్బల్యముగా నుండుటచేతను గర్భమునందలి శిశువు వక్రీయగునని తెలియ వలెను. ఇవట దుర్బల్యుని యొక్క కర్మము దౌర్బల్యము అని తెలియవలెను. దాని ఖావము దౌర్బల్యము. అందువలన తండ్రి బీజము యొక్క దుర్బలమైన క్రియ చేత అని అర్థము. ఈద్వారతి అనువాడు ఇతరుల వ్యవాయము చూచి లింగోత్థానము పొంది మైదునము చేయు శక్తి కలవాడగును. ఈ విషయము సుబ్రతుడు “దృష్ట్యా వ్యవాయ మన్యేషాం వ్యవాయో యః ప్రవర్తతే, రఃర్వకః స తు విక్షేయః” (సు.శా. ఆ. 2) అని చెప్పబడినది.

కర్మాత్మకానాం అను పదము వలన ఈ పై చెప్పిన నపుంసక భేదములు సాధారణముగా పూర్వజన్మ కర్మబలము చేతనే కలుగుచున్నవని చూపుతున్నాడు.

గర్భసంబంధమగు ఐదు ప్రశ్నలు

22. గర్భస్య సవోఽనుగతస్య కుక్షి
 స్త్రీ పుంసపుంసాముదరస్థితానామ్
 కి లక్షణమ్ ? కారణ మిష్యతే కిం
 సరూపతాం యేన చ యాత్యపత్యమ్.

తాత్పర్యము : 1. కుక్షియందు గర్భము ధరించిన చెంటనే ఆ స్త్రీకి కలుగు లక్షణములేవి ?

2. ఉదరమునందున్న శ్రీ శిశువుయొక్క లక్షణములేవి ?
3. ఉదరమునందున్న పురుష శిశువు యొక్క లక్షణములేవి ?
4. ఉదరమునందున్న నపుంసకుని లక్షణము లేవి ?
5. గర్భస్థ శిశువునకు సాదృశ్యము లేదా సారూప్యము ఏ కారణము వలన కలుగును ?

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇచ్చట అయిదు ప్రశ్నలు కలవు. “సద్యోఽను గతస్య” అనగా గర్భమును గ్రహించిన వెనువెంటనే అని అర్థము.

కారణము ఈ మొదలగునవి. కారణమేమి అనగా ఏ కారణము వలన సరూపతాం (సంతానము యొక్క సాదృశ్యము) గర్భము పొందును అని అర్థము. ఇదియును అయిదవ ప్రశ్న.

23. నిష్టివికా గౌరవముగ్ల సాదస్తస్యా ప్రహర్షా హృదయే వ్యథా చ తృప్తిశ్చ బీజగ్రహణం చ యోన్యాం గర్భస్య సద్యోఽను గతస్య లింగమ్.
24. నవ్యాగ్ల చేష్టా పురుషార్థినీ శ్రీ స్వప్నపానాశనశీల చేష్టా, నవ్యాత్త గర్భా న చ వృత్తగర్భా నవ్యప్రదుగ్దా స్త్రియమేవ సూతే.
25. పుత్రం త్వతో లింగవిపర్యయేణ వ్యామిశ్రలిగ్నా ప్రకృతిం తృతీయామ్. గర్భోపపత్తాతు మనః త్రియా యం జన్తుం ప్రతేత్ తత్సద్భవకం ప్రసూతే.
26. గర్భస్య చత్వారి చతుర్విధాని భూతాని మాతాపితృసంభవాని, ఆహార జాన్యాత్మకృతాని చైవ సర్వస్య నర్వాణీ భవన్తి దేహే.
27. తేషాం విశేషాద్భులవన్తి యాని భవన్తి మాతాపితృ కర్మజాని తాని వ్యవస్యేత్ సదృశత్యహేతుం సత్త్వం యథానూకమపి వ్యవస్యేత్.

సద్యోగ్రహిత గర్భ లక్షణములు

తాత్పర్యము : నోటి వెంట నీరుతారుట, శరీరము బరువుగా వుండుట, అంగములయందు ఒక విధమైన బాధ, కునికిపాటు, గగుర్పాటు, హృదయమునందు వ్యధ, తృప్తి, యోని శుక్రమును గ్రహించుట ఇవి అన్నియు గర్భమును గ్రహించిన వెనువెంటనే కలుగు లక్షణములు.

శ్రీ శిశువు గర్భము నందున్నపుడు కల్గు లక్షణములు

ఎడమ పార్శ్వమునందలి అవయవములచే పనులుచేయుట, పురుష శిశువును కోరుట, శ్రీ సంబంధమైన స్వప్నములు, అన్నసానములు, స్వభావము, చేష్టలు వీనిని కలిగియుండుట, గర్భము కుషీయందు ఎడమ పార్శ్వమున నుండుట. గర్భము హిడవుగా నుండుట. వాసుస్తనమునందు ముండగా దుగ్ధము వచ్చుట. ఇట్టి లక్షణములు గల శ్రీకి శ్రీ శిశువే కల్గును.

పురుష శిశువు గర్భమునందున్నపుడు కల్గు లక్షణములు

పై చెప్పిన లక్షణములకు వ్యతిరేకమైన లక్షణములు కలిగిన గర్భిణికి పురుష శిశువు కలుగును. అనగా కుడి పార్శ్వమునందలి అవయవములచే పనులు చేయుట, శ్రీ శిశువును కోరుట, పురుష సంబంధమైన స్వప్నములు, అన్నసానములు, స్వభావము, చేష్టలు వీనిని కలిగియుండుట, గర్భము కుషీయందు కుడిపార్శ్వమున నుండుట. గర్భము వృత్తాకారముగా నుండుట, దక్షిణ స్థనమునందు ముండగా దుగ్ధము వచ్చుట అను లక్షణములున్న గర్భిణికి మగశిశువే కలుగును.

నంపుంసక శిశువు గర్భము నందున్నపుడు కల్గు లక్షణములు

ఈ పై రెండు విధములైన లక్షణములు మిశ్రీభూతమై ఉన్నచో అనగా రెండు ప్రక్కలయందున్న అవయవములతో సమానముగా పనులుచేయుట మొదలగు మిశ్రమ లక్షణములున్నపుడు నంపుంసక శిశువు కల్గును.

గర్భస్థ శిశువునకు సాదృశ్యము కలుగుటకు కారణము

గర్భోచ్ఛ్రాంతి సమయమున స్త్రీలకు ఎవరియందు మనస్సు లగ్నమైయుండునో వారి స్వరూపము గర్భమునకు కలుగును. గర్భమునకు నాలుగు భూతములతోను, తల్లిదండ్రులకు కలుగు భావములతోను, తల్లియొక్క ఆహారముతోను, ఆత్మయొక్క శుభాశుభ కర్మలతోను సంబంధముండును. వానిలో ఏ భావములు బలమైయుండునో అట్టివి గర్భముయొక్క ఆకారమును రూపొందించుటలో కారణములగును. మనస్సు ఆత్మతోను నాలుగు భూతములతోను కలసి ఒక శరీరము నుండి వేరొక శరీరము నకు వచ్చుచున్నందున ఆ మనస్సుయొక్క పూర్వజన్మ వాసన ప్రకారా ఇందుకు కారణమని తెలియవలెను.

అయుర్వేదదీపిక : “వీజగ్రహణం” అనగా యోని లోపలికి ప్రవేశించిన శుక్రము తిరిగి వెనుకకు స్రవించకుండుట అని అర్థము. “స్త్రీ స్వన్న” ఈ మొదలగునవి స్త్రీలకు సంబంధించిన కలలు, పానము, ఆహారము, గుణములు, చేష్టలు. “సవ్యాత్తేఽగర్భా” అనునది ఎడమ పార్శ్వముచేత గ్రహింపబడిన గర్భము ఎవరికి ఉండునో అట్టి స్త్రీ లేదా సవ్యాంగ గర్భ అను పాఠమును గ్రహించవచ్చును. “స చ వృత్త గర్భా” అనగా పొడవైన గర్భము అని అర్థము. “సవ్య స్రదుగ్ధా” అనునది వామస్థనమునందు ఎక్కువగా దుగ్ధమును కలిగిన స్త్రీ. “వ్యామిశ్ర లింగా” కలిసియున్న లక్షణములు కల స్త్రీ, అను దానిని “సవ్యదక్షిణాంగ చేష్టా” అనగా ఎడమ కుడి అంగములతో సమానముగా పనిచేయునది. ఈ మొదలగువానిద్వారా తెలియవలెను, “ప్రకృతీం తృతీయాం” అనగా నపుంసకుని “గర్భోపపత్తా” ఈ మొదలగు వానిద్వారా పోలికకు కారణము చెప్పుచున్నాడు. గర్భోపపత్తా — వీజగ్రహణ కాలమునందు “మనోయం జన్తుమ్ ప్రజేత” అనగా ఏ ప్రాణిని మనస్సున ధ్యానించునో ఇట్టి వీజగ్రహణ కాలమునందలి మనోధ్యానము స్రవావముచేతనే చింతించుచున్నదానికి సాదృశ్యముగు సంతానమునే కలుగ చేయునని తెలియవలెను. లేదా (మరియొక అర్థము) ఆ సమయమునందు కలుగు చింతవలననే చింతించుచున్న ప్రాణికి సాదృశ్యముగు రూపమును కలిగింపజేయు శక్తి వీజమునకు కలుగును. మానసికమైనటువంటి భావములకును భూత విశేషములను రూపొందించుటలో శక్తి కలదని చూచునేయున్నాము. సంకల్పము మాత్రమే శుక్రచ్యుతిని కలుగజేయును. అటులనే దౌహృదికి ప్రాప్తించని విషయములపై చింతించుచున్నచో గర్భమునకు వికృతి కలుగును. ఈర్ష్య, భయము మొదలగువానికి ఓజస్సు శుక్రములను క్షయింపజేయు శక్తికలదు. ఇదియే సాదృశ్య కారణమును దృష్టిలో నుంచుకొని తిరిగి చెప్పవలసి యుండును. ఎట్లనగా శారీర స్థానమునందలి ఎనిమిదవ అధ్యాయమునందు చెప్పబడినట్లు “య య యథావిధం పుత్రమాశాసీత” ఈ మొదలుకొని “సా సా శాంస్తాన్ జనపదాన్ మనసాఽక్రమేద్” అనువానిద్వారా చెప్పబడినది. ప్రాణులను గురించి చింతించుట సాదృశ్యమునకు కారణమని పేర్కొని శ్లోసాదృశ్యమునకు ఇతర కారణములను, గర్భవ్య అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు.

“చత్వారి” అనగా విశేషములులేని ఆరాశమును వదలి మిగిలిన భూతములు. మాతా ఈ మొదలగువానిద్వారా నాలుగు విధములైన కారణములను వివరించుచున్నాడు. మాతృసంభవాని అనగా రక్తగతమైనవి (ఆర్థవము

నందున్నవి.) విత్తసంభవాని అనగా శుక్రమునందున్నవి. ఆహారజాని - ఆహారము వలన ఉద్భవించునవి. ఇవి మాత్రము శుక్రతోడిత సంయోగము జరిగిన తరువాతి కాలమునందు తల్లియొక్క ఆహారమునుండి పుట్టిన రసము వలన కలుగునవి. “అత్య-కృతాని” అనగా అత్య బద్ధమైయున్నప్పుడు చేసిన చర్యచర్యమున కలిగినవి అని తెలియవచ్చును. అందు శుభకర్మచేత సదృశ రూపమును కలిగించునవి, అశుభ కర్మచేత వినదృశ రూపమును కలిగించునవి (వికృత రూపమును కలిగించునవి) అని తెలియవలెను. అత్యయొక్క అతివాహిక శరీర రూపములు అనగా సూక్ష్మ భూతములు ఏవి కలవో అవి సర్వసాధారణముగా అవిశేషమగు (స్వల్పిరేకము కాని) సాదృశ్యమునకు కారణములగునవి ఇవట తెలియవలెను. లేషాం ఈ మొదలగువాని యందు అశుభ ఈ విధమైన నాలుగు భావములే సాదృశ్య కారణములూ లేక భూతములు కారణములూ అనుదానికి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. “విశేషాన్” అను పదము వలన అన్నియును సాదృశ్యములకు కారణములగును కాని ఏవి బలముగా నుండునో అవి విశేషముగా సాదృశ్యము కలుగుటయందు ఎక్కువగా తోడ్పడునని సూచించుచున్నాడు. ఇచ్చటను ఆహారజ భూతములకును పూర్వజన్మ కర్మాపేక్ష చేతనే సాదృశ్య కారణత్వము కలుగుచుండుటచేత ఆహారజములను తీసు కొనుట జరుగలేదు. అందువలన కర్మజ భావములయందే ఆహారజ భావములు అంతర్గతములని తెలియవలెను. మొదట ఆహారజాని అను పదముచేత వానియొక్క విద్యమానవత్వము మాత్రమే (అవి ఉండుటయే) చెప్పబడినదని తెలియవలెను. లేదా మాతృజ భావములు మొదలగునవి తల్ సదృశమైన రూపమునే కలిగించును. కాని ఆహారజాతములు ఆహార సదృశమైన భావములు కలిగించవు. అందువలన ఇవట వానిని గ్రహించలేదు. అట్లే రాబోవు ఆధ్యాత్మమునందు యీవి ఖలు అస్య రసజాని (చ.శా.అ.3) - రసజభావములు ఏవి కలవో అను వాక్యముచే ఆహారము చెప్పబడినవో ఇది ప్రాణములను నిలబెట్టుకొనుటకు జరుగును కాని వానివలన తల్ సదృశమైన రూపము కలుగనేరదని తెలియవలెను. దేహ సాదృశ్యమును గురించి పేర్కొని అటువైన మనః సాదృశ్యమును గురించి చెప్పుచున్నాడు. అనూకం అనగా పూర్వజన్మ తరువాత వెంటనే కలిగిన దేహమునకు సంబంధించినది. అందు వలన యథానూకం అనగా ఏది (ఏ సత్యము) దేవ శరీరమునుండి అంతఃకాయము లేకుండా వచ్చియుండునో అది దేవసత్యము అగును. ఏది పునశరీరము నుండి వచ్చునో అది పునసత్యము అగును అను మొదలగునవి. “అపి” శబ్దము వలన

కర్మసంబంధము మరియు జాతి సంబంధమును సూచించుచున్నాడు. అందువలన కర్మ వశము వలన ఓహా సత్యము రాజనము లేదా తామసము లేదా సాత్వికము అగము. అటులనే మానుషాదీ జాతికి అనురూపముగా వుండును.

గర్భ వికృతికి కారణములు

- 28. కస్మాత్ప్రజాం శ్రీ వికృతాం ప్రసూతే
 హీనాధికాక్షీం వికలేన్ద్రియాం చ,
 దేహాత్కథం దేహముపైతి చాన్యం
 ఆత్మా సదా చైరనుబధ్యతే చ ?
- 29. వీజాత్మ కర్మాశయ కాలదోషైః
 మాతు స్తథాహార విహరదోషైః,
 కుర్వన్తి దోషా వివిధాని దుష్టాః
 సంస్తాన వర్ణేన్ద్రియ వైకృతాని.
- 30. వర్షాను లాప్తాశ్మఘనామ్బువేగాః
 తరోస్సరి త్రోతసి సంస్థితస్య
 యథైవ కుర్వ్యర్వికృతిం తథైవ
 గర్భస్య కుఙ్ఠ నియతస్య దోషాః.

తాత్పర్యము : హీనాంగములు అధికాంగములు లేదా అంగవైకల్యమును కలిగిన వికృత సంతానమును శ్రీ వీ కారణముచే కనును. ఆత్మ ఒక దేహమునుండి ఇతర దేహమును ఎట్లు చేరును. ఆత్మ ఎల్లప్పుడును ఏ భావములతో అనుబంధించి యుండును.

వీజము, ఆత్మయొక్క కర్మ, గర్భాశయ, మైదున కాలము వీనియందు దోషములున్నను అట్లే తల్లియొక్క ఆహారవిహారములు దోషపూరితములుగానున్నను త్రిదోషములు కుపితములై గర్భము యొక్క ఆకారము, వర్ణము, ఇంద్రియములు వీనికి వికృతిని కలిగించును.

సదీయొద్దను నున్న వృక్షమునకు వర్షాకాలమునందు కర్రలయొక్కయు, రాళ్ళ యొక్కయు, నీటియొక్కయు వేగము వలన వికృతి సంభవించు విధమున కుక్షీయందున్న గర్భమునకు దోషములు వికృతిని కలిగించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఈ మొదలుకొని “వికలేంద్రియాంచ” అనువరకు ఒక ప్రశ్న. అందు వికృతాం అనుదాని వివరణమును హీన ఈ మొదలగువాని ద్వారా ఇచ్చుచున్నాడు. దేహోల్ ఈ మొదలగు వాక్యము రెండవది. ఎల్లప్పుడును వేనితో అనుబంధము కలిగియుండును అనునది మూడవది. ఎవరైతే “వికృతాం” అను పదమువలన కురూపత్వమును, హీనాధిశాంగీం అను పదమువలన అంగ విహీనత్వము మొదలగువానినే కురూపత్వమునకు అతిరిక్తముగా చెప్పెదరో వారి అఖిప్రాయమునందు ఇవన్నియు వేరు వేరు ప్రశ్నలుగా వుండును. మరియు అధ్యాయము చివర చెప్పబడనున్న ప్రశ్నలకంటే వీని సంఖ్య ఎక్కువగును. అత్యుత్కర్మ అనగా అత్యీయమగు కర్మ. ఆశయమనగా గ్రహణము వోషమనగా వైగుర్యము. అశ్యుమనములు అనగా రాతిముక్కలు. వేగములు అనగా కష్టములు మొదలగువాని మూడింటియొక్క వేగములు.

పునర్జన్మ విధానము

- 31. భూతైశ్చతుర్విధస్సహితః సుసూక్ష్మైః
మనోజివో దేహముపైతి దేహోల్,
కర్మాత్మకత్వాన్నతు తస్య దృశ్యం
దీవ్యం వినా దర్శనమస్తి రూపమ్.

తాత్పర్యము : అత్య మిక్కిలి సూక్ష్మములైన నాలుగు భూతములతో కూడి (అకాశముతప్ప) మిగిలిన నాలుగు భూతములు మనోమూలమున ఒక దేహము నుండి ఇంకొక దేహమునకు చేరును. అట్టి సూక్ష్మములగు భూతములతో కూడిన అత్యుత్కర్మకర్మరూపము లేదు. యోగుల దీవ్యదృష్టికి సూత్రమే ఇది కనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : భూతైః ఈ మొదలగువానిద్వారా రెండవప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. “సుసూక్ష్మైః” అనుటద్వారా అతీంద్రియాత్వమును సూచించుచున్నాడు. ఇవట అకాశము అక్రియమై యుండునోర దేహాంతరగమన కర్మయందు చెప్పబడలేదు. “మనసా జవతే గచ్ఛతే ఇతి మనోజివః” అనగా మనస్సు ద్వారా వెళ్ళును అని అర్థము. ఇందువలన అత్యుత్కర్మ వ్యాసకర్మము ఉన్నప్పటికీ ఒక దేహమునుండి వేరొక దేహమునకు వెళ్ళుటకు కావలసిన గతిత్వము లేదు. అయినప్పటికీ మనోగతియే భూతసహితమైన గతికర్మమువలన చెప్పుచుండుటను చూపుట

జరిగినది. దేహాఽ అనగా మరణించుచున్న దేహమునుండి. దేహం అనగా పుట్టుచున్న దేహమునకు. కర్మాత్మకత్వాఽ అనగా కర్మాదీనత్వమువలన. అందువలన కర్మ ధర్మాధర్మరూపముగు కర్మ దీనిని ఎచటకు అనుభవించుట కొరకు తీసుకొని వెళ్ళునో అచటకే దేహము వెళ్ళును అని చెప్పబడినది. న తు ఈ మొదలగువాని ద్వారా మరణించుచున్న పురుషుని నుండి వెళ్ళుచున్నప్పుడు ఇది ఎందులకు కనపడవో తెలుపుచున్నాడు. “తస్య - ఆత్మన” అనగా అతివాహిక శరీరయుక్తమై యున్న ఆత్మకు దృశ్యము అనగా రూపము లేదు అనగా అతియాక్షరూపత్వము వలన అని భావము. అటులనే ఇట్లు పోవుచున్న వాటినిన్నింటిని చూడరా? అను దానికి దీవ్యం వినాదర్చనం అని చెప్పుచున్నాడు. దీవ్యం దర్చనం అనగా దీవ్య చక్షువు. అందువలన యోగులు మాత్రమే దీనిని చూచెదరు అని సూచించుచున్నాడు.

32. స నర్వగస్సర్వ శరీర భృచ్చ
 స విశ్వకర్మా స చ విశ్వరూపః,
 స చేతనాధాతురతీన్ద్రియశ్చ
 స నిత్యయుక్ సానుశయస్య నీవ.
33. రసాత్మ మాతాపితృసంభవాని భూతాని విద్యాద్భకషట్ చదేహే
 చత్వారి తత్రాత్మని సంశ్రాని స్థితస్తథాఽఽత్మాచ చతుర్ష తేషు.
34. భూతాని మాతాపితృ సంభవాని రజశ్చ సుక్రం చ వద్వన్తి గర్భే
 అప్యాయ్యతే సుక్రమస్పక్ చ భూతైర్వైస్తాని భూతాని రసోద్భవాని
35. భూతాని చత్వారి తు కర్మణాని యాన్యాత్మలీనాని విశన్తి గర్భమ్
 స వీజధర్మా హ్యపరాపరాణి దేహోస్తకాన్యాత్మనియాతియాతి.
36. రూపాద్భి రూపప్రభవః ప్రసిద్ధః కర్మాత్మకానాం మనసోమనస్తః
 భవన్తి యే త్వాకృతి ఋద్ధి ఛేదా రజస్తమస్తత్ర చకర్మహేతుః.

తాత్పర్యము : ఆత్మ సర్వవ్యాపి. అన్ని శరీరములను కూడా భరించునది, అదియే విశ్వకర్మ. విశ్వరూపమును ఆత్మయే. ఆత్మ చేతనాధాతువు మరియు అతీంద్రియమై యున్నది. ఆత్మనిత్యము. అది నిత్యము. అదియే సానుశయమై యున్నది. (అనగా రాగము ద్వేషము మొదలగువానితో టాడియున్నది). అహార రసము, ఆత్మ, తల్లి, తండ్రి పీనివలన గర్భమునందు పనునారు భూతములు ఏర్ప

దును. అందు నాలుగు భూతములు ఆత్మను ఆశ్రయించియుండును. అర్థవము ననుసరించి కలిగిన భూతములు తల్లి వలన కలిగినవిగను, బుక్రము ననుసరించి కలిగినవి తండ్రి వలన కలిగినవిగను ఉండును. బుక్రార్థవములు వి భూతములచే పోషించబడుచున్నచో ఆ భూతములు అహార రసము వలన కలిగినవిగ నుండును. ఆత్మ యందు లీనమై గర్భమున ప్రవేశించు నాల్గు భూతములును కర్మ వలన కలిగినవిగ నుండును. ఈ భూత సముదాయము వీణ ధర్మమును కలిగియుండును. ఇది ఆత్మయందుండి ఆ యా శరీరములను పొందించుచుండును. కర్మానుబంధము కల వారలకు భౌతిక శరీరమునుండి భౌతిక శరీరము - మనస్సునుండి మనస్సు పుట్టును. అకారమునందును బుద్ధియందును భేదములు కలుగుటకు రోగోగుణము తమోగుణము మరియు కర్మ అనునవి కారణములుగ నుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : అతివాహికమగు (నూత్నముగు) శరీరములో కూడి యున్న ఆత్మయొక్క ఇతర గుణములను “స సర్వగః” అను మొదలగు వాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “సర్వశరీర భృత్” అనగా సర్వ శరీరములను భరించుటకు యోగ్యత కలవాడు విశ్వము యొక్క పనిని (సృష్టికార్యమును) చేయు సమర్థత కలవాడు విశ్వకర్మయగును. విశ్వరూపత్వమును మనుష్యులకు పని మొదలగు శరీర రూపమును కర్మవశము చేత పొందుటచేత విశ్వరూపుడగును. పల్లవమును బుద్ధ్యాదులతో కూడియుండుటచే నిత్యయుక్ అని పిలువబడును. రాగాది అనుభవముతో గూడి ప్రవర్తించువాడు సానుభవము. అతివాహిక శరీర రూపముగా నున్నట్టి నాల్గు భూతములను వివరించుటకు శరీరమునందు ఏ భూతములు సంభవించినో వానినే “రస” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఈ భూతములు సౌఖ్యవ్యము కొరకు (ఇదివరకు) చెప్పబడియున్ననూ ప్రకరణ వశమున మరలను చెప్పవలసి యున్న రజస్సు, బుక్రము మొదలగు చెప్పబడనివాని వివరమును ప్రసరింపించుట కును మరల చెప్పబడుచున్నవి. “ఆత్మని సంశ్రాని” అనగా అత్యల్పకర్మ వలన ఆత్మయందు అతివాహిక దేహ రూపముగా బద్ధములై యున్నవి అని అర్థము. “స్థితా స్థితా ౨౨త్వా” అనగా ఆ భూతములయందు దేహింతరణమునకు బద్ధము మొదలగు క్రియల కొరకు అత్యస్థితమై యున్నది అని అర్థము. ఇతర దేహము లకు వెళ్ళుట అను మొదలగు అత్యయొక్క గతి ఏది కలలో అది ఆ భూతము లందే వ్యవస్థితమై యుండునోరాని వ్యాసకము (ఆత్మ) నందు రాదు. ఏంచువల ననగా అత్యకు సర్వవ్యాసకత్వము (ముందుగను) ముందుట చలన. “మూర్తా పితృ

సంభవాని రజశ్చ బుక్రమ్” అనగా క్రమముగా మాతృసంభవ మగు రజస్సు, పితృ సంభవమగు బుక్రము అని తెలియవలెను. ఆత్మతో లీనమైయున్నవి. (ఆత్మ లీనాః) అనగా ఆత్మతో ఎల్లప్పుడు సంబద్ధమైయున్నవి. ఆత్మతో లీనమైయున్న భూతముల యొక్క ఇతర ధర్మమును “స వీజభ్రా” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. అది ఆత్మతో సంబద్ధమైయున్న భూతముల సంతానమునకు వీజధర్మము కలిగి యుండుటచేత అవి వీజ స్వరూపముగా నుండును. వీజము తనవంటి అంకురమునే కలుగజేయును. అందువలన ఈ ఆత్మ లీనమైయున్న భూత సంతానము కూడ తన వంటి రూపము కల్గినట్టి ఇతర భూతముల కలయికతో చేయబడినట్టి దేహమును కలుగజేయుచు వీజ ధర్మమును కల్గియున్నదగును. “సా వీజధర్మిణీ” అని గానీ పఠించినచో ఆ భూత సంతతి (స్త్రీ లింగము) అని గ్రహింపవలెను. “ఆత్మని” అనగా మనోయుక్తమగు ఆత్మయందు. “యాతి” అనగా వెళ్ళును. అనగా ఇతర దేహములకు వెళ్ళును అని తెలియవలెను. ఆత్మయొక్క గమనము మనోగమనమే యగును. “పరాపరాణి” అనిగానీ పాఠము కలదు. అప్పుడు “పరాణి” అనగా శ్రేష్ఠములైనవియగు దేవ శరీరము మొదలగునవి; “అపరాణి” అనగా శ్రేష్ఠములు కానివియగు క్రిమి శరీరము మొదలగునవి అని అన్వయించుకొనవలెను. నిజమునకు కంటికి కనుపించని నాల్గు భూతములు మనఃప్రవృత్తి యుక్తములై వీజ ధర్మము గలవిగా ఏల స్వీకరింపబడవలెను. కనుపించుచున్నట్టి ఈ షడ్భౌతిక శరీరము బుక్ర శోణితముల కారణముననే వచ్చుచున్నందువలన అసా విషయమును “రూపాద్ధి” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “రూప్యత ఇతి రూపమ్” భౌతికమగు రూపము శరీరము. అందువలన అభౌతిక శరీరమునుండి షాడ్భౌతికమగు కలుగు ననునది అగమములందు ప్రసద్దము (చెప్పబడినది.) అందువలన, అగమ ప్రమాణ మగు సాంఖ్యధర్మన ప్రమాణము చేత అతివాహిక శరీరము నుండి వ్యక్తమగు శరీరము ఉత్పత్తి యగుచున్నదని వాత్సార్థము. ఒకవేళ బుక్ర రజస్సులు రెండును కారణములైనప్పటికీ, ఎప్పుడైతే అతివాహికమగు సూక్ష్మ భూత శరీరము పొందబడినచో అప్పుడే ఆ రెండును స్థూల శరీరమును కలిగించును. అంతేకాని వేరు సమయమున అట్లు కలిగించలేవు. ఒకవేళ అతివాహిక శరీరము లేకుండా బుక్రశోణితములు గర్భమును కలిగించునపై సచో, అప్పుడు జీవాధిష్ఠానము లేకుండగనే గర్భమును జనియింప జేయవలెను. కాని అట్లు జనియింప చేయుటలేదు. అందువలన ఆత్మయందున్న వీజరూపమగు సూక్ష్మభూతముల మండియే బుక్రశోణితముల కలయికచేత గర్భము

జన్మమొందును. ఈ ఆత్మయందున్న ఖాతము మాత్రా పితరుల ఖాతములకు సమానమగు శరీర కారణమును కర్మవశము చేతనే కలుగునని “కర్మ” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “కర్మాత్మకానాం” అనగా కర్మకు కారణమైన వాటికి అని అర్థము. లేదా రూపమును కలిగించు తంతువులనుండి రూపము కల్గిన వస్త్రము ఉత్పత్తి యగుననుట ప్రసిద్ధమగువలన అతివాహిక శరీరము నుండి దాని సదృశమగు స్థూల శరీరము కలుగవలెను. కారణ సదృశమగు కార్యము కలుగును గదా. అటుపైన ఆత్మధర్మము సూక్ష్మమగు ఆత్మయందున్న ఖాతములకు కలుగునని భావము. ఇక మనస్సు సాత్త్విక రాజస తామస భేదముచేత భిన్నముగా ఎందువలన అక్కడక్కడ అమీ పురుషునియందు కలుగును అని “మనసో మనస్త” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. కార్యజన్మయందు ఎటువంటి మనస్సు వ్యవసీతమై యుండునో, ఈ జన్మయందునూ అటువంటి మనస్సే ఉండును. ఇతరచోట్ల మాత్రా “జన్మ జన్మ యదభ్యస్తం దానమభ్యయం తపః. తేనై వాఙ్మానయోగేన తదేవాభ్యస్యతే పునః.” అని చెప్పబడియున్నది. ఇవట మనస్సు మొక్క ఉత్పత్తియందును కర్మాత్మకానాం అని అన్వయించునవలెను. అందువలన కర్మవశము వలననే మనోభేదము కలుగును అని తెలియవలెను. ఇట్లుండగా నిజమునకు ఆత్మస్థమగు ఖాతములకుండు రూపముననుసరించియే సర్వప్రాణులకును అదే రూపముగల శరీరము కలుగవలెను అని “భవస్త” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అకృతిః” అనగా సంస్థానము, రజస్తమస్సులు రెండు అనేక తరతమాది భేదముల వలన భిన్నమై మరయు కర్మము అనేక విధములుగా భిన్నమై యుండుటచేత సూక్ష్మఖాతములకు అభిన్నమగు రూపకారమున్నప్పటికీ అది భేదమునకు కారణమగును అని అర్థము.

ఆత్మకు గతిప్రవృత్తములగు భావములు

- 37. అతీన్ద్రియై సైరతి సూక్ష్మరూపై —
 రాత్కా తదాచిన్న వియు క్తయాపః
 న కర్మచా నైవ మనోమతిభ్యాం,
 స దాప్యహాన్కారవిచారోమైః.

38. రజస్తమోభ్యాం హి మనోఽనుబద్ధం,
 జ్ఞానం వినా తత్ర హి నర్యదోషాః,
 గతిప్రవృత్త్యస్త నిమిత్తము క్తం,
 మనః సదోషం బలవచ్చ కర్మ.

తాత్పర్యము : అశీంద్రియములైన అతి సూక్ష్మములగు భూతములను కర్మ, మనస్సు, బుద్ధి అహంకారము, వికారము అను దోషముల నెప్పుడూ ఆత్మ వదలియుండదు. మనస్సునూ రజస్తమస్సులచే అనుబద్ధమై యుండును. జ్ఞానము లేనప్పుడు ఇట్టి నర్యదోషములును కలుగును. అట్టి దోషయు క్తమైన మనస్సు మరియు బలవంతమగు కర్మయు గతిప్రవృత్తికి కారణములగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ఆత్మా నదారనుబద్ధ్యతే” అను ప్రశ్నకు సమాధానము — “అశీన్ద్రియైః” అను మొదలగునవి. “తైః” అనగా వీజవర్తము కలిగి యున్నట్లు చెప్పబడినవానిచేత అని అర్థము. అహంకార వికారములే దోషములు అని అర్థము లేదా రజస్తమస్సులు రెండును దోషములు. ఇదియును సూక్ష్మభూతము లతో అనుబంధము కల్గియున్న మనస్సు అని ‘రజః’ అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. హేతుభూతములగు రజస్తమస్సుల వలన మనస్సు భూతాదు లన్నింటితోనూ అనుబద్ధమగును. ఇవటనే హేతువును చెప్పుచున్నాడు — “జ్ఞానాత్” అను మొదలగునవి. “జ్ఞానాత్” అనగా తత్త్వజ్ఞానముచేత; తత్త్వజ్ఞానము లేక మనస్సు అన్ని దోషములతో చూడియుండును, తత్త్వజ్ఞానముచేత నిర్దోషమగునని అర్థము. దోషయు క్తముగానున్న మనస్సునకు ఏమియగునని “గతి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. గతి యనగా దేహాంతర గమనము. ప్రవృత్తియనగా ధర్మాధర్మ క్రియలయందు ప్రవర్తించుట. దోషయు క్తముగా నుండుట వలన మనస్సు సంసార హేతువగునని వాఙ్మూర్ఖము. గతి, ప్రవృత్తి అను రెండింటికి ఇతర కారణమును “బలవచ్చకర్మ” అనుటద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “బలవత్” అనగా విపాకము నియంతముగా కలది. “ఫలవత్” అనిపూడ పాశాంతరము కలదు అటైననూ అదియే అర్థము. నియంతమగు కర్మఫలము కర్మబలము వలననే కలుగును. ఇవటయును ప్రశ్నోత్తరములయందు “గతిప్రవృత్తయోః” అని అధికముగా చెప్పబడినది ప్రకరణ వశముననే వచ్చినదని తెలియవలెను.

రోగ శోకముల కారణ సంబంధముగు ప్రశ్నలు

39. రోగాః కుతః సంశమనం కిమేషాం
హర్షస్య శోకస్య చ కిం నిమిత్తమ్,
శరీరసత్త్వప్రభవా వికారాః
కథం న శాస్త్రాః పునరాపశేయః.

తాత్పర్యము : రోగము లెందులకు కలుగును? వానికి చికిత్స ఏమి? హర్షమునకు శోకమునకును కారణమేమి? శరీర మనస్సుల వలన కలుగు రోగములు శాంతిని పొందిననూ ఎట్లు తిరిగి కలుగకుండును ?

ఆయుర్వేదదీపిక : రోగము లెందులకు కలుగును? అనునది మొదటి ప్రశ్న, రోగములెట్లు శమించును అనునది రెండవ ప్రశ్న? హర్షమునకు కారణమేమి? అనునది మూడవ ప్రశ్న, శోకమునకు కారణమేమి? అనునది నాల్గవ ప్రశ్న, శరీర మనస్సులవలన కలుగు రోగములు శాంతిని పొందిననూ ఎట్లు తిరిగి కలుగకుండును? అనునది ఐదవ ప్రశ్న. ఇట్లు సంగ్రహముగా చెప్పబోవుచున్న ముప్పది ఆరు ప్రశ్నలు పూర్తి చేయబడుచున్నవి.

రోగములకు శోకములకును కారణములు

40. ప్రజ్ఞాపరాధో విషమాస్తథార్థా
హేతుస్తృతీయః పరిణామరాలః,
సర్వామయానాం త్రివిధా చ శాన్తి—
ర్జ్ఞానార్థకాలాః సమయోగముత్తైః.

తాత్పర్యము : ప్రజ్ఞాపరాధము, అసాధ్యేన్ద్రీయార్థ సంయోగము, కాల పరిణామము వీనివలన వ్యాధులు కలుగును. జ్ఞానము (కర్మ) ఇంద్రియార్థముల మరయు కాలము వీనియొక్క సమయోగము వలన అవి శాంతించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రజ్ఞాపరాధము మొదలైనవి ప్రకరణవశమున మరల చెప్పబడుచున్నవి. “పరిణామ కాలః” అనగా కాల పరిణామము అని అర్థము.

41. ధర్మ్యాః క్రియా హర్షనిమి త్తముక్తా-
స్తతోఽన్యథా శోకవశం నయన్తి,
శరీరస త్త్వప్రభవాస్తు రోగా-
స్తయోరవృత్త్యా న భవన్తి భూయః.

తాత్పర్యము : ధర్మ కార్యములు హర్షమును కలిగించుననియు, అధర్మ కార్యములు శోకమును కలిగించుననియు చెప్పబడినవి. శరీర మనస్సులందు కలుగు రోగములు ఆ రెండింటియొక్క సంబంధమును ప్రవృత్తి లేనప్పుడు తిరిగి రాకుండును.

అయుర్వేదదీపిక : “ధర్మ్యాః” అనగా ధర్మమును సాధించునవి. అవి యును హర్షమునకు కారణమగు ధర్మమును చేయుటవలన హర్షమునకు కారణమగు చున్నది. “అతోఽన్యథా” అనగా అధర్మములగు క్రియలు (దీనికి వ్యతిరేకముగా నుండునవి అర్థము). “తయోరవృత్త్యా” అనగా శరీర మనస్సునకు గల సంబంధము తెగిపోవుటవలన. మోక్షమునందే శరీర మనస్సుల రెండింటికి నివృత్తి కలుగును. అప్పుడు ఎప్పటికినీ రోగ సంబంధము నివృత్తియగును.

శరీర మనస్సుల సంబంధము అనాది యనుట

42. రూపన్య నత్స్వన్య చ సంతతిర్యా
నోక్త స్తదాదీర్షహి సోఽస్తి కశ్చిత్,
తయోరవృత్తిః క్రియతే పరాఖ్యాం
ధృతిస్మృతిఖ్యాం పరయా ధియా చ.

తాత్పర్యము : శరీరము యొక్కయు, మనస్సు యొక్కయు సంబంధము ఏది కలదో అది ఎచటను చెప్పబడలేదు. స్వభావముగనే అట్టి సంబంధమునకు ఆది యనునది లేదు. ఈ రెండింటి సంబంధమును తెంపుటయనునది శ్రేష్టములగు ధృతి స్మృతి యను రెండింటివలనను మరియు శ్రేష్టమైన బుద్ధి వలనను చేయబడును.

అయుర్వేదదీపిక : నిజమునకు దేనికి నివృత్తి యుండునో అట్టిదానికి మొదలు అనునది ఉండును గదా! అదైనచో, ఏ కారణము వలన ఆ సంబంధము యొక్క నివృత్తియనునది వాస్తవిక రోగముల నివృత్తికి కారణమగుచున్నదో అట్టి

శరీర మనస్సుల సంబంధమునకు అది కలదా ? అను విషయమును “రూపస్య” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “రూపస్య” అనగా శరీరము మొక్క రూపమే శరీరము, అది రూపత్యమును కలిగియుండుటచేత రూపశబ్దముచే పేర్కొనబడుచున్నది. ఉదా : “రూపాద్ది రూపప్రభవః” అని చెప్పబడినట్లు. “నోక్త్య” అని అగమములందు చెప్పబడలేదు. ఎందువలన చెప్పబడలేదో అని “నహి సోఽస్తి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. అనగా అది లేకపోవుటచేతనే చెప్పబడలేదు అని అర్థము. ఇక శరీర మనస్సుల సంబంధము అనాదియైనదో దానిమొక్క నివృత్తి ఎట్లు జరుగును అని “తయోః” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “తయోః” అనగా సంబంధమును కలిగియున్న శరీర మనస్సుల రెండింటిమొక్క అని అర్థము. “పరాభ్యాం” అనగా శ్రేష్ఠములగు, ధృత్యాదులు మోక్షమునకు ఎట్లు కారణమగునో ఆ విషయము కలితా పురుషీయ శారీరమునందు చెప్పబడినది. అనాదియైననూ శరీర సంతతి (సంబంధము) ఎట్లు నశించునో ఆ విధము రూపా అవటనే చెప్పబడినది.

4). సత్యాశ్రయే వా ద్వివిధే యతోఽర్థే
 పూర్వం గదేభ్యః ప్రతికర్మ నిత్యమ్,
 జితేంద్రియం నానుపతన్తి రోగా -
 స్తత్కాలయుక్తం యది నాస్తి దైవమ్.

తాత్పర్యము : వైచెప్పబడిన శరీరము మనస్సు అను రెండు ఆశ్రయములు ఉన్నప్పటికీ వ్యాధులు కలుగుటకు యుంచే ప్రతిక్రియను చేసుకొనునట్టి జితేంద్రియమునకు తత్కాలమున అనుభవించదగిన పూర్వజన్మకర్మ లేని యెడల రోగములు కలుగవు.

అయుర్వేదదీపిక : శాస్త్రమునందు చెప్పబడుచున్న శరీర మనన రోగముల చికిత్సకు ఇతర ప్రకారమును “సతి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఆశ్రయ శబ్దమువలన శరీర మనస్సులు రెండును తీసికొనబడుచున్నవి. “పూర్వం గదేభ్యః” అనగా అత్యున్నము కానటువంటి రోగములంటే అని అర్థము. “ప్రతి కర్మనిత్యమ్” అనగా రానట్టి రోగములకు చికిత్స చేయుచున్నట్టి. జితేంద్రియమ్ అనుటవలననూ రోగమోతువులగు ప్రజ్ఞాపరాధ అసాశ్రేయ్యద్రుమార్థములను వర్జించుటను చూపుచున్నాడు. ప్రతి కర్మ నిత్యత్వము వలన సరిహాకము చేయ

శక్యము కానట్టి కాలకృతదోష చికిత్సను చూపుచున్నాడు. “తత్కాలయుక్తమ్” అనగా తత్కాలమునందే అవశ్యముగా రోగమును కలిగించుటద్వారా పచ్చమాన మగుచున్న అని అర్థము. ఇందువలన బలవంతమగు పూర్వజన్మకృత కర్మ అవశ్య ముగా రోగము నిచ్చునని చూపుచున్నాడు.

44. దైవం పురా యత్ కృతముచ్యతే తత్
 తత్ పౌరుషం యత్ప్రీహ కర్మ దృష్టమ్,
 ప్రవృత్తిహేతుర్విషమః స దృష్టో
 నివృత్తిహేతుర్ని సమః స నివ.

తాత్పర్యము : పూర్వజన్మయందు చేసిన కర్మ దైవమనబడును. ఈ జన్మయందు చేయబడినది పౌరుషమనబడును. అట్టి కర్మ విషయమైనదైనచో ప్రవృత్తికి కారణమగును. నమమైనదైనపుడు నివృత్తికి కారణమగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రకరణవశమున దైవమనబడు కర్మనుదానికి సంబంధమై యుండు పురుషకారమును కూడ “దైవమ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పు చున్నాడు. అందువలన ప్రకరణముచేత చెప్పబడుచున్నందువలన జనవదోద్ధ్వంసనీయ విమానమున చెప్పబడిన దానితో సమానమగు కర్మను చెప్పట పునరుక్తి కానేరదు. “పురా” అనగా క్రిందటి జన్మయందు “ఇహ” అనగా ఈ జన్మయందు. “విషమః” అనగా అధర్మరూపమగు దైవము, రోగజనకమగు పురుషకారమును అని అర్థము. “సః” అని చేయబడిన పుంలింగనిర్దేశము ధర్మాధర్మ రూపమువలనను మరియు పురుష కారమును తెలియజేయుటకును చేయబడినదని తెలియవలెను. ఇతరులు మాత్రము ప్రవృత్తి హేతువనగా సంసారమునందు ప్రవృత్తికి హేతువనియు, నివృత్తి హేతు వనగా మోక్షహేతువనియును వర్ణింతురు.

45. హైమన్తికం దోషచయం వసన్తే
 ప్రవాహాయన్ గ్రైష్మికమభ్రకాశే,
 ఘనాత్యయే వార్షికమాట సమ్యక్
 ప్రాప్నోతి రోగాన్పృథుజాన్స శాతు.

తాత్పర్యము : హైమంతమున కలిగిన చయమును పొందిన దోష మును వసంతమునందును, గ్రీష్మమునందు చయము నొందిన దోషమును వర్ష

ఋతువునందును, వర్ష ఋతువునందు చయమును పొందిన దోషమును శరదృతువు నందును - శోధనము చేయుచున్నచో ఋతువులననుసరించి వచ్చు వ్యాధులు కలుగ నేరవు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇక కాలకృత దోషముల కారణములను పరి హరించుటకు ప్రతికర్మను ఎట్లు చేయవలెను అను విషయమును “నైమన్తికమ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “వనస్త” అనగా చైత్రమాసమునందు. “అభ్రకాతే” అనగా శ్రావణమునందు “ఘనాత్యయే” అనగా మార్గశిరమాసమునందు. “మాధవ ప్రథమేఋషి” (చ. సూ. 7వ అధ్యాయము) అని చెప్పబడియున్నది. “ప్రవాహాయన్” అనుటవలన యథాయోగ్యముగా వమనాదులచేత శోధించుచుండుట అని తెలియవలెను.

స్వస్థవృత్తము

46. సరో హితాహారవిహారసేవీ
సమీక్యకారీ విషయేష్యసక్తః,
దాతా సమః సత్యసరః క్షమావాన్
అప్రోవసేవీ చ భవత్యరోగః
47. మతిర్వచః కర్మ సుఖానుదిస్థం
సత్త్వం విధేయం విశదా చ బుద్ధిః,
జ్ఞానం తప స్తత్పరతా చ యోగే
యస్యాస్తి తం నానుపతన్తి రోగః.
తత్ర శ్లోకః.
48. ఇహగ్నివేశస్య మహార్థయుక్తం
షట్ప్రింశకం ప్రశ్నగణం మహర్షిః,
అతుల్యగోత్రే భగవాన్ యథావ —
న్నిర్ణీతవాన్ జ్ఞానవివర్ధనార్థమ్.

ఇత్యగ్నివేశకృతే తస్మై చరకప్రతిసంస్కృతే శారీరస్థానేఽతుల్య
గోత్రీయంనామ ద్వితీయోఽధ్యాయః.

తాత్పర్యము : హితములైన ఆహార విహారములను సేవించునట్టియు, ఆలోచించి కార్యములను చేయునట్టియు, విషయములందు ఆనక్తి లేనట్టియు, దాన గుణము, సమబుద్ధి, సత్యవాక్యాలనము, క్షమాగుణము, ఆప్తులను సేవించుట అను గుణములు కలవాడును అగువాడు ఆరోగ్యవంతుడుగ నుండును.

సుఖానుబంధయోగ్యములైన మతి, వాక్కు, కర్మలను కలిగి, అధీనములో నున్న మనస్సు - నిర్మలమైన బుద్ధి కలిగినట్టియు తత్త్వజ్ఞానము, తపస్సు, యోగము నందు తత్పరతయు కలిగినట్టి మనుజునకు రోగములు కలుగవు.

ఈ అతుల్యగోత్రీయాధ్యాయమునందు అగ్నివేళునిచే అడుగబడిన, గొప్ప అర్థము కలిగియున్నట్టి ముప్పదిఆరు ప్రశ్నలకు తగురీతిన జ్ఞానాభివృద్ధి కొరకు ఆత్రేయభగవానుడు సమాధానము నిచ్చెను.

ఇది అగ్నివేళునిచే రచింపబడి చరకునిచే ప్రతిసంస్కరింపబడిన తంత్రము నందలి శారీరస్థానమున అతుల్యగోత్రీయశారీరమను రెండవ అధ్యాయము.

ఆయుర్వేదదీపిక : రోగములు రాకుండుటకు ఇతర హేతువును “నరః” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “నమః” అనగా భూతముల యందు నమచిత్తమును కలిగియుండువాడు. “సుఖానుబంధము” అనుదానిని మనస్సు ద్వారా, వచస్సుద్వారా అనుటకు అన్వయించుకొనవలెను. అందువలన కాయ, వాక్, మనస్సుల కర్మల ఊత్తర కాలీన సుఖఫలముల నిచ్చునవిగా నుండుటను గ్రహింప బడుచున్నవి. “సత్త్వం విధేయం” అనగా తన అధీనములో నున్నట్టి మనస్సు అని అర్థము. “విశదా బుద్ధిః” అనగా కల్మషము లేని బుద్ధి అని అర్థము. బుద్ధి యనగా ఇచట ఊహాపోహలనేదీచేయునో దానినే గ్రహింపబడినది. మతి యనునది మాత్రము స్మృతి, చింతనములను తెలియజేయును. జ్ఞానమనగా తత్త్వజ్ఞానము. మిగిలినవి బాగా తెలిసియున్నవే!

ఇది శ్రీ చక్రపాణి దత్తునిచే విరచితంబైన ఆయుర్వేదదీపిక యను చరక తాత్పర్య బీజయందలి శారీర స్థానమున అతుల్యగోత్రీయ శారీరమను రెండవ అధ్యాయము.

తృతీయాధ్యాయము

ఋడ్డికా గర్భావక్రాంతి శారీరము

1. అథాతః ఋడ్డికాం గర్భావక్రాంతిం శారీరం వ్యాఖ్యాస్యామః.
2. ఇతి హ స్యాహ భగవానాత్రేయః.

తాత్పర్యము : ఇక ఇప్పుడు ఋడ్డికా గర్భావక్రాంతి శారీరమును గూర్చి చెప్పకొందము.

అని ఆత్రేయ భగవానుడనెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : పూర్వాధ్యాయమునందు శుక్రశోణితములు చెందును గర్భమునకు కారణములుగా చెప్పబడినవి. కానీ, గర్భమునకు గల కారణములన్నియును చెప్పబడలేదు. అందువలన గర్భకారణములను సంపూర్ణముగా పేర్కొనుట కొరకు ఋడ్డికా గర్భావక్రాంతి చెప్పబడుచున్నది. “ఋడ్డికాం” అనగా చిన్నదైన దానిని (అల్పమైనదానిని) గర్భము మొక్క అవక్రాంతి అనగా మేళనము (కలయిక), ఉత్పత్తి అని అర్థము.

గర్భమేర్పడు విధానము

3. పురుషస్యానువహతరేతః శ్రీయాశ్చాస్రమష్టయోనిోజితగర్భాశయా యదా భవతి సంసర్గః ఋతుకాలే, యదా చానయో స్తథాయుతే సంసర్గే శుక్రశోణిత సంసర్గమ స్తర్గర్భాయగతం జీవోఽవక్రామతి స త్త్వసంస్రయోగాత్తదా గర్భోఽభినిర్వర్తతే, స సాత్యురసోఽవయోగాదరోగోఽభివర్తతే సమ్యగుపచారైశ్చోపచర్యమాణః, తతః ప్రాప్తకాలః సర్వేన్ద్రియోపపన్నః పరిపూర్ణకరీరో బలవర్తన త్త్వసంహాననసంపదుపేతః సుఖేనజాయతే సముదాయాదేషాం భావానాం—సూత్యుజ్జ్వాయం గర్భపిత్యుజ్జ్వాత్యుజ్జ్వా సాత్యుజ్జ్వా రసజ్జ్వా, అస్తి చ ఖలు స త్త్వమౌపపాదుకమితి హోవాచ భగవానాత్రేయః.

తాత్పర్యము : పరిశుద్ధముగనున్న శుక్రము గల పురుషమునకును, దూషింపబడని యోని, ఆర్తవము, గర్భాశయమునూ కలిగిన స్త్రీకినీ ఋతుకాలమున ఎప్పుడు సంయోగము జరుగునో అప్పుడు ఆ సంసర్గమునందు గర్భాశయ గతమై యున్న శుక్రశోణిత సంయోగమును జీవుడు మనోపూర్వకముగా ఆక్రమించును. ఆ సమయమున గర్భము ఏర్పడును. సరియగు ఉపచారములను చేయుటవలన, సాత్యమగు ఆహార రసమును తల్లి ఉపయోగించుట వలననూ అట్టి గర్భము రోగములు లేనిదై వృద్ధి నొందుచూ సమస్తేంద్రియములతో కూడియుండి పెరిపూర్ణ దేహము కలదై బల వర్ణ సత్త్వదేహ-నిర్మాణముల సంపత్తుతో కూడినదై శుక్రశోణితాది ఖావముల యొక్క నముదాయము వలన సకాలమునందు సుఖముగ జనించును. అట్టి గర్భము మాతృజము, పితృజము, ఆత్మజము, సాత్యజము, రసజములుగ నుండును మరియు సత్త్వము బొపాదీకముగ నుండును అని ఆత్రేయ భగవానుడు చెప్పెను.

అయుర్వేదదీపిక : “పురుషస్య” అను మొదలగునవి (వానియందు)

“అనుపహత రేతసః” అను పదము వలననే పురుషునకు అని తెలియవచ్చుచున్నది: పురుషునియొక్క రేతస్సునకే గర్భజనకత్వముండుటచేత. అందువలన పురుషునికి అను పదము వలన ఎవడు సంపూర్ణ భాతువులను కలిగి పురుష శబ్దముచే పిలువబడదగియున్నాడో అట్టి బాలుడుకాని పురుషుని గ్రహించుచున్నాడు. స్త్రీకిని అను పదముయొక్క అర్థము తెలియుచున్నప్పటికీ యవ్వనవతియగు స్త్రీని నూచించుచున్నాడు. “సంసర్గః” అనగా మైథునము. ఋతువునందు అనగా పుష్పదర్శనమందు ప్రశస్తమగు కాలము ఋతుకాలము. అందువలన ఋతుకాలము యొక్క మూడు దినములను నిషేధించుచున్నాడు. ఎందుచేతననగా- “రజస్వలాభిగమనములక్ష్మీ ముఖానాం” (చరక సూత్రస్థానము-25వ అధ్యాయము) అను మొదలగువానిద్వారా ఋతువునందలి మొదటి మూడు దినములు మైథునమునకు నిషిద్ధము. ఆర్తవ దర్శనము కూడ శరదృతువుతో సాధర్మ్యమును కలిగియుండుటచేత ఋతు శబ్దము వలన చెప్పబడుచున్నది. ఋతువునందు నాబబసిన దీజములు ఏ విధముగా మొలకెత్తుచో ఆ విధముగనే ఆర్తవ దర్శనమని పిలువబడు ఋతువునందు కూడ శుక్ర రూపమగు దీజము నాబబడుచుండుటచేత ఇచట ఋతుసాధర్మ్యము కన్పడుచున్నది. కేవలము ఇటువంటి సంయోగమే గర్భమునకు కారణము కాదు, కాని జీవాధిష్ఠానము కూడ ఉండవలెనని “యదా” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబడుచున్నాడు. “తథాయుక్తే” అనగా దూషింపబడని రేతస్సుకల పురుషునికి, దూషింపబడని యోని మొదలైనవి

కల స్త్రీకిని కలుగు మైథునమునందు అని అర్థము. ఈ అర్థము “పురుషస్య” అను మొదలగువానిద్వారా లభించుచున్నప్పటికీ మరల సూత్రమునందు “స్త్రిచోనదున్న ‘శుక్రశోణిత సంసర్గమ్’ అను మొదలగునవి ఆచిర ధర్మము ఉండవలెనని చూపుటకు చెప్పబడుచున్నది. అందువలననది పునరుక్తిగాదు. లేదా, “పురుషస్య” అను మొదలగువానివలన మైథునమునకు ముందు మొదటనే అనుసహితమైన రేతస్సును కలిగియుండుట చెప్పబడినది; “తథాయుక్తే” అనుట వలన మైథున సమయమందు కూడ శుక్రము యొని మొదలగువానికి దోషము లేకుండుట చెప్పబడుచున్నది. మైథున కాలమునందు మాత్రమే ఈర్ష్య మొదలగు వానివలన శుక్రము దుష్టి చెందుట సంభవింపబడుచున్నది “శుక్రశోణిత సంసర్గమ్” అనగా శుక్రశోణితముల సమ్మేళనము. “అంతః” అనుటవలన గర్భాశయమునకు బయట జరిగిన సమ్మేళనము గర్భమునకు కారణము కాకుండుట చేత దానిని నిషేధించుచున్నాడు. శీవ శబ్దము వలన చేతనాధాతువగు ఆత్మ అని గ్రహింపవలెను. నిజమునకు ఆత్మ వ్యాపకముగదా! అట్టిది ఎట్లు ఉత్పత్తియగును అని “సత్త్వ” అను మొదలగు వాని ద్వారా చెప్పబడుచున్నది. “సత్త్వ సంప్రయోగాత్” అనగా మనోగమనము చేత అని అర్థము. ఆ విషయమును శారీరస్థానము 1వ అధ్యాయమునందు, “యజ్జన్మ మనసా తస్య నిర్దిశ్యన్తే విభోః క్రియాః” అని చెప్పబడినట్లు తెలియవలెను. ఆత్మ విభుత్వము చేత సర్వగత త్త్వమును కలిగి యుండుట వలననే సమా విచ్ఛేదకూ వెళ్ళకున్ననూ అయినప్పటికీ దీనియొక్క కర్మవశము చేత మనస్సు ఎచటకు తీసి కొని వెళ్ళునో అచటనే చైతన్యము ఉపలబ్ధియగుట వలన ఆత్మమును అచటకు వెళ్ళినది అని తెలియనగునని భావము. ఇక ఇట్లు ఉత్పన్నులగు గర్భము ఎట్లు ఆభివృద్ధిని పొందును, ఎట్లు జనించును అను విషయమును “సమ్యగుపవారైః” అని చెప్పబడుచున్నది. “సమ్యగుపవారైః” అనగా గర్భమునకు పితృరములగు అచార విచారముల చేత అని అర్థము. “ప్రాప్తకాలః” అనగా ప్రసవ కాలమును పొందినదై అని అర్థము. ప్రసవకాలము అనునది లొప్పొడి పది చూసములు. “సరిహార్థ శరీరః” అనగా సర్వాంగములచే వృద్ధిపొందిన శరీరము. సంసర్గ అను శబ్దము బలము మొదలగువానికి ప్రతియొక్క దానికిని అన్వయించును. “సమవయో” అనగా సరిపైన మేళనము వలన. “విషామ్” అనుట వలన పురుషస్య అను మొదలగు సూత్రమునందు చెప్పబడిన శుక్ర - అర్తవ - శీవ - సత్త్వ - సాత్వ్య - ధనములను ఉపచారములను తెలియజేయుచున్నాడు. ఇదియే, గర్భము సమవాయము

వలన కల్గుననుట ప్రత్యేకముగా తల్లి మొదలగునవి గర్భకారణములనుటను చూపుటకు “మాతృజశ్వ” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “సాత్యజశ్వ” అనుచోట సాత్య శబ్దము వలన రసముకాక రూపాదులు మరియు ఆచారము సాత్యముగా గ్రహింపవలెను. సాత్యరసమునునది మాత్రము “రసజః” అనుదానివలననే తీసికొనబడినది. “ఔషపాదుకమ్” అనగా ఆత్మకు శరీరముతో కలుగు సంబంధమును కలిగించునది అని అర్థము ఇదివరకే ఇది వివరింపబడినది. ఇవట “పురుషస్యానుపహత్య రేతస్య” అనుట వలన తండ్రియే మొదట చెప్పబడినాడు. అయినప్పటికీ గర్భమునకు తల్లియొక్క ప్రాధాన్యతను చూపుటకు “మాతృజశ్చాయం” అని మొదట చెప్పబడినది. తల్లియును గర్భమునందు ప్రధాన కారణము. ఎందువలననగా ప్రారంభము నుండి ప్రసవము వరకు తల్లియే గర్భమునకు గుణదోషములను కలిగించును. అంతకుముందు మాత్రము పురుషునకు మైథునము నందు స్వాతంత్ర్యముండుటచేత మరియు శరీరధారకమగు ప్రధానమైన అస్థి (ఎముక)కి కారణమగుట చేత (పురుషుని) మొదట పేర్కొనుట జరిగినది.

భరద్వాజుని అభిప్రాయము

1. నేతి భరద్వాజః, కిం కారణం - న హి మాతా న పితా నాత్మా న సాత్యం న పానాశనభక్ష్యలేహోఽఘ్నయోగా గర్భం . జనయన్తి, న చ పరలోకాదేత్య గర్భం సత్త్వమవక్రమతి.

తాత్పర్యము : అట్లు కాదని భరద్వాజుడు చెప్పెను. ఎందువలననగా - తల్లిగాని, తండ్రిగాని, ఆత్మగాని, సాత్యముగాని, పాన - ఆశన - భక్ష్య - లేహ్యములనుపయోగించుట వలనగాని గర్భము కలుగదు, మరియు సత్త్వము పరలోకమునుండి వచ్చి గర్భమునందు ప్రవేశింపదు.

అయుర్వేదదీపిక : పూర్వపక్షమును ఉద్ధరించుట వలన సిద్ధాంతమును గ్రహించుటకు తల్లి మొదలగు గర్భకారణములను భరద్వాజుని నోటి ద్వారా ఆక్షేపించుచున్నాడు, - “న” అను మొదలగునవి. “నేతి” అనుట వలన సామాన్యము వలన అత్రేయనిచే చెప్పబడినదానికి ఆక్షేపణము. “కిం కారణమ్” అనుట వలన ఎందుచేత ఈ అత్రేయ వచనము విరుద్ధమని ఇచ్చట కారణము అడుగుచూ “న హి మాతా” అను మొదలగువాని వలన పై చెప్పిన తల్లి మొదలగు కారణములకు భరద్వాజుడు ఆకారణత్వమును తెలియజేయుచున్నాడు.

2. యది హి మాతాపితరౌ గర్భం జనయేకాం, భూయస్యః శ్రీయః పుమాంశ్చ భూయాంశః పుత్రకామాః, తే నర్వే పుత్రజన్మాభినందాయ మైఖినధర్మమా-
 వద్యమానాః పుత్రానేవ జనయేయర్హప్రీతుర్వా దుహితృలామాః, న తు కాశ్చిత్ శ్రీయః కేచిద్వా పురుషా నిరపత్యాః స్యురపత్యలామా వా పరి-
 దేవేరన్.

తాత్పర్యము : మాతా పితరులిరువురే గర్భమును జనింపజేయునెడల చాలమంది శ్రీలు, పురుషులును ఎక్కువ సంతానమును కోరుకొని యున్నవారై పుత్రుని పుట్టించవలెనను కోరికతో సంభోగమును చేయుచున్నవారై పుత్రులనే పుట్టించవలయును లేదా కుమార్తెలను కోరుకొన్నవారై కుమార్తెలను పుట్టించవలయును. అంతేకాని కొందరు శ్రీలుగాని పురుషులుగాని సంతానము లేక సంతానమును కోరుకొన్న వారుండరాదు. (అట్లు జరుగుట లేదు కదా. అందువలన తల్లిదండ్రులు గర్భమునకు కారణముకాదని భరద్వాజుని మతము).

ఆయుర్వేదదీపిక : “యది హి” అను మొదలగువారి వలన తల్లి మొదలగునవి గర్భమునకు కారణము రాకుండుటకు కారణమును చెప్పుచున్నాడు. లేదా, తల్లి మొదలగునవి కారణము కాదని భరద్వాజుని వలన ప్రతిజ్ఞ చేయబడినది. అచట “కిం కారణం” అని హేతువు ప్రశ్నింపబడినది. అటు పై “న హి మాతా” అను మొదలగు వాని ద్వారా హేతువు చెప్పబడుచున్నది. దీనికి ఈ అర్థమును కలదు - తల్లి మొదలగునవి గర్భమునకు కారణముగా ప్రత్యక్షముగా కనుపించుటలేదు. అందువలన తల్లి మొదలగునవి గర్భమునకు కారణము రాదు. “యది హి” అను మొదలగు వానిద్వారా ఉపవత్తికి విరోధమైనప్పటికీ తల్లి మొదలగునవి కారణ మగుచున్నవనియు చూపుచున్నాడు. అందువలన అది వునరుక్తి రానేరదు. మైఖిన ధర్మమునగా వ్యవాయము (త్రైంగిక సంభోగము), పుత్రుని కోరు వారు పుత్రులనే జనియింపజేయవలెనను లేక కుమార్తెను కోరువారు కుమార్తెలనే జనియింప జేయవలె నని అన్వయము. “న తు కాశ్చిత్ శ్రీయః” అనుకొంటే మైఖినమును పొందుచున్న వారేయగు శ్రీలు మరియు పురుషులు బాధపడరు అని అన్వయము. గర్భమునకు మాతా పితరులు ఆధారమగుటవలన వారెప్పుడు సంతానమును కోరుకొందురో అప్పుడే మైఖినమును పొందుచూ సంతానమును పొందుచుండవలెను. అటుపైన ఎవరునూ సంతానము లేక బాధపడరని అర్థము.

3. న చాత్మాఽఽత్మానం జనయతి. యదీ హ్యేత్మాఽఽత్మానం జనయేజ్ఞాతో వా జనయే దాత్మానమజాతో వా, తద్బోధయథాఽవ్యయం క్రమ్. న హి జాతో జనయతి సత్త్వాత్, న వాజాతో జనయత్యసత్త్వాత్, తస్మాదుభయథాఽవ్యయం సపవత్తిః తిష్ఠతు తావదేతత్. యద్యయమాత్మాఽఽనం శక్తో జనయతుం స్యాత్, న త్వేనమిష్టాస్వేవ కథం యోనిషు జనయేద్వశినమప్రతిహతగతిం కామరూపిణం తేజోబలవర్ణ సత్త్వసంహనన సముదీతమజరమరుజమమ రమ్; ఏవంవిధం హ్యేత్మాఽఽత్మాన మిచ్ఛత్యతో వా భూయః.

తాత్పర్యము : ఆత్మ తన్ను తామ జనింపజేయదు. ఆత్మ తనను జనియింపజేయు నెడల పుట్టినదిగాని పుట్టవలసినది జనియింప జేయవలయును. ఈ రెండు పద్ధతులును యుక్తము గావు. ఎందువలననగా పుట్టినది ఉండుటచేత (సత్-త్వము వలన) పుట్టించలేదు. మరియు పుట్టినది లేకపోవుట (అసత్-త్వము) వలన పుట్టించలేదు. అందువలన రెండు విధములను ఇది సిద్ధించుట లేదు. ఇది అట్లుండనిమ్ము. ఈ ఆత్మ ఆత్మను (తనను) జనియింపజేయ శక్తి కలిగియున్న యెడల తనను ఇష్టమైన యోసులందు పుట్టుదానిగను, వశిత్వము - ఆర్జగింపబడని గమనము - కామరూపము - తేజస్సు - బలము - వేగము (శక్తి) - వర్ణము - సత్త్వము - నిర్మాణములు కలదానినిగను ఎందుకు చేయదు. ఆత్మ తనకు ఇట్టి గుణములుగాని ఇంతకంటె ఎక్కువ గుణములనుగాని కోరుకొనును.

అయుర్వేదదీపిక : గర్భమునకు ఆత్మజిత్వమును “న చాత్మా” అను మొదలగువాని ద్వారా నిషేధించుచున్నాడు. మనుష్యు, గజ, తురగాది, రూపముల వలన తనను పుట్టించును అని అర్థము. “సత్త్వాత్” అనగా జనించుచున్న ఆత్మకు నిత్యమాసత్త్వము (కనుపించుట) ఉండుటచేత; కనుపించునది పుట్టదు అని అర్థము. “అసత్త్వాత్” అనగా కారణభూతమగు ఆత్మ పుట్టని పక్షమున అసత్త్వము చేత దానికి కారణత్వము సిద్ధించలేదని అర్థము. ఇచటనే ఇంకొక ఖండనమును “తిష్ఠతు” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “యోనిషు” అనగా జాతుల యందు “అతో వా భూయ” అనగా పై చెప్పిన గుణములకంటె అధికముగా ఇంద్రాది గొప్పవారితో సమానము అని అర్థము.

4. అసాత్యజి శ్చాయం గర్భః. యది హి సాత్యజిః స్యాత్, తస్మిన్ సాత్యజే విసామేవైకాస్తేన ప్రజా స్యాత్ అసాత్యజేవిసశ్చ నిఖిలేనానపత్యాః స్యుః, తద్వోభయముభయత్కైవ ద్యశ్యతే.

తాత్పర్యము : ఈ గర్భము సాత్యము నుండి పుట్టినదియును కాదు. ఒకవేళ సాత్యజిమే యైనచో సాత్యమును సేవించువారికి చూత్రమే సంతానము కలుగవలెను. అసాత్య సేవనము చేయువారు పూర్తిగా సంతానము లేనివారుగా నుండవలెను. సంతానము కలుగుట కలుగకపోవుట యనునది సాత్య సాత్యములను సేవించువారుపురి యెడలను కనుపించుచున్నది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “తద్వోభయమ్” అనగా సంతానముతో నుండుట మరియు సంతానము లేకపోవుట. “ఏభయత్ర” అనగా సాత్యమును సేవించువారికి, అసాత్యముకు సేవించువారికి హాడ అని అర్థము.

5. అరసజి శ్చాయం గర్భః. యది హి రసజిః స్యాత్, న కేచిత్ శ్రీ పురుషేష్వనపత్యాః స్యుః, న హి కశ్చిదస్త్యేషాం యో రసాన్వోసముచ్చ్యేః శ్రేష్ఠరసోపయోగినాం చేద్గ్యా జాయస్త ఇత్యభిప్రీతమితి, ఏవం సత్యాతారభ్రమార్గమాయాచగోక్షీరదధిస్సుతమటలైల స్త్యైః కనముష్ణకాల-భృతానామేవైకాస్తేన ప్రజా స్యాత్, క్యాహితవర్యోద్ధారణోరపి కిరకస్త-మూలభజ్జకృ నిఖిలేనానపత్యాః స్యుః, తద్వోభయముభయత్ర ద్యశ్యతే.

తాత్పర్యము : ఈ గర్భము రసము వలన కలిగినదియును కాదు. ఒకవేళ రసము వలన గర్భము కలుగుచుండిన యెడల, ఏ శ్రీ పురుషులును సంతానము లేక యుండరు. ఎందువలననగా రసము నుపయోగించువారు లేరని ఎచటయును లేదు. ఒకవేళ శ్రేష్ఠ రసమును ఉపయోగించువారికి గర్భములు కలుగునని అభిప్రాయమగుచోః మేక, గొడ్డె, కేడి, నెమలి, గోక్షీరము, దధి, స్తుతము, కేని, తైలము, సైంధవము, ఇక్షరసము, పెనలు, శాలిభాగ్యము అను వానిని భుజించువారలకు మాత్రమే సంతానము కలుగవలెను చామలు, వరగలు, అలిగెలు, కొర్రలు, దుంపలు, వేళ్ళు అనువానిని భుజించు వారలు సంతానహీనులుగా నుండవలెను. కాని శ్రేష్ఠ రసములనుపయోగించువారికి శ్రేష్ఠము కాని రసము నుపయోగించువారికిని సంతానము కలుగుట, సంతానము కలుగకపోవుట అనునవి చూచుచునే యున్నాము.

ఆయుర్వేదదీపిక : “యో రసాన్నోపయుక్తే” అనగా రసమే గర్భము నకు కారణమైనచో దానిని స్త్రీ పురుషులందరూ సేవింపవచ్చున్నారు, అందువలన అందరూనూ సంతానవంతులై యుండవలెనని భావము. ఇక గర్భము రసజనుకుట యనునది శ్రేష్ఠరసముగా వర్ణింపబడుచున్నచో అచటనూ “శ్రేష్ఠ” అను మొదలగు వాని ద్వారా దూషణమును చెప్పబున్నాడు.

6. స ఖల్వపి పరలోకాదేత్య స త్త్వం గర్భమవక్రామతి: యది హ్యేనమవక్రామేత్, నాస్య కిచ్చిత్ పౌర్వదేహికం స్యాదవిదీతమశృత-మదృష్టం వా, స చ తచ్చ న కిచ్చిదపి స్మరతి.
4. తస్మాదేతద్బ్రూమహే—అమాత్మజ్ఞానం గర్భోపిత్మజ్ఞానాత్మజ్ఞాన-సాత్మ్యజ్ఞానరసజ్ఞ, న చాస్తి స త్త్వమోపపాదుకమితి. (హోవాచభరద్వాజః.)

తాత్పర్యము : స త్త్వము హాడ పరలోకము నుండి గర్భమును ప్రవేశింపదు. అట్లు ప్రవేశించు నెడల పూర్వజన్మ యందలి దేహమునకు సంబంధించిన విషయములు తెలియక, వినబడక, చూడబడకనూ యుండవు. అట్టి స త్త్వము ఆ విషయములను కొంచెమైననూ స్మరించుట లేదు.

అందువలన, ఈ గర్భము మాత్మజము కాదు, పితృజము- ఆత్మజము- సాత్మ్యజము- రసజమునూ కాదు. మరియు స త్త్వము ఔపపాదుకము కాదు అను విషయమును చెప్పబున్నాము అని భరద్వాజుడు చెప్పెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అస్తి చ స త్త్వమోపపాదుకమ్” అని వీది చెప్ప బడినచో దానిని “స ఖల్వపి” అను మొదలగువాని ద్వారా దూషించుచున్నాడు. “పౌర్వదేహికమ్” అనగా పూర్వ దేహముచే అనుభవించబడినది. “అవిదీతమదృష్టం వా” అనగా ఈ జన్మ యందును పూర్వ దేహముచే అనుభవించబడినది. తెలియ కయూ, చూడబడకయూ ఉండరాదు. విదితమనగా ప్రత్యక్ష వ్యతిరిక్త ప్రమాణము వలన లభించినది. చూచినది మాత్రము ప్రత్యక్షము ద్వారా లభించినది దీనికి వ్యతి రేకముగా నుండునది అవిదితము, అదృష్టము అని తెలియవలెను. “స చ కిచ్చిదపి స్మరతి” అనగా పూర్వజన్మయందు అనుభవించినదానిని హాడ స్మరింపదు అని అర్థము. మనస్సు పూర్వజన్మయందు దేనిని అనుభవించుచో అదియే ఈ జన్మ

యందును అనుసరింపబడును. మరియు అందువలన దేవదత్తుడు జాల్యమునందను భవించిన దానిని యౌషధమునందు స్మరించినట్లు - క్రిందటి జన్మయందనుభవించిన విషయమును ఈ జన్మయందును అట్లే స్మరింపవలయును. రాని ఇదీ అట్లు స్మరింపడు. అందువలన పూర్వాపరజన్మలయందు ఒకే నత్వము ఉండదు అని భావము. తస్మాత్ అను మొదలగువాని ద్వారా మొదట ఖండింపబడిన విషయమును మరల నిగమనము వలన చూపుచున్నాడు.

భరద్వాజుని మతమును ఆత్రేయ భగవానుడు ఖండించుట

5. నేతి భగవానాత్రేయః, సర్వేభ్య ఏభ్యో భావేభ్యః సముదితేభ్యో గర్భోఽభినిర్వర్తతే.

తాత్పర్యము : అది సరికాదు. ఈ అన్ని భావములు కలిసియున్నప్పుడు గర్భమేర్పడును అని ఆత్రేయ భగవానుని మతము.

ఆయుర్వేదదీపిక : “నేతి” అను మొదలగు వానిద్వారా భరద్వాజుని మతమును ఆత్రేయుని వాక్కుద్వారా టూషించుచున్నాడు. “సముదితేభ్యః” అను వచనము చేత తల్లి మొదలగునవి ఒక్కొక్కటిగా ఇతర కారణములు లేక గర్భ కారణము అగుటను నిషేధించుచున్నాడు. అందువలన తల్లి మొదలగు గర్భకారణములు ఉన్నప్పటికీ ఇతర కారణములు జీవుడు ప్రవేశించుట మొదలగునవి లేనపుడు గర్భము కలుగకపోవుట యు త్తమేయగును. ఎక్కువ సాధనముల కలయికతో జనించు కార్యమునందు కొన్ని చూత్రమే యుండుటవలన అట్టి కార్యము జనింపక పోవుటవలన అవి ఆకారణములు కావు. ఇట్లుండగా వస్తుమునకు కారణములగు తంతువులును మిగిలిన కారణములు లేనందున వస్తుమును ఏర్పరచ లేకపోవుట వలన వానికి ఆకారణత్వము ఆపాదించబడవలెను. తల్లి మొదలగు భావములు లేకుండగ గర్భము కలుగక పోవుచుండుటయును ఇట్లే తెలియవలెను. (అనగా గర్భమును కలిగించుటకు తల్లి మొదలగు భావములే కారణమని గ్రహించవలెను).

తల్లి వలన గర్భమునకు కలుగు భావములు

6. మాతృజ్ఞానము గర్భమున హి మాతుర్వివా గర్భోత్పత్తిః స్యాత్, న చ జన్మ జరాయుజానామ్, యాని ఖల్వన్య గర్భన్య మాతృజ్ఞాని, యాని చాన్య మాతృతః సంభవతః సంభవన్తి, చాన్యనువ్యాఖ్యాస్యామః; తద్యథా—త్వక్ చ లోహితం చ మాంసం చ ఘేదశ్చ నాభిశ్చ హృదయం చ క్లోమ చ యకృచ్ఛ స్త్రీహః చ వృక్కౌ చ బస్తిశ్చ పురీషాచానం చామాశయశ్చ పర్వాశయశ్చోత్తరగుదం చాధరగుదం చ షుద్రాన్త్రం చ స్థూలాన్త్రం చ వపా చ వపావహనం చేతి (మాతృజ్ఞాని).

తాత్పర్యము : ఈ గర్భము తల్లి వలననూ ఏర్పడుచున్నది. తల్లి లేక గర్భము ఉత్పత్తి చేదు. అట్లే జరాయుజములకు (మావినుండి పుట్టినట్టి మనుష్యాదులకు) జన్మమునూ కలుగనేరదు. ఈ గర్భమునకును, జన్మించినట్టి శిశువునకును తల్లి వలన ఏవి కలుగుచున్నవో వానిని గూర్చి చెప్పకొందము. అవియేవనగా — చర్మము, రక్తము, మాంసము, ఘేదస్సు, నాభి, హృదయము, క్లోమము, యకృచ్ఛ, స్త్రీహము, వృక్కలు, వస్తి, పురీషాయము, ఆమాశయము, పర్వాశయము, షుద్ధగుదము, అధోగుదము, చిన్నప్రేవులు, పెద్ద ప్రేవులు, వప, వపావహనము అనునవి (ఇవి తల్లి వలన కలుగునవి).

అయుర్వేదదీపిక : “మాతృజ్ఞానము గర్భః” అను మొదలగువాని ద్వారా ఈ విధముగానే తల్లి యొక్క కారణత్వమును వెల్లడుచున్నది. గర్భోత్పత్తి యందు తల్లి కారణమగుటను చూపించి జరాయుజములు పుట్టుటయందు కారణమును “న చ జన్మ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబున్నది. జరాయువనగా మావి. దేనిని చుట్టుకొని మనుష్యాదులు జనింతురో అది మావి యనబడును. జరాయువుచే చుట్టబడి పుట్టు మనుష్యాదులు జరాయుజులు అనబడుదురు. స్వేదమునుండి పుట్టునట్టి దోమ మొదలగువానికి, వృక్షములకును, కప్పలు మొదలగువానికి తల్లి లేకున్ననూ జన్మకలుగును. అందజన్మలకునూ (గ్రుద్ధులకుండు పుట్టు పక్ష్యదులకునూ) జన్మ యందు తల్లి యనునది కారణమగుచునే యున్నను ఇవట ఈ ప్రకరణమునందు మనుష్యుని ఏదేనియిచ్చి యుండుటచేత అందజన్మలను వదలి జరాయుజములకు అని

చెప్పబడినది. లేదా, జరాయుజము మొక్క అభివ్యక్తి రూపమగు జన్మయందు అభివ్యక్తి వరకు తల్లి ఏ విధముగా చారణమగునో అందమునందు అట్లురాదు. హర్మము (తాబేలు) మొదలగువానియందు అంజోత్పత్తి వరకు మాత్రమే తల్లి చారణము అగును. అభివ్యక్తి రూపమగు జన్మయందు తల్లి చారణము రాదు. “పితృర్జనా న జరాయుజానాః జన్మ॥ అని ఏ విషయమును చెప్పబోవుచున్నావో, అది జరాయుజోత్పత్తియందు తండ్రి అవశ్యముగా అవేక్షణీయమని చూపుటకు; అందజములగు చేపలు మొదలైనవి తండ్రి లేకుండగనే నైననూ యిటు విశేషమును పొందియే తలుగుచున్నవని భావము. “యాన్యన్య మాతృతః సంభవతః సంభవంతి” అనునది “మాతృజాని” అనుదాని మొక్క వివరణము— సంభవించుచున్న గర్భము మొక్క ఏవి — తల్లివలన అనగా తల్లివలన వచ్చిన శోణితము నుండి — పుట్టుచున్నవో ఆ మాతృజములగు త్వగాదులను చెప్పించుము అని అన్వయము. ఇటులనే ఇతర చోక్లియను “యాని” అను మొదలగు మాత్రము వ్యాఖ్యానింపవలసి యుండును. త్వగాదులకు మాతృజత్వము ఆగమముల వలన తెలిసినవే. భృశాధానము పర్యాశయము. ఉత్తర గుడము అధరగుడము అను రెండును గుడము మొక్క వైని మరియు క్రింది భాగములు. వసావహనము పైలవర్తిక యని చెప్పబడుచున్నది.

గర్భమునకు తండ్రివలన తలుగు భావములు

- 7. పితృజ్ఞానం గర్భః నహిపితృత్రేగర్భోత్పత్తిః స్యాత్, న చ జన్మ జరాయుజానాం. యాని ఖల్వస్య గర్భస్య పితృజాని యాని జాన్య పితృతః సంభవతః సంభవన్తి, తాన్యనువ్యాఖ్యాన్యామః: తద్వచా— తేశశ్శక్రనఖ-లోమదస్తాస్థిసీరాస్నాయుధమన్యః క్రం చేతి. (పితృజాని)

తాత్పర్యము : ఈ గర్భము తండ్రి వలననూ కలిగినది. తండ్రిలేనిదో గర్భోత్పత్తి జరుగదు. మరియు జరాయుజాలకు జన్మయే యుండదు. ఈ గర్భమునకు పుట్టిన శిశువునకును తండ్రివలన కలిగిన సీ భావములు కలుగుచున్నవో వాని చెప్పుకొందుము. అవి యేవనగా — తలవెండ్రుకలు, కీసములు గుండములు, గోళ్ళు, నీర రోమములు, దంతములు, ఎముకలు, సిరలు. స్నాయువులు, ధమనులు మరియు కుక్రము అనునవి (ఇవి తండ్రి వలన కలుగునవి).

అయుర్వేదదీపిక : “వైద్యము” అని పేరుగా వుండదుచేత సర్వధాతు సారమగు వైద్యము మొక్క అందయోగమును చూపుచున్నాము.

గర్భమునకు ఆత్మ వలన కలుగు భావములు

8. ఆత్మజ్ఞానము గర్భః. గర్భాత్మ హ్యస్తాత్మా యః, తం 'జీవ' ఇత్యాచక్షతే శాశ్వతమరుజమరుమరుక్షయమభేద్యమచ్యేద్యమలోడ్యం విశ్వరూపం విశ్వకర్మాణమవ్యక్తమనాదిమనిధనమక్షరమపి. న గర్భాయమనుప్రవిశ్య శుక్రఘోజితాభ్యాం సంయోగమేత్య గర్భత్వేన జనయత్యాత్మనాఽఽత్మానం, ఆత్మసంజ్ఞా హి గర్భే. తస్య పునరాత్మనో జన్మానాదిత్వానోపపద్యతే, తస్మాన్న జాత నివాయమజాతం గర్భం జనయతి, అజాతో హ్యయమజాతం గర్భం జనయతి; స చైవ గర్భః కాలాస్తరేణ కాలయువస్థవీరభావాన్ ప్రాప్నోతి, స యస్యాం యస్యామవస్థాయాం వర్తతే తస్యాం తస్యాం జాతో భవతి, యా త్వస్య పునస్కృతా తస్యాం జనిష్యమాణశ్చ, తస్మాత్ స ఏవ జాతశ్చాజాతశ్చ యుగపద్మవతి; యస్మింశ్చైతదుభయం సంభవతి జాతత్వం జనిష్యమాణత్వం చ న జాతో జన్యతే, స చైవానాగతేష్వవస్థాస్తరేష్వజాతో జన్యయత్యాత్మనాఽఽత్మానం. సతో హ్యవస్థాస్తరగమనమాత్రమేవ హి జన్య చోచ్యతే తత్ర తత్ర వయసి తస్యాం తస్యామవస్థాయాం; యథా—సతామేవ శుక్రఘోజితజీవానాం ప్రాక్ సంయోగాద్గర్భం న భవతి, తచ్చ సంయోగాద్భవతి; యథా—సతస్తస్యైవ పురుషస్య ప్రాగవత్యాత్ పితృత్వం న భవతి, తద్భావత్యాద్భవతి; తథా సతస్తస్యైవ గర్భస్య తస్యాం తస్యామవస్థాయాం జాతత్వమజాతత్వం చోచ్యతే.

తాత్పర్యము : గర్భము ఆత్మ వలననూ కలుగును, అంతరాత్మమైన గర్భాత్మ జీవుడనబడును. అట్టి జీవుని శాశ్వతునిగను, బాధలు లేనివానిగను, ముసలి తనము లేనివానిగను, మరణము లేనివానిగను, నశించనివానిగను, ఛేదించబడనివాని గను, ఛేదించబడనివానిగను, కలలు లేనివానినిగను, సమస్త రూపములు కలవానిని గను, సమస్త కర్మలు కలవానినిగను, వ్యక్తము కానివానిగను, ఆదిరహితునిగను, అంతము లేనివానినిగను, మార్పు చెందనివానినిగను చెప్పుచున్నారు. అట్టి అంత రాత్మ గర్భాయమునందు ప్రవేశించి శుక్రఘోజితములతో సంసర్గము పొంది తన్ను తాను గర్భరూపమును పొందించును. అప్పుడు గర్భమందు ఆత్మ సంజ్ఞ కలుగును. ఆదిరహితమైనదగుటవలన అట్టి ఆత్మకు జన్మ కలుగదు. అందువలన ఈ ఆత్మ పుట్టకయే గర్భమును పుట్టించును. పుట్టని ఈ ఆత్మ అప్పటివరకు పుట్టియుండని

గర్భమును కలిగించును. అట్టి గర్భమే కాలక్రమమునుబట్టి జాల్యమౌవన వార్షకము లనెడి అవస్థలను పొందును. అది ఏ అవస్థయందుండుచో ఆ అవస్థయందు పుట్టి నదిగ నుండును. దీనికి ఏ అవస్థ కలుగునున్నచో దానియందు పుట్టిచోపునదిగ యుండును. అందువలన అదియే పుట్టినదిగను పుట్టిచోపునదిగను ఒకేమారు ఉండును. పుట్టినదిగను పుట్టిచోపునదిగను నుండు గర్భమునందు అత్మ పుట్టనిదై తనను పుట్టించును. గర్భమునకు ఆ యీ అవస్థలు కలుగుటకు ఛార్మమునందు ఆత్మ పుట్టనిదై తనను పుట్టించును. ఉన్నటువంటి అత్మకు ఆ యీ వయస్సునందు ఆ యీ అవస్థలను పొందుటయే జన్మయనబడును. ఉన్నటువంటి క్రూరోజిత జీవు లకు గర్భమును సంజ్ఞ సంయోగము కలుగుటకంటె ఛార్మము కలుగక, సంయోగము కలిగిన పిమ్మట ఎట్లు కలుగునో, ఉన్నటువంటి పురుషునికి తండ్రియను సంజ్ఞ సంతానము కలుగుటకంటె ఛార్మమునందు కలుగక సంతానము కలిగిన పిమ్మట ఎట్లు కలుగునో అట్లే ఉన్నటువంటి ఆ గర్భముననే ఆ యీ అవస్థలను బట్టి పుట్టు టయు పుట్టకుండుటయు చెప్పబడుచున్నది.

అయుర్వేదదీపిక : “అత్యజః” అను మొదలగువానివలన గర్భము అత్యవలన పుట్టుటను వివరించుచున్నాడు. “అస్తూర్మోద్యతే” అనుబలన గర్భము నకు కారణభూతమగు అత్మను షణ్డారు నముదాహార్యకమగు అత్మ శబ్దముచే పేర్కొనబడుటవలన వివరించుచున్నాడు. “అచక్షతే” అనగా అగమములందు శాశ్వతుడు మొదలగు శబ్దములచే పెద్దలు చెప్పుచున్నారు అని అర్థము. “అలోద్యమి” అనగా క్షోభ చెందించుటకు వీలుకానిది. “గర్భశ్లేషన బరయూర్జ్యానమి” అనగా షణ్డారుకమగు అత్మకు గర్భశ్లేషరూపమేది కలచో దానిని పుట్టించునని అర్థము. “అత్యసంజ్ఞా హి గర్భే” అని గర్భమునకు అత్మ యను పేరు కలుగునని చెప్పు చున్నాడు. “తస్య” అనుబలన సరమూర్త్యును తెలియజేయుచున్నాడు. సరమూర్త్యుకు అనాదిత్వముండుటచేత జన్మ లేకుండును; అందుచేత ఇది ముందుగనే పుట్టియున్నదై అంతవరకు పుట్టియుండని గర్భమును పుట్టించుట అని అర్థమునము. ఇక అది పుట్టనిదైనచో ఎట్లు జనింపజేయును - ఎట్లు జనింపజేయునో — “అశాతో హ్యయమి” అని చెప్పుచున్నాడు. ఇది నిత్యము (అశారము) అని అర్థము. అందు వలన అశాశమువలె నిత్యత్వమును కలిగి యుండుటవలన పుట్టకయే యున్ననూ అంతరాత్మ గర్భశ్లేషరూపమగు తన్ను దాను పుట్టించును. అందువలననూ అంతరాత్మ రూపమున నిత్యము విద్యమూనముగా నుండుటచే పుట్టకయేయున్ననూ గర్భరూపమగు

అవస్థయందు పుట్టినది అని చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు ఆత్మకు జాతత్వము ఆజాతత్వము అను రెండును ఉద్దేశింపబడుచున్నవి. “న చైవ” అను మొదలగువానిద్వారా ఇదియే ఆత్మయందుగల జాతాజాతత్వమును చూపుటకు, ఉదాహరణము కొరకును, గర్భము నందే జాతత్వాజాతత్వముండుటను చూపుచున్నాడు. “పురస్కృతా” అనగా ముస్ముందు జరుగబోవునది అని అర్థము. ఉదాహరణకు — బాలునికి ఇంకనూ కలుగని వృద్ధాత్వావస్థ కలుగనున్నది అని ఎట్లనబడుచున్నదో, అటులనే పుట్టని ఆత్మ తన్నుతాను పుట్టించుచున్నది అని అనబడును. “చ” శబ్ద ప్రయోగమును సమర్థించుటవలన మాత్రమే ఇట్టి వివక్షను తెలిసికొనవలెను. ఇంనువలననూ ఆత్మయందు అవస్థాభేదముచేత పుట్టియుండుటను సమర్థించుటవలన “జాతో వా జనయేత్ ఆజాతో వా” ఈ మొదలగు గ్రంథముచే చేయబడిన పూర్వపక్షము శబ్దప్రయోగ సమర్థనమువలన పరిహారింపబడినది. పరమార్థమున చూత్రము నిత్యత్వమును కలిగియుండుటవలన పుట్టియుండనట్టిచేయగు ఆత్మ పుట్టియుండని గర్భరూపమగు ఆత్మను పుట్టించును అని తెలియవలెను. అందువలన, అనిత్యమగు దానికి కారణత్వము నిత్యమగుదానికి (పుట్టుక) జన్యత్వమును లేదు అను పక్షము స్థిరముగనే యున్నది. “సతో హి” అను మొదలగువానిద్వారా సాంఖ్యమతమగు సత్కార్యపక్షమును చూపుచున్నాడు. లేదా, వయోభేదము వలన అవస్థాంతరగమనమేది కలదో ఆదియే జన్మయని చూపుచున్నాడు. “తస్యాం తస్యామవస్థాయాం” అనునది ఛేదము. “పితృత్వమ్” అనగా పితృత్వమువలన ఉద్దేశింపబడుట అని అర్థము.

తల్లి మొదలగు ఖావములు గర్భము నేర్పరచుటయందు కూడియుండుట

9. న ఖలు గర్భస్య న చ మాతుర్న పితుర్న చాత్మనః సర్వభావేషు యభేష్టకారిత్వమస్తి; తే కించిత్ స్వవశాత్ కుర్వన్తి, కించిత్ కర్మవశాత్, కృచ్ఛిచ్ఛైషాం కర్మశక్తిర్భవతి, క్వచిన్న భవతి. యత్ర సత్త్వాదికరణ- సంపత్తత్ర యథాబలమేవ యభేష్టకారిత్వమ్, అతోఽన్యథా వివర్యయః న చ కరణవోషాదకరణమాత్మా సంభవతి గర్భజననే, దృష్టం చేష్టా యోనిరైశ్వర్యం మోక్షశాస్త్రవిద్ధిరాత్మాయత్రం. న హ్యన్యః సుఖదుఃఖయోకర్తా. న చాన్యతో గర్భో జాయతే జాయమానః, నాఙ్కరోత్పత్తిరపీజాత్.

తాత్పర్యము : తల్లికిగాని, తండ్రికిగాని, అత్తకుగాని గర్భము మొక్క నమస్త భావములందును యభేష్టకారిత్యము లేదు. వారు తమ వశము వలన కొంచెమును, కర్మవశము వలన కొంచెమును చేయుదురు. సాధన సంపత్తి ననుసరించి వీరికి ఒక్కొక్కచోట యభేష్టకారిత్యము కలుగుచుండును. ఒక్కొక్కచోట కలుగదు. మనస్సు మొదలగు సాధనముల బలమెప్పుడుండునో అప్పుడు దాని మొక్క బలముననుసరించి కొంచెము చేయుదురు. సాధనములందు చోషములున్నను, అత్య గర్భమును కలిగించుటకు కారణము కాకపోదు. ఇష్టయోనిగమనము, ఐశ్వర్యము, మోక్షము అనునవి అత్యకు అధీనమైయుండునని అత్యసేత్రలు చెప్పుచున్నారు. సుఖదుఃఖములకు అత్యకంటె ఇతరమైన కర్త లేదు. పుట్టుచున్నట్టి గర్భము అత్య కంటె ఇతరమైన దానివలన పుట్టదు. వీజము కానిదానివలన అంకురోత్పత్తి కానేరదు.

ఆయుర్వేదదీపిక : అత్య అత్యను జనింపజేయునెడల అపుడది వశిత్వాదీ గుణములు కలిగియున్న అత్యను జనియింపజేయవలెను. అని వీడి (భరద్వాజునిచే) చెప్పబడినదో దానికి సమాధానమును “న ఖలు” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. తల్లి మొదలగువానికి గర్భము మొక్క అన్ని భావములయందు యభేష్ట కారిత్యము లేదు అని అన్వయించుకొనవలెను. ఇచటయును, అత్యయే ప్రకృత మైనప్పటికీ (ఉద్దేశింపబడినప్పటికీ) సమానమగు సమాధానత్యము వలన తల్లి, తండ్రియను రెండు భావములు సిద్ధించుచున్నవి. ఏ విధముగా అత్యకు సర్వ భావములను యభేష్ట కారిత్యము వలన ఇష్టమైన యోనియందు ప్రవేశించుట మొదలగు ప్రసక్తి యున్నదో అదే విధముగా తల్లిదండ్రు లిరువురకునూ యభేష్ట కారిత్యము వలన పుత్రులనే జనింపజేయవలెను అను పూర్వవక్షము పరిహారింపబడినది. ఇక ఏ కారణము వలన ఆత్మాదులకు ఒక్కొక్కప్పుడు యభేష్ట కారిత్యము ఉండదు - అను విషయమును “కించిత” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “కించిత” అనగా అంతయును కాదు (కొంచెము) అని అర్థము. అచట తల్లిదండ్రులు స్వవశులై గర్భమునకు కారణమగు మైథునమును, సాత్యకారన సేవనమునూ ఆచరింతురు, గర్భమునకు జీవాదిష్ఠానము అను మొదలగునవి మాత్రము కర్మాధీనమునందు పరవశమై యుండును. మరియు అత్యయును గర్భమునకు చైతన్యము కలిగించుట యందు మరియు ధర్మాధర్మ హేతువులగు క్రియలను చేయుటయందు స్వవశమై యుండును; కర్మజన్యములగు ఇష్టానిష్ట యోనులయందు ప్రవేశించుటయందు

మాత్రము ధర్మాధర్మము పైననే పరాధీనమై యుండును. అందువలన కర్మాధీన విషయమునందు తల్లి మొదలగువానికి యధేష్ట కారిత్యము లేదు. తల్లి మొదలగు వానికి కొంచెము యధేష్ట కారిత్యము ఉండునని చూపుటకు “క్వవిచ్చైషామ్” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “కరణమనగా” ఉపకరణము, సాధనము ఉపాయము అని అర్థము. సత్త్వమనగా మనస్సు, ఆదియనగా ప్రధానమైనది, వేనికీ మనస్సు ప్రధానముగా నుండునో అవి -మనస్సు, ఇంద్రియములు, శుక్రము, శోణితము మొదలగునవి - సత్త్వాదులు అని అర్థము. “యథాబలమ్” అనగా కర్మననుసరించి; బల శబ్దము వలన ఇవట కర్మ (అదృష్టము) చెప్పబడుచున్నది. ఇందువలన తల్లి మొదలగువానికి ఎవట పుత్రుని కోరుటయందు ఇష్ట యోని ప్రవేశమునందు శక్తి కలుగునో మరియు కర్మము వానికి అనుగుణముగా నుండునో అచట కోరిన పుత్రుని పొందుటయందు, ఇష్టమైన యోనియందు ప్రవేశించుట మొదలగు కార్యములు జరుగును. అది ఎట్లనగా - పురుషుడు విశుద్ధమగు శుక్రము ఎక్కువగా యుండి, స్త్రీయును విశుద్ధమగు యోని గర్భాశయము మొదలగువానిని కలిగియుండి పుత్రుని జనియింపజేయు కర్మ వారిరువురకును బలవంతమై యున్నప్పుడు పుత్రుని బిడయవలెనని సంకల్పించి మైథునమును చేయువారై కోరిన పుత్రుని బిడయుదురు; అట్లే ఆత్మయును విశుద్ధమగు సత్త్వాది గుణములతో చూడియున్నదై తత్కాలమున శుభకర్మ కలిగియుండి ఇష్టమగు యోనిని కోరుచున్నప్పుడు ఇష్టమగు యోనియందు ప్రవేశించుటను ఆత్మ సాధించుట అనునవి యధేష్ట కారిత్యమునకు ఉదాహరణములు అని తెలియవలెను. “అతోఽన్యథా” అనగా సత్త్వాది సాధనములు సరిగా లేనప్పుడును, పూర్వజన్మయందలి కర్మ వ్యతిరేకముగా నున్ననూ అని తెలియవలెను. “విసర్వయే” అనగా యధేష్టకారిత్యము లేకుండుట అని అర్థము. లేదా, కొన్నింటియందు అనగా మైథునాదులయందు పిత్రాదులకు స్వవశత్వముండునట్లు జీవుడు ప్రవేశించుటయందును వానికి స్వవశత్వముండునా అని “క్వవిచ్చైషామ్” అట్లు మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. తల్లి మొదలగువానికి కొంత కార్యమునందే కరణశక్తి యుండుటవలన అన్నింటను అట్లు శక్తి లేకపోవును. అందువలన గర్భము యొక్క అన్ని భావములకును స్వవశత్వముండదని భావము. ఎచట ఈ తల్లి మొదలగునవి స్వవశములై ప్రవర్తించునో అచటయునూ అవి తమతమ కరణములచే యుక్తమైయుండియే అట్లు చేయుచున్నవి అని “యత్ర సత్త్వా” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “యథాబలమ్” అనగా యథాశక్తి (శక్తి కొలది) అని

అర్థము. ఇందువలననూ తల్లి మొదలగునవి యే విశేషములందు సమర్థత కలిగి యుండునో ఆ విశేషములందు సత్త్వము మొదలగువాని బలము వలన యధేష్ట కారిత్యము కలిగియున్నవి. అంతేరాని అశక్త్యము అగు విషయమునందు లేక కరణములు దెబ్బతిని యున్నప్పుడు యధేష్టకారిత్యమును కలిగియుండవని చూపుచున్నాడు. “అతోఽన్యథా విపర్యయః” అనుదానియొక్క అర్థము ముందుగనే వివరింపబడినది. సత్త్వాదికరణ దోషముచేత ఈ ఆత్మ పైవిధముగా గర్భమును కలిగింపదు కదా, హంత ! అత్తైనచో, ఈ ఆత్మ (గర్భమునకు) అకారణమే యగుచున్నది. కారణమెట్లుండునో అది అట్టిదేయగు కార్యమును చేయును అని “న చ” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. కరణదోషము వలన గర్భమును కలిగింపకున్ననూ ఆత్మ ఎప్పుడునూ గర్భమును కలిగించుటయందు అకారణమగునని కాదు. అత్తైననూ (కరణదోషము వలన గర్భమును కలిగింపలేకున్ననూ) అది కారణమగుచునేయున్నది. ఇది ఎట్లనగా మన్ను మొదలగువాని అభావమువలన ఘటమును చేయకున్ననూ కుంభకారుడు ఘటమునకు కారణమే యగుచున్నాడు. అట్లే ఆత్మ యను సాధనములయందలి దోషములచేత గర్భమును చేయలేకున్ననూ దానిని కలిగించు శక్తిని కలిగియుండుట ఎక్కువసార్లు చూడబడియుండుటచే కారణమే యగుచున్నది. మరియొక ఇష్టయోనియందు ప్రవేశించుటయందు చేయబడిన ప్రసక్తియును ఆత్మచే చేయబడునని భావింపబడినది ఎందువలననగా ఆత్మకు కారణత్వము ఉండుట వలన - అట్టి యధేష్టకారిత్యము కొంచెము ఉండునని చూపుచు “దృష్టం చ” అను మొదలగువానిని చెప్పుచున్నాడు. యోని అశ్మాదీనము అనగా పురుషునికి ఇష్టమైన యోని అని అర్థము. అట్లే ఐక్యర్యాదులు అశ్మాదీనములే అయియుండుట చూడబడినది. కలితాపురుషీయమునందు “ఆశశ్చేతసోఽజ్ఞానం” అను మొదలగువానిద్వారా ఈ విషయమును చెప్పియున్నాడు. ఆత్మకు కారణత్వముండుటకు ఇతర హేతువులను “న హ్యన్య” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. సుఖదుఃఖములకు ఆత్మకంటె వేరు కర్త లేనందువలన, ఆత్మయే సుఖదుఃఖ సాధనములగు ఇంద్రియ, శరీర కర్మలకు కర్తమైనందువలననూ సుఖదుఃఖములకు ఆధారమగు గర్భమునకు ఆత్మ కారణమని భావము. ఇక భూతములే ఎందుచేత సంయోగ వశమున చేతనత్వమును పొంది సుఖాదులకు కారణములగుట లేదు అను విషయమును “న ఖాన్యత” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అన్యత” అనగా వేరై యుండుటచేత. “జాయమానః” అనగా ఉత్పత్తి యగుచున్న కారణము వంటి కార్యమే

ఉత్పత్తి యగుచున్నది. ఎందువలననగా శనగ యొక్క అంకురము కొబ్బరికాయ (వీజము)నుండి ఉత్పత్తి యగుటలేదు. “అవీజాత్” అనగా కార్యత్యముగా అభిప్రాయపడిన అంకురమునకు కావలసిన వీజము కాకపోవుటవలన అవి అర్థము. ఇందువలన గర్భమునకు చేతనత్వమేది కలదో అది అచేతనములగు భూతములవలన కలుగదు, కాని చేతనాధారముగ ఆత్మ వలననే కలుగుచున్నదని చూపుచున్నాడు.

ఆత్మజ భావములు

10. యాని తు ఖల్యస్య గర్భస్యాత్మజాని, యాని వాస్యాత్మతః సంభవతః సంభవన్తి, తాన్యనువ్యాఖ్యాస్యామః, తద్యథాతాసు తాసు యోనిషాత్పత్తి-రాయురాత్మజ్ఞానం మన ఇన్ద్రియాణి ప్రాణాపానౌ ప్రేరణం ధారణమాత్పత్తి-స్వరవర్ణవిశేషాః సుఖదుఃఖే ఇచ్ఛాద్వేషౌ చేతనా ధృతిర్బుద్ధిః స్మృతిరహ-స్కారః ప్రయత్నశ్చేతి (ఆత్మజ్ఞాని).

తాత్పర్యము : ఈ గర్భమునకు, జనించిన శిశువునకును ఆత్మ వలన ఏవి కలుగునో దానిని గూర్చి చెప్పకొందము- అవి యేవనగా-ఆ యా యోనులందు పుట్టుట, ఆయువు, ఆత్మజ్ఞానము, మనస్సు, ఇంద్రియములు, ప్రాణవాయువు, అపాన వాయువు, ప్రేరణము, ధారణము, ఆకారము, స్వరము, వర్ణము, సుఖదుఃఖములు, ఇచ్ఛాద్వేషములు, చైతన్యము, ధారణాశక్తి, బుద్ధి, స్మృతి, అహంకారము, ప్రయత్నము అనునవి. ఇవి ఆత్మ వలన కలుగునవి.

అయుర్వేదదీపిక : గర్భమునకు ఆత్మజత్యమును పై విధముగా వివరించి ఆత్మజ విశేషములను “యాని” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పచున్నాడు. ప్రేరణము మరియు ధారణము అనునవి ఇంద్రియములకే వర్తించును. ఇవటయును ధర్మాధర్మముల వలన కలుగు దేవాది ఉత్తమ యోనులందును పశువు మొదలగు నీచ యోనులందును ప్రవేశించుటకు కారణములగు ధర్మాధర్మములకును వానిని కలిగింపజేయు ఆత్మయే మూలకారణమని చెప్పబడుచున్నది. ఆత్మజ్ఞాన ప్రాణాపాన ప్రేరణాదులయందు మనస్సును సాధనముగా చేసికొని ఆత్మయే వ్యవధానము చేయుట వలన అది కారణమగుచున్నది.

గర్భమునకు సాత్యము వలన కలుగు భావములు

11. సాత్యజ్ఞానము గర్భము. నహ్యసాత్యసేవిత్యమన్తరేణ శ్రీ పురుషయోర్య-
న్యత్యమస్తి, గర్భేషు వాఽవ్యనిష్ఠో భావః. యావత్ ఖల్వసాత్యసేవినాం శ్రీ-
పురుషాణాం త్రయోద్వేషాః ప్రకుపితాః శరీరముపసర్పంతే న శుక్రకోటిత-
గర్భాశయోపపద్యంతే తావత్ సమర్థా గర్భజననాయ భవన్తి. సాత్యసేవినాం
పునః శ్రీ పురుషాణామనుపహతశుక్రకోటితగర్భాశయోపపద్యంతే నన్ని-
పతితానాం జీవస్యానవక్రమాద్గర్భా న ప్రాదుర్భవన్తి. నహి కేవలం
సాత్యజ్ఞ వివాయం గర్భము, నముదయోఽత్రతారణమువ్యతే. యాని ఖల్వన్య
గర్భన్య సాత్యజ్ఞాని యాని చాన్య సాత్యతః సంభవతః సంభవన్తి,
తాన్యనువ్యాఖ్యాస్యామః; తద్యథా—అరోగ్యమనాలస్యమలోలుపత్యమిన్ద్రి-
యప్రసాదః స్వరవర్ణవీజసంపత్ ప్రహర్షణ్ణాయన్త్యం చేతి (సాత్యజ్ఞాని).

తాత్పర్యము : ఈ గర్భము సాత్యము వలన నేర్పడును. అసాత్య
సేవనము చేయకుండుట వలన శ్రీ పురుషులకు వంధ్యత్వముగానీ గర్భములందు
అనిష్ట భావములు కాలి ఉండవు. అసాత్య సేవనము చేయు శ్రీ పురుషులకు
త్రిదోషములు ప్రకోపించినవై శరీరమున ప్రసరించుచున్ననూ శుక్రకోటిత గర్భాశయ
ములకు విఘాతమును కల్పించనంతవరకు గర్భము కలుగును. సాత్యమును సేవిం
చుచు పరిశుద్ధములగు శుక్రకోటిత గర్భాశయములను కలిగియుండి, ప్రశస్తమైన
ఋతుకాలమునందు సంగమమునొందు శ్రీ పురుషులకును జీవుడు సంక్రమింపక
పోయినచో గర్భములు కలుగనేరవు. అందుచే ఈ గర్భము కేవలము సాత్యము
నుండి పుట్టినది మాత్రమే కాదు. ఇది అన్ని భావముల సముదాయము వలననే కలు
గును అని చెప్పబడుచున్నది. ఈ గర్భమునకును జనించిన దానికని సాత్యసేవన
వలన నేవి కలుగుచున్నవో వానిని చెప్పుచున్నాము—అవి యేవనగా—అరోగ్యము,
సోమరితనము లేకుండుట, విషసూనక్తి లేకుండుట, ఇంద్రియ నైర్మల్యము, స్వర-
వర్ణ-వీజ సంపత్తు, సంతోషము అనునవి. ఇవి సాత్యసేవన వలన కలుగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “సాత్యజ్ఞశ్చ” అను మొదలగువానిద్వారా సాత్య
జ్ఞత్వమును వివరించుచున్నాడు. అసాత్య సేవన వలన గర్భమునకు ఉష్ణభావము
కలుగుటను చూపుచు సాత్యసేవనము గర్భమునకు తారణమగుటను దృఢపరచు
చున్నాడు. అసాత్య సేవనము చేయువారికిని సంరానము కలుగుటను చూపుచు

“అసాత్యసేవినశ్చ నిఖిలేనానపత్యాః స్యుః” అను పూర్వపక్షమును (భరద్వాజుని వాక్యము) పరిహరించుచున్నాడు. “సాత్యసేవినాం పునః” అను మాత్రము వలన “సాత్యసేవినామేకాస్తేన ప్రజా స్యాత్” అని ఏదీ చెప్పబడినదో దానిని పరిహరించుచున్నాడు. “సన్నిపతితానామ్” అనగా వ్యవాయమును (త్రైంగిక సంపర్కమును) పొందుచున్నవారలకు అని అర్థము. ఇచట స్వర-వర్ణములు రెండును సాత్యజములు గను, ఇంతకుముందు అత్యజములుగను చెప్పబడినవి. అందువలన సాత్యజ-అత్యలు రెండును వీనికి కారణములని తెలియవలెను.

గర్భమునకు రసము వలన కలుగు భావములు

12. రసజ్ఞానం గర్భః. న హి రసాదృతే మాతుః ప్రాణయాత్రాఽపి స్యాత్, కిం పునర్గర్భజన్య. న చైవానమ్యగుపయుజ్యమానా రసా గర్భమభినిర్వర్తయన్తి న చ కేవలం సమ్యగుపయోగాదేవ రసానాం గర్భాభినిర్వృత్తిరవృత్తి, నముదాయోఽప్యత్ర కారణమువ్యతే. యాని తు ఖల్వస్య గర్భస్య రసజాని, యాని దాస్య రసతః సంభవతః సంభవన్తి, తాన్యనువ్యాఖ్యాస్యామః; తద్యథాశరీరస్యాభినిర్వృత్తిరభివృద్ధిః ప్రాణానుబంధస్తృప్తిః పుష్టిరుజ్జ్వాహ శ్చేతి (రసజాని).

తాత్పర్యము : ఈ గర్భము రసము వలననూ కలుగుచున్నది. రసము లేకుండగ తల్లికి జీవనమే యుండరాదు. ఇక గర్భము కలుగుట యనునది ఉండనే యుండదు. రసములను సరిగా ఉపయోగించకపోవుటవలన గర్భము కలుగనేరదు. ఇంకనూ రసములనుసరిగ ఉపయోగించుటవలన మాత్రముననూ గర్భము కలుగనేరదు. వీటన్నిటి (తల్లి తండ్రి అత్య మొదలగువాటన్నింటి) నముదాయమే గర్భము కలుగుటకు కారణమగునని చెప్పబడుచున్నది. ఈ గర్భమునకును, జనించినదానికిని రసము వలన ఏవి కలుగునో వానిని గురించి చెప్పుకొందము. అవి యేవనగా — శరీరము ఏర్పడుట, అభివృద్ధి చెందుటయు, ప్రాణములు నిలచి యుండుట, తృప్తి, పుష్టి, మరియు ఉత్సాహము అనునవి. ఇవి రసము వలన కలిగినవి.

అయుర్వేదదీపిక : “ప్రాణ యాత్రాఽపి స్యాత్” అనగా గర్భధారణకు కారణభూతముగా నుండు తల్లియొక్క ప్రాణములతోనుండు స్థితి అని అర్థము.

“స చై వాసమ్యగుపయఃజ్యమానా” అను మొదలగువానివలన ఆసాత్య్యరసము సేవించువారలకు గర్భమునకు ఉపఘాతము కలుగుటను చూపుచున్నాడు. ఆసాత్య్య రసమును సేవించువారలకు సంతానము కలుగుట యనునదేది కలచో అది ఆసాత్య్య సేవనము చేయువారలకు సంతానము కలుగుటవలెనే యుండుటవలన ఇచట మరల చూపబడలేదు. “సముదాయోఽవ్యక్త శారణమ్” అనుటవలన మాత్రము రసమును సరిగా సేవింపనివారికిని సంతానము కలుగుటయందు ధర్మాదులే శారణమని చూపుచున్నాడు. “అభినిర్వృత్తి” యనగా అంగప్రత్యంగములు వ్యక్తముగుట. “ప్రాణానుబంధః” అనగా బిఁమును కలిగియుండుట. “పుష్టిః” అనగా ఉపపయము. “వృద్ధి” యనగా పొడవు పెరుగుట, “ఉత్సాహః” అనగా బలము. ఇతి శబ్దము ప్రకారమునందు ఉపయోగింపబడినది. ఇదియును ఇతరములు అగు వర్ణాదులును రసజములు అని చూపుచున్నాడు. ఇట్లే ఇంతకుముందు సూత్రములలోని ఇతి శబ్దమును వ్యాఖ్యానించు కొనవలెను. ఇతి శబ్దము పరిసమాప్తి కొరకు ఎప్పుడు ఉపయోగింప బడినదో అప్పుడు, ప్రారంభింపబడిన (చెప్పబడిన) రసజములకును పరిసమాప్తియని తెలియపలెను. అందువలన ప్రారంభింపబడని (చెప్పబడని) వర్ణాదులుకూడ రసజము లుగా వచ్చుచున్నవి.

మనస్సు జీవునికి శరీరమునకును సంబంధ మేర్పరచుట

13. అస్తి ఖలు సత్త్వమోపపాదుకిం: యజ్జీవం స్ఫుల్ శరీరేణాభి సంబద్ధాతి, యస్మిన్నపగమన పురస్కృతే శీలమస్య వ్యావర్తతే, భక్తిర్నిరస్యతే, సర్వేన్ద్రియాణ్యుపతప్యంతే, బలం హీయతే, వ్యాధయ ఆప్యాయ్యంతే. యస్మాద్దీనః పాణ్డ్యహాతి, యదీన్ద్రియాణామభిగ్రాహారం చ “మన” ఇత్యభి ధీయతే; తత్త్రివిధమాఖ్యాయతే - శుద్ధం, రాజసం, తామసమితి యేనాస్య ఖలు మనోభూయిష్టం, తేన ద్వితీయాచా చాకారౌ సంప్రయోగోభవతి: యదా తు తేనైవ శుద్ధేన సంయుజ్యతే, క్లితదా తానేరతి బ్రాహ్మణీయా అపి స్మరతి. స్మార్తం హి జ్ఞానసూత్యనస్సన్యవ మనసోఽను బన్ధదనువర్తతే, యస్యాసంవృత్తిం పురస్కృత్య పురుషో “జాతిస్మర” ఇత్యవ్యతే. యాని ఖల్యస్య గర్భస్య సత్త్వజాని, యాన్యస్య సత్త్వతః సంభవతః సంభవన్తి, తాన్యనువ్యాఖ్యాస్యామః; తద్యథా - భక్తిః శీలం చౌచం ద్వేషః స్మృతిర్కోహస్యాగో చూత్సర్యం శౌర్యం భయం క్రోధస్తద్ద్రోహాహైష్ట్యం మార్దవం

గామీర్ష్యమువద్దకే త్వమిత్యేవమాదయశ్చాస్యే, తే సత్త్వవికారా యాన్యుత్తర
రాలం సత్త్వభేదమధికృత్వోపదేశ్యమః. నానావిధాని ఖలు సత్త్వాని,
తాని సర్వాణ్యేకపురుషే భవన్తి. న చ భవన్త్యేకరాలమ్, ఏకం తు ప్రాయో
వృత్త్యాఽఽహా.

తాత్పర్యము : మనస్సు ఔపపాదుకముగ నుండును. ఏది ఆత్మను స్పర్శ
యుక్తముగ శరీరముతో కూర్చునో, ఏది పోవుటకు సిద్ధముగ నున్నపుడు - శీలము
వ్యతిరేకముగా మారునో, ఇచ్చ మార్పు నొందునో, సమస్తేంద్రియములు తపింప
బడునో, బలము క్షీణించునో, వ్యాధులు వృద్ధిపొందునో, ఏది పోయినపుడు ప్రాణ
ములు పోవునో, ఏది ఇంద్రియములను ధరించి యుండునో - అది మనస్సు
అని పేర్కొనబడుచున్నది. అట్టి మనస్సు శుద్ధ మనియు (సాత్త్వికమనియు),
రాజసమనియు, తామసమనియు మూడు విధములుగ నుండును. మనస్సునకు
సత్త్వరజస్తమో గుణములతో దేనితో నెక్కువ సంబంధముండునో అట్టి గుణము
యొక్క సంబంధము రెండవ జన్మయందును ఉండును. ఎప్పుడు మనస్సు సత్త్వ
గుణముతో కూడియుండునో అప్పుడది క్రిందటి జన్మయందలి విషయములనుహడ
స్మరించును. స్మరింపబడిన జ్ఞానము అట్టి మనస్సుయొక్క సంబంధము చేతనే ఆత్మను
అనుసరించి కలుగును. అట్లు అనుసరించుచుండుటను ఆధారముగా ఊహించి ఆ
పురుషుడు జాతిస్మరుడు అని పేర్కొనబడుచున్నాడు. ఇట్లు సత్త్వము చెప్పబడినది.
ఈ గర్భమునకు, జనించినదానికని సత్త్వము వలన కలుగునవేవి కలవో వానిని
గూర్చి చెప్పకొందము. అవి యేవనగా - ఇచ్చ, స్వభావము, శౌచము, ద్వేషము,
స్మృతి, మోహము, త్యాగము, మాత్సర్యము, శౌర్యము, భయము, కోపము,
పాలుమాలిక, ఉత్సాహము, తీక్షణత్వము, మృదుత్వము, గాంభీర్యము, స్థిరముగా
లేకుండుట-అనునవియు ఇంకనూ ఇటువంటి ఇతరములైనవియును సత్త్వము వలన
కలుగును. ఇతర భావములను సత్త్వభేదముల నాధారముగ ఊహించి తరువాత చెప్ప
బోవు చున్నాము. అన్ని విధములగు సత్త్వములు ఒకే పురుషునియందుండును. కాని,
ఏక కాలమున నుండవు. ఏ సత్త్వము అధికముగనుండునో మనుషుడు అట్టి సత్త్వము
కలవాడుగ చెప్పబడును.

అయుర్వేదదీపిక : “అస్తి” అను మొదలగువానిద్వారా ఇంతకు
ముందు భరద్వాజునిచే ఆక్షేపింపబడిన మనస్సుయొక్క ఔపపాదుకత్వమునకు
సూచనను నిచ్చుచున్నాడు. ‘అపి’ శబ్దము ఆపధారణమునందు ఉపయోగింపబడి

నది. ఇచటయును 'యజ్ఞీవం స్పృక్ శరీరేనాభిసంబధ్నాతి' అను మొదలగువాని ద్వారా మనస్సు మొక్క అసాధారణ ధర్మమును చెప్పుటయే దౌషపాదుకమును సిద్ధింపజేయునదగును. ఎందువలననగా మనస్సు లేనపుడు ఈ చెప్పబడుచున్న ధర్మము సిద్ధింపకపోవుటవలన. నిత్యము ఆత్మను స్పృశించునది 'స్పృక్' అని అర్థము. శరీరమనగా ఆతివాహిక శరీరము, అందువలన చారణధూతముగు స్పృక్ శరీరము వలన ఆత్మ రూపమగు జీవము బంధింపబడును; భోగాయతన శరీరము వలన అని అర్థము. ఆతివాహిక శరీరము మొక్క అస్తిత్వము, "భూలైశ్చతుర్భుః సహితః సుసూక్ష్మైర్మనోజవో దేహామపైతి దేహాః". (చరక-శారీర స్థానము 2వ అధ్యాయము) అనుట వలన ప్రతిపాదించబడినది. లేదా జీవం - ఆత్మను, స్పృక్ శరీరేణ - స్పృగము గల శరీరముతో, ఏ మనస్సు సంబంధమును కల్పించునో అది ఉపపాదుకముగ నుండునని అన్వయించునవలెను. ఇట్లునుచొనవలెను - ఒక వేళ మనస్సు ఆత్మతో శరీరమునకు సంబంధమును కల్పించునని స్వీకరించబడినచో, అప్పుడు ఆత్మకు వ్యాపకత్వముండుట వలన ఎల్లెడలనూ అది అన్యులవలెను. కాని అట్లు జరుగుటలేదు. అందుచేత ఎచట మాత్రము స్పృగయుత్తమగు శరీరమునందు మనస్సు ప్రతిబద్ధమగుచున్నచో అచటనే ఇది సుఖదుఃఖములను పొందబడుచున్నది. 'స్పృక్' అను విశేషణము వలన శరీరము మొక్క మూత్రసఖ కేళములయందు మనోగమనము లేకుండుట వలన ఆత్మమొక్క అనుపలద్దినీ చూపుచున్నాము. "అప గమన పురస్కృతే" అనగా దేహాంతర గమనమునకు సిద్ధముగా నున్నప్పుడు. భక్తి యనగా కోరిక. "యస్మాద్దీన" అనగా మనస్సుచేత వదలిపెట్టబడినది. "యేన" అనగా అట్లున్న సాత్త్వికము వలన, రాజసము వలన లేదా, తామసము వలన మనస్సు ఎక్కువగా కూడియుండుట అని అభిప్రాయము. 'ద్వితీయామాశాతౌ' అనగా రెండవ జన్మయందు; పూర్వజన్మయందు ఎటువంటి మనస్సు ఉండునో అటువంటిదే తరువాతి జన్మయందును సాధారణముగా నుండునని అర్థము. కొందరు మాత్రము, "తేన న ద్వితీయామాం" అను మొదలగువానిని పఠించురు. అచటయునూ సాధారణముగా రెండవ జన్మయందు సమానమగుదానితో మనస్సు మొక్క సంయోగము జరుగదు కాని ఎప్పుడో ఒకప్పుడు జరుగును అని అర్థము. "నాన్య కించిత్ పార్శ్వ దేహికమవిదితం స్యాత్" అని ఏది చెప్పబడినచో అట్టి పార్శ్వదేహిక జ్ఞానము కొంచెము కలుగునని చూపుటకు "యదా తు" అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. "అదేన" అనగా విసద్రమగు నర్త్యగుణముతో అని అర్థము. "త్యక్తవ" అని చెప్పబడినచో "యస్య" అనువానిని సంబంధింపబడియున్నది. యోని మంత్రము

తృతీయాధ్యాయము

యొక్క పీఠనము వలన కలిగిన తమస్సుచే వికలమైన మనస్సు గడచిన జన్మ యందలి విషయములను స్మరింపదు. సత్త్వమైక్కువగా నున్నపుడు తమస్సు మనస్సు నావరింపదు అప్పుడు మనస్సు గడచిన జన్మయందనుభవించిన విషయములను తప్పక స్మరించునని భావము. “పురస్కృత్య” అనగా కారణమగుట వలన అవధరించి అని అర్థము. ఈ మనస్సు యొక్క ధర్మ సముదాయము ఇంద్రియోపక్రమణీయాధ్యాయమున చెప్పబడినప్పటికీ మరల ఇవట ప్రకరణ వశమున చెప్పబడుచుండుట యను నది పునరుక్తి దోషమును పొందదు. సత్త్వమునకు గర్భజనకత్వము ప్రత్యక్షముగా చెప్పబడనప్పటికీ సత్త్వమునకు గర్భము ఎడల ఉపపాదుకత్వమేది చెప్పబడినదో, దానివలననే సత్త్వమునకు గర్భజనకత్వమున్నదను ప్రతిజ్ఞ చేయబడినదని అనుకొనవలెను. అందువలన “యాని ఖల్వన్య గర్భన్య సత్త్వణాని” అను మొదలగు వాని వలన గర్భమునందు సత్త్వజ భావములను చెప్పుట సరిగనే యున్నది. గర్భ కారణమగు సత్త్వమునకును ఉపపాదుకమని చెప్పుటచే ఏ కారణము చెప్పబడినదో, అది గర్భ కారణత్వమునకు అతిరిక్తమగు దేహమునుండి వేరు దేహమునకు వెట్లట యను మనోధర్మము యొక్క ప్రతిపాదన కొరకు చెప్పబడినది అని తెలియవలెను. “నానా విధాని” అనగా నానా విధములగు సాత్త్విక, రాజస, తామస, వృత్తుల వలన వేర్వేరుగా నుండునవి అని అర్థము. అవి ఒకే పురుషుని యందు కలుగును అనుట వలన - ఒకే పురుషుడు ఒక్కొక్కప్పుడు ధర్మక్రియల వలన సాత్త్వికుడగును, ఒక్కొక్కప్పుడు రామ చింతనచే రాజసుడగును, ఒక్కొక్కప్పుడు మోహమునందుండి తామసుడగును అని చూపుచున్నాడు. ‘స భవన్త్యేక కాలమ్’ అనగా ఒకేమారుగా సాత్త్వికాది ధర్మములు కలుగక ఒకదాని తరువాత నొకటి కలుగును అని అర్థము. ఒకవేళ ఒక పురుషునియందే సాత్త్వికాదులన్నియు కలుగుచున్నవి గదా! అట్టి ఎడ ఏ విధముగా ఇతడు సాత్త్వికుడు అను మొదలగు వ్యవదేశము ఎట్లు కలుగును ? అను విషయమును - ‘ఏకం తు’ అను మొదలగు వాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ‘ప్రాయోవృత్త్యా’ అనగా ఎక్కువగా ఎవనికి సాత్త్విక చేష్టలుండునో అతడు సాత్త్వికుడని, ఎవనికి ఎక్కువగా రాజస వృత్తులుండునో అతడు రాజసుడనియు చెప్పబడును అను మొదలగునవి. ఇదే విషయము మొదట (సూత్ర స్థానము 8వ అధ్యాయమునందు) చెప్పబడినది - “యద్గుణం చాభీష్టం పురుషమనువర్తతే సత్త్వం తత్సత్త్వమేవోపదేశన్తి ఖాహుల్యాన్మనశయాత్”. (ఏ గుణమును మాటిమాటికిని పురుషుని యొక్క సత్త్వము అనుసరించునో ఎక్కువగా నుండుటవలన అట్టి గుణమే అసత్త్వము కలిగియున్నదని చెప్పదురు).

- 14. ఏవమయం నానావిధానామేషాం గర్భకరాణాం తాదానాం సముదాయాదభి-
 నిర్వర్తతే గర్భః, యథా - కూటాగారం నానాద్రవ్యసముదాయాత్, యథా
 వా - రణో నానారథాంగసముదాయాత్: తస్మాదేతదదోషాః -
 మాతృజ్ఞానం గర్భః, పితృజ్ఞానం, అత్మజ్ఞానం, సాత్వజ్ఞానం, రసజ్ఞానం,
 అస్తి చ సత్త్వనూపసాదుకమితి. (హోవాచ భగవానాశ్రేయః).

తాత్పర్యము : ఇట్లు, ఏ విధముగా - అనేక ద్రవ్యముల సముదాయము చేత గృహము, లేదా, ఏ విధముగా - అనేక రకములైన రథము మొక్క అంగముల సముదాయముచేత రథము ఏర్పడుచున్నట్లు అనేక విధములైనట్టిను, గర్భకరములైనట్టియు భావముల సముదాయముచే గర్భము ఏర్పరుపబడుచున్నది.

అందువలననే - ఈ గర్భము మితృజ్ఞానమునూ, పితృజ్ఞానమునూ, అత్మజ్ఞానమునూ, సాత్వజ్ఞానమునూ, రసజ్ఞానమునూ అయియున్నదనియూ, మరియు సత్త్వము ఔపసాదుకముగ నున్నదనియు చెప్పబడుచున్నది అని అశ్రేయ భగవానుడనెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఈ విధముగా తల్లి మొదలగు కారణములను వివరించుటవలన గర్భమునకు చెప్పబడిన సముదాయము వలన పుట్టుటను దృష్టాంతము ద్వారా దృశ్యకరించుటకు “ఏవమయమి” అను మొదలగునవి చెప్పబడుచున్నవి. కూటాగారమనగా జేంతాకస్నేహము కారకు ప్రతిపాదించబడిన వట్టలాకారగృహము. ఇతరులు మాత్రము వస్త్రాదులతో చేయబడిన సంకారి గృహమును కూటాగారమందురు. ఇచట ప్రకరణమునందు కూడ తల్లి మొదలగు అన్ని కారణములు కలిసియున్నపుడే గర్భమునకు కారణమగుచున్ననూ కూడా, పితృ, అత్మ, సత్త్వములను వదలి సాత్త్వము రసముల రెండింటినీ కారణత్వమును వివరించుటయందు “సముదాయోఽప్యత్ర కారణమ్” అని చెప్పబడినదీ చలనో అచట ఇట్లు అనుకొనవచ్చును - ఇచట ఏ విధముగా తల్లి మొదలగు నాల్గు భావములు ఎట్లు అవశ్యముగా గర్భమునకు కారణములైననో సాత్త్వము రసములు అట్లు కావు; ఎందువలననగా కుక్రమం, శోచితము, సునస్సు, అత్మలమొక్క సంసర్గమువలననే గర్భము కలుగుచున్నది. గర్భమేలకమునందు సాత్త్వ రసముల అవశ్యకత లేదు. గర్భము ఏర్పడిన తరువాత కాలమున సాత్త్వము రసములవలన గర్భమునకు పుట్టాదులు కలిగించబడుచున్నవి. అందువలన సాత్త్వమునందు, రసమునందును తప్పక సముదాయమునందు అనేకీత్యమును చూపును అదటనే “సముదాయోఽప్యత్ర కారణమ్” అని

చెప్పబడినది. తల్లి మొదలగునవి మాత్రము పరస్పరము సముదాయమునందుండ వలినవై యున్ననూ, సాత్యురసములు మొదట గర్భముయొక్క కలయికయందు అవశ్యముగా ఉండవలసి లేకుండుటం జేసి మరల అవట సముదాయాపేక్షిత్వము చెప్పబడలేదు. “సముదాయాదేషాం ఖావానాం” అనుటవలన తల్లి మొదలగు నాల్గు భావములకు పరస్పర సముదాయము కొరకు అపేక్షిత్వము వీధి కలదో అది చెప్పబడియే యున్నది. ఇంకనూ గర్భమునకు అవిశేషముగా సాత్యురసముల రెండింటికీ కారణత్వము — “సాత్యుజ్జ్వాళాయం”, “రసజ్జ్వాళాయం” అని వీధి చెప్పబడినదో అది గర్భమేలకమునకా తరువాతి కాలమునందు కారణమగుట వలన చెప్పబడినది. మరియు తల్లి, తండ్రి ఇరువురకును విరుద్ధమగు శుక్రశోణితములను ఉత్పత్తి చేయుట యను కారణములుగా పరంపరగా కారణత్వము వలన అని తెలియవలెను.

15. భరద్వాజ ఉవాచ — యద్యయమేషాం నానావిధానాం గర్భకరాజాం ఖావానాం సముదాయాదభినిర్వర్తతేగర్భః కథమయం సంస్థితే, యది చాపి నస్థితే కస్యార్థే సముదాయప్రభవః సన్ గర్భో మనుష్యవిగ్రహేణ జాయతే, మనుష్యస్య మనుష్యప్రభవ ఉచ్యతేః తత్ర చేదీష్టమేతద్యస్తా-న్తనుష్యో మనుష్యప్రభవస్తస్మాదేవ మనుష్యవిగ్రహేణ జాయతే, యథా-గార్హోప్రభవః, యథా - చాశ్వోఽశ్వప్రభవః ఇతి, ఏవం సతి యదుక్తమగ్రే సముదాయాత్తక ఇతి తదయుక్తమ్. యది చ మనుష్యో మనుష్యప్రభవః, కస్తాజ్జ్వానకజ్జ్వానకమిన్నినవ్యజ్జ్వానకకస్మికిలాసిభ్యో జాతాః పితృనదృశ-రూపా స భవన్తి. అథాత్రాపి బుద్ధిరేవం స్యాత్ - స్వేనైవాయమాత్తా చక్షుషా రూపాణి వేత్తి, శ్రోత్రేణ శబ్దాన్, స్పృశేన గన్ధాన్, రసనేన రసాన్, స్పర్శనేన స్పర్శాన్, బుద్ధ్యా బోధవ్యమిత్యనేన హేతునా న జాదాదిభ్యో జాతాః పితృనదృశా భవన్తి. అత్రాపి ప్రతిజ్ఞాహోనిదోషః స్యాత్, ఏవముక్తే హ్యస్తా సత్స్యన్ద్రియేషు జ్ఞః స్యాదసత్స్వజ్ఞః, యత్ర చైతదుభయం సంభవతి జ్ఞతస్యమజ్ఞతస్యం చ, సవికారశ్చాత్తా. యది చ దర్శనాదిభిరాత్మా విషయాన్ వేత్తి, నిరిన్ద్రియో దర్శనాదివిరహోదజ్ఞః స్యాత్, అజ్ఞత్వాద-లారణయి, అకారణత్వాచ్చ నాత్మేతి వాగ్విస్తుమాత్రమేతద్వచనమనర్థం స్యాదితి (హోవాచ భరద్వాజః).

తాత్పర్యము : భరద్వాజా డిక్లనెను — దానా విభములగు గర్భకర ఖావములయొక్క సముదాయముచేత గర్భము ఏర్పడుచున్నచో, అట్టి కలయిక ఎట్లు జరుగుచున్నది? ఒకవేళ కలియుచున్నచూ సముదాయమువలన కలుగు గర్భము ఎట్లు మనుష్యరూపమున పుట్టుచున్నది? మనుష్యుడు మనుష్యునినుండి పుట్టునని చెప్పచున్నారు. మనుష్యుడు మనుష్యప్రభవుడని అంగీకరించినచో అందువలననే మనుష్యరూపమున పుట్టుచున్నాడు. ఉదాహరణకు - అప్ప అప్పనుండి మరియు గుట్టము గుట్టమునుండియు పుట్టుచున్నట్లు. ఇది చిట్టచివరికే మొదటి గర్భము నముదాయము వలన కలుగనని చెప్పబడినదేది కలచో అది అచిత్తముగా నున్నది. మనుష్యుడు మనుష్య ప్రభవుడైనచో, మందుడు - గ్రుడ్డివాడు - గూనివాడు - మూగవాడు - పొట్టివాడు - నల్లివాడు - మంగు కలవాడు - చిన్నదము కలవాడు - కుష్టము కలవాడు - బొల్లి కలవాడు అను వీరికి పుట్టుచున్నవారు తండ్రి వంటివారెందులకు ఆగుటలేదు. ఇవటనూ ఇట్టి అనిప్రాచయము కలుగవచ్చును. ఎట్లనగా - అత్య తన సంబంధమైన చక్షురింద్రియముచే చూచును, శ్రోత్రేంద్రియముచే శబ్దమును, మూత్రేంద్రియముచే గంధమును, రసేంద్రియముచే రసమును, స్పర్శేంద్రియముచే స్పర్శను, ఐంద్రియలన బుద్ధిచే తెలిసికొనడగినువానినిమును తెలిసికొనును. అట్టి ఈ కారణము వలన మండత్వము, గ్రుడ్డి, మూగ లో మొదలగునవి ఉన్నవారికి పుట్టిన వారు తమ తండ్రివంటి రూపమును (మండత్వాదులను) పొందుదురు. ఇవటయునూ ప్రతిజ్ఞాహాని దోషము కలుగును. ఎందువలననగా - ఇంద్రియములయందో అత్యజ్ఞానిగను, ఇంద్రియములు లేనిచో అత్యజ్ఞానిగను ఉండవలయును. ఇట్లు జ్ఞానము కలిగియుండుట, జ్ఞానము లేకయుండుట అను రెంటును సంభవించినచో అత్య విచారముతో కూడి యుండవలయును. అత్య చింతాంధ్రియములను విషయములను తెలిసికొనునెడల ఇంద్రియచరకారులగు అత్య ఆచార్యులును అభావముచే అజ్ఞాదు (ఏమియు తెలియనివాడు) అగును. అట్లాడగుటవలన అచార్యత్వము కలుగును. (ఇతడు దేనికిని చారణము రాజాలడు) చారణమాలకు చాలిపోవుటవలన “అత్య అర్థరహితమైన శబ్దము మాత్రమే” యను వాచ్యము అర్థరహితముగనుగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : మరల భరద్వాజాడు అనుగుచున్నాడు - “యద్యాయమ్” అను మొదలగునవి. “రథం సస్రయతే” అనగా వీ డిద్దరిన కలియించు అని అర్థము. “మనుష్యవిగ్రహేణ బాధయతే” అనగా మనుష్యుని బాధించుచు ఎందువలన మనుష్య రూపముననే కలుగునుట అని అర్థము. గర్భము నముదాయరూపకమని

వీడి చెప్పబడినదో అది అయుక్తము-అనగా ఇచట తల్లి మొదలగువానికంటే ఇతర మైన భావములను కారణముగా చెప్పట వలన మరియు జాతీయందే మనుష్యాడి రూపము బలవంతముగు కారణముగుట వలన పై చెప్పబడిన తల్లి మొదలగువాని సముదాయము వలన గర్భము కలుగుననునది యుక్తము కాదని భావము. ఈ విషయమునందే మరియొక దూషణమును (ఖండనమును) “యదీ చేఠ” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఇడుదనగా మంద బుద్ధి గలవాడు “మిన్మినః”. అనగా ముక్కుతో మూట్లాడువాడు. “పితృసదృశయాపా” అనుచోట పితృశబ్దము వలన తల్లిదండ్రులిరువురును గ్రహింపబడవలయును. కారణము వంటి రూపమును కలిగియుండుట వలన మనుష్యులు కలుగుచున్నచో ఇడుడు మొదలగు కారణ రూపముల నుండి జనించినవారును కారణ సదృశులుగా సుండవలెననుచిత ఇడులుగా సుండవలెనని భావము. ఇచట జూదీ ఎక్కువ ఉదాహరణములిచ్చుట - పక్షమును ఎక్కువ ఉదాహరణములతో ప్రతిపాదించినచో సిద్ధింపజేయవచ్చునను తలంపుతో చేయబడినది. ప్రతిపాదించబడిన పూర్వ పక్షమునందు సమాధానము ఈ విధముగా సుండవచ్చునను శంకను “అథాత్ర” అను మొదలగువానిద్వారా వెలిబుచ్చుచున్నాడు. “స్యేనైవ” అనగా తన స్వయముగా సంపాదించిన కర్మ వలననే అని అర్థము. అందువలన ఇంద్రియములు అత్యజములుగా చెప్పబడినందున తల్లి తండ్రి వంటి మనుష్య జన్యములు లేనందుననూ, ఇంద్రియములకు తండ్రి కారణము కాకుండుట చేత గర్భమునకు తండ్రి ఇంద్రియముల వంటి ఇంద్రియములు కలుగవని భావము. “స్యేనైవ” అని శ్రోత్రము మొదలగు వానికి అన్వయింపబడుచున్నది. “జూదీ-భిష్టాతా” అనుచోట అది శబ్దము ప్రకారమును తెలియజేయునది. అందువలన కబ్బి కుష్ట్యాదులను గ్రహింపవలెను. కుబ్జత్వము, కుష్టత్వము మొదలగువానికి అధార భూతముగు శరీరము అత్యనుండి పుట్టినది కాదు. కాని మాతపితరుల నుండి పుట్టినదియే. అందువలననూ కుబ్జాదుల నుండి పుట్టినవానికి కుబ్జాదులు లేకపోవుట అక్కడ నున్న అవస్థను బట్టియే జరుగును. “అత్రాపి” అను మొదలగువానిద్వారా శంకించబడిన సమాధానమును మూషించుచున్నాడు. “ప్రతిజ్ఞావోషః స్యాత్” అనగా “అత్యజ్ఞః” (శరీరస్థానము 1వ అధ్యాయము) అను మొదలగువాని ద్వారా అత్యకుజ్జత్వమున్నదను ప్రతిజ్ఞకునూ మరియు, “నిర్వికారః పరస్యాత్మా” (సూత్రస్థానము 1వ అధ్యాయము) అను నిర్వికారత్వ ప్రతిజ్ఞకునూ వోషము కలుగవలెనని భావము. “అనత్స్వజ్ఞః” అనునవలన ఒక్కొక్కప్పుడు అజ్ఞత్వము ఉండుటవలన మొదట ప్రతిజ్ఞ చేసిన జ్ఞత్వమునకు దెబ్బవచ్చును. ఇంద్రియముల అధీనము లో నుండుట

వలన పరాధీనమగుటచే అత్యుక్త జ్ఞత్వముండుట వాస్తవము కాదాదు అని భావము. “యత్ర” అను మొదలగువాని ద్వారా ఆత్మకు సవిచారత్వమును సాధించుచున్నాడు. జ్ఞత్వమును వదలి అజ్ఞత్వమును నుండుటవలన ప్రాకృతికముగా నుండవలసిన దాని కంటే వ్యతిరేకముగా నుండుటచేత విచారము కలుగునని భావము. “సవిచార” అనగా “వికారవాన్” అను అర్థము మఠున్ లోపించుట వలన వచ్చినది అని తెలియవలెను. ఆత్మకు ఇంద్రియముల అధీనములో నుండుట అను గుణము చేత జ్ఞత్వమునకు ఇతర దూషణమును, “యది చ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అజ్ఞత్వాదకారణమ్” అనగా అజ్ఞత్వముచేత ద్వానానాత్మకముగా శరీర ప్రేరణాదుల యందు కారణము కారాదని అర్థము. “అకారాన్యాచ్ఛానాత్మా” అనగా శరీర ప్రేరణాదులయందు బుద్ధిని ప్రవర్తింప జేయుటయందు అకారణమగుట వలన, అచేతనములగు వంచ మహాభూతములు తప్ప చేతనయని పిలువబడు ఆత్మ శబ్దముచేతనే దీనిని పిలువవలెను అని అర్థము. “వాగ్వస్తు మాత్రమ్” అనగా స్వరూపముగా చూపువద్దా రూపమును చూచును అను మొదలగువాని వలన అత్యయనునది అర్థరహితమగు శబ్దము మాత్రమే అని అర్థము.

ఆత్రేయుని సమాధానము

16. ఆత్రేయ ఉవాచ — పురస్తాదేతర్ ప్రతిష్ఠాతం — సత్త్వం టీవం స్పృక్-
 శరీరేణాభినందిత్వా తీతి. యస్మాత్తు సముదాయప్రభవః సన్ గర్వో మనుష్య-
 విగ్రహేణ జాయతే మనుష్యో మనుష్యప్రభవ ఇత్యుచ్యతే. తద్వ్యోమః—
 భూతానాం చతుర్విధా యోనిర్భవతి - జూర్జుస్త్వస్త్వోద్భవోద్భవః. తాసాం ఖలు
 చతస్యజామపి యోసీనామేదైరా యోనిరపిసంవ్యయిషేదా భవతి, భూతా-
 నామాకృతివిశేషాసరిసంఖ్యేయత్వాత్. ప్రత్రం - ముగానామర్జుసానాం చ ప్రాచీ-
 నామేతే గర్భకరా భావా యాం యాం యోనిభావద్యుత్పత్త్యాం తస్యాం
 యోనో తథా తథా రూపా భవన్తి. యథా - - చనచరణచాన్రప్రకృతీనచాన్యా-
 సిన్ధిమానాని తేషు తేషు మహిచ్చిష్టవిగ్రహేషు, తాని యదా మనుష్యవిష్ట-
 మాసద్య నై తదా మనుష్యవిగ్రహేణ జాయన్తే, తస్మాత్ సముదాయప్రభవః
 సన్ గర్వో మనుష్యవిగ్రహేణ జాయతే: మనుష్యో మనుష్యప్రభవ ఉచ్యతే,
 తద్వోన్విత్వార్.

తాత్పర్యము : ఆత్రేయుడిట్లు చెప్పెను. ముందుగానే సత్త్వము జీవమును (ఆత్మను) సర్వయుక్త శరీరముతో కలుపును అని ఈ ప్రతిజ్ఞ చేయబడినది. సమదాయము వలన కలుగుచున్ననూ, ఎందువలన గర్భము మనుష్యరూపమున పుట్టుచున్నది? మరియు మనుష్యుడు మనుష్యుని వలన పుట్టును అని వీల చెప్పబడుచున్నచో ఆ విషయమును చెప్పబోవుచున్నాము.

భూతములకు జరాయు, అండ, స్వేద, ఉద్బీదములని నాలు విధములగు యోని యుండును. భూతములయొక్క ఆకృతి విశేషములు లెక్కకు మించినవిగ నుండుట వలన ఈ నాలు విధములగు జాతులలో ఒక్కొక్క జాతియు లెక్కకు మించినదిగ నుండును. గర్భకరములగు భావములు జరాయుజముల యొక్కయు, అండజముల యొక్కయు యోనులలో ఏ యోనిని పొందునో ఆ యోనియందు ఆ యా రూపము కలదిగ నుండును. అది ఎట్లనగా— బంగారము, వెండి, రాగి, తగరము, సీసము - వీనిని కరిగించి మైనముతో చేయబడిన ఆయా మూసలలో పోసినచో ఆ యా మూస యొక్క ఆకృతి కల్గనట్లు గర్భకర భావములును యోనిననుసరించి ఆ యా రూపమును పొందునవగును. ఆ భావముతో మనుష్య బింబమును పొందినపుడు (మనుష్య యోనియందున్నపుడు) మనుష్య విగ్రహముగ పుట్టును. అందువలన గర్భము సమదాయాత్మకమై మనుష్య విగ్రహముగా పుట్టును. మనుష్య యోనినుండి పుట్టుట వలన మనుష్యుడు మనుష్య ప్రభవుడని చెప్పబడుచున్నాడు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఆత్రేయ భగవానుడు, “పురస్తాత్” అను మొదలగు వాని ద్వారా సమాధానమును ఇచ్చుచున్నాడు. “కథమయం సస్తీయతే” అను ప్రశ్నకు ఇది సమాధానము. సత్త్వము శుక్రా ర్థవములను సంధానమునకు కారణమని అర్థము. యోని యనగా జాతి. యోని శబ్దము ఎప్పుడు కారణమును సూచించునో అపుడును జరాయుజాది రూపమగు యోనినుండి పుట్టినవియును జరాయుజాదులే అని చెప్పబడుచున్నవి ఎందువలననగా నిచట కార్యమునందు కారణము ఉండుట వలన ఆకృతియనగా సంస్థానము (ఆకారము): దానియొక్క విశేషములు పరస్పరము పోలికలేని ఆకృతులే. ఉదా - మనుష్య - గజ - తురగ మొదలగు రూపములు. సంభవించుచున్న యోని భేదమును చూపి గర్భము ఎట్లు యోనిని అనుసరించి యుండునో, ఆ విషయమును, “తత్ర” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “గర్భకరాః భావాః” అనగా శుక్రము మొదలైనవి. “మధూచ్ఛిష్ట విగ్రహేషు” అనగా మైనముతో మట్టియందు నిర్మించబడిన సంచక రూపమగు (మూసవంటి)

విగ్రహములయందు. “మనుష్యభిమ్మయై” అనగా మైనముతో చేయబడిన మనుష్యా కారపు మూస అని అర్థము. తనరము మొదలగు బహు ద్రవ్యముల ఉదాహరణము ఎందులకనగా - ఏ విధముగా ఎక్కువగా సున్నప్పటికినీ తనరాదులకు-మనుష్యా కారపు మైనపు మూసలో సున్నవానికి మనుష్యాకృతి కలుగజేయు శక్తి కలుగు చున్నదో, అదే విధముగా మనుష్య యోనులందు పడినట్టి ఎక్కువగానున్న కుశ్రా దులకును మనుష్య విగ్రహమును చేయుటయను గుణము కలుగుచున్నదని సమాన ధర్మము కలిగియుండుటచేత ఇచట ఉదాహరింపబడినది. “సముదాయాత్మకః సన్” అనగా గర్భము సముదాయము వలన కలుగునదై నప్పటికీ యొని హాసమున సున్న కారణము యొక్క మహిమ చేత స్వయోని సదృశమేయగు గర్భము కలుగును గాని అన్యయోని సదృశమగునది కలుగదు. కారణ ధర్మమునకు సూర్యు అనునది లేదు. అందువలన కుశ్రాది సముదాయమునూ కారణమగుచున్నది. విశేషించి తల్లి దండ్రులు గర్భమునకు సజాతీయత వలన కారణమగుచున్నారు అనుటయందు కొంచెము కూడ నష్టము లేదు. “తద్వోనిత్యాత్” అనగా విశేషించి మనుష్యునకు కారణమగుటచేత అని అర్థము.

17. యవోక్తం - యది చ మనుష్యో మనుష్యప్రభవః, కస్మాన్న జా- దీభ్యో జాతాః పితృనదృశయాపా భవన్తి: త్రాగోచ్యతేయన్య యన్య హ్యణ్ణాయవన్య వీణే వీణభాగ ఉపత్తపో భవతి, తన్య తన్యణ్ణవ - యవన్య వికృతియవజాయతే, నోపజానురే నానువరాపాత్: తస్మాదు - భయోపపత్తిరన్యత్ర. సర్వన్య చాత్మజాసీన్ద్రియాటి, తేషాం భావాభావ - హేతురైవం: తస్మాన్నైరాస్తతో జాదీభ్యో జాతాః పితృనదృశయాపా భవన్తి.

తాత్పర్యము : మనుష్యుడు మనుష్యుని వలననే కలుగుచున్న వాడైనదో, ఎందువలన మందుడు మొదలగువారిగా పుట్టినవారు తండ్రివంటి హాసమును కలిగియుండుటలేదు అని అడుగబడిన దానికి సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. వీణమునందు వీణభాగమగు యే యే అవయవము దాచింపబడునో గర్భమునందు ఆ యా అవయవమునకు వికృతి కలుగును. అట్లు కారణ కలుగనప్పుడు వికృతియును కలుగదు. అందుచేత ఇచట ఎందును జరుగును. అన్నింటను ఇంద్రియములు ఆత్మ

సంభవముచే తాని అవి ఉండుట, ఉండకుండటలకు కారణము పూర్వజన్మయందలి కర్మయే కారణము. అందువలన కొన్నిచోట్ల మందుడు మొదలగువారిగా పుట్టవారు తండ్రివంటి రూపమును పొంది యుండరు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “వీణే” శుక్ర శోణితములు రెండింటియందును అని అర్థము. వీజము మొక్క అంగప్రత్యంగమును విర్పడజేయు భాగము వీజభాగము. “ఉభయోపపత్తిరప్యత్ర” అనగా తండ్రివంటి రూపము కలవారు కలుగుదురు మరియు కలుగరు అని అర్థము. “అత్యజాని” అనగా అత్యను బద్ధము చేయు కర్మవలన కలిగినవి. “భావాభావహేతురైవమ్” అనగా ఇంద్రియము ఉన్న పుడు శుభకర్మ వలన ఇంద్రియజనకమైనదనియు, ఇంద్రియము లేనపుడు అశుభ కర్మ వలన ఇంద్రియలోప కారకమైనదనియు అర్థము. “తస్మాత్” అను మొదలగు వానిద్వారా సమాధానమును ఉపసంహరించుచున్నాడు. ఇట్లును కొనబడుచున్నది— మనుష్య వీజమే ప్రత్యంగములగు వీజభాగముల సముదాయాత్మకమై తనవంటి ప్రత్యంగ సముదాయ రూపమగు పురుషుని కలిగించునదగును, ఇంద్రియములును భోగసాధనములై అత్యను బద్ధముచేయు కర్మమైన ఆధారపడియున్నవి; అందు వలన, తండ్రి కుష్ఠురోగి యైననూ కుష్ఠాధారమగు చర్మము మొదలగువానిని కలి గించు వీజము దోషయు క్తముగానపుడు ఉపతప్తముగానట్టి త్వగాదులు కలిగిన వీజము చేత కుష్ఠురోగము లేనట్టి త్వగాదులు కలిగినవారే జనియింపబడుదురు. అతిగా వృద్ధి చెందిన కుష్ఠురోగము వలన తండ్రియొక్క వీజముకూడ కుష్ఠమును కలిగించు దోషము వలన దూషింపబడును; అపుడు దూషింపబడిన త్వక్కు మొదలగునవి కల వీజభాగముచేత కుష్ఠమువలన దుష్టిపొందినదియే యగు త్వక్కు కలుగును. ఈ విష యము సుశ్మత నిదానస్థానము 5వ అధ్యాయమునందు - “దమ్మతోః కుష్ఠ భాహుల్యాద్దుష్టశోణిత శుక్రయోః, యదపత్యం తయోర్జాతం జ్ఞేయం తదపి కుష్ఠితమ్” అని చెప్పబడినది. ఈ విధముగా కుష్ఠురోగము కలవానికిని ఒకవేళ హేతుబలము చేత వీజమునందు కుష్ఠమును కలిగించు దోషము ఉన్నయెడల, అపుడు కుష్ఠురోగిని కుష్ఠురోగముకల సంతానము కలుగును. అంధత్వము మొదలగునవి కలుగుటయందు ఇంద్రియమునకు ఉపసూతమును కల్గించునట్టి పూర్వజన్మయందలి దుష్కర్మయే కారణము. అది అంధ సంతానమునందును తప్పకయుండును. అందువలన సంతా నమునకు అంధత్వముండుటయందు దృష్టికి ఉపసూతమును కలుగజేయు అశుభకర్మ యున్నపుడు కాకతాళీయ న్యాయముచేత అంఘనికి పుట్టినవాడును అంధుడగుట చూడ

బడుచున్నది. ఇట్లే పొట్టెవారు మొదలగువారియందు, బడుడు మొదలగువారి యందును వ్యాఖ్యానించుకొనవలెను.

18. న వాత్సా నత్స్యేన్ద్రియేషు జ్ఞః, అనత్సు వా భవత్కర్మజ్ఞః, న హ్యనత్స్యః కదాచిదాత్మా, న త్వవిశేషాదోచ్యతే పలభ్యతే జ్ఞానవిశేష ఇతి.

తాత్పర్యము : అత్య ఇంద్రియములున్నప్పుడు జ్ఞానిగను, అవి లేనపుడు అజ్ఞానిగను ఉండదు. (ఇంద్రియములున్నను, లేకున్నను జ్ఞానిగనే యుండునని భావము) అత్య ఎప్పుడును న త్వరహీతుడుగా నుండదు. న త్వవిశేషము చేతనే అత్యకు జ్ఞానము కలుగుచున్నది.

అయుర్వేదదీపిక : అత్యయందు ఏ అజ్ఞత్వ ప్రసక్తి చేయబడినదో ఆచరి "న చ" అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నారు. ఇంద్రియము లున్నపుడు, మరియు ఇంద్రియములు లేనపుడునూ అత్య జ్ఞానవంతుడేననునది ప్రతిజ్ఞా విషయము. "న హ్యనత్స్యః కదాచిత్" అనుచోట 'హి' శబ్దము హేతువునందు ప్రయోగింపబడినది. అందువలన ఎల్లప్పుడు అత్య మనస్సుతో బూడియించుటచే వాత్సేన్ద్రియములు లేనప్పటికీ, అంతఃకరణ మనోసంబంధముచేత అత్య మనస్సుద్వారా కలుగజేయబడు జ్ఞానమును పొందుచున్నట్టివాడే యగుచున్నాడని అర్థము. ఈ వాక్య విషయగతమగు జ్ఞానమేదికలదో, అది న త్వమునకు ఇంద్రియాదిష్టాన విశేషముచే కలుగును; అందువలన, ఇంద్రియమున్నపుడు ఇంద్రియము వలన కలుగు విశిష్ట జ్ఞానము కలుగును. కేవలము మనోజన్యమైన అత్యజ్ఞాన మేదికలదో అది ఎల్లప్పుడును కలుగుచునే యుండును. అందుచేత మనోసన్నిధి మాత్రముననే కలుగు నిత్యముగ నుండు జ్ఞానమేది కలదో అది ఎల్లప్పుడునూ ఉండును.

భవన్తి వాత్ర —

19. న కర్తురిన్ద్రియాభావత్ కార్యజ్ఞానం ప్రవర్తతే,
యా క్రియా వర్తతే భావైః సా వినా శైర్న వర్తతే.
20. జానన్వపి మృదోఽభావత్ కుమ్భకృన్న ప్రవర్తతే.

తాత్పర్యము : ఇంద్రియములు లేకపోవుటచే కర్తకు కార్యజ్ఞానము కలుగదు. భావ వస్తువులచేత ఏ క్రియ చేయబడునో (ప్రవర్తింపబడునో), అది అవి (భావవస్తువులు) లేకుండగ బడుగదు.

కుండను తయారుచేయుట తెలిసియున్ననూ, కుంభకారుడు దానిని తయారు చేయుటకు కావలసిన ద్రవ్యముగు మట్టియొక్క అభావముచేత కుండను తయారు చేయలేడు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఈ ఆత్మయొక్క జ్ఞానశక్తి పరాహతము కాదు అను ఆశయముతో “న” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. ఈ ఇంద్రియకమనునదేదీ కలదో అది విషయోపభోగవంతమై అది ఒకప్పుడు కలుగును. ఒకప్పుడు ఇంద్రియము లేనందుచేత అట్లు కలుగదని అధ్యాత్మ విదులు ఒప్పుకొందురు; కాని బ్రహ్మజ్ఞానము నందును ఆత్మయనునది జ్ఞానమును కలిగించు శక్తిని కలిగియేయుండును. కాని ఒకప్పుడు కారణములేనందుచేత అట్లు జ్ఞానమునందు ప్రవర్తింపదు. “కార్యజ్ఞానమ్” అనగా కార్య ప్రవృత్తి వలన జనించు బాహ్య విషయ సంబంధముగు జ్ఞానము; అందు వలన విషయములు లేని జ్ఞానము ఆత్మకు ఇంద్రియములు లేనపుడు కలుగునని నూచించుచున్నాడు. “భాషైః” అనుచోట “హైః” అని అన్వయించుకొనవలెను. “వర్తతే” అనగా శక్తి చేయబడుచున్నది. ఇవటనే “జానన్నపి” అను మొదలగు వానిద్వారా దృష్టాంతమును చెప్పుచున్నాడు. “జానన్నపి” అనగా ఘటమును చేయట తెలిసికొనియుండియూ అని అర్థము. మృదోః అనగా మట్టియొక్క, అభావాత్- అభావముచేత అని అర్థము.

20. క్రూయతాం చేదమధ్యాత్మమాత్మజ్ఞానబలం మహాత్.

21. ఇన్ద్రియాణి చ సంక్షిప్య మనః సంక్షిప్య చక్షులమ్,
ప్రవిశ్యాధ్యాత్మమాత్మజ్ఞః స్వే జ్ఞానే పర్యవస్థితః.

23. సర్వత్రావహితజ్ఞానః సర్వభావాన్ పరీక్షతే.

తాత్పర్యము : ఆత్మ సంబంధమైనట్టియు, గొప్పదైనట్టియు, ఆత్మజ్ఞాన బలమును వినుము. ఇంద్రియములను, చంచలమైన మనస్సును విషయముల నుండి మరల్చి, ఆత్మయందు ప్రవేశించి ఆత్మజ్ఞానము పొందినట్టియు, స్థిమితమైన జ్ఞానము కలిగినట్టియు ఆత్మజ్ఞుడు సమస్త భావములును తెలిసికొనుచున్నాడు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఆత్మకు జ్ఞత్వము కలిగియుండుటయందు వేరు సాధనమును, “క్రూయతామ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఆత్మకు జ్ఞానము యొక్క బలమేదీ కలదో అది ఆత్మజ్ఞాన బలము. “సంక్షిప్య” అనగా

విషయములనుండి మరల్చి. “మనః సంశ్చిప్య” అనగా మనస్సును కూడ అత్యవ్యతిరేకమగు విషయమునుండి నిగ్రహింపజేసి అని అర్థము. “చంచలః” అనునది స్వభావము వలన కలిగిన మనోచంచల్యము. “స్వే జ్ఞానే” అనగా అత్యజ్ఞానము నందు. “సర్వభావాన్ పరీక్షతే” అనగా ఇంద్రియములు లేకున్నచూ సమాధి బలము వలననే సర్వజ్ఞాడగుచుండుటవలన అత్యుత్తము సిద్ధించును.

22. గృహ్టీష్య చే(వే)దమపరం ఘరదాఽఽవినిర్ణయమ్.
23. నివృత్తేన్ద్రియావాత్సేష్టః సుప్తః స్వప్నగతో యథా,
విషయాన్ సుఖదుఃఖే చ వేత్తి నాజ్ఞోఽప్యతః స్మృతః.
24. నాత్మజ్ఞానాదృతే చైకం జ్ఞానం కిచ్ఛోర్ ప్రవర్తతే,
స హ్యేకో వర్తతే భావో వర్తతే నాప్యహేతుకః.

తాత్పర్యము : మరొక నిర్ణయమును వినుము. ఇంద్రియములు వాక్కు పీనియొక్క వ్యాసారము లేనివై, నిద్రించుచున్నచూ, స్వప్నగతములైన విషయములను, సుఖదుఃఖములను తెలిసికొనుచున్నాడు. అందువలనను అత్యజ్ఞానియని చెప్పబడును. అత్యజ్ఞానము లేనిచే ఎట్టి జ్ఞానమును కలుగజేరదు. ఏ భావమైనను కారణము లేకుండగగాని కర్త లేకుండగగాని ప్రవర్తింబదు.

అయుర్వేదదీపిక : నిరింద్రియమగు అత్యుత్తము కలిగిన జ్ఞానము కలుగుటకు మరొక కారణమును కూడ “గృహ్టీష్య” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “స్వప్నగతః” అనగా స్వప్నమును చూచు అవస్థయందు పొందబడినది అని అర్థము. అత్యజ్ఞానము-విషయ జ్ఞానముల యందు కేగాను “నాజ్ఞా” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. నిత్యమగు అత్యజ్ఞానము లేకుండగ కొంచెమును విషయజనుగు జ్ఞానము ఒక్కటియును సహాయము-ఇంద్రియాది సాధన దూపమగు సహాయము లేకుండగ ఉత్పత్తి కాదు. అత్యజ్ఞానము సత్యమే అయి యున్నది. సాంఖ్య ధర్మసమునందుచూ “చిచ్ఛత్తిరసగియామి” అని మొదలుకొని “అత్యుత్తః” అను వరకు సూత్రమున ఈ విషయము చెప్పబడినది. “స హ్యేకో వర్తతే భావః” అని ఇవట ఉపపత్తిని చెప్పుచున్నాడు. భావమనగా ఉత్పత్తి ధర్మము, అది కారణ రహితమై ఒక్కటియే యుండి-సవర్తతే-కలుగదు (ప్రవర్తిం

వదు) అని అర్థము. మరియు కారణ జన్యత్వము కల్గియున్నప్పటికీ భావము-అహేతు కముగా-కర్త లేకుండగ, న వ ర్తతే- ఉత్పత్తి కాదు. కాని, కర్తయగు కుంభకారునిపై ఆధారపడియేమన్ను, చక్రము మొదలగునవి ప్రవర్తించును. కాబట్టి, విషయ జ్ఞానములు కూడ ఇంద్రియములు మనస్సు మరియు విషయముల తోడను మరియు కర్తయగు ఆత్మ వలననూ కలుగుచున్నవని భావము.

25. తస్మాజ్జ్ఞః ప్రకృతిశ్చాత్మా ద్రష్టా కారణమేవ చ,
సర్వమేతద్భరద్వాజి సర్వీతం జహి సంశయమ్.

తాత్పర్యము : ఆత్మకు జ్ఞత్వము కలదు, ఆత్మయు ప్రకృతియై యున్నది. ఆత్మ ద్రష్టయై యున్నది మరియు ఆత్మయే కారణము అని ఇదంతయు నిర్ణయింపబడి యున్నది. అందుచేత, ఓ భరద్వాజాడా ! సంశయమును విడుపుము.

అయుర్వేదదీపిక : “తస్మాత్” అను మొదలగువాని ద్వారా ఉపసంహరించుచున్నాడు. ఇచటయును ఆత్మకు జ్ఞాజ్ఞత్వము వలన అసాదీంపబడిన సవికారత్వమును నిత్యజ్ఞాన సాధనమగుట వలననే పరిహరింపబడినదగుటచే ఇచట పేరుగా పరిహరింపబడలేదు. భరద్వాజి శబ్దము వలన ఇచట ఆత్రేయుని గురుడుగా చెప్పబడుటలేదు, కాని ఇతడు వేరెవరో భరద్వాజి గోత్రుడు. అందువలన అతనియొక్క సంశయమును ఛేదించుట ఆత్రేయుని వలన జరుగుట యుక్తమే యగును.

అధ్యాయ సంగ్రహము

తత్రశ్లోకా—

26. హేతుర్గర్భస్య నిర్వృత్తౌ వృద్ధౌ జన్మని చైవ యః,
పునర్వసుమత్యాయా చ భరద్వాజమతిశ్చ యా.

27. ప్రతిజ్ఞాప్రతిషేధశ్చ వికదశ్చాత్మనిర్ణయః,
గర్భావక్రాన్తిముద్దిశ్య ఖుడ్డీరాం తత్రప్రళాశితమ్.
ఇత్యగ్నివేశకృతే తస్మై చరకప్రతిసంస్కృతే శారీరస్థానే
ఖుడ్డీరాగర్భావక్రాన్తిశారీరం నామ తృతీయోఽధ్యాయః.

తాత్పర్యము : ఈ ఖుడ్డీకా గర్భావక్రాన్తి శారీరమునందు-గర్భము ఏర్పడుటకు కారణము, వృద్ధి పొందుటకు కారణము, పుట్టుటకు కారణము, ఆత్రేయుని

మతము మరియు భరద్వాజుని మతము, ప్రతిజ్ఞా ప్రతిషేధము, విశదమగు ఆత్మ నిర్ణయము అనునవి వివరింపబడినవి.

ఇది అగ్నివేకునిచే రచింపబడి, చరకునిచే ప్రతిసంస్కరింపబడిన తంత్ర మందలి శారీర స్థానమున ఖుద్దీశా గర్భావత్రాంతి శారీరమను తృతీయాధ్యాయము.

అయుర్వేదదీపిక : సంగ్రహముగా హేతు శబ్దము గర్భము యొక్క మొదలునందును జన్మయొక్క చివరయును సంబంధించియుండును. ప్రతిజ్ఞా ప్రతి షేధము భరద్వాజునిచే చేయబడినదని తెలియవలెను. దానికి సాధనముగా అశ్రేయుని కేదీకలదో అదీ “విశదశ్చాత్మ నిర్ణయః” అనుట వలన చెప్పబడినది “తత్” అని శర్ల మొదలగు వానిని తెలియజేయకున్నందున నపుంసక ప్రయోగముగా తెలియ వలెను.

ఇది శ్రీ చక్రపాణి దత్తునిచే విరచింపబడిన అయుర్వేదదీపిక యనెడు చరక తాత్పర్యబీక యందలి శారీర స్థానమున ఖుద్దీశా గర్భావత్రాన్తి శారీరము అను మూడవ అధ్యాయము.

చతుర్థాధ్యాయము

మహాతీ గర్భావక్రాంతి శారీరము

1. అథాతో మహాతీం గర్భావక్రాంతిం శారీరం వ్యాఖ్యాస్యామః.
2. ఇతి హ స్యాహ భగవానాశ్రేయః.

తాత్పర్యము : ఇక ఇప్పుడు మహాతీ గర్భావక్రాంతి శారీరమును గూర్చి చెప్పకొందము.

అని ఆశ్రేయ భగవానుడు చెప్పెను.

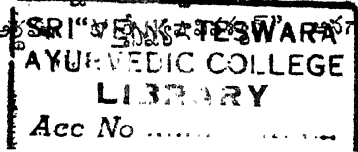
ఆయుర్వేదదీపిక : ఖడ్గీకా గర్భావక్రాంతిని వివరించిన తరువాత మహాతీ గర్భావక్రాంతిని పేర్కొనుట జరుగుచున్నది.

గర్భ సంబంధముగు ఎనిమిది సంశయములు

3. యతశ్చ గర్భః సంభవతి, యస్మింశ్చ గర్భసంజ్ఞాయద్వికారశ్చ గర్భః, యయా చానుపూర్వ్యాఽభినిర్వర్తతే కుక్షౌ, యశ్చాన్య వృద్ధి హేతుః, యతస్యాజన్మ భవతి, యతశ్చ జాయమానః కుక్షౌ వినాశం ప్రాప్నోతి, యతశ్చ కార్త్యేన్యనావినశ్యన్ వికృతిమావద్యతే, తదనువ్యాఖ్యాస్యామః.

తాత్పర్యము : గర్భము దేనివలన కలుగును ? దేనికి గర్భమును సంజ్ఞ గలుగును ? గర్భము వేనియొక్క స్వరూపము? గర్భము కుక్షియందు ఏ క్రమమున ఏర్పడును ? గర్భము ఎట్లు వృద్ధి పొందును ? గర్భము ఏర్పడకుండుటకు కారణ మేమి ? కుక్షియందు గర్భము ఎందువలన వినాశనము పొందును ? ఎందువలన పూర్తిగా నశింపక వికృతి నొందును ? ఈ విషయములన్నియు చెప్పకొందయ.

ఆయుర్వేదదీపిక : “యతః” అనగా ఏ కారణముచేత “యద్వికారః” అనగా దేనిచే నిండియున్నది అని అర్థము. “యయాఽనుపూర్వ్యా” అనగా ఏ క్రమము వలన అర్థము. “యశ్చాన్య వృద్ధి హేతుః” అనగా ఏ కారణముచేత వృద్ధి పొందును అని అర్థము. “యతస్యాజన్మ భవతి” అనగా ఏ కారణముచేత జన్మ భవతి అని అర్థము. “యతశ్చ జాయమానః కుక్షౌ వినాశం ప్రాప్నోతి” అనగా ఏ కారణముచేత కుక్షియందు వినాశం ప్రాప్నోతి అని అర్థము. “యతశ్చ కార్త్యేన్యనావినశ్యన్ వికృతిమావద్యతే” అనగా ఏ కారణముచేత వికృతిమావద్యతే అని అర్థము.



ఏ కారణమువలన గర్భము ఏర్పడునను ప్రశ్నకు సమాధానము

4. మాతృతః పితృత ఆత్మతః సాత్యతో రసతః సత్త్వత ఇత్యేతేద్యో భావేభ్యః సముదితేభ్యో గర్భః సంభవతి. తస్య యే యేఽవయవా యతో యతః సంభవతః సంభవన్తి తాన్ విభజ్య మాతృభూదీనవయవౌ పృథక్ పృథగుక్తమగ్రే.

తాత్పర్యము : తల్లి, తండ్రి, ఆత్మ, సాత్యు, రస, సత్త్వములను భావముల సముదాయము వలన గర్భమేర్పడును. అట్టి గర్భమునకు తల్లి మొదలగు భావములనుండి యే యే అవయవము లేర్పడునో ఆ విషయమును వివరించి ఇది వరలో చెప్పుట జరిగినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : యే యే భావములు మాతృతః, పితృత మొదలగు చర్మము రక్తము మొదలగునవి, యతో యతో — తల్లి మొదలగు వానినుండి కలుగుచున్నవో, ఆ మాతృతాదీ అవయవములను పేర్కేరుగా వివరించి, అగ్రే - అనగా పూర్వాధ్యాయమునందు (చెప్పబడినది): అందువలన ఇదిట మాతృతాదీ భావములు చెప్పబడలేదు అని దాహ్యార్థము వచ్చును. ఈ విషయము పూర్వాధ్యాయమునందే “మాతృత్యాదునగర్భః” (శారీరము 3వ అధ్యాయము) అను మొదలగువానివలన చెప్పబడినప్పటికీ ప్రశ్న క్రమమునకు సమాధానము నిచ్చుట కొరకు ఇవట మరల చెప్పబడినది ఎందువలన అని మొదట కారణమును, తరువాత కార్యరూపమగు గర్భమును దాని తరువాత గర్భశబ్దమును పేర్కొనవలెను అను క్రమమున ప్రశ్నకు సమాధానమువ్వబడుచున్నది.

దేనికి గర్భముని పేరు కలదు అను ప్రశ్నకు సమాధానము

5. కుక్రొజితణీవసంయోగే తు ఖలు రుగీగతే గర్భశబ్దా నవతి.

తాత్పర్యము : రుగీయందు జరిగిన కుక్రొము - కుక్రొజితము - జీవము అను వాని సంయోగమునకు గర్భము అని పేరు.

ఆయుర్వేదదీపిక : శారీరస్థానము మొదట అధ్యాయమునందు “కుక్రొజితణీవసంయోగే స్తస్యైవ్యాయుగతం” అని మొదలై “గర్భశబ్దనిర్వృత్తతే” అను వరకు ఏది చెప్పబడిననో అది అదిట ఈ గర్భశబ్దమును పేర్కొనుటకు ఉద్దేశించి

నదీకాదు. అందువలన ఇచట గర్భమును సంజ్ఞను పెక్కునుటకు ఇవ్వబడిన వివరణము పునరుక్తిగానేరదు. “కుక్షిగతే” అనగా కుక్షియందలి ఒక భాగముగు గర్భాశయమును నున్నట్టి అని అర్థము “సంయోగే” అనగా నరియగు కలయిక; అందువలన జీవమునకు అతివాహిక శరీరముతో గల్గు సంబంధము గ్రహింపబడుచున్నది. అంతేగాక ఆత్మకు వ్యాపకత్వముండుటవలన కలుగు సంబంధము కాదు. (ఇందువలన, గర్భమును కలిగించు సంబంధము (కలయిక) ఇచట అభిప్రేతము అని తెలియవలెను). ఇట్లున్న సంయోగము కుక్షియందే జరుగుచున్ననూ తెలిసియున్నట్టి విషయమునే శిష్యునకు ప్రతిపాదించుటకు “కుక్షిగతే” అను పదము ఉపయోగింపబడుచున్నది

గర్భము దేనియొక్క వికారము? (దేనితో నిండియున్నది?) అను ప్రశ్నకు సమాధానము

6. గర్భస్తు బల్వస్తరిక్షవాయుగ్నితో యభూమివికారశ్చేతనాధిష్ఠానభూతః. ఏవమనయా యుక్త్యా పంచమహాభూతవికారసముదాయాత్మకో గర్భశ్చేతనాధిష్ఠానభూతః; స హ్యస్మిష్యో ధాతురుక్తః.

తాత్పర్యము : గర్భము ఆకాశ - వాయు - అగ్ని - జల - వృధివి అను వాని మయమైయుండి చేతనకు అధిష్ఠానమైయున్నది. ఇట్లు ఈ యుక్తివలన గర్భము పంచమహాభూతములచే తయారింపబడిన వానియొక్క సముదాయముగా నున్నది. ఇది చేతనాధాతువునకు అధిష్ఠానము. చేతన యనునది గర్భముయొక్క ఆరవ ధాతువుగా చెప్పబడినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “గర్భస్తు” అను మొదలగునవి గర్భమును కలిగించునవైననూ భూమ్యాదులను వదలి చెప్పబోవుచున్న భూతగ్రహణమునకు అనుకూలము నుండుటచేత (భూతగ్రహణ విషయము అట్లు కోరుచుండుటచేత, ఇట్లు చెప్పబడిన అవనరముగుటచేత) అంతరిక్షము మొదట చెప్పబడినది. “అంతరిక్షం పూర్వమన్యేభ్యో గుణేభ్యః ఉపాదత్తే” అని ముందుముందు చెప్పబోవుచునే యున్నాడు. “చేతనాధిష్ఠానభూతః” అనగా ఆత్మయొక్క భోగకారణమైన స్వరూపము అని అర్థము. చేతనా శబ్దముతో ఆత్మ చెప్పబడుచున్నది; లేదా, భూతశబ్దము సాదృశ్యమును తెలియజేయును; అందువలన ఆత్మకు అధిష్ఠానము వంటిదియగు శరీరము అని

అర్థము వచ్చును. ఘోగ కారణము లేనటువంటి, ఆశ్రయము లేనట్టియు అత్మకు శరీరము ఆశ్రయమగునని మాత్రము కాదు. "అనమా యుక్త్యా" అనగా ఈ భూత వికారరూపమగు యుక్తివలన పంచమహాభూత వికార సముదాయాత్మకమగును; వేరు యుక్తి వలన కతిథాపుడుషీయమునందు చెప్పబడిన చతుర్వింశతి తత్త్వములు కలదగును. మరియు మాతృజాది రూపముల దృష్ట్యా తల్లి మొదలగువాని సముదాయ రూపముగ గర్భము ఉండునని అర్థము. మాతృజాదుల సముదాయమని చెప్పుట యందును పంచమహాభూతముల సముదాయమనుటకు వ్యతిరేకము వాచుండుటచేత ఈ పక్షములకు విరోధము లేదు. ఎందువలననగా మాతృజాదులును పంచమహాభూతముల వికారములే. ఈ విషయము శారీరస్థానమందలి చెంతవ అధ్యాయమున "రసాత్మమాకాపితృసంభవాని భూతాని విద్యాద్దశ షట్ చ చేహ" అని చెప్పబడియే యున్నది. చతుర్వింశతికత్వమునందుహ పంచమహాభూతాత్మక రూపముగనే అవట వివరింపబడినది. "స హి" అను మొదలగునవి. "అస్య" అనగా గర్భము మొక్క అని అర్థము.

కుక్షియందు గర్భము ఏ క్రమమున ఏర్పడును అను ప్రశ్నకు సమాధానము

7. యయా చానుభూర్వ్యాఽపినిర్వర్తతే కుక్షి లం వ్యాఖ్యాస్యామః - గతే పురాణే రజసి నవే చావస్థితే బద్ధస్నాతం ప్రాయుషివ్యాఃసన్నయోని శోణిత గ్ర్యాశయామృతమశ్రీమాచక్రమే. తయా సహ తథాభూతయా యదా పుహనవ్యాపన్నవీక్షో మిశ్రీణావం గచ్ఛతి, తదా తస్య బాహ్లోదీరితః పరః శరీరధాత్వాత్కా బక్రభూరోఽగ్లాదగ్లం సంభవతి స తథా బాధ్యభూతేనాత్మరో దీరితశ్చాస్థితశ్చ వీజబాశో ధాః పురుషాశ్రీరావసినా బ్ధ్యోవితేన పథా గ్ర్యాశయమను బ్రవివ్యాల్తవేనాభిసంభవేతి.

తాత్పర్యము : గర్భము అభియందు ఏ క్రమమున ఏర్పడునో ఆ విషయమును చెప్పుకొందము - పాత ఆర్థమును బోలు కొత్త ఆర్థమును నిర్వచింపజేయు, బద్ధస్నానము చేసినట్టియు, పరిబద్ధములగు యోని - శోణిత - గ్ర్యాశయములను కలిగినట్టియు స్త్రీని మురుపరి అందురు. అట్టి స్త్రీలో పర భ్రమగునున్న బ్రతము గల పురుషుడు ఏపుడు సంయోగము నొందునో, అప్పుడు అట్టి పురుషుని చెప్పు సంభ

షముచే ప్రేరేపింపబడినట్టియు, సారభూతమైనట్టియు, శరీర ధాతురూప మైనట్టియు శుక్రము ప్రతి అంగము నుండియు సంభవించును. అట్లు సంభవించునట్టియు, సంతో షముతో కూడి ఆత్మచే ప్రేరేపింపబడి నట్టియు, అట్టి ఆత్మచేత అధిష్ఠింపబడి నట్టి యును దీజరూపమగు శుక్రము పురుష శరీరమునుండి బయలు వెడలి ఉచితమైన మార్గము ద్వారా గృహాశయమునందు ప్రవేశించి అర్ధవముతో సంయోగము నొందును.

అయుర్వేదదీపిక : “గతే” అనగా నివృత్తి చెందియున్న నమయము నందు “పురాణే” అనగా ఋతుకాలము అతిక్రమించుటచేత చేరియున్నట్టి. “నవే చావస్థితే” అను వచనమువలన ప్రా త్తదియును లేనపుడు దానికి గర్భమునకు కారణ మగుట యుండదని చూపుచున్నాడు. “శుద్ధస్నానామ్” అనుటవలన బుద్ధ స్నానము చేసియున్నట్టి స్త్రీయే సంయోగమున కర్హురాలు, స్నానము చేయని ఆ స్త్రీ అశుద్ధత్వము వలన మైఖనయోగ్యము కాదని చూపుచున్నాడు. “స్త్రీయంత్యస్యాం గర్భ ఇతి స్త్రీ” గర్భమును గ్రహించునది కావున స్త్రీ యనబడును. అందుచే స్త్రీ శబ్దము సుపయో గించి వంధ్యను (గొఱాలిని) ఇవట నిరసించుచున్నాడు. “ఋతుమతి” అనునది ప్రశంసయందు మతు ప్రయోగము “తథాభూతయా” అనగా అట్లున్నట్టి స్త్రీతో అని అర్థము. హర్షమనగా ప్రీతి విశేషము. దానివలన - ఉదీరితః అనగా ప్రేరేపింప బడిన. పరః అనగా సారము. లేదా తరువాతి కాలమునందు ఉత్పన్నమగునది పరము. శుక్రమే అన్ని ధాతుపులకంటె తరువాతి కాలమున ఉత్పన్నమగును. “శరీర ధాత్వాత్మా” అనగా శరీర ధాతురూపమగు. “శుక్రభూతః” అనగా శుక్రరూపమే అంగాంగములనుండి సంభవించును అని తెలియుచున్నది. అందువలన, అంగముల నుండి శుక్రము ఉత్పత్తియై కాని శుక్ర రూపముగనే ఉండును అని తెలియు చున్నది. “సర్వత్రానుగతం శుక్రం దేహే” (చికిత్సాస్థానము 2వ అధ్యాయము 4వ పాదము) అని చెప్పబడియున్నది. “హర్షభూతేన” అనగా హర్షమయత్వ మును పొంది యుండుట వలన. (శరీరమంతయు హర్షమయమగుటవలన) “ఉదీరిత శ్చాధిష్ఠితశ్చ” అనుట వలన ఉదీరణ కాలముయ మరియు నిస్సరణకాలమందును శుక్రమునకు హర్షమయమగు ఆత్మకధిష్ఠానమై యుండి గృహాశయమును పొందుటకు కారణమును చూపుచున్నాడు. శుక్రప్రవృత్తి ముగుకాలము నందు పురుషుడు హర్షము

లేనివాడైనచో అప్పుడు బుక్ర ప్రవృత్తి జరుగదు. మరియు వేగమునకు విభూతము కలుగుటచేత అది గర్వాశయమును పొందదు. దీనిబాట భారువనగా బుక్రము. "అభి సంసర్గమ్" అనగా సరియగు కలయిక అని అర్థము.

8. తత్ర పూర్వం చేతనా భారుః సత్త్వకరణో గుణగ్రహణాయ ప్రవర్తకే; స హి హేతుః కరణం నిమిత్తమక్షరం కర్తా మర్తా వేదితా దోర్ధా ద్రష్టా ధాతా బ్రహ్మో విశ్వకర్మా విశ్వరూపః పురుషః ప్రభవోఽవ్యయో నిర్వో గుణి గ్రహణం ప్రధానమవ్యక్తం జీవో బ్లిః పుష్కలశ్శేతనావాన్ విభుహ్నూత్యా చేన్ద్రియాత్మా చాస్తరాత్మాఽచేతి. స గుణోపాదాన రాశేఽస్తరిక్షం పూర్వతర మన్యేభ్యో గుణేభ్య ఉపాదత్తే, యథా-ప్రళల సాత్యయే సి స్యుజ్జూతానవ్యక్షర ఘాతఅత్మా స్త్యోపాదానః పూర్వతరమారాశం స్యజతి, తతః క్రమేణ వ్యక్త తరగుణాన్ భారున్ వాయూదిరాంశ్శుచురః తథా దేహాగ్రహణోఽపి ప్రవర్త మానః పూర్వతర మారాశమోపాదత్తే తతః క్రమేణ వ్యక్తతరగుణాన్ భారున్ వాయూది రాంశ్శుచురః సర్వమపి తు బుచ్చ్యేతద్గుణోపాదానమణూ కాశేన భవతి.

తాత్పర్యము : అవట ముందుగా సత్త్వము (సునస్సు)ను సాధనముగా జేసికొనినదైన చేతనా భారువు గుణములను (భూతముల మొక్క గుణములను) గ్రహించుటకు ప్రవర్తించును. అదియే యేతువు, కారణము, నిమిత్తము, అక్షరము, కర్త, మంత, వేదిత, దోర్ధ, ద్రష్ట, ధాత, బ్రహ్మ, విశ్వకర్మ, విశ్వరూపుడు, పురుషుడు, ప్రభువుడు, అవ్యయుడు, నిత్యుడు, గుణి, గ్రహణము, ప్రధానము, అవ్యక్తము, జీవుడు, జ్ఞాని, పుష్కలుడు, చేతనావంతుడు. విభుడు, భూతాత్మ, ఇంద్రి యాత్మ, అంతరాత్మ అని చెప్పబడును. ఆ చేతనా భారువు భూతములను గ్రహించు సమయమునందు ఇతర భూతములకంటె ముందుగ ఆరాశమును గ్రహించును. ప్రకయాంతమునందు భూతములను సృష్టించుచుచున్నప్పుడు, సత్త్వముచో తూడి నట్టియు, చేతనాభారువు ముందుగ ఆరాశమును సృష్టించు పిమ్మట క్రమముగా వ్యక్త తరములైన గుణములు కలిగినట్టి వాయువు మొదలైన నాలుగు భూతములను ఎట్లు సృష్టించునో, అటులనే దేహమును గ్రహించుటకు ప్రవర్తించినట్లై ముందుగ ఆరాశ మునే గ్రహించి పిమ్మట క్రమముగా వ్యక్తతరములైన గుణములు గల వాయువు మొదలగు నాల్గు భూతములను గ్రహించును. ఈ గుణ గ్రహణములంతయును నిజము నకు అణుకాలములోనే జరుగును.

అయుర్వేదదీపిక : సత్త్వమనగా మనస్సు, అది దేనికి సాధనమో అది సత్త్వకరణమనబడును, అత్మ నిష్క్రియమగుట వలన క్రియావంతమగు మనస్సు వలన ఏ కార్యమును చేయునో అదియును మనస్సుచే చేయబడునున్నప్పటికీ మనస్సుకు అచేతనత్వముండుట వలన ఆ కార్యము చేతనావంతమగు అత్మది యే అని చెప్పబడుచున్నది. శారీర స్థానము నందు 1వ అధ్యాయమున “చేతనావాన్ యతశ్చాత్మా తతః కర్తా నియచ్యతే.” అని చెప్పబడియే యున్నది. “గుణ గ్రహణాయ” అనుచోట గుణ శబ్దమువలన గుణము గుణి (గుణము కల్గియున్నది) అను వానికి భేదము లేకుండుట ప్రవారములో నుండుటవేత గుణములను కల్గియున్నవి యగు భూతములు చెప్పబడుచున్నవి. లేదా గుణము అప్రధానమైనది. అత్మ ప్రధానమైనది, దానికి వ్యతిరేకమైనవియగు గుణములు భూతములు. అప్రధాన రూపములగు భూతములను అత్మ ఎందులకు గ్రహించును అను ఆశంక కల్గుట యిందు అత్యయొక్క ప్రాధాన్యమును తెలియజెప్ప పర్యాయములను “స హి” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పచున్నాడు. నాశనము లేనిది అక్షరము (న క్షరతి) గుణి అనగా భూతరూప గుణములను కల్గియున్నాడని అర్థము. భూతములను గ్రహించునది గ్రహణమనబడును. ఈ పర్యాయముచేత చెప్పబడుచున్న అత్మకు ఇతర పదార్థముల కుపకారము చేయుట వలన లోక ప్రసిద్ధమగు వానికంటె శ్రేష్ఠత్వమును చూపబడుచున్నది. “పూర్వతరం” అనగా మొదటనే. “అన్వేష్యో గుణేభ్యః” అనగా వాయుపు మొదలైన వానికంటె అని అర్థము. ఇచట గర్భము నందు జరుగు భూతగ్రహణ క్రమమునందు “యథా” అను మొదలగువాని ద్వారా దృష్టాంతమును చెప్పచున్నాడు. “ప్రలయస్య” అనగా మహా ప్రలయమునకు, అత్యయే అనగా అదినృష్టియందు అని అర్థము. “సిన్ధుజః” అనగా నృష్టింబుటకు ఇష్టపడియున్నవాడు అని అర్థము. “భూతాని” అనగా ఆకాశదులు. “సత్త్వోపాదన” అనగా మరోసాధనము గలది. మహాప్రలయమునందే వికారము యొక్క లయము ప్రకృతియందు జరుగుటవేత అతి అవ్యక్త రూపములగు ప్రకృతి పురుషులు రెండే నిలచును. అటు తరువాత నృష్టి ఆరంభమునందు ప్రకృతి యొక్క మహాత్ము మొదలగు విస్తారము క్రమముగా ఉత్పత్తియగును. అచట మొదట ఆకాశము ఉత్పత్తి యగును. తరువాత వ్యక్తములగు వాయుపు మొదలగునవి వ్యక్తములగునవి సాంఖ్య సిద్ధాంతము. ఆకాశము యొక్క పుట్టుకయు సాంఖ్యమతము వలననే తెలియ పలెను. “దేహగ్రహణేఽపి” అనగా గర్భ స్వరూపమును గ్రహించుట యందును

అని అర్థము. “ఉపావర్తే” అనగా బుక్రతోటికగతమైయున్న ఆరాశమును ఆరాశ మయముగా స్వీకరించును. “వ్యక్తతరగువాని” అనగా ఒక గుణమున్న ఆరాశము కంటె కబ్బి స్పర్శ గుణములున్న వాయువు వ్యక్తతరమగును. దానికంటె కబ్బి స్పర్శరూప గుణములు గల తేజస్సు వ్యక్తతరమగును అను మొదలగునవి. ఈ భూత గ్రహణ క్రమము ఆగమ సిద్ధమే. అటువంటి ముక్తి ఇచ్చట హృదయంగ మముగా నుండదు. ఇట్టి భూతగ్రహణము కొద్ది కాలములోనే జరుగునని చూపుటకు “సర్వమ్” అను మొదలగువానిని చెప్పచున్నాడు.

మాసానుక్రమముగ గర్భము వృద్ధి చెందుట - మొదటి మాసమునందు గర్భముయొక్క స్వరూపము

9. స నర్వగుణవాన్ గర్భతల్లాహన్యః ప్రథమే మాసి సంసూక్ష్మికః నర్వధాతుకణ్ణిక్వతః ఫేదిహూత్ ఫేదిత్యవృద్ధ విగ్రహః నవసహ్యాకాంగావయవః.

రెండవ మాసమునందు గర్భము యొక్క స్వరూపము

10. ద్వితీయే మాసి భునః సంపద్యతే ప్త్విః కేశ్యర్జ్యుటం వా. తత్ర ఘనం పురుషః, పేశీ శ్రీ, అర్బుదం నవంసరమ్.

తాత్పర్యము : నమస్త గుణములతో కూడిన ఆ చేతనాచారువు గర్భత్వమును పొందినదై మొదటి మాసమునందు సంసూక్ష్మితుమగును, నర్వ ధాతువులచే కణషితము చేయబడినదిగను, ఆరాశము తెలియనిదిగను. స్లేష్మిపు ముద్దవలె నుండి అంగ ప్రత్యంగములు ఉన్నట్లునూ లేనట్లును ఉండును. రెండవ మాసమునందు గట్టిపడి ముద్దవలెగాని, పేళవలెగాని, అర్బుదము వలెగాని ఉండును. ముద్దవలె నున్నచో పురుషుడును, పేశివలె నున్నచో స్త్రీయును, అర్బుదమువలె నున్నచో నపుంసకుడును పుట్టును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “నర్వధాతు కణ్ణిక్వతః” అనగా అన్ని ధాతువులు అవ్యక్తములుగా నుండుట వలన కలుషింపబడినట్లుంది మున్నట్టి అని అర్థము. ధాతు కబ్బిము వలన భూతములు చెప్పబడుచున్నవి. లేదా రసాది ధాతువుల బీజ రూపములు. “ఫేదిః” అనగా స్లేష్మము, అందువలన “ఫేది హూత్” అనగా

క్షేప్యము వలె ఉన్నట్టి అని అర్థము. “నదనద్భూతాజ్ఞావయవః” అనునది ‘అవ్యక్త విగ్రహః’ అనుదాని యొక్క వివరణము. “నదనద్భూతాంగాయవః” అనగా కన్పించుచున్నట్టి మరియు కన్పడనట్టి అంగ ప్రత్యంగములు కల్గినట్టి అని అర్థము. అంగములు వీజరూపములుగా నుండుట వలన సత్త్వము; అవ్యక్త రూపములుగా నుండుట వలన అసత్త్వము - (ఇట్లు రెండును ఈ స్థితియందు వర్తించును). లేదా, నదనద్భూతాంగావయవమగునది ఘనత్వము పొందునని యుక్తి. “ఘనః” అనగా కఠినము. పిండమనునది గ్రంథి ఆకారముననున్నది. పేశీయనగా మాంసపేశి వలె దీర్ఘముగా నుండునది. అర్బుదమనగా గుండ్రముగా ఎత్తుగానుండునది.

మూడవ మాసమున గర్భముయొక్క స్వరూపము

11. తృతీయేనూపి సర్వేన్ద్రియాణి సర్వాజ్ఞావయవాశ్చ యోగపద్యేనాభినిర్వర్తన్తే.

తాత్పర్యము : మూడవ మాసమందు అన్ని ఇంద్రియములు అన్ని అంగావయవములును ఒకేమారు ఏర్పడును.

అయుర్వేదదీపిక : “అశ్లాని” అనగా శిరస్సు మొదలగు అంగములు. దానియొక్క అవయవములు అంగావయవములు. “యోగపద్యేన” అను వచనము వలన శారీరస్థానము 6వ అధ్యాయము నందు చెప్పబోవుచున్న “కుమారస్య శిరః పూర్వమభినిర్వర్తతే” అను ఏక పక్షమును నిషేధించుచున్నాడు. ఒకేమారు అన్ని అంగములు ఏర్పడునని సిద్ధాంతము.

పంచమహాభూతముల వలన గర్భమునకు కల్గు ఖావములు

12. తత్రాస్య కేచిదజ్ఞావయవా మాతృజాదీనవయవాన్ విభజ్య పూర్వముక్తా యథావత్. మహాభూతవికారప్రవిభాగేన త్విదానీమస్య తాంకైవజ్ఞావయవాన్ కాంశ్చిత్ పరాయాన్తరేణాపరాంశ్చానువ్యాభ్యాస్యామః. మాతృజావయోఽ-స్యస్య మహాభూతవికారా ఏవ. తత్రాస్యాకాశాత్మకం శబ్దః శ్రోత్రం లాఘవం సౌక్మ్యం వివేకశ్చ, వాయ్వాత్మకం స్పర్శః స్పర్శనం రాక్ష్యం ప్రేరణం ధాతుప్యాహనం చేష్టాశ్చ శారీర్యః, అగ్నాత్మకం రూపం దర్శనం ప్రకాశః పక్తిరౌష్ణ్యం చ, అణాత్మకం రసో రసనం తైత్వం మార్దవం స్నేహః క్షేదశ్చ, పృథివ్యాత్మకం గన్ధో ఘ్రాణం గౌరవం స్థైర్యం మూర్తిశ్చేతి.

తాత్పర్యము : ఈ గర్భమునకు కలుగు మాతృశ్రాది అంగావయవములు కొన్ని విభజించి చెప్పబడినవి ఇప్పుడు దానిని మహాభూత వికారములుగా విభజించుట వలన అవియే అంగావయవములను కొన్ని ఇతర పర్వాయములతోడను, ఇంకొన్ని జీవి చేర్చియు చెప్పకొండము. మాతృశ్రాది అంగావయవములు మూడ పంచమహా భూత వికారములే. ఆచట, శబ్దము, శ్రోత్రేంద్రియము, అక్షర్యము, సంకృత్యము, విభజింపబడియుండుట (విభజించుట) అనునవి ఆరాత్యకములు. స్పర్శ, త్వగింద్రియము, రూక్షత్యము, ప్రేరణము, ధాతుశులను ప్రమముగ నిర్వరణము (ధాతు హ్యాహనము), శరీర చేష్టలు - ఇవి వాచూత్కృతములు. హాసము, చోరింద్రియము, కాంతి, సచనమగుట, ఉష్ణము — ఇవి అగ్నూత్కృతములు. రసనము, రసనేంద్రియము, శీతము, మృదుత్వము, స్నేహము, స్లేదము — ఇవి అవృత్తకములు (జల మహాభూత సంబంధమైనవి). గంధము, ప్రాణస్ఫ్రియము, గుణిత్యము, స్థైర్యము, ఆకారము ఇవి పృథివ్యాత్కృతములు.

అయుర్వేదదీపిక : “శేషం” అనగా అన్నింటిని అనిరూదు. ఆచట మాతృశ్రాది అంగములను చెప్పుటయందు ఇచట చెప్పబడుచున్న శబ్దాలు పేర్కొనబడలేదు. కాని, త్వక్కు మొదలైనవాటిని చెప్పిందిని మాత్రమే చెప్పుట జరిగినది. “పర్యాయాంతరేణ” అను వచనముతో మాతృశ్రాది అవయవములకు “త్వక్ వలోహితం చ” అను మొదలగువానిద్వారా శారీరస్థానము మూడవ అధ్యాయమునందు ఏవి చెప్పబడినవో ఇచట అవి సాక్షాత్తు చెప్పబడుటలేదు. కాని త్వక్కునందుండు ఆకారము, మృదుత్వము, స్నేహము మొదలగునవి ఏవి కలవో, అవి భూతజన్యములుగా చెప్పబడుటచే త్వక్కును పేర్కొనునవి (సూచించునవి)గా నుండును. ఇట్లే రోక్తమునందున భూతములను చెప్పుటవలన రక్తమునూ చెప్పబడినదనియే గ్రహింపవలెను. “త్యగాదయో వక్ష్యమాదా” అనగా భూతరూప నమయముగా త్యగాదులు చెప్పబడుచున్నవి అని ఆర్థము. త్యగాదులకు మాతృశ్రాదులుగా చెప్పబడుట అవి మాతృ మొదలగు భావములకు ఆదీనమై యుండునని తెలియబరచుట కొరకు అని తెలియవలెను. మరల ఇచట ఈ అంగావయవముల వికారచ్యుతులుగా చెప్పబడుటకు కారణమేమనగా — వానియొక్క వృద్ధిక్షయములందు ఆ మా వృద్ధిక్షయములకు కారణములగు భూతములను (తెలిసికొనుటచేత) నిషేధించుట మరియు ఉపయోగించుటల వలన క్షయమును లేదా వృద్ధిని కలిగించు జ్ఞానముకొరకు ఈ జ్ఞానము కావలసియున్నది. ఏ అవయవము ఏ భూతప్రధానమై యున్నదో ఆ అంగము ఆ

భూత ప్రధానముగు ద్రవ్యమువలన వృద్ధియగుచున్నది. తద్యంతిరేకముగు ద్రవ్యము వలన క్షీణింపబడుచును యున్నది. వాయువునందు లఘుత్వమున్నట్లు — “రూక్షః శీతో లఘుశ్చైవ” (సూత్రస్థానము 1వ అధ్యాయము) అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబడినప్పటికీ ఇది ఆకాశమునందు ఎక్కువగానున్నట్లు తెలియవలెను. అందు వలన ఇచట లఘుత్వము ఆకాశ వికారమందు చెప్పబడుచున్నది. ఆకాశము అత్యంత సూక్ష్మముగుటచేత ఇది వాయువుకంటెను ఎక్కువ లఘుత్వమును కల్గియున్నది. వివేకమనగా విభజింపబడియుండుట. ధాతువ్యూహనమనగా ధాతువులయొక్క రచన మరియు వానిని వహించుట. దేనివలన చూడబడుచున్నదో అది దర్శనము — అనగా చక్షురింద్రియము (దృశ్యతేజసేనేతి దర్శనమ్ చక్షురింద్రియమ్).

లోకమునకు - పురుషునకును సామ్యమున్నదని చెప్పట

13. ఏవమయం లోకసంమితః పురుషః.యావన్తో హి లోకే మూర్తిమన్తో
భావవిశేషాస్తావన్తః పురుషే,యావన్తః పురుషే తావన్తో
లోకే ఇతిఃఋధాస్త్యేవం ద్రష్టుమిచ్ఛన్తి.

తాత్పర్యము : ఈ విధముగా ఈ పురుషుడు లోకముతో నమముగా నున్నాడు. మూర్తిమంతములగు భావములు లోకమునందెన్ని కలవో అవియన్నియు పురుషునియందు గలవు. అట్లే పురుషునియందెన్ని మూర్తిమంతముగు భావములు గలవో అవి యన్నియును లోకమునందు గలవు అని ఈ విధముగా చూచుటకు పండితులు ఇష్టపడుచున్నారు. (ఈ లోకమంతయు పంచభూతాత్మకమని చెప్పబడినది. అటులనే పురుషుడును పంచభూత వికారములతో నిండినవాడని చెప్పియుండుట వలన లోకము - పురుషుడు ఈ రెండింటియందు సామ్యత ఇచట ఎత్తిచూపబడుచున్నది).

అయుర్వేదదీపిక : ఈ శరీరము భూతముల వికారమయమై యుండుట లోకసామ్యము వలన తెలిసియున్ననూ అది పరమ అభీష్టమగు మోక్షమునకునూ కారణమగుచున్నదని లోకసామ్యమును చూపుటకు “ఏవమయమ్” అను మొదలగు నవి చెప్పబడుచున్నవి. “ఏవమ్” అనగా పంచమహాభూత వికారమయముగా, “లోకసంమితః” అనగా లోకముతో నమానుడు అని అర్థము. ఇవటయునూ శరీరమునకు చెప్పబడిన భూతవికారమయత్వమేదికలదో, అందువలన భూతవికారమయ

త్వము నాధారముగా చేసికొని లోకము-పురుషుడు ఈ చెందింటి సాధ్యత్వము (భౌతిక) చెప్పబడినది; లోకము పురుషులకు గల ఆధ్యాత్మిక సామ్యత పురుష విచయ శారీరమునందు చెప్పబడవలసి యున్నచేదీ కలదో అది ఇచట చెప్పబడ కున్ననూ “అహవద్వో హి” అను మొదలగు విశేషమును పేర్కొనుట వలన సూచించబడినది అని తెలియవలెను. అందువలన, పురుషునియందున్న ఆధ్యాత్మికములగు అంతరాత్మ, సత్త్వము, అహంకారము మొదలగు భావ విశేషములు, శేక భౌతికములగు చూర్ణిచుర్లము, ద్రుము మొదలగు భావ విశేషము తెన్నికలదో అవి లోకమునందున్న వాటితోనూ సమానములని తెలియవలెను. ఈ లోక-పురుషుల సామ్యము పురుష విచయాధ్యాయమునందు వివరముగా చెప్పబడగలదు. ఇట్టి లోక పురుషులకు సామ్యమును చెప్పట యనునది మునుజీవుల (మోక్షమును కోరు వారితే) ఉపయోక్తమని చూపుటకు “బుధాస్త్యైవమ్” అను మొదలగునవి చెప్ప చున్నాడు. “బుధాః” అనగా సరియైన జ్ఞానము గలవారు, మోక్షముతో సంబంధ మున్నవారు అని అర్థము. లోక పురుష సామ్యమును చెప్పట యనునది మోక్షము కొరతేయని పురుష విచయమునందు స్వయముగనే చెప్పబడినట్లు.

14. ఏవమస్మేన్ద్రియాణ్యుత్థావయవాశ్చ యోగపద్యేనానిర్యర్తస్తైలన్యత్ర తేభ్యో భావేభ్యో యేలన్య భాకస్యోత్తరాలం బాయస్తైః తద్యథాదస్తా వ్యజ్ఞానాని వ్యక్తిభావస్తథాయుత్తాని బాపరాణి. ఏషా ప్రకృతిః వికృతిః పునరతోలన్యథా సన్తి ఖల్వస్యన్ గర్వే కేచిన్నిత్యా భావాః, సన్తి చానిర్యా కేచిత్, తస్య య ఏవాగ్లావయవాః సన్తిస్తై, త ఏవ స్త్రీలింగం పురుషలింగం నపుంసకలింగం వా విభ్రతి. తక్ర స్త్రీపురుషయోర్యే వై కేచిరా భావాః ప్రదానసంక్రయా గుణసంక్రయాశ్చ, తేషాం యతో తూయస్త్యం తతోలన్యతరభావః. తద్యథా—త్వలింగం వీరుత్వమైకారద్యం మోహోలనవస్తానమభో గురుత్వమసమానం తైలింగం చూర్ణవం గర్వాకయనీజాగాస్తథా ముత్తాని బాపరాణి స్త్రీకరాణి, అతోవిపరీతాని పురుషకరాణి, ఉభయ భాగావయవా నపుంసకకరాణి భవన్తి.

తాత్పర్యము : జనించిన తరువాత కలుగు భావములు తప్ప మిగిలినవగు ఇంద్రియములు, అంగవ్రత్యంగములును గర్వమునకు ఒకేవారు ఏర్పడును. దంత ములు, మీసము గడ్డము, వ్యక్తత్వము (రక్షోదర్శనము-చంద్రవర్ణము) మొదలగు

భావములు గర్భమునకు జనించిన పిదప కలుగును. ఈ విధముగా జరుగుట ప్రకృతి యనబడును దీనికి వ్యతిరేకముగా జరుగుట వికృతి యనబడును. గర్భమునందలి భావములలో కొన్ని నిత్యములుగను కొన్ని అనిత్యములుగను ఉండును. వానిలో నిత్యములగునవి శ్రీ లక్షణములను గానీ, పురుష లక్షణములనుగానీ, నవుంసక లక్షణములనుగానీ తెలియజేయును. శ్రీ పురుషులకు ప్రధాన సంశ్రయములు గుణ సంశ్రయములగు విశేష భావములు ఆత్మ, పంచభూతములను ఆశ్రయించియుండును. వానియొక్క అధిక్యతను అనుసరించి శ్రీగానీ, పురుషుడుగానీ, నవుంసకుడుగానీ జనించును. అదీ యెట్లనగా - శైబ్యము (పురుషత్వము లేకుండుట), పిరికితనము, ఎదిరించి మాట్లాడలేకుండుట, మోహము, స్థిరత్వము లేకుండుట, అధోభాగ గురుత్వము, అసహనము, శైధిల్యము, మృదుత్వము, గర్భాశయ వీజభాగమును కల్గియుండుట, ఇంకనూ ఇటువంటివేయగు ఇతర భావములు శ్రీని జనింపజేయును. వీనికి వ్యతిరేకములగు భావములు పురుషుని జనింపజేయునవిగా నుండును. ఈ రెండును కలిసియున్నపుడు నవుంసకుడు కలుగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుతము చెప్పబడుచున్న మూడవ మాసమునందు కలుగు ఇంద్రియాదీ అంగములేర్పడుటయను విషయమును ఉపసంహరించుచున్నాడు. “యోగపద్యం” అనగా ఒకేమారుగనే. ఇంద్రియములును అన్ని అంగములతోబాటు సమాన కాలమునందు ఏర్పడునని చూపుటకు యోగపద్యమని పేర్కొనుచున్నాడు. దంతాదులును మూడవ మాసమునందు ఏర్పడునా? అను శంకను తీర్చుటకు “అన్యత్ర” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “వ్యజ్ఞానాని” అనగా మీసము-గడ్డములు, చన్నులు మొదలగునవి. వ్యక్తిభావమనగా శుక్రము రజస్సులు ఆవిర్భవించుట. “తథాయక్తాని” అనగా పుట్టిన తరువాతి కాలమున పుట్టునవగుటచే దంతాదులవంటి అంగములు, బుద్ధ్యాదులు. “ఏషా ప్రకృతిః” అనగా ఇంద్రియములు, అంగావయవములు ఒకేమారు ఏర్పడును; దంతాదులును పుట్టిన తరువాత కొంత కాలమునకు ఏర్పడును అను ఇట్టి పరిస్థితి మనుష్య స్వభావము అని అర్థము. “అన్యథా” అనగా ఒక్కొక్కప్పుడు దంతములతోనే పుట్టుటయనునది మనుష్యునకు వికృతియని భావము. ఇక ఎందువలన దంతాదులతో పుట్టుట వికృతిగా చెప్పబడుచున్నదో ఆ విషయమును “సన్ని” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “ఖలు” శబ్దము హేతువునందు ప్రయోగింపబడినది. “నిత్యః” అనగా శరీరముండు నంతవరకునూ ఉండు కరచరజాదులు. శరీరముండునంతవరకునూ ఉండనట్టివియగు

దంతాదులు అనిత్యములు. ఇందువలన అనిత్య స్వభావముకల దంతాదులు గర్భము నకు మొదట కలుగుట నిత్యత్వమునకు వికృతి యనుట యుక్తమని అర్థము. ఇక నిత్యానిత్యముల మధ్యన ఏవి స్త్రీ మొదలగు లక్షణములను కలుగజేయును అని-
 “తస్య” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పచున్నాడు. “సన్తిష్ఠన్త” అనగా శరీర ముండునంతవరకు పలచియుండునవి అని అర్థము. ఇందువలన నిత్యములగు ఉపస్థ మొదలగునవేవి కలవో అవియే స్త్రీలింగత్వముగానీ, పురుష లింగత్వముగా గానీ ఏర్పడును. అచట ఉపస్థ రూపమగు నిత్యభావము స్త్రీలింగము, శేష (మేధ్రము) పుంలింగము, ఉపస్థ ఆకారముగానీ, లింగారాకారముగానీ లేక కేవలము రంధ్రము మాత్రమేయున్నచో నవునక లింగము అగును. లేదా స్త్రీలకు చన్నులు మొదలగు ఏ లక్షణములుండునో, పురుషులకు కలుగు మీసములు మొదలగునవేవి కలుగునో, నవునకునకును స్త్రీ పురుషులకిరువురకును నమానములగు లక్షణములేవి యుండునో అవియన్నియునూ నిత్యభావములగు ఉరస్సు (ఠామ్ము), కఙ్ఘోలము (చెక్కిళ్ళు) అను వానినుండియే కాలవశమున ఏర్పడునవి వాస్కార్థము చన్నులను కలిగించు బీజమును కలిగియున్న ఠామ్ము తరువాలి కాలమున చన్నులను కలిగి యుండును. అట్లే మీసములను కలిగించు బీజయుక్తమగు కఙ్ఘోలమే తరువాలి కాలమున మీసమును కలిగియుండును. శరీరమునందు చన్నులు మీసములను కలి గించు బీజము తప్పనిసరిగా ఉండవలెనని లేదు అనినచో, ఎందువలన అవి (చన్నులు, మీసము మొదలగునవి) గర్భమునకు అడి ఏర్పడు కాలముననే ఎందు వలన ఏర్పడుట లేదు? ఎందువలననగా తగిన కాలమునంచే అట్లు ఏర్పరచుటయను నది బీజము యొక్క మహిమయైయున్నది. ఉదాహరణమునకు ఘోషై పడినప్పటికీ శాలిధాన్యపు బీజము స్వభావముచేగాత తగిన యుతువునంచే అంతురమును పుట్టించు చున్నది. ఇక ఏ కారణముచేత నమానమగు మద్రాదులయందు కారణమగు స్త్రీ మొదలగు విశేషములు ఏర్పడునో-“వైశేషికా” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్ప చున్నాడు. “వైశేషికాః” అనగా పరస్పర విరుద్ధములగు విశిష్ట గుణములు అని అర్థము. ప్రధాన సంశ్రయములనగా ఆత్మను ఆశ్రయించుచున్నవి అర్థము. గుణసంశ్రయములనగా కుక్రళోటితము-అందున భూతములను ఆశ్రయించుచున్నవి అని అర్థము. గుణకణ్ఠము వలన ఇచట భూతములు చెప్పబడుచున్నవి. “యత” అని సప్తమియందు “తసి” ప్రయోగము. అందువలన ఏ విశేష భావము నందు ఎక్కువగా నుండుట యనునది కర్మవశమున జరుగునో ఆ భావముకంటె

ఇతరమైన శ్రీ రూపమగునదిగాని పురుష రూపమగునదిగాని గర్భముయొక్క ఉత్పత్తి జరుగును. ఒకవేళ శ్రీ కరములగు శైబ్యాది భావములు ఎక్కువగా నున్నచో అప్పుడు శ్రీ జనించును. దీనికి వ్యతిరేకముగా నున్నప్పుడు పురుషుడు జనించును అని అర్థము. ఆచట “తద్యథా” అను మొదలగువానిద్వారా శ్రీ కరములగు భావము లను చెప్పుచున్నాడు. అపై శారద్యమనగా మోహము. శైథిల్యమనగా దగ్గరగా లేని అల్లిక; ఉదాహరణకు గట్టిదగు జనపనార వస్త్రమును గంజిలో తడిపినపుడు ఉండు శైథిల్యము. మార్దవమనగా అవయవములకు సహజముగా నుండు మృదుత్వము; ఉదాహరణమునకు పట్ల సూత్రమునందు ఎల్లప్పుడును ఉంచిన వస్త్రమునకు ఉండు మృదుత్వము. శైబ్యము మొదలుకొని అవస్థానమువరకు ప్రధాన సంశ్రయములు; మిగిలినవి గుణ సంశ్రయములు. “తథాయుతాని” అనుటవలన యోని వీజభాగము మొదలగువానిని గ్రహించుచున్నాడు. ఈ అధోగురుత్వాదులు రజస్సు అధికముగా నుండు వీజమునందే కలుగుచున్నదని తెలిసికొనవలెను. అందువలన “ర క్షేన కన్యా-మధితేన” (శారీరస్థానము 2వ అధ్యాయము) అని చెప్పబడినది ఏది క్షేతలచో అది ఇప్పుడు చెప్పుచున్నవానికి సమానమే కాని విరుద్ధము కాదు. “విఃరీతాని” అనగా అశైబ్యము మొదలగునవి అని అర్థము. “ఉభయభాగావయవాః” అనగా శ్రీ పురుష కారకములగు అవయవములు. “నపుంసకకరాణి” అనగా నపుంసక నిర్దేశము అవ్యక్తగుణముల అభిప్రాయమువలన. అందువలన మొదట “నపుంసకకరాణి” అని అవ్యక్తగుణ సంధోహాభిప్రాయము వలన ప్రయోగింపబడినది, తరువాత అని యేవి అని చెప్పవలసియున్నందున విశేష పరిగ్రహముచేత “ఉభయభాగావయవాః” అని పుంలింగముతో నిర్దేశము చేయబడినదని తెలియవలెను.

గర్భమునకు నుఖదుఃఖానుబంధము కలుగుట - శ్రీని ద్వైహృదయ
యని పిలచుట

15. తస్య యత్కాలమేవేన్ద్రియాణి సన్నిష్టాణి, తత్కాలమేవ చేతసి వేదనా నిర్బంధం ప్రాప్నోతి; తస్మాత్తదా ప్రభృతి గర్భః స్పష్టతే, ప్రాయతే చ జన్మాంతరానుభూతం యుక్తించిత్, తద్వైహృదయ్యమాచక్షతే వృద్ధాః.
మాతృజం చాన్య హృదయం మాతృహృదయేనాఖినంబద్ధం భవతి రసవాహినీభిః సంవాహినీభిః; తస్మాత్తయోస్తాభిర్పక్తిః సంస్పష్టతే.
తచ్చైవకారణమవేక్షమాణా న ద్వైహృదయ్యస్య విమానితం గర్భమిచ్ఛన్తి

కర్తృమ్. విమానసేహ్యస్య దృశ్యతే వినాశో వికృతిర్వా. నహనయోగక్షేమా హి తదా భవతి గర్భణ కేమచిద్ధేమ మాతా. తస్మాత్ ప్రాయశీతాభ్యాం గర్భణీం విశేషేణోపచరన్తి కుశలాః.

తాత్పర్యము : ఆ గర్భమునకు ఎప్పుడు ఇంద్రియములు ఏర్పడునో, అప్పుడే మనస్సునందు సుఖదుఃఖానుబంధము ఏర్పడును. అందుచే అప్పటినుండి గర్భము స్పందింపబడచుండును. మరియు అది ఏదేని మార్పణవ్యయంబందునుభవించిన దానిని కోరుచుండును. అద్దానిని పెద్దలు ద్వైహృదయముండురు. తల్లివలన జనించిన గర్భము తల్లియొక్క హృదయముతో రసవాహకములగు నాడులతో కట్టబడి యుండును. అందువలన తల్లికిని గర్భమునకును నాడులద్వారా కోరికలు కలుగు చుండును. ఈ కారణమును చూచినవారు ద్వైహృదయయగు తల్లియొక్క కోరికలను తిరస్కరించుటకు ఇష్టపడరు. అట్లు తిరస్కరించుటచేతనే గర్భమునకు వినాశము గాని వికృతిగాని కల్గును. కొన్ని విషయములందు తల్లి గర్భముతో సహనము గు యోగక్షేమములు కలదిగ నుండును. కావున తెలివిగలవారు తల్లికి ప్రాయశ్చిన్తన హిత మైన ఉపచారములను ఇచ్చెదరు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “స నిష్కలై” అనగా ఏర్పడుచున్నవి అని అర్థము. “వేదనా” అనగా సుఖదుఃఖములు తెలియుట. “నిర్బంధం ప్రాసోక్తి” అనగా సంబంధమును పొందును, ఇంద్రియోత్పత్తియగు కాలమునందే సుఖదుఃఖములు కిలిసియున్నదగునని వాక్యార్థము. “తస్మాత్” అనగా సుఖదుఃఖ సంబంధముచేత, సుఖమును పొందుటకొరకు, దుఃఖమును పరిహరించుట కొరకును - స్పందనే - అనగా కదలును, మరియు జ్వాలంతరానుభూతముగు సుఖోపశుప్తలను కోరుచుండును అని అర్థము. ఆ గర్భముయొక్క కోరికతో కూడిన మోత్యహృదయమును ద్వైహృదయము అని - వృద్ధులు - జ్ఞానవృద్ధులు పిలుచురు. రెండు హృదయము లుండుటవలన - ద్వైహృదయ్యమని అనబడును. మోత్య హృదయము గర్భహృదయ ముతో సమముగా నుండును. గర్భహృదయము మాత్యహృదయముతో ఎట్లు సంబంధించి యుండునో “మోత్యజిమ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. మాత్య కారణకమగు అర్ధవజ్రము మాత్యజిమ్గును. “రసవాహినీభిః” అనగా గర్భ ప్రోషణము కొరకు ఉన్నట్టి మాత్యహృదయమును గర్భముయొక్క నాటికి కట్టుచున్న దసవాహినులచేత అని అర్థము. ఇందువలన ఏదేని గర్భము కోరునో ఆ ప్రార్థనను

రసవాహినులద్వారా తల్లి పొందినదై తల్లియును ఆ కోరికను కలదగును. ఇట్లే తల్లి కోరిక వలననూ గర్భము ఆ కోరికను పొందినదగును. “తయోః” అనగా తల్లి - గర్భము ఈ రెండింటికి. “భక్తిః” అనగా ఇచ్చ. “తాభిః” అనగా రసవాహినులతోడ. “సంసన్దతే” అనగా మాతృహృదయము నుండి గర్భహృదయమునకు తీసికొనివెళ్ళును, మరియు గర్భహృదయము నుండి మాతృహృదయమునకు తీసికొని వెళ్ళును అని అర్థము. “గర్భస్య వినాశో వికృత్త్వా” అనగా పెద్ద కోర్కెను అణచుటవలన వినాశము స్వల్పమైన కోర్కెను అణచుటవలన వికృతియుకలుగును. లేదా తల్లియొక్క కోరిక గర్భముయొక్క కోరికతో కూడియున్నది దానికి విఘాతము కలుగుటవలన గర్భమునకు విఘాతము కలుగును, అట్టి సాక్షాత్తు గర్భ సంబంధమగు కోరిక తీరినపుడు (అణచివేయబడినపుడు) నుకుమారతరమగు గర్భము వాతప్రకోపమువలన నశించును. తల్లియొక్క కోర్కె అణచివేయబడినపుడు అది తల్లియందు వాతకోపమును కలుగజేయుచు సమాన యోగక్షేమములుకల గర్భము నందును కొంచెము వికృతి కలుగుటవలన వికృతిని కలుగజేయును. దీనినే “సమాన యోగక్షేమా” అను మొదలగువానిద్వారా చూపుచున్నాడు. యోగః అనగా సుఖ హేతువులుండుట; క్షేమమనగా కష్టములను పరిహరించుట. ఈ యోగక్షేమములు రెండును తల్లికిని గర్భమునకును సమానముగా నుండును. “కేఘవిదర్శేషు” అను వచనమువలన సమానము రాని యోగక్షేమములుండుటయును కొంత ఉండునని చూపుచున్నాడు. అందువలన తల్లియొక్క ఆకలి మొదలగు బాధలు అవశ్యముగా గర్భమును ప్రనేశించి బాధింపవు అట్లే గర్భమునకుండునవి తల్లినియును బాధింపవు అని చూపుచున్నాడు. “గర్భశీం విశేషేణ” అను వచనముచేత గర్భిణి కాని స్త్రీకిని ఋతురాలవనుండు ప్రియులు, హితములును అగు ఉపచారములు చేయవలెనని తెలిసికొనవలెను. ఈ విషయము శారీరస్థానము 8వ అధ్యాయమునందు “సహచర్యత్సైనాం ప్రియూహితాభ్యాం సతతముపచరేయుః” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడినది.

గర్భమును గ్రహించిన స్త్రీయొక్క లక్షణములు

- 16. తస్యా గర్భోత్పత్త్యైహృదయ్యుప్య చ విజ్ఞానార్థం లింగాని సమాపేనోప-
 దిజ్యేమః. చివరవారసాధనం హ్యస్య జ్ఞానే, జ్ఞానం చ లింగతః, తస్మాద్దిష్టో
 లింగోపదేశః, తద్యథా - ఆ ర్రవాదర్యసమాస్యసంప్రవణమనన్నాభిలాషశర్చి-

రరోచకోఽఘ్రామరా చ విశేషేణ శద్ధాప్రణయనముచ్చావచేషు ఖావేషు
 గురుగాత్రత్వం చక్షుషోర్లానిః స్తనయోః స్తనస్సుఃఽయోశ్చ
 కార్ణ్యమత్యర్థం శ్వయఃః పాద్యయోరీషర్లోమరాజ్యార్థమో
 యోన్యాశ్చాటాలత్వమితి గర్వే పర్యాగతే చూపాటి భవన్తి.

తాత్పర్యము : గర్భమును పొందిన స్త్రీకిని, ద్వైహృదయమునకును గల లక్షణములను తెలిసికొనుట కొరకు ఆ లక్షణములను సంక్షేపముగ చెప్పబోవుచున్నాము. జ్ఞానమునందే (జ్ఞానము వలననే) ఉపచార సాధనము కలుగును. ఆ జ్ఞానమునూ లక్షణములవలన కలుగును అందుచే లక్షణములను చెప్పుట అవసరమై యున్నది. ఆ లక్షణము లేవనగా — ఆర్తవము కనుపించక పోవుట, నోట సిరూదుట, అన్నమునందిచ్చ లేకుండుట, వాంతియగుట, నోటికి దుబ్ తెలియకుండుట, పులుపును ఎక్కువగా కోరుట, గొప్ప వస్తువులను, నీవమైన వస్తువులను కోరుచుండుట, శరీరము బరువుగ నుండుట, కన్నులు వాకిముందుట, చన్నులయందు పాలు ఏర్పడుట, పెదవులు - చనుకట్టులపై నలుపు ఎక్కువగా కలుగుట, పాదములయందు కొంచెము పాపుకలుగుట, రోమూణి (నొట్టిక్రింద నిలుపుగానుండు చింఠు కల వరుస) ఎత్తుగానుట, యోని విస్తరించుట అనునవి. ఇవి గర్భమేర్పడిన పిదప స్త్రీలకు గల్గు లక్షణములు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఉపచార సాధనమునగా ఉపచారమునకు తగిన సాధనము. “అస్యా” అనగా గర్భమును గ్రహించిన దానికి మరియు ద్వైహృదయమును అచట గర్భమును గ్రహించినదానికి చేయవలసిన ఉపచారము — “శక్తికా చేద్గర్భమాపన్నా వీరమనుసస్కృతం కాలే లాలే సిగిత” (శారీరస్థానము గివ అధ్యాయము) అనువాని ద్వారా చెప్పుట ద్వైహృదయోపచారమును సాధించుటనే చెప్పగలడు. “అస్లక్షామతా” అనునది “విరేషణ” అనునది భవతి. “జ్ఞానమే” అనగా గర్భముయొక్క మరియు ద్వైహృదయ యొక్కయు జ్ఞానము. “శ్రద్ధా” అనగా కోరిక. “ఉచ్ఛావచేషు” అనగా ఉచ్ఛ్వాసములయందు — రిను పదార్థములయందు చేయబడినవనియందు చేయబడిన దానియందును అని అర్థము. “రూపం” అనునది పాదశోధకు వర్తించును “వాటాలత్వమే” అనగా లెరడుకొని యుండుట. ఈ లక్షణములు గర్భ స్వరూపమునకు ఉండును. తృతీయూపాస యుక్తములగునవి మాత్రము ద్వైహృదయ యొక్క లక్షణములగునని తెలిసికొనుటయెను.

గర్భమునకు ఉపఘాతమును కలిగించు ఖావములు

17. సా యద్యదీచ్ఛేత్తత్తదస్యై దద్యాదన్యత్ర గర్భోపఘాతకరేభ్యో ఖావేభ్యః.
18. గర్భోపఘాతకరా స్త్విమే ఖావా భవన్తిః; తద్యథా—సర్వమతి
గురుష్టతీక్ష్ణం దారుణాశ్చ చేష్టాః; ఇమాంశ్చాన్యానుపదిశన్తి వృద్ధాః—
దేవతారక్షోఽనుచరపరిరక్షణార్థం న రక్షానివాసాంసి విభృయాన్న మదకరాణి
మద్యాన్యభ్యవహరేన్న యానమథిరో హేన్న మాంసమశ్మియాత్ సర్వేన్ద్రియ-
ప్రతికూలాంశ్చ దూరతః పరివర్షయేత్, యచ్ఛాన్యదపి కిచ్ఛేత్ ప్రియో విద్యుః

తాత్పర్యము : గర్భిణీ శ్రీ కోరుకొన్న వాటిలో గర్భమునకు ఉపఘాతమును కలిగించు ఖావములు తప్ప మిగిలిన వాటినిన్నింటిని ఇచ్చుచుండవలెను. గర్భమునకు ఉపఘాతములను కలిగించు ఖావములు ఏవనగా — అతిగురు, అతి ఉష్ణ, అతితీక్ష్ణ వదార్థములు, దారుణమైన చేష్టలు, జ్ఞానవృద్ధులు ఇవియేకాక ఇంకను ఇతరములైన వానినికూడా ఉపదేశించుచున్నారు — దేవతలు, రాక్షసులు - వీరి అనుచరుల నుండి రక్షించుకొనుట కొరకు రక్షవప్రములను ధరింపరాదు; మదమును కలిగించు మద్యములను సేవింపరాదు, యానములను (ఏనుగు, గుఱ్ఱము మొదలగు వానిని) అధిరోహింపరాదు, మాంసమును భుజింపరాదు అన్ని ఇంద్రియములకు ప్రతికూలములగు ఖావములను దూరమునుండియే వర్జింపవలెను. ఇంకను శ్రీలకు తెలిసిన గర్భోపఘాతకర ఖావములను వర్జింపవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “దారుణాశ్చేష్టాః” అనగా మైథునము చేయుట మొదలగునవి. దేవతా రాక్షస అనుచరుల నుండి పరిరక్షించుకొనుట దేవతారక్షోఽనుచర పరిరక్షణమనబడును. “యత్” అను మొదలగునవి. ఇవికాక శ్రీలు ఇతరములైన గర్భకాలమునందు సేవన యోగ్యము కానివానిని తెలిసికొని యుండురో వానిని కూడ వర్జింపవలెను. గర్భిణీ శ్రీ ఖావిలోనికి చూడరాదు, నదిని దాటరాదు అని శ్రీలు చెప్పబునే యుండురు. వృద్ధ శ్రీల యొక్క వచనమునూ ఆగమములమే అయి యున్నది. ఈ విషయములు ఇచట గ్రంథ విస్తరభీతిచే చూపబడలేదు అని ఖావము.

19. తీవ్రాయాం తు ఖలు ప్రార్థనాయాం కామమహితమవ్యవై హితేనోపహితం దద్యాత్ ప్రార్థనావినయనార్థమ్-ప్రార్థనాసంధారణార్థి వాయుః ప్రకుపితోఽ-
స్తఃశరీరమనుచరన్ గర్భస్యాపద్యమానస్య వినాశం వై రూప్యం వా కుర్యాత్.

తాత్పర్యము : అహితమైననూ కోరిక తీవ్రముగా నున్నప్పుడు అట్టి కోర్కెను హితమైనదానితో కలిపి ఇవ్వవలెను. కోర్కెను అణచివేసినచో వాతము ప్రకోపించి శరీరములోపల నంచరించి గర్భమునకు నిరూపనమును గాని వికృతిని గాని కల్గించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రార్థన యనగా కోరిన విషయమును పొందవలె ననది కోర్కె. దానియొక్క తీవ్రత్యమనగా బలమైన కోర్కె అనియుంటుంది. “హితోప హితం” అనగా హితమైనదానితో కలిపి; లేదా కల్పన చేదముచే హితముగానున్నట్టి అని అర్థము. “ప్రార్థనాయా వినయనం” అనగా కోర్కెను త్రోసిపుచ్చుట. కోరిక యనునది కోరినది దొరికినపుడే తగ్గును. “ప్రార్థనా” అను మొదలగువాని ద్వారా కోర్కెను అణచివేయుటయందు దోషమును చెప్పుచున్నాడు. ప్రార్థనయొక్క పరి యగు ధారణము ప్రార్థనా సంధారణమనబడును. ఇదియును కోరినది స్ఫుల్పక్రమ ముగ ఇచ్చుచున్ననూ ఉండును. యథోక్త ప్రకారముగా సరియైన వానిని ఇచ్చినపుడు కూడ కోరిక కొంచెముగా గాని పూర్తిగా గాని ఖండింపబడును. ఇచ్చువిహితము కూడ మనస్సునకు చోటను కలిగించు భయమువలె వాత ప్రకోపకరమగును. “అపద్య మానస్య” అనుబవలన గర్భము అతి చిన్నదగుటవలన (లేతదగుటవలన) కొంచెము వాతచోటమైనను సహించలేకుండుటను చూపుచున్నాడు. పై బాహ్యమును నలంపజేయు వికల్పము మాత్రము అధికవాత కోపమును తగ్గించుటవలన కలుగునని తెలియ వలెను.

నాల్గవ మాసమునందు గర్భముయొక్క స్థితి

20. చతుర్థే మాసి స్థిరత్వమాపద్యతే గర్భస్థానస్థాత్తదా గర్భిణీ గురుగాత్రత్వమధికమాపద్యతే విశేషేణ.

తాత్పర్యము : నాల్గవ మాసమునందు గర్భము స్థిరత్వమును పొందును. అందుచే గర్భిణీ స్త్రీ విశేషించి శరీరమున గురుత్వమును (బరువును) పొందును.

ఆయుర్వేదదీపిక : తృతీయ మాసము నునుసరించి బరుగు విషయము లను చెప్పు ప్రస్తావన వలన వచ్చిన గర్భస్థానస్థాత్తదా విశేషమును దేర్చుకొని క్రమమునందు వచ్చుచున్న చతుర్థమాసక్రమమును — “చతుర్థీ” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. స్థిరత్వమనగా నిమిగత్యము (అంగావయవములు దగ్గర

దగ్గరగా ఏర్పడియుండుట) అందువలననే ఎక్కువగా బరువుకలిగి నివిడముగానున్న గర్భమును కలిగియుండుటవలన గర్భిణి శరీరము బరువుగా నుండుననుట యుక్తముగా నున్నది.

ఐదవ మాసమునందు గర్భముయొక్క స్థితి

21. పంచమే మాసి గర్భస్య మాంసశోణితోపచయో భవత్యధికజున్యేభ్యోః భావేభ్యః, తస్మాత్తదా గర్భిణీ కార్యమాపద్యతే విశేషేణ.

తాత్పర్యము : ఐదవ మాసమునందు గర్భమునకు ఇతర మాసములందు కంటె మాంసము రక్తము అను రెండును అధికముగా వృద్ధి చెందును. అందుచేత ఆ సమయమున గర్భిణి విశేషించి బలహీనముగా నుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అధికమన్యేభ్యః” అనుట వలన ఇతర మాసము లందును లొంచెము లొంచెముగా మాంస శోణితములు వృద్ధి యగుటను చూపుచున్నాడు. యే శారీరక భావముల వలన గర్భము వృద్ధి పొందునో ఆ శారీరక భావముల వలన గర్భిణి క్షీణించును అనుట యుక్తమే. గర్భము యొక్క మాంసాదులను పోషించుట వలననే క్షీణించిన ఆహార రసము తల్లియొక్క మాంసాదులను సరిగా పోషింపదు.

ఆరవ మాసమునందు గర్భముయొక్క స్థితి

22. షష్ఠే మాసి గర్భస్య బలవర్ధోపచయో భవత్యన్యేభ్యోమాసేభ్యః, తస్మాత్తదా గర్భిణీ బలవర్ధహానిమాపద్యతే విశేషేణ.

తాత్పర్యము : ఆరవ మాసమునందు తక్కిన మాసములందు కంటె గర్భమునకు బలము వర్ధములు వృద్ధి చెందును. అందుచే ఆ సమయమున గర్భిణికి బలము వర్ధములు విశేషముగా క్షీణించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : బలము మరియొక వర్ధము-ఈ రెండింటి వృద్ధి బలవర్ధోపచయనునవి. లేదా, ఉపచయనునగా ధాతువుస్థి అని అర్థము.

ఏడవ మాసమునందు గర్భముయొక్క స్థితి

23. సప్తమే మాసి గర్భానర్వైర్వాదై రాప్యాయ్యైరే, తస్మాత్తదా గర్భిణీ నర్వాల్లారైః బ్లాస్తకమా భవతి.

తాత్పర్యము : ఏడవ మాసమునందు గర్భమునకు అన్ని భావములును వృద్ధి నొందును. అందుచే అప్పుడు గర్భిణి అన్ని విషములుగ ఎక్కువ సీరసంబి యుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “సర్వభాస్తైః” అనగా మాంస శోణితాదులచే అని ఆర్ద్రము. ఏడవ మాసమునందు అన్నింటి వలనను ఒకటి మాత్రము బోషింపబడును (వృద్ధి చెందును) క్రిందటి మాసములందు మాత్రము అన్నింటి వలన ఒకే మాత్రము వృద్ధి చెందదు అనునది విశేషము. “నర్వాల్లారైః” అనగా మాంస శోణితాది అన్నింటి వలన కలుగు హావముల చేత అని అర్థము. “బ్లాస్తకమా” అనగా అతిగా క్షీణించునున్నది.

ఎనిమిదవ మాసమునందు గర్భముయొక్క స్థితి-గర్భము
ఎనిమిదవ మాసమునందు జన్మించుచుండుటకు రారణము

24. అష్టమే మాసి గర్భశ్చ మాతృభో గర్భతస్య మాతా రసమాహిసీభః సంవాహిసీభిర్ముహూర్జునాలోః జలస్పృశిత అననానీ గర్భస్యానంబ్యార్థ త్వార. తస్మాత్తదా గర్భిణీ ముహూర్జునాల్లదామిష్టా భవతి ముహూర్జు- హూశ్చ బ్లానా, తథా గర్భః, తస్మాత్తదా గర్భస్యనిష్టా బ్యాసత్తయిష్టచర్మో- జసోఽనవస్థితత్వార్థ. తం చైవాత్మనుభవోఽన్యోన్యము మూలగర్భానిత్యాచ- ఙ్గతే కుశలాః.

తాత్పర్యము : ఎనిమిదవ మాసమునందు గర్భము సంపూర్ణముగా నుండకపోవుట వలన మాటిమాటికి తల్లనుండి గర్భము, గర్భము నుండి తల్లియు ఓజస్సును వరస్వరము, రసవాహకములగు నుండల ద్వారా గ్రహించుచుండును. అందువలన అప్పుడు గర్భిణి శ్రీ, ఒక్కొక్కప్పుడు నలనానీ గల ఒక్కొక్కప్పుడు నిరుత్సాహముగా నుండును గర్భము చూడ అల్లీ పడవలెను. ముహూర్జు స్థిరముగ లేక పోవుట వలన ఎనిమిదవ మాసమునందు గర్భము యెక్కువ దృఢత ఆచర్చితో చూడి యుండును. ఇట్లుండటం వలన బుద్ధిబంధులగువారు చివర వరకు మాసము జరుగు చున్నదని గర్భిణికి చెప్పింపి చెప్పగా వని చెప్పవలెను.

అయుర్వేదదీపిక : “అష్టమే” అను మొదలగునవి. “రసవాహినీభిః”

అనగా మాతృహృదయమునందు, గర్భనాడి ద్వారానూ సంబద్ధమైయున్న రసవాహినుల వలన అని అర్థము. “పరస్పరత ఓజ ఆదదాతే” అనగా తల్లి యొక్క ఓజస్సు గర్భమునకు వచ్చును. అట్లే గర్భము యొక్క ఓజస్సు తల్లికి వచ్చును. ఓజస్సు స్థిరముగా నుండకపోవుటకు కారణమును - “గర్భస్యానంపూర్ణత్వాత్” అనుట ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. గర్భము అనంపూర్ణముగా నుండుట వలన గర్భమునందు ఓజస్సు సరియగు ఆశ్రయము లేనిదై అనవస్థితముగా నుండును. తల్లి యొక్క ఓజస్సు గర్భమునకు వెళ్ళునని వీడి చెప్పబడుచున్నదో అది గర్భము యొక్క ఓజస్సే యగును, తల్లితో సంబద్ధమై యుండుట వలన అది మాతృ ఓజస్సని చెప్పబడుచున్నది. ఒకవేళ తల్లి యొక్క ఓజస్సే గర్భమునకు వెళ్ళుచున్నదను అర్థమున్నదో అప్పుడు గర్భము అనంపూర్ణముగా నుండుట వలన అను హేతువు సంపూర్ణమగు తల్లి దేహమునందున్న ఓజస్సు యొక్క గమనమునందు అసంగతము కావలెను. మరియు, ఏ విధముగా గర్భము యొక్క ఓజస్సు తల్లి యందున్నపుడు గర్భము జన్మించినపుడు ఆ గర్భము మరణించునో అదే విధముగా తల్లి యొక్క ఓజస్సు గర్భమునందున్నపుడు గర్భము జన్మించినచో తల్లియును మరణింపవలెను. కాని ఇట్లు జరుగుటలేదు, ఎంచువలననగా రెండు పరిస్థితులయందును గర్భమునకే మరణము జరుగుచున్నదని చెప్పదురు కాని తల్లికి మరణము సంభవింపదు - “తదా గర్భస్య జన్మ వ్యాప త్తిమద్భవవతి” అను వచనము వలన (పై విధముగా అనుకొనవలెను). జతూకర్ణ సంహితయందునూ అష్టమసూత్రమందు జన్మించుట గర్భము యొక్క వినాశనము కారకే యని చూపబడినది. అవట “శ్రీగర్భావన్యోన్యస్య ఓజ ఆదదాతే అష్టమే, తస్మాత్తదా ప్రసూతిర్గర్భవినాశాయైవ” అని చెప్పబడియున్నది. “సత్యపి మాతురోజసో గర్భగమనే జన్మాత్పృష్టవశాదేవ గర్భస్యైవ మరణాయ భవతి, న మాతుః” అని ఇతరులు వర్ణించుచున్నారు. సుబ్రత వ్యాధ్యానకారులు - “అష్టమసూత్రే నైద్రుతభాగత్వాచ్చ గర్భస్య సత్యప్యోజోఽనవస్థానే తుల్యే గర్భస్యైవ సాో స మాతుః” అని వర్ణించుచున్నారు. “గర్భిణీ ముహూర్ముహూర్ముదాయుర్తై భవతి” అనగా గర్భము యొక్క ఓజస్సును పొందినపుడు హర్షయుక్తముగా నుండును, ఓజస్సు తిరిగి వెళ్ళుటచే మాత్రము మాటిమాటికిని అలసటగా నుండునని అవ్వయించుకొనవలెను. “తథా గర్భః” అనగా గర్భిణీ వలెనే గర్భమునందు కూడ మాటిమాటికి సంకోచముతో కూడియు, మాటిమాటికి

గ్లానితో కూడియు ఉండునని అర్థము. “తస్మాత్” అనగా పూర్వము చెప్పబడిన గర్భవ్యాపత్తి కారణము సాక్షాత్తు చెప్పబడుచున్నది. “ఓజస్వో అనవస్థిత్యాత్” అను నది వివరంబబడియేయున్నది. అట్లను మానము మొక్క మరి మొక్క విశేషమును “తం చైవార్థమ్” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “తం చైవార్థమ్” అనగా గర్భవ్యాపత్తి విషయమును “అగణ్యమ్” అనగా గర్భిణికి లెక్కించుట ద్వారా చెప్పకూడదు అని అర్థము. ఒకదేశ గర్భము బన్ధించుట వలన వ్యాపత్తిని కలిగించు ఎనిమిదవ మాసమును గురించి లెక్కించి వినినచో అప్పుడు ఆమె భయము నొందును. ఆ భయము వలననూ గర్భమునకు వాత విశేషము వలన వ్యాపత్తు కలుగ వచ్చునని భావము.

ప్రసవమునకు తగిన కాలము

- 25. తస్మిన్నేకదీపసాతిత్రాస్తేఽపి నవమం మాసముపాదాయ ప్రసవకాలమిత్యాహురాదశమాద్యాసాత్. ఏతావాన్ ప్రసవరాలాః, వైకారికమతః పరం కుండవస్తానం గర్భస్య.

తాత్పర్యము : ఎనిమిదవ మాసము దాటి ఒక్కరోజు గడచిననూ ఆ తొమ్మిదవ మాసమునుండి పదవ మాసము వరకు “ప్రసవ కాలము” అని అందురు. ఇది ప్రశస్తమైన ప్రసవరాలము. అటుపైన గర్భము కుండియించుచుట వికృతి కల్గించునదగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “తస్మిన్” అనగా అష్టమాసము మొక్క “అదశ మాత్” అను నవవము ప్రశస్తతరమగు ప్రసవ కాలమని పూడించుటకు. సుకృతమునందు ద్వాదశ మాసము వరకు ప్రసవరాలమని మేర్కొనుట కొంచెము దోషము గల ఏదాదశ ద్వాదశ మాసములకు అల్పదోషము వలన దోషపక్షమే యగు నని తెలియవలెను.

- 26. ఏవమనయాఽనుభూర్వ్యాఽభినిర్వర్తే తున్.

తాత్పర్యము : ఇవిధమున పైన చెప్పబడిన ప్రమామన గర్భము కుండియందు ఏర్పడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ఏవమి” అను మొదలగు ద్వారా ఇచ్చిన సమాఖానమును ఉత్సంహరించుచున్నాడు.

గర్భము వృద్ధిచెందుటకు కారణములు

27. మాత్రాదీనాం ఖలు గర్భకరాణాం భావానాం సంపదస్తథా
 వృత్తస్య సౌష్ఠవాన్మాత్వతలైస్సోపస్నేహోపస్వేదాభ్యాం
 కాలపరిణామాత్ స్వభావసంసిద్ధేశ్చ కుక్షౌ వృద్ధిం ప్రాప్నోతి.

తాత్పర్యము : తల్లి మొదలగు గర్భకరములగు భావములు మంచివిగా నుండుట వలన, మరియు తల్లియొక్క ఆహార విహారములు బాగుగా నుండుట వలన, తల్లివలన కలుగు ఉపస్నేహ, ఉపస్వేదముల వలననూ, కాల పరిణామము వలననూ గర్భము కుక్షియందు వృద్ధి చెందును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “యశ్చాస్య వృద్ధిహేతుః” అను ప్రశ్న యొక్క సమాధానము—“మాత్రాదీనామ్” అను మొదలగునవి. ‘ఆది’ అని చెప్పుట వలన “మాతృజిజ్ఞానం” (శారీర స్థానము 4వ అధ్యాయము) అను మొదలగు సూత్రము లందు చెప్పబడిన పితృ, ఆత్మ, సాత్వ్య, రస, సత్త్వములు గ్రహించబడు చున్నవి. తల్లి యొక్క ఆహార రూపమగు వృత్తము యొక్క సౌష్ఠవము (బాగుగా నుండుట) వృత్త సౌష్ఠవమనబడును. “మాతృతః” అను పదము వృత్త సౌష్ఠవమ్, ఉపస్నేహోపస్వేదాభ్యాం అను రెండింటికి సంబంధించియున్నది. రస సాత్వ్య సౌష్ఠవము మాత్రము తల్లి మొదలగువాని సంపత్తు అనుటద్వారా వచ్చియే యున్నది. ఉప స్నేహమనగా ధాతునిష్యందనమునకు సంబంధించినది. ఉప స్వేద నము—తల్లి యొక్క శరీరపు వేడిమి వలన గర్భమునకు స్వేదనము కలుగుట ఇదీ గర్భవృద్ధికరమే యగును. ఉదాహరణకు అండజములకు రెక్కల ద్వారా ఉపస్వేద నము చేయుట వానిని వృద్ధి పొందించునదిగా చూచుచున్నాము. “కాలపరిణామాత్” అనగా కాలము ఎక్కువగుచున్న కొలది గర్భము వృద్ధి చెందుచుండును అని భావము. గర్భము వృద్ధి చెందుటకు ఇంకొక కారణమును “స్వభావ సంసిద్ధేశ్చ” అనుట ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. కర్మజన్యమగు స్వభావము వలననే గర్భము పెరుగు చుండునని భావము. భోగ కారణమగు శరీరమును కలిగించు కర్మ వలన గర్భ శరీ రము పెరుగుచుండు స్వభావము వలననే ఏర్పడినట్టిదైనందువలన వృద్ధి చెందును అని భావము.

గర్భము ఏర్పడకుండుటకు కారణము

28. మాత్రాదీనామేవ తు ఖలు గర్భకరాణాం భావానాం వ్యాపత్తి నిమిత్తమ-
స్యాజన్య భవతి.

తాత్పర్యము : గర్భ కరములగు తల్లి మొదలగు భావములు వ్యాపత్తితో
కూడియుండుటయే కారణమగుటవలన గర్భము ఏర్పడదు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “కుతఙ్గాస్యాజన్య భవతి” అను ప్రశ్నకు సమాధా-
నము- “మాత్రా” అను మొదలగునవి. “వ్యాపత్తినికొత్తమై” అనగా వ్యాపత్తి
కారణమగుట. అచట మాతృ వ్యాపత్తి యనగా శోణితిము గర్భాశయము మొదలగు
వావి దోషము. పితృవ్యాపత్తు అనునది పుత్రదుష్టి అను మొదలగునవి తెలిసికొన-
వలెను.

పెరుగుచున్న గర్భము వినాశమును పొందుటకు కారణము

29. యే హ్యన్య కుశ్చ వృద్ధి హేతుసమాభ్యాతా భావస్తేషాం విపర్యయాదుదారే
వినాశమాపద్యతే, అథవాఽన్యచరణాతః స్యాత్.

తాత్పర్యము : ఈ గర్భము కుశీయందు వృద్ధి పొందుటకు కారణము
లుగా చెప్పబడిన భావములేవి కలనో వానియొక్క వ్యతిరేకత వలన విపర్యయమందు
గర్భము వినాశమును పొందును లేదా అచరణాలమునందు బనించును (అందువలన
విపత్తును పొందును అని అర్థము).

ఆయుర్వేదదీపిక : “యతశ్చ జాయమానః...” అను మొదలగు ప్రశ్న
యొక్క సమాధానము- “యే హి” అను మొదలగునవి. వృద్ధి హేతువులుగా చెప్ప-
బడిన భావములు అనగా “మాత్రాదీనాం తు ఖలు గర్భకరాణాం భావానాం సంపదః”
అను మొదలగు సూత్రమునందు చెప్పబడినవి. “అథవాఽన్యచరణాతః” అనగా
ఎవ్వడైతే తల్లి మొదలగువానికి అన్ని విధములుగ దోషస్థలమునందో, అప్పుడు
గర్భము వినాశమును పొందును; ఎవ్వడైతే అల్పదోషభ్రమ వలన కొంచెము విప-
ర్యయము కలుగునో, అప్పుడు అచరణాతమగును అనగా విపత్తిని పొందును అని
తెలియవలెను.

గర్భము పూర్తిగా నశింపక వికృతి నొందుటకు కారణము

౩౦. యతస్తు కార్త్యేయై నావినశ్యన్ వికృతిమాపద్యతే, తదనువ్యాఖ్యాస్యామః—
 యదా త్రియా దోషప్రకోపణోక్తాన్యాసేవమానాయా దోషాః ప్రకపితాః
 శరీరమనుసర్పస్తః శోణితగర్భాశయాపుపద్యస్తే, న చ కార్త్యేయై న
 శోణిత గర్భాశయో దూషయన్తి, తదేయం గర్భం లభతే స్త్రీః తదా తస్య
 గర్భస్య మాతృజానామవయవానామన్యతమోఽవయవో వికృతిమాపద్యత
 ఏకోఽథవాఽనేకే, యస్య యస్య హ్యవయవస్య బీజే బీజభాగే వా దోషాః
 ప్రకోపమాపద్యస్తే, తం తమయవం వికృతిరావిశతి. యదా హ్యస్యాః
 శోణితే గర్భాశయబీజభాగః ప్రకోపమాపద్యతే, తదా వస్యాం జనయతిః
 యదా పునరస్యాః గర్భాశయబీజభాగావయవః ప్రకోపమాపద్యతే, తదా
 పూతిప్రణాం జనయతిః యదా త్వస్యాః శోణితే గర్భాశయబీజభాగావయవః
 స్త్రీకరాణాం చ శరీరబీజభాగానామేకదేశః ప్రకోపమాపద్యతే, తదా
 స్త్ర్యాకృతిభూయిష్టామస్త్రీయం వార్తాం నామ జనయతి, తాం స్త్రీవ్యాపదమా-
 చక్షతే.

తాత్పర్యము : గర్భము పూర్తిగా నశింపక వికృతి నొందుటకు కారణమును చెప్పచున్నాము. దోషములను ప్రకోపింపచేయు ఆహార విహారములను సేవించు స్త్రీకి దోషములు ప్రకోపించి శరీరమునందు వ్యాపించుచు ఆ ర్తవమును, గర్భాశయమును డేరి వానిని పూర్తిగా దూషింపజేయని యెడల గర్భము కలుగవచ్చును. అట్టి గర్భము యొక్క మాతృజములగు అవయవములలో నొకటిగాని, ఎక్కువగాని అవయవములు వికృతి నొందును. ఏ యే అవయవము యొక్క బీజమునందు గాని, బీజ భాగమునందు గాని దోషములు ప్రకోపించునో, ఆ యా అవయవము వికృతి నొందును. ఆ ర్తవము నందలి గర్భాశయమును కలిగించు బీజ భాగముంతయు మిక్కిలి దూషింపబడిన యెడల వంధ్యాస్త్రీయును, కొంత భాగము మిక్కిలి దూషింపబడినయెడల దుర్గంధము కల అవయవములతో కూడిన స్త్రీయును, స్త్రీ లక్షణములను కలిగించు బీజములలో కొంతభాగము మిక్కిలి దూషింపబడినచో, స్త్రీ యొక్క ఆకారము కలిగి స్త్రీ లక్షణములు లేనట్టియు వార్త యనబడు స్త్రీయును జన్మించును. పై చెప్పబడిన వికృతులు స్త్రీ వ్యాపత్తులనబడును.

అయుర్వేదదీపిక : మిగిలిన ప్రశ్నకు సమాధానమును చూపుటకు “యతస్తు” అను మొదలగునవి చెప్పబున్నాడు. “అత్రావినశ్యన్” అనుచోట వివాళ

శబ్దమువలన వికృతి అభిప్రేతమైయున్నది. వికృతియందును వినాశశబ్దము వాడబడును. ఉదాహరణకు- దుశ్శీలము వలన వికృతి చెందిన పురుషుని వీడు నశించినాడు (వినష్టోఽయం) అని చెప్పబడును. ఇట్లే కొంత భాగము వికృతి జరిగినప్పుడు వినాశ శబ్దమును వాడునప్పుడు కార్త్యేయన అను విశేషణము యుక్తముగా నున్నది. దోషప్రకోషణము అనుటవలననే దోషప్రకోషణములను సేవించుచున్నట్టి అను అర్థము వచ్చుచున్ననూ, మరల “దోషప్రకోషణోఽన్యాయాసేవమానాయా” అను పదము స్వహేతు సేవనవలన దోషములకు బలవంతమగు ప్రకోషణము కల్గునని సూచించుటకు వాడబడినది. పరహేతు సేవనవలన కూడ కొంచెముగా అనుబంధ రూపమగు దోషప్రకోషణము కలుగును. ఉదాహరణకు- అస్థురన సేవనవలన కలుగుచున్న పితృము క్లేష్యములతో కూడి కల్గుచుండును. “న తు కార్త్యేయని దూషయన్తి” అను పదము వలన పూర్తిగా దూషింపబడినపుడు గర్భమే జనింపదు అను విషయమును చూపుచున్నాడు. “మాతృశానామ్” అనగా త్వక్కు, రక్తము మొదలగువానికి అని అర్థము. “అన్యతమ” అని జాతియందు వీకవచన ప్రయోగము. అదట ఒకే అవయవము అన్యతమము, మరియు అనేకములైన అవయవములు అన్యతమ శబ్దము వలన చెప్పబడినవి. అందువలననే “వీకోఽన్యతవాఽనేకే” అని అన్యతమమునకు వివరణము వచ్చియున్నది. లేనియెడల, అన్యతమమును పదము వలన ఒకే అవయవమును గ్రహించుటచేత “అనేకే” అను వివరణము అసంగతము కావలెను. “యన్య” అను మొదలగువానిద్వారా మరల ఒకదానికిగాని అనేకములగు వానికిగాని వికృతి ఎందువలన కలుగునో చెప్పచున్నాడు. “వీణే” అనగా గర్భకారణమగు మొత్తము వీణమునందు అని అర్థము. “వీణభాగే వా” అనగా వీణమునందు కొంత భాగమునందైననూ అని అర్థము. వీనియొక్క వికృతినే శృంగగ్రాహికముగా చెప్పుటకు “యదా” అను మొదలగువానిని చెప్పచున్నాడు. “శోణితే” అనగా అర్తవమునందు. గర్భాశయమును కలిగించు వీణభాగము గర్భాశయ వీణభాగము అనబడును; లేదా గర్భాశయము యొక్కయు అర్తవ రూపమగు వీణము యొక్కయు జనకమగు (పుట్టించునట్లగు) భాగము గర్భాశయ వీణభాగము అనబడును. గర్భాశయ అర్తవములు రెండును మాతృజ్ఞానవయవములయందు వచ్చుననియు, శోణితజన్యములునూ అయియున్నవి. అందువలన, అర్తవమును కలిగించు వీణమునకు కూడ గర్భకాలమున దోషము కలుగుట సాధ్యమే యగును. “ప్రదోష” అనుచోట ప్ర శబ్దము వలన ఎక్కువయగు వంధ్యత్వమును కార్యమును కలుగజేయు అతి దుష్టిని చూపుచున్నాడు. “గర్భాశయ వీణభాగావయవః” అనుచోట కూడా పూర్వమువలెనే వ్యాఖ్యానించుకొన

వలెను. ఆనయవ శబ్దము వలన గర్భాశయము యొక్కయు ఆర్తవము యొక్కయు కొంత భాగమని ఇవట చెప్పబడుచున్నది. “పూతిప్రజామ్” అనగా చనిపోవుచున్న సంతానమును అని అర్థము. ఇతరులు మాత్రము క్షేదముతో కూడిన అంగప్రత్యంగములు కల సంతానమును పూతిప్రజయని అందురు. “స్త్రీకరాణాం శరీరవీజ భాగానామ్” అనగా స్త్రీత్వమును తెలియజేయు స్తనములు, ఉపస్థ, లోమరాజి మొదలగువానిని కలిగించు వీజ భాగములకు అని అర్థము. “అప్రియమ్” అనగా అసంపూర్ణమగు స్త్రీ లక్షణములు కలదానిని “వార్తాం నామ” అనగా-వార్తయను సంజ్ఞ శాస్త్రసమయ నిర్దేశము. “స్త్రీవ్యాపత్” అనగా స్త్రీ నిమిత్తమగు ఆర్తవ దోషమువలన కలిగిన వ్యాపత్తు. ఇటులనే “తాం పురుషవ్యాపదమాచక్షత్” అనుచోట కూడ పురుషవ్యాపత్తును వ్యాఖ్యానించుకొనవలెను.

31. ఏవమేవ పురుషస్య యదా వీజే వీజభాగః ప్రదోషమాపద్యతే, తదా వస్యం జనయతి: యదా పునరస్య వీజే వీజభాగావయవః ప్రదోషమాపద్యతే, తదా పూతిప్రజం జనయతి: యదా త్వస్య వీజే వీజభాగావయవః పురుషకరాణాం చ శరీర వీజభాగానామేకదేశః ప్రదోషమాపద్యతే, తదా పురుషాకృతిభూయిష్వమపురుషం తృణపుత్రికం నామ జనయతి: తాం పురుషవ్యాపదమాచక్షత్.

తాత్పర్యము : స్త్రీకి చెప్పిన విధముననే పురుషుని యొక్క శుక్రము నందలి వీజభాగమంతయు మిక్కిలి దూషింపబడిన యెడల వంధ్య పురుషుడును, కొంతభాగము దూషింపబడిన యెడల దుర్గంధయుక్తములగు ఆనయవములతో కూడిన పురుషుడును, శుక్రమునందలి వీజభాగావయవము పురుషలక్షణ జనకములగు వీజభాగములలో కొంతభాగమును మిక్కిలి దూషింపబడినచో పురుషునియొక్క ఆకారము కలిగినట్టియు, పురుష లక్షణములు లేనట్టియు “తృణపుత్రిక” యను పేరు గల పురుషుడు జనించును. పై చెప్పబడిన వికృతులు పురుష వ్యాపత్తులు అనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : వీజే అనగా శుక్రమునందు. శుక్రరూపమగు వీజమును జనింపజేయు భాగము వీజభాగము. “తదా వంధ్యం” అనుటవలన పురుష వంధ్యుడు చెప్పబడుచున్నాడు. “పూతి ప్రజ”కు ఇదీవతకటి వలెనే వ్యాఖ్యానము చెప్పకొనవలెను. “అపురుషమ్” అనగా అసంపూర్ణ పురుష లక్షణములు కలవానిని అని అర్థము. “తృణపుత్రిక” యను సంజ్ఞయును శాస్త్ర సమయము వలన సిద్ధించి

నదే. వార్త మరియు తృణ పుత్రికలకు మైథునేచ్చ ఎక్కువగ నుండును కాని వ్యవాయ సామర్థ్యముండదని చెప్పబడుచున్నది.

32. ఏతేన మాతృజ్ఞానాం పితృజ్ఞానాం చావయవనాం
వికృతివ్యాఖ్యానేన సాత్యజ్ఞానాం రసజ్ఞానాం సత్వజ్ఞానాం
చావయవనాం వికృతిర్యాఖ్యాతా భవతి.

తాత్పర్యము : దీనివలన - తల్లివలనను, తండ్రివలననూ కలుగు వికారములను చెప్పబడవలస సాత్యజ్ఞ, రసజ్ఞ, సత్వజ్ఞ అవయవములకు కలుగు వికృతిని చెప్పబడియున్నది అని తెలిసికొనవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇట్లు మాతా పితృజ్ఞ అవయవముల కొన్నింటి వికృతి వలనే సాత్య, రస, సత్వముల వలన కలుగు అవయవములకు కలుగు వికారమును అతిదేశముగా వర్తింపజేసి చెప్పబడకు “ఏతేన” అను మొదలగునవి చెప్పబడున్నాడు. సాత్య విభ్రమము చేత సాత్యజ్ఞములగు ఆరోగ్యము, అనాలస్యము అనువానిలో నేదోయొకటి క్షీణింపబడుచున్నది. ఇదే విధముగా రసము సత్వముల లెండింటికిని ఊహింపవలసియున్నది.

ఆత్మకు వికారములు కలుగు విధము

33. నిర్వికారః పరస్త్వాత్మా సర్వభూతానాం నిర్విశేషః,
సత్వశరీరయోస్తు విశేషాద్విశేషోపలభ్తిః.

తాత్పర్యము : ఆత్మ సమస్త భూతములలో ఒక్కటిగనే (నమానము గనే) యుండి ఉత్కృష్టమైనదిగను, వికారరహితమైనదిగను ఉండును. కాని మనస్సు యొక్కయు శరీరము యొక్కయు విశేషముల చేత దీనికి నుఖదుఃఖాది విశేషములు కలుగుచుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఈ గర్భము అత్యజముగా కూడ ఉన్నదని చెప్పబడినది. అట్లుండగా గర్భమునకు కలుగు వికృతి అత్య వికృతిగా నేల చెప్పబడదో, ఆ విషయమును “నిర్వికారః” అను మొదలగునవి ద్వారా చెప్పబడున్నాడు. ‘పరః’ అనుట వలన మనస్సు శరీరము మొదలగు సముదాయము నుండి అత్యను వేరు చేయుచున్నాడు. “సర్వభూతానాం నిర్విశేషం” అనగా ఆత్మ అన్ని భూతముల

యందు ఉన్నప్పటికీ పరమాత్మ సమానమే (ఒక్కటియే అయియున్నది). అచట (ఆత్మకు) సుఖదుఃఖాది విశేషములు ఏవి కలుగుచున్నవో, అవి శరీర విశేషములగు, మానసిక విశేషములగు సుఖదుఃఖాది విశేష కారణము యొక్క విశేషము వలన కలుగుచున్నవి. ఈ విషయమే “శరీరసత్త్వ యోస్తు” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడినది. సుఖాదులు మాత్రము పరమాత్మయొక్క వికారములు గావు; కాని బుద్ధియొక్క ధర్మములేయని చూపబడియేయున్నది. గర్భమునందు ఆత్మజములుగా నుండునవి—“తాను తాను యోనిషూత్పత్తిః” (శరీర స్థానము 3వ అధ్యాయము) అను మొదలగు సూత్రమునందు చెప్పబడినవేవి కలవో అవియును పరమాత్మ యొక్క వికారములు అగుటలేదు, కాని సత్త్వరజస్తమముల ప్రబలత్వ రూపమగు వికారము వలన కలుగు మనో వికారముల వలన పుట్టిన ధర్మా ధర్మముల వలన కలిగినవియే. అందువలన సూక్ష్మ చింతన వలన చూచినచో ఆత్మజములుగానేవి చెప్పబడినచో, అవియునూ సత్త్వజములే అని తెలియును. అటుపైన ఇవట ఆత్మజావయవ వికారములును సత్త్వజావయవ వికారములుగానే తెలియవలెనని భావము.

శారీరిక మానసిక దోషములు - వాని కృత్యములు

34. తత్ర కయః శరీరదోషా వాతపిత్తశ్లేష్మాణః, తే శరీరం దూషయన్తి; ద్వౌ పునః సత్త్వదోషా రజస్తమశ్చ, తౌ సత్త్వం దూషయంతః. తాఖ్యాం చ సత్త్వశరీరాఖ్యాం దుష్టాఖ్యాం వికృతిరుపజాయతే, నోపజాయతే చాప్రదుష్టాఖ్యామ్.

తాత్పర్యము : వాతపిత్త కఫములు మూడును శరీర దోషములు. ఇవి శరీరమును దూషించును. రజస్సు, తమస్సు అను రెండును మనోదోషములు. ఇవి సత్త్వము (మనస్సు)ను దూషింపజేయును. మనస్సు శరీరము దూషితము లైనపుడు వాటివలన వికృతి కలుగును. అవి దూషింపబడనపుడు వికారములు కలుగును.

అయుర్వేదదీపిక : “శరీర సత్త్వయోస్తు” అను మొదలగువాని వలన శరీర మనస్సులు రెండును దుఃఖరూప వికారమునందును కారణములుగా చెప్పబడినవి. అచటనే ఏ దోషముల వలన శరీరము, ఏ రెండు దోషములవల్ల మనస్సును కూడియుండి దుఃఖమునకు కారణమగుచున్నవో ఆ దోషములను “తత్ర త్రయ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “వికృతిరుపజాయతే” అనగా శారీరిక, మానసిక రోగముల రూపమగు వికృతి కలుగును అని అర్థము.

35. తత్ర శరీరం యోనివిశేషాచ్చతుర్విధము క్తమగ్రే.

తాత్పర్యము : శరీరము యోని భేదముచేత నాల్గు విధములని మొదట చెప్పబడినది.

అయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుతము “శరీరసత్త్వయోస్తు విశేషాం” అనుట వలన చూపబడిన శరీరసత్త్వ విశేషములనే “తత్ర” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడ్డాయి. “చతుర్విధమ్” అనగా జరాయుజ, అండజ, ఉద్యుజ, సంస్వేదజ అను నాల్గు విధములు. “అగ్రే” అనగా ఖుడ్డికాగర్భావక్రాంతి శారీరమునందు అని అర్థము.

సత్త్వము యొక్క త్రైవిధ్యము

36. త్రివిధం ఖలు సత్త్వం — శద్ధం, రాజసం, తామసంచేతి తత్ర
 శుద్ధమదోషసూక్ష్మాతం కళ్యాణాంశత్వాత్. రాజసం నదోషసూక్ష్మాతం
 రోషాంశత్వాత్, తామసమపి నదోషసూక్ష్మాతం మోహాంశత్వాత్. తేషాం తు
 త్రయాణామపి సత్త్వనామేకైకస్య భేదాగ్రమసరిసత్త్వేయం తరతమ యోగా-
 చ్చరీరయోనివిశేషేభ్యశ్చాన్యోన్యాయానువిధానత్వాచ్చ. శరీరం హ్యపి సత్త్వమను-
 విధియతే, సత్త్వం చ శరీరమ్. తస్మాత్కవిత్వత్వభేదానసూకాభినిర్దేశేన
 నిదర్శనార్థమనువ్యాఖ్యాస్యామః.

తాత్పర్యము : సత్త్వము అనునది శుద్ధము రాజసము తామసము అని మూడువిధములు. శుద్ధసత్త్వము కళ్యాణాంశము గలదగుట వలన దోషరహితముగ నుండును. రాజసము రోషాంశము కలదగుటవలన దోషయుక్తముగనుండును. మోహాంశము కలదగుట వలన తామసముకూడ నదోషమునియే చెప్పబడినది. ఈ మూడు విధములగు సత్త్వములును ప్రత్యేకముగ తరతమాది భేదము వలనను, శరీర విశేషములవలనను, యోని విశేషముల వలనను, మనశ్శరీరములు పరస్పరము అనుసరించుట వలననూ అపరి సంఖ్యేయములగు భేదములను పొందును. సత్త్వము శరీరమునకూడ అనుసరించును. శరీరమునూ సత్త్వము ననుసరించును. అందుచేత కొన్ని సత్త్వభేదముల అనూకమగు సాదృశ్య నిర్దేశముతో ఉదాహరణ నిమిత్తము చెప్పబడ్డాయి.

అయుర్వేదదీపిక : “కల్యాణాంశత్వాత్” అనగా శుభరూపముగు అంశ మును కలిగి యుండుటచేత. మనస్సు అనునదియేకల్యాణ, రోష, మోహభాగముల

వలన మూడు భాగములుగా విభజింపబడి యున్నది. అచట రోషాంశ మోహాంశ ములు రెండును అధర్మ హేతువులగుట వలన చోషయు క్షములు. “భేదాగ్రమ్” అనగా భేదపరిణామము. “తరతమయోగాత్” అనగా శుచితర - శుచితమ మనోభేదముల యోగముల వలన. “శరీరవిశేషాః” అనగా బాల్య, యౌవన, వృద్ధాది విశేషములు, యోని విశేషములు మాత్రము మనుష్య పట మొదలగు జాతి విశేషములు. లేదా శరీరమునకు నరపట మొదలగు జాతికృతమైన విశేషములు — శరీరయోని విశేష ములు— నీవలన. ఇక శరీర భేదముచేత మనోభేదము ఎట్లు కలుగునో, ఆ విషయ మును “అన్యోన్యానువిధానాచ్చ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడును. ఇదియే “శరీరం హ్యపి” అను మొదలగు వానిద్వారా విభజించి చెప్పబడుచున్నది. శరీరము సత్త్వానురూపముగా నుండును. సత్త్వము శుద్ధముగా నున్నప్పుడు దేవాది శరీరము కలుగును. అట్లే శరీరమునకు అనురూపముగ సత్త్వమును కలుగును, — అది ఎట్లనగా — పట శరీరమునందు తామసము, మనుష్య శరీరమునందు రాజ సము, దేవ శరీరమునందు సాత్త్వికము (శుద్ధము) అగు సత్త్వముండును. లేదా, “అన్యోన్యాను విధానాత్” అనగా సత్త్వ రజస్తమస్సులకు పరస్పర అనుసరణ మున్నందుచేత అని అర్థము. ఈ పక్షమునందు, “శరీరం హ్యపి సత్త్వమును విధేయతే” అను మొదలగు మాత్రమువలన చెప్పబడినప్పటికీ మనస్సు శరీరమును అనుసరించుట యనునది సరిగా బోధపడకుండుటచే వివరింపబడుచున్నదని తెలిసి కొనవలెను. “సత్త్వభేదాన్” అనగా మనోభేదములు. “అసూకాభినిర్దేశేన” అనగా సాదృశ్యమును నిర్దేశించుటవలన అని అర్థము.

బ్రాహ్మసత్త్వము

37. 1) తద్యథా—శుచిం సక్యాభినంధం జితాత్మానం సంవిభాగినం
జ్ఞానవిజ్ఞానవచనప్రతివచనసంపన్నం స్మృతిమస్తం కామక్రోధరోభమాన-
మోహోర్వాహర్షామర్షామపేతం నమం సర్వభూతేషు బ్రాహ్మం విద్యాత్.

ఆర్షసత్త్వము

- 2) ఇక్యాధ్యయనవ్రతహోమబ్రహ్మచర్యపరమతిథివ్రతముపశాన్త-
మవమానలాగద్వేషమోహలోభరోషం ప్రతిభావచనవిజ్ఞానోపధారణ-
శక్తినంబస్పృహార్షం విద్యాత్.

ఐంద్రసత్త్వము

- 3) ఐశ్వర్యవస్తమాదేయవాక్యం యజ్ఞాసం శూరమోజస్వినం
తేజసోపేతమక్లిష్టకర్మాణం దీర్ఘదర్శినం ధర్మార్థకామాఖిరతమైస్త్ర్యం
విద్యాత్.

యామ్యసత్త్వము

- 4) లేఖాస్థవృత్తం ప్రాప్తకారిణమసంప్రహార్యముష్టానవస్తం స్మృతిమస్త-
మైశ్వర్యలమ్పినం వ్యవగతరాగేచ్ఛాద్యేషమోహం యామ్యం విద్యాత్.

వారుణసత్త్వము

- 5) శూరం ధీరం శుచిమహుచిద్యేషిణం యజ్ఞానమమ్పావిహార-
రతిమక్లిష్టకర్మాణం స్థానకోపప్రసాదం వారుణం విద్యాత్.

కౌటేర సత్త్వము

- 6) స్థానమానోపభోగపరివారసంసన్నం ధర్మార్థకామనిత్యం ఓచిం
సుఖవిహారం వ్యక్తకోపప్రసాదం కౌటేరం విద్యాత్.

గాంధర్వ సత్త్వము

- 7) ప్రియస్మత్యగీతవాదిత్రోల్లాపకర్ణోరాధ్యాయితేలిహాస-
పురాజేషు కుశలం గస్తమాల్యానులేపనవసనస్త్రీవిహార-
కామనిత్యమనసూయకం గాంధర్వం విద్యాత్.
ఇత్సేవం శుద్ధస్య సత్త్వస్య సస్త్రవిభం భేదాంశం
విద్యాత్ కల్యాణాంశత్వార్:తత్సంయోగాత్తు
బ్రాహ్మమత్యస్తటద్దం వ్యవస్యేత్.

తాత్పర్యము : శుచి, సత్యసంధత, ఇంద్రియ నిగ్రహము, వివేచనా శక్తి, జ్ఞానము, విజ్ఞానము, సంఖాషడాశక్తి, నసూధానశక్తి, స్మృతి, రామ-క్రోధ-రోభ-అభిమాన-మోహ-ఋర్ష్య-అనురాగ-చూత్సర్యములు చేరుచుండుట, సమస్త భూతములయందు సమత్వము— ఈ లక్షణములతో కూడియున్న వానిని బ్రాహ్మ సత్త్వమున్నవనిగా తెలియవలెను.

యాగము, అధ్యయనము, వ్రతములు, హోమములు, బ్రహ్మచర్యము, అతిథిపూజ — పీనిని ఆచరించునట్టియు; మదము-అభిమానము- రాగము- ద్వేషము- మోహము-లోభము-క్రోధము ఇవి లేనట్టియు; ప్రతిభ, పచనశక్తి, విజ్ఞానము, ధారణా శక్తి పీనితో కూడుకొన్నట్టియు మనుజుని ఆర్ష సత్త్వము కలవానిగా తెలియవలెను.

ఐశ్వర్యము, వినదగిన-ఆచరింపదగినట్టియు వాక్యములు, యాగములు, శౌర్యము, ఓజస్సు, తేజస్సు, యోగ్యమైన కర్మలు, దూరదృష్టి, ధర్మార్థ కామముల యందు కోరిక, పీనితో కూడియున్న వానిని ఐంద్రసత్త్వము కలవానినిగా తెలిసికొనవలెను.

కర్తవ్యా కర్తవ్యములు తెలిసినట్టియు, కార్యములను సకాలమున చేయునట్టియు, వారింప శక్యముగానట్టియు, ఔన్నత్యము కలిగినట్టియు, స్మరణశక్తి కలిగినట్టియు, ఐశ్వర్యము కలిగినట్టియు, రాగము ద్వేషము మోహములు లేనట్టియు మనుజుని యామ్య సత్త్వము కలవానినిగ తెలిసికొనవలెను.

చౌర్యము, ధైర్యము, బుధి, అసబిని ద్వేషించుట, యాగములను చేయుట, జలవిహారమునందు కోరిక, యోగ్యములగు కర్మలను చేయుట, కోపము, దయయు, సరియైన కాలమునందు కలుగుట - ఈ లక్షణములతో కూడినవానిని వారుణ సత్త్వము కలవానినిగ తెలిసికొనవలెను.

అభిమానము, ఉపభోగములు, పరివారము ఇవి అధికముగా నున్నవాడు; సుఖవిహారములను, ధర్మార్థ కామములు, బుధిత్యమును కలిగినట్టియు కోపము, దయ ఇవి వ్యక్తములు గానున్నట్టియు మనుజుని కౌటేర సత్త్వము కలవానినిగా తెలియవలెను.

ప్రియములగు నృత్యము, గానము, వాద్యము, స్తోత్రము, శ్లోకములు, చరిత్రలు, ఇతిహాసము, పురాణము - వీటియందు నేర్పరియైనట్టియు, సుగంధములు, పుష్పమాలికలు, శరీర లేపములు, వస్త్రములు, స్త్రీలు, విహారములు పీనియందు ఆసక్తి కలిగినట్టియు, ఆసూయ లేనట్టియు మనుష్యుడు గాంధర్వ సత్త్వము కలవాడని తెలిసికొనవలెను.

ఈ ఏడు విధములు కళ్యాణాంశకములగుట వలన శుద్ధ సత్త్వము యొక్క ధేదములని తెలియవలెను. కళ్యాణాంశము అధికముగా నుండుటవలన బ్రాహ్మ సత్త్వము మిక్కిలి శుద్ధమైనదని తెలిసికొనవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “సంవిభాగినమ్” అనగా సరిగా ఫలమును విభజించు గుణము కలవానిని అని అర్థము. అతిథిలయొడ యశోచితముగా అర్హ్యులతో కూడిన వ్రతము నాచరించువాడు అతిథివ్రతుడు. “లేఖా” అనగా కర్తవ్యా కర్తవ్యమర్యాద. ఎవని పనులు అట్టి మర్యాదయందు నిలకడగా యుండునో అట్టివాడు లేఖాస్థవృత్తుడు-అట్టివానిని; కర్తవ్యాకర్తవ్యములను దాటనివానిని అని అర్థము. “అసంప్రహార్యమ్” అనగా వారించుటకు శక్యముగాని వానిని అని అర్థము ఐశ్వర్యమును సంపాదించువాడు ఐశ్వర్యలంఘి యనబడును. ఉచితముగు స్థానమునందు కోపము మరియు ప్రసన్నత ఎవరికి కలుగునో అట్టివాడు “స్థానకోప ప్రసాదుడ”న బడును. “సుఖవిహారమ్” అనగా సుఖవంతమైన క్రీడలను క్రీడించువానిని, “ఉల్లాసః” అనగా శ్రోత్త్రము. “విహారః” అనగా క్రీడ (ఆట). లేదా స్త్రీలతో కలిసి విహరించుట స్త్రీవిహార మనబడును. “గాన్ధర్వమ్” గాంధర్వ సత్త్వని. ఇద్దఱే “బ్రాహ్మయో” అను మొదలగు శబ్దములకునూ అర్థమును తెలిసికొనవలెను. ఇదే విధముగాను బ్రాహ్మ మొదలగు సత్త్వమును తెలియజేయు పదములతో సత్త్వమును కలిపి ఏడు విధములగు భేదములను చెప్పుట సహనారములన సిద్ధించుచున్నది. “అద్దస్య” అనగా సత్త్వగుణమెక్కువగా నున్నవానికి అని అర్థము. ఇక ఏ విధముగా ఈ బ్రహ్మ్య దులు శుద్ధసత్త్వమునకే భేదములగునో - “కళ్యాణాంశత్వాలౌ” అనుట ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “తత్సంయోగాత్” అనగా కళ్యాణాంశ సత్త్వముయొక్క సరియగు కలయికచేత అని అర్థము.

రాజన సత్త్వ భేదములు - అనుర సత్త్వము

- 38. 1) శూరం చణ్డమసూయకమైశ్వర్య వస్త్ర మౌపధికం
 రౌద్ర మనసుక్రోశమాత్యపూజకమాసురం విద్యార్.

రాజన సత్త్వము

- 2) అమర్షిణ మనుబద్ధకోపం చిద్రప్రహారిణం హూరహూహారాతిమాత్రయచి
 మామిషప్రియతమం స్వప్నాయానబహులమీద్ధ్యం రాజనం విద్యార్

పిశాచ సత్త్వము

- 3) మహాశనం ప్రైణం శ్రీరహస్కామమబుచిం చుచిచ్ఛేషిణం ధీరుం
 భీషయితారం వికృత విహారాహారశీలం ప్రైశాచం విద్యార్.

సర్ప సత్త్వము

- 4) క్రుద్ధహారమక్రద్ధసీదం తీక్షణమాయా సబహులం
సంక్రంత్యగోచర మాహారవిహారపరం సార్పం విద్యాత్

ప్రేత సత్త్వము

- 5) ఆహారశామమతిదుఃఖశీలాదాహోపచారమ సూయకమసంవిభాగిన మతి
లోలుపమకర్మశీలం ప్రైతం విద్యాత్

శకున సత్త్వము

- 6) అనుష్కృత రామమజనమాహారవిహార మనవస్థిత మమర్షణ మసంచయం
శాకునం విద్యాత్

ఇత్యేవం ఖలు రాజస్య సత్త్వస్య షడ్విధం
భేదాంశం విద్యార్, రోషాంశత్వాత్

తాత్పర్యము : శౌర్యము, అధికమగుకోపము, అసూయ, ఐక్యర్ష్యము, కవటము, శౌద్రస్వభావము, విచారించదగకుండుట, తన్ను తానుపొగడుకొనుట - ఈ లక్షణములు కలిగినవానిని అనుర సత్త్వము కలవానినిగ తెలియవలెను.

అనహాసము, కోపము ఎక్కువ లాలముండుట, తరచు తప్పలు చేయుట, శ్రౌర్యము, ఆహారము నందు ఎక్కువ కోరిక, మాంసమును తినుటయందు అధిక మగు ఇచ్చ, అధిక నిద్ర, అధిక పరిశ్రమ, ఈర్ష్య - ఈ లక్షణములున్నవానిని రాక్షస సత్త్వము కలవానినిగ తెలిసికొనవలెను.

అధికమగు మాంద్యము, స్త్రీలతో నుండుట, స్త్రీలతో రహస్యముగా నుండుట యందు కోరిక, ఆసక్తిపూరిత, పరిశుభ్రతను ద్వేషించుట, భయపడుట, భయపెట్టుట, విహారము - ఆహారములను వికృతముగా సేవించు స్వభావము - ఈ లక్షణములు కలవాడు ప్రాణాచిత సత్త్వము గలవాడని తెలిసికొనవలెను.

కోపము కలిగినప్పుడు శౌర్యము, కోపము లేనపుడు భయము, తీవ్రత, అధిక పరిశ్రమ, భయపడినట్లు కనబడుట, ఆహారవిహారముల నెక్కువగా సేవించుట ఈ లక్షణములు కలవాడు సార్పసత్త్వము అని తెలిసికొనవలెను.

ఆహారమును కోరుకొనుట, దుఃఖకరములగు స్వభావమును ఆచారములను ఉపచారములను కలిగియుండుట, అసహనము, వివేచనాశక్తి లేకుండుట, విషయముల యందాసక్తి, పనిచేయుటయందు అయిష్టత ఈ లక్షణములతో నున్నవాడు ప్రేత సత్త్వదుగా తెలిసికొనవలెను.

ఎల్లప్పుడు కోరికలను కలిగియుండుట, తొందరపాటు, (అసహనముగా నుండుట), ఎల్లప్పుడు ఆహార విహారములను సేవించుచుండుట స్థిరత్వము లేక యుండుట, మాతృకమును కలిగియుండుట ధనమును సంపాదించ లేకుండుట - అను నీ లక్షణములను కలవానిని శాకున సత్త్వము కలవానినిగా తెలియవలెను.

ఈ విధముగా రోషాంశమున్నందుచేత రాజససత్త్వముల ఆరు విధములుగ భేదములుండునని తెలియవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “బాపథికమ్” అనగా కపటవేషమునందు సంఘరించు వానిని; “అననుక్రోశమ్” అనగా దయలేని వానిని. స్త్రీతో కలిసి రహస్యముగా నుండుటను కోరువాడు స్త్రీ రహస్కాముడనబడును. “క్రుద్ధకూరమక్రుద్ధ-భీరుమ్” అనగా కోపము నందున్నపుడు భూరుని కోపమునందు లేనప్పుడు పిరికి వానిని. “గోచర” శబ్దమువలన గోచరించుచున్న విషయమునందు ఎక్కువగా చరించుట చెప్పబడును, అందువలన సంత్రస్తగోచరమ్ అనగా సంత్రస్త విషయముల యందు చరించుచున్నవానిని. పిశాచము కంటె ప్రేతము యొక్క ఆచారములు భిన్నమైనవే కనుక ప్రైతసత్త్వము వేరుగా చెప్పబడినది.

తామస సత్త్వభేదములు

పశుసత్త్వము

39. 1) నికారిష్టుమమేధం జగుప్సితాచారాహారం మైఖనసరం స్వప్నశీలం పాశవం విద్యాత్.

మత్స్యసత్త్వము

- 2) భీరుమబుధమాహారలుప్తమనవస్థితమనుషక్తకామక్రోధం సరణశీలం తోయకామం మాత్స్యం విద్యాత్.

వానస్పత్య సత్త్వము

3) అలసం కేవలమభినివిష్టమాహారే సర్వబుద్ధ్యజ్ఞహీనం వానస్పత్యం విద్యాత్.

ఇత్యేవం తామనస్య సత్త్వస్య త్రివిధం భేదాంశం విద్యాన్మోహాంశత్వాత్.

తాత్పర్యము : నిరాకరించు స్వభావము, నీచమైన వేషము, జాగుప్సా కరములగు ఆచార ఆహారములను వేచించువాడు, మైథునమునందు ఇచ్చ కలవాడు, నిద్రించు స్వభావము కలవాడు - ఈ లక్షణములు కలవాడు పశుసత్త్వుడు అని తెలిసికొనవలెను.

భయము, మూర్ఖత్వము, ఆహారమునందు అధికమగు ఆసక్తి, స్థిరత్వము లేకపోవుట, రామక్రోధములు కలిగియుండుట, ఎల్లప్పుడు తిరుగుచుండు స్వభావము కలిగియుండుట, నీటిని కోరుట - అను లక్షణములు గలవాడు మత్స్య సత్త్వుడుగ గ్రహింపవలెను.

మాండ్యము, ఆహారమునందే లగ్నమై యుండుట, ఏ విధమైన బుద్ధియు లేకుండుట, అను లక్షణములు గలవానిని వానస్పత్య సత్త్వునిగ తెలిసికొనవలెను.

ఇట్లు మోహాంశముచేత తామననత్వము మూడు విధములుగా తెలియవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “నరణశీలమ్” అనగా తిరుగుచుండు స్వభావము కలవానిని “బుద్ధ్యజ్ఞాని” అనగా బుద్ధికి చెప్పబడిన ఓహాసోహ విచారస్మృతులు అని అర్థము.

40. ఇత్యపరిసంభ్యేయభేదానాం శ్రయాశామసి సత్త్వనాం భేదైకదేశో వ్యాఖ్యాతః, ఘృద్ధస్య సత్త్వస్య సత్త్వవిధో బ్రహ్మర్షి శక్రయమవరుణకుబేరగస్తర్వసత్త్వాను-రా రేణ, రాజనస్య షడ్విధో దైత్యపిశాచరాక్షససర్పప్రేతశకునిసత్త్వానుకారేణ, తామనస్య త్రివిధః పశుమత్స్యవనస్పతినత్త్వానుకారేణ, కథం చ యథానత్త్వముపచారః స్యాదీతి.

తాత్పర్యము : అపరి సంభ్యేయములైన భేదములు కల మూడు విధములగు సత్త్వములమొక్క భేదములలో కొద్దిభాగము మాత్రము ఈ విధముగా చెప్పబడినది. బ్రహ్మ, ఋషులు, చేవేంద్రుడు, వరుణుడు, యముడు, కుబేరుడు, గంధ

ద్యులు - వీరులయొక్క సత్త్వముల ననుసరించి శుద్ధసత్త్వము ఏడు విధములుగ చెప్పబడినది. దైత్యులు, రాక్షసులు, పిశాచములు, సర్పములు, ప్రేతములు, పక్షులు - వీనియొక్క సత్త్వములనుసరించి రాజససత్త్వము ఆరు విధములుగ చెప్పబడినది. పశువులు, మత్స్యములు, వనస్పతులు వీటియొక్క సత్త్వములనుసరించి తామస సత్త్వము మూడు విధములుగ చెప్పబడినది. ఆ యీ సత్త్వములకు ఎట్లు ఉపచారము చేయవలసియుండునో అందుకొరకు ఈ విషయము చెప్పబడినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : శేలికగా జ్ఞాపకముంచుకొనుటకు చుద్దాదిభేదము వలన నిబద్ధము చేసి సత్త్వభేదములను “శుద్ధస్య” అను మొదలగుదానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “వనస్పతిసత్త్వానుకారేణ” అను చివరి సూత్రము వేరు క్రియ లేనందు వలన భేదైకదేశోవ్యాభ్యాతః” అను దానితో ఆస్వయించుకొనవలెను. సాధారణముగా ఈ సత్త్వభేదములు మనుష్యులయందు కలుగుచుండటం చేసి ఇవియే ఉదాహరణము కొరకు చెప్పబడినవి. ఇదే విధముగా ఇవట చెప్పబడనప్పటికీ విష్ణు, శంకర, వ్యాఘ్రాదీన సత్త్వములనుసరించియే సత్త్వభేదములను తెలిసికొనవలెనని చూపుచున్నాడు. “కథిమ్” అను మొదలగునవి. “కథిమ్” అనగా సత్త్వమునను రించి సర్వస్థాయిల మనస్సుల వలన మనుష్యులకు ఉపచారము చేయవలసి యుండు ననియు ఇందుకొరకు ఉదాహరణ రూపములగు ఈ సత్త్వభేదములు వివరింపబడి నవి అని వాక్యార్థము.

41. కేవలశ్చాయముద్దేశో యశోద్దేశమభినిర్దిష్టో భవతి గర్భావల్రాన్తి-
 సంప్రయక్తః తస్య చార్థస్య విజ్ఞానే సామర్థ్యం గర్భకరాణాం చ
 భావానానుసనమాధిః, విఘాతశ్చ విఘాతకరాణాం భావానామితి.

తాత్పర్యము : గర్భావల్రాన్తి సందర్భమున ఈ విషయమంతయు ఉద్దేశముననుసరించి చెప్పబడినది. దీనిని తెలిసికొనినచో గర్భమునకు హితకరమైన భావములను ఆవరించుటయు, విఘాతకర భావములను వర్జించుటయు జరుగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రతిజ్ఞననుసరించి వ్యాభ్యానించబడిన విషయమును ఉపసంహరించుచున్నాడు. “కేవలః” అను మొదలగునవి. ‘కేవలః’ అనగా సంపూర్ణము. “ఉద్దేశః” అనగా “యతశ్చాయం గర్భః” అను మొదలగు సూత్రము నందు చెప్పబడినది. “యశోద్దేశమ్” అనగా ఉద్దేశక్రమమును అతిక్రమించకుండగ. “సామర్థ్యమ్” అనగా ప్రయోజనము. “అనుసమాధిః” అనగా అనుసరించుట.

“విఘాతః” అనగా వర్షించుట. “విఘాతకరాజాం” అనగా గర్భమునకు విఘాతమును కలిగించువానియొక్క అని అర్థము.

అధ్యాయ సంగ్రహము

తత్ర శ్లోకాః —

42. నిమిత్తమాత్మా ప్రకృతిర్వృద్ధిః కుక్షీ క్రమేణ చ,
వృద్ధిహేతుశ్చ గర్భస్య పచ్చార్థాః శుభసంక్షిప్తాః,
43. అజన్మని చ యో హేతుర్వినిశో వికృతావపి,
ఇమాం శ్రీనశుభాన్ భావానాహార్గర్భవిఘాతకాన్.
44. శుభాశుభసమాధ్యతానష్టౌ భావానిమాన్ భిషక్,
సర్వథా వేద యః సర్వాన్ స రాజ్ఞః కర్తుమర్హతి.
45. అవాప్యృషాయాన్ గర్భస్య స వీచం జ్ఞాతుమర్హతి,
యే చ గర్భవిఘాతోల్తా భావాంస్తాంశ్చాప్యృషదారధిః.

ఇత్యగ్నిషేకకృతే తస్మిన్ చరకప్రతిసంస్కృతే శారీరస్థానే మహతీగర్భావ-
క్రాంతి శారీరం నామ చతుర్థోధ్యాయః.

తాత్పర్యము : గర్భము యొక్క కారణములు, ఆత్మ, ప్రకృతి, కుక్షి
యందు వృద్ధి నొందుటకు కారణములు-శుభ నిమిత్తములగు ఈ అయిదునుః
గర్భము ఏర్పడకుండుటకు - వినాశము నొందుటకు - వికృతి నొందుటకు కార
ణము అను అశుభ నిమిత్తములగు ఈ మూడును శ్రీలకు గర్భ విఘాతర భావములు
గను ఈ అధ్యాయము నందు చెప్పబడినవి. శుభాశుభములుగ చెప్పబడిన ఈ ఎనిమిది
భావములను భాగుగ తెలిసికొనిన వైద్యుడు రాజులకు వైద్యము చేయతగియుండును.
కావున గర్భకరములను భావములను, గర్భ విఘాతకరములగు భావములను అట్టి
ఉదారధీమంతుడు తెలిసికొనియుండవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇక వీనియందు గర్భ కాలమందు అనునరింప
దగిన గర్భమునకు శుభములగునవి ఏవియో, ఏవి వర్జనీయములగు అశుభకరములో
ఆ విషయమును “నిమిత్తమ్” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు.
“నిమిత్తమ్” అనగా “యతశ్చ గర్భః” అను సూత్రమునకు చెప్పిన విషయము.

‘అత్మా’ అనగా గర్భరూపముగు ఆత్మ - ‘యస్మింశ్చ గర్భనంజ్ఞా’ అను సూత్రమునకు చెప్పబడిన విషయము. ప్రకృతియనగా ‘ప్రక్రియతేఽస్మాద్గర్భః’—ఈ గర్భము దేనితో చేయబడినదో అని - ‘యద్వికారశ్చ గర్భః’ అను సూత్రమునకు చెప్పబడిన విషయము. ‘వృద్ధిః కుక్షౌ క్రమేణ చ’ అనగా ‘యయాఽనుపూర్వ్యా కుక్షి-వభినిర్వర్తతే గర్భః’ అను సూత్రమునకు చెప్పబడిన విషయము. ‘వృద్ధి హేతుః’ అనగా “యశ్చాస్య వృద్ధి హేతుః” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడిన విషయము. ‘అజన్మని చ యో హేతుః’ అనుట వలన ‘యతశ్చాస్యాజన్మ భవతి’ అనుదానికి చెప్పబడిన విషయము తీసికొనబడుచున్నది. వినాశే చ యో హేతుః” అనుట వలన “యతశ్చ జాయమానః కుక్షౌ వినాశం ప్రాప్నోతి” అనుదానికి చెప్పిన విషయమును తీసికొనబడుచున్నది. ‘వికృతావపి యో హేతుః’ అనుట వలన ‘యతశ్చ కార్త్యేన్యన’ అను మొదలగువానికి చెప్పిన విషయమును తీసికొనబడుచున్నది. గర్భ విఘాతములుగా చెప్పబడినవి—గర్భవిఘాతో క్తములు అని అర్థము.

ఇది శ్రీ చక్రపాణిదత్తునిచే రచింపబడిన ఆయుర్వేదదీపిక యనెడి చరక శాత్పర్యటిక యందలి శారీర స్థానమున మహాతీ గర్భావత్రా ని శారీరమును పేరుగల నాల్గవ అధ్యాయము.

పంచమాధ్యాయము

పురుషవిచయ శారీరము

1. అథాతః పురుషవిచయం శారీరం వ్యాఖ్యాస్యామః.
2. ఇతి హ స్మాహ భగవానాత్రేయః.

తాత్పర్యము : ఇకపై పురుషవిచయమను శారీరమును చెప్పకొందము.

అని ఆత్రేయ భగవానుడు చెప్పియుండెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : పూర్వధ్యాయమునందు చెప్పబడిన “యావన్తో హి లోకే భావాస్తావస్తః పురుషే” (శారీరస్థానము - 4వ అధ్యాయము) అనుదానికి ఎక్కువగా చెప్పవలసిన యున్నందున వివరణము ఇప్పటిదలేదు. అందువలన వివరముగా సేర్కొనుటకు పురుష విచయము చెప్పబడుచున్నది. పురుషుని యొక్క-విచయమనగా లోక సామ్యము వలన లెక్కించి చెప్పబడిన పురుష విచయమన బడును. దాని నాధారముగ చేసికొని చెప్పబడిన అధ్యాయము పురుష విచయాధ్యాయము.

3. “పురుషోఽయం లోకనంమితః” ఇత్యువాచ భగవాన్
పునర్వసురాత్రేయః యావన్తో హి లోకే (మూర్తిమన్తో)
భావవిశేషావస్తః పురుషే, యావస్తః పురుషే తావన్తో
లోకే: ఇత్యేవంవాదినం భగవన్తమాత్రేయ మగ్నివేళ ఉవాచ
నైతావతా వాక్యేనో క్తం వాక్యార్థమవగాహంహే, భగవతా బుద్ధ్యా
భూయ స్తరమతోఽనువ్యాఖ్యాయమానం శుక్రాషామహా ఇతి.

లోక - పురుష సామ్యము

4. తమువాచ భగవానాత్రేయః—అపరిసంఖ్యేయా లోకావయవ-విశేషాః
పురుషావయవవిశేషా అపరిసంఖ్యేయాః; శేషాం యథాస్థూలం కఠిచిద్భావాన్
సామన్యముభిప్రేత్యోదాహరిష్యామః, తానేకమనా నిబోధ సమ్యగుపవర్త్య-
మానానగ్నివేళ ! షడ్ధాతవః నముదితాః “పురుష” ఇతిశబ్దం లభస్తే: తద్వ్యాఖ్యా-
నమగ్నివ్యాపస్తేతో వాయురాకాశం బ్రహ్మ చావ్యక్తమితి, ఏక ఏవ చ
షడ్ధాతవః నముదితాః “పురుష” ఇతి శబ్దం లభస్తే.

తాత్పర్యము : ఈ పురుషుడు లోకముతో సమానముగా నున్నాడు: లోకమునందు ఎన్ని మూర్తిమంతములగు భావ విశేషములున్నవో, అవి అన్నియు పురుషుని యందు కలపు-అని చెప్పుచున్న ఆత్రేయ భగవానునితో అగ్నివేకుడిట్ల నెఱు-ఇప్పటివరకు ఈ వాక్యము వలన చెప్పబడిన వాక్యార్థము మాకు అవగాహన యగుట లేదు. భగవంతులగు మీచే విస్తారముగా దీనిని వివరముగా చెప్పబడుచున్నాము. అగ్నివేకుడినితో అత్రేయ భగవాను డిట్లనెఱు- లోకము నందున్న అవయవ విశేషములు లెక్కకు మించియున్నవి. పురుషుని యందున్నవియును అపరి సంఖ్యేయములే. (లెక్కకు మించి యున్నవి.) వానిలో స్థూలమైనవాటిని వివరించుచున్నాము. ఓ అగ్నివేకుడా ! ఈ విషయమును ఏకాగ్రచిత్తుడవై వినుము. భూమి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము మరియు అవ్యక్తమగు బ్రహ్మ అను నీ ఆరుభాతువుల యొక్క నముదాయము లోకమని చెప్పబడును. ఈ ఆరు భాతువులయొక్క నముదాయమే పురుషుడనియు చెప్పుచున్నారు.

అయుర్వేదదీపిక : “సంమితః” అనగా సమానమైనవాడు అని అర్థము. లోకముతో సమానముగా నుండుటయే- “యావంతో హి” అను మొదలగువానిద్వారా విభజింపబడుచున్నది (వివరింపబడుచున్నది). “భగవతా ణద్వ్యానువ్యాఖ్యాయ మానమ్” అని అన్వయము. లోకమునకు చెట్లు, గడ్డి మొదలగునవి అవయవములు; అట్లే పురుషునకును స్నాయువులు కండరములు ధమనులు అగు అవయవములు — ఇవి లెక్కకు మించియున్నవి. అందువలన, సంపూర్ణముగా పేర్కొనుట ఆశ క్యము. ఇందువలన లోకము-పురుషుడు అను రెండింటికి ఏ ఏ అవయవములు స్థూల ముగా నున్నవో, ఆ యా అవయవములు సామాన్య (సమానత్వ) ప్రతిపాదన కొరకు చెప్పబడుచున్నవని వాక్యార్థము. అవ్యక్తమనునది బ్రహ్మమునకు వివరణము (విశే షణము).

లోక-పురుష సామ్యతకు వివరణము

5. కస్య పురుషస్య హృదీవీ మూర్తిః, ఆపః క్షేదః, తేజోఽభిస్తన్తాపః, వాయుః ప్రాణః, వియత్ సుషిరాణి, బ్రహ్మ అన్తరాత్మా. యథా బలు బ్రాహ్మీ విభూతిర్లోకే తథా పురుషేఽవ్యన్తరాత్మికీ విభూతిః, బ్రహ్మణో విభూతిర్లోకే ప్రజాపతిరన్తరాత్మనో విభూతిః పురుషే సత్త్వం, యస్త్విష్టో లోకే స పురుషేఽహజ్కారః, ఆదిత్యస్త్వాదానం, రుద్రో రోషః, సోమః ప్రసాదః,

పనవః సుఖమ్, ఆశ్వినో రాన్తిః, మరుదుత్సాహః, విశ్వేదేవాః సర్వేన్ద్రియాణి సర్వేన్ద్రియార్థాశ్చ, తమో మోహః, జ్యోతిర్జ్ఞానం, యథా లోకస్య

సర్వాదీ స్తథా పురుషస్య గర్వాదానం, యథా కృతయుగమేవం జాల్యం, యథా త్రేతా తథా యౌవనం, యథా ద్వాపర స్తథాస్థావిర్యం, యథా కలిరేవ- మాతుర్యం, యథా యుగా స్తస్థథా మరణమితి. ఏవమేతేనానుమానేనానుక్తా- నామపి లోకపురుషయోరవయవ విశేషాణామగ్నివేళ ! సామాన్యం విద్యాదితి.

తాత్పర్యము : అట్టి పురుషునికి భూమి కాఠిన్యముగను, జలము క్షేద రూపముగను, అగ్ని సంతాప రూపముగను, వాయువు ప్రాణ రూపముగను, ఆకాశము రంధ్రముల రూపముగను, బ్రహ్మ అంతరాత్మ రూపముగను ఉండును. లోకమునందు బ్రహ్మ సంబంధమగు విభూతి యుండు నటుల పురుషుని యందు అంతరాత్మ సంబంధమగు విభూతి యుండును. లోకమునందు దక్ష ప్రజాపతి బ్రహ్మ సంబంధమగు విభూతిగ నుండునటుల పురుషుని యందు మనస్సు అంతరాత్మ సంబంధమగు విభూతిగ నుండును. లోకమునందలి ఇంద్రుడు పురుషుని యందు అహంకారముగను, సూర్యుడు గ్రహణ శక్తిగను, ఈశ్వరుడు కోపముగను, చంద్రుడు శాంత రూపముగను, వసువులు సుఖ రూపముగను, ఆశ్వినీ దేవతలు కాంతి రూపముగను, వాయుదేవుడు ఉత్సాహ రూపముగను, విశ్వ దేవతలు సమస్త ఇంద్రియములు మరియూ ఇంద్రియార్థములుగను, చీకటి మోహ రూపముగను, వెలుతురు జ్ఞాన రూపముగను ఉండును. లోకమునకు సృష్టియొక్క అధికాలమువలె పురుషునకు గర్వాదాన కాలముండును. లోకమునందు కృతయుగము వలె పురుషునియందు జాల్యము, త్రేతాయుగము వలె యౌవనము, ద్వాపరము వలె వార్ధక్యమును, కలియుగము వలె వ్యాధి పీడితావస్థయును, యుగాంతము వలె మరణమును ఉండును. లోక - పురుషుల సంబంధమైన చెప్పబడని అవయవముల సాదృశ్యమును ఊహించి ఇటులనే తెలిసికొనవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “తస్య” అను మొదలగువానిద్వారా పురుషుని యందు షష్టాతువులదు చూపుచున్నాడు. “మూర్తిః” అనగా కాఠిన్యము. లోకము నందు షష్టాతువులు వ్యక్తములుగనే యున్నవని తిరిగి వివరింపబడినవి. “బ్రాహ్మీ” అనగా ఆత్మ విశేషమునకు జగత్తును సృష్టించు విభూతి. “ప్రజాపతి” అనగా దక్షుడను పేరుగల ప్రజాపతి. “అదానమ్” అనగా గ్రహించుట, సూర్యుడును గ్రహించు

వాడగుటచే ఆ దానమునకు సూర్యుడు సామ్యముగా చెప్పబడినాడు. ఇచట మనస్సు మొదలగునవి ప్రజాపతి మొదలగు రూపములుగా నుండుట ఆగమ సిద్ధమనియే తెలియవలెను. సర్వేంద్రియార్థములును విశ్వదేవతలే. “సగ్నాదీః” అనగా ప్రళయము తరువాతి కాలము, “అనుక్తానామ్” అనుట వలన మతి బృహస్పతి యొక్క రూపము, కామము గంధర్వ రూపము అను మొదలగు సామ్యము డిహింపబడవలెను.

అగ్నివేకుని ప్రశ్న

6. ఏవంవాదినం భగవన్తమాత్రేయమగ్నివేశ ఉవాచ-ఏవమేతత్ సర్వమననవాదం యతోక్తం భగవతా లోకపురుషయోః సామాన్యమ్. కిన్న్వస్య సామాన్యో-పదేశస్య ప్రయోజనమితి.

అత్రేయుని సమాధానము - లోకపురుషుల సామ్యమును చెప్పుటవలన కలుగు ప్రయోజనము

7. భగవానువాచ-శృణ్వగ్నివేశ సర్వలోకమాత్యన్యాత్మానం చ సర్వలోకే నమమనుషశ్యతః సత్యా బుద్ధిః సముత్పద్యతే. సర్వలోకం హ్యత్మని పశ్యతో భవత్కాత్మైవ సుఖదుఃఖయోః కర్తా నాన్య ఇతి. కర్మాత్మకత్వాచ్చ హేత్వాదీభిర్యక్షః సర్వలోకోఽహమితి విదీత్వా జ్ఞానం పూర్వముద్ధావ్యతే-పవర్ణాయేతి. తత్ర సంయోగాపేక్షీ లోకశబ్దః. షడ్భాతునముదాయో హి సామాన్యతః సర్వలోకః.

తాత్పర్యము : ఈ విధముగా చెప్పుచున్న అత్రేయుని, అగ్నివేకుడిట్లు అడిగెను. మీరు చెప్పిన లోక పురుషుల రెండింటి యొక్క సాదృశ్యము నిర్వివాదముగ యున్నది. కాని ఇట్టి సాదృశ్యమును చెప్పుట వలన కలుగు ప్రయోజనమేమి?

అత్రేయ భగవానుడిట్లనెను — ఓ అగ్నివేకుడా! వినుము సర్వలోకమును తననుగను తను సర్వలోకముగను చూచువానికి సత్యమగు బుద్ధి కలుగును. సర్వలోకమును తననుగా చూచువాడు సుఖదుఃఖములకు ఆత్మయే కర్తయనియు ఇతరుడు కర్తగాడనియు తెలిసికొనును. కర్మవశము వలన హేత్వాదులతో కూడిన సర్వలోకమును నేనే అని తెలిసికొనినవాడు జ్ఞానమును పొంది మోక్షమునకు ప్రయత్నించును. లోకశబ్దము పురుషుని అపేక్షించియుండును. నమస్త లోకమును సామాన్యముగ షడ్భాతునముదాయ రూపముగ నుండును.

అయుర్వేదదీపిక : “అనపవాదమ్” అనగా బాధింపబడకుండ - (నిర్వివాదముగ). “కిన్నస్యస్యప్రయోజనమ్” అనగా అయుర్వేదమునందును ఈ సామ్యమును చెప్పుటవలన ప్రయోజనమేమి? అని అర్థము. “సత్యా బుద్ధిరుత్పద్యతే” అని అన్వయించుట యందు పై ప్రశ్నకు అన్వయముగా “కిం చాస్యా ప్రయోజనమ్” అను ప్రశ్నను తెలియవలెను - లోక పురుష సామ్యము ఏ విధముగా సత్యజ్ఞానమును కలిగించునో ఆ విషయమును “సర్వలోకం హి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అత్మని పశ్యతః” అనగా తనకు అభేదముగా (సమానముగా) చూచుచున్నట్టి అని అర్థము. ఆత్మశబ్దము వలన ఇచట షణ్ణాతు సముదాయాత్మకమగు పురుషుడు చెప్పబడుచున్నాడు; అందువలన లోకమునందు ఏ కొంచెమైననూ దుఃఖమును కల్గించునదేదీ కలదో అది ఆత్మరూపమే; అందువలన బాహ్యలోకకృతమైననూ ఆత్మకృతమైనట్టియు నిత్యము దుఃఖమును కలిగించునదగుటవలన సుఖము హేయమగును మరియు నిసర్గహేయమగు దుఃఖమును చూచుచు రాగద్వేషనిర్ముక్తుడగుచు సత్యజ్ఞానవంతుడగునని భావము. ఇక సత్యజ్ఞానము యొక్కయూ ప్రయోజనమేమి యనుదానిని “కర్మ” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. లోకపురుష సామ్యజ్ఞానమునందునూ సత్యజ్ఞానముయొక్క అపవర్గానుష్ఠానము అను ప్రయోజనము కలుగునని వాక్యార్థము. ఇచట “కర్మాత్మకత్వాత్” అనగా కర్మపై ఆధారపడి యుండుటచేత అని అర్థము. హేత్వాదులు ముందు చెప్పబడుచున్నవి. కర్మవశుడగుచు హేత్వాదులచే కూడియున్న ఈ ఆత్మ కర్మలయందు ప్రవర్తించును. ఆ కర్మకు తత్త్వజ్ఞానముచేత ప్రవృత్తి లేనపుడు కారణము లేనందువలన అది సిద్ధింపదు. కర్మ ఉత్పన్నమైననూ కర్మలయందు అనురక్తి లేనివానికి తత్త్వజ్ఞానము వలన, అదృష్టము (పూర్వజన్మకర్మ) యొక్క ఉపభోగముచేత, ప్రస్తుతపు కర్మక్షీణించుటచేతనూ ఇప్పుడు చేయుచున్న కర్మఫలము లేనందువలన మోక్షము కలుగునని భావము. “సంయోగాపేక్షీ” అనగా షడ్భాతుమేలకమగు పురుషరూపమునందు ప్రవర్తించును అని అర్థము. లోకశబ్దము వలన ఈ ప్రకరణము నందు లోకముగా చేసి పురుషుడే చెప్పబడును కాని జగద్రూపమగు లోకము కాదు. ఎందువలననగా, ఇచట కర్మ పరవశములుగా ఏ హేత్వాదులు లోకమునందు చెప్పబడవలయునో, అవి పురుషునియందే సంభవించును. “సర్వ” అను శబ్దము వలన సర్వ ప్రాణులను గ్రహించుచున్నాడు.

లోక - పురుషులకు గల్గు హేత్వాది పంచకము

8. తస్య హేతుః, ఉత్పత్తిః, వృద్ధిః, ఉపప్లవః, వియోగశ్చ. తత్ర హేతురుత్పత్తికారణం, ఉత్పత్తిర్జన్మ, వృద్ధిరాప్యాయనమ్, ఉపప్లవో దుఃఖాగమః, షడ్భాతువిభాగో వియోగః స జీవాపగమః స ప్రాణనిరోధః స భుజ్ఞః స లోక స్వభావః తస్య మూలం సర్వోపప్లవనాం చ ప్రవృత్తిః, నివృత్తిరుపరమః. ప్రవృత్తిర్దుఃఖం, నివృత్తిః సుఖమితి యజ్ఞానముత్పద్యతే తత్ సత్యమ్. తస్య హేతుః సర్వలోకసామాన్యజ్ఞానమ్. ఏతద్ప్రయోజనమ్ సామాన్యోపదేశస్యేతి.

తాత్పర్యము : అట్టి లోకమునకు హేతువు- ఉత్పత్తి- వృద్ధి -ఉపప్లవము మరియు వియోగము అనునవి ఉండును. ఉత్పత్తికి కారణము హేతువనబడును. జన్మ ఉత్పత్తి యనబడును. ఆప్యాయనము ఖొందుట వృద్ధియనబడును. దుఃఖములు కలుగుట ఉపప్లవమనబడును. షడ్భాతువులు విభజింపబడుట వియోగమనియు, జీవాపగమనమనియు, ప్రాణనిరోధమనియు, భంగమనియు, లోక స్వభావమనియు చెప్పబడును. లోకము రాగద్వేషాదులతో కూడి ప్రవర్తించుట సమస్త దుఃఖములు కలుగుటకు కారణముగ నుండును. రాగద్వేషాదులు లేకుండుట దుఃఖములు కలుగకుండుటకు కారణముగ నుండును. ప్రవృత్తి దుఃఖముగను, నివృత్తి సుఖముగను ఉండునని కలుగు జ్ఞానము సత్యజ్ఞానము. పురుషుడు లోకము సమానముగా నుండురను జ్ఞానము సత్యజ్ఞానమునకు హేతువుగనుండును. ఇదియే లోక పురుష సామ్యమును చెప్పుటవలన కలుగు ప్రయోజనము.

ఆయుర్వేదదీపిక : హేత్వాది పంచకము నిర్దేశించి విభజింపబడుచున్నది-“తస్య హేతుః” అను మొదలగునవి. “తస్య మూలమ్” అనగా ఆ జీవాపగమమునకు కారణము అని అర్థము. “సర్వోపప్లవనామ్” అనగా అన్ని దుఃఖములకు. ప్రవృత్తి యనగా రాగద్వేషములకు కారణముగు ప్రవృత్తి. నివృత్తియనగా ప్రవృత్తి లేకుండుట. ఉపరమశబ్దము తస్య అనుదానితోను మరియు సర్వోపప్లవనాం అనుదానితోనూ సంబంధింపబడుచున్నది (అన్వయింపబడుచున్నది). అందువలన దుఃఖములకు, మరణమునకు కలుగు వినాశము నివృత్తి వలననే కలుగుచున్నది. నివృత్తి వలన కలుగుచుండుట వలననూ, కార్యకారణముల రెండింటికీ అభేదముగా ధైచుటనేత ఉపరమము అనునది కూడ నివృత్తి శబ్దమునకు సమానాధికరణము వలన

చెప్పబడుచున్నది. ప్రవృత్తి దుఃఖమనియు నివృత్తి సుఖమనియు చెప్పుట కూడ కార్యకరణములకు అభేదముగా చేసి చెప్పబయే అని తెలియవలెను. “ఇతి యజ్ఞానమ్” అను మొదలగువానిద్వారా సత్యజ్ఞానము యొక్క స్వరూపమును చెప్పుచున్నాడు. “ఇతి” అనునది పూర్వపు విషయమును తెలియజేయును. “తస్య” అను మొదలగువానిద్వారా ఈ సత్యజ్ఞానమునందు లోక పురుష సామాన్యజ్ఞానము యొక్క హేతుత్వమును చూపుచున్నాడు.

ప్రవృత్తికి మూలము, నివృత్తి ఉపాయము - అగ్నివేకుని ప్రశ్న

- 9. అథాగ్నివేళ ఉపాచ-కింమూలా భగవన్ ప్రవృత్తిః, నివృత్తౌ చ క ఉపాయ ఇతి.

అత్రేయుని సమాధానము

- 10. భగవానువాచ—మోహేచ్ఛాద్వేషకర్మమూలా ప్రవృత్తిః, తజ్ఞా హ్యహాఙ్కారసంకయభిసంప్లవాభ్యవపాతవిప్రత్యయావిశేషాను- పాయా స్తరుణిమివ ద్రుమమతివిఫలశాఖా స్తరవోఽభిభూయ పురుషమవత- త్యైవోఽత్తిష్ఠతైః సైరభిభూతో న సత్తామతివర్తతే. తత్రైవంజాతిరూపవిత్త- వృత్తబుద్ధిశీలవిద్యాభిజనవయోవీర్యప్రభావసంసన్నోఽహమిత్యహంకారః, యన్మనోవాక్కాయకర్మ నాపవర్గాయ స నల్లః, కర్మఫలమోక్షపురుష- ప్రేత్యభావాదయః స ని వా నేతి సంశయః, సర్వావస్థాస్సనన్యోఽహమహం ప్రష్టా స్వభావసంసిద్ధోఽహమహం శరీరేన్ద్రియబుద్ధిస్మృతిరాశిరితి గ్రహణమభిసంప్లవః, మమ మాత్మపితృభ్రాతృదారాపత్యబిస్తుమిత్రభృత్యగణో గణస్య చాహమిత్యభ్యవపాతః, కార్యాకార్యహితాహితశుభాశుభేషు విపరీతాభినివేణో విప్రత్యయః జ్ఞాజ్ఞయోః ప్రకృతివికారయోః ప్రవృత్తి- నివృత్త్యోశ్చ సామాన్యదర్శనమవిశేషః, ప్రోక్షణానశగాన్నిహోఽత్ర త్రిషవణా- భ్యుక్షణావాహనయాజనయజనయాచనసలలహుతాశనప్రవేశాదయః సమారమ్భాః. ప్రోచ్యంతే హ్యనుసాయీః ఏవమయమదీధృతిస్మృతి- రహాఙ్కారాభినివిష్టః స క్తః ససంశయోఽభిసంప్లవబుద్ధిరభ్యవపతితోఽ- స్యదాదృష్టిరవిశేషగ్రాహీ విమార్గగతిర్నివాసవృక్షః స త్వశరీరదోష- మూలానాం సర్వదుఃఖానాం భవతి. ఏవమహంకారాదిభిద్ధోఽస్మైర్పూర్వ- ఘోషోఽనివర్తతే ప్రవృత్తిం, సా చ మూలసుషున్యః.

తాత్పర్యము : ఇక అగ్నివేళు డిట్లడిగెను - ఓ భగవానుడా! ప్రవృత్తికి మూలమేదీ? మరియు నివృత్తికి ఉపాయమేదీ?

అత్రేయుడిట్లు చెప్పెను - మోహము ఇచ్చా ద్వేషము కర్మ అనునవి ప్రవృత్తికి కారణము. ప్రవృత్తి వలన కలిగిన అహంకారము, సంగము, సంశయము, అభినంప్లవము, అభ్యవసాతము, వివ్రత్యయము, అవిశేషము, అనుపాయము అనునవి అధికముగ పెరిగిన పెద్ద వృక్షములు చిన్న వృక్షమును ఆవరించినట్లు పురుషుని ఆవరించును. వీనిచే ఆవరింపబడిన పురుషుడు ప్రవృత్తి హేతువును అతి క్రమింపజాలడు. జాతి, రూపము, ధనము, ఆచారము, బుద్ధి, నడవడిక, విద్య, కులము, వయస్సు, శక్తి, ప్రభావము వీనిచే నేను సంపన్నుడనని తలచుట అహంకారమనబడును మరోవాయు కర్మలు మోక్షముకొరకు రానవుడు ఆ స్థితి సంగమనబడును. కర్మఫలము, మోక్షము, ఆత్మ, పునర్జన్మ ఇవి కలవా, లేవా యని తలచుట సంశయమనబడును. సమస్త విషయములందును నాతో నచూచుడు లేడనియు, నేను సృష్టించువాడననియు, స్వభావసిద్ధుడననియు, శరీరము - ఇంద్రియములు - బుద్ధి - స్మృతి వీని విశేషములయొక్క సమూహము మాత్రమే నేననియు తలచుట అభినంప్లవ మనబడును. తల్లిదండ్రులు, సోదరులు, భార్య, సంతానము, బంధువులు, మిత్రులు, సేవకులు - వీరు నా సంబంధమైనవారనియు, నేను వారి సంబంధమైన వాడననియు తలచుట అభ్యవసాత మనబడును. కార్యములు, ఆచార్యములు, హితములు, అసాతములు, శుభములు, అశుభములు, దీనిని వ్యతిరేకముగ తలచుట వివ్రత్యయమనబడును. తెలిసినవాడు, తెలియనివాడు, ప్రకృతి - వికృతి, ప్రవృత్తి-నివృత్తి వీనియందు సామాన్యదృష్టి కలుగుట అవిశేషమనబడును. ప్రోక్షణము, ఉపవాసము, అగ్నిహోత్రము, త్రికాలములయందు స్నానము చేయుట, అభ్యుక్తము, అవాహనము చేయుట, యజ్ఞములను చేయుట, చేయించుట, యాచింపకుండుట, జలప్రవేశము, అగ్ని ప్రవేశము మొదలగు కృత్యములు అనుపాయము లనబడును. బుద్ధి, ధృతి, స్మృతి ఇవి లేనివాడై అహంకార - సంగ - సంశయ - అభినంప్లవ - అభ్యవసాత - వివ్రత్యయము - అవిశేష - అనుపాయములతో చూడిన మనుజుడు మనస్సంబంధమైనట్టియు, శరీర సంబంధమైనట్టియు చోషమువలన కలుగు సమస్త దుఃఖములకును నివాస స్థానముగ నుండును. అహంకారము మొదలగు చోషములతో చూడుకొనినవాడు పునర్జన్మను పొందును ప్రవృత్తిని అతిక్రమింపజాలడు. ఆ ప్రవృత్తి పాపకర్మలకు కారణముగ నుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : సంసార రూపమగు ప్రవృత్తికి కారణమును, మోక్ష రూపమగు నివృత్తికి ఉపాయమును “కిం మూలా” అను మొదలగువాని ద్వారా అడుగుచున్నాడు. “మోహ” అను మొదలగునవి సమాధానము. “మోహేచ్ఛాద్వేష కర్మమూలా” అనగా మిథ్యాజ్ఞానరూపమగు మోహము వలన ఇచ్ఛాద్వేషము కలుగును. వానివలన ధర్మాధర్మ రూపమగు కర్మ జరుగును. అది సంసారమునకు మూలము అగునవి అర్థము. ఈ మోహదులు సంసారమునకు కారణమెట్లగునో - “తజ్ఞా హి” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడుచున్నాడు. ఇచటయును యోగ్యతనుబట్టి అహంకారాదుల యందు మోహదులు కారణమగునని తెలియవలెను. అహంకారము మొదలగు ఎనిమిది ముందు చెప్పబడనున్నవానిగా తెలియవలెను. “అవతత్య” అనగా వ్యాపించి “న సత్తామతి వర్తతే” అనగా సంసారమునందు స్థితిని దాటజాలడు. ఇచట మొదట చెప్పబడిన అహంకారమును “తత్త్రైవమ్” అను మొదలగువాని ద్వారా వివరించుచున్నాడు. జాతి మొదలుకొని ప్రభావమువరకు సంపన్నుడగు నేను గొప్ప వానిని అనుజ్ఞానము అహంకారమనబడును. యల్ అను మొదలగునవి సంగము యొక్క వివరణము. కర్మఫలము మొదలగునవి ఉన్నవా లేవా అను జ్ఞానము సంశయమనబడును, ఆత్మయందు అభిమతము అనాత్మయందు అభినంప్లవము అభినంప్లవమనబడును. ఆత్మయందు ఆత్మగా చూడకుండుట, ఆత్మ బుద్ధియని యర్థము. “సర్వావస్థాసు” అనగా అన్ని శరీరావస్థలయందు షడ్భాతు సముదాయ రూపమే అనన్యమను జ్ఞానము ఇక్కడ కలుగునని తెలియవలెను. పరమాత్మకు మాత్రము సర్వావస్థలయందు అనన్యత్వ ముండునని కలుగుజ్ఞానముసరియగుజ్ఞానమే. ఇట్లే “నేను నృష్టికర్తను, నేను స్వభావ సంసిద్ధుడను” అనుచోటకూడ శరీరమే అహంకార విషయమగుచున్నదని తెలియవలెను. “అహం శరీరేంద్రియ బుద్ధి విశేష రాశిః” అనుచోట ఆచేతనములగు శరీరాదులయందు అహంకారాన్నదత్వము వలన చేతనత్వమును ఆపాదించుకొనుట విరుద్ధమని తెలియవలెను. “మమ” అను మొదలగువాని ద్వారా అభ్యవపాతమును చెప్పబడుచున్నాడు. అభ్యవపాతమనగా పరమార్థమున అనాత్మీయ విషయమునందు మమతను కలిగి యుండుట, “కార్య” అను మొదలగువానివలన విప్రత్యయము చెప్పబడుచున్నది. విప్రత్యయమనగా విసరీత అభినివేశము - వ్యతిరేకమగు జ్ఞానము: ఉదాహరణకు - రార్యమునందు అకార్యము గను, అకార్యమునందు రార్యముగను ఈ మొదలగు జ్ఞానమును కలిగి యుండుట. “జ్ఞాజ్ఞయో” అను మొదలగు వానివలన అనిశేషమును చెప్పబడుచున్నాడు. అనిశేష

మనగా విశేషము తెలియకుండుట. విప్రత్యయమనునది మాత్రము విశేషములను వ్యతిరేకముగా గ్రహించుట అని ఈ రెండింటికి భేదము. “ప్రోక్షణ” అను మొదలగు వానివలన అనుపాయమును చెప్పుచున్నాడు. “అనుపాయాః” అనగా ఇతర ఉపాయములైనప్పటికీ పరమపురుషార్థమగు మోక్షమునందు అనుపాయములైనవి (ఉపాయములు కానివి) అని అర్థము. “త్రిషవణం” అనగా మూడు సంధ్యలయందును స్నానమాచరించుట. “ఏవమ్” అను మొదలగువాని వలన ప్రస్తుతము ధీభృతి స్మృతి అనువాని విభ్రంశము కారణముగా గల అహంకాతాదులు ధీభృతి స్మృతి అను పేరుతో సంసార రూపమగు ప్రవృత్తి నిర్మానుబంధ శరీరచూనన దుఃఖములకు కారణమగుట సంక్షిప్తముచేసి చెప్పుచున్నాడు. నివాస వృక్షము వంటిది నివసవృక్షము. అందువలన ఏ విధముగా నివాసవృక్షము పక్షులకు నిత్యము ఆశ్రయముగా నుండునో అటులనే అహంకాతాదులతో కూడినవాడును రోగమునకు నివాసమగునని చూపుచున్నాడు. “వ్రాహ్మమాణః” అనగా మాటిమాటికిని వేర్వేరు శరీరములకు తీసికొనిపోవుచు దున్నవాడు అని అర్థము. “నాతి వర్తతే ప్రవృత్తిమ్”. అనగా సంసారమును పరిత్యజింపడు. ఈ విధముగా మోహము ఇచ్చలవలన కలిగిన కర్మకు బ్రవృత్తి కారణమగుటను చూపిప్రవృత్తికిని కర్మకారణమగుటను “నా చ ఘూలముఘస్య” అని చెప్పుచున్నాడు. ప్రవృత్తియును ధర్మాధర్మరూపమగు పాపమునకు ఘూలమగును. ఇవట ధర్మా ధర్మములు రెండును అవిశేషములుగా సంసారరూపమగు దుఃఖ కారణములుగా “అఘ”శబ్దము వలన చెప్పబడినవి.

మోక్షము - మోక్షమును సాధించు నుపాయము

11. నివృత్తిరపవర్గః తథే పరం ప్రకాస్తం తదక్షరం తద్రూప్యా న మోక్షః.
12. తత్రముమూఙ్గాజాముదయనాని వ్యాఘ్యాస్యామః. తత్రలోకచోషదర్శిసోముముక్షోరాదిత ఏవాచార్యాభిగమనం, తస్యోపదేశానుష్ఠానమ్, అగ్నేరేవోపచర్యా, ధర్మశాస్త్రానుగమనం, తదాధ్యాపనోధః, తేనావష్టస్మ్యః, తత్రయదోస్త్రాః క్రియాః, సతాముపాసనమ్, ఆనతాం పరివర్తనమ్, అన్యులిచ్ఛుర్ధనేన, సత్యం సర్వభూతహితమపరుషమనతికాలే పరీక్ష్యే వచనం, సర్వప్రాణీషు చాత్మనీవాపేఙ్గా, సర్వాసామన్యరణమనన్యుల్యనమప్రాప్తమనన్యుభాషణం చ స్త్రీణాం, సర్వపరిగ్రహత్యాగః, కౌపీనం ప్రచ్ఛాదనార్థం, ధాతుకాగనివచనం, కన్ధాసేవనహేతోః సూపిపిప్పలకం, శౌచాధానార్థేర్థలచుడ్డికా, దక్షిణారణం,

భైక్షచర్యార్థం పాత్రం, ప్రాణధారణార్థమేకకాలమగ్రామ్యో యథోపవన్నో-
 భ్యవహారః, శ్రమాపనయనార్థం శీర్షణుష్క-పర్ణతృణాస్తరణోపదానం,
 ధ్యానసేవితోః కాయనిబంధనం, వనేష్వనికేతవాసః, తద్ధ్రావిద్రాలస్యాదీ-
 తర్యవర్జనం, ఇన్ద్రియాధేష్వసురాగోపతాపనిగ్రహః, సుప్తస్థితగతప్రేక్షితా-
 హారప్రత్యక్షచేష్టాదికేష్వారమ్భేషు స్మృతిపూర్వికా ప్రవృత్తిః, సత్కారస్తు-
 తిగర్హావమానక్షమత్వం, క్షుత్పిపాసాయాసశ్రమశీతోష్ణవాతవర్షాసుఖదుఃఖ-
 నంస్వర్సనహత్వం, శోకదైన్యమానోద్వేగమదలోభరాగ్నేష్వాభయక్రోధాది-
 భిరనంచలనమ్, అహఙ్కారాదిమాపసర్గసంజ్ఞాలోకపురుషయోః సర్వాది-
 సామాన్యావేక్షణమ్, కార్యకాలాత్యయభయం, యోగారమ్భే నతతమనిర్వేదః,
 సత్వోత్సాహః, అపవర్గాయ దీధృతిస్మృతిబలాధానం, నియమనమిన్ద్రియాణాం
 చేతసి, చేతన ఆత్మని, ఆత్మనశ్చ: ధాతుభేదేనశరీరావయవసంఖ్యానమభీక్ష్యం,
 సర్వం కారణపద్మఃఖవ్వమనిత్యమిత్యభ్యుపగమః, సర్వప్రవృత్తిష్వఘసంజ్ఞా,
 సర్వసంన్యాసే సుఖమిత్యభినివేషః, ఏష మార్గోఽపవర్గాయ, అతోఽన్యథా
 బధ్యతే: ఇత్యుదయనాని వ్యాఖ్యాతాని.

తాత్పర్యము : నివృత్తి యనగా అపవర్గము. అది పరము, ప్రళాంతము,
 అక్షరము, బ్రహ్మ, అదియే మోక్షము.

మోక్షమును కోరు వారలకు ఉపాయములను చెప్పకొందము - మొదట
 గురువు వద్దకు వెళ్ళుట, గురువదేశములను అనుష్ఠించుట, అగ్నిని ఉపవర్ణించుట,
 ధర్మశాస్త్రములను పఠించి అర్థమును తెలిసికొనుట, దానిచే దైర్ఘ్యమును కలిగి
 యుండుట, వానియందు చెప్పబడిన ప్రకారము క్రియలను చేయుట, సత్పురుషులను
 సేవించుట, దుర్మార్గులను సేవింపకుండుట, దుర్జనులతో సాంగత్యము చేయు
 కుండుట, సత్యము - సర్వప్రాణిహితము - పరుషము కానట్టి - అధికముగ లేనట్టి
 వాక్యములను యోచించి అపసరమైన కాలమునందు పలుకుట, సమస్త ప్రాణులను
 తనవలె చూచుట, స్మరించుట - సంకల్పించుట - ప్రార్థించుట - మాట్లాడుట, వీనిని
 ఏ త్రోవైనను చేయకుండుట, అన్ని కోరికలను విడచిపెట్టుట, కొపినమును ధరిం
 చుట గైరికాది ధాతువులలో రంగు వేసిన వస్త్రములను ధరించుట, బొంతలను కుట్టు
 కొనుటకు సూదులతో చూడిన పాత్రలను ఉంచుకొనుట, శౌచకర్మ కొరకు జల

పాత్రను ఉంచుకొనుట, దండమును ధరించుట, భిక్షాటనము నిమిత్తము భిక్షా పాత్రను ఉంచుకొనుట, ప్రాణాధారణ నిమిత్తము గ్రామ్యము కానట్టి ఆహారమును లభ్యమైనంత మాత్రమే ఒకపూట భుజించుట, బడలికను పోగొట్టుకొనుటకు రాలి యొడిన ఆకులచేతను, గడ్డితోడను శయ్యను ఏర్పరచుకొనుట, ధ్యానము నిమిత్తము యోగపట్టను ధరించుట, గృహము లేకుండ వనమునందు నివసించుట, ప్రాణ మాలిక - నిద్ర - సోమరితనములను విడిచిపెట్టుట, ఇంద్రియార్థములందు అనురాగము లేక ద్వేషమును లేకయుండుట, నిద్ర - స్థితి - గమనము - చూచుట - ఆహారము అంగవ్రత్యంగ చేష్టలు మొదలగువానియందు ఆలోచించి ప్రవర్తించుట, సత్కారము - స్తుతి - నింద - అవమానములను ఓర్చుకొనుట, ఆకలి - దప్పిక - బడలిక - శ్రమ - చలి - వేడిమి - గాలి - వర్షము - సుఖము - దుఃఖము పీనిని నహించుట, శోకము - దీనత్వము - ఉద్రేకము - మదము - అభిమానము - లోభము - అనురాగము - ద్వేషము - భయము - కోపము మొదలగువానిచే చలించకుండుట, అహంభావము (అహంకారము) మొదలగువానిని అనర్థకములగు వానినిగ తలచుట, లోకమునకు పురుషునకును ఉత్పత్తి మొదలగు వానియందు సామ్యమును తెలిసికొనుట, కార్యమును ఆచరింపదగిన కాలము మించిపోవునను భయము కలిగియుండుట, యోగము నారంభించుటయందు ఎల్లప్పుడును బాధలేకుండుట, మనస్సంబంధమైన ఉత్సాహమును కలిగియుండుట, మోక్షముకొరకు బుద్ధి, ధృతి, స్మృతి పీనియొక్క బలమును కలిగి యుండుట, ఇంద్రియములను మనస్సునందును, మనస్సును ఆత్మయందును, ఆత్మను ఆత్మ (పరమాత్మ?) యందును నిలుపుట. ధాతుభేదములచే తనయొక్క శరీర మందలి అవయవములను తెలిసికొనుట, ఆత్మ వ్యతిరిక్తమైనట్టియు, కారణయుక్తమైనట్టియు సమస్తమును దుఃఖరూపమైనదానినిగ తెలిసికొనుట, సమస్త ప్రవృత్తులను దుఃఖకరములైనవానినిగ తెలుసుకొనుట, సమస్తమును వర్జించుట యనునది సుఖకరమైనదానినిగ తలచుట, ఇవి మోక్షమును కలిగించుట కుపాయములుగ నుండును. దీనికి వ్యతిరేకములన్నియు బంధనమును కలుగజేయును. ఇట్లు మోక్షసాధక ఉపాయములు చెప్పబడినవి.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుతము నివృత్తి కలుగుటయందు ఉపాయమును చెప్పుటకు నివృత్తినే దానిని గ్రహింపవలసివచ్చుటను ప్రతిపాదించు పర్యాయముచే- "నివృత్తి" అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబున్నాడు. "ఆరో" అను అవ్యయము మోక్షమునందు అను అర్థమున ప్రయోగింపబడినది. "ఉచయసుని" అనగా మోక్షోపా

యములు అని అర్థము. “లోకచోష దర్శిణః” అని హేతుగర్భము విశేషణము అందువలన ఎల్లప్పుడు దుఃఖాక్రాంతమగు లోకమును చూచుటచే విరక్తుడైన వానికి మోక్షము గడుగునని చూపుచున్నాడు. అవార్యుడనగా ఇదట మోక్షశాస్త్రము నుప దేశించువాడు. “తేనావష్టప్యః” అనగా శాస్త్రమును తెలిసికొనుట వలన ధైర్యమును పొందవలెను. కాంచము కూడ అదట సంశయము పొందరాదని అర్థము. “య త్తోక్తా క్రియాః” అనుచోట “కర్తవ్యాః” అని అన్వయించుకొనవలెను. “అత్యసీవావేక్షే” అనగా ఏ విధముగా తనయందు అపకారము చేసికొనకూడదను బుద్ధి యుండునో అదే విధముగా అన్ని ప్రాయశ్చయములు చేయవలెను. “అసంకల్పనమ్” అనగా భావింపకుండుట, “కౌపీనం ప్రచ్ఛాదనార్థం” అనగా మొలకకు చుట్టుకొనుటకు, లేదా కౌపీనము కొరకు, ప్రచ్ఛాదనము కొరకును అని అర్థము, “సూచీపిప్పలకం” అనగా సూదులను ఒంచు పాత్ర అని అర్థము. “ప్రాణయాత్రార్థమ్” అనుటవలన ఎంత మోతాదు ఆహారమువలన ప్రాణములు నిలచియుండునో అంత మోతాదు ఆహార మునే తీసికొనవలెను కాని ఆహారముపైన అనురాగమువలన కాదని అర్థము. ఇట్లే “శ్రమాపనయానార్థమ్” అను మొదలగువానియందునూ అంతమాత్రమే ప్రయో జనమువలన అని వ్యాఖ్యానించుకొనవలెను. “కాయవిబంధనమ్” అనగా యోగపట్ట. అనికేతవాసః అనగా అగృహానివాసము. ఇందువలన వనమునందునూ ఇల్లు కట్టు కొనక నివసించవలెనని చూపుచున్నాడు. శబ్దాది ఇంద్రియార్థముల యందు అను రాగము, మరియు ద్వేషరూపమగు ఉపశాపమును నిగ్రహింపవలెను. “స్మృతి- పూర్వికా ప్రవృత్తిః” అనగా నేనెవడను ? ఎందులకు రాగత్యాగాదులు చేయబడు చున్నవి ? అను మొదలగునవి ఎల్లప్పుడును స్మరించుకొనుచుండవలెనని అర్థము. సత్కారమనగా భాజ. సత్కారము మరియు స్తుతి అను నీ రెండింటియందు హర్షము లేకుండుట, మరియు నిందయందును అవమానము నందునూ ద్వేషము లేకుండుట సత్కారాదిక్షమత్సమని తెలియవలెను. ఊధాదుల యందు అనుద్వేగ మనగా ఊధాదులను సహించుట. అసంవాసమనగా ఆసంవసనము. అహంకారాదులు ఎనిమిదియు ఇదటనే చెప్పబడినవి. “ఉపసర్గసంక్షా” అనగా అనర్థ హేతువులుగా భావించుట. “లోకస్పృహచ్యయోః సగ్గాదిసామాన్యావేక్షణం” అనగా ఇదటనే లోక పురుషులకు అదిసర్గమునుండి సామ్యమును చెప్పినట్లుగనే సామ్యమును చూచుట. “చార్యకాలాత్వవిభయాయ” అనగా మోక్షమునకు అనుగుణమైన పనికి కాలము మించిపోవునను భయమును కలిగి ముందవలెనని అర్థము. “నియమనమిన్ద్రియకాం

చేతసి" అనగా ఇంద్రియములను బాహ్య విషయముల నుండి నివృత్తపరచి మనస్సు నందే లగ్నము చేయవలెను. మనస్సును చింత్యాది విషయముల నుండి మరల్చి ఆత్మ జ్ఞానముకొరకు పరమాత్మయందు నియమించవలెను. అందువలన, ఆత్మను కూడ ఇంద్రియాది విషయముల నుండి మరల్చి ఆత్మయందు నియమింపవలెను. "ధాతు-భేదేన శరీరావయవసంఖ్యానమ్" అనగా శరీరమును రసమలస్నాయ్యాది రూపముగా తెలిసికొనుట. శరీరమును రసమలస్నాయ్యాది రూపముగా భావించుటయే వైరాగ్యహేతువగును. ఉదాహరణకు — మఱ్ఱాస్త్రా రజసా స్త్రీహాయకృతా శకృతాఽపి చ, పూర్ణాః స్నాయుసిగాభిశ్చ త్రియశ్చర్మప్రసేవితాః." అను మొదలగునవి వైరాగ్యభావనములు. "కారణవత్" అనుటవలన నిత్యమగు ఆత్మకు వ్యతిరేకములైనవన్నియు అనిత్యములని చూపుచున్నాడు. దుఃఖమనగా దుఃఖ హేతువు. అస్వమనగా ఆత్మ వ్యతిరిక్తము, అనాత్మీయమును. "సర్వసంన్యాసే" అనగా అన్ని వ్రవృత్తుల నాశనమునందు అని అర్థము.

శుద్ధ సత్త్వ లక్షణములు

భవన్తి చాక్ర—

13. ఏతై రవిమలం సత్త్వం శుద్ధ్యుపాయైర్విశుద్ధ్యతి,
మృజ్యమాన ఇవాదర్శనైలచేల కచాదిభిః.
14. గ్రహముద్దరణోధామనీహరై రసమావృతమ్,
యథార్కమణ్ణలం భాతి భాతి సత్త్వం తథాఽమలమ్.
15. జ్వలత్యాత్మని సంరుద్ధం తత్ సత్త్వం సంవృతాయనే,
శుద్ధః స్థిరః ప్రసన్నాస్పిర్దీపో దీపాశయే యథా.

తాత్పర్యము : కల్మషయుక్తమైన మనస్సు పైన చెప్పబడిన మోక్షోపాయములచే శుద్ధి నొందును. అట్లు శుద్ధి నొందిన సత్త్వము, లైలము, వస్త్రము, కుంచె మొదలగువానిచే తుడువబడిన అద్దమువలె; గ్రహములు, మేఘములు, దుమ్ము, ఖిగ, మంచు వీనిచే అవరింపబడని సూర్యమండలము వలెను ప్రకాశించును. నియమింపబడిన ఇంద్రియములు దల్లి ఆత్మయందు నిలుపబడిన మనస్సు మూయబడిన ద్వారములు గల్గిన గృహమునందు శుద్ధమైనట్టియు, స్థిరమైనట్టియు, నిత్యమైన జ్యాల కలగినట్టి దీపమువలె ప్రకాశింతును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అవిమలమ్” అనునది క్రియా విశేషణము, గ్రహమనగా రాశుగ్రహము. సత్త్వమునకు ఐదు ఇంద్రియములే జ్ఞానమును కప్పి యుంచునట్లుగనే సూర్యునకును ఆవరకములుగా గ్రహము మొదలగు ఐదు ఆవరకములుగా చెప్పబడినవి. “జ్వలతి” అనగా కేవలము అత్యజ్ఞానమును కలిగించుట వలన ప్రకాశించును. “అత్మసి సంయధ్మమ్” అనగా ఇంద్రియములనుండి మరల్చి అత్యయందు నియమింపబడినది. “సంవృతాయనే” అనగా అత్యపక్షమునందును సంవృతమైన ఇంద్రియ రూపచిద్రమున అని అర్థము. దీపాశయమనగా దీపపుకెమ్మై లేదా ఇల్లు.

సత్స్వల్పబుద్ధి స్వరూపము దానివలన కల్గు ఫలితము

16. శుద్ధసత్త్వస్య యా శుద్ధా సత్యా బుద్ధిః ప్రవర్తతే,
యయా భినత్త్వతిబలం మహామోహమయం తమః.
17. సర్వభావస్వభావఙ్క్షో యయా భవతి నిస్పృహః,
యోగం యయా సాధయతే సాంఖ్యం సంపద్యతే యయా.
18. యయా నోపైత్యహఙ్కారం నోపాస్తే కారణం యయా,
యయా నాలఘ్నతే కిచ్చిత్ సర్వం సంన్యస్యతే యయా.
19. యాతి బ్రహ్మ యయా నిత్యమజరం శాన్తమవ్యయం,
విద్యా సిద్ధిర్మతిర్మేధా ప్రజ్ఞా జ్ఞానం చ సా మతా

తాత్పర్యము : శుద్ధ సత్త్వము గలవానికి శుద్ధమైనట్టియు, స్వచ్ఛమైనట్టియు, ఏ బుద్ధి కలుగునో, అతి బలవంతమైనట్టియు, మహా మోహమయమైనట్టియు కమస్సు (అజ్ఞానము) దేనిచే భేదించబడునో, దేనివలన సర్వ భావముల యొక్క సర్వభావముల స్వభావమును తెలసికొనినవాడై ఏన్నుహుడగునో, దేనిచే యోగమును సాధించునో, దేనిచే తత్త్వజ్ఞానము కలవాడగునో, దేనివలన అహంకారమును పొందడో, దేనివలన సుఖదుఃఖములకు కారణములైన వానిని సేవించడో, దేనివలన ఏ ఒక్కదానిని అవలంబింపక సర్వసంగ పరిత్యాగమును చేయునో, నిత్యమైనట్టియు, నశింపనట్టియు, శాంతమైనట్టియు, ఊహించనట్టియు, మోక్షమును దేనివలన పొందునో అది విద్యమనియు, సిద్ధిమనియు, మతియనియు, మేధమనియు, ప్రజ్ఞయనియు, జ్ఞానమనియును చెప్పబడును.

అయుర్వేదదీపిక : ఉద్దన త్వమును పేర్కొని దాని వలన కలుగు మోక్షసాధకముగు అత్యర్థముగా గ్రహింపదగిన సత్యబుద్ధిని వివిధ ఉపయుక్తముల తోడను స్వరూపములతోడను “చుద్ధా” అను మొదలగువాని వలన చెప్పుచున్నాడు. “మహామోహః” అనగా అనాదీయగు మిథ్యాజ్ఞానము. “నిఃస్పృహః” అనగా తీసికొనఘల్గెన్ననెడి కోరిక లేనివాడు. “యోగమ్” అనగా విషయములనుండి మరల్చబడిన మనస్సును ఆత్మయందే కలసియుండుట. “సంఘా” అనగా తత్వజ్ఞానము. అది దానివలన కలుగుట వలన సాంఖ్యమనబడును. “సోపాస్తే రారణం” అనగా సుఖదుఃఖకారణములు నేవింపబడవు. “నాలమ్పితే కిచ్చిత్” అనగా కొంచెము కూడ ఆధారముగా తీసికొనడు. “సంన్యన్యత” అనగా ఎల్లెడలను ఉదాసీనుడుగ నుండును. “బ్రహ్మ” అనగా మోక్షము. విద్యా, సిద్ధి మొదలగునవి తత్వజ్ఞాన విశేషము నొందును ప్రసిద్ధములైనప్పటికీ, ఇచట ప్రకరణముచేత తత్వజ్ఞానసరము లేయని తెలియవలెను.

20. లోకే వితతమాత్మానం లోకం చాత్మని పశ్యతః,
పరావరదృశః శాన్తిస్థానమూలా న నశ్యతి.

తాత్పర్యము : తనను లోకమునందు వ్యాపించియున్నవానిగను, లోకమును తనయందు వ్యాపించియున్నగానిగను చూచుచు ఆత్మ ప్రవృత్తి మొదలగు వానిని తెలిసికొనినవానికి జ్ఞాన మూలముగు శాంతి సరింపదు.

అయుర్వేదదీపిక : “లోకే వితతమాత్మానం” అనగా తనను లోకరూపమున, మరియు లోకమును శరీరాత్మ సంయోగరూపముగు తనయందును చూచువాడు. ఇచట వ్యవస్థిత అని అన్వయము. “పరావరదృశ” అనగా “పరమ్” ఆత్మను, “అవరాణి” ఆత్మ వ్యతిరేకములగు ప్రవృత్తి మొదలగునవి ఎవడు చూచునో వానికి పరావరదృశుడు అని పేరు. “జ్ఞానమూలా” అనుట వలన మోహమూలముగు అస్థిరమైన శాంతిని నిరసించుచున్నాడు.

జీవన్ముక్తునకు సుఖదుఃఖ సంబంధము లేదనుట

21. పశ్యతః సర్వభావాన్ హి నర్వాపస్తాసు సర్వదా.
బ్రహ్మభూతస్య సంయోగో న ఉద్దస్యోపపద్యతే.

తాత్పర్యము : సర్వావస్థలయందును, ఎల్లప్పుడును నమస్త భూతములను చూచుచున్నను జీవన్ముక్తుడైనట్టి, సుప్రసన్నము, పురుషునకు దేనితోడను సంబంధము కలుగదు.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇక జీవన్ముక్తునకు ఎందువలన సుఖదుఃఖ హేతువులను ధర్మాధర్మ సంయోగము కలుగడో “పశ్యతః” అను మొదలగువాని వలన చెప్పుచున్నాడు. పశ్యత అనగా ఉత్కృష్టమైన దానినిచూచుచునేయున్నాడు కాని కోపముగానీ ద్వేషమునుగానీ ప్రవదర్శింపడు అని అర్థము. “బ్రహ్మభూతస్య” అనగా బ్రహ్మ సదృశుడైన జీవన్ముక్తునికి అని చెప్పుకొనవలెను. ఎల్లెడల ముక్తియందు మాత్రమే జ్ఞానమునూ ఉండదు, అందువలన “పశ్యతః” అని ఉండరాదు. “సంయోగః” అనగా ధర్మాధర్మ సంబంధము.

ముక్త లక్షణములు

- 22. నాత్మనః కరణాభావల్లింగమప్యవలభ్యతే,
న సర్వకరణాయోగాన్ముక్త ఇత్యభిధీయతే.

తాత్పర్యము : ముక్తి పొందిన ఆత్మకు మనస్సు మొదలగు కరణములు లేకపోవుటవలన ఏ విధముగు లక్షణములు లేనివాడగును. అట్టి ఆత్మ కరణములతో సంబంధము లేనివాడగుటచేత ముక్తుడు అని పేర్కొనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇక ముక్తుడగు ఆత్మకు ఏ లక్షణముండునో “న” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “ఆత్మనః” అనగా ముక్తుడగు ఆత్మకు, “కరణాభావత్” అనగా మనస్సు మొదలగు కరణములు లేకపోవుటచేత. “కరణాని న్మనో బుద్ధిర్బుద్ధికర్తృన్ప్రియాణి చ” అని శారీరస్థానము ఒకటవ అధ్యాయమునందు చెప్పబడియే యున్నది. మనస్సు మొదలగువాని అభావమువలన శరీరము యొక్క అభావముకూడ అర్థమగుచునే యున్నది. సర్వముల అభావము వలన ఆత్మయందు ఏ లక్షణమును ఉండదు. స్వరూపము వలన ఆత్మ అతీన్ద్రియమే. అందువలన ఆత్మ ఉపలబ్ధియోగ్యత లేనందువలన దాని ఉనికి తెలియదు. దాని లక్షణములను లేనందువలన దొరుకవు అని భావము.

ముక్తికి పర్యాయనామములు

- 23. విపాపం విరజః శాస్తం పరమక్షరమవ్యయమ్,
అమృతం బ్రహ్మ నిర్వాణం పర్యాయైః శాన్తిరుచ్యతే.
- 24. ఏత త్తత్ సౌమ్య!విజ్ఞానం యజ్ఞాత్వా ముక్తసంశయాః,
మునయః ప్రశమం జగ్ముర్యేతమోహరజఃస్పృహః.

తాత్పర్యము : విపాపము, విరజము, శాంతము, పరము, అక్షరము, అవ్యయము, అమృతము, బ్రహ్మ, నిర్వాణము అనునవి శాంతిరూపమగు మోక్షమునకు పర్యాయనామములు.

ఓ అగ్నివేళుడా! ఇట్టి విజ్ఞానమును పొంది మునీశ్వరులు సంశయము వదలి మోహము రజస్సు, స్పృహలనువీడి శాంతిని పొందిరి.

ఆయుర్వేదదీపిక : “విపాపమ్” అను మొదలగువాని వలన మోక్షము యొక్క స్వరూపమును తెలియజేయు పర్యాయములను చెప్పుచున్నాడు. “యజ్ఞాత్వా” అనగా జ్ఞానమును పొంది అవి అర్థము. లేదా జ్ఞానమునకు స్వప్రకాశకత్వ ముండుటచేత జ్ఞానముకూడ తెలియదగినదగునని తెలిసికొనవలెను.

అధ్యాయ సంగ్రహము

తత్ర శ్లోకా—

- 25. సప్రయోజనముద్దిష్టం లోకస్య పురుషస్య చ,
సామాన్యం మూలముత్పత్తౌ నివృత్తౌ మర్గ ఏవ చ.
- 26. శుద్ధసత్త్వసమాధానం సత్యా ఋద్ధిక్ష్మ నైష్ఠికీ,
విచయే పురుషస్యోక్తా నిష్ఠా చ పరమర్షిణా.
ఇత్యగ్నివేళకృతే తన్నే చరకప్రతిసంస్కృతే శారీరస్థానే
పురుషవిచయశారీరం నామ పఞ్చమోఽధ్యాయః.

తాత్పర్యము : ఈ పురుష విచయ శారీరమునందు లోకపురుషులకు గల సాదృశ్యము, అట్టి సాదృశ్యమును చెప్పటకు గల ప్రయోజనము, ప్రవృత్తికి కారణములు, నివృత్తికి ఉపాయములు శుద్ధసత్త్వము, నైష్ఠికమగు సత్యఋద్ధి, మోక్షము అనునవి పరమ ఋషియగు అత్రేయునిచే చెప్పబడినవి.

ఇది అగ్నివేదానిచే రచింపబడి చరకునిచే ప్రతిసంస్కరింపబడిన తస్మిన్ము నందలి శారీరస్థానమున పురుష విచయ శారీరము అను పంచమాధ్యాయము.

ఆయుర్వేదదీపిక : సంగ్రహమునందు “శుద్ధసత్త్వ సమాధానమ్” అనుటవలన “సతై రవిమలం” అను మొదలుకొని “దీపాశయే యథా” అనువరకు ఉన్న విషయము గ్రహింపబడినది. “శుద్ధసత్త్వస్య” అను మొదలగువాని వలన సత్యజ్ఞానము చెప్పబడినది. నైష్ఠికీ అనునది సత్యబుద్ధి అనుదానికే విశేషణము. నైష్ఠికీ అనగా మోక్షమును సాధించునది. “నిష్ఠా” అనగా మోక్షము.

ఇది శ్రీ చక్రపాణిదత్తునిచే రచింపబడిన ఆయుర్వేదదీపిక యనెడు చరక శాస్త్రర్యతీక యందలి శారీరస్థానమున పురుష విచయ శారీరము అను పంచమాధ్యాయము.

షష్ఠాధ్యాయము

శరీరవిచయ శారీరము

1. అభాతః శరీరవిచయం శారీరం వ్యాఘ్నాస్యామః.
2. ఇతి హ స్మాహ భగవానాశ్రేయః.

శరీర విచయము యొక్క ప్రయోజనము

3. శరీరవిచయః శరీరోపకారార్థమిష్యతే. జ్ఞాత్వా హి శరీరత త్త్వం శరీరోపకారకరేషు భావేషు జ్ఞానముత్పద్యతే. తస్మాచ్ఛరీరవిచయం ప్రశంసన్తి కుశలాః.

తాత్పర్యము : ఇక ఇప్పుడు శరీర విచయమును శారీరమును చెప్పబోవు చున్నాము.

అని ఆశ్రేయ భగవానుడు చెప్పియుండెను. శరీరము యొక్క విజ్ఞానము శరీరము యొక్క ఉపకారము కొరకు ఉపయోగపడును. శరీరత త్త్వమును తెలిసికొనియే శరీరమునకు ఉపయోగపడు భావములందు జ్ఞానము కలుగును. అందువలన శరీరము యొక్క విశ్లేషణా జ్ఞానమును బుద్ధిమంతులు ప్రశంసించుదురు.

ఆయుర్వేదదీపిక : మోక్షమునకు ఉపయోగించుటవలన పురుషునికి ఉపకారకమగు పురుష విచయమును పేర్కొని వివరింపబడుచున్న చికిత్సకు ఉపయోగపడునట్టి శరీరోపకారకమగు శరీర విచయము చెప్పబడుచున్నది. శరీరము యొక్క విచయనము విచయము అనగా శరీరము యొక్క ప్రతిభాగ (విశ్లేషణాత్మక) జ్ఞానము అని అర్థము. “శరీరోపకారార్థమ్” శరీర ఆరోగ్యము కొరకు. ఇక శరీర జ్ఞానము శరీరోపకారక మెట్లగునో “జ్ఞాత్వా హి” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. శరీరము యొక్క రక్తాదీ రూపమగు దానియొక్క, స్వభావరూపమును - జ్ఞానమును తెలిసికొనియే ఇది ఇవట వృద్ధిపొందిన ధాతువునకు వ్యతిరేక గుణము కలిగియుండుటచే శరీరమునకు ఉపకరించును. అందులకు వ్యతిరేకముగా నున్నది శరీరమునకు అపకారము చేయును అను జ్ఞానము కలుగును. శరీరత త్త్వ జ్ఞానము లేకుండ ఉపకారమవునది చేయుట ఇరుగదని వాక్యార్థము.

శరీరముయొక్క నిరుక్తి - ధాతువైషమ్యము అనారోగ్యమును లేదా మరణమును కలిగించుననుట, ధాతువైషమ్యముయొక్క నిరుక్తి

4. తత్ర శరీరం నామ చేతనాధిష్ఠానభూతం వజ్జిమహాభూతవికార-
 సముదాయాత్పకం సమయోగవాహి.యదా హ్యస్మిళ్ళో శరీరే ధాతవో
 వై షమ్యరూపద్యస్తే తదా క్లేశం వినాశం వా ప్రాప్నోతి. వై షమ్యగమనం
 హి పునర్దాతూనాం వృద్ధిఛోనగమనమర్త్యైస్త్వైవ ప్రకృత్యా చ.

తాత్పర్యము : చేతనకు ఆధారభూతమైనది, పంచమహాభూత వికారముల యొక్క సముదాయ రూపమైనది, ధాత్యులను సమముగ వహించునదియును అనునది శరీరమనబడును. ఈ శరీరమనందు ధాతువులు వై షమ్యమును పొందినపుడు వ్యాధిగానీ మరణముగానీ సంభవించును. ధాతువులు కొంతమేరగానీ సంపూర్ణముగా గానీ వృద్ధి లేదా క్షీణతను పొందుట వై షమ్యమనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : సమదాయ రూపముగా నున్న శరీరము యొక్క స్వరూపమును “తత్ర” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పచున్నాడు. చేతనా శబ్దము వలన జ్ఞానకారణమగు ఆత్మను చెప్పచున్నాడు. భూత శబ్దము ఉపమానమునందుపయోగింపబడినది. అందువలన ఆత్మ సంబంధమగు చేతన యనునది శరీరమనందే అలంబనము కలిగియుండుట వలన ఆత్మకు శరీరము అధిష్ఠానమగుచున్నది. పరమార్థమున చేతన ఆత్మను ఆశ్రయించుకొనియుండును. ఆత్మకు ఆశ్రయము లేదు. లేదా, చేతనావంతమైన ఆత్మకు అధిష్ఠాన భూతమగునది చేతనాధిష్ఠాన భూతమగునని చెప్పవచ్చును. ఐదు మహా భూతముల యొక్క వికారములగు రసాదులు శరీరోత్పత్తికి కారణములు. వానియొక్క సముదాయము అనగా సమ్మేళనము- అది ఏ స్వరూపమున నున్నచో అది- (శరీరము) అట్లున్నది. సముదాయ శబ్దము వలన సముదాయమునకు కారణములగు ధాతువులే చెప్పబడుచున్నవి. అందువలన సంయోగము వలన చూత్రమే కలగు శరీరము యొక్క ప్రసక్తియేకాదు. లేదా సముదాయమనగా సంయోగమనియే చెప్పబడవచ్చును. అయినప్పటికీ సముదాయ రూపమునకు కారణమగు ఏ శరీరము ద్రవ్య రూపమున నున్నచో అది పంచ మహా భూత సముదాయాత్మకమగు శరీరమే. “సమేన” అనగా తగు స్రమాణము వలన ధాతువుల కలయిక వలన సరిగా రోగములు లేకుండా వహించునది (నడిపించునది) అని “సమయోగవాహి” అనుదాని అర్థము.

ఎప్పుడైతే ధాతువుల యొక్క తక్కువ ఎక్కువల వలన విషమ సంయోగము జరుగునో అప్పుడది అనమయోగవాహి అని చూపుచు “యదా హి” అను మొదలగువానిని చెప్పుచున్నాడు. తక్కువ వైషమ్యము వలన రోగమును మాత్రమే కలిగించుటవలన దుఃఖము, గొప్ప వైషమ్యము వలన అసాధ్య రోగమును కలిగించుట వలన శరీరము వినాశమును అనగా షరణమును పొందును. ఇక ఆ వైషమ్య మేమియని - “వైషమ్యగమనమ్” అను మొదలగువానిని చెప్పుచున్నాడు. వైషమ్యగమనమనగా వైషమ్య అవస్థను పొందుట; వైషమ్యమే ఏదో ఒకప్పుడు కలుగును అని అర్థము, ఒకవేళ వైషమ్యమే అని చెప్పవలసినచో అప్పుడు ధాతువుల న్యూనాతిరిక్తత వలన కలుగు వైషమ్యము సహజసిద్ధమైననూ అదియును శిష్యునిచే వైషమ్యముగా గ్రహింపబడును; అందువలన, గమన పదమును వేయుట చేత సహజముగు వైషమ్యమును వదలి స్వప్రమాణాపేక్ష వలననే ఏదో ఒకప్పుడు కలుగు వైషమ్యమును చూపుచున్నాడు. ఇచటయును వృద్ధి ప్రోసగమనము తప్ప మిగిలినదంతయు వైషమ్యమని తెలియవలెను. వృద్ధి ప్రోసము యొక్కయే విశేషములను “అకార్యేష్టిన ప్రకృత్యా చ” అని చెప్పుచున్నాడు. “అకార్యేష్టిన” అనగా కొంతభాగము వలన, “ప్రకృత్యా” అనగా అంతయు (పూర్తి స్వభావము వలన). ఇందువలన రసాదుల యొక్క కొంతభాగము నందు జరుగు వృద్ధి ప్రోసములు మరియు పూర్తిగా కలుగు వృద్ధి ప్రోసములు గ్రహించబడినవి. ఇతరులు మాత్రము “అకార్యేష్టిన” అను పదమును “క్షేత్రం వా వినాశం ప్రాప్నోతి” అనుదానితో అన్వయింతురు. అందువలన ధాతువులు వైషమ్యమును పొందినపుడునూ క్షేత్రము వినాశములు తప్పనిసరిగా కలుగనవసరము లేదు. ఎందువలననగా “అకార్యేష్టిన” అను పదము వలన క్షేత్ర వినాశములు కలుగకపోవుటయు అభిహితమగుచున్నందువలన. ఇదీ (కొన్ని విషయములందు) చూడబడుచున్నది - ఉదాహరణకు - వృష్య. ప్రయోగముచే కలుగు శుక్ర వృద్ధియందు క్షేత్ర వినాశములు కలుగవు. మరియు బాలనకు వృద్ధి చెందుచున్న ధాతువునకునూ గుణమే ఉత్కృష్టముగా చూడబడును. అదియును అంతగా బాగుండలేదు, ఎందువలననగా బాలనకు ధాతువులు వృద్ధి చెందుచున్నప్పటికీ అవి వయోనురూపమగు ప్రాకృత ప్రమాణమునందేయుండు ధాతువులగును. అందువలన ప్రాకృత ప్రమాణములోనున్న ధాతువులు వృద్ధిమైనవని చెప్పబడుటలేదు. వృష్య ప్రయోగమువలన కల్గిన శుక్రవృద్ధి యేదీ కలదో అది ఖికారములను కలుగజేయునధి కానపుడు ప్రాకృత ప్రమాణములోనికి వచ్చి

యున్నదియే. ఇదియే ధాతువుల మొక్క అవిార కారిత్యమును కల్గియున్న ప్రాకృత మానము. అంజలి మొదలగు మానము మాత్రము దగ్గరగా చెప్పబడినప్పటికీ నిత్య పరోక్షత్యము వలన మరల స్వాభావిక ధాతులక్షణములచేతనే తెలియవలెను; అందు చేత శుక్రవృద్ధి యనునది దోషమును కలిగించనంతవరకు ప్రాకృత ప్రమాణములో నున్న రూపముగనే గ్రహింపవలెను. ఇచట ప్రాకృత మానమును బించినట్టి వృద్ధి ప్రాసములు “వైషమ్యగమన” శబ్దము వలన చెప్పబడుచున్నవి. కావున మొదట వలెనే వ్యాఖ్యానింపవలెను. మరియు కేవలము వృద్ధి ప్రాసగమనమే వైషమ్య గమనము కాదు కాని స్వభావమువలననూ ధాతువులకు వైషమ్యగమనము కలుగునని వ్యాఖ్యానింతురు. అటులనే “ప్రకృతిస్థం యదా పిత్రం మారుతః క్లేష్యణః క్షయే” (సూత్రస్థానము 17వ అధ్యాయము) అను మొదలగువానియందు ప్రాకృత స్థితిలో నున్న దోషమునకును వికారమును కలిగించుట చెప్పబడుచున్నది. ప్రాకృత స్థితిలో నున్ననూ వికారమును కలిగించు దోషమునకు వైషమ్యము కారకు క్రియలను చేయుటవలన వైషమ్య శబ్దము వలన చెప్పబడుచున్నది. అదియును అంతగా భాగుండలేదు. ఎందువలననగా-ధాతువులు ఇతర ప్రదేశములందున్ననూ వానికి త్రివిధములగు గతిని ప్రతిపాదించి (ఆయా గతులలో) ప్రాకృత స్థితిలోనున్నట్లుగానే భావించి అవి నిర్వికారములుగానే చెప్పబడినవి-“క్షీణాః జహతి లింగం స్వం, సమాః స్వం కర్మ కుర్వతే. దోషాః ప్రవృద్ధాః స్వం లింగం దర్శయన్తి యథాబలమ్.” (సూత్రస్థానము-17వ అధ్యాయము) మరియు “వికారో ధాతువైషమ్యం సామ్యం ప్రకృతిరుచ్యతే, నుఖనంజుకమారోగ్యం వికారో దుఃఖమేవ చ. (సూత్రస్థానము-9వ అధ్యాయము) అను మొదలగువానియందు ఈ విషయము చెప్పబడినది. “ప్రకృతిస్థం యదా పిత్రం” అను మొదలగువానియందు స్వప్రమాణమునందేయున్న పితృదులకు ఏ వికారకర్తృత్వము చెప్పబడినదో, అది శరీరమునందలి ఇతర ప్రదేశములకు తీసికొనివెళ్ళబడినట్టియు ఆ యా ప్రదేశములందు వృద్ధి చెందినట్టియు పితృదులకు సూత్రమే యుండునది. దోషము స్వమానమునందున్నప్పటికీ ఇతర ప్రదేశమునకు తీసికొనివెళ్ళబడినదగును ఆ ప్రదేశముననున్న దోషము కంటె ఎక్కువగనే యుండును. అందువలన అచటయును వృద్ధి చెందినదానికే వికార కర్తృత్వము ఆ సూత్రమునందే వివరింపబడియున్నది. ఎచట స్వమానమునందున్న రక్తాదులకు వాతాదులచే దుష్టి కలుగుచున్నందువలన వికారకర్తృత్వము కలుగునో, అచటయును వృద్ధి చెందిన వాతాదులే ప్రధానముగా వికారకరములగుట, రక్తాదుల

కును అవట దుష్ట దోష సంబంధముపై ఆచారపటి స్వగుణములను కలిగియుండుట లేక గుణవృద్ధి కలుగుట జరుగును. అందువలన గుణముల యొక్క హాని వృద్ధుల వలన ప్రమాణవృద్ధి ప్రోసములు చూష్యమునందును కలుగుటచే ప్రకృతావస్థలో నున్న ధాత్వాదులకు వికారత్వము లేకపోవుట చూచుచున్నాము.

ఔషధ ఆహార ద్రవ్యముల వలన ధాతువులయందు పరస్పరము వృద్ధిక్షయములు ఏకకాలమునందే జరుగుట

5. యౌగవద్యేన తు విరోధినాం ధాతునాం వృద్ధిప్రోసౌ భవతః. యద్ధి యన్య ధాతోర్వృద్ధికరం తత్తతో విపరీతగుణస్య ధాతోః ప్రత్యవాయకరం సంపద్యతే.

తాత్పర్యము : పరస్పర విరుద్ధ గుణములు కల ధాతువులకు ఒకేమారు వృద్ధిక్షయములు కలుగును. ఒకానొక ఆహార-ఔషధ ద్రవ్యము ఒకానొక ధాతువును వృద్ధి చెందించినచో అదే ద్రవ్యము ఆ ధాతువుకు వ్యతిరేక గుణములు కల మరయొక ధాతువును క్షీణింపజేయును.

అయుర్వేదదీపిక : ఉపయోగించిన ఔషధ ద్రవ్యము వలన వృద్ధిక్షయములెట్లు కలుగునో ఆ విషయమును “యౌగవద్యేన” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “విరోధినామ్” అనగా పరస్పర విరుద్ధ గుణములుకల వానికి. ఇదే విషయమును ఉపపత్తిద్వారా సాధించుటకు “యద్ధి” అను మొదలగు నవి చెప్పుచున్నాడు. ఏ ఔషధము ఉదా-క్షీరము-కఫ శుక్రములను వృద్ధి పొందించునునో అదీ కఫశుక్రాదులకు విపరీత గుణములుకల వాతాదులకు ప్రోసకరము అగును అని అర్థము. (ప్రత్యవాయమనగా క్షయము లేదా ప్రోసము అని అర్థము). “విపరీతస్య” అనగా పనిచేయుదానియందు విపరీత గుణములు కలదానికీ అదీ చేయును. (ప్రోసమును కలుగజేయును), అందువలన జాతి వ్యతిరేకతకంటే గుణ వ్యతిరేకతనే ప్రాధాన్యముగా చూపుచున్నాడు. అందువలన, గోఘ్నాశ్రము ద్రవ్యమును కలిగియుండుటచే కఫముతో సమానమైనప్పటికీ కలు ఉష్ణమైతే కఫ వ్యతిరేకగుణముల వలన కఫమును తొలగించునదిగనే యుండును.

6. తదేవ తస్మాద్వేషజం సమ్యగవచార్యమాణం యుగవస్థాస్థితిర్తానాం ధాతునాం సామ్యకరం భవతి, అధికమవకర్షతి స్థానసూక్ష్మయతి.

తాత్పర్యము : అందువలన ఔషధము సరిగా ఉపయోగింపబడినదై వృద్ధి పొందియున్నట్టి మరియు క్షీణించి యున్నట్టి ధాతువులకు ఒకేమారు సమత్వమును కలిగించును. ఎక్కువగా నున్నదానిని తగ్గించి తక్కువగా నున్నదానిని పెంచును. (ఈ విధముగా ధాతువులకు సమత్వమును కలిగించును).

ఆయుర్వేదదీపిక : చెప్పబడుచున్నట్టి ధాతువులకు ఒకేమారు వృద్ధి ప్రోసములు కలుగుట యనుదాని ఉపసంహరించుచు “తదేవ” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “సమ్యగుపచర్యమాణమ్” అనుట వలన ఔషధమును తగు మోతాదులో ప్రయోగించుట మొదలగునవి మరియు ధాతుసామ్యము కలుగు వరకు ప్రయోగించుట అనువానిని చూపుచున్నాడు. మోతాదు మొదలగునవి సరిగాలేని ఔషధము అది చేయదగిన కార్యమును చేయదు. ఎట్లనగా—వృద్ధి చెందిన కఫమునకు మరియు క్షయము నొందిన పిత్తమునకును ఈ రెండింటి వృద్ధి క్షయముల యొక్క సామ్యత కొరకు కటు రసము మొదలగునవేవి ప్రయోగింపబడునో, అది సామ్యము కలిగిన తరువాత కాలమునందును ఉపయోగింపబడినచో, పిత్తము వృద్ధి చెందుట మరియు కఫము క్షీణించుట వలన మరల వైషమ్యమును కలిగించును. కావున ఈ దోషమును నివారించుటకుగాను “సమ్యగుపచర్యమాణమ్” అని చెప్పబడినది. మొదట, ఔషధము వలన విరుద్ధ గుణములు కల ధాతువులకు వృద్ధి ప్రోసములు కలుగనని చెప్పబడినది గదా ! చివరన మాత్రము ధాతువులకు ఔషధము సామ్యమును కలిగించునదిగను చెప్పబడుచున్నది. అట్లైనచో అర్థభేదమెట్లు కలుగచుండును అని సందేహపడి వృద్ధి ప్రోసములను కలిగించునదియే సామ్యతను చేకూర్చునదగునని చూపుచు- “అధికమవకర్షతి న్యూనమాప్యాయయతి” అని చెప్పుచున్నాడు. ఇటువంటి ధాతు సామ్యత్వమును కలుగజేయుట యనునది ఎచ్చట విరుద్ధ గుణములు గల ధాతువుల వృద్ధి ప్రోసములుండునో అచటనే జరుగును, కాని అన్నిచోట్లను జరుగదు అని తిలసికొనవలెను. అందువలన ఎచట దోషములకు కొంచెమైనను క్షయము లేకుండగ వృద్ధియే ఎక్కువ కలిగియుండునో అచట వృద్ధి చెందిన దోషమునకు క్షయత్వమును తెచ్చు విధము చెప్పబడినట్లు క్షీణించిన దానిని వృద్ధి పొందించుట చెప్పబడలేదని తెలియవలెను.

**ఔషధోపయోగము వలన, స్వస్థవృత్తమును అనుసరించుట వలననూ
ధాతుసామ్యము కలుగుననుట**

7. ఏతావదేవ హి ఔషధ్యప్రయోగే ఫలమిష్టం స్వస్థవృత్తానుష్ఠానే చ
యావద్ధాతునాం సామ్యం స్యాత్.స్వస్థా హ్యాపి ధాతునాం సామ్యాను-
గ్రహార్థమేవ కుశలా రసగుణానాహారవికారాంశ్చ పర్యాయేఽచ్చన్యువ-
యోక్తుం సాత్యమమాజ్ఞాతాన్; ఏకప్రళారభూయిష్టాంఘోపయుజ్ఞానాస్త-
ద్విపరీతకరసమాజ్ఞాతయా చేష్టయా నమమిచ్చన్తి కర్తుమ్.

తాత్పర్యము : ఔషధ ప్రయోగము నందును, స్వస్థ వృత్తమును అను
ష్ఠించుట యందునూ ధాతుసామ్యము కలుగుటయే ఫలముగా కోరవలెను. కుశలురైన
స్వస్థులు కూడ ధాతుసామ్యమును పొందుట కొరకే సాత్యములుగ చెప్పబడిన రస
ములను, గుణములను, ఆహార పదార్థములను ఉచితమైన క్రమమున ఉపయోగింప
వలెను. ఒకే విధమైన వానిని ఉపయోగించువారు వానికి విపరీతముగ చెప్పబడిన
కృత్యములచే నమత్వమును కలిగించుకొనెదరు.

ఆయుర్వేదదీపిక : చెప్పబడిన ధాతుసామ్యము యొక్క ఉపయోగ
మును చూపుటకు ఔషధ ప్రయోగమునకునూ మరియు స్వస్థవృత్తానుష్ఠానమున
కునూ ధాతుసామ్యము తప్ప వేరు ఫలమును నిషేధించుచూ-“ఏతావదేవ” అను
మొదలగునవి చెప్పబడ్డాయి. “ఏతావదేవ” అనుట వలన చెప్పబోవుచున్న ధాతు
సామ్యము ఖోధపడుచున్నది. ఔషధ సాధ్యమగు ధాతు సామ్యకమైన రోగప్రళమ
నము ధాతుసామ్యము నతిక్రమింపదు, మరియు స్వస్థునకు ఓజస్కరమగు రసాయ
నము వలన కూడ విశిష్టమగు ధాతుసామ్యమే తేలిచుచున్నది. అందువలన ఆయు
ర్వేదము వలన ధాతుసామ్యము తప్ప వేరొకటి సాధ్యపడదని భావము. “ధాతు
సామ్యక్రియా చోక్తా తస్మిన్యాస్య ప్రయోజనమ్” (సూత్రస్థానము 1వ అధ్యాయము)
అని చెప్పబడియే యున్నది. స్వస్థునియందు ధాతుసామ్యము సిద్ధమే గదా!
మరియు సిద్ధించినది సాధింపబడదు, అట్లైనచో స్వస్థవృత్తానుష్ఠానమునందును ధాతు
సామ్యమే ఫలము ఎల్లగును అని - స్వస్థా హ్యాపి హ్యాపి” అను మొదలగువానిద్వారా
చెప్పబడ్డాయి. “సామ్యానుగ్రహార్థమ్” అనగా నిలచియున్న సామ్యమునకే
పరాపర సామ్యము సుత్పత్తి చేయుటవలన దానిని పరిపాలించుట కొరకు అని
అర్థము. “రసాః అనగా మఱుూది రసములు. “గుణాః” అనగా గుర్ూడి

గుణములు. “అహోరవిచారాః” అనగా తినదగిన, నమలదగిన, నాకదగిన, త్రాగదగిన మొదలగు రూపములు గల యవగు మొదలైనవి. “పర్యాయేః” అనగా తగు క్రమమున అని అర్థము. ఆ క్రమమెట్టిదనగా - మధురరసము నుపయోగించి దానివలన కలుగు కఫవృద్ధి మొదలగువానిని నిరోధించుటకు కఠురసము మొదలగువాని నుపయోగించుట ఈ మొదలగు రసక్రమము, అట్లే గురుగుణము నుపయోగించి దాని కార్యమును నిరోధించుటకు లఘు గుణము నుపయోగించుట అని ఈ విధమైన పద్ధతి గుణములను ఉపయోగించు క్రమము. అహోర విచారములయందు గూడ ధాన్యదుల నుపయోగించి అవి పచనము నొందుటకు పేయము నుపయోగించుట ఈ మొదలైన క్రమము గలదు. గుణశబ్దము వలన రసములు హాడ ప్రాప్తించును, అయినప్పటికి రసములు ప్రాధాన్యముచేత విడిగా చెప్పబడినవి. “సాత్య్య సమాజ్ఞాతాన్” అనుట “రసగుణాన్” అనుదానికి మరియు “అహోరవిచారాంశ్య” అనుదానికిని విశేషణము. అభ్యాసమువలన సాత్య్యములైనవియును మరియు సమత్వమువలన తీసికొన దగినవిగా చెప్పబడినవి. సాత్య్య సమాజ్ఞాతములని తెలియవలెను. “సమ” శబ్దము వలన ఇవట పథ్యము చెప్పబడుచున్నది. లేదా, ఎల్లప్పుడు సాత్య్యములుగా ఆదేశింపబడినవి - సాత్య్య సమాజ్ఞాతములు; అందువలన ఆసాత్య్యములగు రసాదులయొక్క సేవనమునే ప్రతిక్షిపించుచున్నాడు. ఇక అటువంటి రసాదులు ఎవట పర్యాయములుగా ఉపయోగింపబడుచున్నవో అవట సరిగానే యుండును, ఎవటనైతే ఏదో ఒక కారణమువలన ఒకేవిధమైన రసాదులు అభ్యసించబడుచున్నవో అవట ఏ విధిని అనుసరింపవలయును అని — “ఏకప్రకార” అను మొదలగునవి చెప్పబడుచున్నవి. అటుపైన ఉపయోగింపబడిన ఏకరసాదుల ఆధిక్యతచేత ఆ రసాదులకు విచారితమగు అర్థమును చేయునని దానికి విపరీత అర్థకారకమగు చేష్ట చెప్పబడినది; అనగా ఆ చేష్టవలన సమత్వమును చేయుటకు ఇష్టపడుదురని భావము. ఒకే ప్రకారము యొక్క ఆధిక్యతవలన కలుగుచున్న వైషమ్యమును పొందిన శరీరమును సమ ధాతుత్వముచేత సమత్వమును చేయుటకు ఇష్టపడుదురని అర్థము. దీనికి ఉదాహరణము — మధురరసము అధికముగానున్న అహోరము నెవడు అధికముగా భుజించునో, అట్టివానికి మధురమునకు సమానమగు కఠాదులయొక్క వృద్ధి కలుగునని శంక కలిగి కఠాదులయొక్క కర్మను క్షీణింపజేయు ఏ వ్యాయామాది చేష్టగలదో దానివలన సామ్యము తేబడుచున్నది. లేదా, దానికి వ్యతిరేకమగునది మరియు సమ

ముగా సున్నదీగా చెప్పబడినట్టి ఏ చేష్ట కలచో అది తద్విషయకరముగా అదేవిషయ బడినదీ, అందువలన చేయబడుచున్న అతియోగాదులను నిషేధించుచున్నాడు.

సంగ్రహముగా స్వస్థవృత్తము యొక్క స్వరూపము

- 8. దేశకాలాత్మగుణవిపరీతానాం హి కర్మణామాహారవికారాణాం చ క్రియోపయోగః సమ్యక్, సర్వాతియోగసంఘాతాం, అసంఘాతాణామపి నాం చ గతిమతాం, సాహసానాం చ వర్జనమ్, స్వస్థవృత్తమేతావద్ధాతూనాం సామ్యానుగ్రహార్థముపదిశ్యతే.

తాత్పర్యము : దేశము, కాలము, శరీరము పీనికి వ్యతిరేక గుణములు కల కర్మలను చేయుట, అట్టి ఆహారవిహారములను సరిగా ఉపయోగించుట, ఎల్లదలను అతియోగమును చేయకుండుట, గతిమంతములైనట్టి వచ్చుచున్నట్టి మల మూత్రాది వేగములను అరికట్టకుండుట, సాహసములను వర్జించుట అనునది ధాతు సామ్యము కొరకు అనుసరింపవలసిన స్వస్థవృత్తము.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇప్పుడు ప్రస్తావనయందు వచ్చుచున్న స్వస్థవృత్తమును సంగ్రహముగా — “దేశ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. దేశము మొదలగు వానికి గుణశబ్దము అన్వయించును. ఆత్మశబ్దము వలన ఇవట శరీరము చెప్పబడును. దేశ విపరీతమగు కర్మకు ఉదాహరణము — ఎవారియందు నిద్రించుట; కాలవిపరీతమగు కర్మకు ఉదాహరణ — వసంత ఋతువునందు వ్యాయామము చేయుట, ఆత్మ విపరీతమగు కర్మకు ఉదాహరణ — శరీరము స్థూలముగా సున్నపుడు వ్యాయామము జాగరణము మొదలగునవి చేయుట. ఇట్లే దేశ కాలాది విపరీతములగు ఆహారపు భేదములను చూడ వివరించుకొనవలెను. “కర్మణాం-క్రియా, ఆహారవికారాణాం చోపయోగః” అని లెక్కొంచదగినన్నింటిని అన్వయించుకొనవలెను — అనగా కర్మలు, ఆహారపదార్థముల ఉపయోగము అనువాటిని లెక్కొంచదగినన్నింటిని లెక్కొంచి తెలిసికొనవలెనని అర్థము. “సమ్యక్” అనగా క్రియవలన, ఉపయోగించుట వలననూ సమమైనట్టి అని అర్థము. అతిక్రమించినట్టి యోగము అతియోగము - అనగా అతియోగ మిథ్యాయోగ అయోగహాపమైనదని తెలియవలెను. అందువలన ఎల్లదలను కాలము బుద్ధి ఇంద్రియములకు కలుగు మిథ్యా యోగాదులను వర్జించుట సర్వాతియోగ సంఘాతములను. కాలము యొక్క మిథ్యా యోగాదులు సరిహరింప శక్త్యముగానందున వానికి ప్రతిక్రియను చేయుటయే వర్జన

మగును. “గతిమతామ్” అనగా బయటకు వెళ్ళు గుణము కల పురీషము మొదలైన వానిని. ‘సాహసానామ్’ అనగా బలమునకు తగినట్లు లేనట్టి వానిని.

ధాతువులకు వృద్ధిక్షయమును కలిగించు ఆహారములు

9. ధాతవః పునః శారీరాః సమానగుణైః సమానగుణభూయిష్టైర్వాఽప్యా—
హారవికారై రభ్యన్యమానైర్వృద్ధిం ప్రాప్నువన్తి, హ్రాసం తు విపరీతగుణై—
ర్విపరీతగుణభూయిష్టైర్వాఽప్యాహారైరభ్యన్యమానైః.

తాత్పర్యము : శరీరమునందలి ధాతువులు తమతో సమాన గుణములు కలిగినట్టి లేదా సమాన గుణములు అల్పముగా కలిగినట్టి ఆహార పదార్థములను అభ్యాసముగా సేవించుట వలన వృద్ధిని పొందును. తమకు వ్యతిరేక గుణములు కలిగినట్టి లేదా వ్యతిరేక గుణములు అల్పముగా కలిగినట్టియు ఆహారములను అభ్యాసముగా సేవించుటవలన క్షయమును పొందును.

ఆయుర్వేదదీపిక : రసాది ధాతువులకు చెప్పబడిన వృద్ధిక్షయములు ఎటువంటి ఆహారముల వలన జరుగునో అది చూపుటకు - “ధాతవః” అను మొదలగువానిని చెప్పుచున్నాడు. “శారీరాః” అను పదము వలన అధ్యాత్మికములగు బుద్ధ్యాదులను వ్యవచ్చేదనము చేయుచున్నాడు. ఎందువలననగా బుద్ధ్యాదులు సమాన గుణము వలన వృద్ధిపొందవు. లేక, విపరీత గుణములు కలవాని వలననైననూ క్షీణింపవు. ధాతువుతో గుణములందు సమాన గుణములను కలిగియుండునది సమాన గుణమనబడును, ఎట్లనగా మాంసమునకు మాంసమువలె; సమానగుణ భూయిష్టమనగా అల్పమైన సమాన గుణములు కలిగినట్టి. ఉదాహరణకు శుక్రమునకు క్షీరము వలె. క్షీరము అతిద్రవత్వము వలన శుక్రము కంటె అల్పగుణములను కలిగియుండును. “అభ్యన్యమానైః” అనుటవలన ఒక్కసారి మాత్రమే ఉపయోగించుట వలన వృద్ధిగాని క్షయముగాని జరుగుట నిషేధించుచున్నాడు. ధాతువుతో వ్యతిరేకముగా నున్న గుణము విపరీతగుణమనబడును. అప్పు సమాన గుణము మాత్రము విపరీత గుణ భూయిష్టమగును.

ద్రవ్యములందున్న గుర్వాది గుణములు చేయు రృత్యములు

10. తత్రేమే శరీరధాతుగుణాః సంఖ్యాసామర్థ్యకలాః తద్యథా-గురులఘుశీతోష్ణ-
 స్నిగ్ధరూక్షమస్థతీక్షణ్ణిరసరమృదు కఠినవిశదపిచ్చిలక్ష్ణక్షఖర సూక్ష్మస్థూల -
 సాన్ద్యద్రవాః. తేషు యే గురవస్తే గురుభిరాహారవిరారగుణై రభ్యవ్యమానై-
 రాప్యాయ్యస్తే, లఘవశ్చ హ్రాసన్తి:లఘవస్తు లఘుభిరాప్యాయ్యస్తే, గుర-
 వశ్చహ్రాసన్తి. ఏవమేవ సర్వధాతుగుణానాం సామాన్యయోగాద్వృద్ధిః,
 విసర్వయాద్ద్రాసః. తస్మాన్మాంసమాప్యాయ్యతేషాం సేన భూయ స్తరమన్వేఖ్యః
 శరీరధాతుభ్యః, తథా లోహితం లోహితేన, మేదో మేదసా, వసా వసయా,
 అస్థి తరుణాస్త్వానుష్ణా మణ్ణా, కుక్రం కుక్రేణ, గర్భస్త్రామగర్భేణ.

తాత్పర్యము : శరీరమునందున్నవగు చాతువులయొక్క గుణములు, సంఖ్యాజ్ఞానముతో కూడినవి, ఏవనగా- గురు-లఘు- శీత-ఉష్ణ- స్నిగ్ధ- రూక్ష-మంద తీక్ష- ణ్ణిర- సర- మృదు- కఠిన- విశద- పిచ్చిల- క్షణ్ణ- ఖర- సూక్ష్మ- స్థూల- సాంద్ర- ద్రవ గుణములు. పీనియందు గురుగుణముకలవేదో అవి గురు గుణము కల ఆహారములను అభ్యసించుచున్నప్పుడు వృద్ధి నొందును. మరియు లఘుగుణము కల ధాతువులు కీణించును. లఘు గుణము కల చాతువులు లఘు గుణము కలిగిన ఆహారములను అభ్యసించుటచే వృద్ధిపొందును. మరియు గురుగుణము కల చాతువులు హ్రాసము నొందును. ఇటులనే సమస్త ధాతువులకును సమాన గుణము కలవానిని ఉపయోగించుటచే వృద్ధియు, వ్యతిరేకగుణముల ఉపయోగముచే హ్రాసమును కలుగును. అందువలన మాంసము సుపయోగించుటచే శరీరమునందలి ఇరర ధాతువుల కంటె మాంసము ఎక్కువగా వృద్ధిపొందును. అట్లే రక్తము వలన రక్తము, మేదస్సు వలన మేదస్సు, వసవలన వస, తరుణాస్థుల వలన అస్థులు, మణ్ణ వలన మణ్ణ, అనుగర్భము వలన గర్భము వృద్ధిపొందును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఔషధ గుణములలో సమానముగా గానీ లేక వ్యతిరేకములుగా గానీ చెప్పబడుచున్న ధాతువుల గుణములేవియో “తత్ర” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పబున్నాడు. “శరీర ధాతుగుణాః” అను విశేషణము వలన అప్రస్తుతమగునట్టి, పేర్కొనబడనట్టియు ఆత్మ గుణములగు ఋద్ధ్యాదులను నిరసించుచున్నాడు. పదాలు మాత్రము శరీర గుణములైనప్పటికీ అవి వృద్ధి హ్రాస

ముల బట్టి ఎక్కువ ప్రయోజనము లేకఁజుండుట వలన ఇవట చెప్పబడలేదు. రసము మాత్రము ప్రధానమగుట వలన ఇతర ప్రకరణమునందు చెప్పబడియే యుండుట చేత ఇవట చెప్పబడలేదు. స్పర్శ యనునది శీతోష్ణ గుణముల ద్వారా గ్రహింపబడియేయున్నది. శబ్దరూప గంధములు మాత్రము పరాదులవలె వృద్ధియందు, ప్రోసమునందు ఎక్కువ ప్రయోజనము గలిగియుండకపోవుట వలన చెప్పబడలేదు. “సంఖ్యా” అనగా జ్ఞానము, లేక లెక్కించుట అట్టి సామర్థ్యమును కలిగించునవగుటచే “సంఖ్యాసామర్థ్యకరములు”గా చెప్పబడినవి. ఇవియే గుర్వాదులు తెలిసొనబడినవై ఇరువది గుర్వాదులు ఉండునని సంఖ్యా సామర్థ్య రూపమగు ఏ జ్ఞానము కలుగునో అట్టిదానిని కలుగజేయుచున్నవి. పరస్పరము వ్యతిరేకములగు పది ద్వంద్వ గుణములను చూపించి, అవి ద్రవ్యమునందు సంబద్ధములై యున్నపుడు కలుగు కర్మను సవివరముగా “తేషు” అను మొదలగువానిద్వారా శృంగగ్రాహికముగా చెప్పుచున్నాడు. “లఘువశ్చ హ్రాసన్తి” అనునది ఛేదము. మిగిలిన శీతాది గుణములకు వృద్ధిని అతి దేశము వలన ‘ఏవమ్’ అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “సామాన్య యోగాత్” అనగా సమానమగునట్టి ఒకే రూపమును కలిగి యున్నందువలన అట్టి సామాన్యము అన్ని విధముల సమాన గుణ జాతి రూపమగును. ఎట్లనగా-పోషంపబడు మాంసము మరియు పోషించుచున్న మాంసములకు గల సామాన్యము వలె. కాన్నింటి విజాతీయ ద్రవ్యమునందునూ గుణములే పోష్య పోషక ధర్మమును కలిగియుండును. ఎట్లనగా- క్షీరము, శుక్రములకు వలె. అవట ఎక్కువ వృద్ధిని కలిగించుటవలన మొదట పర్వగుణ సామాన్యము క్తమగు జాతి రూపమగు సామాన్యమునే ఉదహరించుచున్నాడు — “తస్మాత్” అను మొదలగునవి. “భూయస్తరమన్యేభ్యః” అనుటవలన మాంసము వలన సమాన భూయిష్ఠత చేత రక్షాదులకును వృద్ధి కలుగుచున్నప్పటికీ ఎక్కువ వృద్ధి మాత్రము అన్ని విధముల సామాన్య యోగము చేత మాంసమునకు చేయునని చూపుచున్నాడు. ‘లోహితం లోహితేన’ అను ఈ మొదలగువానియందు ‘భూయస్తర మన్యేభ్యః’ అని అన్వయించుకొనవలెను. ‘గర్భస్త్వామగర్భేణి’ అనుచోట అండము మొదలగు రూపము కల ఆమగర్భము వలన గర్భమునందు సరిగా ఏర్పడని మాంసాదులకు వృద్ధి చెప్పబడుచున్నది.

సమాన గుణ భూయిష్ఠత కల్గిన విజాతీయ ద్రవ్యములచే
ధాతువులకు వృద్ధి క్షయములు కలుట

11. యత్ర త్వేవం లక్షణేన సామాన్యేన సామాన్యవతామాహార వికారాణా-
మసాన్నిధ్యం స్యాత్, సన్నిహితాం వాఽప్యయు క్తత్వార్చనయోగో
ఘృణిత్యాదన్యస్మాద్వ్యా కారణాల్. స చ ధాతురభివర్తయితవ్యః స్యాత్,-
తస్య యే సమానగుణాః స్యురాహారవికారా అనేవ్యాళ్ళు, తత్ర సమానగుణ-
భూయిష్ఠానామన్యప్రకృతీనామస్యాహారవికారాణాముపయోగః స్యాత్.
తద్యథా—శుక్రక్షయే క్షీరసర్పిషోరుసయోగో మధురస్పిగ్గశీతసమాఖ్యా-
తానాం వాపరేషాం ద్రవ్యాణాం, మూత్రక్షయే పునరిహారనవారుణీమజ్జాద్రవ
మధురాష్టులపణోపక్లేదీనాం, పురీషక్షయే కుల్క్యాషమాషకుమ్భాజమధ్య-
యవశాకధాన్యాన్లనాం, వాతక్షయే కటుతి క్తకషాయరూక్షలఘుశీతానాం,
పితృక్షయేఽమ్ల లవణకటుకజెరోష్ఠతీక్షణానాం, శ్లేష్మక్షయే స్పిగ్గుగురుమధుర-
సాంద్రపిప్పిలానాం ద్రవ్యాణాం. కర్మాఽపి యద్యన్య ధాతోర్వృద్ధికరం
తత్రదాసేవ్యమ్. ఏవమన్యేషామపి శరీరధాతునాం సామాన్యవిపర్యయాఖ్యాం
వృద్ధిప్రసౌ యథాకాలం కార్యే. ఇతి సర్వధాతునామేకైకరోఽతిదేశతళ్ళు
వృద్ధిప్రసకరాణి వ్యాఖ్యాతానిభవన్తి.

తాత్పర్యము : పైన చెప్పబడినట్టి సామాన్య లక్షణము వలన సామా-
న్యము లైనట్టి ఆహార పదార్థములు దొరుకకపోవచ్చును. దొరికినప్పటికీ అవి
యుక్తముగా లేకపోవుట చేత, అసహ్యము చేతనూ, ఇంకేదైననూ కారణము చేత
ఆ ధాతువుతో సమాన లక్షణములున్న ఆహార వికారములు సేవింపదగనివిగా నుండ
వచ్చును. కానీ ఆ ధాతువు వృద్ధి నొందింపవలసియుండును. అచట ఆ ధాతువుతో
అల్ప సమాన గుణములున్నట్టి వేరు జాతి ద్రవ్యములనుపయోగింపవలసియుండును.
అదీ యెట్లనగా—శుక్రక్షయమునందు క్షీరము ఘృతములనుపయోగించుట, మధుర
రసము, స్పిగ్గ శీత గుణములు కలవిగా చెప్పబడినట్టి ఇతర ద్రవ్యములను ఉప
యోగించి చేయవలెను.

మూత్రక్షయమునందు చెరకురసము వారుణీయను మద్యముయొక్క- తేట,
మధుర అమ్ల లవణరసము కలిగినట్టి ద్రవ్యములు, ఉపక్లేదిత్వమును కల్గించు ద్రవ్య
ములను ఉపయోగింపవలెను.

పురిష్కము క్షీణించినపుడు ఉలవలు, మినుములు, కుమ్మండము (కుక్క- గాడుగు) మేక యొక్క అంతరాదియందుండెడు మాంసము, యవలు, ఆకుకూరలు ధాన్యాభుము అనువానిని ఉపయోగింపవలెను.

వాతము క్షీణించినపుడు కటు త్తి క్త కషాయరసములు, రూక్ష లఘు శీత గుణ ములు కలిగిన ద్రవ్యములను ఉపయోగింపవలెను.

పిత్తము క్షీణించినపుడు ఆస్లు లవణ కటు రస ద్రవ్యములను, ఔరమును, ఉష్ణ తీక్షణ గుణములు కల ద్రవ్యములను ఉపయోగింపవలెను.

శ్లేష్మ క్షయమునందు మధుర రస ద్రవ్యములను, స్నిగ్ధగురు సాంద్ర పిచ్చిల గుణములు కలిగి యున్న ద్రవ్యములను ఉపయోగింపవలెను. ఇంకనూ ద్రవ్యముల నేగాక ఆ యా ధాతువులను వృద్ధి నొందించు కర్మలనుగూడ ఆచరింపవలెను. ఇటులనే ఇతరములైన శారీరిక ధాతువులకును వాని గుణములతో నమాన గుణములు కలవానిని ఉపయోగించి వృద్ధిని, వ్యతిరేక గుణములుగల ద్రవ్యముల నుపయోగించి క్షయమును కల్గింపవలెను. ఈ విధముగా అన్ని ధాతువులకును ఒక్కొక్కదానికి వివరముగా వృద్ధి హాసములను కల్గించు ద్రవ్యములు చెప్పబడినవి.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుతము అల్ప సమాన గుణములు కలిగిన విజాతీయ ద్రవ్యముల వలన (ధాతువులకు) వృద్ధి కలుగుటను “యత్ర” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “ఏవం లక్షణేన” అనగా తుల్యజాతి రూపమువలన. “ఘృణి త్వాత్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబడిన విషయమును వివరించుచున్నాడు. “అన్యస్యాద్వా కారణాత్” అనగా భక్షింపదగని అమగర్భము, శుక్రము మొదలగు వానిని భక్షింపకువలన కలుగు అధర్మముచేత అని అర్థము. “తత్ర” అనుట వలన లభ్యము కానట్టివియు, లభ్యమైననూ అసహ్యముచేత, ఇంకేదై ననూ కారణముచేతనూ సేవింపదగని వానిని తెలియజేయు చున్నాడు. “అన్యప్రకృతీనామ్” అనగా విజాతీ యములైన వానిని. ‘తద్యథా’ అను మొదలగువాని ద్వారా ఇవట ఉదాహరణమును చెప్పుచున్నాడు. శుక్రము క్షీణించియున్న సమయమునందు ఒకవేళ వేరు శుక్రము లభించినపుడు, లభించిననూ అసహ్యము మొదలగువానిచేత ఉపయోగింప దగినదేగా నుండదు, అట్టి సమయమున శుక్రముతో అల్ప సమాన గుణములు కలిగిన క్షీరాదు లను ఉపయోగింపవలెనని అర్థము. మూత్రాదుల క్షయమునందునూ సజాతీయ ద్రవ్యముల నుపయోగించుటయందు అసహ్యము కలుగుటచేత అల్పసమాన గుణము

మును కలిగిన ద్రవ్యముల సుసయోగింపవలెనని “పూత్ర” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. కుమ్మండ మనగా పలలాడి చ్చత్రిక (కుక్క- గొడుగు లేక పుట్ట కొక్క?) “అజసుద్యం” అనగా మేక మొక్క అంతరాధి. “ద్రవ్యాణాం” అనుచోట “ఉపయోగః” అని అన్వయించుకొనవలెను. వృద్ధిని కలిగించు ఆహారమును పేర్కొని వృద్ధిని కలిగించు విహారమును కూడ “కర్మ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. కర్మ శబ్దమువలన ఇచట చూర్చొనుట, చింతించుట అను మొదలగునవి కూడ తీసికొనబడును. కర్మచూత్రము సావారణముగా ప్రభావము వలననే వృద్ధి కరమగుటంచేసి ఇచట నచూన గుణము గలదానిగా గ్రహించుట జరగలేదు. సాక్షెత్తు ఇచట చెప్పబడనట్టి ధాతువులకునూ పై చెప్పబడిన న్యాయము ననుసరించి వృద్ధిప్రోసములు కలుగునని “ఏవం” అను మొదలగువాని ద్వారా చూపుచున్నాడు. “యథాకాలమ్” అనగా క్రమకాలమును దాటకుండగ, “ఇతి నర్వ” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడిన ప్రకరణమును ఉపసంహరించుచున్నాడు. “ఏతై కళ” అనుటవలన “మాంసమాష్యాయ్యతే మాంసేన” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబడినదానిని గ్రహించుచున్నాడు. “అతిదేశతశ్చ” అనుటవలన “నవమన్వేషామపి ధాతూనాం” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పబడినదానిని గ్రహించుచున్నాడు.

సర్వ శరీర వృద్ధిని కలిగించు ఖావములు

12. కార్త్యేయ్యన శరీరవృద్ధి కరాస్త్విమే ధావా భవన్తి: తద్యథా —
కాలయోగః, స్వభావసంసిద్ధిః, ఆహారసౌష్ఠ్యవమ్, అవిమాతశ్చేతి.

తాత్పర్యము : యౌవన కాలముతో చూడియుండుట, స్వభావముగా వృద్ధిని కలిగియుండుట (పూర్వజన్మ కర్మ ఫలమువలన వృద్ధిని కలిగియుండుట), మంచి ఆహారమును సేవించుట మరియు శరీరవృద్ధికి విఘాతమును కలిగించు పనులను చేయకుండుట అనునవి సర్వశరీరమునకు వృద్ధిని కలిగించు ఖావములు.

అయుర్వేదదీపిక : వృద్ధి ప్రస్తావము వచ్చియుండుటచేత “కార్త్యేయ్యన” అను మొదలగువాని ద్వారా వృద్ధిని గూర్చి చెప్పుచున్నాడు. “కాలయోగః” అనగా వృద్ధిని కలిగించు యౌవన కాలముతోకూడి యుండుట. పదునేడవ సంవత్సరము మొదలగు యౌవనాది కాలమునందే కాలమహిమ వలననే వృద్ధి కలుగును. స్వభావ శబ్దము వలన అదృష్టము (పూర్వజన్మ కర్మ) చెప్పబడుచున్నది. అందువలన

అదృష్టము స్వభావ సంసిద్ధముగా శరీరమునకు కలుగు వృద్ధికి హేతువగు చున్నది. “అహారసౌష్ఠవమ్” అనగా అహారము మొక్క సంపత్తు. “అవిహితకృ” అనగా శరీరము మొక్క వృద్ధికి విఘాతమును కలిగించు అతి వ్యవాయము, మనస్సున కభిఘాతము కలుగుట మొదలగునవి లేకుండుట.

బలవృద్ధికర ఖావములు

13. బలవృద్ధికరా స్త్వియే ఖావా భవన్తి. తద్యథా — బలవత్పురుషే దేశే జన్మ, బలవత్పురుషే కాలే చ, సుఖశ్చ కాలయోగః, బీజక్షేత్రగుణ సంపచ్చ అహార సంపచ్చ, శరీరసంపచ్చ, సాత్వ్య సంపచ్చ, సత్త్వసంపచ్చ, స్వభావ సంసిద్ధిశ్చ, యౌవనం చ, కర్మ చ, సంహర్షశ్చేతి.

తాత్పర్యము : బలవంతులగు పురుషులుగల దేశమునందు జన్మించుట, బలవంతులు జన్మించు కాలమునందునూ (హేమంతాదిఋతువు) జన్మించుట, కాలయోగము సుఖముగా నుండుట, మంచి గుణములతో కూడిన శుక్రశోణిత గర్భాశయముల వలన జన్మించుట, మంచి అహారమును తీసికొనుచుండుట, మంచి శరీరమును కలిగియుండుట, సాత్వ్యములైన అహార విహారములను నేవించుట, మంచి సత్త్వమును కలిగియుండుట, స్వభావమువలన బలముగా నుండుట, యౌవనము, బలమును కలిగించు వ్యాయామాది కర్మలను చేయుట సంతోషముతో నుండుట అనునవి బలవృద్ధిని కలిగించు ఖావములు.

ఆయుర్వేదదీపిక : వృద్ధిని గురించిన ప్రస్తావన వచ్చియున్నందున బలవృద్ధి కరములగు ఖావములను హాడ “బల” అను మొదలగుదానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. దేశమహిమవలన బలవంతులగు పురుషులు నైంధవాదియే దేశమునందు ఉండెదరో, అది “బలవత్పురుషోదేశః” అనబడును. అచట పుట్టినవాడు సింధు దేశమునందలి బలవంతులగు పురుషులవలె దేశమహిమ వలననే బలవంతుడగును. కాలపరిణామము లాదా బలమునకు గొప్ప శారణమగుటను “బలవత్పురుషే కాలే చ” అని చెప్పుచున్నాడు. కాలమునునది హేమంత శిశిరాది రూపముగు కాలము. హేమంతము లేదా శిశిరములందు జనించువానికి ఆ కాలము బలమును కలిగించును. “సుఖశ్చ కాలయోగః” అనగా సాధారణ కాలయోగము. శుక్రరూపముగు బీజము మరియు అర్ధవ గర్భాశయ రూపముగు క్షేత్రము - ఇవి యొక్క ప్రకస్త ధర్మములను కలిగియుండుట బీజక్షేత్ర గుణసంపత్తు అనబడును. ఇచట బీజక్షేత్రములకు

దోషము లేకుండుటయు సంపత్తగును. అందువలన నిర్దోషత్వమును మించి సారత్వము మొదలగు మంచి గుణములు దీక్షిత్రములక ప్రాప్తించుటవలెననుట కొరకు గుణముననుదీ గ్రహింపబడినదని తెలియవలెను. “సత్త్వసంపచ్చ” అనగా సత్త్వ సంపద వలననూ శరీరమునందు బలము కలుగునని తెలియవలెను. “శరీరం హ్యపి సత్త్వమనువిదీయతే” (శారీరస్థానము 4వ అధ్యాయము) అని చెప్పబడియేయున్నది. “స్వభావసంసిద్ధిః” అనగా బలమును కలిగించు పూర్వజన్మ కర్మ సిద్ధించి యుండుట. “కర్మ” అనగా వ్యాయామాది కర్మ అని అర్థము. వ్యాయామాది కర్మలను అభ్యసించుటవలననే బలము కలుగును.

ఆహార పరిణామకర భావములు

14. ఆహారపరిణామకరా స్త్విమే భావా భవన్తి. తద్యథా—
 ఊషా, వాయుః, క్షేదః, స్నేహః, కాలః, సమయోగశ్చేతి.

తాత్పర్యము : వేడిమి, వాయువు, క్షేదము, స్నేహము, కాలము మరియు సమయోగము అనునవి ఆహార పరిణామకర భావములు.

అయుర్వేదదీపిక : ప్రశస్త గుణములను పేర్కొను ప్రస్తావనచేత ఆహార పరిణామమునకునూ ప్రశస్త హేతుత్వమును “ఆహార” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “కాలః” అనగా రాత్రిమొక్క అవసానాది రూపమగు పాకకాలము. “సమయోగః” అనగా ప్రకృతి మొదలగు ఎనిమిది ఆహార విధివిశేషాయతనముల సరియగు కలయిక అని అర్థము.

ఆహార పరిణామకర భావములు పనిచేయు విధము

15. తత్ర తు ఖల్వేషామూష్యాదీనామాహారపరిణామకరాణాం భావానామిమే కర్మవిశేషా భవన్తి. తద్యథా — ఊషా పవతి, వాయురపకర్షతి క్షేదః శైథిల్యమాపాదయతి, స్నేహో మార్దవం జనయతి, కాలః పర్యాప్తిమభినిర్వర్తయతి, సమయోగస్తేషాం పరిణామభాతుసామ్యకరః సంపద్యతే.

తాత్పర్యము : పై చెప్పిన ఆహార పరిణామకర భావములగు ఊషాదు లకు ఇటువంటి కర్మ విశేషములుండును. అవి యేవనగా వేడిమి యనునది ఆహార

మును పచనము చేయును, వాయువు (ఆగ్నివద్దకు) ఆహారమును తీసికొనిపోవును. క్లేదము ఆహారమునకు వైధిల్యమును కలిగించును. స్నేహము మృదుత్వమును కలిగించును, కాలము పాక నిష్పత్తిని (మొత్తము పాక క్రియను పూర్తిచేయుటను) కలిగించును. ఆహార విధి విశేషాయతనముల సమయోగము ఆహార పరిణామమును ధాతుసామ్యమును కలిగించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇచట ఆహార పరిణామకర ఖావములందు వేడి మియే సాక్షాత్తు పాకమునందు ఉపయోగపడును. వాయువు మొదలైనవి మాత్రము పచనము నొందుచున్నట్టి ఆహారమునకు తమ వ్యాపార విశేషముచే సహాయమును ఇచ్చునని చూపుటకు “తత్ర” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “వాయురస కర్షతి” అనగా డిష్టస్థానము నుండి దూరముగానున్న అన్నమును డిష్టము యొక్క సమీపమునకు తెచ్చును. “అన్నమాదానకర్మా తు ప్రాణః కోష్ఠం ప్రకర్షతి” (చికిత్సాస్థానము 15వ అధ్యాయము) అని వాయువుయొక్క కర్మ చెప్పబడి యున్నది. “వాయురసకర్షతి” అనునది ఉపలక్షణమగును. అందువలన సమానమును పేరుగల వాయువునకు లగ్నిని ఉర్రేజపరచుట అను కర్మ యుండునని తెలియ వలెను. “సమానేనావధూతోఽగ్నిః.....పచతి” (చికిత్సా స్థానము 15 అధ్యాయము) అని చెప్పబడియే యున్నది. “పర్యాప్తమ్” అనగా పాక నిష్పత్తిని అని ఆర్థము. డిష్టాదుల వ్యాపారమునందునూ కాలవశముననే పాకము జరుగుచున్ననూ, డిష్టాదుల వ్యాపారముచేత మాత్రమే పాకము జరుగుట లేదని ఖావము. “సమయోగ-స్త్వేషాం” అనగా ఈ ఆహార ద్రవ్యములకు ప్రకృత్యాదుల సమయోగమేదీ కలదో అది ఆహార పరిణామకరముగను ధాతుసామ్యకరముగను ఉండును. ప్రకృతి మొదలైన వాని వలన ఆహారము విరుద్ధముగా నున్నపుడు ప్రకృత్యాదుల దోషముచేతనే సరియైన పరిణామము జరుగదు. ఈ డిష్టాదుల వ్యాపారములను ప్రతిపాదించునట్టి మరియొక చోట ఈ క్రింది పాఠము చెప్పబడినది — “అన్నమాదానకర్మా తు ప్రాణః కోష్ఠం ప్రకర్షతి, తద్ద్రవైర్నిన్నసంఘాతం స్నేహేన మృదుతాం గతమ్. సమానేనావధూతోఽగ్నిరుదర్యః పవనేన తు,కాలే పక్వం సమం సమ్యక్ పచత్యాయుర్వివృద్ధయే” (చికిత్సాస్థానము - 15వ అధ్యాయము.)

పరిణమించిన ఆహారము యొక్క గుణములు శరీరమును వృద్ధి నొందించుట, అందలి దోషములు శరీరమునకు చెరువును చేయుట

16. పరిణమతస్త్వాహారస్య గుణాః శరీరగుణభావమాపద్యన్తే యథాస్వమవిరుద్ధాః, విరుద్ధాశ్చ విహన్యుర్విహతాశ్చః విరోధిభిః శరీరమ్.

తాత్పర్యము : పరిణామము నొందుచున్న ఆహారముయొక్క గుణములు శరీరగుణములకు విరుద్ధములు కానప్పుడు శరీరగుణముల భావమును పొందును. విరుద్ధములైనపుడు శరీరగుణములను క్షయింపజేయును. విరుద్ధగుణములచే క్షీణింపబడిన శరీరగుణములు శరీరమునకు చెరువును కలిగించును.

అయుర్వేదదీపిక : ఇక ఏ విధముగా పరిణామము నొందుచున్న ఆహారము ధాతుసామ్యకరమగునో — “పరిణమతః” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “పరిణమతః” అని వర్తమాన నిర్దేశము చేయుటవలన ఆహారాంశము యే యే విధముగా పరిణామము నొందునో ఆ యా విధముగా శరీర గుణములతో సమాన రూపమును పొందును. అంతేగాని ఆహారమంతయు ఒకేమారు పరిణామము చెందదు అని చూపుచున్నాడు. “యథాస్వమవిరుద్ధాః” అనగా యే ఆహార గుణములు యే శరీరమునందు అవిరుద్ధములుగా నుండునో అవియే ఆ రూపమును పొందును. ఎట్లనగా — ఆహారము యొక్క కఠిన భాగము శరీరమునందలి హాంసము అస్తులు మొదలగు కఠిన భాగములను పోషించునదగును; ద్రవంశము మాత్రము ద్రవరూపములగు శోణితాది రూపమును పొందునను మొదలగువానిని తెలియవలెను. “విరుద్ధాశ్చవిహన్యుః” అనగా శరీర గుణములకు విరుద్ధములగు ఆహార గుణములు తగ్గింపజేయును (శరీరగుణములను క్షయింపజేయును) అని అర్థము. ఇక ఆహార గుణములచే క్షీణింపబడిన శరీర గుణములేమి చేయునో “విహతా” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “విహతాస్తు విరోధిభిః శరీరంవిహన్యుః” అని అన్వయించుకొనవలెను. విరోధిభిః అనగా విపరీతములగు ఆహారగుణములచేత, విహతాః అనగా క్షయమును పొందినవై. లేదా విరోధిభిః అనగా ఏదా - దుగ్ధ - మత్స్యాదీ విరుద్ధాహారములచే క్షీణింపబడిన శరీరగుణములు శరీరమును క్షీణింపజేయును; చరారప్రయోగమువలన విరుద్ధ గుణములచేతను క్షయము పొందినవి శరీరమును నశింపజేయును అని చూపుచున్నాడు.

శరీర గుణముల స్వరూపము

17. శరీరగుణాః పునర్ద్వివిధాః సంగ్రహేణ—మలభూతాః
 ప్రసాదభూతాశ్చ. తత్ర మలభూతాస్తే యే శరీరస్యాభాధకరాః
 స్యుః. తద్యథా—శరీరచ్ఛ్రద్రేఘీపదేహాః పృథగ్గన్మానో బహిర్మూఢాః,
 పరిపత్వాశ్చ ఛాతవః, ప్రకుపితాశ్చ వాతపితృశ్లేష్మీణః, యే చాన్యేఽపి
 కేచిచ్ఛరీరే తిష్ఠంతో భావాః శరీరస్యోపఘాతాయోపపద్యంతే, న్వాంస్తాన్యతే
 సంవక్ష్యమేః; ఇతరాంస్తు ప్రసాదే, గుర్వాదీంశ్చ ద్రవస్తాన్ గుణభేదేన,
 రసాదీంశ్చ శుక్రాంతాన్ ద్రవ్యభేదేన.

తాత్పర్యము : శరీర ఛాతువులు సంగ్రహముగా మలస్వరూపములనియు,
 ప్రసాద స్వరూపములనియు చెందు విషయములు. శరీరమునకు బాధను కలిగించునవి
 మల స్వరూపములు. అవి యేవనగా- శరీరచ్ఛ్రద్రములందుండునట్టియు, అనేక విధము
 లైనట్టియు, బయటకు వెడలు స్వభావమును కలిగినట్టి మలములును, పరిపక్వము
 నొంది మలరూపమును పొందిన ఛాతుభాగములును, ప్రకోపించిన వాతపిత్త శ్లేష్మము
 లును, శరీరము నందుండి శరీరమునకు బాధను కలిగించునట్టి ఇతర భావములన్ని
 యును మలములుగ నుండును. పీటికి ఖిన్నమైనవి ప్రసాద స్వరూపములుగ
 నుండును. గురు మొదలకొని ద్రవము వరకు గల గుణములు, రసము మొదలుకొని
 శుక్రము వరకు గల ద్రవ్యములును ప్రసాద రూపములు.

అయుర్వేదదీపిక : ఇవ ఆ శరీర గుణములు ఎన్ని ప్రకారములో—
 “శరీర” అను మొదలగువానివ్వారా చెప్పుచున్నాడు. “సంగ్రహేణ” అనగా సంక్షేప
 ముగా; అందువలన విస్తారముగా ఛాతు ఉపఛాతుభేదము వలన అధికముగనుండును.
 భూత శబ్దము స్వరూపమునందు ప్రయోగింపబడినది. “అభాధకరాః” అనగా బాధను
 కలిగించునవి అని అర్థము. “పృథగ్గన్మానః” అనగా గురిమి, వీటికి మొదలగు
 భేదము వలన నా నా రూపములు కలిగియున్నవి. “బహిర్మూఢాః” అనుట వలన
 చిద్ర మలములు ఏవి కలవో అవియే ఎక్కువగా నున్నప్పుడు బయటకు ప్రసరించుచు
 బాధను కలిగించుట వలన మలములని పేర్కొనబడుచున్నవి. ఏవి శ్రోతస్సులకు
 ఉపలేపమును మాత్రమే కలిగించుచూ గుణమును (మంచిని) చేయునో అవి మలము
 లని చెప్పబడుట లేదు. “పరిపత్వాశ్చ ఛాతవః” అనగా పాకము చెందుట వలన
 పూయత్కమును పొందిన చిత్తములును మలములని పేర్కొనబడుచున్నవి. లేదా

“అవరిపర్వాః” అనియును పాఠమును చెప్పుకొనినచో అప్పుడు సామ దాతువులు మలములుగా పిలువబడునని తెలియవలెను. “కుపీవాశ్చ” అను పదము వలన క్షీణించినట్టి గానీ, వృద్ధి చెందినట్టిగాని వాతాదులు గ్రహింపబడుచున్నవి. వికృతి చెందుటయే వాతాదులకు కోపము నొందుట యగును. “యే షాన్యేపి” అను మొదలగువాని వలన విమార్గమును (వ్యతిరేక మార్గమును) బొందిన శరీర దాతువులు మరియు అజీర్ణాదులును గ్రహింపబడుచున్నవి. “మలః” అని నీరహితము జాతియందు ప్రయోగింపబడినది. “ఇతరాన్” అనగా విచారమును కల్గించినట్టి సమానముగా నున్నట్టియు పురీషము వాతము మొదలగునవి. పురీషము దాతము మొదలగునవి యును గుణ కర్తృత్వము చేత శరీరమునకు ఆధారము నిచ్చుచుట్టి ప్రసాదములే అగుచున్నవి. మలప్రసాద భేదము వలన శరీరగత భావములను నేర్పొని మరల ద్రవ్య గుణభేదములను “గుర్వాదీంశ్చ” అని చెప్పుచున్నాడు. గురు మొదలు ద్రవము వరకు తరువాత చెప్పబడినవి ఇవటయును ఏ మలములు ఉపదాతువులు చెప్పబడలేదో అవి గుర్వాది గుణాధారత్వము వలన గ్రహింపబడవలయును. లేదా నిరా భాగములైన ఇతర మలములను ప్రసాదములందు చెప్పుచున్నాడు, మరియు నిర్వికారములగు గుర్వాదులను (రసాదులను) (ద్రవ్య గుణరూపములను) చూడ ప్రసాదమునందు చెప్పుచున్నాడు అని వ్యాఖ్యానించుకొనవలెను.

వాతపిత్త శ్లేష్మములు మలాదులను దూషింపజేయుట

18. తేషాం సర్వేషామేవ వాతపిత్తశ్లేష్మాచో దుష్టా దూషయితారో భవన్తి, చోషస్వభావాలే. వాతాదీనాం పునర్దాత్వస్తరే కాలాస్తరే ప్రదుష్టాణాం వివిధాశితసీతీయేఽధ్యాయే విజ్ఞానాన్యుత్తాని. వితావత్యేష దుష్టచోషగతిర్యోషలే సంస్పర్శనాదృశీరదాతునామ్. ప్రకృతిఘాతానాం తు ఖలు వాతాదీనాం ఫలమూరోగ్యమ్. తస్మాదేషాం ప్రకృతిభావే ప్రయతితవ్యం బుద్ధిమద్భిరితి.

తాత్పర్యము : వాతపిత్త శ్లేష్మములు చెడినపై తమ యందలి చోష స్వభావము వలన రసము పురీషము మొదలగువాటినిన్నింటిని దూషింపజేయును. ఆ యా దాతువుల యందును, కాలాంతరము నందును, వాతపిత్త శ్లేష్మములు ప్రకోపించినపుడు కలుగు లక్షణములు వివిధాశిత సీతీయాధ్యాయమునందు చెప్పబడినవి. దుష్టమైన చోషముల మొక్క గమనము స్పర్శజ్ఞానము కల శరీర దాతువుల యందే

కలుగును. వాతపితృ శ్లేష్మములు సమస్థితి యందున్నచో ఆరోగ్యము కలుగును. అందువలన బుద్ధిమంతులు వాతపితృ శ్లేష్మములు సమానస్థితియందుండునట్లు ప్రయత్నింపవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇక ఈ పురీషాదులకు దూషణము వలన మలత్వము కలుగును. అందువలన ఆ దూషక హేతువులను “తేషాం” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “తేషాం” అనగా పురీషాదులకు మరియు రసాదులకును. “దుష్టాః” అనగా స్వహేతువుల వలన వృద్ధి చెందియున్నవి. క్షీణించినవి మాత్రము ఇతరములను దూషింపజేయవని చెప్పబడియేయున్నది. ఇక ధాత్వంతరముల నాశ్రయించి యున్న దుష్టములగు వాతాదుల లక్షణమేమి? వేనివలన అవి తెలియబడునో “వతాదీనామ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “విజ్ఞానాని” అనగా లక్షణములు రసాదులను ఆశ్రయించియున్న దుష్టవాతాదుల లక్షణము అంతయు వివిధాశిత పీతీయాధ్యాయము (నూత్రస్థానము) నందు చెప్పబడినది. “అచట చెప్పబడనట్టి కేశమూత్రవధాదులనాశ్రయించియున్న దుష్టదోష లక్షణమును ఎట్లు తెలిసికొనవలెనో-“ఏతావత్కేవ” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. వాతాదులు దుష్టి చెందియున్ననూ అవి కేశాదులయందు తమ గతిని పొందవు అని వాక్యార్థము. “యావత్ సంస్పర్శనార్” అనగా స్పర్శనేర్పియమును వ్యాపించి. అందువలన శరీర ధాతువులు దూషింపబడయందు స్పర్శనేర్పియము వరకే దుష్టదోషగతి కలుగును; అందువలన కేశాదులయందు దుష్టదోషముల గతి యుండదు. పలితాది కేశమునందు, చెడిన నఖమునందుగల దుష్టిస్పర్శ శరీరమునందున్న దోషము వలననే కలిగినది. అంతేగాని చెడిన నఖమునందు, కేశమునందునూ స్వమార్గమున వెళ్ళుచున్న దోషము ప్రసరింపదు” అని కొందరందురు. మేమిట్లు చెప్పుదుము—వివిధాశిత పీతీయాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన దుష్టి వలన సర్వదుష్టి సంగ్రహముగా కలుగునని చూపుటకు “ఏతావత్కేవ” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. “యావత్ సంస్పర్శనార్” అనగా స్పర్శసంబంధము వలన, శరీర ధాతువులకు స్పర్శ యున్నంతవరకు దోషములయొక్క గతి యుండును. అది అంతయు వివిధాశిత పీతీయాధ్యాయమునందు చెప్పబడియేయున్నది. దేహమునకు అంతకంటె ఎక్కువ దోషము లేదు. అచటనే—“మలానాశ్రిత్య దుష్టాస్తు ధేదశోషప్రచూషణమ్” (నూత్రస్థానము 28వ అధ్యాయము) అని చెప్పబడిన గ్రంథము వలన మలములన్నింటినీ గ్రహించుటవలన మలములేయగు కేశసఖములు గ్రహింపబడియేయున్నవి. ఇందు

వలన నభాగ్రములు కేశాగ్రములు చిట్టిపోవుట మొదలగునవి స్మృతసభాగ్రములు కేశాగ్రములయందున్న వోషముల వలననే కలుగును. ఇక దుష్టములైన వాతాదులు దుష్టని కల్పించును, ప్రకృతిస్థములైనవి మాత్రము ఏమి చేయఁగా? ఆ విషయమును “ప్రకృతిభూతానామ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు.

శారీరజ్ఞానము వలన కలుగు ఫలము

భవతి ఛాత్ర—

19. శరీరం సర్వథా సర్వం సర్వదా వేద యో భిషక్,
ఆయుర్వేదం స రాత్స్యేన వేద లోకసుఖప్రదమ్.

తాత్పర్యము : ఏ వైద్యుడు సంపూర్ణ శరీరమును అన్ని విధములుగాను ఎల్లవేళలయందునూ తెలిసికొని యుండునో, అతడు లోకమునకు ముఖప్రదమగు ఆయుర్వేదము సంపూర్ణముగా తెలిసికొనియుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుతము చెప్పబడిన ప్రకరణము వలన కలిగిన శరీర జ్ఞానము మొక్క ఫలమును—“శరీరమ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు.

గర్భ విషయమున అగ్నివేగుని ప్రశ్నలు

20. ఏవంవాదినం భగవన్తహాత్రేయసుగ్ని వేశ ఉవాచ—కృతమేతదర్షయి త్తం భగవతా శరీరాధికారే వచః. కిన్ను ఖలు గర్భస్యాఙ్గం చార్జ్యచుభినిర్వర్తతే కుషై,కురో ముఖః కఫః చాన్తర్గత స్తీవృతి,కిమూహారశ్చ వర్తయతి, కథంభూతశ్చ నిష్క్రామతి, తైశ్చామిమాహారోపహతైస్థాతః సవోఽహన్యతే, తైరవ్యాధిరభివర్తతే,కిం చాన్య దేవాదిప్రతోపనిమిత్తా విరాఠాః సంభవన్తి అహోస్విన్న,కించాన్య లాలాలప్య్రోస్విన్యావాథావయోర్వగ-వానధ్యవన్యతి, కించాన్య పరమాయుః,కాని చాన్య పరమాయుషో నిమిత్తాసీతి.

తాత్పర్యము : ఈ విధముగా చెప్పుచున్న ఆశ్రేయ భగవానుని అగ్ని వేగుడు, శరీరమును గురించిన మీరు చెప్పినదంతయు వింటిమి. ఈ భగవానుడా ! కుక్షియందు గర్భమునకు తొలుత యే అవయవమేర్పడును ? గర్భము ఏ వైపునకు ముఖముంచుకొని యెట్లు లోపల ఉండును ? ఎట్టి అహారముచే జీవించి ఎట్లు బయలు

వెడలను ? జనించిన శిశువు ఎట్టి ఆహారోపచారములచేత వెంటనే మృతి చెందును ? జనించిన పిదప వేనివలన వ్యాధితేనిదై వృద్ధి నొందును ? దేవతలు మున్నగువారి కోపము వలన కలుగు వ్యాధులు శిశువునకు సంభవించునా, సంభవింపవా ? కాలాకాల మృత్యువుల యొక్క భావాభావములను మీరు దీనికి ఎట్లు నిర్ణయించెదరు ? దీనికి పరమాయుష్యమేది ? అట్టి పరమాయుష్యమునకు కారణములేవి ? అని అడిగెను.

ఆయుర్వేదదీపిత : శరీర విచయకమగు ప్రకరణమును నమాప్తి జేసి గర్భ శరీర విచయకమగు ప్రకరణము, “వివంవాదినమ్” అను మొదలగువాని ద్వారా ఆరంభించుచున్నాడు. “కుషై” అనవరకును ఒక ప్రశ్న. “కుతోముఖః కథం చాంతర్గత స్తివృతి” అనునది రెండవ ప్రశ్న. “నిష్కామితి” అనువరకు మూడవ ప్రశ్న. “తైశ్చాయహారోపచారైశ్చాతః సవ్యో హస్యతే” అని నాల్గవది. “కైరవ్యాధిరభివర్తతే” అని ఐదవది. “అహోస్విన్న” అనువరకు గలది ఆరవ ప్రశ్న. మిగిలిన మూడు ప్రశ్నలను ఇంతకుముందటి రెండు ప్రశ్నలకును వ్యవచ్చేదకములే (అంతర్భాగములే) ఇట్లు తొమ్మిది ప్రశ్నలు (అడుగబడినవి). “అధ్యవస్యతి” అనగా నిశ్చయించుచున్నాడు.

ఆత్రేయుని సమాధానము

21. తమేవము క్రవస్తమగ్నివేశం భగవాన్ పునర్వసురాత్రేయ ఉవాచపుర్వముక్త-
 మేతద్గర్భావత్రాస్తే యథాయమభినిర్వర్తతే కుషై,యచ్చాన్య యదా సన్తిష్ఠ-
 తేఽఙ్గణాతమ్.విప్రతివాదా స్వత్ర బహువిధాః సూత్రకృతామృషీణాం సన్తి
 సర్వేషాంఃతానపి నివోధోచ్యమానాన్-శిరః పూర్వమభినిర్వర్తతే కుషైవతి
 కుమారశిశు భరద్వాజః పశ్యతి,సర్వేన్ద్రియాణాం తదధిష్ఠానమితికృత్వాః-
 హృదయమితి కాజ్కాయనో డాక్ష్ఠికభిషక్, చేతనాదిష్ఠానత్వాత్,నాభిరితి
 భద్రదావ్యః,అహోరాగమ ఇతి కృత్వాఃపర్వాశయగుదమితి భద్రశౌనకః,మారు-
 తాదిష్ఠానత్వారోహస్తపాదమితి బిడిశః,తత్కరణత్వాత్ పురుషస్యః ఇన్ద్రి యా-
 ణీతి జనవో వైదేహః,తాన్యస్య ఋద్వ్యధిష్ఠానానీతి కృత్వాఃఐరోఽత్వాద-
 చిన్ద్యమితి మారీచిః కశ్యపః;సర్వాణాభినిర్వృత్తిర్ముగపదితి ధన్వన్తరిః,-
 తదుపపన్నం,సర్వాణ్జానాం కుల్యకాలాభినిర్వృత్తత్వాద్దృద ముప్రభృతీనమ్.-

సర్వాణానాం హ్యస్య హృదయం మూలమభిష్టానం చ కేషాఞ్చైద్భావానాం, న చ తస్మాత్ పూర్వాభినిర్వృత్తిరేషాం: తస్మాద్భృదయస్సృతీనామ్ సర్వాజ్ఞానాం కుల్యకాలాభినిర్వృత్తిః, సర్వే ఖాదా హ్యచోన్యస్వప్తిబద్ధాః: తస్మాద్భృదా- భూతదర్శనం సాఛ.

భాత్పర్వము : ఇట్లు అడుగుచున్న అగ్నివేటనికీ పునర్వసు ఆశ్రేయ భగవానుడు ఈ క్రింది విధముగా సమాధానమిచ్చెను. కుంఠియందు గర్భమేర్పడు విధము, అంగప్రత్యంగములు ఎప్పుడు కలుగునదియు గర్భారాత్రి శరీరము నందు ఇదివరలో చెప్పబడినది. అంగ ప్రత్యంగములు ఏర్పడు విషయమై సూత్ర కారులైన ఋషీశ్వరులయొక్క అనేక విధములైన విరుద్ధవాదములు కలవు. వాని నన్నింటిని చెప్పదను వినుము. సమస్తేన్ద్రియములకును శిరస్సు అభిష్టానముగ నుండును గావున కుక్షియందు గర్భమునకు రొలుత శిరస్సు ఏర్పడునని కుమార శిరుడను భద్రద్వాజుడు చెప్పెను. చేతనా భారుపునకు అభిష్టానముగావున రొలుత హృదయము ఏర్పడునని బాష్టాక వేదశాస్త్రుడగు రాంబాయనుడు చెప్పెను. (తల్లినుండి) ఆహారము వచ్చుటకు స్థానముగావున రొలుత నాభి ఏర్పడునని భద్రకావ్యుడు చెప్పెను. వాతమునకు స్థానములగుట వలన రొలుత పర్వాశయము మరియు గుదము ఏర్పడునని భద్రకానకుడు చెప్పెను. పురుషునకు ముఖ్య సాధనములగుటచే రొలుత హస్తపాదము లేర్పడునని బిడిటుడు చెప్పెను. బుద్ధికి అభిష్టానములు గావున రొలుత ఇంద్రియములు ఏర్పడునని వివేహారాజు గుణకుడు చెప్పెను. ఇది మంతయు పరోక్ష ముగా నుండుటవలన ఊహింపక క్యముగాదని మరిచక శ్యపుడను మహర్షి చెప్పెను. అంగప్రత్యంగములన్నియు ఒకేమారు ఏర్పడునని ధన్వంతరి చెప్పెను. ఈ అభి ప్రాయము సిద్ధమైనదగుట వలన సరిగానున్నది. హృదయము సమస్తములైన అంగ ప్రత్యంగములకును ఓజస్సు మొదలగు భావములకును మూలముగను అభిష్టానము గను ఉండును గావున రొలుత అంగ ప్రత్యంగములు ఏర్పడనేరవు. హృదయము మొదలగు సమస్తావయవములును ఏకకాలమునందే ఏర్పడును. శరీరమందలి సమస్త భావములును ఒకదానితో నింకొకటి సంబంధమును కలిగియుండును. రావున మేము చెప్పినది (సర్వాంగ ప్రత్యంగములు ఒకేమారు ఏర్పడుననునది) సరిగానుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : (అగ్నివేటని ప్రశ్నలకు) యథాక్రమముగా “పూర్వమ్” అను మొదలగువానిద్వారా సమాధానములను చెప్పబడినాడు. “పూర్వ ముక్తమ్” అనగా ఏ అంగములు ఎప్పుడు ఏర్పడును అనుదానికి యాతా గర్భావ

క్రాంతి శారీరమునందు (4వ అవ్యాయమునందు) “ఏవమన్య యుగవదీంద్రియాణ్య-
 ఙ్గాగవయవాశ్చ యౌగపద్యేనాభినిర్వర్తంతేఽన్యత్ర తేఢ్యో ఖావేఢ్యో యేఽన్య
 శాతసోఽత్తరకాలం జాయంతే” అను మొదలగు సూత్రములద్వారా సమాధానము
 చెప్పబడినది. “గర్భమెట్లు కుక్షీయందేర్పడును” అను ప్రశ్న ఇచట అడుగబడక
 పోయినప్పటికీ గర్భము మొక్క ఆభినిర్వృత్తి క్రమమును చూపుటవలన “కిన్న
 ఖలు గర్భస్యాంఘ్రిం హూర్వమభినిర్వర్తతే” అను ప్రశ్నకు పై చెప్పబడిన ఉత్పత్తి
 క్రమమును చూపుటచేత గర్భావక్రాంతి శారీరమున చెప్పిన పై సూత్రమునందు
 సమాధానముండునని భావించి “ఓత్తమేతద్గర్భావక్రాంతౌ యథాయమభినిర్వర్తతే
 కుక్షీ” అని చెప్పబడినది. ఒకేమారుగా అంగములన్నియు కలుగునని చెప్పబడినప్ప
 టికి మతాంతరములను ఎత్తిచూపుటవలన స్థిరీకరించుటకాగును - “విప్రతివాదా
 స్త్యత్ర” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. పశ్చాత్యయము మరియు గుదమునూ -
 అని “పశ్చాత్యయగుదం” అనుదానికి అర్థము. లేదా, పశ్చాత్యయమునకు నమీవమున
 నున్న గుదము పశ్చాత్యయగుదమనబడును. అనగా ఓత్తరగుదము (గుదమునందలి
 వైభాగము) అని అర్థము. “ఇంద్రియాటి” అనగా ఇంద్రియాటిష్ఠానములైన కను
 గ్రుడ్డు మొదలైనవి. “తదుపపన్నమ్” అనగా ధన్వంతరియొక్క వాక్యము సిద్ధించి
 యున్నది అని అర్థము. ఇచట “సర్వాణ్గానామ్” అని మొదలుకొని “హృదయ
 ప్రభృతీనామ్” అను వరకును కారణమును చెప్పుచున్నాడు. ఇచట ప్రతిజ్ఞ మరియు
 హేతువు రెండునూ ఒక్కటిగానే యున్నవని అనుమానింపరాదు. “ధన్వన్తరి వచన
 ముపపన్నమ్” అనునది ప్రతిజ్ఞ. అది చెప్పబడిన ఏకకాలమునందే అంగములు అభి
 నిర్వృత్తియగుట యనుట ద్వారా సిద్ధించుటచేత అని హేతువిషయము. ఇట్టిది
 ప్రతిజ్ఞా విషయముకంటె వేరుగనేయున్నది. ఎవరు “తుల్యకాలాభివృద్ధిత్వాత్” అని
 పతింతురో వారికి హేత్వర్థము స్పష్టముగనే తెలియును. ఎందువలనననగా ఉత్తర
 కాలమునందును సర్వాంగములకు ఒకేమారుగా వృద్ధి (అన్ని అంగములు కలసి
 కాలముననుసరించి తోడుగా వృద్ధి చెందుట) కలుగుచున్నందున; సమానకాలము
 నందు వృద్ధిచెందుచున్న ఫలములన్నియు ఒక్కకాలమునందే పుట్టినవని అనుమా
 నించబడును. అసమాన కాలమునందు జన్మించినవాటికి సమానకాలమునందు వృద్ధి
 కలుగదు. హూర్వ ఋషులయొక్క మతములను హృదయము ముందుగా యేర్పడు
 టను చూపించుటవలననే సమాన వ్యాయముచేత దూషించుచు “సర్వాంగానాం హ్యన్య”
 అని చెప్పుచున్నాడు. మూలమువంటిదగుటచే మూలమనబడును, అది నశించుటవలన

శరీరమంతయు నశించుటచే (మూలమని చెప్పబడినది) అభిష్టానమనగా ఆశ్రయము అవట ఓజస్సు మొదలగువానికి హృదయము ఆశ్రయమగును అందువలననూ అది (హృదయము) మొదటగా ఏర్పడదు. మరియు అట్లు మూలమగుటచేతనూ, ఆశ్రయ మగుటచేతనూ మొదటగా ఏర్పడదు. ఒకవేళ మూలమను శబ్దమునకు కారణము అని అర్థము ఉన్నయెడల కార్యరూపములకు అంగములకును హృదయము ముందుగా యేర్పడవలెను. ఇవట హృదయము మిగిలిన అంగములకు కారణముకాదు. కాని అది ప్రధానమైయున్నది. అది నశించుటచే శరీరమంతయు నశించుటచేత ప్రాధాన్యము కూడ చెప్పబడియున్నది. ఆశ్రయాశ్రయీభావము కూడ నేదికలచో అదియును ఒక్కసారిగనే ఉత్పన్నమగుటచేతనే హృదయము ఆశ్రయములకు ఓజస్సు మొదలగువానికి ఆశ్రయముగా నుండునని భావము. అది ఇచ్చినచో ప్రధానమగు హృదయమునకు గూడ మొదట ఉత్పత్తియగుట యనునదిలేదు. అప్పుడు శిరస్సు మొదలు వానికిగూడ మొదట ఉత్పత్తియగుట లేనేలేదని చెప్పి ఉపసంహరించుచు “తస్మాత్” అను మొదలగునవి చెప్పబడుచున్నది. ఒకేసారిగా అభినిర్వృత్తి యగుటయందు మరియొక కారణమును — “సర్వభావ హి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబడుచున్నది. “భావాః” అనగా శరీరభావములు. “అన్యోన్యస్పృశతిభిధాః” అనగా ఎంచుచేత శరీర భావములు సీసాస్నాయువులు మొదలగువానిచే పరస్పరము కట్టబడి యుండునో, అందు వలన సమానముగా కట్టబడి యుండుటవలన ఒక్కసారిగనే (సర్వాంగ ప్రత్యంగ ములు) కలుగుచున్నవి. “యథాభాతదర్శనమ్” అనగా అదియును ధన్వంతరి యొక్క అభిప్రాయమే.

గర్భము ఏ వైపునకు ముఖము నుంచుకొని యెట్లు లోపలనుండును అను ప్రశ్నకు సమాధానము

22. గర్భస్థు ఖలు మాతుః సృష్టాభిముఖం ప్రవృత్తిః సన్కూడాన్యోన్యస్తేఽస్త్రః కుక్షే.

తాత్పర్యము : కుక్షీయందు గర్భము తల్లి మొక్క దినుకవైపునకు (పృష్ఠము వైపునకు) ముఖమునుంచుకొని శిరస్సు డిర్భ్యభాగమున నుండి ముడుచు కొనియున్న శరీరావయవములు కలదిగను, మూవచే అవరింపబడినదిగను ఉండును.

అయుర్వేదదీపిక : “గర్భస్థు” అను మొదలగు వానిద్వారా రెండవ ప్రశ్నకు సమాధానము నిచ్చబడుచున్నది.

గర్భమునకు తల్లిద్వారా పోషణ లభించు విధము

23. వ్యపగతపిపాసాబుఘక్షస్తు బలు గర్భః పరతంత్రవృత్తిర్మాతరమాశ్రిత్య వర్తయత్యుపస్నేహోపస్నేదాభ్యాం గర్భాశయే నదసద్భూతాఞ్ణావయవః, తదనంతరం హ్యస్య కశ్చిల్లోమసూపాయనైరుపస్నేహః కశ్చిన్నాభినాడ్యయన్తైః. నాఖ్యాం హ్యస్య నాడీ ప్రసర్తా,నాఢ్యాం చాపరా,అపరా చాస్య మాతుః ప్రసర్తా హృదయే,మాతృహృదయం హ్యస్య తామవరామభిసంప్లవతే సీరాఖిః న్యస్తమానాఖిః. న తస్య రసో బలవర్ణకరః సంపద్యతే,న చ సర్వరసవానహారః. త్రియా హ్యోపన్నగ్న్యాయాత్రిధా రసః ప్రతిపద్యతే— శరీరఃప్రప్తయే,స్తన్యాయ,గర్భవృద్ధయే చ.న తేనాహారేణోపష్టబ్జః (పరతంత్ర) వృత్తిర్మాతరమాశ్రిత్య) వర్తయత్యన్తర్గతః.

తాత్పర్యము : గర్భము దప్పికయు, ఆకలియు లేనిదై, పరతంత్ర వృత్తి కలదియై ఉండును. వ్యర్తా వ్యక్తములైన అంగ ప్రత్యంగములు గల గర్భము తల్లి వలన కలుగు ఉపస్నేహ, ఉపస్నేదముల వలన పోషింపబడును. అంగ ప్రత్యంగములు వ్యక్తములైన పిదప ఈ గర్భమునకు ఉపస్నేహము, రోమకూప మార్గముల నుండి కొంతయు, నాభియందలి నాడీ మార్గముల నుండి కొంతయు సంక్రమించును. గర్భముయొక్క నాభియందు నాడీ కూర్చబడియుండును. అనాడియందు మావి కూర్చబడియుండును. ఆ మావి తల్లియొక్క హృదయముతో సంబంధమును కల్గియుండును. ఆ హృదయము రసాదులను స్రవించుచున్న నాడులద్వారా మావితో సంబంధమును కలిగించును. అట్లు స్రవించు రసము గర్భమునకు సమస్త విధములైన బలమును వర్ణమును కల్గించును. గర్భమును పొందియున్న స్త్రీయొక్క సమస్త రసములతో కూడిన ఆహారసంబంధమైన రసము మూడు విధములుగా ఉపయోగించును. ఎట్లనగా — తల్లియొక్క శరీరపోషణ కొరకును స్తన్యము కొరకును, గర్భముయొక్క వృద్ధికొరకును ఉపయోగించును. లోనయున్న గర్భము అట్టి ఆహారముచే పోషింపబడుదు పరతంత్ర వృత్తికలదై తల్లిని ఆశ్రయించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “కిమాహారశ్చ వర్తయతి” అను ప్రశ్నకు సమాధానమును “వ్యఃగత” అను మొదలగువానిద్వారా ఇచ్చుచున్నాడు. “పరతంత్ర వృత్తిః” అనగా తల్లిపై ఆధారపడియుండు ప్రవృత్తి. ఇదే విషయమును “మాతరమ్” అను మొదలగువానిద్వారా వివరించుచున్నాడు. ఉపస్నేహమనగా నిస్సంపదము

(కొద్దిగా తిట్టుతనము). “సదసమ్భూతాణ్ణావయవః” అనునది ఛేదము. “తదన స్తరమ్” అనగా అంగ ప్రత్యంగముల వ్యక్తిభావమున్నపుడు నాభిలోపార్శ్వబిడియున్న నాడిని నాభినాడి అందురు. “అయస్యైః” అనగా మార్గములచేత. అపరా అనగా గర్భము యొక్క నాభినాడికి బంధించబడియున్నది, ఇది “అమరా” అని లోకమునందు ప్రసిద్ధమై యున్నది. అభినంస్థవతే అనగా వ్యాపించును. ఈ అపరా మొదలగునవి కలుగుట గర్భము యొక్క మార్గములచేత కలుగును.

గర్భము బయల్పడు విధము

24. స చోపస్థితరాత్రే జన్మని ప్రహారిహరతయోగాత్ పరివృత్యావశోరా నిష్క్రామత్యపత్యసంసేషా ప్రకృతిః, వికృతిః పునరలోఽన్యథా. పరం త్యతః స్వతస్త్రవృత్తిర్వవతి.

తాత్పర్యము : ఆ గర్భము ప్రసవకాలము సమీపించినపుడు ప్రసూతిని కలుగజేయు వాతము (అపానవాతము) యొక్క సంబంధము చేత శిరస్సు క్రింది వైపునకు త్రిప్పబడినదై అపత్య మార్గము ద్వారా బయలు వెడలును. ఇట్లు జరుగుట ప్రకృతి. దీనికి వ్యతిరేకముగ జరుగుట వికృతియనబడును. అటుపైన గర్భమునకు స్వతంత్ర ప్రవృత్తి కలుగును.

అయుర్వేదదీపిక : “స చోపస్థితరాత్రే” అను మొదలగునవి “కఠిం-
 ఖూతః స నిష్క్రామతి” అను ప్రకృతు సహజానము. “చిపస్థితరాత్రే” అనగా ప్రత్యాసన్న కాలమునందు. “వికృతిః పునరలోఽన్యథా” అనుట వలన వికృత కృత్యము వలననూ గర్భము బయటకు వెడలునని చూపుచున్నాడు. “స్వతస్త్ర-
 వృత్తిర్వవతి” అనగా స్తన్యపాతము మొదలగు స్వయముగా చేయు క్రియల వలన వృద్ధి పొందును గాని గర్భమునందున్నపుడువలె తల్లి యొక్క ఆహారము వలననే వృద్ధి చెందుట జరుగదు అని అర్థము.

జనించిన పిదప గర్భము ఏ ఆహార ఉపచారములచే నశించును
 ఏ ఆహార వికారములచే రోగములు లేక వృద్ధి నొందునను
 ప్రశ్నలకు సమాధానము

25. తస్యాహారోపచారా జాతిసూత్రీయోపదిష్టావనిచారకరా చాభివృద్ధికరా భవతః.

26. తాభ్యామేవ చ విషమసేవితాభ్యాం జాతః నద్య ఉపహన్యతే
తరురివచిరవ్యపరోపితో వాతాతపాభ్యాసుప్రతిషితమూలః.

తాత్పర్యము : జాతి సూత్రయ శారీరమునందు (ఎనిమిదవ అధ్యాయము) చెప్పబడనున్న ఆహార ఉపచారములు రెండును రోగములను కలుగనీయవియు వృద్ధిని కలుగజేయనివియు అయియున్నవి. కొద్దికాలము క్రితమే పెట్టబడినట్టియు, నరిగా వ్యాపించని వేళ్ళు కలిగినట్టియునగు వృక్షము గాలి, ఎండల వలన నశించు నట్లుగా విషమముగా నేవింపబడిన ఆహార ఉపచారములచే శిశువు పుట్టిన వెంటనే నశించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “తైశ్చాయం” అను ప్రశ్నకు సమాధానము— “తస్య” అను మొదలగునవి. “జాతిసూత్రీయోపదిష్టో” అనగా రానున్న దానిని చూచుట వలన (అనాగతా లక్షణము వలన) రాబోవు దానియందు జరిగిన దానివలె ప్రయోగించుటగా తెలియవలెను. “అచీరవ్యపరోహితః” అనగా కొద్ది కాలము క్రితమే నాటబడినది అని అర్థము. (జాతి సూత్రీయ శారీరము ముందు రాబోవు శివ అధ్యాయము)

దేవతలు మొదలగువానివలన కలుగు వికారములు

దీనికి కలుగునా లేదా అను ప్రశ్నకు సమాధానము

27. ఆప్తోపదేశాదద్భుత రూపదర్శనాత్ సముత్థానలిక్లచికిత్సిత విశేషాచ్ఛాదోష్-
ప్రకోపానురూపా దేవాదీప్రకోపనిమిత్తా వికారాః సముపలభ్యంతే.

తాత్పర్యము : ఆ పుల యొక్క ఉపదేశము చేత, అద్భుతమైన రూపములను (శిశువునందు?) చూచుట చేత, కారణములు లక్షణములు చికిత్సలు విశేషముగా నుండుట చేతనూ, దోషము ప్రకోపమునకు సంబంధము లేనట్టి లక్షణములు కలిగి యుండుట చేతనూ దేవాదుల ప్రకోపము చేత కలుగు వ్యాధులు శిశువునకు కలుచున్నవి.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ఆప్తోపదేశాత్” అను మొదలగునవి “కించాస్య” అను మొదలగు ప్రశ్నకు సమాధానము. ఇచట ఆప్తోపదేశమనగా బ్రహ్మాదులచే ప్రణేతమైన కుమార తంత్రమును గూర్చిన ఉపదేశము. అచటనే శిశువులకు (కుమారులకు) దేవాదుల వలన కలుగు వ్యాధులు ప్రతిపాదించబడుచున్నవి. “దేవాది”

అని గ్రహించుటచే దేవతలు దారి అనుచరులు గూడ గ్రహింపబడుచున్నారు. సుకృతు నిచే స్కంధగ్రహము మొదలగునవి ఎనిమిది గ్రహములు చెప్పబడినవి.

దేవాస్తూత శత్రుగదాశ్చ లేషాం గస్తర్వయశ్చః ఓతరో భుజ్జ్ఞాః, తత్రైవ రజ్ఞంసి పితాచశాలితేషోఽష్టకో దేవగణో గ్రహోఽఖ్యః”-(సుకుత-౩ త్తర- తంత్రము - 60వ అధ్యాయము).

“అద్భుత” అను మొదలగువాని ద్వారా ఇచట అనుమానమును గూడ చెప్పుచున్నాడు. ఏది జరుగకూడనిదో అది అద్భుతము అనగా అశ్చర్యము అని అర్థము. అదియను అహనుషమగు బలము, జ్ఞానము, శోభ మొదలగునవి అవి తెలియవలెను. ఇదియే దోషము వలన కలుగకుండుటచేత దేవదూల కారణము చేతనే అనుటకు దారి తీయుచున్నది. అగస్త్యకములగు వ్యాఘలయందు అగంతుకము లగు సముత్థానాది విరోషములు సృష్టముగనే యుండును. “అదోషప్రకోపానురూపాః” అనగా దోషప్రకోపముల వలన కలుగు రోగములకు వ్యతిరేక ధర్మములు కలిగి యున్నట్టివి అని అర్థము.

కాలాకాల మృత్యు సంబంధము గు వివరము

28. కాలాకాలమృత్యోస్తు ఖలు భావాభావయోరిదమధ్యవసితం నః—“యః కశ్చిన్ మ్రియతే న కాల ఏవ మ్రియతే, న హి కాలచ్చిద్రమస్తి” ఇత్యేకే భాషన్తే. తచ్చాసమ్యక్. న హ్యచ్చిద్రతా సచ్చిద్రతా వా కాలస్యోపపద్యతే, కాల స్వలక్షణ స్వభావత్. తత్రాహారపరే—యో యదా మ్రియతే న తస్య నియతో మృత్యుకాలః; న సర్వభూతానాం సత్యః, సమక్రియత్వాదితి. ఏత- దపి చాన్యథాఽర్థగ్రహణమ్. న హి కశ్చిన్న మ్రియతే ఇతి సమక్రియః. కాలో హ్యయుషః ప్రమాణమధికృత్యోచ్యతే. యన్యచేష్టం యో యదా మ్రియతే స తస్య మృత్యుకాల ఇతి, తస్య సర్వే భావా యథాస్యం నియతకాలా భవి- ష్యన్తి. తచ్చ నోపపద్యతే, ప్రత్యక్షం హ్యకాలాహారపచనకర్మణాం ఫలమ- నిష్టం, విసర్గయే చేష్టం, ప్రత్యక్షతస్సోపలభ్యతే ఖలు కాలాకాలవ్యక్తిస్తాను తాన్వసస్తాను తం తమర్థమభినమీక్ష్య, తద్భూతా-కాలో యమన్య వ్యాధేరాహర- స్యోషధస్య ప్రతికర్మణో విసర్గస్య అకాలో వేతి. లోకేఽప్యేతద్భవతి— కాలే దేవో వర్షత్యకాలే దేవో వర్షతి, కాలే శీతమకాలే శీతం, కాలే తపత్య- కాలే తపతి, కాలే పుష్పఫలమకాలే చ పుష్పఫలమితి. తస్మాదుభయమస్తి—

కాశే మృత్యురకాశే చ: నైకా నికమత్ర. యదిహ్యకాశే మృత్యుర్న స్యాన్ని-
యతరాలప్రమాణమాయుః సర్వం స్యాత్; ఏవం గతే హితాహితజ్ఞానమ
కారణం స్యాత్, ప్రత్యక్షనుమానోపదేశాశ్చాప్రమాణాని స్యుర్వే ప్రమాణ-
భూతాః సర్వత స్త్రీషు, హైరాయుష్యాణ్యనాయుష్యాణి చోపలభ్యంతే.
వాగ్వస్తుమాత్రమేతద్వాదమృషయో మన్యంతే-నాకాశే మృత్యుర స్తీతి.

తాత్పర్యము : కాలమృత్యువు, అకాల మృత్యువు కలవా లేవా అను విషయమున మన అభిప్రాయము ఇట్లున్నది — కొందరు - “లోకమున నెవడు మరణించిననూ కాలముననే మృతి నొందును. కాలమునకు చిద్రము (వీరాచము) ఉండదు” అని యందురు. అట్లు చెప్పక సరికాదు. కాలలక్షణ స్వభావమును బట్టి కాలమునకు చిద్రముండుట చిద్రము వేకుండుట గానీ కలుగనేరదు. కొందరు — ఎవడు ఏ కాలమున మరణించునో అవివానికి నియతమగు మృత్యుకాలముగ నుండును. కాలము నమస్త భూతములమొడలను నమక్రియలు కలిగి యుండుట వలన సత్యమై నదిగ నుండును” అని చెప్పదురు. ఇదియును విషయమును వ్యతిరేకముగా గ్రహించుట యగును. ప్రతి జీవియు మరణించు విషయమై కాలము నమ క్రియలు కలదిగ నుండును. ఆయుష్స్పూమాణము ననుసరించి కాలము చెప్పబడును. “ఎవరు ఏ కాలము నందు మరణించునో, వానికి అది నియతమైన మృత్యుకాలముగ” నుండునని ఎవరు చెప్పదురో వారి అభిప్రాయమునందు ఆహారాది సమస్తభావములుకూడ నియతమైన కాలమును కలిగియుండును. కావున అట్లు చెప్పక సరికాదు. అకాలమునందు చేయబడిన ఆహార పేవనము, సంభాషణము, కృత్యము దీనియొక్క ఫలము అనిష్టముగ నుండుటయు, సకాలమునందు నేయబడిన వానియొక్క ఫలము హితకరముగ నుండుటయు ప్రత్యక్షముగ చూచుచున్నాము. ఆ యా అనస్థలయందు ఆ యా ప్రయోజనములను బట్టి కాలాకాల సంబంధమగు యుక్తి ప్రత్యక్షముగ కన్పడుచున్నది. ఎటుల ననగా - వ్యాధి, ఆహారము, ఔషధము, చికిత్స, వ్యాధి నివారణము వీనికి కాలాకాలములు కనబడుచున్నవి. లోకమునందుకూడ ఈ విషయము సంభవించుచున్నది. ఎటులననగా — వరుణసేపుడు సకాలమునందు వర్షించుచున్నాడు — అకాలమునందు వర్షించుచున్నాడు, సకాలమునందును అకాలమునందును చలి కలుగుచున్నది; కాలమునందును అకాలమునందును ఎండవలన తాపము కలుగుచున్నది; కాలమునందును అకాలమునందును పుష్పములు ఫలములు కలుగుచున్నవి అని జరుగుట చూచుచున్నాము. అందువలన కాలమునందును అకాలమునందు గూడ

మృత్యువు కలుగును. అందువలన ఏకాంతవాద ఘోషంలేదు. ఒకవేళ ఆకాల మృత్యువు లేనపుడు ఆయువు అందరికిని నియత కాల ప్రమాణముగా నుండును. ఇట్టి పరిస్థితియందు హితాహిత జ్ఞానమునకు కారణము ఉండదు. (వాటిని గూర్చి తెలిసి కొనవలసిన అవసరము ఉండదు). మరియు సర్వ శాస్త్రములయందు ప్రమాణములుగా అంగీకరింపబడినట్టి ఆయుష్యమును అనాయు ష్యములను గూర్చి చెప్పినట్టి ప్రత్యక్షము - అనుమానము-ఉపదేశము (అప్రోవ దేశము) అను ప్రమాణములు అప్రమాణములుగా నుండవలసి వచ్చును. పై చెప్పిన ఆకాల మృత్యువు లేదనెడి వాదము కేవలము వాగ్విస్తృపు మాత్రమే (అందు నిజములేదు) అని యును భావింతురు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “కాలకాల” అని మొదలగు వానియందు “ఇద మధ్యవసితమ్” అనుటవలన ప్రకరణమున స్థాపించవలసిన “తస్మాదుభయ మస్తి కాశే మృత్యురకాలే చ” అను గ్రంథము (వాక్యము) నందు చెప్పబోవు ఈ విషయమును తెలుపుచున్నాడు. “యః కల్పిత” అను మొదలగు వానిద్వారా ఏకీయ (ఒక) మతమును చెప్పుచున్నాడు. “న హి కాలచ్చిద్రమస్తి” అనగా కాలము లేకుండ ఏ అవకాశమును లేదు (కాలమునకు విరామము లేదు) ఏ కాలము లేనట్టి విరామమును పొంది ఆకాల మృత్యువు కలుగునో అట్టి విరామము కాలమునకు లేదని భావము. “తచ్చ” అను మొదలగు వానిద్వారా దీనిని దూషించు చున్నాడు. అంతము కల్గియున్న అవయవి యను ద్రవ్యమేది కలదో అది సచ్చిద్రమనబడును. ఏది అంతముకేక, ఎదతెగక యుండునో అది అచ్చిద్రమము. అందువలన “కాలస్యాచ్చిద్రవ్యాన్న కాల మృత్యు రస్తి” అని ఏది చెప్పబడినదో అది యుక్తముగా లేదు అని భావము. అకాల మృత్యువ్యాసకత్వమువలన కాలమునకు చిద్రవ్యమేది చెప్పబడినదో అది తరువాత చెప్పబడనున్న ఏకీయ మతమును దూషించుటవలననే దూషింపబడును. “కాల స్వలక్షణ స్వభావత్” అనగా కాలము యొక్క స్వలక్షణమునందు సచ్చిద్రత గానీ అచ్చిద్రతగానీ లేకుండుటచేత అని అర్థము. మరియు ఏకీయమతమును — “తత్రాహః” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఎవడు ఎప్పుడు మరణించునో అదియే అతనికి నియతమగు మృత్యుకాలము అని ఎట్లు తెలియనగునో — “న సర్వభూతానాం సత్యః సమక్రియత్వాత్” అని చెప్పుచున్నాడు. కాలము సర్వ భూతములకు అవిశేషముగా సూరకముగా సమక్రియగలదగుటచేత (చంపుటయందు సమక్రియ గలదగుటచే) రాగము చేత ఒకానొక భూతమును చంపుట, వ్యేషముచేత ఒకదానిని చంపుటగానీ చేయక సర్వభూతములను చంపుటచేతనూ ఈ సత్యమగు

కాలము సర్వభూతముల యెడనూ రాగద్వేష భూన్యమై యుండునని ఆర్థము. అటు పైననూ రాగద్వేషములు లేక తగిన సమయమునందే చంపునుగాని ఇతర సమయములయందు చంపదు అని భావము. “ఏత దపి” అను మొదలగువానిద్వారా దూషించుచున్నాడు. “న హి కళ్ళిన్న మ్రియతే” అనుటం జేసి (ఎవరునూ మరణం పక యుండకపోవుటంచేసి) కాలము సమక్రియముగలదే యగును. ఆయువుయొక్క ప్రమాణము శతవర్షము మొదలగు లక్షణములతోకూడి యున్న దాని నాధారముగా జేసికొని కాలము సమక్రియ గలదిగా పేర్కొనబడుట యేదిగలవో, ఒకవేళ శతవర్షము మొదలగునవి ఆయువుయొక్క ప్రమాణముగా నున్నచో అప్పుడు శత వర్షములకు (నూరు సంవత్సరములకు) ముందుగానీ తరువాతగానీ ఎవడునూ మరణించగూడదు. కాని అట్లు జరుగుట (నూరు వర్షములకు ముందుగానీ తరువాతగానీ మరణించుట)చూడ బడుచున్నది. అందువలన ఇటువంటి కాలముయొక్క సమక్రియత్వమునందు తగిన శతవర్షములు మొదలగు ఆయువుయొక్క ప్రమాణము దాటిన విధప కలుగు మరణమును అకాల మరణమని పేర్కొనుట ఆయుర్వేదమునందు తిరస్కరింపబడినదని భావము. “యన్య” అను మొదలగువానిద్వారా అకాల మృత్యువు లేదనుటను మరియొక విధమున దూషణమును చెప్పుచున్నాడు. “సర్వభావాః” అనగా మృత్యు వ్యతిరేకములైన అహోరము పచనము మొదలగునవి. “ప్రత్యక్షమ్” అనుటవలన బాగుగా తెలిసియున్న ప్రమాణము వలన అని ఆర్థము. “కాలకాల వ్యక్తిస్తాను తాన్యవస్థాను” అనగా శరీరముయొక్క ఆ యా అవస్థలు ఆ యా వ్యాధి అహోరము మొదలగు విషయములను మననునందుండుచోని కాలకాల శబ్దమువలన చెప్పబడునని ఆర్థము. అదట తృతీయకము మొదలగు జ్వరముతో కూడియున్న తృతీయక జ్వరము కలిగియున్నవానికి ఇది ఇతనికి తృతీయక జ్వరము యొక్క కాలము అని చెప్ప బడును. తద్యత్కలిరేకముగా నున్నప్పుడు అకాలమని చెప్పబడును. అట్లే గ్లాని మొదలగు వానితో కూడియున్న శరీరావస్థయందు అహోరమాపమగు విషయము నుద్దేశించి ఇది ఇతనికి అహోరకాలము అను జ్ఞానము కలుగును. వ్యతిరేకముగా నున్నప్పుడు అకాలము అని ఇట్లు సాధారణమును అనుమానించి తెలిసికొనవలెను. “వినర్గన్య” అనగా వ్యాధి మోక్షమునకు. ఈ ప్రకరణమునందు కాల శబ్దమువలన ఉచిత కాలము, అకాల శబ్దమువలన అనుచితకాలము పేర్కొనబడుచున్నవి. అంతేగాని అకాల మనగా కాలము లేనట్టి అని ఆర్థము కాదు. “తస్మాత్” అను మొదలగువాని ద్వారా సిద్ధాంతమును ఉపసంహరించు చున్నాడు. “నైకాన్తికమ్” అనగా కాలమృత్యువే

కలుగును, లేక అకాల మృత్యువే కలుగును అను వీరాంతిక పక్షము లేదు అని భావము. “యదీ హి” అను మొదలగువాని ద్వారా అకాలమృత్యువు లేదను పక్షము నందు ఇంకొక దూషణమును చెప్పుచున్నాడు. హితహితజ్ఞానము అకాలమృత్యువు నిరోధించుటకొరకు చెప్పబడును. అకాల మృత్యువే లేనపుడు హితహిత జ్ఞానము నిష్ప్రయోజనము గావలెనని యర్థము. “ప్రత్యక్షైనుమానోప దేశాశ్చాప్రమాణాని స్యుః” అనగా ఆయుర్వేదముతో సంబంధము కలిగియున్నట్టియు ఆయుష్యానాయుష్యములను గూర్చి తెలియ జేయునట్టియు ప్రత్యక్షైదులు ఆయుష్యానాయుష్య విషయము లేనపుడు ప్రమాణములుగా లెక్కింపబడరాదని భావము దూషితమగు పక్షమును నిస్సారమని చూపుచు “వాక్” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు,

ఆయువు యొక్క ప్రమాణము

29. వర్షశతం ఖల్వాయుషః ప్రమాణమస్మిన్ కాశే.

తాత్పర్యము : ఈ కలియుగమునందు ఆయువు యొక్క ప్రమాణము నూరు సంవత్సరములు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “కించాస్య పరమాయుః” అను ప్రశ్నకు సమాధానము— “వర్షశతమ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అస్మిన్ కాశే” అనగా కలియుగమునందు అని అర్థము.

పరమాయువు కలుగుటకు కారణములు

30. తస్య నిమిత్తం ప్రకృతిగుణాత్మనంపత్ సాత్క్యోపసేవనం చేతి.

తాత్పర్యము : పరమాయువు కలుగుటకు ప్రకృతి, గుణము, అత్మ ఇవి సంపన్నములుగా నుండుట, సాత్వ్యములగు అహార విహారములను సేవించుట అను నవి కారణములు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “తస్య” అను మొదలగువాని ద్వారా మిగిలిన ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. “ప్రకృతిగుణాత్మనంపత్” అనగా ప్రకృతి సంపత్తు, గుణసంపత్తు, అత్మసంపత్తు అని అర్థము. అవట ప్రకృతి సంపత్తినగా సమవాతాదీ ప్రకృతి గలిగియుండుట, సమప్రకృతియే చిన్మాయువగును. గుణసంపత్తు

అనునది సారము సంహాననము మొదలగు ఆయుష్షంతములైన లక్షణములు కూడి యుండుట; లేనా, ప్రకృతముగా నుండవలసిన తల్లి తండ్రి మొదలగు గుణముల సంపత్తు ప్రకృతి గుణముల సంపత్తు అనబడును. అత్యుక్త మూత్రము విరాయిష్టును కలిగించి ధర్మములతో టాడియుండుట అత్య సంపత్తు అనబడును.

అధ్యాయ సంగ్రహము

తత్రాలోకాః —

31. శరీరం యద్యథా తచ్చ వర్తతే క్లిష్టసూమయై,
యథా క్లేశం వినాశం చ యాతి యే చాస్య ధాతవః.
 32. వృద్ధిప్రాసౌ యథా తేషాం క్షీణానామౌషధం చ యత్,
దేహావృద్ధికరా భావా బలవృద్ధికరాశ్చ యే.
 33. పరిచామకరా భావా యా చ తేషాం పృథక్ క్రియా,
మలాభ్యాః సంప్రసాదాభ్యా ధాతవః ప్రశ్న ఏవ చ.
 34. నవకో నిర్ణయగ్న్యాస్య విధివల్ సంప్రకాశితః,
తప్త్యః శరీరవిచయే శారీరే పరమర్షిణా.
- ఇత్యగ్నిషేకకృతే తత్ప్రీ చరకప్రతిసంస్కృతే శారీరస్థానే
శరీరవిచయశారీరం నామషష్ఠోఽధ్యాయః.

తాత్పర్యము : శరీరము మొక్క స్వరూపము వ్యాచులచే బాధింపబడి అది క్లేశము మరియు వినాశమును పొందు విధము, శరీరమునందలి ధాతువులు, వీని మొక్క వృద్ధి క్షయములు; అవి క్షీణించినపుడు చేయవలసిన విధానము; శరీరమును వృద్ధి పొందించు భావములు, బలమును వృద్ధి పొందించు భావములు, ఆహారమును సాకముచేయు భావములు- అవి పనిచేయు విధము; మల స్వరూపములు-ప్రసాద స్వరూపములు- ఈ సంబంధముగు తొమ్మిది ప్రశ్నలు పీనికి సమాధానమును నిక్కముగా విధి పూర్వకముగా పరమముసిచేత శరీర విచయ శారీరమునందు వివరింప బడినవి.

ఇవి అగ్నిషేకనిచే రచింపబడి చరకునిచే సంస్కరింపబడిన తంత్రము నందలి శారీరస్థానములోని శరీరవిచయ శారీరము ఆరవ అధ్యాయము.

ఆయుర్వేదదీపిక : సంగ్రహముగా “యే చాన్య ధాతవః” అనగా దీని ధాతువులెట్లుండును అని అర్థము. ఇదియును “పై షమ్యగమనం పునర్ధాతూనాం” అను మొదలగు సూత్రము వలన ధాతుధర్మములను వివరించుట వలన ఆ విషయము చెప్పబడినదని తెలిసికొనవలెను. ఇతరులు సూత్రము “యే చాన్య ధాతవః” అనుట వలన “మాంసం మాంసేన వర్తతే” అను మొదలగు మాంసాది ధాతుహాసములకిది సంగ్రహముని చెప్పదురు. “వృద్ధి ప్రాసౌ యథా తేషాం” అనుట వలన “ధాతవః పునః” అను మొదలగు సూత్రమునందలి విషయమును గ్రహించుచున్నాడు. “క్షీణానామౌషధం చ యత్” అనగా “మాంసమాప్యాయ్యతే మాంసేన” అను మొదలగు వానిని గ్రహించుచున్నాడు. “చూ చ తేషాం పృథక్ క్రియా” అనుట వలన అహార పరిణామ కరములగు ఊష్ణా మొదలగువానికి పేర్వేరుగా “అష్ణా పచతి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబడిన క్రియలు తీసికొనబడుచున్నవి.

ఇది శ్రీ చక్రపాణి దత్తునిచే రచింపబడిన ఆయుర్వేదదీపికయను చరక తాత్పర్యటీక యందలి శరీర విచయ శారీరమును అరవ అధ్యాయము.

సప్తమాధ్యాయము

శరీర సంఖ్యా శారీరము

1. అథాతః శరీరసంఖ్యాశారీరం వ్యాఖ్యాస్యామః.
2. ఇతి హ స్మాహ భగవానాత్రేయః

అగ్నివేళుని ప్రశ్న

3. శరీరసంఖ్యామవయవశః తృతస్త్విం శరీరం ప్రవిభజ్య నర్వశరీరసంఖ్యాన-
ప్రమాణజ్ఞానహేతోర్వగవ స్తమాత్రేయమగ్నివేళః ప్రవచ్య.

తాత్పర్యము : ఇక ఇప్పుడు శరీర సంఖ్యా శారీరమును గూర్చి చెప్ప
కొందము అని అత్రేయభగవానుడనెను.

నర్వ శరీరము మొక్క సంఖ్యా ప్రమాణమును తెలిసికొనుటకు శరీరమును
అవయవ రూపముగ విభజించి శరీర సంఖ్యను చెప్పవలసినదని భగవంతుడగు
అత్రేయుని అగ్నివేళుడు ప్రశ్నించెను.

అయుర్వేదదీపిక : క్రిందటి అధ్యాయమునందు శరీరము ఛాతు ఛేదము
వలన పేర్కొని, ఇదే శరీరమును అవయవ సంఖ్యా ఛేదము వలన ప్రతిపాదించు
టకు శరీర సంఖ్యావ్యాచారము పేర్కొనబడుచున్నది. అవయవ సంఖ్యా ఛేదమువల
ననూ శరీర జ్ఞానము ప్రాధాన్యముగా సాక్షిత్వా చికిత్సోపయుక్తమగు సాధనముగా
ఈ అధ్యాయము చివరన “శరీరసంఖ్యాం యో వేద” అను మొదలగువానిద్వారా
చెప్పబోవుచున్నాడు. ఒక్కొక్క అవయవముగా విభజించి శరీర సంఖ్యను అగ్ని
వేళుడు అడిగెనని అన్యులుంచుకొనవలెను. “నర్వ శరీర సంఖ్యానప్రమాణజ్ఞాన-
హేతోః” అన్న ప్రశ్న మొక్క ప్రయోజనమును చెప్పచున్నాడు. సంఖ్యానము
మొక్క ప్రమాణజ్ఞానము సంఖ్యాన ప్రమాణమనబడును. అదియును “షట్ త్వచః”
అను మొదలగు పాఠమున చెప్పబడనున్నది. లేదా, సంఖ్యానము మరియు ప్రమాణ
మును సంఖ్యాన ప్రమాణమగును. అవట “షట్ త్వచః” అను మొదలగునవి
సంఖ్యానము (చెక్కిరించుట), “దహోదహంబయః” అను మొదలగునవి శరీరావయవ
ముల ప్రమాణము; లేదా, “సంఖ్యానము-ప్రమాణజ్ఞానహేతోః” అని పాఠము.

అచట (అదైన) సంఖ్యానమునకును, ప్రమాణమునకు పైన ఉదాహరణము లివ్వబడినవి, నామజ్ఞానము మాత్రము “ఏకా గోఽహియా” అను మొదలగు గ్రంథము వలన కలుగును అని వ్యాఖ్యానింతురు.

అత్రేయుని సమాధానము

4. తమువాచ భగవానాత్రేయః - శృణు మర్త్యోఽగ్నివేక ! సర్వశరీరమాచక్షణస్య యథాప్రశ్న మేకమనా యథావత్. శరీరే షట్ త్వచః, తద్యథా - ఉదకధరా త్వగ్నాహ్యో, ద్వితీయా త్వస్పగ్నా, తృతీయా సిద్ధ్యకీలాససంభవాధిష్ఠానా, పఞ్చమీ త్వలజీవిద్రవినంభవాధిష్ఠానా షష్ఠీ తు యస్యాం ఘోర్ణియాం తామ్యత్యస్త ఇవ చ తమః ప్రవిశతి యాం చాప్యధిష్ఠానాం యాంషి బాయస్తే పర్వసు కృష్ణరత్నాని స్థూలమూలాని దుశ్శీకిత్యతమాని చఃఇతి షట్ త్వచః. ఏతాః షడ్జం శరీరమవతత్య లిష్టన్తి.

తాత్పర్యము : అతనితో అత్రేయ భగవానుడిట్లనెను. 6 అగ్నివేకుడా సర్వశరీరమును నుద్దేశించి నీవడిగిన ప్రశ్నానుసారముగ (నా సుతమును) ఏకాగ్ర చిత్తుడవై వినుము. శరీరమునందు ఆరు త్వక్కులు ఉండును. ఎట్లనగా - వెలుపల నుండునది ఉదకధరాత్వచా అనబడును. రెండవది అస్పగ్నర. మూడవది సిద్ధ్యజన్మము, కీలాసము సంభవించుటకు అధిష్ఠానముగా నుండును. నాలుగవది చంద్రుకుష్మము సంభవించుటకు అధిష్ఠానముగా నుండును. ఐదవది అలఘ, విద్రవి కలుగుటకు టకు అధిష్ఠానముగ నుండును. ఆరవ త్వక్కును ఛేదించినచో మనుషుడు గ్రుడ్డివాని వలెనై చీకటియందు ప్రవేశించిన వానివలె మోహము గొంచును ఈ త్వక్కులను (ఆరవ త్వక్కును) ఆధారముగ చేసినావి నలుపు, ఎఱుపు రంగులు చలిగినట్టి స్థూలములైన మూలమును కలిగినట్టియు, చీకిత్సరు దుస్సాధ్యములైనట్టియు వ్రణములు అవయవ సంఘల యందు జనించును. ఈ విధముగ ఆరు ర్వక్కులు చెప్పబడినవి ఇవి షడం గములతో కూడిన శరీరమును అవలంబించుచుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : అచక్షణస్య అనుచోట “మతం” అని ఛేషము; అందువలన “సర్వం శరీరమాచక్షణస్య మే మతం శృణు” అని అన్వయము. అచటను “నటన్య శృణోత్తి” అనుట పొదిరిగా అనునయోగమునందు ఛ్యవీభక్తి ప్రయోగము చేయబడినది. దాని “మే వచనం శృణు” అనుటవలన శరీరావయవ

సంఖ్యానమునందు మతాంతరము గూడ కలదని సూచించుచున్నాడు. ఇచట చెప్పబడిన సంఖ్యకు విరుద్ధముగా సుశ్రుతమునందు “సప్తత్వచః, త్రిణ్యస్తశతాని” (సుశ్రుత శారీరము - 5వ అధ్యాయము) అను మొదలుగా చెప్పబడిన సంఖ్య అచట శల్య శాస్త్రమునకు ఉపయోగకరముగా నుండుటవలన అని తెలియవలెను. సుశ్రుతమునందు గూడ “వేదవిదులు అస్తుల సంఖ్య 360 గా చెప్పుదురు. శల్యతస్త్రమునందు 300 అస్తులే యుండును” — “త్రిటి సప్త్యేవి శతాన్యస్తాన్ పేదవిదో భాషస్తే, శల్యతస్త్రే తు త్రిద్యేవ శతాని” (సుశ్రుత శారీరము - 5వ అధ్యాయము) అని చెప్పబడినది. ఈ వచనమువలన చరక సుశ్రుతములయందు త్వక్కు మొదలైన వానియొక్క సంఖ్యాభేదమేదీ కలదో అది ఆ యా తంత్రములకు ఉపయుక్తముగా నుండు సంఖ్యను తీసికొను ఉద్దేశ్యముతో చెప్పబడినది అని ఊహించవలెను. “సిద్ధకిలాన సంభవాధిష్ఠానా” అనగా సిద్ధకిలానము ఏ దోషమువలన జనించుచున్నవో ఆ దోషమునకు అధిష్ఠానభూతమై యున్నది అని అర్థము. ఇట్లే తరువాతి వాటికి గూడ వ్యాఖ్యానించునవలెను. “తామ్యతి” - అనుదానికి వివరణము - “అన్త ఇవ తమః ప్రవిశతి” అని. (అంతునివలె చీకటిని పొందును) లేదా తామ్యతి అనగా తమస్సును పొందినవానివలె చేష్టలు చేయును. “అహంషి” అనగా వ్రణములు. “పర్వసు” అనగా అవయవసంఘటల యందు అని అర్థము.

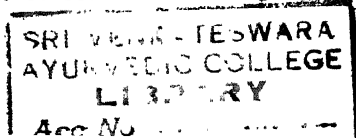
శరీరమునందలి షడంగ విభాగము

5. తత్రాయం శరీరస్యాణ్ణవిభాగః తద్యథా - ద్వౌ బాహూ, ద్వౌ నక్షిత్రి, శిరోగ్రీవమ్, అస్త్రాధిః, ఇతి షడభ్యమ్ణమ్.

తాత్పర్యము : రెండు చేతులు, రెండు కాళ్ళు, కంఠముతో కూడిన శిరస్సు, శరీర మధ్యభాగము (అంతరాధి) అని ఆరు అంగములు. ఇది శరీరము యొక్క అంగ విభాగము.

అయుర్వేదదీపిక : శరీరముయొక్క చెప్పబడిన షడంగత్వము “తత్రాయమ్” అను మొదలగు వానిద్వారా విభజించబడుచున్నది. శిరస్సు మరియు గ్రీవమును శిరోగ్రీవమనబడును. ఈ రెండును ఒకటిగానే తెలిసికొనవలెను. “అస్త్రాధిః” అనగా మధ్యము.

16]



అస్థుల సంఖ్య మరియు వాని వివరము

5. త్రీణి సషష్ఠీని శతాన్యస్థ్వాం సహ దస్తోలాఖలనభేన. తద్యథా -
 ద్వాత్రింశద్దస్తాః, ద్వాత్రింశద్దస్తోలాఖలాని, వింశతిర్నఘాః షష్టిః
 పాణిపాదాఙ్గాల్యస్థీని, వింశతిః పాణిపాదశలాకాః, చత్వారి పాణిపాదశలా-
 కాదిష్ఠానాని, ద్వే పార్శ్వోర్ధ్వస్థీనీ, చత్వారః పాదయోర్ధ్వల్యాః, చ్చౌ మణికౌ
 హస్తయోః, చత్వార్యర్ధోర్ధ్వస్థీని, చత్వారి జుష్టుయోః, ద్వే జానునీ, ద్వే
 జానుకపాలికే, ద్వాపూరూనలకౌ, ఏకం జుత్రు, ద్వే తాలుకే, ద్వే శ్రోత్రీ-
 పలకే, ఏకం భగాస్థి, పంచచత్వారింశల్ పృష్ఠగతాన్యస్థీని, పంచదశ
 గ్రీవాయాం, చతుర్దశోరస, ద్వయోః పార్శ్వయోశ్చతుర్వింశతిః పర్శుకాః,
 తావన్త్రిస్థాలకాని, తావన్త్రిచైవస్థాలరార్షుదాని, ఏకం హస్యస్థి, ద్వే
 హనుములబిన్దనే ఏకాస్థినాసిరాగ్ధ్రుహటలలాటం, చ్చౌ శక్టౌ, చత్వారి
 శిరఃకపాలానీతిః ఏవం త్రీణి సషష్ఠీని శతాన్యస్థ్వాం సహ దస్తోలాఖల-
 నభేనేతి.

తాత్పర్యము : శరీరమునందలి అస్థులు దంతోలాఖలములు
 గోళ్ళతో కలిపి మూడువందల ఆరువది యగును.

అది యెట్లనగా —

దంతములు	— 32
దంతమూలములు	— 32
గోళ్ళు	— 20
హస్తపాదములయందలి వేళ్ళయందలి అస్థులు	— 60
హస్తపాదములందలి శలాకాస్థులు	— 20
శలాకాస్థులకు ఆధారమైన అస్థులు	— 4
కాలిమడమల యందీ అస్థులు	— 2
పాదములయందలి చీలమండలు (గుల్ఫములు)	— 4
హస్తముల యొక్క మణిబంధములు	— 2
ఆరత్ని అస్థులు (ముంజేటి ఎముకలు)	— 4
కాలిపిక్కల యెండిటి యందుండు అస్థులు	— 4

మోకాళ్ళ యందుండు అస్తులు (జాన్వస్తులు)	— 2
జానుకపాలములు మోకాలిచిప్పలు	— 2
తొడలయందలి నలకాస్తులు (ఊర్వస్తులు)	— 2
బాహుపులందలి నలకాస్తులు	— 2
అంసములు	— 2
అంసఫలకములు	— 2
అక్షకములు	— 2
ఋతువునందుండు అస్తి	— 1
తాలువులు	— 2
శ్రోణిఫలకములు	— 2
భగ్గాస్తి	— 1
వెన్నెముక యందుండు అస్తులు	— 45
కంఠమునందు	— 15
వక్షమునందు	— 14
రెండు పార్శ్వముల యందుండు పర్శుకాస్తులు	— 24
స్థాలకములు (ప్రక్కఁజెముకల మూలస్థానముననుండు అస్తులు)	— 24
స్థాలకములతో బంధింపబడియుండు అర్బుదాకార అస్తులు	— 24
తాలు సంఘలయందు	— 1
తాలు మూలబంధనమునందు	— 2
ముక్కు, గండస్థలములు, కనుబొమల నడిభాగము, నుదురు - వీటికి సంబంధించిన అస్తి	— 1
శంఖాస్తులు కణతలయందలివి	— 2
శిరస్సునందలి కపాలాస్తులు	— 4
మొత్తము	— 360

ఈ విధముగా దంతములు దంతోల్పాఖలములు నఖములతో గూడి అస్తుల సంఖ్య మొత్తము మూడువందల ఆరువది యగుచున్నది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “సషష్టిని” అనగా ఆరువది ఎక్కువగా నున్న అని అర్థము. వివిధాశితపీఠీసూత్రాధ్యాయము (సూత్రస్థానము)నందు నఖములు మల

భాగముచే పోషింపబడుచుండుట వలన మలములందే చేర్చి చెప్పబడినప్పటికీ, ఇవట అస్థిరూపమును కలిగియుండుట చేతనూ, కనుపించుచుండుట చేత అస్థి గణనయందు చేర్చి చెప్పబడినవి. ఒక్కొక్క వేలునందు మూడు పర్వములు (కణువులు) ఉండును, అందువలన ఇరువది వేళ్ళయందును మొత్తము మూడు ఇరువదులు (అరువది) అస్తులుండును. పెద్దవ్రేలు (టొటనవ్రేలు) నందు మూడవ కణువు హస్తమునందు, పాదము నందును ప్రవేశించి యుండునని తెలిసికొనవలెను. వృద్ధాంగులి యొక్క శలాకాస్థి గూడ స్వల్ప ప్రమాణమున నుండునని తెలిసికొనవలెను. వేళ్ళయొక్క శలాకాస్థి ఎచట నలగ్నమై యుండునో అది శాలాకాస్థానము. జంఘ మరియు టొటపుల నంది స్థానము జానువనబడును. జత్రు నందికి పై భాగమున నుండు రెండు కీలకాస్థులు అక్షకములనబడును. తాలుపు నందుండునవి రెండును తాల్యస్థులనబడును. కటి నంధాన చారకముగ నుండి అభిముఖముగ తిర్యగకారముగ నుండునది భగాస్థి యనబడును. “స్థాలరాని” అనగా పర్శుకల మొక్క మూల స్థానమునందు లగ్నమైయున్నవి. స్థాల చార్బుదములు మోత్రము పర్శుకలకు మూలములైన అర్బుదాకారపు అస్తులు. ముక్కు, గండ హాటము, లలాటములకు ఒకే మూలము అగుట చేత ఒకే అస్థిగా లెక్కించవలెను. పేర్వేరుగా మూడు అస్తులను లెక్కించువారికి 360 సంఖ్య సరిగా రాదు.

జ్ఞానేంద్రియాధిష్ఠానములు, జ్ఞానేంద్రియములు, రక్తేంద్రియములు మరియు హృదయము

- 7. పశ్చేన్ద్రియాధిష్ఠానాని: తద్యథా—త్వగ్, దిహ్వో, నాసికా, అక్షిణీ, కర్ణౌ
 చ. పశ్చుణ్ద్రిన్ద్రియాణి: తద్యథా—స్పర్శనం, రసనం, క్రూణం, దర్శనం, శ్రోత్రమితి. పశ్చ కర్మేన్ద్రియాణి: తద్యథా—హస్తీ, పాదౌ, పాయుః ఉపస్థక, బిహ్వో, చేతి.
- 8. హృదయం చేతనాధిష్ఠానమేకమ్.

తాత్పర్యము : చర్మము, నాలుక, ముక్కు, కన్నులు రెండు, రెండు చెవులు ఇవి ఐదును ఇంద్రియములకు అధిష్ఠానములుగ నుండును. స్పర్శనము, రసనము, క్రూణము, దర్శనము, శ్రోత్రము అనునవి ఐదును బుద్ధీన్ద్రియములనబడును. రెండు హస్తములు, రెండు పాదములు, గుండము, ఉపస్థ మరియు బిహ్వాయను ఐదును కర్మేన్ద్రియములనబడును. చేతనాధిష్ఠానముగ హృదయము ఒకటి.

సప్తమాధ్యాయము

అయుర్వేదదీపిక : రెండు కన్నులు, రెండు చెవులునూ వేర్వేరుగా నున్నప్పటికీ ఒక్కొక్క ఇంద్రియమునకే అభిష్టానముగా నుండుట వలన ఒక్కొక్కటిగనే గ్రహింపవలెను. ఇట్లే రెండు హస్తములు, రెండు పాదములను కూడ గ్రహింపవలెను.

ప్రాణాయతనములు

9. దశప్రాణాయతనాని: తద్యథా — మూర్ధా, కణ్ఠః, హృదయం, నాభిః, గుదం, వస్త్రి, ఓఱు, శుక్రం, శోణిత్రం, మాంసమితి. తేషు షట్ పూర్వాణి మర్మసంస్థాతాని.

తాత్పర్యము : శిరస్సు, కంఠము, హృదయము, నాభి, గుదము, వస్త్రి, ఓఱు, శుక్రము, శోణిత్రము, మాంసము అను వదీన్ని ప్రాణాయతనములన బడును. వాటిలో మొదటి ఆరున్నూ (శిరస్సు, కంఠము, హృదయము, నాభి, గుదము, వస్త్రి) మర్మములుగా చెప్పబడినవి.

అయుర్వేదదీపిక : ఇచట చెప్పిన దశ ప్రాణాయతనములయందు దశ ప్రాణాయతనీ యాధ్యాయమునందు (సూత్ర స్థానము 29వ అధ్యాయము) చెప్పబడిన రెండు శంఖములను (కణితలను) వదలి నాభి మరియు మాంసము గ్రహించబడినవి. అందువలన నాభి మాంసములను మరియు పాతద్వయము వలన శంఖములను కూడ ప్రాణాయతనములుగా తెలిసికొనవలెను. దశ ప్రాణాయతనీయాధ్యాయమునందు — “దశైవాయతనాన్యాహఃః ప్రాణాయేషు ప్రతిష్ఠితాః, శబ్దా మర్మత్రయం కణ్ఠో రక్తమ్ శుక్రోజస్ గుదమ్. (సూత్ర స్థానము-29వ అధ్యాయము) అని చెప్పబడినది.

కోష్ఠాంగములు

10. పంచదశ కోష్ఠాణాని: తద్యథా — నాభిశ్చ, హృదయం చ, క్లోమ చ, యకృచ్ఛ, స్త్రీహా చ, వృక్కో చ, బస్తిశ్చ, పురీషాధారశ్చ, ఆమాశయశ్చ, పక్షాశయశ్చ, ఉత్తరగుదం, చ, అధరగుదం చ, స్థూలాస్త్రం చ, వసావహనం చేతి.

తాత్పర్యము : నాభి, హృదయము, క్లోమము, యకృత్తు, స్త్రీహా, రెండు వృక్కలు, వస్త్రి, పురీషాధారము, ఆమాశయము, పక్షాశయము, గుదమునందలి పై

భాగము, క్రింది భాగము, స్థూలాంత్రము మరియు, వపావహానము అనునవి పదునైదు కోష్ఠాంగములు అనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : క్లోమమనగా విపాసా స్థానము. "బస్తిః" అనగా మూత్రాశయము ఎచట పురీషము నిలవియుండునో అది ఉత్తరగుదము. దేని ద్వారా పురీషము బయటకు వెడలునో అది అధరగుదము. వపావహాన మనగా చైలవర్తిక యని పిలువబడుచు మేదస్సునకు స్థానమై యున్నది.

ప్రత్యంగముల వివరము

11. షట్పంచ్చాశత్ ప్రత్యంగాని షట్స్వంగేషూపనిబద్ధాని, యాచ్యసరిసంఖ్యాతాని పూర్వమగ్నేషు పరిసంఖ్యాయమానేషు, తాన్యన్యైః పర్యాచైరిహ ప్రకాశ్యాని భవన్తి. తద్యథా-ద్యే జిహ్వాపిణ్డికే, ద్యే దిఃపిణ్డికే, ద్యౌ స్పిణ్డికే, ద్యౌ వృషణౌ, ఏకం శేషః, ద్యే ఉభే, ద్యౌ వజ్రణౌ, ద్యౌ కుకున్దరా, ఏకం బస్తిశీర్షణౌ, ఏకముదరం, ద్యౌ స్తనౌ, ద్యౌ శ్లేష్మణువా, ద్యే బాహుపిణ్డికే, చిఱుకమేకం, ద్యౌవోష్ఠా, ద్యౌ స్కృక్కణ్డికా, ద్యౌ దన్తపేష్టకా, ఏకం తాలు, ఏరా గలశుష్టికా, ద్యే ఉపటిస్వీకే, ఏరా గోటిస్వీకా, ద్యౌ గణ్డికా, ద్యే కర్ణశక్ములికే, ద్యౌ కర్ణ-పుత్రకా, ద్యే అక్షికూచే, చత్వార్యక్షివర్త్యాని, ద్యే అక్షికనీనికే, ద్యే భృవా, ఏకాఽవఱుః, చత్వారి పాణిపాదహృదయాని.

తాత్పర్యము : ప్రత్యంగములు ఏబది యారు. ఇవి ఆరు అంగములందు (షడంగములందు) చేరియుండును. ఇంతకు ముందు అంగములను లెక్కింపక వదలి వేసినవి. కొన్నింటిని ముందు లెక్కించునున్ననూ ఇవట అవి పర్యాయనామములతో చెప్పబడుచున్నవి.

అవి యేవనగా

జంఘా పిండికలు (పిక్కలు)	—	2
ఊరు పిండికలు (తొడ పిక్కలు)	—	2
పిరుదులు	—	2
వృషణములు	—	2
మేఢ్రము	—	1
ఉఖలు (చంకలయందలి పల్లములు)	—	2

పంక్షణములు (గజ్జలు)	—	2
కుకుందరములు (పెన్నెముకకు ఇరుప్రక్కల పిరుదులపై భాగమున నుండు గుంటలు)	—	2
వస్త్రీర్షము	—	1
ఉదరము	—	1
చన్నులు (స్తనములు)	—	2
భుజములు	—	2
బాహువులందలి కండలు	—	2
గడ్డము	—	1
పెదవులు	—	2
పెదవులకొన ప్రదేశములు	—	2
దంతవేష్టములు (చిగుళ్ళు)	—	2
తాలు (ఆంగిలి)	—	1
గళకుండిక (గొంతులోపలి భాగము)	—	1
ఉపడిహ్వికలు (చిన్న నాలుకలు)	—	2
గోడిహ్విక (నాలుక)	—	1
గండ స్థలములు	—	2
కర్ణశక్ములి (చెవి లోపలనుండు వలయములు)	—	2
కర్ణపుత్రకములు (చెవి బయటి దొప్పలు)	—	2
అక్షికుంటములు (కన్ను ఉండు భాగములు)	—	2
కనురెప్పలు	—	4
కనుపాపలు	—	2
కనుదొమ్మలు	—	2
అవటు (పెదతల)	—	1
పాణిపాదహృదయములు (అరచేతులు అరికాళ్ళకు మధ్యననుండు పల్లపు భాగములు)	—	4
మొత్తము		<u>56</u>

అయుర్వేదదీపిక : “షట్పంచాశత్ ప్రత్యక్షాని” అనగా “తద్యథా—
 ద్వే జ్ఞాప్తిశ్చేతే” అను గ్రంథము ద్వారా చెప్పబడనున్న ఏబదియారు ప్రత్యక్షములు
 అని అర్థము. “యాని” అను మొదలగునవి— చెప్పబోవుచున్న ఏబదియారు
 ప్రత్యంగము లేవికలవో అవి పూర్వము హస్తాది అరు అంగములయందు లెక్కింప
 బడనివి; వాటిని వేరు పర్యాయములతో చెప్పబడవలసి యున్నవని అన్వయించు
 కొనవలెను. జ్ఞాపిండిలాది పర్యాయములు శబ్దములే. ఇంచువలన హస్తములు మొద
 లగు షడంగములను చెప్పుటవలననే వానిని ఆశ్రయించునని యుండియు జంఘా
 పిండికాదులు చెప్పబడియే చున్నవి. ప్రస్తుతము మాత్రము అవయవ విశేష వ్యవ
 హారముకొరకు ఇవట జ్ఞాపిండిలాదులు వేరుగా చెప్పబడినవని వాక్యార్థము.
 “పూర్వమక్షేప” అనుదాని స్థానమునందు “పూర్వమన్యేప” అనియునూ పాఠము
 గలదు. అచటనూ ‘అన్య’ శబ్దము వలన హస్తాది షడంగములు గ్రహింపవగును.
 “ఉభే” అనగా కక్షశిరము మరియు పార్శ్వముల రెండింటికి నిమ్న భాగములు, కుకుం
 దరములనగా పిరుదులకు వైభాగమున నుండు రెండు గుంటలు. “వస్తీశిరః” అనగా
 నాభికి దీగువనుండు భాగము. శ్లేష్మభువములనగా కంఠమునకు రెండు పార్శ్వముల
 యందుండు కఠినభాగములు. సృక్కణ్డములనగా ముఖమునకు చివరిభాగములు.
 “ద్వే ఉపజిహ్వితే” అనగా జిహ్వకు పైనను అడుగుననూ ఉండు రెండు చిన్న
 నాలుకలను గ్రహించవలెను. “ఏనా గోఽహియాకా” అనగా - గోః అనగా వాక్కు
 దానికి కారణభూతమైన జిహ్వా గోఽహియా యనబడును. అందువలన మాట్లాడుటకు
 కారణభూతమైన ప్రధానమైన జిహ్వయే గ్రహించబడును. “కర్ణశమ్కులికే” అనగా
 చెవియందున్న వలయములు. కర్ణపుత్రకములు మాత్రము బాహ్యకర్ణములే (చెవి
 దొప్పలు) అక్షి కూటములనగా అక్షిగోళములు. “ద్వే అక్షిరసీనికే” అనుదొట “కసీ
 నికా” శబ్దమువలన ముక్కువద్ద నుండు అక్షినంది పేర్కొనబడుచున్నది. అనటః
 అనగా ఘటా (మెడ వెనుకభాగము). “పత్వారి పాటిపాదహృదయాని” అనగా
 చేతులకు కాళ్ళకు కలమున మధ్యనుండు భాగములు నాలుగు అని అర్థము. ఇంత
 వరకే ఏబదియారు ప్రత్యంగములు పూర్తియగుచున్నవి.

శరీరమునందలి రంధ్రములు

- 12. నవ మహాని చిద్రాణి—నస్త శిరసీ, ద్వే చాధః
- 13. ఏతావద్భృశ్యం శక్యమపి నిర్దేఘమ్.

తాత్పర్యము : శరీరమునందు తొమ్మిది పెద్ద రంధ్రములున్నవి (చిన్న రంధ్రములు లెక్కకుమించినన్ని స్వేదరంధ్రములు మొదలగునవి ఉన్నవని భావము.) అందు ఏడురంధ్రములు శిరస్సునందును (రెండు చెవులు, రెండు ముక్కులు, రెండు కన్నులు, నోరు) మరియు రెండు క్రింది భాగమున (మేథ్రము లేక యోని ద్వారము మరియు గుదము) ఉండును.

ఇంతవరకు చెప్పబడినవి ప్రత్యక్షముగా కన్పడును, నిర్దేశించబడుటను వీలగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “నవ మహాన్తి భిద్రాణి” అను గ్రంథమును — “సప్త శిరసి, ద్వే భాధః” అనుటద్వారా వివరించుచున్నాడు. “వీతవద్భృశ్యమ్” అనగా ఇంతవరకు చెప్పబడిన త్వక్కు మొదలైనవి చూడబడుచున్నవై ఎక్కువగా ప్రత్యక్షము ద్వారా లభించు విషయమై యున్నదని అర్థము.

స్నాయు సిరాది సంఖ్యా వివరణము

14. అనిర్దేశ్యమతః పరం తర్క్యమేవ. తద్యథా - నవ స్నాయుశతాని, సప్త సిరాశతాని, ద్వే ధమనీశతే, చత్వారి పేశీశతాని, సప్తోత్తరం మర్మశతం, ద్వే సన్ధికతే, ఏకోనత్త్రింశత్సహస్రాణి నవ చ శతాని షట్పంచాశతాని సిరాధమనీనామణశః ప్రవిభజ్యమానానాం ముఖాగ్రపరిమాణం, తావన్తి చైవ కేశశ్యుభ్రులోమాసీతి. వీతద్యథావత్సం- ధ్యాతం త్వక్ప్రభృతి దృశ్యం, తర్క్యమతః పరమ్. వీతదుభయమపి న వికల్పణే, ప్రకృతిభావాచ్ఛరీరస్య.

తాత్పర్యము : ఇకపై చెప్పబోవునది నిర్దేశించబడుట వీలుగాక తర్కిం చియే తెలిసికొనవలెను. అవి యేవనగా —

స్నాయువులు	—	900
సిరలు	—	700
ధమనులు	—	200
పేశీలు	—	400
మర్మములు	—	107

సంఘటలు

— 200

అతి సూక్ష్మములను సిరాధమనుల

యొక్క అణురూప ముఖభాగములు — 29,956

శరీరమునందలి కేశములు

శ్మశ్రువులు సీవరోమములు — 29,956

త్యక్కు మొదలగునవి దృశ్యములుగ (చూడదగినవిగ) నుండును. మిగిలి నవి ఊహించి తెలిసికొనదగినవిగ నుండును. శరీరము ప్రకృతావస్థలో నున్నచో ఇవన్నియు వికల్పము చెందక సరిగా నుండును.

అయుర్వేదదీపిక : “అతః పరం తర్క్యమేవ” అనగా అతః-త్వగాదు లకు, పరంబైన ఏస్నాయువు మొదలైనవి కలవో, ప్రాయః తర్క్యమేవ - అను మానగమ్యమే యిది అర్థము. స్నాయువు మొదలగునవి చూడ ప్రత్యక్షముగా చూడ బడుచున్ననూ, ఇవట చెప్పబోవుచున్న సంఖ్యలో కూడియున్న స్నాయువు మొదలైన వన్నియు ప్రత్యక్షము వలన తేలికగా గ్రహింపబడకపోవుటవలన తర్క్యము అని చెప్పబడినది. స్నాయువు మొదలగువాని భేదములనే- “నవ స్నాయుశతాని” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పచున్నాడు. “అణుః ప్రవిభజ్యమానానామ్” అనగా అణుప్రభేదము వలన విభజింపబడుచున్నవానికి. “ముఖాగ్రపరిమాణమ్” అనగా ముఖరూపమగు సంఖ్యయొక్క (చివరలయొక్క) పరిమాణము. ఇచట ఏ నప్త సిరాశతము ధమనీ ద్వీశతము చెప్పబడినవో అదియే సూక్ష్మ ప్రతానాగ్రముల భేదములను లెక్కించుటవలన 29, 956 అగుచున్నవి. స్థూలమైన లెక్కవలన పూర్వము చెప్పబడిన సిరాధమనుల లెక్కలోనే వచ్చుచున్నవి అనుటలో విరోధము లేదు. తావన్ని చైవ కేశశ్మశ్రులోమాని” అనగా కేశశ్మశ్రు లోమములు చూడ 29, 956 అగునవి అర్థము ఈ కేశాదుల లెక్క స్థూల సిరల ముఖద్వారము వద్దనున్న కేశాదీ విభాగము వలన తెలిసికొనవలెను. సూక్ష్మతమమగు విభాగము వలన మాత్రము కేశాదులు ఇతర శాస్త్రములందు చెప్పిన బహుసంఖ్యలో నుండునని తెలిసికొనవలెను. ఈ దృశ్యములగు త్యక్కు మొదలు తర్క్యమగు స్నాయువు మొదలైనవాని వరకు యథాత్రమముగా లెక్కించబడినదని (తెలియపర్చబడినదని) తెలిసికొనవలెను. ప్రస్తుతము యవోక్త త్యక్కు మొదలైనవాని మానము ప్రకృతి స్థితిలోనుండు శరీరము నందు తప్పకయుండునని చూపుచు “ఏతదుభయమ్” అను మొదలగునవి చెప్ప

చున్నాడు. “ఉభయమ్” అనగా దృశ్యము మరియు తర్కము అను రెండును. “ప్రకృతిభావాత్” అనగా శరీరము యొక్క ఆవికృతత్వముచేత అని అర్థము. ఎచట శరీరము వికృతమగుచో అచట ఇప్పుడు చెప్పబడిన త్వక్కు మొదలగువాని మానము కూడ వికృతమగునని భావము. లేదా, ఇది యదావత్తుగా లెక్కింపబడిన దని భేదము. ఇచట ఏకీయ మతమును చెప్పుచున్నాడు — “త్వక్ప్రకృతి దృశ్యం తర్క్యమేవ చైతీ” అని పాఠము గలదు. దీని అర్థము — దృశ్యముగు త్వక్కు మొదలుకొని చెప్పబడినదేది కలదో అది తర్క్యముగూడ అగునని కొందరు అచార్యులు చెప్పుదురు. “తదుభయమ్” అది ఏకీయమతము మరియు మనమతము గూడనదియే. “న వికల్పతే” అనగా చెప్పబడిన అవయవ సంఖ్యకు వ్యతిరేకముగా చెప్పబడదు. “ప్రకృతిభావచ్ఛరీరస్య” అనుదానికి మొదటవలనే వ్యాఖ్యానించు కొనవలెను. ఇందువలన, త్వగాదులు తర్క్యములే యగుగాక, దృశ్యమునునది తర్క్యము యొక్క భేదముచే భిన్నమేయగుగాక, అయినప్పటికీ యజోక్త సంఖ్యను అతిక్రమింపదని వాక్యార్థము.

శరీరమునందలి ఉదకారుల కోలత

15. యత్స్వల్లిసంభేయం తదుపదేజ్యమఃతత్ పరం ప్రమాణమభిజ్ఞేయం, - తచ్చ వృద్ధిప్రసయోగితర్క్యమేవ. తద్యథా— దశోదకస్యాంజలయః శరీరే స్నేనాంజలిప్రమాణేన, యత్తు ప్రచ్యవమానం పురీషమనుబత్వా త్యతియోగేన తథా మూత్రం రుఢిరమన్యాంశ్చ శరీరధాతున్, యత్తు సర్వశరీరచరం బాహ్య త్వగ్నిభర్త్యి, యత్తు త్వగన్తరే వ్రణగతం లసీతాశబ్దంలభతే, యచ్ఛ్చొష్మణాఽనుబద్ధం లోమకూపేభ్యో నిష్పతత్ స్వేదశబ్దమవాప్నోతి, తదుదకం దళాంజలయః విప్రమాణం; నవాంజలయః పూర్వస్యాహారపరిణామధాతోః, యం'రస' - ఇత్యాచక్షతే; అష్టా శోణితస్య, సప్త పురీషస్య, నభో శ్లేష్మణః, పంచ పిత్తస్య, చత్వారో మూత్రస్య, త్రయో వసాయాః, ద్వౌ మేదసః, ఏకో మజ్జాయాః, మప్తిష్కస్యాదాంజలిః, సుక్రస్యతావదేవప్రమాణం, తావదేవ తైష్మికస్యాంజన ఇతి. ఏతచ్ఛరీరతత్త్వముక్తమ్.

తాత్పర్యము : శరీరమునందు అంజలిచే కొలవదగియున్న (ద్రవ) భావములను చెప్పుచున్నాము. ఈ పరిమాణము శ్రేష్ఠమైన సమాజ పరిమాణముగ స్థుండును. ఈ పరిమాణమునకు వృద్ధిగానీ, క్షయముగానీ యున్నచో తర్కించి తెలిసి

కొనవలెను. శరీరమునందలి ఉదకము ఆ వ్యక్తియొక్క స్వంత దోసిలి (అంజలి)తో పది అంజలుల ప్రమాణమున నుండును. ఏది అతిగా న్రవించు పురీషము, మూత్రము, రక్తము మరియు ఇటువంటి ఇతర ధాతువులను ఆశ్రయించి యుండునో, ఏది నర్వ శరీరమునందు వ్యాపించుచున్నదై బాహ్యత్వమును పోషించుచుండునో, ఏది త్వక్కుల మధ్యయందుండి ప్రణమేర్పడినపుడు లసీక రూపమున బయటకు వచ్చుచుండునో, ఏది వేడిమి (ఓష్ణ)తో కూడికొని రోమ కూపములనుండి బయలు వెడలి స్వేదమని చెప్పబడునో అట్టి ఉదకము పది దోసిళ్ళ ప్రమాణములో నుండును. రసమని పేర్కొనబడి ఆహారముయొక్క మొదటి పరిణామధాతువు రొమ్మిడి దోసిళ్ళ ప్రమాణమున నుండును. రక్తము ఎనిమిది దోసిళ్ళ పరిమాణము, పురీషము ఏడు దోసిళ్ళ పరిమాణము, క్లేష్మము ఆరు దోసిళ్ళ ప్రమాణము, పిత్తము ఐదు దోసిళ్ళ ప్రమాణము, మూత్రము నాలుగు దోసిళ్ళ పరిమాణము, వస మూడు దోసిళ్ళ పరిమాణము, మేదస్సు రెండు దోసిళ్ళ పరిమాణము, మజ్జ బక దోసిలి పరిమాణము, మెదడు ఆరదోసిలి ప్రమాణము, శుక్రము ఆరదోసిలి ప్రమాణము, ఓజస్సు (క్లేష్మ రూపమగు ఓజస్సు) ఆరదోసిలి ప్రమాణము ఉండును. ఇట్లు శరీరముయొక్క జ్ఞానము చెప్పబడినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : నిజమునకు ఏ విధముగా ప్రకృతిస్థమగు శరీరమునందు యథోక్తమగు త్వగాదుల మానము తప్పచో, అట్లే ప్రకృతిస్థమగు శరీరమునందు ఆ ఉదకాదులును యథోక్తమానమును తప్పవా ఏమి అను విషయమును “యత్స్వంజలి” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. ఉదకాదులకు ఇకముందు చెప్పబోవు అంజలి సంఖ్య యేదికలదో అది నాటికి పరమ ఉత్కృష్టమగు ప్రమాణము. అందువలన ప్రకృతిస్థమగు శరీరమునందుగూడ ఉదకాదులకు వృద్ధి ప్రోసములు కలుగునని తర్కించియే తెలియదగియున్నది. ఇందువలన, ఇవట ఉదకాదుల ప్రమాణమేదీ పేర్కొనబడునో అది ప్రకృష్టములగు ఉదకాదుల ప్రమాణము. అందువలన చెప్పిన ప్రమాణము కంటె కొంచెము తక్కువైననూ అట్లే కొంచెము ఎక్కువైననూ అదీయునూ ప్రాకృతమానమేయని తెలిసికొనవలెను. “దళోదల్పాల్లలయః” అని మొదటపేర్కొనిగూడ “తదుదకం దశాజ్జలిప్రమాణమ్” అని మరలనేదీ చెప్పవచ్చునాచో, అందువలన గ్రంథము మధ్యన చెప్పబడిన లసీక, స్వేదాదుల సంజ్ఞకు ఉదకము వేరుగాదని చూపుచున్నాడు. “ఛూర్లస్య” మొదటిదానికి. “వసా” అనగా మాంసము నందుండు స్నేహపదార్థము. “మస్తిష్కః” అనగా శిరస్సు

నందుండు స్నేహపదార్థము. “వైష్ణికస్యాజనః” అనుబవలన అష్టవిందుకముగు ఓజస్వీది కలచో దానికీ అతిరిక్తమగునట్టి, ఓజోవహ ధమనులచే వహింపబడునట్టి విరుద్ధమగు శ్లేష్మముతో నహునమగు గుణములు గల ఓజస్సునకు అర్థాంజలి ప్రమాణ ముండుట చూపుచున్నాడు. ఓజస్సు పర అవర భేదమువలన (పర-అపర ?) రెండు విధములుగా నుండునని అర్థేదశ మహామూలీయాధ్యాయమునందు (సూత్రస్థానము) చూపబడియేయున్నది.

శరీరము పాంచభౌతికమనుటకు వివరణము

16. తత్ర యద్విశేషతః స్థూలం స్థిరం మూర్తిమద్గురుఖరకఠినమక్షం నఖాస్థి-
దస్త్రహంసచర్మవర్షఃచేశశ్మబ్రులలోమకణ్డరాది తత్ పార్థివంగర్వో ప్రూణం
చఃయద్ద్రవసరమస్తస్మిగ్మృదుపిచ్చిలం రసరుధిరవసాకఫపిత్తమూత్రస్వేదాది
తదాప్యం రసో రసనం చః యత పిత్తమూష్మా చ యో యా చ ఖాః శరీరే
తత్ సర్వమగ్నేయం చూపం దర్శనం చః యదుచ్ఛ్వాసప్రశ్వాసోన్యేష-
నిమేషాకృచ్చనప్రసారణగమనప్రేరణధారదాది తద్దాయవీయం స్పర్శః
స్పర్శనం చఃయద్దివిత్తం యదుచ్యతే మహోన్తి బాణూని శ్రోతాంసీ తదాన్త-
రిక్షం శబ్దిః శ్రోత్రం చఃయత్ప్రియోక్తు తత్ ప్రధానం ఋద్ధిర్శనశ్చ.ఇతి
శరీరావయవసంఘా యథాస్థూలభేదేనావయవానాం నిర్దిష్టా.

తాత్పర్యము : శరీరమునందు స్థూలముగ, స్థిరముగ, మూర్తిమంతముగ గురు ఖర కఠినత్వములను కలిగియుండు గోళ్ళు, ఎముకలు, దంతములు, మాంసము, చర్మము, మలము, రేశములు, శ్మబ్రువులు, రోమములు, కండరములు మొదలగునవి మరియు గంధము ప్రూణాన్వియములుగూడ పార్థివములుగ నున్నవి. ద్రవముగను, ప్రసరించునవిగను, మంద స్మిగ్మ మృదు పిచ్చిలగుణములతో కూడియున్నట్టియు రసము, రక్తము, పస, కఫము, పిత్తము, మూత్రము, స్వేదము మొదలగునవి మరియు రసము రసస్పృయములు గూడ ఆప్యములుగ నుండును. పిత్తము, ఊష్మము, శరీరరాంతి మొదలగునవి మరియు చూపము దర్శనస్పృయములు కూడ అగ్నేయములుగ నుండును. ఉచ్ఛ్వాసము, నిశ్వాసము, ఉన్యేషము, నిమేషము, ఆకుంచనము, ప్రసారణము, గమనము. ప్రేరణము, ధారణము మొదలగునవి మరియు స్పర్శ, స్పర్శస్పృయములుగూడ యుచ్యములుగ నుండును. శరీరము సంపల్ల రంధ్రములును, పిచ్ఛిల చిన్నవియునగు శ్రోతస్సులు మరియు శబ్దము

శ్రోత్రముగూడ అంతరిక్షనంబంధమైనవిగా నుండును. ఏదీ ప్రయోక్తగా నుండునో అది ఆత్మ బుద్ధి మరియు మనస్సు అయియున్నది. ఇట్లు అవయవముల సంఖ్య శరీరావయవముల స్థూల భేదము వలన యథావిధిగా చెప్పబడినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : శరీరావయవముల సంఖ్యను ప్రమాణము వలన పేర్కొని పార్థివాది భేదమువలన అవయవములను పేర్కొనుటకు “తత్ర” అను మొదలగునవి చెప్పబున్నాడు. “సరమ్” అనగా కొంచెము గలిమంతమైనది. మంద క్రియలు గలది మంద మనబడును. వివిక్తమ్ అనగా విభజించబడియున్నది. “యదు చ్యతే” అనగా వచనము (చెప్పబడుట) అని అర్థము. శబ్దము అని ఇచట గ్రహించుట వలన వచన వ్యతిరేకమగు శారీరిక శబ్దము గ్రహించబడును. వచనము అనునది “యదుచ్యతే” అను పదము వలననే గ్రహింపబడినది. “ప్రయోక్త్య” అనగా శరీరాదులకు ప్రేరకమగు నేది కలవో అట్టి చేతనాతత్త్వము “యథాస్థూల భేదేన” అను వచనమువలన పరమాణు రూపమగు సూక్ష్మవయవ భేదమువలన చెప్పబోవు లెక్కించుటను సూచించుచున్నాడు. “అతి బహుశ్యాత్” అని అనుటవలన గంగ యందలి ఇనుకకువలె అతి బహుత్వముగూడ లెక్కించ లేకపోవుటకు కారణమగు చున్నదని చూపుచున్నాడు.

పరమాణు రూపమగు శరీరావయవముల అసంఖ్యేయత్వము

17. శరీరావయవాస్తు పరమాణు భేదేనాపరిసంఖ్యేయీ భవన్తి, అతిబహుశ్యాదతి సౌక్ష్మ్య దతీన్ద్రియత్వాచ్చ. తేషాం సంయోగవిభాగే పరమాణూనాం కారణం వాయుః కర్మ స్వభావశ్చ.

తాత్పర్యము : శరీరావయవములు పరమాణు భేదము ననుసరించి మిక్కిలి అధికముగ నుండుటవలనను, మిక్కిలి సూక్ష్మముగ నుండుటవలనను, ఇంద్రియ గోచరములు రానివగుట వలననూ లెక్కకు మించినవిగ నుండును. అట్టి పరమాణువులు కలియుటకుగాని విడిపోవుటకుగాని వాయువును, కర్మ స్వభావమును కారణములుగ నుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అతి సూక్ష్మ్యాత్” అనగా అతి సూక్ష్మమగు బుద్ధిచే తెలిసికొన దగినవగుటచేత అని అర్థము. పరమాణువుల మొక్క అసంఖ్యేయత్వము మనలందరి యెడల స్వభావ సిద్ధమే. ఏది సూక్ష్మము మరియు అతీంద్రియముగా

మందునో అది లెక్కించుటకును ఎవరికినీ సాధ్యపడనిదగుటచే లెక్కింపలేక పోవుటకు చెప్పబడిన హేతుత్రయము యుక్తముగానే యున్నది. ఇక ఈ విషయములతో కూడియున్న పరమాణువులు ఎట్లు శరీరారంభమున సంయోగించును, శరీర వినాశ నమునందు ఎట్లు వియోగించును అను విషయమును “తేషామ్” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పచున్నాడు. నిజమునకు పరమాణువుల సంయోగ విభాగముల యందు వాయువు కారణముగదా అది ఎట్లు ఎల్లప్పుడును సంయోగ విభాగములను పరమాణువులకు కల్గించదు అను విషయమును “కర్మ స్వభావశ్చ” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పచున్నాడు. తేవలము వాయువేళాక కర్మ స్వభావముకూడ తీసికొనబడియే యున్నది. అంచువలన సంయోజక స్వభావముకల కర్మవలన పరిగ్రహింప బడిన వాయువు పరమాణువులకు సంయోగమును కలిగించుచూ శరీరమును ఆరంభింప జేయును, ఎప్పుడైతే వియోజన స్వభావము కల కర్మవలన వాయువు పరిగ్రహింప బడునో అప్పుడు వినాశరూపముగు పరమాణువుల వియోగమును జనింపజేయును అని ఆర్థము.

శరీరావయవ సంఖ్యా పరిణాన ప్రయోజనము

18. తదేతచ్చరీరం సంఖ్యాతమనేరావయవం దృష్టమేకత్వేన నల్లః, పృథక్త్వేనాపవర్గః. తత్ర ప్రధానమనక్తం నర్వనత్తా నివృత్తా నివర్తతేఇతి.

తాత్పర్యము : అనేరావయవములు కలదిగ చెప్పబడిన ఈ శరీరమును ఏకత్వముగ చూచినచో రాగద్వేషాదులతో కూడుకొనిన వాడగును. భిన్నముగా చూచినచో మోక్షమును పొందును. రాగద్వేషాదులతో కూడుకొనిన అత్య సమస్త భావములతోను సంబంధములేని దగుట వలన మోక్షమును పొందును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇప్పుడు “తదేతత్” అను మొదలగువానిద్వారా శరీర సంఖ్యానము మొక్క ఫలమును చెప్పచున్నాడు. పరమార్థమున అనేకావయవములతో గూడి యున్ననూ ఆ శరీరమును లెక్కించుట (తెలిసికొనుట) యందు మోహమువలన ఒక్కటిగానే చూచుట సంగము అనబడును అని ఆర్థము. శరీరమును ఒక్కటిగానే చూచుచు దానికి ఉపకారము చేయుటకు ప్రవర్తించు మనుష్యుడు రాగద్వేషములందు ఆసక్తుడై యుండును. “అపవర్గః” అనగా అపవర్గ హేతువు అని ఆర్థము. నేర్పేటెలు అవనుపములుగా శరీరమును తెలిసికొనుటవలన దానిపై మనుషు

స్పృహయు కలుగదు. మమత లేనందువలన దానికి ఉపహారము లేదా అపహారమును కలుగజేయు ఖావములందు రాగద్వేషములు కలుగవు. అది లేనపుడు ప్రవృత్తి నశించి నపుడును ధర్మాధర్మములు లేనందువల్ల మోక్షము కలుగునని ఖావము. శరీరమును వేర్వేరుగా తెలిసికొనుట యందు ఎట్లు మోక్షము కలుగునో ఆ విషయమును “తత్ర” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పచున్నాడు. ప్రధానమనగా అత్మ. “తత్ర” అనగా శరీరము విడివిడిగా నుండునను ఖావమునందు. “అస త్తమ్” అనగా యశో క్త క్రమమున రాగద్వేష రహితమగు అని అర్థము. “సర్వసత్తా నివృత్తా” అనగా సర్వత్రయు ఉపకారములగునని అపకారకములగు ఖావములందు ఆశలేకుండగ నున్నపుడు. నివర్తతే అనగా సంసారము నివర్తించును అని అర్థము.

శరీర సంఖ్యాజ్ఞానముచే వైద్యునకు కలుగు ప్రయోజనము

తత్ర శ్లోకా —

- 19. శరీరసంఖ్యాం యో వేద సర్వావయవో భిషక్,
తదజ్ఞాననిమిత్తేన స మోహేన న యుజ్యతే.
- 20. అమాధో మోహమూలైశ్చ న చోపైరభిఘాతీ,
నిర్దోషో నిఃస్పృహః శాస్త్రః ప్రళామ్యత్కృష్ణనర్పవః.
ఇత్యగ్నివేశక్యతే తస్త్రే చరకప్రతిసంస్కృతే శారీరస్థానే
శరీర సంఖ్యా శారీరం నామ సప్తమోఽధ్యాయః

తాత్పర్యము : ఏ వైద్యుడు సర్వావయవములతోగూడ శరీర సంఖ్యను తెలిసికొనునో అట్టివాడు అజ్ఞాన నిమిత్తమున కలుగు మోహముతో సంబంధము కలిగియుండును. మూఢుడు కానివాడై (జ్ఞానవంతుడై) మోహము వలన కలుగు దోషములచే పీడింపబడడు (అవహంపబడడు.) అతడు నిస్పృహుడు కాంతుడునై సంసారమునుండి విరమించి పునర్జన్మ లేనివాడగును.

ఇది అగ్నివేసునిచే రచింపబడి చరకునిచే ప్రతిసంస్కృరింపబడిన తంత్ర మందలి శారీర స్థానమున శరీర సంఖ్యా శారీరమును ఏడవ అధ్యాయము.

అయుర్వేదదీపిక : గద్యమునందు చెప్పబడిన ఈ విషయమునే శ్లోకములతో “శరీర” అను మొదలగునవి చెప్పచున్నాడు. “తదజ్ఞాన నిమిత్తేన” అనగా

శరీరము ఒక్కటియే అను మిథ్యా జ్ఞానము వలన కలుగునట్టి. “మోహేన” అనగా నేను ఒక్కటే స్థిరశరీరము గలవాడను. నాకు ఇది ఉపకారమును చేయును, ఇది అపకారమును చేయును ఇత్యాది రూపమగు మోహమువలన అని అర్థము. “మోహములైః” అనగా మోహము వలన వుట్టిన వాటిచే. దోషైః అనగా రాగద్వేషముల చేత; నిర్దోషత్వమువలన నిస్సృహ కలుగును. ఇచ్చకు రాగద్వేషములు మూలము, అది లేనపుడు ఇచ్చ కలుగదు. నిస్సృహుడగుచు సర్వ క్రియలు వశించుట వలన శాంతుడగును. శాంతుడగుచునూ సంసారమునుండి “ప్రళామ్యతి” అనగా విశ్రమించును. అటువైవనూ అతనికి జన్మరూపమగు పునర్భవము కలుగదని భావము.

ఇది శ్రీ చక్రపాణిచే రచింపబడిన ఆయుర్వేద దీపిక యనెడు చరక తాత్పర్య టీక యందలి శరీరస్థానమున శరీరసంధ్యా శరీరమును ఏడవ అధ్యాయము.

—x—

అష్టనాధ్యాయము

జాతిసూత్రీయ శారీరము

1. అథాతో జాతిసూత్రీయం శారీరం వ్యాఖ్యాస్యామః.
2. ఇతి హ స్యాహ భగవానాశ్రేయః.

తాత్పర్యము : ఇక ఇప్పుడు జాతిసూత్రీయ శారీరమును గూర్చి చెప్పకొందము.

అని ఆశ్రేయ భగవానుడనెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇప్పుడు పరిశేషముగుఱచేత జాతి సూత్రీయము చెప్పబడుచున్నది. “జాతి” శబ్దము వలన జన్మకారణము చెప్పబడును దాని సూత్రమనగా జన్మోపాయమును చెప్పుట. దాని నాధారముగ చేసికొని చెప్పబడిన అధ్యాయము జాతిసూత్రీయాధ్యాయము.

3. శ్రీ పుంసయోరవ్యాపన్నకుక్రశోణితగర్భాశయయోః శ్రేయసీం ప్రజామిచ్చతో న్నదన్తాభినిర్లృత్తికరం కర్మోపదేశ్యమః.

తాత్పర్యము : దూషితములు కాని కుక్ర శోణిత గర్భాశయములు కలిగినట్టి, మంచి సంతానమును కోరుచున్నట్టి శ్రీ పురుషులకు అందుకొరకు ఉపయోగించు కర్మను ఉపదేశింపబోవుచున్నాము.

ఆయుర్వేదదీపిక : “శ్రీ పుంసయోః” అని కర్మ నిర్దేశమును జేసి “అవ్యాపన్నశోణిత గర్భాశయ కుక్రయోః” అను నిర్దేశము యథాక్రమానురోధము వలన నరిగానున్ననూ “అల్పాక్షరం పూర్వం నిపతతి” అను న్యాయము దాశ్రయించి క్రమ భేదము వలన నిర్దేశము చేయబడినది. “శ్రేయసీం ప్రజామిచ్చతః” అనుచోట శ్రేయసీ ప్రజా అనునది గుణవంతుడగు పుత్రుడు గుణవంతురాలగు కన్యకను గూడ సూచించును. ఎందువలననగా ఇవట కన్యోత్పాదనా విధానము గూడ కొంచెముగా చెప్పబోవుచున్నాడు. అందువలన నిర్దేశములు కలవారగు పుత్రుడు, కన్య లేక నవుండునకుడును శ్రేయస్సు కలిగించువారు రానందున వదిలి వెళ్లబడిరి. ఇతరులు

మాత్రము పుత్రునియే మంచి సంతానమందురు. ఎందువలననగా ఇచట సర్వమునూ పుత్రుని ఉద్దేశించియే విధానమును చెప్పబోవుచున్నాడు. “తదద్వాభినిర్వృత్తికరమ్” అనగా మంచి సంతాన రూపమగు ప్రయోజనమును కలిగించునట్టి అర్థము.

పుత్రోత్పత్తికి తగిన విధానమును చేయుట

4. అథాప్యేతా శ్రీపుంసౌ స్నేహస్నేదాభ్యాముపపాద్య,

వమనవిరేచనాభ్యాం సంశోధ్యక్రమేణ ప్రకృతిమాపాదయేత్.

సంశుద్ధౌ దాస్థాపనానువాసనాభ్యాముపాచరేత్, ఉపాచరేచ్ఛ

మఘరౌషధసంస్కృతాభ్యాం ఘృతక్షీరాభ్యాం పురుషం, త్రియం తు తైలమా-
షాభ్యాం.

తాత్పర్యము : శ్రీ పురుషులకు స్నేహస్నేదములను చేయించి, వమన విరేచనములతో శోధనము చేయించి పేయాదీక్రమమున ప్రకృత స్థితికి తేవలయును. సంశుద్ధియైనప్పుడు ఆస్థాపన అనువాసన వస్తుల నివ్వవలెను. తరువాత పురుషులకు మఘరౌషధములతో సంస్కరింపబడిన ఘృత క్షీరములను శ్రీలకు తైలము, మాషములను ఇవ్వవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : అథాపి అను మొదలగు వానియందు అభశబ్దము అధికారము నందు; అపి శబ్దము విశేషార్థముగను ఉపయోగింపబడినవి అందువలన దోషములు లేనట్టి శుక్రశోణిత గర్భాశయములు కల శ్రీ పురుషులరుపురకును మంచి సంతానమును కలిగించు గుణములు వచ్చుట కొరకు స్నేహాది కర్మ చేయవలసి యుండునని చూపుచున్నాడు. “ఏతా” అను పదము వలననే అధికృతమగు శ్రీ పురుషులరుపురు అను అర్థము వచ్చునప్పటికీ మరల “శ్రీ పుంసౌ” అని చెప్పట వలన శ్రీ పురుషులరుపురకూ ఒకే సమయమున స్నేహనము మొదలగు చెప్పబోవు కర్మలను ఉపయోగింపవలెనని చూపుచున్నాడు. “క్రమేణ” అనగా పేయాదీ క్రమమున అని అర్థము. ఆ క్రమము గూడ వమనమునందు, విరేచనము నందునూ వేర్వేరు ప్రదేశములందు చెప్పబడిన క్రమ న్యాయము వలన చేయవలెనని తెలిపి యొనవలెను. మరల “సంశుద్ధౌ” అను వచనము వలన సమ్యక్ శుద్ధి జరిగిన వారికే ఆస్థాపనానువాసనముల నివ్వవలెనుగానీ సమ్యక్ శుద్ధి జరుగని వారికి ఇవ్వరాదు అని చూపుచున్నాడు. “మఘరౌషధ” శబ్దము వలన మఘరము విశేషముగా ఘృతమును

పెంపొందించుట వలన సర్వ మధురౌషధములను గ్రహించవలెను. ఇతరులు మాత్రము మధురౌషధ కణ్డము వలన జీవనీయ గణమును గ్రహింతురు.

మైథునవిధి

5. తతః పుష్పాత్ ప్రభృతి త్రిరాత్రమాసేత బ్రహ్మచారిణ్యదఃకాయసి, పాణి-
భ్యామన్నమజర్జరపాత్రాద్భుజ్జానా, న చ లాఙ్ఘిన్యృజామాపద్యేక. తతశ్చ-
తుర్థేఽహస్యేనాముత్సాద్య సశిరస్కం స్నాపయిత్వా బుల్లాని వాసాం-
స్యాచ్ఛాదయేత్ పురుషం చ.తతః రుక్లవాససౌ స్రగ్యైః సుమనసావన్యోవ్య
మఖితామౌ సంవసేవయాతాం స్నానాల్ ప్రభృతి ముగ్ధేచ్ఛహాసు పుత్ర-
కామౌ, ఆయుగ్యేష దుహితృరామౌ.
6. న చ న్యుజ్ఞాం పార్శ్వగతాం వా సంవేషేత.న్యుజ్ఞామూ వాతో బలవాన్ స
యోనిం పీడయతి,పార్శ్వగతాయా దక్షిణే పార్శ్వే శ్లేష్మా న ద్యుతః విద-
ధాతి గర్భాశయం,వామే పార్శ్వే పిత్రం తదస్యాః పీడితం విదహతి రక్తం
శుక్రం చ,తస్మాద్దత్తానా వీజం గృహ్ణీయూల్:తథాహి యథాస్థానమవతిష్ఠస్తే
దోషాఃపర్యాప్తే చైనాం శీతోదకేన పరిషిచ్ఛేర్. తత్రాత్యశితా ఉచితా విషా-
సితా భీతా విమనాః శోకార్తా కృద్దాఽన్యం చ పుమాంసమిచ్చస్తి మైథునే
చాతికామా వా న గర్భం ధత్తే,విగుడాం వా ప్రణాం జనయతి. అతిబాలా-
మతివృద్ధాం దీర్ఘరోగిణీమన్యేన వా వికారేణోపన్యస్తాం వర్జయేత్. పురుషోఽ
ప్యేత ఏవ దోషాః.అతః సర్వదోషవర్జితా శ్రీపురుషౌ సంస్కర్యేయూరామ్.
7. సజ్జాతహృద్వౌ మైథునే చానురూపావిష్టగస్తం స్వాస్తీర్థం సుఖం శయనము-
చకల్ప్య మనోజ్ఞం హితమకనమశిత్వా నాత్యశిరో దక్షిణపాదేన పుమానా-
రోహేత్ వామపాదేన శ్రీ.
8. తత్ర మస్త్రం ప్రయుజ్జేత—“అహిరసి ఆయురసి సర్వతః ప్రతిష్ఠాసి
చాతా త్వా దదతు విధాతా త్వా దధతు బ్రహ్మవర్చసా భవ.” ఇతి.
“బ్రహ్మ బృహస్పతిర్విష్ణుః సోమః సూర్యస్తథాశ్విరౌ,
భగోఽథ మిత్రావరుణౌ సీరం దదతు మే సుతమ్”.
ఇత్యుక్త్యా సంవసేయూరామ్.

తాత్పర్యము : అర్థవ దర్శనము కలిగినది మొదలు మూడు రోజుల వరకు శ్రీ బ్రహ్మచారిణిగను నేలమీద పరుండునదిగను నుండవలయును. మరియు క్రొత్తదియగు పాత్రలో చేతులతో తినవలయును. వేనిని స్పృశించకూడదు. నాల్గవ రోజున ఈ శ్రీకీ తైలమును పూసి శిరస్నానమును చేయింపవలెను. పిమ్మట శ్రీయును, పురుషుడును తెల్లని వస్త్రములను ధరింపవలెను. అట్లు తెల్లని వస్త్రములను ధరించి నట్టియు, పుష్పమాలికలను ధరించినట్టియు, నిర్మలమైన మనస్సు కలిగినట్టియు పరస్పరము ప్రేమ కలిగినట్టియు శ్రీ పురుషులు మైథునమును ఆచరింపవలెను. పుత్ర సంతానమును కోరినచో ఋతు స్నానము చేసినది మొదలు యుగ్యదీనములందును (సరిసంఖ్య గల దీనములందును) పుత్రికను కోరినచో ఋతు స్నానము చేసినది మొదలు ఆయుగ్య దీనములందును (బేసి సంఖ్యగల దీనములందును) మైథునమును ఆచరింపవలెను. వక్రముగా (వంగిగాని దోర్లపరుండిగాని) పడుకొని యుండిన శ్రీతో సంభోగము చేయకూడదు. వక్రముగా పరుండిన శ్రీకి వాకము బలవంతముగ నుండి యొనిని పీడించును. పార్శ్వములచే పరుండిన శ్రీ కుడి పార్శ్వమున నున్నచో శ్లేష్మము స్రవించి గర్భాశయమును మూసివేయును. ఎడమ పార్శ్వమున పరుండినచో పిత్తము ప్రకోపించి అర్థవమును శుక్రమును దహించివేయును. అందువలన శ్రీ వెల్లకిల పరుండియే శుక్రమును గ్రహింపవలయును. శ్రీ వెల్లకిల పరుండి యున్నపుడే దోషములు స్వస్థానమున నుండును. మైథునము నాచరించిన పిదప చన్నీటిలో స్నానమునాచరింపవలయును. అధికముగ భుజించినట్టిగాని, ఆకలితో కూడుకొనినట్టిగాని, దప్పికతో యున్నట్టిగాని, భయముతో నున్నట్టిగాని పరధ్యానముగా నున్నట్టిగాని, దుఃఖము కోపముతో యున్నట్టిగాని ఇతర పురుషుని కోరుచున్నట్టిగాని, మైథునమునందు అధికమైన కోరిక గలిగియున్నట్టిగాని శ్రీ గర్భమును ధరింపదు. ధరించిననూ వికృత గుణములు కలిగిన సంతానమును కనును. మిక్కిలి బాల్యమునందున్నట్టిగాని, మిక్కిలి వార్షక్యము గలిగినట్టిగాని దీర్ఘవ్యాధితో బాధపడుచున్నట్టియు, ఇంకేదైననూ వ్యాధితో పీడింపబడుచున్నట్టియు శ్రీతో మైథునమును ఆచరింపకూడదు. ఇట్టి దోషములు కల పురుషుడు కూడ మైథునమును చేయరాదు ఏ విధమగు దోషమునూ లేనట్టి శ్రీ పురుషులు మైథునమును ఆచరింపవలయును.

ఇష్టమైన సువాసనలను వెదజల్లబడినట్టి, బాగుగా పరచబడినట్టి సుఖమగు మనోజ్ఞుమును అగు శయనమును విర్పరుచుకొని మైథునమునందు ఉత్సాహము

కల్గి హితముగు ఆహారమును అల్పమాత్రముగనే భుజించి శ్రీ పురుషులు ఆశయ్యను జేరవలెను. ఆ సమయమున పురుషుడు శయ్యను ఎక్కువపుడు కుడికాలు దానిపై ముందుగా పెట్టి ఎక్కవలెను. శ్రీ తన ఎడమగాలిని శయ్యపై ముందుగా పెట్టి ఎక్కవలెను.

అచట “అహారసి ఆయురసి సర్వతః ప్రతిష్ఠాఽసి ధాతా త్వ దదతు విధాతా త్వ దధాతు బ్రహ్మవర్చసా భవ” అను సుంక్రమును
 “బ్రహ్మ బృహస్పతిర్విష్ణుః సోమః సూర్యస్తథాశ్వినౌ,
 భగోఽథ మిత్రావరుణౌ వీరం దదతు మే సుకమ్.”
 అను శ్లోకమును చెప్పి తరువాత మైథునము నాచరింపవలయును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “పుష్పాత్” అనగా ఆర్ధవదర్శనము నుండి “బ్రహ్మచారిణీ” “అధఃశాయిని” అనువానిని “త్రిరాత్రమ్” అనుదానితో అన్య యిండుకొనవలెను. “అధఃశాయిని” అనగా ఎత్తుగా లేని శయ్యపై పరుండినది అని అర్థము. “పాణిభ్యామన్నమజర్జరపాత్రాద్బుజ్జానా” అనగా చేతులపైన పగులని పాత్రను పెట్టుకొని దానిలోనున్న ఆహారమును భుజించునది అని అర్థము. “స చ కాంచిన్యృతామ్” అనగా శరీరావయములందుగానీ సంపూర్ణ శరీరమునుగానీ మార్జనము చేయనట్టిది అని అర్థము. పురుషునికి కూడ నాల్గవరోజున “ఉత్పాద్య” అను మొదలగు గ్రంథమునందు చెప్పబడిన క్రియలతో స్నానాదికములు చేయించవలెను అని అర్థము. “స్నానాత్ ప్రభృతి” అనుదానికి “సంవసేయీతామ్” అని అన్య యిండుకొనవలెను. అందువలన స్నానము మొదలుకొని మైథునము విధింపబడు చున్నది. కాని, స్నానము చేసిన రోజునుండిగాదు, ఎందువలననగా పుత్రకాములకు యుగ్యదీనములందు మైథునము చేయవలెనని చెప్పియుండుటచేత అట్లు అనుకొన వలెను. యుగ్యదీనమునందీ (సరి సంఖ్య గల దీనమునునది) ప్రథమ ఋతు దర్శన దీనము మొదలుకొనియే లెక్కింపవలెను. హారీతసంహిత యందు— “చతుర్దశవ్యస్త- స్థమీద్వాదశీషుగుణవస్తమాయుష్మత్తం పుత్రం జనయతి, పచ్చిమీ సవమ్యేతాదశేష కన్యాం గుణవతీం, నస్తమ్యాం దుర్బగాంకన్యాం” అని చెప్పబడియున్నది. “మ్యుష్ణం” అనగా అక్షోముఖముగా నున్నదానిని. “పర్యాప్తే” అనగా మైథునము పూర్తియై నపుడు. “మైథునే చాతికామా” అనగా మైథునేచ్చ నివర్తించిన పురుషునియందు కూడ తిరిగి మైథునము చేయించుకొనగోరుచున్న శ్రీ అని అర్థము. “అన్యేన వా

వికారేణ” అనగా కుష్టరోగము మొదలగువానిచే జుగుప్సికమగు శరీరముగల స్త్రీ అని అర్థము. “ఆరోహేత్” అనుదానికి “శయనమ్” అని సంబంధము. “అహిరస” మొదలుకొని “దదతు మే సుతమ్” అనువరకు మంత్రము.

కోరిన పుత్రుని పొందుటకు అవలంబింపవలసిన నియమములు

9. సా చేదేవమాశాసీత — బృహ స్తమవదాతం హర్యక్షమోజస్వినం శుచిం సత్త్వసంపన్నం పుత్రమిచ్ఛేయమితి, శుద్ధస్నానాత్ ప్రభృత్యన్వైః మన్తమవదాతయవానాం మధుసర్విర్యాం సంస్పృజ్య శ్వేతాయాగోః స్వరూపవత్సాయాః వయసాఽఽలోడ్య రాజతే కాంస్వే వా పాత్రే కాతే రాతే సప్తాహం సతతం ప్రయచ్ఛేత్ పానాయ. ప్రాతశ్చ శాలియవాన్నవికారాన్ దశిమధుసర్పిర్పిః పయోభిర్వా సంస్పృజ్య భుజ్జీత, తథా సాయమవదాతశరణ- శయానాసనభూషణా చ స్యాత్. సాయం ప్రాతశ్చ శశ్వచ్ఛ్వేతం మహా స్తం వృషభమాజానేయం వా హరిచన్దనాంజం పశ్యేత్. సౌమ్యాభిశ్చైవం కథాభిర్మనోనుకూలాభిరుపాసీత. సౌమ్యాకృతివచనోపచారచేష్టాంశ్చ- స్త్రీపురుషానితరానపి చేన్ద్రియార్థానవదాతాన్ పశ్యేత్, సహచర్యశ్చైవం ప్రియహితాభ్యాం సతతముపచరేయి స్తథా భర్తా. న చ మిశ్రీభావమాప- డ్యేయాతామితి. అనేనవిధినా సప్తరాత్రం స్థిత్యాఽష్టమేఽహవాన్యప్లత్యాద్య్విః సశిరస్కం సహ భర్తా ఇహతాని వస్త్రాణ్యాచ్ఛాదయేదవదాతాని, అవదాతాశ్చ స్రజో భూషణాని చ విభృయాత్.

తాత్పర్యము : ఆ స్త్రీ తనకు గొప్పవాడును, పరిశుభ్రమైన వర్ణము కల వాడును, సింహ సమాన ప్రరాక్రముడును, అధికమైన ఓజస్సు కలవాడును, శుచి మంతుడును, మంచిమనస్సు గలవాడును అగు పుత్రుని కోరుచున్నచో, ఆమెకు ఈ క్రింది విధముగ ఉపచారములను చేయవలెను— ఋతుస్నానము చేసిన మొదలు ఆమెకు తెల్లని యవల యొక్క మంథమునందు తేనె, నెయ్యిలను కలిపి దానిలో తెల్లని చూడ గలిగిన తెల్లని అవుయొక్క పాలను చేర్చి ఆ మంథమును వెండిపాత్ర యందుగానీ, కంచుపాత్రయందుగానీ ఉంచి సాయంత్రము, పాతకాలముందు త్రాగించవలెను. ఇట్లు ఏడు దినములు చేయించవలెను. మరియు, శాలిధాన్యము యవలు వీనితో తయారుచేయబడిన అన్నమును పదార్థములను పెరుగు, తేనె, నెయ్యి లతో గానీ పాలతోగానీ కలిపి ఇవ్వవలెను. సాయంకాలమునందు ఆమె ఉపయో

గింపు ఇట్లు, శయ్య, ఆసనములు వాహనములు, వస్త్రములు, ఆభరణములు శుభ్రమైనవిగ నుండవలెను. తెల్లటి పెద్ద ఆబోతును, హరిచందనముతో పూయబడిన గుఱ్ఱమును ప్రతిదినము సాయం ప్రాతఃకాలములందు చూడవలెను. సౌమ్యములైనట్టి, మనస్సున కనుకూలములైనట్టియు కఠలను వినుచుండవలెను. సౌమ్యములైన ఆకృతియు, వాక్కులును, ఉపవారములను, చేష్టలను కలిగిన స్త్రీ పురుషులను ఇట్టివియే యగు ఇంద్రియార్థములను గ్రహించుచుండవలెను. ఆమెను చెలిక తెల్ల ప్రియములగు, హితములును అగు కృత్యములచే ఉపచరించుచుండవలెను. భర్త కూడ ఆచరింపవలెను. కాని ఇరువురును ఈ సమయమునందు మైఖలమును చేయరాదు. ఇట్లు నీడు రోజులు ఆచరించి ఎనిమిదవ రోజున భర్తయు, తానును శిరస్నానము చేసి నూతనములైనట్టియు, స్వచ్ఛములైనట్టియు వస్త్రములను స్వచ్ఛములైన పుష్పమాలికలను, ఆభరణములను ధరింపవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “హర్యక్షం” అనగా సింహ సమాన పరాక్రమని హర్యక్షత్వము (సింహమువంటి ఆకృతి - విశాలమైన చాటి నన్నని నడుము, గంభీరత్వము, శత్రుభయంకరత్వము మొదలగు లక్షణములు) కలిగియుండుట సాముద్రీక శాస్త్రజ్ఞులచే పొగడబడును. అందువలన అట్టి పుత్రుని పొందుట కిష్టపడవలెను. “ఇచ్చేయమ్” అని ధాతువునకు అనేకార్థములుండుటవలన పొందవలసినది అని అర్థము వచ్చును. అందువలన “అశాసిత” అనుదానికి “ఇచ్చేయం” అనుటవలన పునరుక్తి కాశాలదని వ్యాఖ్యానింతురు. “శాలే శాలే” అనగా సాయం ప్రాతః సమయములయందె అని అర్థము. ఇచట మంథసానము, శాలి యవాన్న భోజనమును చేయవలెనని చెప్పబడియున్నందున రెండింటినే సాయం ప్రాతఃకాలములందు చేయవలెను. శరణమనగా గృహము, “అజానేయమ్” అనగా ఉత్తమకాలమునందు జన్మించిన గుఱ్ఱమును అని అర్థము. “హరిచందన” శబ్దమువలన ప్రశస్తమైనదగుట వలన శ్వేతచందనము ఉద్దేశించబడినది; హరిశబ్దమునకు అనేకార్థములుండుటవలన హరిశబ్దమువలన ప్రశస్తమైనదగుటచే శ్వేతమనియే గ్రహింపవలెను. “అజ్గదః” అనగా శరీర లేపనము. లేదా “అజ్గదః” అనగా వాహువులకు అలంకారము. “పశ్యేత్” అనగా పొందవలెను అని అర్థము. అందువలన శ్రోత్రము మనస్సులతోడనూ ఉత్తమమైన వాని గ్రహింపవలెనని తెలియబడుచున్నది.

కోరిన పుత్రులు కలుగుటకు పుత్రకామేష్టి విధానము

10. తత్ర ఋత్విక్ ప్రాగు త్తరస్యాం దిశ్యగారన్య ప్రాగ్గృవణముద్రక్రవణం
 వా ప్రదేశమభినమీక్ష్య, గోమయోదకాఖ్యాం స్థణ్ణిలముపలిప్య, ప్రోక్ష్య
 చోదకేనా, వేదీమస్మిన్ స్థాపయేత్. తాం పశ్చిమేనాహతవస్త్రసంవయే
 శ్వేతార్దధే వాఽప్యజిన ఉపవిశేద్ బ్రాహ్మణాప్రయుక్తః, రాజన్యప్రయుక్తస్తు
 వైయాఘ్రే చర్యణ్యానదుహే వా, రారవే వాస్తే వా. తత్రోపవిష్టః
 పాలాశీభిరై ఙ్గదిభిరౌదుమ్పరీభిర్మాచుకీభిర్వా సమిద్భిరగ్నిముపసమాధాయ,
 కుతైః పరిస్తీర్య పరిదిభిశ్చ పరిధాయ, లాఙ్ఘైః శుక్లాభిశ్చ గన్ధవతీభిః
 సుమనోభిరుపకిరేత్. తత్ర ప్రణీయోదపాత్రం పవిత్రపూతముపసంస్కృత్య
 సర్పిరాఖ్యార్థం యథోక్తవర్ణానాజానేయాదీన్ సమస్తతఃస్థాపయేత్.

11. తతః పుత్రకామా పశ్చిమతోఽగ్నిం దక్షిణతో బ్రాహ్మణం ఉపవిశ్యాన్వాలభేత
 సహ భద్రాయ ఛష్టం పుత్రమాశాసానా. తతస్తస్యా ఆశాసానాయా ఋత్విక్
 ప్రజాపతిమభినర్షిశ్య యోనో తస్యాః కామసరిపూరణార్థం కామ్యమిష్టిం
 నిర్వర్తయేద్ “విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు” ఇత్యనయర్పా తతస్మైవాజ్యేన
 స్థాలీపాకమభిపూర్య త్రిధ్రుహుయాద్యథామ్నాయమ్. మన్తోపమన్త్రితముద-
 పాత్రం తస్యై దద్యాత్ సర్వోదకార్థాన్ కురుష్యేతి. తతః సమాస్తే కర్మణీ
 పూర్వం దక్షిణపాదమభిపూరన్తి ప్రదక్షిణమనుక్రామేత్ సహ భద్రా. తతో
 బ్రాహ్మణాన్ స్వస్తి వచయిత్వాఽఽఙ్యశేషం ప్రాశ్చీయాత్ పూర్వం
 పుమాన్, నశ్చారః స్త్రీః స చోచ్చిష్టమవశేషయేత్. తతస్తా సహ
 సంవసేయాతాయామష్టపాత్రం, తథావిధపరిచ్ఛదావేవ చ స్యాతాం, తథేష్టపుత్రం
 జనయేత్.

12. యా తు ి శ్యామం లోహితాక్షం పూర్వోరస్కం మహాబాహుం చ
 పుత్రమాశాసీత, యా వా కృష్ణం కృష్ణమ్బుదుదీర్ఘకేళం శుక్లాక్షం శుక్లదన్తం
 తేజస్వినమాత్మవస్తమః ఏష ఏవానయోరపి హోమవిధిః. కిన్తు పరిబర్హో
 వర్ణవర్ణం స్యాత్. పుత్రవర్ణానురూపస్తు యథాశీరేవ తయోః పరిబర్హోన్యః
 కార్యః స్యాత్.

శూద్రులు చేయవలసిన విధి

- 13. శూద్రా తు నమస్కారమేవ కుర్యాత్ దేవాగ్నిద్వీజగురుతపస్విసేదేభ్యః.
- 14. యా యా చ యథావిధం పుత్రమాణాసీత తస్యాస్తస్యాస్తాం తాం పుత్రాశిష్యమనునికమ్య తాంస్తాజ్ఞానపదాన్యనసానుపరిత్రామయేత్. తతో యాం యాం యేషాం యేషాం జనపదానాం మనుష్యాణామనురూపం పుత్రమాణాసీత సా సా తేషాం తేషాం జనపదానాం మనుష్యాణామహారవిహారోపచారపరిచ్ఛిదాననువిధత్స్వేతి వాచ్యా స్యాత్.ఇత్యేతత్ సర్వం పుత్రాణిషాం సమృద్ధికరం కర్మ వాభ్యాతం భవతి.

తాత్పర్యము : ఋత్విక్కు తన ఇంటియొక్క రోజాన్య భాగమున తూర్పువైపునకు గానీ, ఉత్తరపు వైపునకు గానీ, పల్లముగా నున్న ప్రదేశమునందు గోమయముతో కూడిన ఉదకముతో పూజా స్థానమును అలికి ఉదకమును చల్లి, అక్కడ వేదీకను నిర్మింపవలయును. ఋత్విక్కు ఆ వేదీకకు పశ్చిమ దిక్కున కూర్చుండవలయును. చేయబోవు విధానమును బ్రాహ్మణులకు చేయించవలసినచో నూతన వస్త్రములపై గానీ, తెల్లని ఎద్దుయొక్క చర్మముపై గానీ కూర్చుండవలయును. క్షత్రియులచేనచో పులి చర్మముపై గానీ, ఎద్దు చర్మముపై గానీ కూర్చుండవలెను. వైశ్యులచేనచో లేడియొక్క చర్మముపైగానీ, మేకయొక్క చర్మముపై గాని కూర్చొనవలెను. ఆట్లు కూర్చున్నవాడై మోడుగ, గార, మేడి, ఇప్ప పీనిలో నేదో యొకదాని సమీధలను చెచ్చి వానితో అగ్నిని రగిల్చి చుట్టును దర్పలను పరచి దానిపై మోడుగ దండముల నుంచి: పేలాలను, సువాసనతో రూచింప తెల్లనిపుష్పములను చల్లవలెను. పరిశుభ్రమైన, పవిత్రమైన మంత్రములతో సంస్కరింపబడినట్టియు ఉదక పాత్రను, హోమము కొరకు ఘృతమును అచ్చట ఉంచి యోక్త వర్ణము కల గుఱ్ఱము మొదలగువానిని ఆచట నుంచవలెను. పుత్రునికోరు స్త్రీ అగ్నికి పశ్చిమ దిక్కునకును, బ్రాహ్మణునికు (ఋత్విక్కునకు) దక్షిణ దిక్కునకును కూర్చొని, ఋత్విక్కు చెప్పిన విధానమును భర్తతో కలిసి ఆచరింపవలయును. ఋత్విక్కు బ్రాహ్మణు పూజించి కుమారుని కోరుచున్న ఆ స్త్రీ కోరిక పఠించుట కొరకు ఆమె యోనియందు “విష్ణుర్వోఽనిం కల్పయతు” అనెడి ఋక్కుచే పుత్రేష్టిని చేయించవలెను. అటు పిమ్మట స్థాలీ సాకమును అజ్యముతో అభిషరించి చూడు పర్యాయములు హోమమును చేయవలెను. వేదవిధిని అనుసరించి మంత్రంపఱచిన ఉదక పాత్రను ఆ స్త్రీకి ఇచ్చి “ఆ పాత్రతో సమస్తమైన ఉదక కార్యములను చేసికొమ్మ”ని

చెప్పవలెను. ఈ కర్మ పూర్తియైన పిదప ఆ శ్రీ తొలుత కుడి కాలును వేసి అగ్నికి చుట్టును ప్రదక్షిణము చేయవలెను. పిదప బ్రాహ్మణులయొక్క అశీర్వాదమును పొంది హోమము చేయగా మిగిలిన అజ్యమును భర్తతో కూడ కలిసి తినవలెను. తొలుత పురుషుడు తరువాత స్త్రీయును తినవలెను. ఆ అజ్యమును మిగల్చకూడదు. పిదప ఆ శ్రీ పురుషుడగుపురుషుడు పూర్వమునందు చెప్పబడిన విధానముల నాచరించును ఎనిమిది రోజులు సంభోగింపవలెను. ఇట్లు చేసినచో కోరిన పుత్రుడు జనించును.

శ్యామ వర్ణము కలిగినట్టియు, ఎఱ్ఱని నేత్రములు కలిగినట్టియు, విశాలమైన వృక్షస్థలము గలిగినట్టియు, దీర్ఘమైన బాహువులను కలిగినట్టియు శ్రీ చేతను: నలుపు (కృష్ణ) వర్ణము కలిగినట్టియు, నల్లని-మృదువైన పొడవగు వెంట్రుకలను కలిగి యున్నట్టియు, తెల్లని నేత్రములు-తెల్లని దంతములు కలిగి తేజోవంతుడగునట్టి, ఆత్మశక్తి కలిగిన పుత్రుని కోరిన శ్రీ చేతనూ- పూర్వము నందలి హోమ విధినే చేయించవలెను. కాని పూర్వము నందలి శయనము, ఆసనము మొదలగు సాధనములను విడచిపెట్టి ఎటువంటి వర్ణము కల పుత్రుని కోరునో అటువంటి వర్ణమే కల శయనము, ఆసనము మొదలగు సాధనములను సేవింపవలెను.

కూడ్ర శ్రీ మాత్రము హోమాదులను చేయక దేవతలు, అగ్నిహోత్రము, బ్రాహ్మణులు, గురువులు, తపశ్శాలురు, సిద్ధులు మొదలగువారికి నమస్కారములు మాత్రమే చేయవలెను.

ఏ యే శ్రీ ఎటువంటి పుత్రుని కోరునో ఆ యా శ్రీ యొక్క ఆయా కోరికను తెలిసికొని (పుత్రునికి తగిన) ఆ యా దేశమును మనస్సున తలచుకొనునట్లు చేయవలెను. ఏమృత ఆమె ఏ దేశమందలి మనుష్యుల వంటి పుత్రుని కోరునో ఆ దేశమందలి ఆహారము, విహారము, ఉపచారము, శయనము మొదలగువానిని సేవించునట్లు చేయవలయును. ఈ విధముగా కోరిన పుత్రుడు కలుగుటకు అనుకూలమైన సమస్త కర్మయు చెప్పబడినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “స్వజ్జలమ్” అనగా పూజాస్థలము. “వేదీమ్” అనగా పిండికను. “తాం షశ్చమేన” అనగా వేదికకు పశ్చిమమునందు ఆని అర్థము. “శ్వేతార్షభే వాఽవ్యజినే” అనగా తెల్లని ఎద్దుయొక్క చర్మమునందు గాని అని అర్థము. “బ్రాహ్మణప్రయుక్తః” అనగా ఒకవేళ బ్రాహ్మణుని వలన పుత్రేష్టి కొరకు

కూడియున్నచో అప్పుడా ఋత్విక్కు తెల్లని వస్త్రముల యందుగానీ, తెల్లని ఎద్దు చర్మమునందు కానీ కూర్చొనవలెను. రాజుల కొరకు పుత్రేష్టి చేయువాడు పులి మొదలగువాని చర్మముపైన కూర్చుండవలెనని శేషము. “రురుః” అనునది హరిణ విశేషము. “పరిధిభిః” అనగా నాలుగు పెద్ద పెద్ద మోడుగ కర్రలతో. పరిధాయ అనగా చుట్టును అమర్చి. మంత్రపూతమైనది పవిత్రపూతము, అదీయును ఉదక పాత్ర విశేషణము. “ఉపసంస్కృత్య” అనగా ఆ ఉదక పాత్రనే సంస్కార మంత్రములతో సంస్కరించి అని అర్థము. “సర్పిరాజ్యార్థమ్” అనగా నెయ్యి కొరకు వెన్న అని అర్థము; లేదా “సర్పి” యనగా నేయ్యియే; “అజ్యార్థమ్” మనగా మంత్రించిన నెయ్యిగా చేయుటకు; అజ్యశబ్దమువలన మంత్రములలో అభిమంత్రించిన నెయ్యి చెప్పబడును. “పశ్చిమతోఽగ్నిం దక్షిణతోఽబ్రాహ్మణమ్” అనగా తనకు తూర్పుగా (ఎదురుగా) అగ్ని, ఎడమవ్రక్కన బ్రాహ్మణుడు ఉండునట్లుగా అని అర్థము. “అనులభేత” అనగా ఋత్విక్కుతో కలిసి ఋత్విగ్విధానమును అనుసరించి చేయవలెనని అర్థము. “ప్రజాపతిమభినిర్దిశ్య” అనగా బ్రహ్మను అభిమంత్రించి అని అర్థము. “యోనౌ తస్యాః శామపరిపూరణార్థం శామ్యూషిష్టిం నివర్తయేత్” అనగా యోనియందు కోక్కెను (కోరిన పుత్రుడు కలుగవలెనను కోక్కెను) తీర్చుటకు అగ్నియందు యజ్ఞమును చేయవలెను అని అర్థము. “విష్టుర్ఘోనిమ్” అని మొదలగునది హోమమును సాధించు మంత్రము. “పాకమ్” అనగా చేవతలకు హోమము ద్వారా ఇచ్చుటకు ధాన్యాదులతో తయారుచేసిన పదార్థము. “అభిపూర్య” అనగా మిశ్రమము చేసి. “యథామ్నాయమ్” అనగా వేదానుసారముగా. “కిన్తు పరిబర్హో వర్ణవర్ణమ్” అనగా పరిబర్హునగా శయన అనన పుష్పాదీ సాధనములు; అందువలన ఎటువంటి పుత్రుని స్త్రీ కోరుచున్నదో అటువంటి శయనాదులను గ్రహింపవలెనని వాక్యార్థము. “శూద్రా తు” అను మొదలగువానిద్వారా శూద్రులు చేయవలసిన విధానమును చెప్పుచున్నాడు. “నమస్కారమేవ కుర్యాత్” అనగా శూద్ర స్త్రీకి మంత్రము హోమములందు అధికారము లేకపోవుటచేత నమస్కారమును మాత్రమే చేయవలెను.

సంతానమునకు వర్ణవిశేషము కలుగుటకు ఇతర కారణములు

- 15. న ఖలు కేవలమేతదేవ కర్మ వర్ణపైశేష్యకరం భవతి. ఆపి తు
 తేజోధాతురప్యదకాన్తరిక్షహతుప్రాయోఽవదాతవర్ణకరో భవతి,
 పృథివీవాయుహతుప్రాయః కృష్ణవర్ణకరః సమసర్వధాతుప్రాయః
 శ్యామవర్ణకరః.

తాత్పర్యము : కేవలము పైన చెప్పిన కర్మను చేయుటవలననే వర్ణ విశేషము కలుగును. తేజోభూతము, జలము, వాయువు (భూతముల) లతో ప్రధానముగా కలిసినచో మంచి వర్ణము కలుగును; పృథివి వాయువులతో కలిసినచో కృష్ణవర్ణము, అన్ని భూతములతోడను కలిసినచో శ్యామవర్ణములను కలిగించును.

అయుర్వేదదీపిక : “న తు ఖలు” అను మొదలగువానిద్వారా వర్ణ విశేషమును కలిగించు ఇతర కారణములను చెప్పుచున్నాడు. తేజోధాతువు కృష్ణవర్ణమునందు శ్యామవర్ణమునందునూ గూడ యుండును.

సత్త్వవిశేషమును కలిగించు ఛాపములు

- 16. సత్త్వపైశేష్యకరాణి పునస్తేషాం కేషాం ప్రాణినాం మాతాపితృ-
 సత్త్వాన్యన్తర్వత్క్యాః శృతయశ్చావీక్ష్యంస్సోచితం చ కర్మ
 సత్త్వవిశేషాభ్యానశ్చేతి.

తాత్పర్యము : తల్లిదండ్రులయొక్క సత్త్వములు, గర్భిణీ స్త్రీ ఎక్కువగా విను కథలు, గర్భస్థశిశువుచే చేయబడిన కర్మ, సత్త్వ విశేషాభ్యాసము అనునవి ఆ యా సత్త్వవిశేషములను ఆ యా ప్రాణులకు కలిగించును.

అయుర్వేదదీపిక : వర్ణవిశేషమునకు కారణమును పేర్కొని సత్త్వ భేదమునకు కారణమును “సత్త్వ” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “మాతాపితృసత్త్వాని” అనగా సాధారణముగా ప్రభావము వలననే మాతాపితరుల సత్త్వము సనుననించి సత్త్వములు ఉండును. “అన్తర్వత్కీ” అనగా గర్భిణి. “శృతయశ్చావీక్ష్యం” అనగా గర్భిణి ఎటువంటి సాటలు మొదలగు వానిని వినునో ఆటవంటి సత్త్వము గల సంతానమును పొందును అని భావము. “సోచితం చ కర్మ” అనగా గర్భము లేత స్వంతముగా సంపాదించబడిన కర్మ తరే ఫలానుకూప

మగు సత్త్వమును కలిగించును. “సత్త్వవిశేషాభ్యాసశ్చ” అనగా జన్మాంతరము నందు పురుషుడు ఎటువంటి సత్త్వమును అభ్యసించుచో అటువంటి సత్త్వమే కలుగును అని భావము. “జన్మ జన్మ యదభ్యస్తం దానమధ్యయనం తపః, తేనైవాభ్యాసయోగేన తచ్చైవాభ్యసతే నరః” అని చెప్పబడియున్నది.

గర్భోత్పత్తి క్రమము

17. యథోక్తేన విధినోపసంస్కృతశరీరయోః స్త్రీపురుషయోర్మిశ్రీభావమా-
 పన్నయోః శుక్రం శోణితేన సహ నయోగం సమేత్యావ్యాపన్నమవ్యా-
 పన్నేన యోనామనుపహతాయామప్రదుష్టే గర్భాశయే గర్భమభినిర్వర్త-
 యత్యేతాస్తేన. యథా—నిర్మలే వాససి సువరికల్పితే రజ్జునం సముదితగుణ-
 ముపనిపాతాదేవ రాగమభినిర్వర్తయతి, తద్వృత్; యథా వా క్షీరం దద్ధాభి-
 మతమభిషవణాద్విహాయ స్వభావమాపద్యతే ధధిభావమ్, శుక్రం తద్వృత్.

తాత్పర్యము : పంచకర్మాది విధిత సంస్కరింపబడిన శరీరములు గల స్త్రీ పురుషు లిరువురు మైఖలము చేసినపుడు చోషములు లేని శుక్రము నిర్దోషమగు అర్ధముతో కలిసి శుద్ధమగు యోని యున్నప్పుడు పరిశుద్ధమగు గర్భాశయము నందు గర్భమును తప్పక కలిగించును. ఎట్లనగా—శుభ్రమైన రంగు నిర్మల మైనట్టియు, బాగుగా కల్పింపబడినట్టియు వస్త్రమునందు పడిన వెంటనే రంగును కల్గించునట్లుగను, మరియు పెరుగుతో కలిసిన పాలు తమ స్వభావమును వదలి పెరుగుగ మారునట్లును శుక్రము హడ అట్టేయగును.

అయుర్వేదదీపిక : “యథోక్తేన” అను మొదలగుదాని ద్వారా ప్రస్తుతము గర్భోత్పత్తి క్రమమును చెప్పుచున్నాడు. “యథోక్తేన విధినా” అనగా పంచ కర్మయందు చెప్పబడిన విధితో అని అర్థము. “రజ్జునం” అనగా రంగు వేయుటకు వాడబడిన ద్రవ్యము. “దధ్యభిషుతమ్” అనగా కొంచెము ప్రమాణములోనున్న పెరుగుతో కలిపిన. “అపద్యతే దధిభావమ్” అనగా పెరుగుగానుగును అని అర్థము. “తద్వృత్” అనగా పాలు ఎట్లు పెరుగుగా మారునో లేక రంగు ద్రవ్యమెట్లు రంగుగా మారునో అట్లే శుక్రము గర్భమును కలిగించును. యథోక్తమగు చోణిత యుక్తమగు శుక్రమని అర్థము.

18. ఏవమభినిర్వర్తమానస్య గర్భస్య త్రీపురుషత్వే హేతుః
 పూర్వయుక్తః యథా హి బీజమనుపత్తతముత్తం స్వాం స్వాం
 ప్రకృతిమనువిధీయతే వ్రీహిర్వా వ్రీహిత్యం యవో వా యవత్వం
 తథా త్రీపురుషావపి యథోక్తం హేతువిభాగమను విధీయేతే.

తాత్పర్యము : ఇట్లు కలిగిన గర్భము త్రీగా గానీ పురుషునిగా గానీ ఏర్పడుటకు హేతువు ఇదివరకు చెప్పబడినది. చుంది విత్తనము భూమినందు పాతి పెట్టినపుడు తన మొక్క ప్రకృతిని పొందు విధమున అనగా-వ్రీహిధాన్యము వలన వ్రీహులు, యవధాన్యము వలన యవలు పుట్టు విధమున పూర్వోక్త హేతు విభాగము ననుసరించి త్రీ పురుషులు జన్మింతురు.

అయుర్వేదదీపిక : “యథోక్తం హేతు విభాగమను విధీయేతే” అనగా “రత్తేనకన్యామధికేణ పుత్రం చుక్రేణ” (శారీర స్థానము 2వ అధ్యాయము) అను మొదలగు గ్రంథోక్త విభాగమును త్రీ పురుష జనకమగు హేతువు అనుసరించి యుండును.

పుంసవన విధి

19. తయోఃకర్మణా వేదోక్తేన వివర్తనముపదిశ్యతే ప్రాగ్వ్యక్తీభావాత్
 ప్రయుక్తేన సమ్యక్.కర్మణాం హి దేశకాల సంపదుపేతానాం నియత-
 మిష్టఫలత్వం, తచేతరేషామితరత్వం. తస్మాదాపన్నగర్భాం స్త్రీయమఖి-
 సమీక్ష్య ప్రాగ్వ్యక్తీభావాద్గర్భస్య పుంసవనమన్యై దద్యాత్. గోషే శాతస్య
 స్యుగ్రోధస్య ప్రాగుత్తరాభ్యాం కాఖాభ్యాం శృణ్ణే అనుపహతే ఆదాయ
 ద్వ్యాభ్యాం ధాన్యమాషాభ్యాం సంపదుపేతాభ్యాం గౌరసర్షపాభ్యాం వా సహ
 దద్మి ప్రషీప్య పుష్యేణ విదేత్, తద్రైవసరాజ్జీవకర్షభరాపామార్గసహచర-
 కలాగ్ంశ్చ యుగవదేకైకశో యథేష్టం వాఽప్యుపసంస్కృత్య పయసా,
 రుద్ర్యకీటకం మత్స్యకం వేదరాజ్జులౌ ప్రషీప్య పుష్యేణ విదేత్, తథా
 కనకమణిం రాజతానయసాంశ్చ పురుషరాన్నివర్ణానఽప్రమాణాన్
 దద్మి పయస్యుదరాజ్జులౌ వా ప్రషీప్య పిచేదనవ శిషతః పుష్యేణ,

పుష్కేచైవ చ శాలిషష్టస్య పచ్యమానసోఽప్యాయముపామ్రాయ తస్యైవ
 చ పిష్టస్యోదకసంస్పృష్టస్య రసం దేహాల్యాముపనిదాయ దక్షిణో నాసాపుటే
 న్నయమాసించేత్ పిచునా. యచ్ఛాన్యదపి త్రాహ్మణా బ్రూయురాస్తా వా
 త్రియః పుంసవనమిష్టం తచ్ఛానుష్ఠేయమ్. ఇతి పుంసవనాని.

తాత్పర్యము : గర్భమునందు లింగము ఏర్పడక ముందు బాగుగ ప్రయో
 గింపదగినట్టియు ఆయుర్వేదమునందు చెప్పబడినట్టియు కర్మచే గర్భమును త్రీగా
 గాని, పురుషుడుగా గాని మార్పు చెందించు విధానము చెప్పబడుచున్నది. దేశమున
 కును, కాలమునకును అనుకూలమైన కర్మలను చేసినచో ఇష్ట ఫలము తప్పక కలు
 గును. వ్యతిరేకమైన కర్మలను చేసినచో ఇష్ట ఫలము కలుగదు. అందువలన, స్త్రీని
 గర్భవతియైన దానినిగ తెలిసికొని గర్భము వ్యక్తమగుటకు పూర్వమునందే ఆమెకు
 పుంసవనమును చేయించవలెను. ఎటులనగా గోవులు విశ్రాంతి లీనుకొను స్థలము
 నందున్నట్టి ఘట్టి చెట్టుయొక్క తూర్పు కొమ్మనగానీ, ఉత్తరపు కొమ్మనగానీ ఉన్న
 చిగుళ్ళను మంచి వాటిని రెండింటిని గ్రహించి వాటిని రెండు మంచి మినప గింజ
 లతో గానీ, రెండు తెల్ల ఆవగింజలతోగానీ కలిపి పెరుగునందుంచి పుష్క నక్షత్ర
 ముతో కూడిన దీనమునందు గర్భిణీ స్త్రీ పానము చేయవలెను. ఇట్లే ఇతరములగు
 జీవకము, ఋషభకము, ఉత్తరేణి, ములుగోరింట - వీటి అన్నింటియొక్క గానీ
 ఒక్కొక్కదాని యొక్కగానీ, ఇష్టానుసారముగా కొన్నింటియొక్కగానీ కల్క
 మును గ్రహించి పాలతో కలిపి పానము చేయవలెను. గోడయందుండు కీటకము,
 చిన్నచేప వీటిని ఒకే దోసలి ప్రమాణము సీటిలో కలిపి పుష్కమి నక్షత్రమందు
 త్రాగవలెను. ఈ విధముగనే బంగారముతో గాని, వెండిరో గాని, ఇనుముతో గాని
 చిన్నవిగను, అగ్ని వర్ణము కలవిగను నుండు పురుష విగ్రహములను చేయించి
 పెరుగునందు లేక ఒక దోసలి ప్రమాణము గల ఉదకమునందు వేసి ఆ పెరుగును
 లేక ఉదకమును పుష్కమి నక్షత్రమునందు నిశ్చేషముగా పానము చేయవలెను.
 మొదట చెప్పిన ఔషధములను పుష్కమి నక్షత్రమునందు ముద్దగా సూరి దానిని
 ఉదకబెట్టుదు అవుడు వచ్చు ఆవిరిని పీల్చవలయును. ఆ ముద్దను సీటిలో చేర్చి రస
 మును తీయవలెను. గర్భిణీ స్త్రీ తనయొక్క శిరస్సును ఇంటి గడపమీద ఉంచునట్లు
 వెల్లకిల పరుండి పై చెప్పిన రసమును వర్తి నహాయమున తన బుడిముక్కుయందు
 చేసికొనవలెను. ఇట్లు పుంసవన విధులు చెప్పబడినవి. ఇవియేగాక బ్రాహ్మణులు,
 అష్టలగు స్త్రీలు చెప్పినట్టియు అనుకూలములైనట్టియు పుంసవన విధులను అచరింప
 వచ్చును.

ఆయుర్వేదదీపిక : శ్రీత్వమునకు పురుషత్వమునకును పూర్వము చెప్పబడిన అర్థవాధిక్యత, శుక్రాధిక్యతలను కారణములను తక్కువచేసి (వాటికంటె ఎక్కువ) వేదోక్తములైన ఇతర పుత్రజనక విధానములను “తయోః” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “వేదోక్తేన” అనగా ఆయుర్వేదమునందు చెప్పబడిన వానివలన అని అర్థము. “ప్రాగ్వ్యక్తీభావాత్” అనగా శ్రీత్వముగానీ పురుషత్వము గానీ గర్భమునకు ఎప్పటివరకు ఏర్పడదో అప్పటివరకే చెప్పబోవు కర్మ లింగ మార్పిడిని కలుగజేయునదిగా ఉండును. లింగ వ్యక్తీభావము రెండవనెల యందు జరుగును. ఈ విషయము శారీరస్థానమున “ద్వితీయే మాసే ఘనః సంవద్యతే” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పబడినది. లేదా మూడవ నమాసమునందు అంగప్రత్యంగముల వ్యక్తీకరణమునందు వ్యక్తీభావము జరుగునని తెలియవలెను. రెండవ మాసమునందు మాత్రము గ్రంథి మొదలగు రూపముగనుండు గర్భమునందు ప్రత్యంగముల వ్యక్తీభావము స్పష్టముగా నుండదు. అందువలన చెప్పబోవు కర్మ రెండు మాసములవరకును చేయవలయును. ప్రయుక్తేన అని మొదటిదానితో అన్వయించియుండును. “నియతం” అనగా నిశ్చయము అని అర్థము. “పుంసవనం” అనగా పురుషుని కలుగజేయు కర్మ. “గోష్ఠ్యే” అనగా గోవులు విశ్రాంతి తీసుకొను స్థలము. ఇవలయును పై వచనము వలన చెప్పిన స్థానాదులను గ్రహించుట వలననే ఫలితము కలుగునని ఊహింపవలయును కాని అటువంటి షోలికలున్న వాటిని గ్రహించుటవలన ఫలితముండదు. ధాన్యమాష శబ్దమువలన వ్రీహిమాషమును గ్రహింతురు; సువర్ణమాషమును గ్రహింపరు. గౌరసర్పవమనగా తెల్ల ఆవగింజ. “పుష్కేణ” అనగా పుష్యనక్షత్రముతో, “యథేష్టమ్” అనుటవలన రెండు మార్లుగానీ మూడుమార్లు గానీ త్రాగవలెనని చూపుచున్నాడు. “కుడ్యకీటః” అనగా “కవాడిగణా” అని ప్రసిద్ధకీటము: లేదా, శ్యేష్ఠీయని పిలువబడు కుడ్యకీటము. జమాకర్ణసంహితయందును ఇవటి ప్రయోగమునందు “భిత్తిమత్స్యః” అని వర్తించబడును. భిత్తిమత్స్యశబ్దము వలననూ పాశ్చాత్యులు శ్యేష్ఠీ అని చెప్పుదురు. “మత్స్యక” అనగా చిన్న చేప. “దేహలీ” యనగా గృహద్వారము యొక్క అధోభాగముననున్న చెక్క (గడప లేదా మండిగము అని తెలుగున ప్రసిద్ధము). “తక్రోపనిధాయ” అనుదానికి “శరః” అని చేర్చుకొనవలెను.

గర్భస్థాపన ఔషధ - ఆహార - విహారములు

20. అత ఊర్ధ్వం గర్భస్థాపనాని వ్యాఖ్యాస్యామః —
 ఐన్ద్రి త్రాప్త్యా శతవీర్యా సహస్రవీర్యాఽమోఘాఽవ్యథా శివాఽరిష్టా
 వాఙ్యపుష్పీ విష్యక్సేనకాన్తా చేత్యాసామౌషధీనాం శిరసా దక్షిణేన వా
 పాణీనా ధారణం, ఏతాభిశ్చైవ సిద్ధస్య పయసః నర్పిషో వా పానమ్,
 ఏతాభిశ్చైవ పుష్కే పుష్కే స్నానం, నదా చ తాః సమాలభేత. తథా
 నర్యాసాం జీవనీయోత్తానామౌషధీనాం సచోపయోగస్తైస్తైరుః —
 యోగవిధిభిః. ఇతి గర్భస్థాపనాని వ్యాఖ్యాతాని భవన్తి.

తాత్పర్యము : ఇకపై గర్భస్థాపనములను చెప్పుచున్నాము. చేదుపుచ్చ, సరస్వతి ఆకు, గరిక, గరికభేదము, కలిగొట్టు, తిప్పతీగె, కరక్కాయ, ముత్తవ పులగము, కటుక రోహిణి, వచ్చము త్తవ పులగము, ప్రేంభణము ఈ ఔషధులను శిరస్సునందును కుడిచేతియందును ధరించుట, వీటితోనే తయారయిన పాలను గాని నేయినిగాని పానము చేయుట, వీటితోనే కాచబడిన నీటితో ప్రతి పుష్యనక్షత్రము నందును స్నానము చేయుట, ఈ ఔషధుల నెప్పుడునూ వద్ద నుంచుకొనుట, జీవ నీయగణమునందు చెప్పబడిన సమస్త ద్రవ్యములను ఆ యా ప్రయోగ విధులనుసరించి బాగుగా ఉపయోగించుట అనునవి గర్భస్థాపనములుగ నుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : ప్రస్తుతము వేర్పడియున్న గర్భమునకు గర్భోప సూతకములగు భావములను ఖండించుటవలన ఏడి తిరిగి గర్భమును నిలబెట్టుటకు కారణమగునో, అది గర్భస్థాపన మనబడును. ఈ విషయమును “అతః ఊర్ధ్వమ్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “ఐంద్రి” అనగా గోరక్ష కర్కటి (చేదుపుచ్చ) శతవీర్యా సహస్రవీర్యా అనునవి రెండు రకములైన గరికలు. “అమోఘా” అనగా కలిగొట్టు; “అవ్యథా” అనగా గుఱూచి, “అరిష్టా” అనగా ‘కటుకరోహిణి’ “వాఙ్య పుష్పీ” అనగా పీతబల (వచ్చము త్తవ పులగము). “విష్యక్సేనకాన్తా” అనగా ప్రేంభణము.

గర్భమునకు విఘాతమును కలిగించు భావములు

21. గర్భోపసూత కరాస్త్యేమే చావా భవన్తి: తద్యథా - ఉక్కటవిషమ - కఠినాసననేవిన్యా వాతమూత్రపురీషవేగానుపదృశ్యా దాదబాసుఃకత

వ్యాయామసేవిన్యాస్త్రీణ్ణిజ్ఞా తిమాత్రసేవిన్యాః ప్రమితాశన సేవిన్యా గర్భో
 మ్రియితేఽన్తః కుక్షేః, ఆకాలే వా న్నంసతే, శోషీ వా భవతి; తథాభిఘాత
 ప్రసీదన్తైః శ్వభ్రుకూప ప్రసాతదేశావలోకనైర్వాఽభీక్ష్యం మాతుః ప్రపతత్య
 కాలే గర్భః, తథాభిమాత్ర సంక్షోభిర్యానైర్యానేన, అప్రియాతిమాత్రశ్రవ
 ఙ్గైర్వా. ప్రతతోత్తాన శాయిన్యాః పునర్గర్భస్య నాభ్యాశ్రయా నాడీ కణ్ఠమను
 వేష్టయతి, వివృతశాయినీ, న క్తంవారిణీ చోన్మృత్యం జనయతి, ఆపస్మారిణం
 పునః కలికలహశీలా, వ్యవాయశీలా దుర్వపుషమహీకం స్త్రైణం వా, శోక
 నిత్యా ధీతమవచిత మల్పాయుషం వా, అభిధ్యాత్రీ పరోపతాపిన మ్మీర్ష్యుం
 స్త్రైణం వా; సేనా త్వాయాసబహులమతి ద్రోహిణమకర్మశీలం వా, అమర్షిణీ
 చణ్ణ మోపధిక మసూయకం వా, స్వప్న నిత్యా తస్త్వాయ మఙ్గుధమల్పగ్నిం
 వా, మద్యనిత్యా పిపాసాబుమల్ప స్మృతి మవస్థిత చిత్తం వా, గోధా
 మాంసప్రాయా శార్కరిణమశ్మరిణం శనైర్మేహిణం వా, వరాహమాంస
 ప్రాయా రక్షాక్షం క్రభనమతిపరుషరోమాణం వా, మత్స్యమాంసనిత్యా
 చిరనిమేషం న్తద్భాక్షం వా, మధురనిత్యా ప్రమేహిణం మూకమతి స్థూలం
 వా, అఘ్ని నిత్యా రక్తపిత్తినం త్వగక్షిరోగిణం వా, లవణనిత్యా శీఘ్రపలీ
 పలితం ఖాలిత్యరోగిణం వా, కటుక నిత్యా దుర్బలమల్పకృమనపత్యం
 వా, తిక్తనిత్యా శోషిణమబల మనువచితం వా, కషాయ నిత్యా శ్యావమానా
 హీనముదావ ర్షినం వా, యద్యచ్ఛ యస్య యస్య వ్యాధేర్నిదానముక్తం తత్త
 దాసేవమానా న్తర్వత్సీ తన్నిమిత్త వికార బహులమపత్యం జనయతి. పితృ
 జ్ఞాను ఋక్రదోషా మాతృజ్ఞై రపనారైర్వ్యాఖ్యాతాః. ఇతి గర్భోపమాతకరా
 భావా భవస్త్వయై. తస్మాదహితానాహారవిహారాన్ ప్రజానంపదమిచ్చన్తీ
 త్రీ విశేషేణ వర్ణయేత్. సాధ్యావారా చాత్మానముపచరేద్దిత్యాభ్యామాహార
 విహారాభ్యామితి.

తాత్పర్యము : ఈ భావములు గర్భమునకు ఉపఘాతకరములుగా నుండును. అవి ఏవనగా - వృష్ణభాగ మానునట్లు, హెచ్చు తగ్గులుగ నున్నట్టి ప్రదే శము నందును, కఠినప్రదేశములందును కూర్చుండునట్టియు, వాత-మూత్ర-పురిష వేగముల నడ్డగించునట్టియు, దారుణమును అనుదితమునూ నైన వ్యాయామము నాచ రింపి నట్టియు, తీక్ష్ణ ఉష్ణ గుణములు కల పదార్థముల నధికముగా సేవించునట్టియు, అత్యల్పముగా భుజించునట్టియు త్రీ యొక్క గర్భము కుక్షియందు మరణమునొందును

లేదా, ఆకాలమున ప్రవించును, లేక కృశించును. దెబ్బ తగులుట వత్తిడి కలుగుట వలన ఆకాలమునందు గర్భపాతము కలుగును. సౌరంగములను, బావులను, ఎత్తైన ప్రదేశములను అధికముగా చూచుటవలననూ గర్భపాతము కలుగును. మిక్కిలి తోభను కలిగించు వాహనములపై ప్రయాణించుటచేత, అప్రియములగు విషయములను చూచిచూచి కని వినుటచేతనూ, గర్భపాతము కలుగును. ఎత్తైన పడకలపై పరుండు దానికిని ఆమె గర్భమునందలి నాభినాడి గర్భస్థ శిశువునకు కంఠమున చుట్టివేయును. ఆవ్యాధనలేని ప్రదేశములందు శయనించునది రాత్రులందు సంచరించునది యగు స్త్రీ ఉన్నట్లుడగువానిని ప్రసవించును. తరచు వాక్కలహము, శరీర కలహములను చేసినచో అపస్మారము కలవానిని కనును. అధిక మైఖునము నాచరించినచో దుష్ట స్వభావము గలవానినిగాని, సిగ్గులేనివానినిగానీ, స్త్రీ పశుడగువానినిగానీ, ప్రసవించును. ఎల్లప్పుడు దుఃఖించుచున్నచో భయస్వభావము కలవానినిగానీ, కృశించినవానినిగాని, అల్పాయువు కలవానినిగాని కనును. ద్రోహచింతన కలిగియున్నది పరులకు బాధ కలిగించువానినిగాని, అసూయ గలవానిని గాని, స్త్రీలకు వశమగువానినిగాని కనును. చోరస్వభావము కలదై నచో అధికమైన ఆసూయము కలవానినిగాని, ద్రోహస్వభావము కలవానినిగాని, పనులనుచేయక మందముగా సుండువానినిగాని కనును. క్రోధము కలదై నచో కోపముగలవానిని గాని, మోసగించు వానినిగాని, అసూయగలవానిని గాని కనును. అధికనిద్ర గలదై నచో విద్రాన్వభావము కలవానినిగాని, ఋక్షునిగాని, అగ్నిమాండ్యము కలవానినిగాని కనును. మద్యపానమును ఎక్కువగా చేయునదై నచో దప్పిక గలవానినిగాని, అల్పమైన జ్ఞాపకశక్తి గలవానిని గాని, స్థిమితములేని మనస్సు గలవానినిగాని కనును. గోధామాంసము (ఉడుము మాంసము) ను ఎక్కువగా తిను నది శర్కరా మేహము గలవానిని గాని, అశ్మరీ వ్యాధి కలవానినిగాని, శస్తైర్మేహము కలవానినిగాని కనును. ఎల్లప్పుడు పందిమాంసమును భుజించు స్త్రీ ఎల్లని నేత్రములు కలవానినిగాని, జంతువులను నరుకు వృత్తి చేపట్టువానినిగాని (మిక్కిలి ఆచూపవడువానినిగాని) మిక్కిలి పరుషములగు రోహములు కలవానినిగాని కనును. చేపలను ఎక్కువగా తినుచుండుటచేత ఎక్కువ లాలమునకు ఒకసారి కన్నులు మూయువానినిగాని, ఎల్లప్పుడు తెరచియుంచిన కన్నులుగలవానిని గాని కనును. ఎక్కువ మఘరరసమును సేవించు స్త్రీ ప్రమేహము గలవానినిగాని ఋగవానినిగాని మిక్కిలి స్థూలకాయము గలవానినిగాని కనును. అష్టరసము సేవించు స్త్రీ రక్తపిత్తము కలవానినిగాని, చర్మరోగములు గలవానినిగాని, నేత్రవ్యాధులు గలవానినిగాని ప్రసవ విధింపను. లవణరసము సుధికముగా సేవించు స్త్రీ శరీరము త్వరగా ముడుతలు

పడువానినిగాని, త్వరగా నెరయు వెంట్రుకలు గలవానినిగాని, బిడ్డతల గలవానిని గాని కనును. కటురసము నెల్లప్పుడు సేవించు శ్రీ దుర్బలుడగువానినిగాని, స్వల్ప శుక్రము గలవానినిగాని, వంఛ్యుని గాని కనును. తిక్త రసమును సేవించునదైనచో క్షయరోగము గలవానినిగానీ, బలము లేనివానినిగానీ, కృశించినవానినిగానీ కనును. కషాయరసమును సేవించు శ్రీ శ్యావవర్ణము కలవానినిగాని, ఆనాహము కలవానిని గాని, ఉదావర్తము కలవానినిగాని కనును. ఆ యా వ్యాధులకు నిదానములుగ చెప్ప బడినవానిని సేవించు శ్రీ ఆ యా వ్యాధులు అధికముగ కలవానిని కనును. ఈ అపచారములచే గర్భమునకు తల్లివలన విఘాతము కలుగు విధముననే ఈ అపచారములు చేయు తండ్రియొక్క శుక్ర దోషమువలనకూడ గర్భమునకు విఘాతము కల్గును. ఈ విధముగా గర్భమునకు విఘాతమును కలిగించు ఖావములు చెప్పబడినవి.

అందుచేత శ్రేష్ఠమైన సంతానమును కోరు శ్రీ ఆహితములైన ఆహార విహారములను తప్పక వినర్థింపవలయును. యోగ్యములైన ఆచారములు కలదై హితకరములైన ఆహార విహారములనే తన్నుతాను ఉపవరింకొనవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : అప్పుడే పుట్టిన శిశువునకు గూడ గర్భముని వ్యవహారించుట గలదు. అందువలన కుక్షికి బయటగూడ మరణించుట జరుగుచున్నందువలన “అంతకుక్షేః” అని విశేషణము వచ్చినది. “ప్రతతోత్తానశాయిసీ” అనగా ఎత్తైన పడకలమీద పరుండునది. “వివృతే” అనగా అవరణ లేనట్టి ప్రదేశమునందు పరుండునది “వివృతశాయిసీ” అనబడును. వివృతశాయిని మరియు నత్తవారిణి (రాత్రులందు సంచరించునది) యును యగు శ్రీ రాక్షసులు మొదలగు భూతములచే ఆవహింపబడదగినదగును. అటుపైన భూతములచే నావరింపబడిన గర్భము ఉన్మత్తమగుననుట యుక్తమే. “కలిః” అనగా నోటిమాటలతో పోల్లాడునది “కలహః” అనగా శారీరిక యుద్ధమును చేయునది. “స్రైణమ్” అనగా శ్రీలకు వశమగువానిని “క్రథనమ్” అనగా అకస్మాత్తుగా ఉచ్ఛ్వాసావరోధము కలుగుట ఆట్టి లక్షణము కలవాడు కూడ క్రథనుడని చెప్పబడును.

మమరమనుటచే నిచట గర్భిణికి చెప్పబడిన క్షీరమును వదలి మిగిలిన మధురపదార్థములను సేవించునది అని తెలిసికొనవలెను.

అభిధ్యాశ్రీ అనగా మనస్సునందు పరులకు ద్రోహము చేయు గుణము కలది. “ఛాపాధికం” అనగా గుప్త వేషమున తిరుగువాడు అని అర్థము.

శ్రీరమునకు మాత్రము గ్రహింపవలెనని చెప్పబడియుండుటచే ప్రాకస్త్యము గలదు. ఆచట ఆరు రసములకును అధిక సేవనము వలన కలుగు దోషమును పేర్కొని మరల మద్యము మొదలగువానిని అధికముగ సేవించుట వలన వేరుగా దోషమేడి చెప్పబడినదో అదీ ద్రవ్య ప్రభావమునకు గల దోష విశేషమును పేర్కొనుటకు అని తెలియవలెను. యేవస్తు సేవన వలన ఏ వికారములు కలుగునో ఇవట గర్భమునకు నిదాన రూపములుగా చెప్పబడి అట్టివియే యగు వికారములను కల్పించును. ఉదాహరణకు- నిద్రను అధికముగా సేవించుట వలన తంద్ర ఎక్కువగా కలవాడు, మధురము నెక్కువగా సేవించుట వలన ప్రమేహము కలవాడు, ఆమ్ల రసము వలన రక్తపిత్తము గలవాడు ఈ మొదలగునవి. గర్భమునకు హేతు నదృశ్యములు కాని వికారములేవి కలుగునో- గోధా మాంసము వలన శర్కరా మేహము, ఆశ్మరి కలుగుట ఈ మొదలగువానివలె- అదీ ద్రవ్య ప్రభావము వలననే జరుగుచున్నది. గర్భ గ్రహణమునకు ముందుగనే శ్రీ చేత అపథ్య సేవనము జరిగి అర్థవ దుష్టిద్వారా గర్భము నందు వికారము కలిగింపబడుచున్ననూ, అటులనే ఇవటనే “పితృశాన్తు” అను మొదలగు గ్రంథము ద్వారా చెప్పినట్లు అపథ్య సేవనము చేసిన పురుషునికి దుష్టి చెందిన శుక్రము ద్వారా గర్భమునందు వికారము కలుగుచున్ననూ, గర్భమును గ్రహించిన శ్రీచే చేయబడిన అపథ్య సేవనము వ్యవధాన మెక్కువ లేనందున వెంటనే రోగమును కలిగించునదగుటంజేసి “త త్రదాసేవమానాన్తర్యత్నీ” అని చెప్పబడినది. అనగా ఆ యా భావములను సేవించుచున్న గర్భిణీ శ్రీ (కి ఇట్టి నంతానము కలుగును) అని అర్థము. “మాతృజైరపచారైర్వ్యాధ్యాకా” అనగా ఏ విధముగా తల్లియొక్క అవచారములకు అనురూపమగు గర్భ వ్యాధులు కలుగునో, అట్లే తండ్రి వలనకూడ మైథునమునకు ముందు అవచారముచే కలిగిన శుక్రదృష్టి ద్వారా తదనురూపమైన వ్యాధులును కలుగునని అర్థము. “శ్రీ విశేషేణ” అనుట చేత పురుషుడును వర్ణింపవలెను అని చూపుచున్నాడు. “సాధ్యాచారా” అనగా మంగళ కరమగు అవచారములు చేయుచున్నట్టి శ్రీ అని అర్థము.

గర్భిణీశ్రీకి కలుగు సామాన్య వ్యాధులకును గర్భ సంబంధమగు ఉప ద్రవము లేర్పడినపుడునూ చేయవలసిన విధులు

22. వ్యాధీంశ్చాస్యా మృదుమధురశశిరసుఖసుకుమారప్రాసాదైరాషణాఙ్గో-
పచారైరుపచరేత్, న చాస్యా వమనవిరేచనశిరోవిరేచనాని ప్రయోజయేత్,

న రక్తమవసేచయేత్, సర్వకాలం చ నాస్థాపనమనువాసనం వా
కుర్యాదనన్యత్రాత్యయకాద్వ్యాధేః. అష్టమం మానముపాదాయ
వమనాదిసాధ్యేషు పునర్వికారేష్వీత్యయి కేషు మృదుభిర్వమనాదిఖిస్తదర్థ-
కారిభిర్వోపచారః స్యాత్. పూర్ణమివ తైలపాత్రమనంకోభయతాఽస్త్ర-
ర్వత్ప్రీభవత్యుపచర్యా.

23. సా చేదవచారాద్ ద్వయోత్త్రిషు వా మాసేషు పుష్పం పశ్యేన్నాస్యా
గర్భః స్థాస్యతీతి విద్యాత్; అజాతసారో హి తస్మిన్ కాలే భవతి గర్భః.

24. సా చేచ్ఛతుస్ప్రీతిర్మాసేషు క్రోధశోకానూయేద్వ్యాభయత్రానవ్యవాయ-
వ్యాయామనంకోభనంచారణవిషమాశనశయనస్థానక్షత్విపాసాఽతియోగాత్
కదాహారాద్వా పుష్పం పశ్యేత్, తస్యా గర్భస్థాపనవిధిముపదేశ్యేమః. పుష్ప-
దర్శనాదేవైనాం బ్రూయాత్-శయనం తావన్మృదుసుఖశిరాస్తరణసంస్తీర్ణ-
మీషదవనతశిరస్కం ప్రతిపద్యస్వేతి. తతో యస్త్వీమధుకసర్పిర్యాం పరమ-
శిశిరవారిణి సంస్థితాభ్యాం పిచుమాప్లావ్యోవస్తనమీపే స్థావయేత్తస్యాః, తథా
శతదౌతసహస్రదౌతాభ్యాం సర్పిర్యామధోనాథేః సర్వతః ప్రదీహ్యేత్, -
నర్వతశ్చ గవ్యేన చైనాం పయసా సుశీతేన మధుకామ్నూ వా న్యగ్రోదాది-
కషాయేణ వా పరిషేచయేదథోనాథేః, ఉదకం వా సుశీతమవగాహయేత్, -
క్షీరిణాంకషాయద్రుమాణాం చ స్వరసవరిపీతాని చేలాని గ్రాహయేత్, న్యగ్రో-
దాదిశృణ్ణాసిద్ధయోర్వా క్షీరసర్పిషోః పిచుం గ్రాహయేత్, అతశ్చైవాక్షమాత్రం
ప్రాశయేత్, ప్రాశయేద్వా కేవలం క్షీరసర్పిః, పద్మోత్పలకుముదకిజ్జల్యాం-
శ్చాపైస్య సమధుశర్కరాన్ లేహార్థం దద్యాత్, శృణ్ణాటకపుష్కరబీజకశేరుకాన్
భక్షణార్థం, గస్తప్రియంగ్లసితోత్పలశాలాకోదుమ్బరశలాటున్యగ్రోధశృణ్ణాని వా
పాయయేదేనామాణేన పయసా, పయసాచైనాం బలాతిబలాశాలిష్టకేక్షమూల-
కాకోలీశృతేన సమధుశర్కరం రక్తశాలీనామోదనం మృదుసురభీతలం
ఘోజయేత్, లావకపిఞ్జలకురణ్ణకమ్మరశశహరిణైకకాలపుచ్చకరసేన వా పుత-
సునంస్కృతేన సుఖశిశిరోపవాతదేశస్థాం ఘోజయేత్, క్రోధశోకాయానవ్య-
వాయవ్యాయామేష్యశ్చాభిరక్షేత్, సౌమ్యాభిశ్చైనాంకథాభిర్మనోసుకూలాభిరు-
పాసీత; తథాఽస్యా గర్భస్తిష్ఠతి.

తాత్పర్యము : గర్భిణీస్త్రీ యొక్క వ్యాధులను సౌమ్య-శీత-మధుర-
ఘృణ్ణకర-సుకుమారములగు ఔషధాహార విహారములచే చికిత్సింపవలయును. ఆమెకు

వమన-విరేచన-నస్య-రక్తమోక్షణములను చేయింపరాదు. అత్యవసర పరిస్థితియందు తప్ప మిగిలిన సమయములందు ఆస్థాపనానువానన వస్తులను ఇవ్వరాదు. ఎనిమిదవ మాసము మొదలుకొని వమనము మొదలగు వానిచేతనే సాధింపదగిన వ్యాధులు కలిగిన యెడల మృదు ద్రవ్యములతో వమనమిచ్చుటచేగాని అట్టి పలితములనిచ్చు ఇతర మృదుకర్మలచేగాని చికిత్సింపవలెను. తైలముతో నిండిన పాత్రను భద్రముగా తొణక నీయక యుంచినట్లు గర్భిణీస్త్రీకి ఔషధను కలిగింపని క్రియలచే ఉపచరింపవలెను.

గర్భిణీస్త్రీకి రెండవ లేక మూడవ మాసమునందు ఆవచారము వలన అర్తవము ప్రవించిన యెడల ఆ గర్భము నిలువదని తెలిసికొనవలెను. ఈ మాసము లందు గర్భములు సారము (బలము) లేనివిగానుండును.

గర్భిణీస్త్రీకి నాలుగవ మాసము మొదలు కోవము, రోకము, అసూయ, ఈర్ష్య, భయము, ఉద్వేగము, మైథునము, వ్యాయామము, సంకోభము, వేగధారణము, విషమాహారసేవనము, విషమశయనము, విషమస్థానము (విషమముగా నిర్వృణుట), అతి అకలి, అతి దప్పిక, దుష్టమైన ఆహార సేవనముల వలన రక్షోదర్శనమైనచో, అమెకు గర్భస్థాపన విధులను చెప్పుచున్నాము- రణస్సు కనసడగనే ఆమెను మెత్తగ నుఖకరముగ చల్లగనుండు వస్త్రాదులచే పరుపబడినదిగనునున్న శయ్యయందు శిరస్సు పల్లముగ నుండునట్లు పరుండమని చెప్పవలెను. పిమ్మట అతి మధురముతో కూడిన పుత్రమును మిక్కిలి చల్లగనున్న నీటియందుంచి ఒక వర్తికి పట్టింటి ఆ వర్తిని గర్భిణియొక్క ఉపస్థపైన ఉంచవలెను. అట్లే శతధాత సహస్రదౌత పుత్రములతో నాభికి క్రింది భాగమంతయును పూయవలెను. అవుపాలతోగాని యష్టిమడుకమును చేర్చిన చల్లని నీటితోగానీ న్యగ్రోధాది కషాయముతోగాని నాభియొక్క క్రింది భాగమును తడుపవలెను. లేక చల్లనినీటితో అవగాహనము చేయించవలెను (చల్లనినీటిలో యొని భాగమువరకు మునుగునట్లు కూర్చుండలేట్ట వలెను). షీరి వృక్షముల యొక్క, కషాయ రసముగల వృక్షములయొక్కయు స్వరసము లందు తడుపబడిన వస్త్రములను యొనిపై నుంచవలెను. న్యగ్రోధాదిగణ ద్రవ్యములతో తయారుచేయబడిన పాలయందుగానీ పుత్రమునందుగానీ తడుపబడిన వర్తిని యొనియందు పిడుదారణ చేయించవలెను. ఇట్టిపాలను లేక పుత్రమును ఒక అక్ష ప్రమాణము త్రాగింపవలెను. లేక కేవలము పుత్రమును త్రాగించవలెను. తామర-నల్లకలువ-తెల్లకలువ వీనియొక్క కేసరములను కేసె పంచదారలతో కలిపి నాకించవలెను. పరికగర్ధ, మెట్టతామర దుంపలు, నమ్మదుంపలు వీనిని తినిపించవలయును.

గంధక చోరములు ప్రేంఖణము, నల్లకలువ దుంప, రేత మేడికాయలు, మర్రిచిగుళ్ళు వీనిని మేకపాలతో కలిపి త్రాగించవలెను. రక్తకాలికి సంబంధించినట్టియు, తేనె, నెయ్యిలతో చూడినట్టియు మృదువుగను సుగంధయు క్రముగను చల్లగనున్నట్టియు అన్నమును బల అతిబల వేళ్ళు వరివేళ్ళు చెరకువేళ్ళు కాకోలిలతో క్రాచబడిన పాలతో భుజింపచేయవలెను. లావకపిట్ట కపింజలపక్షి లేడి ఎర్రని తింక కుందేలు ఇట్టి నల్ల ఇట్టి కాలపుచ్చముల యొక్క మాంసరసమును నెయ్యి ఉడరములతో సంస్కరించి, దీనిని సుఖముగను చల్లనిగాలి వీచునదీగను నుండు ప్రదేశమున గర్భిణిని కూర్చుండ బెట్టి ఆమెతో భుజింపజేయవలెను. కోపము, దుఃఖము, ఆయాసము, మైథునము, వ్యాయామములను విడిపింపవలెను. సౌమ్యములైనట్టియు మనస్సున కనుకూలములైనట్టియు కథలను చెప్పవలెను. ఇట్లు చేసినచో ఆ ష్ట్రీకి గర్భము నిలుచును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “మృదుభిర్వమనాదీభిః” అనగా మృదుద్రవ్యములతో చేయబడిన అల్పమాత్రతో ప్రయోగింపబడిన వమనాదులచేత అని అర్థము. “తద్దర్శకారిభిర్వా” అనగా ఉదాహరణము - వమనార్ధికారియగు నిష్ఠివనము, విరేచనార్ధకారిణియగు ఫలవర్తి ప్రయోగము ఈ మొదలగు ఉపచారములచే చేయవలెను. “సంధారణమ్” అనగా వేగములను ధరించుట. కదాహారః అనగా చెడిన ఆహారము. శిశిరమ్ అనగా శీతమైనట్టి అని అర్థము. యష్టిమధుకముతో తయారైన పుత్రము యష్టిమధుక నర్పి యనబడును. “చేలాని గ్రాహయేత్” అనుచోట “యోనిం” అని శేషము (అందువలన చేలాని గ్రాహయేత్ యోనిం” అని అర్థము వచ్చును). “అతి త్రైవ” అనగా న్యగ్రోధాది శృంగములచేత లేదా “క్షీరనర్పిషః” అను పాఠము నందు క్షీరమునుండి వచ్చిన పుత్రము క్షీరనర్పియనబడును.

25. యస్యాః పునరామాన్వయాత్ పుష్పదర్శనం స్యాత్, ప్రాయస్తస్యాస్తద్గర్భో-పఘాతకరం భవతి, విరుద్ధోపక్రమత్వాత్తయోః.

ఉపవిష్టకోదర - నాగోదర లక్షణములు

26. యస్యాః పునరుష్టతీతైపయోగాధర్మిణ్యా మహతి సంజాతసారే గర్భే పుష్ప-దర్శనం స్యాదనోక్యో వా యోనిప్రావస్తస్యా గర్భో వృద్ధిం న ప్రాప్నోతి నిఃసృతత్వాల్; న కాలమవతిష్ఠతేఽతిమాత్రం, తముపవిష్టకమిత్యాచక్షతే కేచిత్. ఉపవానకర్మపరాయాః పునః కదాహారాయాః స్నేహాద్వేషిణ్యా వాతప్రకోప-

ఱోక్తాన్యాసేవమానాయా గర్భో వృద్ధిం న ప్రాస్థోతి పరిశుష్కత్వాత్:స
చాపి కాలమవతిష్ఠతేఽతిమాత్రమ్,అన్నస్తనశ్చ భవతి,తం తు నాగోదరమిత్యా-
చక్షతే.

తాత్పర్యము : గర్భిణీ స్త్రీకి ఆమ సంబంధముచేత రజోదర్శనమైన యెడల గర్భస్రావమును, ఆమమును పరస్పర విరుద్ధ చికిత్సలు గలవగుటచేత అట్టి రజోదర్శనము గర్భమునకు విఘాతమును కలిగించునదగును.

గర్భము గొప్పదిగను దృఢముగను ఉన్ననూ ఆ స్త్రీ తీక్షణ గుణము ఉష్ణ వీర్యము కల పదార్థములను సేవించుటవలన రజోదర్శనముగానీ, ఇతర విధమైన ప్రావము కలిగినచో అట్టి స్త్రీయొక్క గర్భము ప్రావము కలదగుటవలన వృద్ధి నొందనేరదు. అట్టి గర్భము గర్భాశయము నందు చాలకాలమువరకు ఉండును. దీనిని కొందరు “ఉపవిష్టకోదరము” అని అందురు. ఉపవానప్రత కర్మలనాచరించు నట్టి గర్భిణీస్త్రీ దుష్టమైన ఆహారమును భుజించుచున్నపుడు, ప్లేహ పదార్థములను తినకున్ననూ, వాతప్రకోపమును కలిగించునవిగ చెప్పబడినట్టి వానిని సేవించు చున్ననూ ఆమె గర్భము క్షీణించుట వలన వృద్ధి నొందనేరదు. అట్టి గర్భము కూడ గర్భాశయమునందు చాలకాలము నిలువయుండును. మరియు అది అధికముగ కడలు చుండును. దీనిని నాగోదరమని చెప్పెదరు.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అమాన్వయాత్” అనగా ఆమమును కల్గించు కారణములతో కూడియుండుటచేత అని అర్థము. “విరుద్ధోపక్రమత్వాత్” అనగా గర్భ ప్రావమునందు స్తంభన క్రియను చేయవలెను. అదియును శీత మృదు మధుర గుణములతో కూడియుండును. ఈ గుణములు ఆమమును కలిగించుటవలన ఆమ రోగమునకు విరుద్ధములు. ఇట్లు ఈ రెండింటికి చికిత్స విరుద్ధములుగా నుండును. “అన్యో వా” అనగా అర్థవలక్షణములకు విరుద్ధమైనట్టి (ఇతర ప్రావము) అని అర్థము. కేవత్ (కొందరందురు) అని చెప్పబడినప్పటికీ వ్యతిరేకించకపోవుటవలన ఆచార్యుని మతము గూడ ఇదియే యని తెలియవలెను.

ఉపవిష్టకోదర - నాగోదరములయొక్క చికిత్స

37. నార్యో స్తయోరుభయోరపి చికిత్సితవిశేషముపదేశ్యమః—
భౌతికజీవనీయబృంహణీయమధురవాతహారసిద్ధానాం సర్పిషాం

వయసామామగర్వాణాం ధోపయోగో గర్భవృద్ధికరః, తథా సంఖోజన-
 మేతై రేవ సిద్ధైశ్చ ఘృతాదీభిః సుఖిజ్ఞయాః, అభీక్షం
 యానవాహనాపమార్జనావజ్యమ్మజై రుపపాదనమితి.

గర్భము కదలకుండునపుడు చేయవలసిన చికిత్స

28. యస్యాః పునర్గర్భః ప్రసుప్తో న స్పన్తతే తాం శ్యేనమత్య్యగవయ-
 శిఖితామ్రచూడతి త్తిరీడామవ్యతమవ్య వర్పిష్మతా రసేనమాషయాషేణ
 వా ప్రభూతనర్పిషా మూలకయాషేణ వా రక్తశాలినామోదనం మృదు-
 మదురశీతలం ధోజయేత్. తైలాభ్యజ్ఞేన చాస్యా
 అభీక్షముదరవ స్తివంక్షణోరుకటిపార్వ్యవృష్టప్రదేశానీషదుష్టేనోపచరేత్.

గర్భిణికి కలుగు ఉదావర్తమునకు చేయవలసిన చికిత్స

29. యస్యాః పునరుదావ ర్తవిచిన్తః స్యాదష్టమే మాసే న చానువాసన-
 సాధ్యం మన్యేత తతస్తస్యాస్తద్వికారప్రళమనముపకల్పయేన్నిరూహమ్.
 ఉదావర్తో హ్యపేక్షితః సహసా నగర్భాం గర్భిణీం గర్భమథివాఽతి-
 పాతయేత్. తత్ర వీరణశాలిషష్టికకుశతాశేఖవాలికావేతసపరివ్యాధమూలానాం
 భూతీకానస్తాకాశ్యర్కపరూషకమదుకమ్పద్వీకానాం చ పయసాఽర్దోదకేనోద్గ-
 మయ్య రనం ప్రియాలవిభీతకమజ్జతిలకల్కనంప్రయుక్తమీషల్లవణ-
 మనత్కృష్టం చ నిరూహం దద్యాత్. వ్యవగతవిబిన్దాం చైనాం
 సుఖనలిలపరిషిక్తాజ్ఞీం స్థైర్యకరమలిదాహినమాహారం భుక్తవతీం సాయం
 మదురకపిదేన తైలేనానువాసయేత్. సుఖ్యాం త్యేనామాస్థాపనానువాసనా-
 భ్యాముపచరేత్.

తాత్పర్యము : ఉపవిష్టక - నా గోదరములు కలిగిన స్త్రీ లిరువిరకునూ
 చేయవలసిన చికిత్సా విశేషములను చెప్పుచున్నాము - వీరికి పిశాచాదీ భూతములను
 నశింపజేయునట్టియు జీవనీయ గణమునందు చెప్పబడినట్టియు, బృంహణకరములై
 నట్టియు మదురగణమునందు చెప్పబడినట్టియు వాతహారద్రవ్యములతో తయారు
 కాబడిన ఘృతములను ఇవ్వవలెను. నాగోదరమునందు యోని వ్యాసత్తునందు చెప్ప
 బడిన పాలను, అమగర్భములను (గ్రుద్ధను), గర్భమునకు వృద్ధిని కలిగించు

ద్రవ్యములను ఉపయోగింపవలెను. మరియు ఈ ద్రవ్యములతో తయారు చేయబడిన పృథుము మొదలగువానితో ఘోషనమును ఆకలిగ నున్నపుడు ఇవ్వవలెను. యాసములండు, వాహనములండు ప్రయాణము చేయుట, స్నానము చేయుట ఆవలింబుట ఈ పనులను ఎక్కువగా చేయించవలెను.

ఏ శ్రీయొక్క గర్భము అణగియుండి కదలకయుండునో అట్టి శ్రీకి-దేగ, చేపలు గవయమును మృగము, తిత్తిరిపక్షి, కోడి, నెమలి వీనిలోనేదోయొక మాంస రసమును నేతితో సంస్కరించి దానిని, మినపకట్టుతోగాని, అధికమగు నేతితో కూడిన ముల్లంగి కట్టుతోగాని, రక్తశాలి సంబంధమైనట్టియు మృదుమధుర శీతగుణములతో కూడియున్నట్టి అన్నమును భుజింపజేయవలెను. ఇట్టి శ్రీయొక్క ఉదరము, గజ్జలు, తొడలు, కటివ్రదేశము, పార్శ్వములు, వృష్ణప్రదేశము వీనియందు కొంచెము ఉష్ణముగ నున్న తైలమును అధికముగ పూయవలెను.

గర్భిణీ శ్రీకి ఎనిమిదవ మాసమునందు ఉదావర్తమువలన విబంధము కలిగి అనువాసనవస్థిని చేయుటకు వీలులేనిచో ఆ బాధ ఉపశమించుటకై నిరూహవస్థిని చేయింపవలెను. ఉదావర్తమును చికిత్సింపక ఉపేక్షించినచో అది గర్భిణీ గర్భము రెండింటినిగానీ కేవలము గర్భమునుగానీ నశింపజేయును. అట్టి ఉదావర్తమునందు అపురుగడ్డి, వరి, పష్టికధాన్యము, దర్ప, రెల్లు, ఇఞ్జవాలిక యనెడి చెరకు ప్రబ్బలి నీటిపేము వీనియొక్క వేళ్ళను, కామంచి, నుగందిపాల, పెగ్గుమ్ముడు, చిట్టిత, ఆతి మధురము, ద్రాక్ష అనువానిని కలిపి నగము నీళ్ళు కలిపిన పాలతో కషాయమును కాచి ఆ కాషాయమునందు సారపప్పు, తానికాయ పప్పు, నువ్వులు వీని కల్కమును కొద్ది వైంధవ లవణమును కలిపి ఆ ద్రవము కొంచెము ఉష్ణముగా నున్నపుడు (సుఖోష్ణముగా నున్నపుడు) దానితో నిరూహవస్థిని చేయించవలెను, విబంధము పోయిన తరువాత సుఖోష్ణమగు ఉదకముతో స్నానమును చేయించి విమృత స్థైర్యమును కలిగించునట్టియు, విదాహమును కలిగింపనట్టియు ఆహారమును భుజింపజేసి అతిమధురముతో తయారుచేయబడిన త్రైమచే సాయంకాలమునందు అనువాసన వస్థిని చేయింపవలెను. ఇట్టి శ్రీకి ఆ స్థాపనవస్థినిగాని అనువాసనవస్థినిగాని అదో ముఖము కలదిగ నున్నపుడు చేయింపవలెను.

అయుర్వేదదీపిక : "చికిత్సిత విశేషమ్" అనుచోట విశేష శబ్దము వలన గర్భమునకు కుసుగు ఇతర వ్యాధులకంటె విశేష చికిత్సయని తెలియవలెను.

ఉపవిష్టకనాగోదరములకు విశిష్టమైన చికిత్సనే చెప్పవలయును: లేదా “యస్యాః పునర్గర్భః ప్రసుప్తో న స్పష్టతే” అను మొదలగువానివలన ఏ అపస్థయందు విశేష చికిత్స చెప్పబడవలయునో దానిని ఆపేక్షించి “చికిత్సిత విశేషమ్” అని చెప్పబడినది. భౌతికమనగా భూతములను నశింపజేయు వస గుర్గులు మొదలగునవి; లేదా, చెప్పబోవుచున్న మహా వైశాచిక మృతమును చూడవలెను. “సుఖిజ్ఞయా” బాగుగా ఆకలిగానియున్న దానికి “న చానువాసనసాధ్యం మన్నేత” అనగా ఉదావర్తమునకు ఆమము కలిసియుండుటవలన అది అనువాసవస్థి సాధ్యము కాదని తెలియవలెను. “తద్వ్యకార ప్రశమనమ్” అనగా ఉదావర్త ప్రశమనము అని అర్థము. అట్టి ఉదావర్త ప్రశమనమగు నిరూహమును “తత్ర” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “పరివ్యధః” అనగా ప్రబ్బలి యొక్క భేదము. “ఉద్గమయ్య రసమ్” అనగా క్యాథమును పిండి గ్రహించి. క్యాథాది పరిమాణమును నిరూహ పరిమాణమువలెనే తీసికొనవలెను. న్యుజ్జామ్ అనగా అధోముఖముగనున్న శ్రీకి అని అర్థము.

గర్భము మృతి నొందినపుడు కలుగు లక్షణములు

30. యస్యాః పునరతిమాశ్రవోషోపచయాద్వా తీక్ష్ణోష్ణాతిమాత్రసేవనాద్వా వాతమూత్రపురిష వేగవిచారతైర్వా విషమా(స)శనశయనస్థాననంపీడనాఖి-
 ఘా తైర్వా క్రోధరోకేద్ధ్యాభయత్రాసాదిభిర్వా సాహస్యైర్వాఽవచైః కర్మభి-
 రస్తఃకుక్షేర్గర్భో మ్రియతే,తస్యాః స్తిమితం స్తబ్ధముదరమాతతం
 శీతమశ్మత్తర్గతమివ భవత్యస్పష్టనో గర్భః, శూలమధికమువజాయతే, న
 చావ్యః ప్రాదుర్భవన్తి, యోనిర్మప్రస్రవతి,అక్షిణీ చాస్యాః స్రవస్తే భవతః,
 తామ్యతి,వ్యథతే, భ్రమతే, శ్వసితీ,అరతిదిహులా చ భవతి,న చాస్యా
 వేగప్రాదుర్భావో యథావదుపలభ్యతే:ఇత్యేవం లక్షణాం త్రియం మృత-
 గర్భేయమితి విద్యాత్.

తాత్పర్యము : ఏ శ్రీకి దోషములధికముగ వృద్ధి చెందుట వలనగాని, తీక్ష్ణగుణ ఉష్ణపీర్ణము గల పదార్థముల నధికముగ సేవించుటవలనగాని వాత మూత్ర పురిష వేగములనడ్డగించుట వలనగాని విషమములైన ఆహార (ఆనన) శయన స్థానములవలనగాని, కోప శోక ఈర్ష్య ఆసూయ భయ ఉడ్డ్యగము వలన గాని ఇతరములైన సాహసకృత్యముల వలనగాని కుక్షి లోపల గర్భము మృతి నొందునో, అట్టి శ్రీ యొక్క ఉదరము స్తిమితముగను, స్తబ్ధముగను, విస్తరింపబడి

నదీగను, చల్లగను, లోపల రాయిని ఉంచినట్లుగను ఉండును. గర్భము కడలదు. అధికమగు శూల కలుగును. ప్రసవ వేదనలు కలుగవు. యోనియందు స్రావము కలుగదు. నేత్రములు జారినట్లుండును. మరియు నామె మోహము నొందును. బాధ నొందును. భ్రమ కలుగును, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు అధికముగ నుండును. నిలకడ లేకయుండును. ఆమెకు వేగములు యధావిధిగ వెడలవు. ఇటువంటి లక్షణములుగల స్త్రీని మృతగర్భము కలదానినిగ తెలిసికొనవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అశ్మాస్తగ్గతమివ” అనగా లోపలరాయి ఉన్నదాని వలె అని అర్థము. “అపీ” అనగా ప్రసవవేదన.

గర్భము మృతి నొందినపుడు చేయవలసిన చికిత్స

31. తస్య గర్భశల్యస్య జరాయుప్రపాతనం కర్మ సంశయమిత్యాహురేకే, మన్తాదీకమభర్షవేదవిహితమిత్యేకే, పరిదృష్టకర్మణాశల్యహర్తౌ హరణమిత్యేకే. వ్యపగతగర్భశల్యాం తు త్రియమామగర్భాం సుసానీద్వర్షమమచిరానవానామన్యతమమగ్రే సామర్థ్యతః పాయయేద్గర్భ-కోష్ఠశుద్ధ్యర్థమర్వివిస్మరణార్థం ప్రహర్షణార్థం చ, అతః పరం సంక్రీణ-నైర్మలానురక్షీభిరస్నేహాసంప్రయుక్తైర్వ్యాధిభిర్వా తక్ష్మాలయోగిభిరా-హారైరుపచరేద్దోషధాతుక్లేదవిశోషణమాత్రం కాలమ్. అతః పరం స్నేహాసానైర్వస్తీభిరాహారవిధిశ్చ దీపనీయణీవనీయబ్ధింహాచీయమధుర-వాతహరణమాఖ్యాతైరుపచరేత్. పరిపక్వగర్భశల్యాయాః పునర్విముక్తగర్భ-శల్యాయాస్తదహరేవ స్నేహోపచారః స్యాత్.

తాత్పర్యము : శల్య రూపముగనున్న మృత గర్భమునందు జరాయువు బయల్పడునట్లు చేయుట అనుచులముగా నుండునని కొందరు చెప్పుదురు. అభర్షణ వేదమునందు చెప్పబడిన మంత్రాది కర్మల నాచరించవలెనని కొందరి యభిప్రాయము. అనుభవముగల శల్య చికిత్సకునిచే మృత గర్భమును తీయించవలెనని కొందరు చెప్పుదురు. శల్యభూతమైన మృత గర్భమును తీపివేసిచ విదప పచ్చిగ నున్న గర్భాశయము గల ఆ స్త్రీకి గర్భకోష్ఠము కుద్ది నొందుటకు, బాధ మరచుటకు, ఉచ్ఛ్వాహము కలుగుటకును సుర-శీదువు-అరిష్టము-మధువు-మదీర అనువానిలో దేని నైననూ సామర్థ్యముననుసరించి ముందుగా నీయవలెను. అటుపిమ్మట బ్ధింహాణము

లైనట్టియు, బలమును కలిగించునట్టియు, స్నేహము కలుపనట్టియు యవగువు మొదలైనవానినిగాని అట్టి కాలమునందువయోగించు అహారముగాని దోషముల యందలి ఛాతువుల యందలియు స్లేదము అరిపోవు వరకు ఈయవలెను. దీపనములు జీపనీయములును బృంహణములును, మధురములును వాతహారములునునగు ద్రవ్యములతో తయారచేయబడిన స్నేహపానము వస్త్రీ అనువానిచే ఉపచరింపవలెను. మృతగర్భము తీసివేయబడి గర్భాశయము అరిన పిదప వెంటనే స్నేహ ద్రవ్యములతో ఉపవారములను చేయవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ఏకే” అను వచనము వలన జరాయుపాతనాదీ మూడు తర్కలను వ్యతిరేకింపకపోవుటవలననూ మృతగర్భాపహరణము పట్ల సరియగు చికిత్స లేదని చూపుచున్నాడు. “దోషధాతు విశేషణమాత్రం కాలమ్” అనుట వలన దోషధాతు స్లేద విశేషణము జరుగు వరకు యథోక్త క్రమమును చేయవలెనని చూపుచున్నాడు.

మాసక్రమముననుసరించి గర్భిణికి చేయవలసిన విధానము

32. పరమతో నిర్విరారమాప్యాయ్యహుసస్య గర్భస్య మాసే మాసే కర్కోవదే-
 ఙ్గ్యము. ప్రథమే మాసే శబ్దితాచేద్గర్భమావన్నా క్షీరమువస్కృతం
 మాత్రావస్థితం కాలే కాలే పిదేత్, సాత్యమేవ చ భోజనం సాయం
 ప్రాతశ్చ భుజ్జీతః ద్వితీయే మాసే క్షీరమేవ చ మధురౌషధసిద్ధం; తృతీయే
 మాసే క్షీరం మధుసర్పిర్యాముపసంస్పృజ్యః చతుర్థే మాసే క్షీరసవనీతమక్ష-
 మాత్రమశ్నీయాలః; పంచమే మాసే క్షీరసర్పిః; షష్ఠే మాసే క్షీరసర్పిర్యధు-
 రౌషధసిద్ధం; తదేవ సప్తమే మాసే. తత్ర గర్భస్య కేశా జాయమానా మాతు-
 ర్విదాహం జనయ స్థితి త్రియో భాష స్తై, తన్నేతి భగవానాత్రేయః, కిన్తు గర్భో-
 త్పిదనాద్వాతపి త్తల్లేష్పాణ ఉరః ప్రాప్య విదాహం జనయ స్థితః; కణ్ణూరు-
 పజాయతే, కర్ణూమూలా చ కిక్కిసావాప్తిర్పవతి. తత్ర కౌలోదకేన నవనీతస్య
 మధురౌషధసిద్ధస్య పాడితలమాత్రం కాలే కాలేఽన్యైః పానార్థం డద్యాత్,
 చస్తనమృణాలకలైర్కౌశ్యాస్యాః స్తనోదరం విమ్బుద్పియాత్, శరీషధాశక్తిర్దప-
 మఘక చూర్ణైర్వా, కుటజార్ణకబీజముస్తాతలైర్కర్వా, విమ్బుకోలనురసమజ్జిష్టా-
 కలైర్కర్వా, వృషతహరిణకశరుధిరయుతయా త్రిఫలయా వా; కరపీరపత్రసిద్దేన

తైలేనాభ్యంజనః పరిషేకః పునర్కాలతిమచుకసిద్ధేనామ్మసాఃజాతకణ్డవాళ్ళ కణ్డూ యనం వర్ణయేత్త్వగ్నేదవై రూప్యపరిహారార్థమ్, అనహ్యామూం తు కణ్డ్యాము- న్మర్దనోద్దుర్ణణాఖ్యాం పరిహారః స్యాత్: మధురమాహారశాతం వాతహర- మల్పమన్నేహలవణమల్పదకానుపానం చ భుంజేత. అష్టమే తు మాసే క్షీర- యవాగూం సర్విష్యతీం కాలే కాలే విచేతే: తన్నేతి భద్రరాప్యః. పైఙ్గల్యాబాదో హ్యస్యా గర్భమాగచ్ఛేదితి: అస్త్యత్ర పైఙ్గల్యాబాధ ఇత్యాహ భగవాన్ పునర్మనురాత్రేయః, నత్సేవై తన్న కార్యమ్: ఏవం తుర్వతీ హ్యారోగాఽఽ రోగ్య బలవర్ణనంహననంపదుపేతం జ్ఞాతీనామపి శ్రేష్ఠమపత్యం జన- యతి. నవమే తు ఖల్సేనాం మాసే మఘరౌషధసిద్ధేన తైలేనానువానయేత్.- ఆతత్యైవాస్యానైలాత్ పిచుం యోనౌ ప్రణయేద్ధర్మస్థానమార్గస్నేహనార్థమ్. యదిదం కర్మ ప్రథమం మానం సముపాదాయోపదిష్టమానవమాన్యాసాత్తేన గర్విణ్యా గర్భనమయే గర్భధారిః కికుః కిటిపార్శ్వపృష్ఠం మృచూ భవతి,- వాతశ్చానురోమః సంపద్యతే, మూత్రపురిషే చ ప్రకృతిఘాతే సుఖేన మార్గ- మనువద్యేతే, చర్మనఖాని చ మార్దవముపయూన్తి, బలవర్ణా చోపచీయేతే: పుత్రం చేష్టం సంపదుపేతం సుఖినం సుఖేనైషా రాతే ప్రణాయత ఇది.

తాత్పర్యము : వికారములు లేకుండగ వృద్ధి పొందుచున్న గర్భమునకు ప్రతి మాసమునందును చేయదగిన విధానమును చెప్పదోవుచున్నాము. గర్భము పొందినట్లు అనుమానించిన స్త్రీకి ప్రథమ మాసమునందు సంస్కారము చేయనట్టి శీతముగా నున్నట్టి పాలను ఇవ్వవలెను. సాత్యములగు ఆహార పదార్థములను ప్రాతఃకాలము నందును సాయంత్రమునందును ఇవ్వవలెను. ద్వితీయ మాసము నందు మఘరౌషధములతో కాచబడిన పాలనే ఇవ్వవలెను. తృతీయ మాసమునందు తేనె నెయ్యి కలిపిన పాలు. చతుర్థ మాసమునందు ఒక అక్ష ప్రమాణము పాలనుండి (పెరుగునుండి?) తీసిన వెన్నను, పంచమ మాసమునందు పాలనుండి తీసిన నెయ్యిని (వెన్నను కాచగా వచ్చిన నెయ్యిని), షష్ఠమాసమునందు ఘృత ద్రవ్యములలో కాచబడిన నెయ్యిని నష్టమ మాసమునందు కూడా మఘర ద్రవ్యములలో కాచబడిన నెయ్యిని ఇవ్వవలెను. ఈ ఏడవ మాసమునందు గర్భమునకు కేశములు జనించుట వలన తల్లికి విదాహము కలుగునని స్త్రీలు చెప్పుదురు రాని ఆట్లు కాదని ఆశ్రేయ భగవానుడు చెప్పెను. గర్భముచే పీడింపబడుట వలన వాతపిత్త శ్లేష్మములు తల్లి యొక్క వక్ష స్థలమును పొంది తల్లికి విదాహమును కలిగిండును. అందువలన దురద

కలుగును. దురద రాంజముగా కిక్కిననునెడి వ్యాధి కలుగును. అప్పుడు మధర ద్రవ్యములతో తయారు కాబడిన వెన్నను రేగుపండ్ల రసముతో కర్ణ ప్రమాణమున ఆయా కాలములందు ఈయవలెను. చందనము కామరతుండ్లు వీని యొక్క కల్కముతోగాని; రిసిన పువ్వు, ఆరెపువ్వు, ఆవాలి, యష్టిమమకము వీనియొక్క చూర్ణముతోగాని; కొడిశపాల, భూతులసిగింజలు, తుంగగడ్డలు, పసుపు వీనియొక్క కల్కముతోగాని; వేప, రేగు, తులసి, పుంజిష్ట వీనియొక్క కల్కముతోగాని; జింక లేడి, కుండేలు వీని రత్నముతో కూడిన త్రిఫలా కల్కముతోగాని ఈ త్రి యొక్కస్తనములందు, ఉదరమునందును లేపనము చేయవలెను. లేక గన్నేరు అకులతో కాచిన తైలమును పూయవలెను. మాలతి-అతిమధురములతో కాచిన జలముచే తడువవలెను. దురద కలిగినను చర్మము చిట్టిపోకుండుటకు, వికృతి కలుగకుండుటకు గోమూత్ర మనవలెను. దురదను సహింసలేకున్నపుడు ఆ ప్రదేశమునందు నెమ్మదిగా వత్తుర, రాములలను చేయవలెను మధుర రసప్రధానమైనట్టియు, వాతహరమైనట్టియు, స్నేహ లవణములు కొంచెముగా కలసియున్నట్టియు ఆహారమును భుజింపవలయును. అట్లు భుజించునపుడు ఉదకమును స్వల్పముగ త్రాగవలెను. ఎనిమిదవ మానమునందు-పాలతో తయారు చేయబడిన యవగుపునందు నేటిని కలిపి ఆయా కాలములయందు త్రాగవలెను (ఉదయము-సాయంత్రములయందు త్రాగవలెను). గర్భమునకు పింగళ వర్ణముగల కన్నులు వచ్చునుగాన అట్లు చేయరాదని భద్రకావ్యుడు అనెను. పింగళ వర్ణము గల నేత్రములు జనించిననూ త్రాగవచ్చునని అత్రేయ పునర్వసు భగవానుడు చెప్పెను. అట్లు త్రాగినచో రోగములులేని మంచి ఆరోగ్యము, బలము, వర్ణము, స్వరము, దేహ నిర్మాణములు కలిగియున్నట్టి పంశమంతటికీ శ్రేష్ఠమైన సంతానము కలుగును. తొమ్మిదవ మానమునందు నుపర ద్రవ్యములతో తయారుకాబడిన 'తైలముచే' అనువాసన వస్తిని చేయించవలెను. గర్భాశయమునకును గర్భాశయ మార్గమునకును స్పిర్దత్వము కలుగు నిమిత్తము ఈ తైలమునందు వర్తిని ముంచి పిచును యోనియందు ఉంచవలెను. మొదటి మానము మొదలుకొని తొమ్మిదవ మానము వరకు చెప్పబడిన ఈ కర్మను అచరించి నచో గర్భిణీశ్రీకీ గర్భధారణ సమయమునందు కుషీ-కటి-పార్శ్వములు-పృష్ఠ భాగము ఇవి మృచుపుగ నుండును. వాతము అనురోపనముగ నుండును. మూత్ర పురీషములు ఉండవలసిన స్థితిలో నుండి వాని మార్గముల నుండి సుఖముగ బయ

టకు వెడలను. చర్యము, నఖములు మృదువుగ నుండును. బలము వర్ణములు వృద్ధి పొందును. ఆ స్త్రీ సంవత్సరముతో కూడినట్టియు, సుఖవంతుడైనట్టియు, ఇష్టమైనట్టియు పుత్రుని సకాలమునందు సుఖముగ ప్రసవించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “పరమతః” అను మొదలగువానిద్వారా గర్భము నకు ప్రతియొక్క మాసమున చేయవలసిన కర్మను చెప్పుచున్నాడు- “తన్నేతి భగ వానాత్రేయః” అనగా ఒకేమారుగా మూడవ మాసమునందు అంగ ప్రత్యంగములు కలుగుటతో కేశములు కూడ అప్పుడే పుట్టును. అవి క్రమముగా వృద్ధి పొందునుగాని ఏడవ మాసమునందు కేశములు పుట్టువు అని భావము. ఇక ఏడవ మాసమునందు కండు (దురద) ఎట్లుకలుగునో ఆ విషయమును “గర్భోత్పిడనాత్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “కిక్కినః” అనగా చర్యము పగిలిపోవుట. స్తనములు మరియు ఉదరము స్తనోదరమని చెప్పబడును. “కోలం” అనగా రేగు. “పరిహారః” అనుదానికి “కండ్వా” అని శేషము. “వైల్లల్యమ్” అనగా కన్నులు పింగళములుగా నుండుట (తేనె కన్నులు లేక పిల్ల కన్నులు) కాలాక్యమునందు “పిర్తేఽత్యర్థప్రమష్టే తు నేత్రయోః పిణ్ణలాక్షితా” అని చెప్పబడినట్లు అది పిత్రము వలన కలిగిననూ ఇచట అష్టమమాసీయ గర్భమునందు క్షీరయవగు మొదలగు ఆహార సంబంధముయొక్క ప్రభావము చేతనే పింగళాక్షిత్యము ఏర్పడునని తెలిసికొనవలెను. “సత్వేవైతన్న కార్యమ్” అనగా పైంగళ్యము అల్పదోషమగుట చేత, తరువాతి కాలమునందు చికిత్స సులభముగా నుండుటచేత, క్షీరయవగు మొదలగునవి సేవించుటయందు ఎక్కువరెట్లు లాభముండుట చేతనూ క్షీరయవగు సేవనము తప్పక చేయవలెనని భావము “అతస్సైవ” అనగా మధురౌషధ సిద్ధమగు తైలముచేత. గర్భధారిణీ అనగా మావి. ఇచట “పుత్రమ్” అని ప్రశస్తమగుట వలన చెప్పబడినది, అందు వలన “కన్యాయును” అని తెలిసికొనవలెను. ఇందువలన ప్రతియొక్క మాసమునకు చేయవలసిన కర్మ వలన తప్పక పుత్రజన్మయే కలుగదని వివరింపబడినది.

సూతికాగార నిర్మాణ విధి

33. ప్రాకో చైవాస్యా నవమాన్మాసాత్ సూతికాగారం వారయేదవహృతాస్తి శర్కరాకపాలే దేశే ప్రశస్తరూపరనగస్తాయాం ఖిమౌ ప్రాగ్ద్వారముద- గ్వారం వా చైల్వానాం కాష్ఠానాం చైస్తుల్లదరానాం భల్లాతరానాం చార- (దు)ణానాం ఖాదిరాణాం వాః యాని దాన్యాన్యపి బ్రాహ్మదాః శంసేయు-

రథర్వవేదవిదస్తేషాం: వననా లేపనాచ్ఛాదనాపిధానసంపదుపేతం
వాస్తువిద్యాహృదయయోగ్నిసలిలోచూఖలవర్చస్తానస్నానఖూమిమహాన-
సమృతుసుఖం చ.

తాత్పర్యము : గర్విణికి తొమ్మిదవ మాసము నిండకముందే సూతికాగా రమును- ఎముకలు, రాళ్ళు, పెంకులును తీపివేయబడిన ప్రదేశమునందు ప్రకస్తము లగు రూప రసగస్తములు గల ఖూమియందు- మారేడు, లొద్దుగ, గార, నల్లజీడి, ఇరుగుడు, (వున్నాగ ?), చంద్ర వీనిలో వేదో యొకదాని కర్రలతోగాని అథర్వ వేదము తెలిసిన బ్రాహ్మణులచే ప్రకస్తము లైనవిగా చెప్పబడిన కర్రలతో తూర్పు, ముఖముగా గాని, ఉత్తర ముఖముగా గాని నిర్మింపవలయును. ఆ గృహము వస్త్రములు, పూతలు, తలుపులు (మూతలు) మొదలగునవి సరిగానుండి వాస్తు విద్యను తెలిసినవారు చెప్పిన విధముగా అగ్నిస్థానము, ఉదక స్థానము, రోలు, మల విసర్జన ప్రదేశము, స్నానప్రదేశము, వంటకాలను ఏర్పరచవలెను. ఆ గృహము ఆ యా ఋతువులకు అనుకూలమైనదిగ నుండవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : గర్విణి ఎచ్చట ప్రసవించునో ప్రసవించిన తరువాత ఎచటయుండునో అది సూతీరాగార మనబడును. బిల్వాదీ కౌష్ఠముల యొక్క ఇంటిని (అగారమును) నిర్మింపవలెనని అన్వయించుకొనవలెను. వారణః అనగా వున్నాగచెట్టు లేక వరుణ (ఉలమిడి) చెట్టు “వననమ్” అనగా వస్త్రము ఆచ్ఛాదనమునగా ఆస్తరణము. “అపిధానం” అనగా తలుపు. “వాస్తు విద్యా హృదయం” అనగా వాస్తు విద్యాతత్వము, అది కలిగియుండుటచేత గృహమునందు అగ్నియదుల స్థానము ఎచట నుండవలెనో అది అక్కడనే యుంచవలెను. వాస్తువిదుల మతము ననుసరించి అగ్నిస్థానము మొదలగువానిని విభజించి గృహమును నిర్మింపవలెనని అర్థము. “ఋతుసుఖమ్” అనగా అప్పటికి ఉన్న ఋతువు ననుసరించి సుఖముగా నుండునట్లు (నిర్మింపవలెను) అని అర్థము.

సూతికాగారము నుండుండవలసిన వస్తు సామగ్రి

34. తత్రసర్విస్తైలమమమస్తైవసావర్చలకాలవిన్లవణవిడజ్జకుష్ఠకిలిమనాగరపిప్పలీ-
పిప్పలీమూలహ స్తిపిప్పలీమజ్జాకపర్ణ్యేలాలాజ్జలీవచాచన్యచిత్రకవిరబిల్వ-
హిల్లానర్దవలకునకకణకణికాసీపాతసీబిల్వజభూర్జకులత్తమైయేనురానవాః
సన్నిహితాః స్యుః తథాఽశ్మానౌ ద్వౌద్వే కు(చ)జ్జమున కేద్వేఉమాఖర్షే-

ఖరవృషభశక్య, ద్వౌచ తీక్ష్ణ సూచీపిప్పలకౌ సౌవర్ణరాజతే, శస్త్రాణి చ తీక్ష్ణయసాని, వ్యౌచ విల్వమయౌ పర్యజ్ఞౌ, తైస్తుల్లజ్జదాని చ కాష్ఠాన్యగ్ని-
 నస్తుక్షణాని, త్రియశ్చ బహ్వయౌ బహుళః ప్రజాతాః సౌహార్దయుతాః సతత-
 మనురతాః ప్రదక్షిణావారాః ప్రతిపత్తికుళలాః ప్రకృతివత్సలా స్త్యక్తవిషాదాః
 క్లేశసహినోఽభిమతాః, బ్రాహ్మణాశ్చాభ్యర్షవేదవిదః, యచ్ఛాన్యదపి తక్ర
 నమర్దం మన్యేత, యచ్ఛాన్యచ్ఛ బ్రాహ్మణా బ్రూయః త్రియశ్చ వృద్ధాస్తత్
 కార్యమ్.

తాత్పర్యము : ఆసూతికా గృహమునందు ఈ క్రింది ద్రవ్యములను, వస్తువులను ఉంచవలెను— ఘృతము; తైలము, తేనె, సైంధవ లవణము, సౌవర్ణ లవణము, కాలలవణము, వాయువిడంగములు, చెంగల్యకోఘ్న, దేవదారు, కొంతి పిప్పళ్ళు, మోషి, గణపిప్పళ్ళు, మంచూకపర్ణి, వీలకులు, పొత్తిదుంప, వన, చిత్ర మూలము, చవ్యము, నెమలడుగుచెట్టు, ఇంగువ, ఆవలు, వెల్లుల్లి, చిల్ల గింజ, జీల కర్ర, గోఘమరవ్వ (కణికా, విఘ్నపురవ్వ) కడిమిచెట్టు, అవిచె, బిల్వజమనెడిగడ్డి, భూర్జపత్రము, ఉలవలు, మైరేయమనెడి మద్యము, ఆనవములు పీనిని సిద్ధముగ నుంచవలెను. ఇంకను రెండుకాళ్ళు, రెండు బరువైన రోకళ్ళు, రెండురోళ్ళు ఒక ఆదోతు, బంగారముతో చేయబడినది వెండితో చేయబడినదియగు తీక్ష్ణమగు రెండు సూదులు, తీక్ష్ణ లోహముతో చేయబడిన శస్త్రములు, మారేడుకర్రతో చేయబడిన రెండు మంచములు, అగ్నిని ప్రజ్వలింపజేయుటకు తుమికి, గార పీని సంబంధమగు కట్టెలు వీనిని ఉంచవలెను. మరియు ఎక్కువ సంతానమును కనినట్టియు, మంచి మనస్సుతో నున్నట్టియు, అనురాగము కలిగినట్టియు, శ్రేష్ఠమైన ఆచారములు కలిగినట్టియు, ప్రతిపత్తియందు నేర్పరులైనట్టియు, ప్రేమగల ప్రకృతికలిగినట్టియు, విచారములేనట్టియు, కష్టములను సహించునట్టియు అనేకమంది స్త్రీలు ఉండవలెను. అవసరములైన ఇతర వస్తుసామగ్రిని కూడ యుంచవలయును. మరియు బ్రాహ్మణులును, వృద్ధస్త్రీలును చెప్పినట్టి పనులను చేయవలెను. (వారు ఇంకేమైన వస్తువులను గాని ద్రవ్యములనుగాన తెచ్చియుంచును ఆజ్ఞాపించినచో, అ యీ సంభారములను తెచ్చి యుంచుకొనవలెను.)

ఆయుర్వేదదీపిక : ఇచట గృహమునందు ఉంచవలసిన నెయ్యి తైలము మొదలగు వానికి ఉపయోగము చెప్పవలసియే యున్నది. ఎక్కువగా నున్నందున వేనికి చెప్పబడలేదో వాని ఉపయోగమును ఉపసించి తెలిసికొనవలెను.

“కలిమం” అనగా దేవదారు “కణః” అనగా కుండికయని ప్రసిద్ధమైన ద్రవ్యము. “కణికా” అనగా కుణ్ణికము కంటె స్థూలములైన తండులపు ముక్కలు (వియ్యపు రవ్వ-నూక). విమ్యము దేనితో దంచబడునో అది ముసలకము. “కుణ్ణమునలే” అనగా పొట్టి ముసలకములు రెండు అని అర్థము లేదా “చండమునలే” అను పాఠమును అంగీకరించినచో అప్పుడు పెద్ద పెద్ద రోకళ్ళు రెండు అని అర్థము. ముసలములను తీసికొనుట నిషిద్ధమైనప్పటికినీ తరువాతి సమయమునందు ద్వారమున ముసలమునుంచుట చెప్పవలసి యున్నదగుటచే ముసలములను తీసికొనుట సరిగనే యున్నది. సూచ్యకార శస్త్రములు రెండు సూచీ పిప్పలకము లనబడును. లేదా సూచీ ఎక్కడ ఉంచబడునో ఆ పాత్ర సూచీ పిప్పలకమునబడును. పర్యంకమనగా మంచము “సమర్థం మన్యేక” అనగా ఉపయుక్తమని అనుకొనినచో అని అర్థము.

గర్భిణిని సూతికాగారమునందు ప్రవేశింపజేయువిధి

35. తతః ప్రవృత్తే నవమే మాసే పుణ్యేఽహని ప్రశస్త నక్షత్రయోగముపగతే ప్రశస్తే భగవతి శశిని కళ్యాణే కళ్యాణే చ కరణే మైత్రే ముహూర్తే శాన్తిం హుత్వా గోబ్రాహ్మణమగ్నిముదకం చాదౌ ప్రవేశ్య గోభ్యస్త్రణోదకం మధులాజాంశ్చ ప్రదాయ బ్రాహ్మణేభ్యోఽక్షతాన్ సుమనసో నాస్తిముఖాని చ ఫలానీష్టాని దత్త్వోదకపూర్వమాసనస్థేభ్యోభివాద్య పునరాచమ్య స్వస్తి వాచయేత్. తతః పుష్యాహశద్దేన గోబ్రాహ్మణం సమనువర్తమానా ప్రదక్షిణం ప్రవితేత్ సూతికాగారమ్. తత్రస్థా చ ప్రసవకాలం ప్రతీక్షేత్.

తాత్పర్యము : గర్భిణికి తొమ్మిదవ మాసము నడుచుచున్నపుడు శుభ దినమునందు ప్రసవమైన చంద్రుడు కలిగినట్టియు శుభములగు కరణములు కలిగినట్టియు దినమునందు మిత్రదేవతాకమైన ముహూర్తమున శాంతి హోమమును చేసి గోవులను, బ్రాహ్మణులను, అగ్నిని, ఉదకపాత్రను ముందుగ ప్రవేశపెట్టి గోవులకు గడ్డి ఉదకము తేనిపేలాలను తినిపించి బ్రాహ్మణులకు అక్షతలను, పుష్పములను, నాందీముఖమునకు ఉపయోగించు ఫలములను ఇచ్చి ఆసనములయందు కూర్చుండ బెట్టి నీటితో తాళుకడిగి నమస్కరించి తిరిగి ఆచమనము చేసి ఆశీర్వచనములను పొందవలెను. పిమ్మట మంగళవాద్యములతో గోవులను బ్రాహ్మణులను ప్రదక్షిణ పూర్వకముగ అనుసరించుచు సూతికాగృహమును ప్రవేశింపవలెను. అట్లు ప్రవేశించి యున్న గర్భిణి ప్రసవకాలము క్రొరకు నిరీక్షించుచుండవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “శాన్తి కృత్వా” అనగా శాంతి హోమమును చేసి “నాస్తిముఖాని చ ఫలాని” అనగా నాందీముఖ శ్రాద్ధము కొరకు హితములగు ఫలములు, లేదా “నాస్తి” అనగా మురజము (మృదంగము) దాని ఎముకము వంటి ఆకారము గల ఫలములు నాందీముఖఫలములు: ఖర్జూరము మొదలగునవి. ప్రదక్షిణము ఏ విధముగా జరుగునో ఆ విధముగా గోవులను బ్రాహ్మణులను అనుసరించుచున్నదై అని అర్థము.

ఆసన్న ప్రసవ లక్షణములు

36. తస్యాస్తు ఖల్విమాని లిఙ్గాని ప్రజననకాలమఖిలో భవన్తి: తద్యథా-క్లమో గాత్రాణాం, గ్లానిరాసనస్య అడ్డోః శైథిల్యం, విముక్తబస్త్వమివ వక్షసః, కుక్షేరవస్రంసనమ్, అఘోగురుత్వం, వంక్షణబస్తికటీకుషీపార్శ్వస్పృష్ఠనిస్రోధః, యోనేః ప్రస్రవణమ్, ఆసన్నాఖిలాషశ్చేతి: తతోఽనస్తరమాపీనాం ప్రాదుర్భావః, ప్రసేకశ్చ గర్భోదకస్య.

ప్రసవ వేదనలు కలిగినపుడు చేయవలసిన విధి

37. ఆపీప్రాదుర్భావే తు భూమౌ శయనం విదధ్యాన్మృద్వాస్తరణోపవన్నమే. తదధ్యాసేత సా.తాం తతః సమస్తతః పరివార్య యజ్ఞోక్తగుణాః త్రియః పర్యుపాసీరన్నాశ్వానయన్తో వాగ్విద్రాహిణీయాఖిః, సాస్త్యసీయాఖిశ్చ.

ప్రసవ వేదనలు కలిగియు ప్రసవించినపుడు చేయవలసిన విధి

38. సా చేదావీఖిః సంక్లిశ్యమానా న ప్రజామైకాత్రైనాం బ్రూయాత్-ఉత్తిష్ఠ, ముసలమన్యతరం గృహ్ణీష్వ, అనేనైతదులాఖలం ధాన్యపూర్ణం ముహూర్మహారఖిణి ముహూర్మహారవజ్జమ్మస్య చక్రమన్య చాస్తరాస్తరేతి: ఏవమువదిశ స్త్యేకే. తస్నేత్యాహ భగవానాత్రేయః. దారుణవ్యాధ్యామవర్జనం హి గర్భిణ్యాః సతతముపదిశ్యతే, విశేషతశ్చ ప్రజననకాలే ప్రచలితనర్మ-ధాతుదోషాయాః సుకుమార్యా నార్యా ముసలవ్యాధ్యామనమీరితో వాయు-రస్తరం లబ్ధ్యా స్రావాన్ హింస్యాత్, దుష్ప్రతీకారతమా హి తస్మిన్ కాలే విశేషేణ భవతి గర్భిణీ: తస్మాన్ముసలగ్రహణం పరిహార్యమృషయో మన్యస్తే, జ్జమ్భణం చక్రమణం చ పునరనుష్ఠేయమితి. అథాస్త్యే దధ్యాత్

కుష్టైలా లాఙ్గలికీపచా చిక్రితచిరఖిల్యచవ్యమార్థముపసూతుం, సా తన్ము-
హుర్ముహురుపజిక్ష్మేత్, తథా భూర్జపత్రధూమం శింశపాసారధూమం వా.
తస్యాశ్చాస్తరాస్తరా కటిసార్వస్వప్రకీడేశానీశదుష్టేన తైలేనాభ్యజ్ఞ్యా-
నుసుఖమవమ్బుద్వీయాత్. అనేన కర్మణా గర్భోఽవాక్ ప్రతిపద్యతే.

గర్భము ప్రసవాభిముఖమైనపుడు చేయవలసిన విధి

39. స యదా జానీయాద్విముచ్య హృదయముదరమస్యాస్త్యావిశతి, బస్తిశిరోఽవ-
గృప్ణోతి, త్వరయ స్త్యేనామావ్యః, పరివర్తతేఽదో గర్భ ఇతి; ఆస్యామవ-
స్థాయాం పర్యజ్కమేనామారోప్య ప్రవాహయితుముపక్రమేత్. కణ్ఠే చాస్యా
మన్త్రమిమమనుకులా త్రీ జపేత్—

సుఖప్రసవమునకు గర్భిణికి చేయదగిన మంత్రోపదేశము

“క్షితిర్జలం వియత్రేణో వాయుర్విష్టుః ప్రజాపతిః,
స గర్భాం త్వాం సదా పాస్తు వైశల్యం చ దీశస్తుతే.
ప్రసూప్స్య త్వమవిక్లిష్టమవిక్లిష్టా శుభాననే,
కార్తికేయస్యతిం పుత్రం కార్తికేయాభిరక్షితమ్”. ఇతి.

ప్రసవ నమయమున గర్భిణికి చేయవలసిన హితోపదేశములు

40. తాచైనాం యథోక్తగుణాఃప్రియోఽనుశిష్యః—అనాగతావీర్మా ప్రవాహిష్ఠాః;
యా హ్యనాగతావీః ప్రవాహతే వ్యర్థమేవాస్యాస్తతే కర్మ భవతి, ప్రజా
చాస్యా వికృతా వికృతిమాపన్నా చ, శ్వాసకాశోషస్లిహాప్రసక్తా వా భవతి.
యథా హి క్షవఘాద్గరవాతమూత్రపురీషవేగాన్ ప్రయతమానోఽప్యప్రాప్త-
కాలాన్న లభతే కృచ్ఛ్రేణ వాఽప్యవాప్నోతి, తథాఽనాగతకాలం గర్భ-
మపి ప్రవాహమాణాః యథా చైషామేవ క్షవధ్వాదీనాం సన్ధారణముపసూతా-
యోపపద్యతే తథా ప్రాప్తకాలస్య గర్భస్యాప్రవాహణమితి. సా యథా-
నిచ్చేకం కురుష్యేతి వక్తవ్యం స్యాత్. తథా చ కర్మణీ శస్తైః పూర్వం-
ప్రవహేత్, తతోఽనస్తరం బలవత్తరమ్. తస్యాం చ ప్రవాహమాణాయాం
త్రియః శబ్దం కురుయః— “ప్రజాతా ప్రజాతా ధన్యం ధన్యం పుత్రమ్. ఇతి.
తథాఽస్యా హర్షేణాప్యాయ్యన్తే ప్రాణాః.

తాత్పర్యము : గర్భిణీ స్త్రీకి ప్రసవకాలము సమీపించినపుడు ఈ లక్షణము లుండును. అవి ఏవనగా — శరీరము బడలిక నొందుట, ముఖము వాడినట్లుండుట, నేత్రములు జారినట్లుండుట, చన్నులు పట్టు విడిపోయినట్లుండుట, కుక్షి ప్రదేశము జారుట, గజ్జలు, వస్త్రీ ప్రదేశము, కటి ప్రదేశము కుక్షి పార్శ్వములు, నడుము వీనియందు పొడిచినట్లు బాధకలుగుట, యోనియందు స్రావము కలుగుట, ఆహారమునందు ఇష్టము లేకపోవుట అను లక్షణములు కలుగును. అటు విమృత ప్రసవ వేదనలు ప్రారంభమగుటయు, గర్భోదకము (ఉమ్మ నీరు) ప్రవించటయునూ జరుగును.

ప్రసవ వేదనలు ప్రారంభింపగానే మృదువైన బట్టను పరచిన నేలపై పరుండ చేయవలెను. ఇంతకుముందు చెప్పబడిన గుణములు కల స్త్రీలు ఆమె చుట్టును ఉండి ఆమెకు అనుకూలమైనట్టి ఓదార్చనట్టి వాక్యములను చెప్పి ఓదార్చవలెను.

ప్రసవ వేదనలచే బాధపడుచు ప్రసవించుకొన్న స్త్రీతో - “లెమ్మో, రోకలిని తీసికొని ధాన్యముతో నిండియున్న రోటిలో వేసి దంపుము, ఎక్కువగా ఆవలింపుము, ఆటునిటు తిరుగుము” అని చెప్పవలెనని కొందరందురు. అట్లు చేయరాదని ఆత్రేయ భగవానుడనెను. గర్భిణీస్త్రీ దారుణమైన వ్యాయామము నెప్పుడును వర్జింపవలెనని చెప్పబడినది. ప్రసవకాలమునందు విశేషించి చలించుచున్న సమస్త ధాతువులును దోషములును కలిగినట్టియు సుకుమారముగ నుండునట్టియు గర్భిణీస్త్రీ రోకలిచే పరిశ్రమ చేసినచో వాతము ప్రకోపించి అవశాశమును పొందినదై ప్రాణములను హింపించును. అందువలన రోకలిచే పరిశ్రమ చేయరాదని యిటులు చెప్పబడుదురు. ఆవలింతలను, ఆటునిటు తిరుగుటను మాత్రము చేయవచ్చును. ఈ స్త్రీకి చెంగల్లకోష్ఠు, ఏలకులు, పొత్తిదుంప, వస, చిత్రమూలము, నెమలడుగు చెట్టు, చవ్యము వీనియొక్క చూర్ణమును ఆఘ్రూణించు నిమిత్తము ఈయవలెను. అట్లు ఆమె ఎక్కువ మారులు ఆఘ్రూణింపవలెను. మరియు భూర్జపత్ర ఘ్రామమునుగాని, ఇరుగుడు చెక్క ఘ్రామమునుగాని ఆఘ్రూణింపవలెను. ఈ స్త్రీ యొక్క కటి ప్రదేశము, పార్శ్వములు, నడుము, తొడలు వీనిని కొద్దిగ వెచ్చగనున్న తైలముతో అప్పుడప్పుడు పూసి ముఖముగ నుండునట్లు పిసుకవలెను. ఇట్లు చేసినచో గర్భము ముందునకు (క్రిందకు) వచ్చును. ఈ స్త్రీకి గర్భము హృదయమును విడచి ఉదరము వద్దకు వచ్చి వస్త్రీ శిరస్సు వద్దకు వచ్చినపుడు ప్రసవ వేదనలు అధికమగును. అప్పుడు గర్భము క్రిందకు తిరిగినట్లు తలచి గర్భిణిని శయ్యపై పరుండజేసి ప్రవా

హణము చేయవని చెప్పవలెను (గట్టిగా ముక్కుమని చెప్పవలెను). మరియు ఈమె చెవియందు ఒక అనుకూలమైన శ్రీచే-

“క్షీతిర్జలం వియత్రేణో వాయుర్విష్టుః ప్రజాసతిః,
 నగర్పాం త్వం నదా పాస్తు,వై శాల్యం చ దీశస్తు తే.
 ప్రసూప్స్వ త్వమవిక్లిష్టమవిక్లిష్టా హణాననే,
 కార్తికేయద్యుతిం పుత్రం కార్తికేయాభి రక్షితమ్”.

అను మంత్రమును వశింపజేయవలెను అచటనున్న శ్రీలు గర్భిణితో నిట్లనవలెను — “ప్రసవ వేదనలు లేనపుడు ముక్కుకుము. అట్లు చేసిన యెడల ప్రయోజనముండదు. అపుడు శిశువు జనించినను వికృతినొంది శ్వాసకాస శోష స్త్రీహ వ్యాధి పీనితో కూడుకొనియుండును తుమ్ము శ్రేణువు అసానవాతము మాత్రము పురీషము అనునవి రాకుండగ ప్రయత్నించినను అవి రాకపోగా కష్టము కలుగునట్లే ఆకాలము నందు ముక్కినచోగర్భము బయటకు వెడలదు, లేదా కష్టముతో వెడలును. తుమ్ములు మొదలగువానిని నిరోధించినపుడు విఘాతము కలిగినట్లే నకాలమునందు ముక్కుకపోయిన యెడల విఘాతము కలుగును. అందువలన మేము చెప్పినట్లు చేయుము”. గర్భిణీ శ్రీ కూడ మొదట మెల్లగ ముక్కును తడవత గట్టిగా ముక్కువలయును. అపుడచ్చటనున్న శ్రీలు “ధన్యుడగు పుత్రుని కనుచున్నది” అని గట్టిగా అనవలయును. అట్లు చేయుట వలన ప్రసవించుచున్న శ్రీకి మిక్కిలి సంతోషము కలుగును. (ఆమె ప్రాణములకు సంతోషము కలుగును.)

ఆయుర్వేదదీపిక : ఉపదేశింపవలసిన విషయమును పేర్కొనునట్టి వాక్కు గ్రహింపదగినదిగా నుండును. “అవజృమ్భస్వ” అనగా అవయవములను ప్రసరింపజేయుము (ఒడలు విరుచుకొనుము) అని అర్థము. “అన్తరం లభ్యా” అనగా కారణమును పొంది అని అర్థము.

ప్రసవానంతరము చేయవలసిన కర్మ

41. యదా చ ప్రజాతా స్యాత్తదైవై నామవేక్షేత-కాచిదస్యా అపరా ప్రపన్నా న వేతి.తస్యాశ్చేదపరా న ప్రపన్నా స్యాదధై నామన్యతమా శ్రీ దక్షిణేన పాణినా నాభేరహరిష్టాద్బలవన్నిపీడ్య నవ్యేన పాణినా వృష్టత ఉపసంగృహ్య తాం సునిర్హాతం నిర్ధనుయాత్.అథాస్యాః పార్వ్యా శ్రోణీమాకోటయేత్.
 ఆస్యాః స్పృహపుసనంగృహ్య సుపీడితం పీడయేత్. అథాస్యాః బాలవేష్యా

కణ్ఠతాలు పరిమృశేత్. భూర్జపత్రకాచమణీసర్పనిర్మోలైశ్చాస్యా యోనిం
 ధూపయేత్. కుష్ఠతాలీనకలక్మం బిల్వజియాషే మైరేయసురామణ్ణే తీక్ష్ణే
 కౌలత్థే వా యూషే మణ్ణుకపర్తిపిప్పలీనంపాకే వా సంప్లావ్య పాయ-
 యేదేనామ్. తథా సూక్ష్మైలాకిలిమకుష్ఠనాగరవిడగ్లపిప్పలీకాలాగురుచవ్య-
 చిత్రకోపకుళ్ళోకాకలక్మం ఖరవృషభస్య వా జీవతో దక్షిణం కర్ణముత్కృత్య
 దృషదీ జర్జరీకృత్య బిల్వజిక్వాథాదీనామాస్థావనానామన్యతమే ప్రక్షిప్యాస్థావ్య
 ముచూర్ణస్థితముద్భృత్య తదాస్థావనం పాయయేదేనామ్. శతపుష్పాకుష్ఠ-
 మదనహిణ్ణుసిద్ధస్య చై నాం తైలస్య పిచుం గ్రాహయేత్. ఆతలైవనువాస-
 యేత్. ఏతైరేవ చాస్థావనైః ఫలజీమూతకేజ్జ్వకథామార్గవకుటజకృతవేధన-
 హస్తపిప్పల్యుపహితైరాస్థావయేత్. తదాస్థావనమస్యాః సహ వాతమూత్ర-
 పురీషైర్నిర్మర్దరత్యవరామాసర్తాం వాయోరేవాప్రతిలోమగత్వాత్. ఆసరాం హి
 వాతమూత్రపురీషాణ్యన్యాని చాస్తర్కహిర్ద్యాగ్నాడి నజ్జన్తి.

తాత్పర్యము : ప్రసవమైన పిదప మావి బయటకు వెడలినది లేనిది చూడవలెను. బయల్వెడలని యెడల అచ్చట నున్నవారిలో ఒక స్త్రీ తన కుడిచేతితో ఈమె యొక్క నాభికి పైభాగమున గట్టిగ నొక్కి, ఎడమ చేతితో నడమను పట్టుకొని బాగుగ పిసుకవలెను. కాళ్ళయొక్క మడమలతో శ్రోణి ప్రదేశమును పీడింపవలెను. పిరుదులను పట్టుకొని బాగుగా పిసుకవలెను. జడ వెంట్రుకలతో ఈమె యొక్క కంఠ ప్రదేశమును, తాలు ప్రదేశమును తుడువవలెను. భూర్జపత్రము, కాచమణి, పాము కుబుసము వీనితో యోనికి ధూపము వేయవలెను. చెంగల్వకోష్ఠు తాలీన పత్రాలయొక్క కల్కమును బిల్వజిగడ్డి యొక్క కషాయమునగానీ, మైరేయమును సురామండమునందుగానీ, ఉలవల కషాయమునందుగానీ, మండూక పర్తి పిప్పళ్ళు వీని కషాయమునందుగానీ కలిపి త్రాగించవలెను. లేక, నన్ను ఏలకులు-దేవదారు-చెంగల్వకోష్ఠు-ఱొంఱి, వాయు విడంగములు-కృష్ణాగరు-చవ్యము-పిప్పళ్ళు-చిత్రమూలము-జీలకర్ర వీనియొక్క కల్కమును గానీ జీవించియున్న ఆబోతు యొక్క కుడి చెవిని కోసి రాతియందు మెత్తగ నూరి దానినిగాని, పై చెప్పబడిన బిల్వజిగడ్డి కషాయము మొదలగువానిలో దేనియందైనను కలిపి కొంచెమునీపైన తరువాత తీసి ఆ కషాయమును త్రాగించవలెను. నదాప, చెంగల్వకోష్ఠు, మంగకాయ, ఇంగువ వీనితో తయారుచేయబడిన తైలమునందు తడుపబడిన ఫిచును యోరియందుంచవలెను. ఈ తైలము తోడనే అనువాసన వస్థి చేయింప

వలెను. పైన చెప్పబడిన బల్వజమనెడి గడ్డి కషాయము మొదలగువానిలో దేని యందైననూ మంగళాయ, దావరడంగి, చేదుసొర, పెద్ద చేదువీర, కొడిశెపాల విత్తులు, చిన్న చేదు వీర, గజపిప్పళ్ళు-వీనిని కలిపి అస్థాపనవస్త్రీని చేయించవలెను. ఈ అస్థాపనవస్త్రీ వాతమునకు అసులోమ గతిని కల్గించి అంటిపెట్టుకొనియున్న మావిని వాతమూత్రపురీషములతో కూడ బయటకు వెడలించును. బిహగ్గమన స్వభావమును కలిగి అంటిపెట్టుకొనియున్న ఇతరములను కూడ బయటకు వెడలించును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “సునిర్ఘాతమను”నదీ క్రియా విశేషము “అకోట యేత” అనగా మర్చించవలెను అని అర్థము. చిన్నదిగా చేసిన జడ బాలవేణీయన బడును. బల్వజయూషః అనగా బల్వజక్వాథము. “మణ్ణాక పిప్పలీ” అనగా మండూకపర్ణి. లేదా “మండూకా” అనగా మండూకపర్ణి. పిప్పలీ అనగా పిప్పళ్ళు. ఆ రెండింటియొక్క సంపాకమనగా క్వాథము అని అర్థము. “తథా” అనుటవలన బల్వజ క్వాథము మొదలైనవనియందు సూక్ష్మవీలా మొదలగువానిని చేర్చి పానము చేయవలెనని చెప్పబడుచున్నది. ఖరవృషభమనగా ఆబోతు. (చణ్ణబలీమర్కః) “నితైరేవ” అనగా బల్వజ యూషాదులతోడ అని అర్థము. “అన్తర్పహిర్మార్గాణి నజ్జన్తి” అనగా లోపలి ప్రదేశమున అంటిపెట్టుకొనియున్న బిహగ్గమన శీలము కల పురీషాదులు అని అర్థము.

జనించిన శిశువునకు వెంటనే చేయవలసిన కృత్యములు

42. కస్యాస్తు బల్వపరాయాః ప్రపతనార్థే కర్మణి క్రియమాజ్ఞే జాతమాత్రస్యైవ కుమారస్య కార్యాజ్ఞ్యేతాని కర్మాణి భవన్తి: తద్యథా — ఆశ్వినోః సంఘట్టనం కర్ణయోర్మూలే, శీతోదకేనోష్ఠోదకేన వా ముఖపరీషేకః, తథా నక్లేశవిహతాన్ ప్రాణాన్ పునర్లభేత్. కృష్ణకపాలికాకూర్పేణ చై నమభినిష్పుణీయిర్యద్యచేష్టః స్యాద్ యావత్ ప్రాణానాం ప్రత్యాగమనమ్ (త త్తత్ నర్కమేవ కార్యమ్). తతః ప్రత్యాగతప్రాణం ప్రకృతి-భూతమభినమీక్ష్య స్నానోదకగ్రహణాఖ్యాముపపాదయేత్.
43. అథాన్య తాల్స్వప్తకణ్ణిహోప్రమార్జనమారభేత్కాల్కల్యా సుపరిలిఖితఖయా సుప్రజ్జలితోపధానకార్పానపీచుమత్యా. ప్రథమం ప్రమార్శితాన్యన్య చాన్య శిరస్తాలు కార్పానపీచునా స్నేహగర్భేణ ప్రతినంఛాదయేత్. తతోఽస్యానన్తరం సైన్ధవోపహితేన సర్పిషా కార్యం ప్రచ్ఛర్దనమ్.

తాత్పర్యము : ప్రసవించిన స్త్రీకి మంచి పడుటకు చేయవలసిన విధానమును చేయుచున్ననూ శిశువునకు జనించిన వెంటనే చేయవలసిన విధానములను చెప్పచున్నాము — శిశువుయొక్క చెవులవద్ద రెండు రాళ్ళతో ద్వనిని చేయవలెను. చల్లని నీటితోగాని వేడినీటితోగాని ముఖముపై చల్లవలెను. అట్లు చేసినచో శ్లేశముచే బడలిన ప్రాణములకు తిరిగి ఆస్వాయనము కలుగును. జనించిన శిశువు చేష్టలుడిగి యున్నచో నల్లని బద్దలచే అల్లబడిన చేతుచే చేష్టలు కలుగువరకు వినరవలెను. చేష్టను పొంది సమస్తానికి వచ్చిన పిదప స్నానము, నీటితో మలమార్గమును శుభ్రపరచుటలను చేయవలెను.

తరువాత గోళ్ళను తీసివేసిన వేలికి తడిపిన దూదిని చుట్టి ఆ వేలితో శిశువు యొక్క తాలు ప్రదేశమును, పెదవులను, కంఠమును నాలుకను తుడవవలెను. ఆ తరువాత చమురునందు తడుపబడిన దూదిని శిరస్సునందు తాలుప్రదేశమునందును ఉంచవలెను. అపైన సైంధవ లవణముతో కూడిన నేతితో వాంతిని చేయింపవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “శీతోదలేనోష్ణోదకేన వా” అనునది ఋతుచేదము వలన వికల్పమని తెలియవలెను — గ్రీష్మకాలమునందు శీతోదకము వలన, శీతకాలమునందు ఉష్ణోదకముతోడనూ అని అర్థము. “శ్లేశవిహతాన్” అనగా యొని యంత్రపీడనము మొదలగు బాధలచే సీడింపబడినట్టి అని అర్థము. నల్ల వెదురు, ఈషిక, నలముంజ, వెదురు మొదలగువానితో చేయబడిన చేతి కృష్ణకపాలికా శూర్పమనబడును. దానిచో — “నిష్పచేయుః” — వినరవలెను అని అర్థము. ఇక ఎంతకాలమువరకు అట్లు వినరవలెనో — “యూవత్ ప్రాజానాం ప్రత్యాగమనమ్” అని (ప్రాణములు తిరిగి వచ్చునంతవరకు- అని) చెప్పచున్నాడు ఉదకగ్రహణము మలమార్గముయొక్క శుద్ధికారకు. ఉపధానమనగా ఆవరణము: అది ఇవట దూది వత్తితోనున్న అంగులితోనే (తీయవలెను).

నాభినాళమును చేదించు పద్ధతి.

44. తతః కల్పనం నాడ్యాః. అతస్తస్యాః కల్పనవిధి మువదేశ్యమః—
 నాభిబస్థనాత్ ప్రభృత్యష్టాంజులమభిజ్ఞానం కృత్వా చేదనావళాశన్య
 ద్వయోరస్తరయోః శస్తైర్నృహీత్వా తీక్షేన రౌక్మరాజతాయసానాం
 చేదనా నామన్యతమేనార్ధధారేణ చేదయేత్. తామగ్రేనూత్రేచోపనిబద్ధ్య

కఠ్ఠేఽన్య శిథిలమవన్యతే. తన్యచేన్నాభిః సచ్యేత్తతాం లోద్రమధుక-
ప్రియంబుసురదారుహారిద్రాకల్కసిద్ధేన తైతేనాభ్యక్యాత్, ఏషామేవ
తైలోషధానాం చూర్ణేనావచూర్ణయేత్. ఇతి నాడికల్పనవిధిరక్తః
సమ్యక్.

తాత్పర్యము : ఇక శిశువు యొక్క నాభి నాడి చేదన విధిని చెప్పవచ్చును. దొడ్డుదగ్గర నుండి ఎనిమిది అంగుళములుగ కొలిచి గుర్తునుంచి చేదించదగిన ఆ ప్రదేశమునకు అటునిటు పట్టుకొని పదునైనట్టి బంగారపు, వెండి లేదా ఇనుప చాకుతో కోయవలెను. నాడియొక్క చివరిభాగమునందు దారమునుకట్టి దారపు రెండవచివరను శిశువు యొక్క కంఠమునకు వదులుగా చుట్టవలెను. నాభియందు వుండు ఏర్పడినచో రొడ్డుగ, అతిమధురము, ప్రేంఖణము, దేవదారు, పసుపు వీని యొక్క కల్కముతో తయారుచేయబడిన తైలమును హాయవలయును. మరియు ఈ ద్రవ్యముల యొక్క చూర్ణమును చల్లవలయును. ఇట్లు నాభి నాడి చేదనవిధి సరిగా చెప్పబడినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అష్టాంగులమభిజ్ఞానం కృత్వా” అనగా ఎనిమిదవ అంగుళమునందు చిహ్నమును చేసి, అర్థవారయనగా తిర్యగ్దార యనెడి శస్త్ర విశేషము. “తామ్” అనగా చేదించిన తరువాత మిగిలిన ఎనిమిది అంగుళముల నాడిని. “కఠ్ఠేఽవన్యతే” అనగా నాడి చివర కట్టిన దారమును శిశువుయొక్క కంఠమునందు కట్టవలెను.

నాభినాడిని సరిగ చేదించకపోవుట వలన కలుగు దోషములు.

చికిత్స

45. అనమ్యక్కల్పనే హి నాడ్యా ఆయామవ్యాయామోత్తజ్జితా- పిఞ్జలికా -
వినామితా - విజ్ఞమ్యూకాణాదేభ్యోభయమ్. తత్రావిదాహిభిర్వాతపిత्त-
ప్రళమనైరభ్యజ్ఞోత్సాదనపరిషేచైః సర్పిర్పిశ్చోపక్రమేత గురులాఘవమభి-
సమీక్ష్య.

తాత్పర్యము : నాభినాడిని సరిగ చేదించని యెడల నాభి పొడుగుగ నుండుట, విస్తరించుట, మండలములతో కూడుకొనియుండుట, మధ్యన పల్లముగ నుండుట, తరచు ఉచ్చుచుండుట అను వికృతములు కలుగును. అట్లు కలిగినయెడల

దోషములయొక్క గురులాఘుములను తెలిసికొని వాతమును కలిగింపనట్టియు, వాత పితృములను శమింపజేయునట్టియు అభ్యంగములు, నలుగు పెట్టుట, స్నానములు- పీనిచేతను, పుతములచేతను చికిత్సింపవలయును.

ఆయుర్వేదదీపిక : నాడిని విధిప్రకారము కాకుండక చేదించుటయందు దోషమును “అసమ్యక్” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “అయామః” అనగా పొడవు. “వ్యాయామః” అనగా వెడల్పు. వానివలన పొంగినది అయామ వ్యాయామోత్తండితమనబడును - పొడవుగను లావుగను ఉండునని అర్థము. “పిఙ్గలికా” అనగా ముడులతో కూడిన. “వినామికా” అనగా చివరల ఎత్తుగా నున్నట్టి మధ్యన పల్లముగా నున్నట్టియు అని అర్థము. “ఎఙ్గమ్యికా” అనగా మాటిమాటికి పెరుగునది. “గురులాఘవమఖిసమీక్ష్య” అనగా నాడి పుండగుటకు కారణమగు పితృమునందు మరియు వాతమునందునూ అసూమాది నాలుగు వికారములను కల్గించువానిలో ఏ దోషము ఎక్కువగా నుండునో దానిని వెంటనే చికిత్సింపవలెను అని అర్థము.

జాతకర్మ విధానము

46. అతోఽనస్తరం జాతకర్మ కుమారస్య కార్యమ్. తద్యథా— మచునర్పిషీ మస్త్రోపమన్త్రితే యథామ్నాయం ప్రథమం ప్రాశితుం దద్యాత్. స్తనమతో డిర్ఘమేతేనైవ విధినా దక్షిణం పాతుం పురస్తాత్ ప్రయచ్ఛేత్ అథాతః శీర్షతః స్థాపయేదుదకుమ్మం మస్త్రోపమన్త్రితమ్.

తాత్పర్యము : తరువాత శిశువునకు జాతకర్మను చేయించవలెను. అది యెట్లనగా- విధిప్రకారముగ మంత్రములచే మంత్రింపబడిన తేనె, నెయ్యిలను శిశువుచే తొలుత నాకింపవలెను. ఆపైన మంత్రములచే మంత్రింపబడిన దక్షిణస్తనమును ముందుగా పానము చేయించవలెను. తరువాత మంత్రింపబడిన ఐలకుంభమును శిరస్సువద్దనుంచవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : పుట్టిన వెంటనే చేయవలసిన వేచోత్తమగు కర్మ జాతకర్మ యనబడును. “యథామ్నాయం” అనగా అగమము ప్రకారము మంత్రములచే ఉపమంత్రించినదానిని అని అర్థము. “ఏతేనైవ విధినా” అనగా స్తనమును కూడ అభిమంత్రించినదానినే క్రాగింపవలయునని అర్థము.

రజైవిధి

47. అథాన్య రజైం విదధ్యాత్—అదాసీఖదిరకర్కన్లుపీలుపరుషకశాఖాభిరస్యా గృహం సనుస్తతః పరివారయేత్.సర్వతశ్చ సూతికాగారస్య సర్వపాతసీ- త్జ్వులకణకణికాః ప్రకిరేయుః.తథా త్జ్వులబలిహోమః సతతముభయకాలం క్రియేకానామకర్మణః. ద్వారే చ ముసలం దేహలీమనుతిరశ్చీనం న్యసేత్. వచాకుప్తక్షౌమకహిజ్ఞసర్వపాతసీలభునకణకణికానాం రత్తోఘ్నసమాఖ్యాతానాం చౌషధీనాం పోట్టలికాంబద్ధ్యా సూతికాగారస్యోత్తరదేహల్యామవస్థుజేత్, తథా సూతికాయాః కణ్ఠే నవుత్రాయాః, స్థాల్యువకకుమ్భుపర్యజ్కేష్యపి, తత్రైవ చ ద్వయోర్ద్వారపక్షయోః. కణకకణ్ఠకేస్తనవానగ్ని స్తిస్తుకకాష్ఠేస్తనశ్చాగ్నిః సూతికాగారస్యభ్యంతరతో నిత్యం స్యాత్. త్రియశ్చైనాం యదోక్తగుణాః సుహృదశ్చానుశ్చానుజాగృయుర్దశాహం ద్వాదశాహం వా. అనుపరతప్రదాన మజ్జలాశీస్తుతిగీతవాదీత్రమన్నపానవిశదమసుర క్తప్రహృష్టజనసంపూర్ణం చ తద్వేశ్మ కార్యమ్. బ్రాహ్మణశ్చాథర్వవేదవిత్ సతతముభయకాలం శాన్తిం ఊహుయాత్ స్వస్త్వయనార్దం కుమారస్య తథా సూతికాయాః. ఇత్యేతద్రజై- విధానము క్తమ్.

తాత్పర్యము : ఇక రజైవిధిని చేయవలెను—శిశువు ఉన్న గృహము చుట్టును బీర, చంద్ర, రేగు, కొండగోగు, చిట్టిత వీనియొక్క కొమ్మాలనుంచవలెను. సూతికాగృహమంతటను ఆవాలు అవి సెగింజలు, వియ్యపు నూక, గోధుమ నూక పీనిని చల్లవలెను. నామకరణము చేయు వరకు ఉదయం, సాయంత్రము తండుల బలిహోమమును చేయించవలెను. ద్వారమునందు గడప ప్రక్కనే రోకలిని అడ్డముగా ఉంచవలయును. వన, చెంగల్వకోస్తు, కచోరము, ఇంగువ, ఆవాలు, అవి సెగింజలు, పెల్లుల్లి, వియ్యపు నూక, గోధుమ నూక-పీనిని మరియు రత్తోఘ్నములగునట్టి ఇతర ఔషధులను మూటకట్టి సూతికాగృహముయొక్క ద్వారమునకు పై భాగమునందున్న కమ్మెకు వ్రేలాడగట్టవలెను. మరియు సూతికా స్త్రీ యొక్కయు, శిశువుయొక్కయు కంఠమునందు, ధోజన పాత్రలు, ఉదక పాత్రలు, మంచములు వీనియందును కట్ట వలెను. అటులనే ద్వారమున కిరువైపులను కట్టవలెను. నంది వృక్షము, చింత, తిందుక-పీనితో సూతికాగారమునందు ఎల్లప్పుడును అగ్నిని చేసేయించవలెను. పూర్ణుండు చెప్పబడిన గుణములు కలిగినట్టియు, స్నేహితురాండ్రైనట్టియు స్త్రీలు

ఈ సూతికాస్త్రీని పది లేక పన్నెండు దినముల వరకు జాగరూక పరమము కాపాడు చుండవలెను. ఎడతెగక ఆ గృహము దానములు, మంగళాశీస్సులు, స్తోత్రములు గీతములు వాద్యములు అన్నపానములు జరుగుచుండి అనురాగము హర్షముతో చూడిన జనులతో నిండియుండవలెను. శిశువునకు, సూతికాస్త్రీకిని మంచి జరుగుట కొరకు అభర్ష వేద విదులగు బ్రాహ్మణులు శాంతి హోమమును ప్రతిరోజు రెండువేళల యందు చేయుచుండవలెను. ఇట్లు ఈ రజి విధానము చెప్పబడినది.

ఆయుర్వేదదీపిక : “అదాసీ” అనగా దీరరో ఒక రకము తణ్ణుల బలిహోమము ఎంత కాలము వరకు చేయబడవలెనో “అనామకర్మణ” అని చెప్పుచున్నాడు — పదిరోజుల వరకు అని అర్థము. పదవరోజున నామకర్మ జరుగగలదు. జతుకర్ణ సంహిత యందును “తణ్ణుల బలిహోమో ద్వీపాలమాదశాహమ్” అని చెప్పబడినది. “రక్షోఘ్ననమాఖ్యాతానామ్” అనుట వలన గుగ్గులు మొదలగువానిని గ్రహించుచున్నాడు. “ఉత్తర దేహల్యాం” అనగా ద్వారమునకు పైన; ఇతరులు మాత్రము ద్వారమునకు అడుగుననున్న కర్రను “దేహలీ” (గడప) అని పిలుతురు.

సూతికా స్త్రీకి చేయవలసిన ఉపచారములు

48. సూతికాం తు ఖలు దుభక్షితాం విదీత్వా స్నేహం పాయయేక పరమయా శర్త్యా సర్పిసైలం వసాం మణ్ణానం వా సాత్వీయావమఖినమీక్ష్య పిప్పలీ పిప్పలీమూల చవ్య చిత్రకశృణ్వేరచూర్ణ సహితమ్. స్నేహం పీతవత్యాశ్చ సర్పిసైలాఖ్యామభ్యజ్య, వేష్టయేదుదరం మహాతాఽచ్చేనవాససాః తథా తస్యా న వాయురుదరే వికృతి ముక్త్యాదయనవళాశత్వాత్. జీర్ణేతు స్నేహే పిప్పల్యాదీఖిరేవ సిద్ధాం యవగాం సుస్నిగ్ధాం ద్రవాం మాత్రశః పాయయేత్. ఉభయతః కాలం చోష్ణోదకేన చ పరిషేచయేత్ ప్రాక్ స్నేహాయవగాపానా ఖ్యామ్. ఏవం పచ్చరాత్రం సప్తరాత్రం వాఽసుపాల్య క్రమేఃఽప్యాయయేత్ స్వస్థవృత్తమేతావల్ సూతికాయాః.

తాత్పర్యము : సూతికా స్త్రీ ఆకలిగొనియున్నదని తెలిసికొని ఆమెకు సాత్యముగుదానిని తెలిసికొని ఘృతతైల మణ్ణావనలయలందును చేసినైనచూ పిప్పళ్ళు, మోడి, చవ్యము, చిత్రమూలము, ం-ల చూర్ణముతో కలిపి వ్రాగించవలెను. అట్లు స్నేహపానము చేసిన తరువాత ఆమెకు ఘృతతైలములతో లభ్యంగనము చేయించి కుభ్రమైన పెద్ద వస్త్రముతో ఆమెయొక్క ఉదరము దుట్టును దుట్టవలెను.

అట్లు చేయుటవలన అవకాశము లేకపోవుటచే వాయువు ఉదరమునందు వికృతిని కలిగించనేరదు. మొదట త్రాగిన స్నేహము జీర్ణమైన తరువాత పిప్పలీ మొదలగు వానితోడనే తయారైన యవగును కొంచెము స్నేహముతో కలిపి తగు మాత్రలో ద్రవంశమును మాత్రము త్రాగించవలెను. స్నేహపానము యవగు పానములకు ముందుగా రెండు కాలములందును శరీరమును ఉష్ణోదకముతో కడుగవలెను. ఇట్లు ఐదు దినములుగాని ఏడు దినములుగాని చేసి పిమ్మట క్రమముగా బలమును కలిగించవలెను. ఇదంతయును సూతికకు చేయవలసిన స్వస్థవృత్తము.

ఆయుర్వేదదీపిక : కుమారునికి చేయవలసిన జాతకర్మను పేర్కొని, సూతికా స్త్రీకి చేయవలసిన విధిని “సూతికాంతు” అను మొదలగువానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “బుభుక్షితమ్” అనుటవలన ఏ సమయమున ఆకలి గొనియుండునో ఆ సమయమున స్నేహపానము చేయవలెను. “పరమసూ శక్త్యా” అనగా ఉత్తమ శక్తి కలిగియున్నది స్నేహమును త్రాగవలెను. ఎంత స్నేహము వరకు త్రాగిన బల విరోధము కాదో అంతవరకు స్నేహమును త్రాగవలెను అని తెలిసికొనవలెను. “సాత్వీకావ మఖినమీక్ష్య” అనగా నెయ్యి మొదలగువానిలో నేది యామెకు సాత్వ్యమో దానినే త్రాగించవలెను అని అర్థము. “అచ్చేన” అనగా నిర్మలమైన దానితో ఆని అర్థము. “ఉభయతః కాలమ్” అను పదము “ఉష్ణోదకేన పరిషేచయేత్” అనుదానికి అన్వయింపవలెను. అదియే కాలద్వయము “ప్రాక్” అను మొదలగువాని ద్వారా చెప్పుచున్నాడు. పూర్వాహ్ణమునందు స్నేహపాన సమయమున మరియు స్నేహము జీర్ణమైన పిదప యవగును ఇచ్చుటకు ముందు పరిషేచనము చేయవలెనని అర్థము. ఈ వ్యవహారము ఎక్కువ కఠము ఉండుటవలన అనూప దేశమునందు లేదనియు ఇది జాంగలదేశ వ్యవహారమనియు తెలియవలెను.

సూతికా స్త్రీకి కల్లు వ్యాధులకు చేయవలసిన విధి

49. తస్యాస్తు ఖలు యో వ్యాధిరుత్పద్యతే స కృత్రుసాధ్యో భవత్యసాధ్యో వా, గర్భవృద్ధిక్షయిత శిథిల సర్వధాతుత్వాత్, ప్రవాహణ వేదనాక్షేదనరక్త నిఃసృతి విశేష శూన్యశరీరత్వాచ్చ; ఆస్మాత్తాం యవోక్షేన విధినోపచరేత్. ఛాతికణివనీయ బృంహణీయ మధుర వాతహర సిద్ధైరభ్యజ్ఞోత్సాదన పరిషే రావగాహనాన్నపాన విధిభిర్విశేషతశోపచరేత్, విశేషతో హి శూన్యశరీరాః ప్రీయః ప్రజాతా భవన్తి.

తాత్పర్యము : సూతికాశ్రమియొక్క నమస్త ఛాతువులు గర్భవృద్ధి వలన క్షీణించి శిథిలమై యుండుటవలన; ముక్కు - ప్రసవ వేదనలు పడుట - క్లేదము రక్తములు స్రావమగుట వీనివలన శూన్యముగనున్న శరీరము కలదిగ నుండును. అందుచేత అమెకు కలుగువ్యాధి కష్టసాధ్యముగను అసాధ్యముగాగానీ ఉండును. అందువలన అమెకు పూర్వము చెప్పిన విధానములచే ఉపచరింపవలెను. వారికి భూతహారములు జీవనీయ బృంహణీయములు మఘరములు వాతహారములు అయిన ద్రవ్యములతో తయారైన ఆఖ్యంగములు ఉద్వర్తనము స్నానములు అవగాహ స్నానములు అన్నపానములు - వీనిచే ఉపచరింపవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : సూతికాశ్రమి మిశ్రోపదారము వలన కలుగు వ్యాధి వి విధముగా కష్టసాధ్యముగా గానీ అసాధ్యముగాగానీ అగునో చూపుచు యథోక్త క్రమముయొక్క అవధానము వలన చేయవలసినదానిని చూపుటకు “తస్యాస్తు” అను మొదలగునవి చెప్పుచున్నాడు. గర్భవృద్ధివలన గర్భముయొక్క ఛాతువులను పోషించుట వలన క్షీణింపబడినది శిథిలీకృతమైనది యగు శ్రీ అట్లు పిలువబడును. గర్భము బయటకు వెడలుట ఈమె శరీరము శూన్యమగుటకు కారణము. మరియు ప్రవాహాణాదులును విశేషముగా హేతువులు అని “ప్రవాహణ” అను మొదలగు వానిద్వారా చెప్పుచున్నాడు. “యథోక్తేన” అనగా ప్లేహాపానము మొదలైనవని వలన. ఇందువలన యథోక్తముగా చేయుటయే దుశ్చికిత్సమగు సూతికావ్యాధియొక్క నిదానవర్జనరూపమగు ఉత్తమ భేషజము అని చూపుచున్నాడు. ఉత్పన్నమైన వ్యాధి యందు చెప్పబడిన ఔషధము సాధారణముగా సిద్ధింపకుండుటంటేని ఇవట ఔషధము చెప్పబడలేదు. భౌతికమనగా భూతహారము అని అర్థము.

నామకరణ విధి

50. దశమే త్వహని నపుత్రాశ్రీ సర్వగన్తైరాషడైర్తారనర్షపలోఽగ్రైశ్చ స్నాతా లఘ్వహతకుచిత్రం పరిధాయ పవిత్రేష్టలఃసువిచిత్రభూషణవతీ చ సంస్పృశ్య మల్లలాన్యుచితామర్చయిత్వా చ దేవతాం శిఖినః పుక్తవాపసోఽవ్యధాశ్చ క్రాహ్మణాన్ స్వస్తి వాచయిత్వా కుమారమహతానాం చ వానసాం సంచయే ప్రాశ్శీరసముదకోశీరసం వా సంపేశ్య దేవతాపూర్వం ద్విజాతిభ్యః ప్రణమతీర్తుస్త్యై కుమారస్య పితా ద్వే నామనీ కారయేన్నాక్షత్రికం

నామాభిప్రాయకం చ. తత్రాభిప్రాయకం ఘోషవదాద్యస్తస్థానమూష్మాంతం
వాఽవృద్ధం త్రిపురుషానూకమనవప్రతిష్ఠితం, నాక్షత్రికం తు నక్షత్రదేవతా-
నమానాఖ్యం దివ్యక్షరం చతురక్షరం వా.

తాత్పర్యము : పదవ రోజున పుత్రునితో గూడియున్న సూతికాస్త్రీ
నమస్త గంధ ద్రవ్యములతోడను తెల్ల అవాలిలోడ్డుగ వీనితో సంస్కరింపబడిన
నీటితో స్నానము చేసి తేలికగను క్రొత్తదిగను శుభమైనదీయును అగు వస్త్రమును
గట్టుకొని పవిత్రమైన ఇష్టమైన తేలికగానుండు విచిత్రములగు ఆభరణములను
ధరించి బుభుప్రదములైనవానిని స్పృశించి అనుకూలమైన దేవతను పూజించి శిఖ
కలిగినట్టియు, తెల్లని వస్త్రములను ధరించినట్టియు, అంగవైకల్యము లేనట్టియు
బ్రాహ్మణులచే ఆశీర్వచనములు నొందవలయును. మరియు శిశువు యొక్క శిరస్సు
తూర్పువైపునకుగాని ఉత్తరపువైపునకుగాని ఉండునట్లు వరండబెట్టి క్రొత్తది పరిశుభ్ర
మైనదియూనైన వస్త్రముతో కప్పవలెను. శిశువు యొక్క తండ్రి దేవతలకును
బ్రాహ్మణులకును నమస్కరించి శిశువునకు నక్షత్ర సంబంధమైన పేరును, ఇష్టమైన
పేరును రెండింటినీ పెట్టవలెను. ఇష్టమైన పేరునకు ఘ-య-ఢ-ధ-భలలో ఏదైననూ
అదీయందునూ, య-ర-ల-వ-శ-ష-స-హలలో నేదైన అంతమునందునూ ఉండ
వలయును. మరియు ముగ్గురు వృద్ధ పురుషులలో ఎవరి పేరునైననూ ఆనుసరించి,
క్రొత్తది కానిదిగ యుండవలయును. నక్షత్ర సంబంధమైన పేరు నక్షత్ర దేవత
యొక్క పేరుతో నమానమైనదిగను, రెండుగాని, నాలుగుగాని అక్షరములు కలది
గను నుండవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ఉచితామ్” అనగా ఎవరికి ఏ దేవత ఎల్లప్పుడు
పూజనీయమగుటచే ఉచితమో (తగినదిగా నుండునో) దానిని ఆర్పించి అని అర్థము.
“శిఖినః” అనగా అగ్నులు: లేదా, శిఖా అనగా జాట్లు: అది కలిగియున్నట్టి-
ముండనము చేయించుకొననట్టి బ్రాహ్మణులు. “నక్షత్రదేవతా సంయుక్తమ్” అనగా
ఏ నక్షత్రమునందు కుమారుడు జన్మించియున్నాడో ఆ నక్షత్రమునకు జ్యోతి
శ్శాస్త్రమునందు ఏ దేవుడు చెప్పబడినాడో ఆ పేరును పెట్టవలెనని అర్థము లేదా,
నాక్షత్రికము అభిప్రాయకము (వ్యావహారికము) అగు రెండు పేర్లను పెట్టవలెనని
పాఠము. అదనను నాక్షత్రికము వివరింపబడియేయున్నది. అభిప్రాయనామములందు
ఘోషవలె అను మొదలగునవి విశేషణము. ఘోషములనగా వర్గములందలి నల్లవ
అక్షరములు ఘ, య, డ, ఢ, భ, ల. అస్తమములు-య, ర, ల, వలు, ఊష్యములు-శ, ష, స,
హలు.

ఆయుష్మంతుడైన శిశువు యొక్కల లక్షణములు

51. వృత్తే చ నామకర్మణి కుమారం పరీక్షితుముపక్రమేతాయుషః ప్రమాణ-
 జ్ఞానహేతోః. తత్రేమాన్యాయుష్మతాం కుమారాణాం లక్షణాని భవన్తి తద్యథా-
 వీతైకజా మృదవోఽల్పాః స్పిగ్ధాః సుబద్ధమూలాః కృష్ణాః తేణాః ప్రశస్యన్తే,
 స్థిరా బహలా త్వక్, ప్రకృత్యాఽతినంపన్నమీపత్ ప్రమాణాతివృత్తమనురూప-
 మాతవత్తోపమం శిరః, పూర్ణం దృఢం సమం శ్లిష్టకణ్ఠసర్పూర్ణవ్యజ్ఞాన
 సంపన్నముసచితం వలిభమర్దవస్థాకృతి లలాటం, బహులో విఘ్నలసమపీతా సమే
 నీ చైర్వృష్టావృష్టతోఽవనతౌ సుశ్లిష్టకర్ణపుత్రకౌ మహాచ్ఛిద్రౌ కర్ణౌ, ఈష-
 త్రృలమ్పిన్యావసంగతే సమే సంహతే మహత్కౌ భ్రువౌ, సమే సమాసితదర్శనే
 వ్యక్తభాగవిభాగే బలవతీ తేజసోపవన్నే స్వజ్ఞాపాల్గీ చక్షుషీ, ఋక్ష్యే మహా-
 చ్ఛాసావంశసంపన్నే షడవనతాగ్రా నాసికా, మహాదృఢానునివిష్టదస్తమాన్యమ్,
 ఆయామవిస్తారోపపన్నా శ్లక్షణే తస్యే ప్రకృతివర్ణయూర్తా ణిహ్వో, శ్లక్షణం
 యుక్తోపచయమూష్యాపవన్నం రక్తం తాలు, మహావదీనః స్పిగ్ధోఽనునాదీ
 గమ్పీరసమత్థో దీరః స్వరః, నాతిస్థూలౌ నాతికృశౌ విస్తారోపపన్నావాన్య-
 ప్రచ్ఛాదనౌ రక్తావోష్ణౌ, మహత్కౌ హనూ, వృత్తా నాతిమహతీ గ్రీవా,
 పూర్ణముసచితమురః, గూఢం జత్రు పృష్ఠవంశకృష్ణ, విప్రకృష్టాస్తరౌ స్తనౌ,
 ఆసంపాతిసీ స్థిరే పార్శ్వే, వృత్తపరిపూర్ణాయతౌ భాహూ సక్తిసీ అల్లలయకృష్ణ,
 మహదుసచితం పాణిపాదం, స్థిరా వృత్తాః స్పిగ్ధాస్తామాస్తుష్ణాః హృద్యారాః
 కరణాః, ప్రదక్షిణావద్ధా సోత్సజ్ఞా చ నాఖిః, ఉరత్ప్రీణాగహీనా సమా సముస-
 చితమాంసా కటి, వృత్తా స్థిరోపచితమాంసౌ నాత్యున్నౌ నాత్యవనతౌ స్పిచౌ,
 అనుపూర్ణం వృత్తావుపచయయూర్తాఘ్రూ, నాత్యుపచితే నాత్యుపచితే ఏజీసదే
 ప్రగూఢస్థిరాస్థినస్థి జ్ఞేనాత్యుపచితౌ నాత్యుపచితౌ గుల్ఫౌ, పూర్వోపదిష్టగు-
 పాదౌ కూర్మాకారౌ, ప్రకృతియుర్తాని వాతమూత్రపురీషగుహ్యోని తథా
 స్వప్రజాగరణాయాసస్మితరుదీత స్తనగ్రహణాని, యచ్ఛక్తిచ్చిదన్యదన్యనుర్త-
 మస్తి తదపి సర్వం ప్రకృతిసుపన్నమిష్టం, విపరీతం పునరనిష్టం. ఇతి
 దీర్ఘాయుర్లక్షణాని.

తాత్పర్యము : నామకరణమును చేసిన పిదప ఆయుష్స్ప్రమాణమును తెలిసికొనుటకు శిశువును పరీక్షించవలెను. ఈ క్రింద చెప్పబడునవి ఆయుష్మంతులైన శిశువులయొక్క లక్షణములుగా నుండును. అవి యేవనగా-చెంబ్రుకలు విడివిడిగా

నుండి మృదువుగను, సన్నముగను సున్నగను దృఢమైన మొదళ్ళు కలవిగను నల్లవిగను నుండును. చర్మము సహజముగనే స్తైర్యము కలదిగను, పుష్టిగను ఉండును. శిరస్సు ప్రకృతి సంపత్తుతోకూడి కొంచెమధికముగను శరీరమునకు తగినదిగను గొడుగుతో సమానమైనదిగను ఉండును. సుదురు విశాలముగను దృఢముగను నమానముగను బాగుగా కలపిన కణతల పండులు కలదిగను ఊర్ధ్వ రేఖలు మొదలగువానితో కూడినదిగను పుష్టిగను, బలము కలదిగను ఆర్థ చంద్రా కారము కలదిగను నుండును. చెవులు పుష్టిగను విశాలముగను సమానముగనున్న పీఠభాగము కలవిగను క్రింది భాగమున వృద్ధికలవిగను వెనుకకు వంగినవిగను బాగుగ కలిపిన కర్ణపుటములు కలవిగను విశాలమైన రంధ్రములు కలవిగను నుండును. కనునొమ్మలు కొంచెము జారినవిగను కలియనివిగను సమానముగను దబ్బిముగను పెద్దవిగను నుండును. నేత్రములు సమానముగను సమమైన చూపుగలవి గను వ్యక్తముగానున్న వర్ణ విభాగము కలవిగను బలిష్ఠమైనవిగను తేజస్సుతో కూడినవిగను ప్రకృతమైన కొలకులు కుదురులు గలవిగను నుండును. ముక్కు వంకరలేనిదిగను గొప్ప ఉచ్ఛ్వాసములు గలదిగను సరియైన ముక్కుదూలము (వంశము) గలదిగను చివరన కొంచెము వంగియు ఉండును. నోరు పెద్దదిగను వంకరలేనిదిగను బాగుగ కూర్చబడిన దంతములు కలదిగను నుండును. నాలుక పొడవుగను వెడల్పుగను నునుపుగను పలుచగను ఉండవలసిన వర్ణము కలదిగను ఉండును. తాలుప్రదేశము నునుపుగను పుష్టిగను ఊష్ణము కలదిగను ఎర్రగను ఉండును. న్యూరము గొప్పదిగను దైన్యము లేనిదిగను స్నిగ్ధముగను ప్రతిధ్వని కలది గను గంభీరముగ వెడలునదిగను దీరత్వము కలదిగను ఉండును. పెదవులు ఎక్కువ లావు ఎక్కువ సన్నముకాక నోరును సరిగా కప్పనవిగను ఎర్రగను నుండును. అంకిళ్ళు పెద్దవిగనుండును. మెడ గుండ్రముగను మిక్కిలి పెద్దది కానిది గను నుండును. వక్షస్థలము విశాలముగను పుష్టిగను ఉండును. జత్రప్రదేశమును నృష్టవంశమును నిగూఢములుగా నుండును. స్తనములనుధ్య ప్రదేశ మెక్కువగా యుండును. పార్శ్వములు అంస ఫలకముల వరకు వ్యాపించినవిగను దృఢముగను ఉండును. బాహువులు తొడలును వ్రేళ్ళును గుండ్రములైనవిగనుండి పుష్టికలవిగను పొడవుగను ఉండును. చేతులును, కాళ్ళును గొప్పవిగ పుష్టికలవిగ నుండును. గోళ్ళు దృఢముగ గుండ్రముగ నునుపుగను తామ్రవర్ణమును కలిగియు ఎత్తుగ తాబేలు యొక్క ఆకారము కలవిగను ఉండును. నాభి గుండ్రమైన అవర్తనము కలదిగ

మధ్యన లోతుగను చుట్టూ ఎత్తుగను ఉండును. కటి ప్రదేశము వక్షస్థలము యొక్క-
 వరిమాణములో నాలుగవవంతు ప్రమాణము కలదిగను సమముగను అధికముగ
 వృద్ధివొందియున్న మాంసము కలదిగను ఉండును. పిరుదులు గుండ్రముగను బలిష్ఠ
 మైనట్టియు వృద్ధిపొందినట్టి మాంసము కలవియు మిక్కిలి ఎత్తు మిక్కిలి నన్నము
 కాకయు యుండును. తొడలు క్రమముగ గుండ్రమైనవియు పుష్టికలవిగను ఉండును.
 పిక్కలు ఎక్కువలావు నన్నములు కాక లేడిపిక్కలవలె నుండును; దీనియందు
 సిరలు ఎముకలు బహుట పడక నిగూఢములై యుండును. గుల్బ ప్రదేశములు ఎక్కువ
 లావు నన్నములచేక యుండును. పాదములు ఇంతకుముందు చెప్పబడిన లక్షణములు
 కలవియై తాబేలు ఆకారములో నుండును. అపానవాయువు మూత్రము పురీషములు
 ప్రకృతి గుణములతో కలిగియుండును. మరియు నిద్రించుట-మేల్కొంచుట-శ్వాస-
 నపుష్ప-విడుపు-స్వస్థానము ఇవి ప్రకృతియు క్తములుగ నుండును. ఈ లక్షణములు
 దీర్ఘాయుష్మంతులకు ఉండును. వీనికి వ్యతిరేక లక్షణములు అనిష్టములుగ నుండును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “నామకర్మణి” అనగా నామకరణ సమయమునందు

చేయబడుచున్న హోమాది కర్మలయందు పేరును పెట్టుటయే చేయుటవలన గానీ
 అది నామకర్మ యనబడును. “ఈ షత్రుచూడాతివృత్తంశిరః” అనునది ఉత్సర్గాప
 వర్గ న్యాయము వలన తెలియవలెను. అందువలన మొదటచెప్పిన “షడణ్ణలోత్సేధం
 ద్వ్యతింశదణ్ణల పరిణాహం శిరః” అనుప్రమాణము “తత్రాయుర్బలం” అనగా అది
 ఆయుష్షు, బలములను పెంచుననుట మరియు “ప్రమాణవతి శరీరే; విసర్వయస్తు
 హీనేఽధికే వా.” (విమానస్థానము ఎనిమిదవ అధ్యాయము) అనియు చెప్పబడినది.
 ఇవట శిరస్సునందు కొంచెము ప్రమాణాధిక్యము అనువచనముచేత అపవాదముగా
 నున్నప్పటికీ ఎక్కువ ప్రశస్తమగునని తెలియవలెను. ఇటులనే “మహాదుసచితం
 పాణిపాదము” అనుచోటకూడ వ్యాఖ్యానించుకొనవలెను. ‘అనురూపమ్’ అనుటవలన
 శిరస్సు శరీరమునకు తగినట్లు ఉండుటను చూపుచు చెప్పబడిన లక్షణము కంటె
 శిరస్సు ఎక్కువగా నుండనిదని చెప్పుచున్నాడు. అతివృద్ధి చెందియున్న శిరస్సు
 శరీరమునకు తగినట్లుండదు అది ప్రశస్తమేకాదు. “ఊర్ధ్వవ్యష్టానమ్” అనగా ఊర్ధ్వ
 రేఖాత్రయ రూప లక్షణముతో కూడియున్నట్టిది అని అర్థము. జతూకర్ణ సంహిత
 యందును లలాటము మూడురేఖలతో కూడియున్నదని (మంచినది) చెప్పబడినది.
 “నీచైర్బలైష్టా” అనగా లేచియున్నవి కాకుండగ క్రమముగా పెరిగియున్నవి అని
 అర్థము. “అనగ్నే” అనగా మధ్యభాగము దూరముగానున్నవి. అందమైన కనురెప్పలు,

కొలకులు, చివరలు కలిగియున్నవి “స్వంశ్లాపాజ్ఞే” అనబడును. ఇదట అంగశబ్దమును గ్రహించుటచేత అపాంగ అర్థము వచ్చునప్పటికి తిరిగి అపాంగమని చెప్పట విశేషముగా అపాంగముల శోభను చూపుటకు అని తెలిసికొనవలెను. “అన్యప్రవృద్ధనా” అనగా నోటిని కప్పియుంచగలిగినట్టివి నోటిని మూయునట్టివి. “వృష్టవంశశ్చ” అనుదానికి “గుఢః” అని అన్వయించుకొనవలెను. అంసపాతినీ అనగా బాగుగా బయటకు వచ్చియున్న లేచా అలక్ష్యముగానున్న అర్థము. “ప్రకృతియుక్తా” అనగా దేహమునకు అనురూపముగనున్నవి అని అర్థము. “ఏణీపదే” అనగా లేడి తొడలవలెనున్నవి అని అర్థము. “ప్రకృతి యుక్తాని” అనగా ఎక్కువ తక్కువ కానివి అని అర్థము.

ధాత్రి పరీక్ష

52. అతో ధాత్రిపరీక్షాముపదేఙ్ఞ్యముః. అథ బ్రూయాత్ ధాత్రిమానయ సమానవర్ణాం యోవనస్థాం నిభృతమనాతురామవ్యక్తామవ్యననామవిరూపామజగుష్పితాం దేశజాతీయామక్షద్రకర్మణీం కులే జాతాం వత్సలామరోగాం జీవద్వత్సాం పుంవత్సాం దోగ్గ్రిమప్రమత్తామనుచ్ఛారశాయిసీమనన్వ్యావసాయిసీం కుశలోపచారాం శుచిమరుచిద్వేషిణీం స్తనస్తనన్యసంపదుపేతామితి.

తాత్పర్యము : ఇప్పుడు దాదియొక్క లక్షణములను (ధాత్రి పరీక్షను) చెప్పనున్నాము- సమానమైన జాతికలది, యవ్వనమునందున్నది, నమ్రతకలది, వ్యాధులు లేనట్టిది, నమస్తమైన అవయవముతో కూడినట్టిది, వ్యసనములు లేనిది, అవయవ వికృతిలేనట్టిది (ఱగుప్ప కలిగింపని రూపముకలది) అదే దేశమునందు జనించినది (శిశువు జన్మించిన దేశమందు జన్మించినది) నీచురాలుకానట్టిది, నీచకృత్యములు చేయనట్టిది, మంచి కులమునందు జనించినది, ప్రేమకలిగినట్టిది, జీవించియున్న శిశువుకలిగి యున్నది, మగశిశువును కలిగియున్నది, పాలిచ్చుచున్నట్టిది, అప్రమత్తురాలు, నిద్రించు స్వభావము లేనట్టిది, నిద్రయందు గురకపెట్టనిది, జాతిభ్రష్టురాలు కానట్టిది, ఉపచారములందు నేర్పరియైనది, శుచిమంతురాలు, అశుచిని ద్వేషించునది, స్తనములు స్తనన్యము బాగుగానున్నట్టిది యగు దాని తీసికొని రమ్మనవలెను.

అయుర్వేదదీపిక : “సమానవర్ణామ్” అనగా సమానమైన జాతికి సంబంధించినదానిని అని అర్థము. “యోవనస్థామ్” అనుటవలన బాలాత్రికి, వృద్ధాత్రికిని క్షీరము అనంపూర్ణముగా నుండుటవలన ఆ ఇద్దరిని నిరసించుచున్నాడు. “నిభృ

తామ్” అనగా వినమ్రురాలైనదానిని. “అవిరూపామ్” అనగా వికృతముగాలేని అవయవములు కలదానిని అని అర్థము. “అవ్యక్తామ్” అనగా అంగవైకల్యము లేని దానిని. “దేశజాతీయామ్” అనగా అదే దేశమునందు పుట్టినదానిని. “అనన్త్యావ సాయిసీమ్” అనునది శూద్రులకు చెప్పుచున్నాడు. శూద్రులకునూ చండాలాది స్త్రీ నవర్ణమువలన సంబంధించబడును. అట్టి చండాలస్త్రీయునూ నిషిద్ధము. బ్రాహ్మణాదు లకు నవర్ణత్వము గాకుండుటవలన చండాలస్త్రీ వర్జనీయురాలు. లేదా వతికూరలైన బ్రాహ్మణ స్త్రీ మొదలైనవారు “అనన్త్యావసాయిసీమ్” అను పదమునందు చేర్చ బడుదురు.

స్తనములుండవలసిన తీరు

53. తత్రేయం స్తనసంపత్—నాత్యుర్వై నాతిలమ్భావనతికృతావనతిపీనా యు క్తపిప్పలకౌ సుఖప్రపానాచేతి (స్తనసంపత్).

తాత్పర్యము : అతిగా ఊర్ధ్వముఖములు (పొట్టిగా) నుండనివి, ఎక్కువ వ్రేలాడుచుండనివి, ఎక్కువ కృశింపనివి, ఎక్కువ లావుగా నుండనివి, నరియగు పిప్పలకము (చనుమొన)తో కూడియున్నవి, సుఖముగ పానము చేయతగినవి — ఈ లక్షణములతో కూడియున్నవి మంచి స్తనములనబడును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “యుక్త పిప్పలకౌ” అనగా స్తనము మొక్క తొడిమ (మొన లేక చూచుకము) ఎత్తుగా నున్నవి.

స్తన్యముండవలసిన తీరు

54. స్తన్యసంపత్ ప్రకృతివర్ణగన్ధరసస్పర్శమ్, ఉదపాత్రే చ దహ్యామానముదకం వ్యేతి ప్రకృతిభూతత్వాత్:తత్ పుష్టికర మారోగ్యకరం చేతి.

55. అతోఽన్యథా వ్యాపన్నంజ్ఞేయం.తన్య విశేషాః - శ్యావారణవర్ణం కషాయా- నురసం విశదమలక్ష్యగన్ధం రూక్షం ద్రవం ఘేనీలం లఘుత్వప్తికరం కర్షణం వాతవికారాణాం కర్తృ వాతోపస్పృష్టం క్షీరమభిజ్ఞేయం: కృష్ణ- నీలపీతతామ్రావభాసం తిక్తామ్లకటుకానురసం కుణపరుదిరగ్రన్థి భృశోష్ణం పిత్రవికారాణాం కర్తృ చ పిత్రోపస్పృష్టం క్షీరమభిజ్ఞేయం, అత్యర్ధశుక్ల- మతి మాదుర్యోపపన్నం లవణానురసం ఘృతతైలవసామణ్ణాగన్థి విచ్ఛిలం- తస్తుమదుదకపాత్రేఽవసీదల్లేప్పృష్ఠవికారాణాం కర్తృ శ్లేష్మోపస్పృష్టం క్షీర- మభిజ్ఞేయం.

తాత్పర్యము : పై చెప్పిన శుద్ధస్తన్య లక్షణములకు వ్యతిరేకముగా నుండుట వ్యాసత్తు అని తెలియవలెను. అట్లు విపత్తును పొందిన స్తన్యము యొక్క విశేషములు ఏవనగా - శ్యావ అరుణ వర్ణములు కలిగియున్నది, కషాయ రసము అను రసముగా గలది, వికడముగానున్నది సరిగాలేని వాసన కలిగినది, రూక్షముగను మిక్కిలి పలుచగను మరుగుకలదిగను, తేలికగను ఉండి తృప్తిని కలిగించనిది కృశ త్వమును కలుగజేయునది వాత వికారములను కలుగజేయునదియు సగు స్తన్యము వాతముచే దూషింపబడినదని తెలిసికొనవలెను. నలుపు, నీలము, పసుపు, త్రామ వర్ణములను కలిగి చేదు పులుపు కారములు అనురసములుగనున్నట్టియు, శవ గంధము లోపాత గంధము వచ్చుచున్నట్టి, మిక్కిలి వేడిగా నున్నట్టియు పిత్త వ్యాధులను కలిగించునట్టియు స్తన్యము పిత్తముచే దూషింపబడినదని తెలిసికొనవలెను. మిక్కిలి తెల్లగ నున్నట్టియు, మిక్కిలి తీయగా నున్నట్టియు అవణరసము అనురసముగా కలిగియున్నట్టియు, నెయ్యి-నూనె-వస-మజ్జి వీని వాసనలను కలిగినట్టియు, తిగురుగ తీగలు సాగుచున్నట్టియు ఉదకపాత్రలో వేసినపుడు మునుగు చున్నట్టియు శ్లేష్మవ్యాధులు కలిగించునట్టియు స్తన్యము శ్లేష్మము వలన దూషింపబడినదని తెలిసికొనవలెను.

అయుర్వేదదీపిక : “ఉదకం వ్యేతి” అనగా ఉదకమును విశేషముగా వీతి—వ్యాపించును అని అర్థము. జతూకర్ణ సంహితయందునూ “ఉదకే విసర్పత్ క్షీరం ప్రళప్తమ్” అని చెప్పబడియున్నది. “శ్యావ” అను మొదలగువానిద్వారా వాతాదులచే దూషింపబడిన క్షీరము యొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు. “అవణానురసమ్” అనునది శ్లేష్మదూషితమైన క్షీరమునందు దోషదూష్య సమ్మూర్షన ప్రభావమున అని తెలియవలెను. ఎందువలననగా శ్లేష్మము దూషించినపుడు అందు అవణ రసముండును. ఇట్లు వేర్వేరుగా దోషదూషితస్తన్య లక్షణములను చెప్పటకు వలన ద్వంద్వ - సన్నిపాత క్షీరదూషితస్తన్య లక్షణములనూ ఊహించి తెలిసికొనవలెను.

స్తన్యదోష చికిత్స

56. తేషాం తు త్రయాణామపి క్షీరదోషాణాం ప్రతివిశేషమఖినమీక్య యథాస్వం యథాదోషం చ వమనవిరేచనాస్థాపనానువాసనాని విభజ్య కృతాని ప్రళమనాని భవన్తి. పానాశనవిధిస్తు దుష్టక్షీరాయా యవగోధూమశాలిషష్టికముద్గహరేణుకకులత్థంసూసౌవీరకమైరేయ-మేదకలకునకరజ్జప్రాయః స్యాత్. క్షీరదోషవిశేషాంశ్చావేక్ష్యవేక్య త త్తద్విధానం కార్యం స్యాత్. పాలామహా-

వధసురదారుము స్తమూర్వాగుడూపీవత్సకఫలకిరాతతి క్తకటుకరోహిణీసారివా-
కషాయాణాం చ పానం ప్రకశస్యతే,తథాఽన్యేషాం తి క్తకషాయకటుకమధు-
రాణాం ద్రవ్యాణాం ప్రయోగః క్షీరవికారవిశేషానఖినమీక్ష్య మాత్రం కాలం
చ. ఇతి క్షీరవిశోధనాని.

తాత్పర్యము : ఆ మూడింటి యొక్క క్షీరదోషముల యొక్క ప్రతి
విశేషమును బాగుగా తెలిసికొని తగు విధమున దోషముననుసరించి వమనము,
విరేచనము, ఆస్థాపనము, అనువాసనము వీనిని చేయింపవలెను. దుష్టమైన
స్తన్యము గల స్త్రీకి అన్నపానముల నిమిత్తము యవలు, గోఘ్రములు, శాలిధాన్యము,
షష్టిక ధాన్యము, పెనలు, పెద్ద శనగలు, ఉలవలు, సురామద్యము, సౌవీరకము,
తుగ్గోదకము, మైరేయము, మేదకము, వెల్లుల్లి, క్రాసుగ వీనిని అధికముగా ఉప
యోగింపవలెను. క్షీర దోషముల యొక్క విశేషములను బాగుగా తెలిసికొని ఆ యా
విధానములను ఆచరింపవలెను. చిరుబొడ్డి, గొంఠి, దేవదారు, తుంగముస్తలు, చాగ,
తిప్పతీగ, కొడిశపాలవిత్తులు, నేలవేము, కటుక రోహిణి, సుగంధిపాల వీనియొక్క
కషాయములను పానము చేయవలెను. మరియు క్షీర దోష విశేషములనుసనుసరించి
తి క్తరసము కషాయరసము కటురసము మధురరసము ఇవి కలిగిన ద్రవ్యములను
కాలమున కనుగుణముగను, తగు పరిమితిగను ఉపయోగింపవలెను. ఈ పద్ధతులు
స్తన్యమును శుద్ధిపరచునదగును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “శేషామ్” అను మొదలగువానిద్వారా చికిత్సను
చెప్పుచున్నాడు. “ప్రతి విశేషముఖినమీక్ష్య” అనగా వాతాదులకు ఒక్కొక్కదానికి
ప్రత్యేకమగు కోష్ఠా శ్రయత్వము ఉదీర్ణత్వము మొదలగు శోధనానుగుణమగు
విశేషమును బాగుగా నమీక్షించి అని అర్థము. “యథాన్యం” అనుట వలన శ్లేష్మము
నందు వషనము పిత్తమునందు విరేచనము వాయువునందు ఆస్థాపనానువాసనములు
రెండును అను దేనికి తగిన దానిని దానికి సంశోధన విధిని చూపుచున్నాడు. “యథా
దోషం” అనుట వలన బాగుగా వృద్ధి చెందియున్న దోషమునందు ఎక్కువ
సంశోధనమును ఆల్పముగానున్న దోషమునందు తక్కువ సంశోధనమును చేయ
వలెనని చూపుచున్నాడు. “విభజ్య” అనుదానిని “యథాన్యం” అనుదానికి అన్వ
యించుకొనవలెను. “ప్రకృతి విశేషమ్” అని పాఠమున్నచో అప్పుడు ధాత్రియొక్క
ప్రకృతి విశేషమును కూడ పరిశీలించి ఎక్కువగాగాని తక్కువగాగాని వమనాదు
లను చేయవలెనని అర్థము. “త త్తద్విధానం కార్యం స్యాత్” అనగా ఆ యా వృద్ధ

దోషమునకు ప్రతికూలముగు ఆహార విధానమును (అమలు) చేయవలెనని అర్థము. “కషాయాణాం” అని బహు వచనమును ప్రయోగించుటచేత చెప్పబడిన పాతాది నమస్త ద్రవ్యముల యొక్క కషాయములు గ్రహింపబడుచున్నవి.

క్షీరజనక ద్రవ్యములు

57. క్షీరజననాని తు మద్యాని సీధువర్ష్యాని, గ్రామ్యానూపౌదకానిచ శాకధాన్య-మాంసాని, ద్రవమచూషులవణభూయి—ష్టాశ్చాహోఽః, క్షీరిణ్యశ్చౌషధయః, - క్షీరపానమనాయానశ్చ, వీరణషష్టికశాలీజీవాలికాదర్పకుశకాశగున్ద్రేత్క-ట-మూలకషాయాణాం చ పానమితి (క్షీరజననాని).

తాత్పర్యము : సీధువు శప్ప మిగిలిన మద్యములు, గాఢ్యము-అనూప-ఉదక సంభవములగు శాకములు - ధాన్యములు మరియు మాంసములు, ద్రవ-మధుర-అమ్ల-లవణము లెక్కువగా నుండు ఆహారములు, క్షీరిణీ బౌషధములు, క్షీర పానము, శ్రమపడకుండుట, మరియు అపురుగడ్డి-షష్టిక ధాన్యము-ఇజీవాలిక-దర్ప-రెల్లు-కుశ-పెద్దరెల్లు గుండ్రమనెడు రెల్లు-ఇత్క-టమనెడు రెల్లు గడ్డి అనువాని వేళ్ళ యొక్క- కషాయము ఇవియన్నియు క్షీరమును వృద్ధిపరచును.

ఆయుర్వేదదీపిక : “క్షీరిణ్యశ్చ” అనగా దుగ్ధికా (రెడ్డివారినానువాల? మనువాల?) కలమ్మికా మొదలగు పాలు కనుపించు ద్రవ్యములు.

స్తన్యమును త్రాగించునపుడు చేయవలసిన విధి

58. ధాత్రీ తు యదా స్వాదుబహులశుద్ధదుగ్ధా స్యాత్తదా స్నాతాసులిప్తా శుక్లవత్తం పరిధాయైద్ధీం బ్రాహ్మీం శశవీర్యాం సహస్రపీర్యామమోఘామవ్యథాం శివామరిష్టాం వాట్యపుష్పీం విష్యక్సేనకాంతాం వా బిభ్రతోషధిం కుమారం ప్రాజ్యఖం ప్రథమం దక్షిణస్తనం పాయయేత్. ఇతిధాత్రీకర్మ.

తాత్పర్యము : మధురముగను అధికముగను శుద్ధముగను నున్న స్తన్యమును కలిగియున్నపుడు ధాత్రీ స్నానము చేసి శరీరమునకు మైఘాతలు పూసు కొని తెల్లని వత్తమును కట్టుకొని చేదుపుచ్చ, సరస్వతీయాకు, గరిక, కలిగొట్టు, తిప్పతీగె, కరక్కాయ, కటుక— రోహిణి, ముత్తవపులగము, ప్రేంఖణము వీనిలో దేనినైనా కట్టుకొని శిశువునకు ముఖము తూర్పువైపున నుండునట్లుంచి మొదట కుడిచన్నను పానము చేయించవలెను. ఇట్లు దాడి చేయవలసిన కర్మ చెప్ప బడినది.

అయుర్వేదదీపిక : “అమోఘా” మొదలగునవి మొదట వివరించబడినవి. “అవ్యథా” అనగా తిప్పతీగె.

కుమారాగారమును నిర్మించు విధానము

59. అతోఽనస్తనం కుమారాగారవిధిమనువ్యాఖ్యాస్యామః వాస్తువిద్యాకుశలః ప్రకస్తం రమ్యమతమస్కం నివాతం ప్రవాలైకదేశం దృఢమపగతశ్వాపదపశుదంష్ట్రీమూషికపతజ్గం సువిభక్తనలిలోలూఖల- మూత్రవర్చస్తానస్నానభూమిమహాననమ్మతునుఖం యథర్షశయానస్తరణ- సంపన్నం కుర్యాత్; తథా సువిహితరజివిధానబలిమగ్గలహోమప్రాయశ్చిత్తం శుచివృద్ధవైద్యాసుర క్తజనసంపూర్ణం. ఇతి కుమారాగారవిధిః.

కుమారునికి చేయవలసిన సామాన్య విధులు.

60 శయనానానస్తరణప్రావరణాని కుమారస్య మృదులఘుశుచిసుగన్ధీని స్యుః; స్వేదమలజస్తుమన్తి మూత్రపురీషోపస్పృష్టాని చ వర్ణ్యానిస్యుః;అనతి సంభవేఽన్యేషాం తాన్యేవ చ సుప్రజలిరోపదానాని సుధూపితాని శుద్ధ- శుష్కాఘ్నిపయోగం గచ్ఛేయః.

తాత్పర్యము : ఇకపై కుమారాగార విధిని చెప్పుకొందుము. వాస్తువిద్య యందు నేర్పరి మైనవాడు — ప్రకస్తమైనట్టియు, మనోహరమైనట్టియు, చీకటిలేనట్టియు, ఎక్కువ గాలి లేనట్టియు, అనుకూలమైన గాలి వచ్చునట్టియు, దృఢముగ నుండునట్టియు, కుక్కలు - పశువులు - పందులు - ఎలుకలు - మిఠలు ఇవి ప్రవేశించుటకు వీలులేనట్టియు, ఉదకము-రోలు - మలమూత్ర విసర్జనము - స్నానము — వంట వీనికి ప్రత్యేకముగా నేర్పరచి యున్నట్టియు ఆ యా ఋతువులకు అనుకూలముగ నుండునట్టియు ఆ యా ఋతువులకు తగిన శయన ఆనన ఆస్తరణములను కలిగినట్టియు — గృహమును నిర్మింపవలెను. ఈ గృహము రజివిధి, బలికర్మ, శుభములు, హోమములు, ప్రాయశ్చిత్తములు వీనితో కూడినదిగను, పవిత్రమైన వారు, వృద్ధులు, వైద్యులు, ప్రేమ కలవారు వీరితో నిండినదిగను ఉండవలెను.

శిశువునకు శయనము ఆననము ప్రక్కలు కప్పగుడ్డలు ఇవి మెత్తగను తేలికగను పరిశుభ్రముగను, పరిమళయుక్తముగను నుండవలెను. చెమట, మాలిన్యము, క్రిములు, మూత్రము, పురీషములతో కూడిన వానిని తీసివేయవలెను. వేరుగా గుడ్డలు లేనప్పుడు వీటినే బాగుగా ఉతికి ధూపము వేసి శుద్ధి నొందించి ఎండించి ఉపయోగించవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “సుప్రజ్ఞలితోపధానాని” అనగా బాగుగా కడిగిన తరువాత పిండినవి అని అర్థము. “శుద్ధశుష్కాణి” అనగా కడిగినదైననూ మలములు అంటుకొని యున్నపుడు ఎండించినచో మలములు పోవును. అప్పుడే వానిని ఉపయోగింపవలెను. బాగుగా కడిగినదీ తడిగానూ ఉండవచ్చును అట్లే గాఢముగా అంటుకొని యున్న మలాదులు కలది కడిగిననూ అశుద్ధముగా ఉండవచ్చును. అందుచేతనే “శుద్ధశుష్కమ్” అని చెప్పబడినది.

ధూపములు

61. ధూపనాని పునర్వాసనాం శయనా స్తరణప్రాపరణానాం చ
యవనర్షపాతసీహిల్లాగుగ్గులువచాచోరకవయఃస్థాగోలోమీఱటిలా
పలజ్కషాశోకరోహిణీసర్పనిర్మోత్తాని ఘృతయుక్తాని స్యుః.

తాత్పర్యము : వస్త్రములకు ధూపము వేయుటకు యవలు, అవాలు, అవిసె విత్తులు, ఇంగువ, గుగ్గులు, వస, కచ్చూరములు, సరస్వతి ఆకు, తెల్లగరికః జటామాంసి, గుగ్గిలము, కటుక రోహిణి, పాము కుఱునములను నేతితో కలిపి వేయవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : వయఃస్థా - బ్రాహ్మి; గోలోమీ - తెల్లగరికః జటిలా - జటామాంసి.

ధారణయోగ్యములగు మఱులు మొదలగునవి.

62. మణయశ్చ ధారణీయాః కుమారస్య ఖడ్గరుగుగవయవృథాణాం
జీవతామేవ దక్షిణేభ్యో విషాచేభ్యోఽగ్రాణి గృహీతాని స్యుః;
ఐస్త్వాద్యాశ్చౌషధయో జీవకర్షభకౌ చ,యాని చాన్యాన్యపి బ్రాహ్మణాః
ప్రశంసేయురథర్షవేదవిదాః.

తాత్పర్యము : కుమారునకు మఱులను ధరింపజేయవలయును. జీవించి యున్న ఖడ్గమృగము, గవయము, నల్లచారల దుప్పి, ఎద్దు - వీనియొక్క కుడి కొమ్ముయొక్క అగ్రభాగమును కత్తిరించి ధరింపజేయవలెను. ఐంద్రీ మొదలగు ఔషధులను, జీవక ఋషభకములను ఇంకను అథర్షవేదవిదులు గు బ్రాహ్మణులు చెప్పిన ఇతర వస్తువులను ధరింపజేయవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “మణయః” అనగా అథర్ష వేదమునందు చెప్పబడినవి మరియు ముత్యము మొదలగు మఱులు ఖడ్గమృగము మొదలగు వాని

శృంగాగ్రములు ధరింపవలసినవి అని అన్వయించుకొనవలెను. జతూకర్ణ సంహిత యందు— “రురుఖధాదీనాం జీవతాం దక్షిణశృక్లాగ్రాణి నికృత్తాని ధారయేత్.” అని చెప్పబడియే యున్నది. జీవక ఋషభకములు రెండును ప్రజాస్థాపనములుగా చెప్పబడినవి. ఐంద్రీ మొదలగు పది ఔషధములు కూడ అచటనే చెప్పబడినవి

కుమారున కివ్వవలసిన ఆటవస్తువులు, అతనికి అనారోగ్యము కలిగినపుడు చేయవలసిన విధులు.

63. క్రీడనకాని ఖలు కుమారస్య విచిత్రాణి ఘోషవస్త్యఖిరామాణి చాగురూణి చాతీజ్జిగ్రాణి చానాస్యప్రవేశీని చాప్రాణహరాణి చాచిత్రానానిన్యః.
64. న హ్యస్య విత్రాననం సాఘ. తస్మాత్తస్మిన్ రుదత్యభుజ్జానే వాఽన్యత్ర విధేయతామాగచ్ఛతి రాక్షసపిశాచపూతనాద్యానాం నామాన్యాహ్వయౌశా కుమారస్య విత్రాననార్థం నామగ్రహణం న కార్యం స్యాత్.
65. యదీ త్యాతుర్యం కిచ్చోర్ కుమారమాగచ్ఛేర్ తత్ ప్రకృతినిమిత్త- పూర్వరూపలిజ్గోపకయవిశేషైస్తత్త్వతోఽనుబుధ్య సర్వవిశేషానాతుపొషధ- దేశకాలాశ్రయానవేక్షమాణశ్చిత్సితుమారభేలైనం ముచురమ్మదులఘు- సురభీతకఙ్కరం కర్మ ప్రవర్తయన్. ఏవంసాత్క్యా హి కుమారా భవన్తి. తథా తే శర్మ లభన్తే చిరాయ. ఆరోగే త్వరోగవృత్త- మాతిషేష్ఠ్యేదేశకాలాత్మగుణవిపర్యయేణ వర్తమానః, క్రమేనాసాత్క్యాని పరివర్త్యోపయుజ్జానః సర్వాణ్యహితాని వర్ణయేత్. తథా బలవర్ణశరీరాయుషాం సంపదమవాప్నోతీతి.
66. ఏవమేనం కుమారమాయావనప్రాప్తేర్ధర్మార్థకౌశలాగమనాచ్ఛానుపాలయేత్

తాత్పర్యము : కుమారునకు విచిత్రములు, భ్యనిని కలిగించునవి సుందరమైనవి, బరువులేనివి, పడునైన అంచులు లేనివి, సోటిలో పెట్టుకొనుటకు పీలుకానివి, ప్రాణములను తీయనివి, భయమును కలిగించనివి అగు ఆట వస్తువులను ఇవ్వవలయును.

అతనిని భయపెట్టుట సుంచదిరాదు. అందువలన అతడు ఏడ్చుచున్నపుడు అన్నము తిననపుడు, చెప్పినమాట విననపుడును రాక్షసపిశాచ పూతనాది పేర్లను పిలుచుచూ కుమారుని భయపెట్టుటకు ఆ పేర్లను వాడుట చేయరాదు.

కుమారునకు కొంచెము అస్వస్థత వచ్చినచో ఆ రోగముయొక్క ప్రకృతి - హేతు - పూర్వరూప - లక్షణ - ఉపశయములను పూర్తిగా తెలిసికొని, రోగి-

బౌద్ధము - దేశము - కాలము దీని సంబంధమైన నమస్త విశేషములను వివరముగా గ్రహించి మధుర - మృదు - లఘువులగు నట్టియు, తగిన మోతాదుతో నున్నట్టియు, శీతలములు సుఖకరములు అగునట్టి చికిత్సలనే చేయవలెను. కుమారులకు ఇవియే సాత్యములుగా నుండును. మరియు వెంటనే సుఖమును పొందుదురు. వ్యాధులు లేనపుడు దేశము - కాలము - శరీరము వీనియొక్క గుణములకు వ్యతిరేకములగు గుణములు గల ఉపచారములచే ఉపచరించుచు ఆరోగ్యమును కాపాడవలెను. అభ్యాసము లేని పదార్థములను మార్పు చేసి క్రమముగ నుపయోగించుచు అహితములైన వాని కొన్నింటిని విడచిపెట్టవలెను. ఇట్లు చేసినచో కుమారుడు బలము, వర్ణము, శరీర నిర్మాణము, ఆయువు - వీనియొక్క సంపత్తును పొందును.

ఈ విధముగా ఇతనికి యౌవనము వచ్చువరకును, ధర్మార్థముల విషయమై నేర్పు కలుగు వరకును ఉపచారములను చేయవలెను.

ఆయుర్వేదదీపిక : “ప్రకృతి” అను మొదలగువాని యందు ప్రకృతి యనగా వాతాదులు: “నిమిత్తం” అనగా వాతాదులకు బాహ్య కారణములగు రూక్షాదులు. “సర్వవిశేషాన్” అను మొదలగువానియందు ఆతురశబ్దము వలన ఆతుర్య హేతువువగు వ్యాధి గ్రహింపబడును. ఆశ్రయ శబ్దము వలన మాత్రము శరీరము గ్రహింపబడును. “శం” అనగా మంచిని “కరోతి” చేయునది- “శంకరమ్” అనబడును. “దేశకాల” అను మొదలగువానియందు “అత్య” శబ్దము వలన శరీరము గ్రహింపబడును. అందువలన దేశము మరియు కాలము మరియు శరీరములకు శీతాది గుణము లేవి కలదో వానికి వ్యతిరేకములగు గుణములుగల అహార ఆవారాదులను సేవించుట ద్వారా స్వస్థవృత్తమును పాఠించవలెను. ఇతరత్ర స్వస్థవృత్తము నందు కూడ “దేశకాలాదిగుణ విపరీతానామాహారవిహారాణాం క్రియోపయోగః “సమ్యక్” (శరీర స్థానము 6వ అధ్యాయము) అని చెప్పబడినది. “క్రమేణ” అను మొదలగు వాని ద్వారా ఇంకొక విధమగు స్వస్థవృత్తమును చెప్పబడుచున్నాడు. క్షీరము నుండి క్షీరాన్నమును ఆచటనుండి అన్నమును ఇవ్వవలెను. ఆచటయును అన్నమునందు బాలురకు సాత్యముగు మఘూదులనుండి నవేగాఢారణిమూఢ్యాయము నందు చెప్పబడిన క్రమమును “ఉచితాపహితాద్దీమాన్ క్రమణో విరమేన్నరః” (సూత్రస్థానము 7వ అధ్యాయము) ఈ విధముగా ఉపయోగించి అహితములైన దానినుండి మరల్చవలెనని అర్థము. బాలునకు ఇతర సాత్యవస్తువుల సేవనయందును ఇటులనే తెలిసికొనవలెను. “తథా” అను మొదలగు వాని ద్వారా స్వస్థవృత్తాచరణము వలన కలుగు ఫలమును చెప్పబడుచున్నాడు.

అధ్యాయ సంగ్రహము

67. ఇతి పుత్రాశిషాం సమృద్ధికరం కర్మ వ్యాఖ్యాతమ్. తథాచరన్ యథోక్తైర్విధిభిః పూజాం యథేష్టం లభతేఽనసూయక భితి.

తత్ర శోకా —

68. పుత్రాశిషాం కర్మ సమృద్ధికారకం యదుక్తమేతన్మహదర్థసంహితమ్, తథాచరన్ క్షో విధిభిర్యథాతథం పూజాం యథేష్టం లభతేఽనసూయకః.

69. శరీరం చిన్త్యతే సర్వం దైవమానుషసంపదా సర్వభావైర్వ్యతస్తస్మాచ్ఛారీరం స్థానమువ్యతే. ఇత్యగ్నిచేశకృతే తస్మై చరకప్రతిసంస్కృతే శారీరస్థానే జాతినూత్రీయం శారీరం నాచూష్టమోఽధ్యాయః.

తాత్పర్యము : పుత్రుని కోరువారలకు ఆనుకూలమైన కర్మ ఈ విధముగ చెప్పబడినది. అసూయలేనివాడై దీనిని విధి ప్రకారముగ ఆచరించినవాడు పరిపూర్ణమైన గౌరవమును పొందును.

అరువది ఎనిమిదవది క్రిందటి అరువదివీడవ చిత్రమునకు శ్లోకరూపమేగాన పై అర్థమునే అన్వయించునవలెను.

దైవ సంపత్తుచేతను మానుషసంపత్తుచేతను నమస్త భావముల చేతను శరీరమును గురించి ఈ స్థానమున వివరింపబడినది గావున ఇది శారీరస్థానముని చెప్పబడును.

ఇది అగ్నివేకునిచే రచింపబడి చరకునిచే ప్రతిసంస్కరింపబడిన తంత్రమునందలి శారీర స్థానమున జాతినూత్రీయ శరీరమును ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

ఆయుర్వేదదీపిక : “పుత్రాశిషాం సమృద్ధికరమ్” అనగా పుత్రుని కోరుటకు అనుకూలమగు ఫలమూ నిచ్చునది అని అర్థము. “పుత్రాశిషాం” అనునది అధ్యాయ సంగ్రహ శ్లోకము. “జ్ఞః” అని పురుష విశేషణము ప్రాధాన్యముచేత చెప్పబడినది. అందువలన పురుష పుత్రుడు కలుగునవలన స్త్రీలు కూడ పుత్రలాభ మనెడి అర్థముచేతనే పొందబడుచున్నది. అనుకూలపుత్రుని పొందినపుడు నాకెట్లు పుత్రుడు కలుగుననెడి అసూయను పొందనివాడు అనసూయకుడు అగును. కొందరు ఈ శారీర స్థానశబ్దపుష్పత్పత్తిని చూపు శ్లోకమును “శరీరమ్” అని మొదలైనదానిని పఠింతురు. ఆ శ్లోకము యొక్క అర్థము తేటతెల్లముగనే యున్నది.

ఇది శ్రీ చక్రపాణి దత్తునిచే రచింపబడిన ఆయుర్వేదదీపిక యనెడి చరక తాత్పర్యటీక యందలి శారీరస్థానమున జాతినూత్రీయ శారీరమును పేరుగల ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

